

ISTORIA

LUI

MIHAI VODĂ VITEAZUL

DOMNUL ȚĂRII ROMÂNEȘTI

II.

RĂZMIRIȚELE ȘI POLITICA LUI DIN AFARĂ

(DINPREUNĂ CU ÎNTÂMLĂRILE ATINGĂTOARE DIN ȚĂRILE VECINE).

PARTEA I

1598—1599.

CUPRINDEREA ARDEALULUI

DE

DR. ION SÎRBU

VOLUMUL I AL ACESTEI CĂRȚI A FOST PREMIAT DE ACADEMIA ROMÂNĂ
CU «MARELE PREMIU NĂSTUREL».

BUCUREȘTI

INST. DE ARTE GRAFICE „CAROL GÖBL” S-sor ION ST. RAȘIDESCU

16, STRADA DOAMNEI, 16

1907

19 650

PREȚUL 8 LEI.

MIHAI VODĂ VITEAZUL

Inu. A. 34.418

ISTORIA

LUI

MIHAI VODĂ VITEAZUL

DOMNUL ȚĂRII ROMĂNEȘTI

II.

RĂZMIRIȚELE ȘI POLITICA LUI DIN AFARĂ

(DINPREUNĂ CU ÎNTÂMLĂRILE ATINGĂTOARE DIN ȚĂRILE VECINE).

PARTEA I

1598—1599.

CUPRINDEREA ARDEALULUI

DE

DR. ION SÎRBU

DONAȚIUNE

VOLUMUL I AL ACESTEI CĂRȚI A FOST PREMIAT DE ACADEMIA ROMÂNĂ
CU «MARELE PREMIU NĂSTUREL».

BUCUREȘTI

INST. DE ARTE GRAFICE „CAROL GOBL“ S-sor ION ST. RASIDESCU

16, STRADA DOAMNEI, 16

1907

19.659

130759

253719(2)

CONTROL, 1933

BIBLIOTECA CENTRALA A UNIVERSITATII
BUCURESTI
62747

1956

pc 67/03

Toate drepturile rezervate

B.C.U. Bucuresti

C130752

CUVÂNT ÎNAINTE

Cea mai plăcută datorie îmi pune în condei cuvântul de deschidere al acestei părți din lucrarea mea despre Mihai Vodă Viteazul. Primul ei volum a fost încununat de Academia Română, în sesiunea ei generală din anul 1905, cu «Marele Premiu Năsturel».

Sunt fericit a găsi aici locul pentru a arăta simțimintele mele de caldă și respectuoasă mulțămire tuturor acelor cari, prin bunăvoința și osteneala lor, m'au ajutat să pot ajunge la rara înălțare și la sprijinul mie atât de trebuincios.

Întâi și întâi și totdeauna sufletul meu se înalță smerit și cu nepătrunse simțiri de tot ce poate avea omul mai bun și mai curat pe pământ către Prea Înaltul Protector și Președinte onorar al învățatei Societăți: La treptele strălucitului Tron al Majestății Sale Regelui Carol I al României pun cucernic prinosul simțimintelor mele de cea mai adâncă mulțămire, de nespusă și în veci datornică recunoștință și mărturisirea cuvioasă a prea curatei mele admirațiuni și adorațiuni.

Apoi inima mea se îndreaptă mulțămitoare și cu toată recunoștința de o parte către onoratul Președinte din acel timp al Academiei, către domnul Ion Kalinderu, care mi-a arătat totdeauna un viu interes,—de altă parte către domnul Prim-Ministru D. A. Sturdza, căruia mult i sunt dator și care și de astă-dată a avut un prea însemnat rol la isbânda mea. Și din suflet spun mulțămiri domnului Dr. C. Istrati, fost Ministru, Profesor universitar și Director al Laboratorului de chimie care, în ședința plenară a Academiei, a știut da căldură cuvintelor înțelepte și stăruitoare ale domnului Sturdza.

Dar, mi-a rămas un nume de pus într'un rând cu domniile Lor. Imi face deosebită plăcere a încredința de aceleași simțiminte de caldă recunoștință pe domnul Profesor universitar și Director al Muzeului de anticități Gr. G. Tocilescu, raportorul iscusit, care a pus temelia solidă a discuțiunii asupra lucrării mele. Domnia-Sa a voit cu bunătate și a știut, cu tot talentul, să arăte

în lumină vederoasă sâmburul bun al lucrării, purtându-se cu îngăduință față de partea mai slabă și apărându-și cu căldură și pricepere raportul.

Mulțămirea mea ferbinte se cuvine și acelor domni ai onoratei Comisii de atunci a Marelui Premiu Năsturel cari, ascultând raportul d-lui Tocilescu, au binevoit a trămete lucrarea mea ca primă înaintea plenului, cu 7 voturi contra unul. Erau de față domnii : Bianu, Quintescu, Vulcan, Marian, Tocilescu, Aurelian, Hepites, Poni. Și, în sfârșit, mă rog să primească cele mai bine simțite cuvinte de mulțămire toți domnii membri cari au binevoit a-mi da votul, chiar la întâia chemare, în chip neobicinuit : 19 din 24.

Dar și alte datorii de recunoștință mai am. Nu voi uita nici odată ușurarea sufletească ce-am simțit, când domnul Ministru de atunci al Școlilor, M. Vlădescu, printr'o trăsătură de condei, m'a mântuit, mai nainte de toate, de grija cheltuielilor de tipar. Primiască, îl rog, și la acest loc, respectuoasa mea mulțămire. Tot odată țin să mulțănesc d-lui Take Ionescu pentru bunăvoința ce mi-a arătat, atunci ca și altă-dată. Domnia-Sa, în calitate de Ministru de finanțe, a binevoit a dispune să se cumpere 40 de exemplare din primul volum al lucrării mele. Sunt fericit apoi a putea înșiră alături de aceste nume strălucite din România pe marele Meccenat din patria mea Ungaria, a cărui mână binefăcătoare se găsește pretutindenea, unde e vorba de sprijinul culturii românești. În acelaș timp când Academia îmi votă premiul, sosiă la adresa mea la Rudăria dela domnul Dr. Alexandru de Mocionyi, în unire cu vărul d-Sale Zeno, suma de 400 de coroane cu o prea frumoasă scrisoare care se păstrează, ca o prețioasă comoară, de scumpele mele de acasă, pe cari le priviă. Cu tot respectul înoiesc aici și domnii-Sale (vărul nu se mai află între cei vii) mărturisirea simțimintelor mele celor mai frumoase. Fie-mi iertat, în sfârșit, a pomeni cu drag și numele stimatului meu prieten Aurel C. Popovici, care cel dintâi a binevoit a atrage luarea aminte a d-lui Ministru Vlădescu asupra mea.

Incheind șirul mulțămirilor mele, îmi pare firesc lucru a-mi aduce aminte cu stimă și dragoste de cei doi-trei prietini ce au binevoit a vinde câteva zeci de exemplare pe la cunoscuții lor, și chiar de stimații cumpărători ai cărții mele, pe calea arătată, dela mine de-a dreptul, sau prin librării. Trebuie să mărturisesc însă că numărul lor aproape

nu întrece pe al celor ce au primit cartea în dar, adevărind astfel prevederea mea din prefața primului volum. Fie ticniți, deci, cei cu părerea că am avut prea mare noroc cu cartea mea. Și pentru desăvârșita lor mângâiere țin să mai spun că împlinirea datoriei mele naționale în patria mea Ungaria, cu prilejul alegerilor dietale din 1906, a cerut dela mine jertfe materiale cari se apropie de jumătatea premiului meu. O spun cu mândrie, oricât m'ar învinui cineva (altfel, vina nici nu e a mea), că am jertfit cu drag, pentru a nu avea căința că, după însuflețirea ne mai pomenită a poporului, numai lipsa cheltuielilor de transport a părții mari din cei 2071 de alegători ce mi-au dat votul, la Caransebeș, ar fi fost, cum se pareă că ar putea fi, pricina neisbândeii noastre în cel mai întins și odată vestit cerc electoral românesc, care astăzi, și dela Generalul Doda încoace, se află căzut în mâinile celor mai răi și foarte puternici dușmani. Și'am mângâierea a le fi dat acestora, spre uimirea prietenilor și a dușmanilor, lovitura de moarte, cum se va dovedi la cel dintâi prilej, dacă legea electorală nu se va mai înrăutăți pentru noi.

Să nu fiu ocărit, rogu-mă, pentru această nepotrivită abatere dela ce se cuvine să spun, cum mulți vor judecă, în prefața unei cărți despre Mihai Viteazul. S'a făcut nu numai fiindcă așa a venit vorba, ci și pentru a câștiga iertarea binevoitorilor și a puștilor mei cetitori, că au așteptat prea mult după volumașul acesta.

*

Cu el am intrat în studiul faptelor celor mari ale Domnului Mare, al faptelor menite să dea un nou rost și să pună o altă temelie, după toată părerea, mai tare, vieții Neamului românesc. Mari au fost și lucrurile săvârșite de el până aici. Răscoala împotriva Turcilor ni-a uimit prin cutezanța ei, și bătălia dela Călugăreni e o mândrie vecinică a sabiei purtate de-un Voivod Român și de Poporul său. Dar acestea și toate luptele ce-au mai purtat cu Turcii nu sunt ținta lui cea de pe urmă. Ele au fost numai fapte pregătitoare, cu chemarea să-l învredniceacă a fi primit cu Țara lui deschisă și între atâția dușmani în legătura Impărăției nemțești. Și la încheierea aceasta de formă, în chipul unui contract, și ajunsesse Domnul nostru viteaz, cum am văzut, la sfârșitul volumului prim al acestei lucrări. Acum ar fi să vedem trecute în fapte punctele legăturii cu Impăratul nemțesc și să cunoaștem urmările ei. Dar Ungurii din Ardeal s'apucă să strice

tot rostul acesta frumos. Ei calcă jurământul de supunere către Împăratul și cearcă a pune de nou Statul lor supt stăpânire de Principi nazionali și supt ocrotire turcească, când ei puteau cârmui cum voiau. Mihai Vodă se vedeă iarăși lipsit de rodul muncii vieții lui fără odihnă. Am studiat aici amănunțit toate aceste întâmplări și împrejurări pentru a nu silui dovedirea și am pus în lumină, după cea mai bună puțință, toată truda ce și-a dat Domnul pentru a scăpa din această încurcătură. Munca lui diplomatică pe lângă Împăratul pentru a-l face să se pătrundă de gândul că nu-i este iertat a părăsi Ardealul, purtarea lui cu Ardelenii și a lor cu Împăratul, ținerea Turcilor în șac cu diplomația și cu sabia, până ce Împăratul ar putea fi înduplecat să îngăduie fapta cuprinderii Ardealului cu puterea, dându-i numai ceva ajutor din spre Apus, și în urmă cuprinderea însăși numai cu armele sale, îndată ce știă că planul e pe pofta Împăratului și numai hotărîrea asupra timpului ar fi mai avut să aștepte — așteptare ce putea însă zădărnici iarăși tot lucrul — toate acestea, descoperite din ascunzișurile de documente, pas cu pas, și din a lor legătură firească, fac o adevărată plăcere cercetătorului. Isbutit-am s'o trezesc și în cetitori? Nu știu. Atâta pot spune că trudă mi-am dat, și mare mi-ar fi mulțumirea, dacă vor putea aveă și ei fie și numai umbra simțimântului meu.

Partea a doua a volumului va cuprinde două cărți: Mihai în Ardeal și purtarea Curții împărătești cu el și a lui cu Împăratul; apoi cuprinderea Moldovei. Iar volumului al treilea e rezervată Căderea lui, în mijlocul căreia curajul și talentul lui strălucit îl mai ridică odată, asemenea lui Bonaparte, sus din țărînă: E isbânda minunatei lui vizite la Praga și cea de pe urmă luptă cu noroc dată Ungurilor, la Guruslău, după care va fi ucis mișelește de Generalul împărătesc Basta, numai din ură și răutate.

*

Cu cât înaintez în această lucrare, Domnul mi se înfățișează tot mai curat în măreția în care l-am văzut din început, de atunci chiar de când am simțit întâia oară fiorii dorului de a scrie Istoria lui.

Fericirea mea pentru aceasta se turbură însă mult prin faptul puținului interes ce arată lumea noastră românească de astăzi pentru cetitul unui studiu serios, care întâia oară a căutat să

pătrundă, după putința scriitorului, tot înțelesul faptelor Marelui Domn, un studiu care ar trebui să aibe chemarea a limpezi, în cercuri cât mai largi, vederea politică și a ajută să ne cunoaștem cu toții și mai bine starea și rostul în lume, nevoile și trebuințele, și chiar datorințele. — Ori, să fie această lipsă de interes o probă că nu am scris bine? Dar, Academia a dat dovadă chiar din potrivă. Și publicul, în stare a judecă, n'a zis nimica, — ori nu a zis rău, bunăoară domnul O. Densușianu, în «Vieța nouă» a d-Sale. A zis, ce e drept, domnul Iorga, în Sămănătorul, atunci al d-sale. Dar, părerea dumnealui n'a fost obiectivă. Pagina a fost scrisă câteva zile după premiera cărții. Și se știe, la locul cu pricina și de multă lume, cât de ciudă i-a fost domnului Iorga pentru această întâmplare, dat că-l criticasem puțin. Apoi fie-mi iertat să spun că în partea ce pare obiectivă, judecata domnului Iorga nu e — originală. Ea se reduce la înțelesul că m'am apucat de un lucru mai mare decât puterile mele. Dar, pentru a spune aceasta domnul Iorga n'avea nici măcar nevoie a-mi citi cartea. Textual acestea sunt cuvintele ce le-am zis eu însuși asupra mea, pentru a potoli supărarea d-lui Iorga, când mi-a aruncat vorbe că: de ce nu i-am spus eu că mă apuc de Istoria lui Mihai Viteazul? — «Poate m'am apucat de un lucru care întrece puterile mele», i-am răspuns, «pe care cine știe de-l voi mai face. Atunci, de ce eră să mă laud înainte»? La ce d-l Iorga îndată a replicat: «Nu-i adevărat. Cine a scris pe Matei Băsarabă, trebuie să fie convins că va scrie o lucrare tot așa de bună și despre Mihai Viteazul»...

Am spus și de astă-dată adevărul întreg, nu pentru a năcăji pe cineva, ci pentru că așa-mi place mie să-l spun. Altfel, eram și dator. Dar doresc ca publicul să nu mă judece pentru cele ce-am scris aici, ci să mă pună în plăcuta poziție de a-i putea mulțămî, când îmi va veni iarăș vremea, că s'a îmbulzit în număr neașteptat de mare a citi această Istorie a lui Mihai Viteazul și a-și încălzi inima la înțelesul ei.

Rudăria, în Septembrie 1907.

Dr. ION ȘIRBU.

CUPRINSUL

	<u>Pagina</u>
Prefața	I—V
CARTEA IV.—Cele din urmă lupte mari cu Turcii și cuprinderea Ardealului.	
<i>Cap. I.</i> —Intrare. Ingrijorarea lui Mihai-Vodă de mișcările oastei turcești și cererile lui închețite după banii făgăduiți prin Comisarii împărătești. Intoarcerea misiunii comune dela Tătari și expedierea ei la Praga. Fuga lui Sigismund din Silezia și ocuparea Domniei de nou. Venirea lui Maximilian la Cașovia și scăparea Oradiei de Turci. Iunie-Octobre 1598	1— 54
<i>Cap. II.</i> — Imbierile lui Mihai-Vodă către Maximilian pentru a scoate pe Sigismund cu puteri unite și răspunsurile lui și ale Impăratului. Trimiterea unui corp de oaste român peste Munți. Noi lupte mari cu Turcii dincolo de Dunăre. Mijlocirea prefăcută la Impăratul în folosul lui Sigismund. Isprava misiunii tatare și ajutorul de bani datorit lui Mihai. Rezultatul războiului cu Turcii în 1598	55—118
<i>Cap. III.</i> — Numirea lui Basta de Administrator al Ungariei de sus. Noi tocmeli ale Curții cu Sigismund pentru mulțămirea lui de Domnie a doua oară și lăsarea ei în mâinile Cardinalului Andrei. Credința nestrămutată a lui Mihai-Vodă și ajutorul trimis lui. Supunerea lui siluită supt noul Domn din Ardeal. Alte lupte cu Turcii și misiuni tătare la Praga. Uneltiri moldovene. Ianuarie—Iunie 1599.	118—191
<i>Cap. IV.</i> — Cererile lui Mihai pentru ajutoare și pentru voia de a cuprinde Ardealul și îmbunarea lor de Impăratul. Neținerea terminului de năvală de către Basta. Misiunea lui Malaspina în Ardeal. Cardinalul față de Turci și de Impăratul. Planul lui Ieremia Vodă și al Polonilor împotriva lui Mihai. Impăcarea Domnului cu Turcii și mijlocirea lui la Rudolf pentru Andrei	192—250
<i>Cap. V.</i> — Misiune română la Basta și purtarea lui. Ultimatul lui Mihai la Impăratul cu privire la Ardeal, și răspunsul Curții. Războiul din Ungaria cu Turcii și tocmeli de pace. Cuprinderea Ardealului de către Domnul Țării Românești fără așteptarea hotărârii împărătești. Moartea Cardinalului	251—344

GREȘELI DE TIPAR

Pag.	Rândul	In loc de	Citește
10	1 din notă	Plewii	Plewii
13	15	dușmaniilor	dușmanilor
18	2	nmai	numai
18	23	Captanilor	Căpitanilor
27	9	pance	păn' ce
28	17	Eremic	Emeric
28	11 de jos in sus	ii	il
33	4	insotitorului, său	insoțitorului său
36	7 de jos	Mica mănunt	Mic amănunt
46	nota 3	sigur	singur
46	ultim din nota 4	Guillén. de	Guillén de
54	5	mii	mil
54	3 din nota 1	tot aceea	tot garnizoana
58	4 din jos (text)	eră aproape	eră, aproape
68	17	are credința	are credința
73	1 din nota 2	Perta	Pera
77	1 din nota 2	Povestirea	Povestire
77	2 din nota 2	frumoasă	frumoasă
77	17	treceut	trecut
78	1 din nota 1	595 9	595.9
81	3	adus	duș
99	12	Cancelanul	Cancelarul
101	14	frământă	frământă
102	13 de jos	sosiseră	sosiră
106	4 din nota 1	fuese	fusese
108	nota 2	15 99	1599
110	10 din notă	1598	1599
111	2 din nota 3	acestei (Istoriei	acestei Istoriei
112	ultim din nota 1	mănunte	amănunte
112	3 de jos (text)	ținulului	ținutului
113	1 de jos	1595	1594
121	10	Tatăului	Tatălui
122	6 de jos (text)	se cade	se cade *)
123	2 din nota 4	Magn. cum	Margn.—cum
123	5 de jos (text)	s'a înțeles	s'au înțeles
126	10	a căror	ale căror
129	2 din nota 3	conceptul	conceptul
132	13	însosiți	însoțiți
134	5	a tuturor	al tuturor
135	9	a invoieii	al invoieii
140	nota ultimă	Szamosközy	5) Szamosközy
148	4	prim	primi
149	12	gândui	gândul
150	3	cum vor*) vedeă	cum vom vedeă
153	17 de jos	inaltei	inalte
153	4 de jos	Majestatda	Majestatea
159	4 de jos	Carului	Canului
162	2 din nota 1	unie	Iunie
162	2 de jos din nota 1	ai Comitetului	al Comitetului
166	2 din nota 1	siilistice	stilistice
170	15	casele	casele

*) Accastă greșeală nu se găsește în toate exemplarele.

VIII

Pag.	Rândul	In loc de	Citește
172	1 de jos din nota 2	Docum.	(Docum.
175	2 din nota 1	Rusaich.	Rusaich
182	13—14	primiasca daca	primiască, dacă
188	10	incă	incă,
194	2 din nota 6	prea	poca
197	8 de jos (text)	întrebuiță	întrebuiță
202	2 din nota 2	A.C.R.	A. R. Regist.
207	între r. 16 și 17	se pune o steluță.	
226	13 de jos	acte	acte,
230	3 de sus	timpiriu	timpiriu
233	2 » »	(zkufot)	(zkufot),
233	8 de jos	scrisorile.	scrisorile
233	7 » »	August	August.
235	17 de sus	de Poloni	dela Poloni
236	8 de jos	incă	cuca
248	13 de jos	înprijirea	îngrijirea
258	13 de sus	noastre	noastre»
263	9	Fralelui	Fratelui
264	11 de jos (text)	Comisarli	Comisarii
267	7 de sus	Majiestății	Majestății
281	5 de jos	Pilsenă	Pilsen,
283	12 de sus	Voivodul	Voivodului
284	12 » »	dintâi	dintâi,
286	8 de jos (text)	Săcuilul	Săcuilul
303	5 » »	Femeia	femeie
306	1 din nota 7	Följgyzéscei	Följgyzései
331	1 de jos din nota 6	aeque	gaeque
333	2 de sus	ziceă	ziceă,

Greșeli din volumul I

35	5 de jos (text)	70 de mii	«70 de sume» (sămi, poveri)
51	5	când, domnește,	când domnește
56	nota 1	aceea a lui Radu cel Mare eră sora	sora lui Radu cel Mare eră concubina
249	12	vă în dețin	vă țin de
273	4 de jos	treburile	bunurile
151	2	posibile	politice
195	9	depărtarea fiind	depărtarea,
207	7 (text)	1595	1594
208	2 din nota 2	1595	1594
212	13	strânseră	stinseră
575	8 de jos	Multates	ficultates

Prescurtări în note

- A. C. H. = Arhiva Curții, secția Hungarica.
A. C. T. = " " " Turcica.
A. C. Ms... " " " Cod. Manuscris No...
Actele respective sunt culese din *Haus-Hof-und Staats-Archiv*.
A. R. = Arhiva de Război, *Kriegs-Archiv*.
Sunt citate: Registratur-Protocollum și Expedit-Prot.
Docum. = Documente privitoare la Istoria Românilor, culese de Eudoxiu de Hurmuzaki, completate de Academia Română.
Mon. Hung. Dipl. = Monumenta Hungariae, Diplomataria.
" " SS. = " " " Scriptorum.
Mon. com. Trans. = " " " Comititalia Transylvaniae
" " Hung. = " " " Hungariae.

CARTEA IV.
CELE DIN URMĂ LUPTRE MARI CU TURCII
ȘI
CUPRINDEREA ARDEALULUI

CAP. 1.

Intrare. Ingrijorarea lui Mihai-Vodă de mișcările oastei turcești și cererile lui închețite după banii făgăduiți prin Comisarii împărătești. Intoarcerea misiunii comune dela Tătari și expedierea ei la Praga. Fuga lui Sigismund din Silezia și ocuparea Domniei de nou. Venirea lui Maximilian la Cașovia și scăparea Oradici de Turci. Iunie-Octobre 1598.

Întâmplările istorice nu se mai întorc așa cum s'au petrecut odată. Și cei ce caută legi nestrămutate în istorie vreau să bage în ea o idee filosofică, la care se pot supune numai schimbările naturii moarte și ale celei neștiutoare de ce se petrece cu sine.

Asta nu însemnează că în faptele omenești cari alcătuesc viața Statului și vieța dintre State nu e nici un rost și nici o rânduială. Vorba e numai că în istorie nu putem ști nici odată capătul lucrurilor: nu e nici când legătura aceea nesmintită ca în natură între întâmplările dinnainte și între isprava lor. Și întru cât este, ea e totdeauna nouă, această legătură, fiindcă niciodată nu se întâlnește toate împrejurările în cari s'au petrecut o întâmplare, o faptă istorică, la un loc, și atunci nici urmarea nu mai poate fi cum a fost. De altă parte, Cărmuitorul sau Stăpânitorul de Stat și tot omul care ia parte la vieța Statului vede lucrurile cu ochii săi, și e nemărginită scara pe a cărei trepte se mișcă înțelegerea unuia și altuia. Apoi fiecare e stăpânit de o voință ce nu vom putea-o măsura niciodată, de o voință care se mai și schimbă dintr'un

timp într'altul. Ce să mai zici de multele minți și voințe cu cari e silit să lucreze Purtătorul vieții de Stat? Ce să mai zici, când aceste voințe se răsjoacă între curățenie și bunătate și între toate gradele răutății până la cele mai sălbaticе porniri, între simțimântul dreptății și al disprețului pentru deaproape, între iubirea și între toată ura față de semeni! De câte ori Stăpânitorul cel mai deștept nu e silit să-și strângă în suflet, să-și înnece în pept, cea mai curată și puternică voință pentru a putea împacă voințele pornite spre rău ale acelora cu cari e silit să lucreze în viața Statului. Căci aceasta trebuie mântuită și apărată întâi și întâi. Căci numai viața Statului e scutul adevărat al ori-cării națiuni. Fără a avea Statul său, fără a găsi ocrotire în puterea lui, un popor e ca frunza pe apă.

Astfel și viața Statului e stăpânită de legea prea înaltă a toată ființa: de legea luptei pentru trai. Numai cât această luptă nu se desfășoară așa neted și nu cu mijloacele și armele neștiute și necăutate ce au fost dăruite fiecărei ființe de Puterea ce i-a dat viață. Lupta Statului pentru viață și lupta pentru viață în lăuntrul lui e lupta mulțimei știutoare de ce vrea cu mulțimea asemenea știutoare sau mai puțin știutoare. Și aici va birui cel mai tare, dar mai tare nu e mulțimea ce are mai multă putere în brațul său, ci societatea care-și cunoaște mai bine puterea, care are mai multă iscusință în întrebuintarea ei, societatea care, pricepându-și interesul, se strânge mai bine la olaltă și ascultă îndărătnic de Capul ce va răsări din ea și va cuprinde mai bine în sufletul său dorințele și voința din sufletul tuturor. Câtă vreme mulțimea mare va fi puternică numai în brațe și nu va avea pe partea sa și minte cărmuitoare și voință pricepută, rodul muncii ei pentru trai îl va înghiți în măsură nedreaptă cei ce au averea și știința, fie aceasta a lor sau a celor ce cu voie se dau pe partea lor, despărțindu-se de clasa societății din care s'au născut, pentru a putea trăi mai ușor. Nici Stăpânitorul cel mai cuminte și bun, cu voința cea mai mare și cu sufletul cel mai curat și dornic de binele mulțimei și de domnia dreptății, nu se va putea apuca singur de desrobirea celor slabi, fără voia și sprijinul păturei stăpâne pe știință și avere, dacă nu vrea să-și aducă în primejdia cea mai de pe urmă Statul său. Și apoi de împărțirea nedreaptă a puterilor în viața unui Stat e cu atât mai greu de scăpat cu cât ea se razimă pe drepturi mai învechite: rălele sociale ca și

boalele moștenite nu se pot curăți în vieța unui rând de oameni.

Pe lângă toate acestea chiar un rând de oameni harnici care e în stare a da din sânul său mulți bărbați luminați, pătrunși de dragostea neamului și pricepând bine interesele Statului din care fac parte, pătrunși de simțul datoriei și având toată puterea și voia muncii, oameni, ce-au găsit și în Domnul Țării pe Înțeleptul care să-i pună la locul de unde se poate lucra, chiar un astfel de rând de oameni nu-și poate împlini toate datorile către Țară deodată. Mai ales după veacuri lungi de năcazuri și umilințe, rălele sunt așa de multe încât trebuie vindecate pe rând, după mărimea greutății și a primejdiei ce cuprind. Și se poate ca toată puterea unui rând de oameni să se stoarcă în împlinirea unei singure mari datorii.

Și care datorie, care trebuință poate fi mai arzătoare, decât a-ți scoate Țara din robia străină, dintr'un lung tutorat, când acesta s'a dovedit atât de stricăcios, prăpăditor, încât eră gata neamul să-ți peardă? Care datorie mai frumoasă poate fi decât a rădica nației tale un Stat de care să nu cuteze a se atinge nici un dușman din afară?

Dar nu toate timpurile sunt priincioase pentru tot felul de fapte. Vremea lui Mihai Viteazul eră vremea războiului, a unui război ce-l siliă să iea parte la el.

Un Domn harnic trebuia să înțeleagă că e vremea să zvârle ocrotirea turcească ce ajunsese a fi jug de neagră robie.

Dela Mihai Viteazul se cerea o nouă îndreptare a politicei Țării sale în afară. Și el avu priceperea și curajul s'o dea. Țara fu liberată. Dar această libertate nu eră trainică între vecinul Polon cu Moldova în ghiare, la Mează-noapte, și între vecinul Turc, la Mează-zi și Răsărit. Un interes comun de vieță îl legă de Impăratul din Apus și după ce aveă să se sfârșească războiul, interes ce trebuia apărat împotriva acelorași Puteri. Pentru acest interes el vrea să se încredințeze de scutul împărețesc în tot timpul. De aceea ținea să fie primit cu Țara sa între supușii ocrotiți de Impăratul. Interesul ce amândoi aveau ca Ardealul să nu facă altă politică îi legă și mai strâns de olaltă.

Intâmplările, am zis, nu se mai petrec a doua oară la fel. Și totuș am adus în legătură, la sfârșitul cărții încheiate înainte, politica comună dintre Impărat și Țara Românească, în vremea lui Mihai Vodă, cu politica prietenească a Stăpânilor dela Viena

și București, în ziua de astăzi. Dar potriveala aceasta e departe de a avea puterea unei legi. Și nimic nu e mai greșit decât a voi să îndreptezi politica unui Stat într'o singură parte pentru totdeauna. Interesul comun al Țărilor lor e singura putere în drept a apropiă pe Stăpânitorii unii de alții. Când vedem însă că aceste interese de viață ne împing, după veacuri de suferințe și umilire, către aceeași prietenie ce ne-au chemat altă dată la luptă comună; când vedem că Statul Român, îndată ce a ajuns să răsuflă liber și să se rădăce la putere și mărire necunoscută vreo dată în tot trecutul său, trebuie să bată aceleași cărări pe care a umblat cu sabie vitează cel mai mândru suflet și cea mai pătrunzătoare minte de Voivod în trecutul îndepărtat — suntem îndemnați a cumpăni: oare politica asta ce se aseamănă atâta nu are temelii mai adânci?

Locul așezării Statului și al poporului Român peste tot și interesele vecinilor sunt puterile cari hotărăsc politica acestui neam, stăpânit pretutindenea de unul și acelaș interes de viață. Înriurirea locului e tot una în toată vremea. Interesele vecinilor se schimbă mult puțin dintr'un timp într'altul, și de aceea politica Statului și a neamului nostru ca a oricărei nații, nu poate înțepeni în acelaș ogaș.

Dacă privim politica Statului Român în timpul celor două rânduri din urmă de oameni dintre cari facem parte și noi cei de astăzi, vedem că ea și-a găsit razimul său de căpetenie odată în politica franceză, când ea eră puternică în Europa, și interesele acestei Puteri se isbeau de interesele Austriei ai cărei vecini suntem și de interesele Rusiei. După aceea Statul Român a trebuit să se silească a câștiga încrederea Austro-Ungariei noi, ori mai bine a răsipi neîncrederea ei. Dar și ea avea interes ca micul Stat din Răsărit să trăiască și prietin să-i fie. Neputința de a închide calea Rușilor spre Turcia silește Statul Român a încheia învoială pentru trecerea lor prin pământul său, și trebuința de a-și câștiga Neatârnamarea îl face a da ajutor puternic cu arma, la vremea de mare nevoie a Mării Puteri. Jertfa de Țară ce totuși a trebuit să aducă acestui Vecin datornic cu mulțumire a înstrăinat România de el pe timp ce nu-i putem ști de hotar. Căci interesul lui s'a dovedit încă odată a fi: să aibă drumul deschis prin Țara Română la Constantinopol. Și nu trebuie uitat: la hotarul de Miază-zi al Țării Române Rușii au neamuri de sânge,

doritoare a-și dobândi iarăși bucata de Țară (Dobrogea) ce-a slujit de răsplată pentru jertfa de aceeași natură adusă din partea noastră, pe când ea nu putea fi decât răsplata sângelui vărsat pe câmpul de luptă.

Astfel, în lupta pentru viață, Statul român a fost împins tot mai mult să se lipească de Apus. Acelaș interes îl mână pe Mihai cu putere de farmec către Împăratul creștin. Polonia vrea să-l cutroapă din Mează-noapte, Polonia care trăia bine cu Turcul, și se putea ajunge cu el pentru stăpânire comună pe Țara Română, cum se ajunsese în Moldova. Iar într'o prietenie curată numai cu Turcul, prietenie ce se nu mai ascundă rău pentru Țară și să poată ținea vreme întinsă, Domnul Român nu avea nici un temei să se încreadă. Trecutul cu care tocmai a rupt-o stă veghe să nu mai cadă în prăpastia de unde abiă a eșit.

Și totuși ce deosebire între vremea de acuma și cea de atunci ! Mihai simția nevoia și vrea din tot sufletul să intre în cuprinsul Împărăției nemțești cu tot neamul său românesc, ale cărui Țări toate făgăduia să le aducă supt acelaș Stăpân—și le va supune cu sila. El vrea ca Țara lui românească, Ardealul, Moldova să nu mai poată trage spre Turci și Poloni, și el să nu fie alta decât un Principe al Împărăției nemțești, domnind din puterea, din via și supt ocrotirea împărătească, el și urmașii. Mai mult nu putea să dorească. Fără acest scut Țara lui trebuia să cadă iar la bălaur în gură, de unde abiă a eșit, și poate chiar să-i mai sugă viața și altul, în ortăcie : dușmanul Polon.

Astăzi două din trei părți ale neamului nostru din jurul Carpaților, «Țările române» deodată, s'au încheșat într'un Stat, de nimeni atârnat. El are o oaste aleasă, cercată în război, o oaste ce numără în lume și poate să-l apere singură în vreme de lipsă. Dar crește încrederea lui, când mai are și prietini, și lăcomia dușmană atunci mai cu greu se cutează. Interesul de pace leagă de nou Țara Română de Apusul vecin. Și interesul luptei mai ușoare pentru viață. Și interesul culturii ce îndulcește năravuri. Dar și interesul comun al Marei Puteri cu al nostru înlesnesc prietenia. Și iarăși o mare deosebire. În Țara dela Apus, în puterea stăpânirii Împăratului dela Viena—și Crai unguresc—trăește partea a treia din neamul Român. Și această frântură a poporului nostru a dat și dă jertfe prea strălucite Stăpânului său. Și se înșală amar cine crede că Statul Român e silit a păstră prietenia Țării

vecine dela Apus chiar cu prețul vieții acestei frânturi a neamului nostru. Și e neghiob cine cere ca poporul Român din Regatul Ungar să-și lapede firea de dragul Stăpânitorilor săi nemijlociți, dornici a-și crește neamul, zicând că numai atunci și Statul Român poate avea scut puternic în ei ¹⁾, iar altfel i-ar mâniă. Cu jertfa aceasta România nu-și poate cumpăra prieteni nici când, și neamul întreg e gata mai bine să sângereze în cea de pe urmă încordare măreață... ce totuși poate s'aducă noroc. Dar că se pot găsi prieteni și aiurea—și ei cu mari potriveli de interese!...

Dar, asta nu trebuie așa să se întâmple. Mergem pe aceleași cărări în politica noastră de astăzi ca Mihai Viteazul. Dovadă că aceleași nevoi de viață și adânci trebuințe ale firii neamului nostru ne stăpânesc, trebuințe ce nu-și găsesc seamăn și îndestulare între vecinii de viță slavă. Dar politica asta a mâncat capul lui Mihai Vodă, și pentru Țară n'a fost cu izbândă. Trebuie deci să nu o mai facem? E chemarea studiului în care intrăm să arăte cum s'a întâmplat și cine-i de vină la asta. Și urmările cari au fost și pentru unii și pentru alții. Căci alt rost și înțeles studiul istoriei n'are: ea trebuie să verse lumină în calea politicei, și cei ce-au lucrat rău în trecut să învețe și pașii să-și îndrepteze după pățenii. Și păcatul cel mare atunci l'au făcut alții. Putea-vor să înțeleagă acum și să se răzbune? Noi alte mijloace avem decât în vremea aceea, și destul de schimbat e raportul. În tot sufletul său Domnul nostru din vremuri eră pătruns de știința și simțimântul curat că pentru Creștinătate se luptă. Și toată mândria lui aci își găsiă îndreptățirea. Dar și nădejdea în izbânda politicei lui, fără sminteală, trebuie gândul acesta să i-o învieze în veci. Doar izbânda lui eră izbânda Puterii alături de care luptă. Doar mântuirea Țării lui astfel eră plănuită ca să fie spre bine Impărăției creștine: Scăparea neamului românesc atunci de dușmanii vremii dela Miază-zî și dela Miază-noapte eră să întăriască puterea lui Rudolf, Impăratul nemțesc... Și astăzi noi vrem să întărim pe Impăratul—dar așteptăm dornici ca și el să ne întăriască pe noi, neamul întreg. Noi interesele noastre le știm potrivi și acum celora străine, cum știut-a în vremuri, Mihai. Voi-vor și alții cu cari

¹⁾ Această idee neghiobă a răsuflat într'un discurs al lui Tisza, ținut acum vre-o doi ani, pare-mi-se înaintea unei delegațiuni dela Miskolez, dacă nu după formă, dar după cuprins.

vrem să mergem alături, să-și potrivească pe-a lor nevoilor noastre ce sunt măsurate cu cumpăt? Ori cum, umblarea noastră pe căra-rea bătută ce-a dus, la părere, în deșert să nu ne spăimânte.

Cu toată marea greșeală ce alții făcură, politica aceea a ajutat să oprească și ea cu un veac căderea adâncă ce eră să urmeze. Și astăzi ea trebuie s'ajungă la alte sfârșituri. Pentru acest înțeles scormonim în trecut.

* * *

Mai bine de două luni, cât ține încă stăpânirea Impăratului prin guvernul provizor al Comisarilor săi în Ardeal, după contractul încheiat la 9 Iunie, în Târgoviște, nici o schimbare nu se întâmplă în starea lui Mihai-Vodă cu el. Vecinii deveneau mai amenințători, trebuința lui de a se apuca de fapte creștea, nevoia de a-și plăti oastea se înăspriă, . . . iar banii făgăduiți de Impăratul nu mai veneau. În zorul ce da mereu după ei, în veștile despre mișcările vecinilor, în arătări înnoite despre ce e de lipsă să facă și despre neputința mișcării sale din loc, în starea de desnădejde în care se află față de soldații săi, strigători după leafă, se cuprinde toată corespondența lui cu cei doi Comisari. Și desimea scrisorilor și a misiunilor lui sunt dovadă, cât de mult ținea el la legătura cu Impăratul, cu toate că se putea răzimi și în cealaltă parte, pe Turci, ori cât de greu eră acest lucru acum, după contract. Dar, să-l vedem vorbind și lucrând, pentru a-i pătrunde în suflet și mai adânc.

Abia plecaseră Comisarii împărățești din Târgoviște, și Secretarul lui Mihai-Vodă, Ioan Raț (Racz), fu trimis în urmă-le, dacă nu se va fi dus chiar cu ei deodată. Și nu se întorsese acesta, când Franț «Seney» (Sennyei), curierul lor («cursor»), se pare, sosit la Domnul, fu expediat și el înapoi. Intâiul act ce-l cunoaștem din aceste misiuni e răspunsul Voevodului nostru la scrisoarea Comisarilor, adusă de Raț: din el înțelegem și urmarea lor după olaltă; și aceasta în timp de cinci zile după cele din urmă scrisori din Târgoviște ale lui Szuhay și Istvánffi, pe care le-am socotit a fi datate din ziua plecării lor ¹⁾.

¹⁾ Acestea erau din 12 Iunie 1598. V. *volumul I.* al acestei cărți p. 583—4. resp. *Documente privitoare la Istoria Românilor*, culese de Eudoxiu de Hurmuzaki, III.1, 292—4. publicate și în *Történelmi Tár* 1879, p. 58—9. Actul de care vorbim acum poartă datul de 7 Iunie, atât în tiparul din

«Îmi scrieți», zice Mihai-Vodă în această scrisoare din 7/17 Iunie, «că Bernardffy a spus că Turcii au luat dela Hanul Tătarilor Provincia sa și i-a dat-o altuia și că, dacă ar fi așa, trebuie grijit să fie aduși înapoi banii trimiși acolo: Așa să știe Magnificențele Voastre că svonul acesta e mincinos; și de n'ar fi, eu cu siguranță aș avea grijă de acel lucru, precum și am. In cealaltă carte îmi scriu Magnificențele Voastre că, dacă aș vrea în vremea aceasta să încerc ceva împotriva Moldovei, va fi nepotrivit acum: De lucrul acesta, precum V'am spus în față, de capul meu nu voi începe nimic, ci aștept dela Maiestatea Sa împărătească... «Totuș sfatul meu ar fi că e bine a alege neghina din grăul curat. Magnificențele voastre îmi mai scriu că acum nu-mi pot trimite bani nici într'un chip. Dar, mă rog cu iubire și scumpătate, M. V. să aibe grijă de trimiterea banilor, căci, Dumnezeu îmi este martor, mai mult nu pot da ostașilor vorbe, și plată nu am; dacă ar fi vre-o stricăciune, mie să nu mi se arunce». Dușmanii sunt gata de toate părțile, așteaptă numai să le treacă «Bairamul sau postul lor». ¹⁾

Altă scrisoare primiau Comisarii împărătești în Alba Iulia dela Mihai-Vodă, în noaptea spre 30 Iunie — căci nici depărtarea de timp, nici cuprinsul ei nu ne îngăduie să socotim că ar fi tot cea dintâi. Însoțind-o cu scrisoarea lor, în 30 Iunie, Comisarii aduc aminte Împăratului că de Căzaci atâta le-a tot vorbit, când erau în Târgoviște: de împreunarea sa cu ei și de năvala în Moldova. Tot așa scrie și acum, zic ei ²⁾. «Astfel vedem că n'are altă pe inimă decât să năvăliască în Moldova și să-și răzbune asupra lui Ieremia-Vodă, împotriva căruia e foarte aprins pentru pările lui la Poarta turcească și la Poloni». Comisarii zic că i-au scris și acum, după cum au desbătut cu el și cu graiul, ca să nu coacă așa ceva în vremea aceasta nepotrivită, când Maiestatea Sa e încă în toiul luptei cu Turcii; apoi că sfida pentru Moldova au

Doc. III. 1, 287, după nu exemplar (orig. ?) din Arhivul de Război, cât și în *Doc. XII*, p. 358—9, după exemplarul copiat de culegătorul și editorul acestui volum, N. Iorga, din Innsbruck. Luat ca adevărat, acest dat nu poate fi socotit decât în stil vechi, 7/17 Iunie, de oare-ce în 7 Iunie st. nou Mihai eră la Târgoviște. V. vol. I, 566 sqq. Cf. nota urm.

¹⁾ *Docum. III. 1, 287* (= *Doc. XII, 358—9*). «Ex Curia nostra Ploiest 7 die Iunii 1598.»

²⁾ Scrisoarea aceasta a lui Mihai-Vodă nu e cunoscută, dar chestia de care e vorba o știm bine din volumul I.

hotărit să o deslege pe altă cale. Ei totuș se tem că, fiind Cazacii în număr de patru mii și aducând cu sine două-zeci de tunuri, după cum scrie Voivodul, vor putea trece fără voia Moldovenilor prin Țara lor și se vor putea împreună cu Mihai-Vodă, chiar de nu le va eși el înainte. «Să știe», așa se vede că i-au scris Comisarii, «că de va face ceace a hotărit, în contra voinței Maiestății Voastre împărătești, va atăta pe Poloni și pe Turci împotriva sa și va strică și acele tratate ce sunt începute cu Tătarii... «Altfel ar fi, dacă Moldoveanul sau Polonii cu Bathorestii ar porni cu război asupra noastră : la întâmplarea aceasta va fi libăr să facă ce va voi». Mai spun Comisarii Împăratului că Mihai-Vodă a cerut bani să-și plătească miliția : ei au răspuns că acuma nu au, deoarece au fost dați la Tătari (precum știe) și la garnizoanele dela Oradia și Lipova ; să aștepte, că Arhiducele Maximilian se află pe drum, precum cred, și va aduce, și-l vor mulțami și pe el. Dacă însă lipsa îl zorește atâta, să ia împrumut de undeva, pe garanța lor. De nou au dela Mihai-Vodă și dela alții : că doi Pași sunt în tabără, unul la Vidin, altul la Belgrad ; al treilea stă în Sofia cu toată puterea de război și va plecă la începutul lunei noi, nu se știe în cotro. «Miliția pretoriană» (de înțeles, probabil, garda de Ieniceri) care de obicei merge la război numai când iese și Principele (adică Sultanul) până acum stă acasă. Nu se știe de-l va putea scoate ¹⁾.

Domnul nostru nici n'așteptă acest răspuns. La 29 Iunie el scria de nou Comisarilor, dela cari tocmai primise și el scrisori. Mohamed Satârghi Pașa se află cu o mare oaste la Belgrad, spune el (cu 6—7 mii scriau, la 30 Iunie, Comisarii Arhiducelui Matthias), ²⁾ și zi pre zi se adună ; la Vidin stă «Hafiz Ahamat» (Ahmed) Pașa, și el cu oaste ; la Rusciuc e Chihaia Gebegiilor («Csebecsi tihaja») ³⁾ și Aga Ienicerilor ; la Dârstor Ahmed Pașa ; și la locul numit Plüil ⁴⁾ se află o mare tabără ce se sporește

¹⁾ *Docum.* XII, 363 (act scos de d-l Iorga din Innsbruck). Comisarii către Împărat, Alba-Iulia, 30 Iunie 1593.

²⁾ *Monumenta comitialia Transsylvaniae*, IV, 185, fragmentar și în *Docum.* XII, 369.

³⁾ Un corp regulat de pedestriime se numia gebegii («dsebedsi»). Thury, *Török történetirók* I, 404. Chihaia lor e locotenentul căpeteniei lor, a gebegi-bașei.

⁴⁾ În traducerea latinească și nemțescă a originalului unguresc din

zilnic. Podurile, făcute cu corăbii mari, sunt gata, astfel că pot purta mulți Turci cu cai cu tot; nu că ar fi legate peste apă, ci sunt din corăbii vechi și de-astea stau multe gătite în toate porturile. Și acum le poate vesti ce li-a spus și de față fiind: sunt mulți Turci în porturi și se tot adună, zi pe zi. Sultanul nu va eși anul acesta la război, ci a trimis numai pe Satârgi Mehmet Pașa în locu-i care acum se află la Belgrad, și pe Hafiz Ahmet Pașa care e la Vidin și a fost pus de Serdar. Și au învățatură dela Sultanul că Pașa dela Belgrad să vină la Vidin și împreună cu cel de aci și cu oastea dela Pluul să meargă asupra Ardealului. «Iar Chihaiia Gebegiilor dela Rusciuc și cu Aga Ienicerilor și cu Ahmet Pașa dela Dârstor, cu Turcii dobrogeni și de pe margine și împreună cu Hanul Tătar să vină asupra mea», zice Mihai-Vodă. Tătarii au trecut apa ce trebuie să treacă (Nistrul)¹⁾, și se află pe țârmurul de dincoace. Unii zic că e și Hanul cu ei. «Am aflat și aceea că Tătarul așteaptă numai oamenii noștrii ce i-am trimis acuma acolo, [să vadă] ce răspuns vor aduce; de aceea n'au plecat până acum nici într'o parte.

Totuș nu trebuie să li se creadă de tot, căci pot lua acei puțini bani, și de altă parte pot năvăli asupra noastră, pentru că sunt Păgâni, și n'au credință, ci *noi trebuie să avem grijă de mântuirea Țărilor creștine*. Am scris, în cartea mea de nainte, de venirea Cazacilor...; «deci, dacă ei pot ajunge, n'aș aștepta eu ca Păgânii să vină asupra noastră, m'aș duce eu asupra lor și aș sluji Creștinătății. Totuș rog pe Măriile-Voastre să-mi trameată banii cât mai de grabă, cu care să-mi plătesc miliția («slujitorii» — szol-gáló nép), pentru că, de va cere trăbuința să pornesc în vre-o parte cu oastea, nu aș putea-o mișca până ce nu i-aș dà simbria lunară: ba mă tem să nu se împrăștie, cum am scris Măriilor Voastre și în cealaltă scrisoare a mea». «Pașii de cari am scris

---

aceeaș vreme, reproduse de Iorga în *Docum.* XII, p. 365—7, se zice Plewi și Plevil. Numele ne-ar apropia de localitatea de astăzi Plevlje (=Tašlidža), în Bosnia și Herțegovina, dar ordinea în care e pusă ne duce la Plevna (Plewen) în Bulgaria. Pentru ea vorbește și apropierea de Țara Românească, de unde avem veștile.

¹⁾ Pe margine, la traducerea contemp. latinească e adaus: «iste fluvius vocatur a Tartaris Ozd, Ungari Feirvis vocant». Riul alb zic Ungurii la Nistru, și Ozia sau Ossia găsim adeseori, nu numai în documente, ci și la Cro-nistul moldovean Costin, bună-oară.

mai sus lucră să mă abat către ei, de ce Dumnezeu să mă fe-rească; cu toate acestea, până ce nu se vor întoarce oamenii noștri cu vre-un răspuns dela Hanul, îi țin cu vorba bună». Se roagă apoi: Comisarii să scrie Arhiducelui Maximilian «să nu zăboviască, să vină să se așeze în Scaun, ca să pot lua hotăriri cu Maies-tatea Sa [cu Arhiducele] despre ceea ce se cuvine, căci așa nici eu nu mai știu de cine trebuie să mă rog la lipsa mea». Înainte de venirea lor, a Comisarilor, la el în Țară, eră mai liniștit din partea Turcilor, căci ei vreau să se adune toți acolo în sus, dar de atunci a mers vestea și la ei, și anume, că dâșii ar fi adus mulți bani, și că oastea cea puternică va fi aci în Țară, astfel și Turcii comandați în sus au fost opriți aci, și se află pe țărmurii Dunărei, năzuind către el. Le-a spus și cu graiul că mulți voinici vin să-și îmbie slujba, și ei i-au făgăduit că de bani nu va fi nici o scădere. Iar fi părut bine, zău, dacă ar fi lăsat Comisarii lângă dâșul un om de încredere al lor, să fie văzut câtă supărare are, de o parte dela ostașii slujitori, de alta dela Păgâni. Cu cea dintâi scrisoare să-i trimeată și bani pentru ostași (vitézeknek): «Dumnezeu știe, atât sunt de întristat din pricina lor, că de-ar fi cu puțință, în pământ m'aș băgă dinaintea lor, ori dacă s'ar potrivi cu omenia mea, aș plecă și din Țară». ¹⁾

¹⁾ Scrisoare originală unguereasă dela Mihai Vodă, iscălită de el ca «servitor et amicus syncerus», și de Luca Brassay (=Brașoveanul), lângă care, din greșală, sunt tipărite cuvintele pomenite. Dată «ex curia nostra *Datko*, 29 mensis Iunii, anno 1598». Tipărită de Dr Károlyi A. în *Történelmi Tár*, 1879, p. 59—61. O traducere contemporană lătimească și una nemțescă a publ. Iorga în *Docum. XII*, 364—7 (cu semnul întrebării și cu «sic» după «*Datko*»). Întâia oară, după știința mea, întâlnim Curtea Domnului la «*Datko*». În *Marele Dicționar geografic al României*, alcătuit și prelucrat din însărcinarea Societății geografice române de G. I. Lahovari, General C. I. Brătianu și Gr. G. Tocilescu, întâlnim două locuri cu numele de *Datcu*, amândouă în apropiere unul de altul, în județul Buzău, odată ca «*sfoară de moșie*» ce se ține de comuna *Tisăul* (30 hect.), și altă dată ca *moșie* ce se ține de comuna *Năeni*, făcând împreună cu Frăsineasca și Proșca un corp de 180 ha. Acest *Datcu* e «proprietate moșnenească», «și se ia împreună» cu celalalt. Fără îndoială în acest loc frumos, cu păduri seculare, care trebuie să fie la hotarul comunelor *Năeni* și *Tisău*, acela la 35 și acesta la 26 kilometri dela Buzău (v. *vol.* III p. 59 și V, 601), amândouă spre Vest, *Tisăul* mai spre Nord, și *Năeni* spre Sud dela cătunul Valea Caprei, a fost Curtea Domnului, în vara din 1598, care, în vederea planurilor sale de război, trebuia să stea aproape de Moldova și de Ardeal. Locul va fi fost

Măne-zi, la 30 Iunie, Mihai-Vodă scria Comisarilor altă scrisoare. «Când am isprăvit cartea cealaltă, a doua zi, îmi sosi vestea», zicea el, «că Împăratul turcesc și-a pus în mișcare toată oastea sa încoace, asupra Țării Românești, și a poruncit și Pașilor ce se aflau la Vidin cu toții să se coboare în jos lângă Dunăre, la Rusciuc». Asemenea a trimis omul său și la Hanul Tătarilor să vină îndată la Dârstor și, cât ce va trece marea lor sărbătoare Bairamul care cade în luna nouă acum, să vină toată oastea Împăratului turcesc din toate părțile în porturi și să treacă în Țara Românească. E vorba și de venirea Sultanului, dar numai să-și vadă oastea, pe ascuns. «Deci acum e timpul ca Măriile Voastre să aveți grijă, să ne ajutați cu bani și cu oaste, că vorba frumoasă la noi nu mai prinde. Vă puteți aduce aminte Măriile Voastre ce ziceați, când erați aici, că lucrul nostru va să meargă mai bine de aci înainte, ne ajutați cu bani și cu ori ce vom cere»... «Oastea nu mi-o pot mișca nici într'o parte fără leafa lunară»,... «eu singur fără oaste nu mă pot duce asupra dușmanului, căci de m'aș și duce»—«eu cu moartea mea nimica nu gândesc, dar să vadă Măriile Voastre în viitor, au folosit cu ea ceva sau nu? Dacă dușmanul ar cuprinde această Țară, ce Dumnezeu să nu dea, gândea-se Măriile Voastre și la situațiunea Ardealului, la mântuirea lui, cum ar fi; tot așa și a altor țeri creștine»... «Mă rog de Măriile Voastre, hârtie fără bun răspuns să nu ne trimeată, căci cu ea nimica nu folosim». ¹⁾

Încă înainte de primirea acestor cărți Comisarii scriau, în aceeași zi de 30 Iunie, nu numai cunoscuta scrisoare Împăratului ci și Arhiducelui Matthias. Acestuia i spuneau că, de va călca Hanul credința și va eși la război, vor avea trebuință să ceară și ajutorul lui, care e Generalul oștilor împărătești. Căci au aflat că toți dușmanii, adică cele trei tabere turcești din Vidin, Belgrad (unde Satârgi Mahomed are 6—7 mii de oameni) și Sofia, unde stă grosul puterii turcești, se vor împreună cu Tătarii pentru a ataca Ardealul și Țara Românească, dacă, din întâmplare, nu vor

moșia lui. V. *Harta Statului major al României*, ed. din 1900, în proporția de 1: 200.000, Seria V, Coloana E, Buzău. Moșia nu e trecută aci, dar trebuie căutată, credem, la 45°4' lățime și 24°10' lungime geogr. ostică.

¹⁾ *Tört. Tár.* 1879, p. 61—2. Scrisoare tot din Datco, iscălită iarăș de «Servitor et amicus syncerus Michael, vajvoda regni Transalpinensis» și de Lu. Brassay. Traducere lătimească în *Docum.* XII, 369--70.

fi abătuți de o oaste mai mare a Serenității Sale (a lui Matthias)—se'nțelege, spre Ungaria. Altfel Arhiducele să nu se teamă, dânsul se poate măsură cu ei cu isbândă. Mai ales că nu e de crezut să aibă alți Tătari într'ajutor decât cei ce au iernat în Ungaria și cari locuiesc la țărmurii Mării Negre: aceștia sunt puțini și nearmați ¹⁾.

La 3 Iulie soseau apoi la Alba-Iulia scrisorile lui Mihai Vodă din 29 și 30 a lunii trecute. Comisarii le trămeteau îndată atât Împăratului, în original, cât și Arhiducelui Maximilian, în traducere latinească. Dela Împăralul cereau și ei cu zor ostași și bani «cu cari se putem da ultimul ajutor atât acestei Transilvanii cât și Transalpinei (Munteniei), ca nu cumva, perzându-se acestea, să piară tot deodată și Ungaria întreagă și să se primejduiască și să se încovoaiie toate țăerile creștine»,—întocmai cum cumpenise Domnul nostru. Dacă însă oastea dușmaniilor s'ar trage spre Buda, măi adăogau Comisarii, «atunci lui Mihai Vodă și nouă nu ne va lipsi nici chipul nici inima sau de a o atăca aici dela spate, sau de a merge spre reședința și capul ei». Ba Mihai-Vodă ar plecă încă acum împotriva dușmanului și l'ar împedica de a lovi Ungaria, dacă ar fi înzestrat cu trupe destule. Mai povestesc Comisarii că s'au tocmit și cu Arhiepiscopul și Mitropolitul de Târnova, cu Grecul Dionisie [Rali] ²⁾, căruia i-au «dat» o scrisoare grecească, «pentru-că, văzându-se dincolo de Dunăre, în Bulgaria, semnele Maiestății Voastre, toată Macedonia să scuture jugul turcesc și până la Grecia, supt comanda lui Mihai sau a altuia care i-ar plăcea mai bine Maestății Voastre. Acestea le urzesc și făgăduie ei de bună voe, și zic că vor fi în câteva zile două sute de mii (aceasta o spuneau mereu și anul trecut lui Mihai, cum ne aducem aminte), și că vor putea lua și Bizanțul. Așa însă, dacă oastea turcească va trece întâi în Ungaria ³⁾.

A doua zi, la 4 Iulie, Comisarii scriau din nou Împăratului: Ei primiră atunci dela feluriți vestitori întărirea știrilor ce le trimiseseră ieri despre Turci, din partea lui Mihai Vodă și dela Andrei Barchay (Barciai), Căpitanul din Lugoj al Maiestății Sale. Sosiseră acum prizonieri, scăpați din Belgrad și Timișoara. Și ei spun, scriu

1) *Mon. com. Trans.* IV, 184-5; aceeași fragmentar, în *Docum.* XII, 369.

2) Numele familiar e adaus de editorul documentului.

3) *Docum.* XII, 370.

Comisarii, că Turcii vreau să bată întâi Lipova și Cenadul și după aceea să năvălească cu toate puterile în Transilvania. Aceiași veste o au și din Segedin, cum se vede din scrisoare Castelanului din Lipova. Deci se roagă de nou, cu deosebire să vină Arhd. Maximilian și să li se trămeată bani și ostași, fără cea mai mică întârziere, pentru mântuirea acestei Țări și a Republicei creștine. Tâlcuiesc apoi zorul după bani. Deună zi au trimis pe sfetnicul Maiestății Sale Ștefan Toldy la Oradia cu bani să plătească ostașilor. Intorcându-se, li-a spus, între altele, că domnul Bochkay (Bocicai) e până acum în faptă Căpitanul Oradiei, deși cu numele Căpitan e Gheorghe Kiral; că el își are acolo servitorii și partizanii săi prin cari poate să facă, cu un singur semn, ori ce voiește; totul atârnă acolo dela el. În întinsele sale moșii (bunuri, «bona») ce le are în jurul Oradiei (anume cetățuiele — arces — «Kereky, Zent Iob, Zekelhida, Kis Maria, Michke, Soliomkeo și districtul Paczal») «singur trage toate veniturile regesti ce le numesc și dijma oilor și a altor lucruri, totdeodată și birul regesc (dicam regiam) și celelalte dăjdi, și nimic nu îngăduie să se adune la fisc», adică, în visteria Statului. Tot așa trage pe nedrept («usurpat») și veniturile dela bunurile sale din Transilvania, de două ori așa de mari. Din cele din Ungaria scoate, după cum au socotit Pezzen, numai dijme atâta, cu cât s'ar putea ține 2—3 sute de călăreți la Oradia. Această nelegiuire o face și domnul Episcop al Transilvaniei. Tot așa se întâmplă și în Făgăraș și în alte bunuri ale Principesei. Acestea fără a mai vorbi de marea risipă ce a făcut Principele dus în veniturile Statului (în «înscipțiuni, impozite—puse de Ștefan și Cristofor Bathory—donațiuni, arende»), cari toate așa s'au micșorat că, de nu s'ar fi dus, abia ar fi avut cu ce să trăiască. De aci vine atâta greutate bănească pentru ei.—La Oradia au rămas datorie de plată «vre-o șapte mii», dela 8 Mai până la 8 Iulie. Afară de aceasta lefuri pe 1595, 96 și 97, vreo 23 de mii de florinți și câteva sute. Soldații atâta cer această datorie, încât fac și turburări (tumultuentur). Am întrebat, zic Comisarii, de unde li s'a plătit înainte? Cei mai credincioși Maiestății Voastre răspund că au fost trimise ajutoare dela Papa, dela Maiestatea V. și dela Regele Spaniei; venitele Provinciei n'ar fi ajuns—și acum așa trebuie să fie. Totuși, de va veni Arhd. Maximilian, toate se vor putea

îndreptă, și venitele vor putea crește. Vorbesc apoi de banii de drum ce trebuie dați Principesei ¹⁾.

Chiar fără astfel de greutateți—cu atât mai ales având să se lupte cu ele—Locotenența împărătească din Ardeal nu putea face mai mult, decât să împărtășească veștile și cererile lui Mihai-Vodă la Curte și să le sprijinească cu toată căldura. Bani Comisarii nu-i puteau trimite, dacă nu le veneau din sus. Dar dâșii se legase față de Mihai—aceasta li-o aduce el mereu aminte—că toate se vor îndreptă. Și greutatețile lui față de oaste se înrăise: datoriile lui către ea creșteau. Înțelegem cum, în starea aceasta și primind una întruna vești de mișcările dușmanilor, pentru el zilele trecute numărau ca lunile și îl sileau, încă la 6 Iulie, să scrie din nou Comisarilor, strigându-le, «să se trezească» odată, și să grijească mai bine de lucruri (*Expergiscantur Magnificentiae Vestrae et melius provideant rebus*): aceasta o cere timpul de acum», când «dușmanii stau gata, jur împrejur. Căci Dumnezeu îmi este martor, continuă el, eu nu mă prefac (me non tergiversari), ci sunt gata a-mi vărsă sângele pentru obștea creștină (pro christiana republica). Dar, de voi merge împotriva dușmanilor, sau ei vor veni împotriva mea, n'am chip să le țin pept: nu pot da soldaților bani, și ei fără asta nu vreau să meargă. Ba mă tem chiar că, văzând dușmanul și neprimind banii, se vor împrăști. Tocmai acum li-am dat de știre (nunciavi eis) ca să meargă dintr'un oraș într'altul. Dar nu ascultă. Se duc acolo unde vreau, se împrăștie prin Țară, și jefuiesc toate celea. Eu aș putea face multă pagubă Pașei, de-aș avea cu cine. Magnificențele Voastre își aduc aminte cum îmi ziceau, de față fiind cu mine, că toate vor fi în stare mai bună. Dar vedeți acum în ce stare suntem. Magf. V. ne-au jurat nouă și noi Magnificențelor V. că nu ne vom părăsi unii pe alții. Să scrie M. V. Serenisimului Maximilian să vină răpede și să se așeze în Tronul său și să vegheze: căci toate națiile stau gata, numai noi ședem pe pace. Sau dacă e vreun rău, pentru Dumnezeu, mă rog de M. V. să-mi dea știre, ca să-mi pot trimite răpede familia la M. V. în Transilvania, și să es și eu, să nu mă cutroapă dușmanul aici. M. V. să ierte că scriu așa de slobod: sunt silit... Mă mai mir că n'aveți încă nici o tabără, deci să îngrijiiți să se adune oameni în tabără. Pedestrașilor acestora să

¹⁾ *Monum. com. Transv.* IV, 186—8, Alba Iulia, 4 Iulie.

le trimeteți de acolo praf și puști de ajuns și mie bani cu ce să-mi pot plăti ostășimea.» Pe lângă acesta el le trimetea și noi vești. În faptă ele dau prilej pentru scrisoare și țin în ea locul din început. Moldovenii stau gata în tabără. «Dar de Bathorești n'am auzit nimica. Eu rămân aproape de ei». . . . «Moldovenii sunt armați cu săpi, pentru a preface șanțul ce-l săpase în timpul năvălirii tătărăști trecute, dar se umpluse de nou. Se tem de o parte de Tătari, de alta de Cazaci cari vreau, anume, să vină încoace la mine și și-au trămes oamenii la Ieremia Vodă pentru trecerea lor prin Țara lui, ceea ce el nu le-a îngăduit, zicând că se teme de Împăratul turcesc. ¹⁾ Zece mii de Tătari au venit lângă Dunăre mergând în sus; vreu că treacă Dunărea la orașul Ismail, ca să fie cu Turcii dincolo de Dunăre, și să se răspândească prin vadurile râului. Intr'adevăr Turcul i așteaptă, ca să năvălească asupra mea, dincoace de Dunăre. Boerul meu («Boierius meus») care păzește granițele Țării mi-au scris aceste scrisori ce le trămet Magnificențelor Voastre. Mi-a scris și Pașa din Vidin, pe acestea le trămet totdeodată, traduse în limba ungurească». Într'un postcript, Mihai se roagă, Comisarii să-i spună pricina târziei veniri a Serenisimului Principe Maximilian, lângă care vrea să stea până la moarte, căci i s'a legat cu jurământ. ²⁾

Ceva mai liniștit în formă, Mihai trimite peste 5 zile, la 11 Iulie, din Târgoviște, iarăș vești Comisarilor asupra primejdiei ce-l amenință din partea Tătarilor. Banul său Buzăuan și Brăilean [o funcție, se vede, întemeată de el, pentru înlesnirea apărării hotarelor ăstora] au trimis un spion, la porunca sa, atât la Moldoveni cât și la Tătari și Cazaci. Acesta i-a adus, «astădimineață la 6 ceasuri», știrea sigură că Tătarii se află cu corăbii la Vadul Oblucița [între Reni și Ismail], și au lățit vorba că vreau să treacă Dunărea pe acolo, pentru a-și lua drumul pe dincolo de râu. Dar pe ascuns au fost văzuți Tătarii într'alt loc ce se numește Podul

¹⁾ Acestea (poate și cele ce mai urmează despre Tătari) sunt de bună seamă vești ce se cuprindeau în țedula scrisă de mâna lui Ieremia, ce fu trimeasă lui Mihai. La sfârșitul scrisorii lui Mihai Vodă se află, anume, această notă: Haec scheda manu Heremiae Voevodae scripta est; ex hac quoque intelligere possunt. Țedula nu ne este cunoscută.

²⁾ *Docum. XII*, 371. A fost tipărită și în *vol. III. 1*, 294—5. Niște greșeli, mai ales lipsa unui întreg rând ce strică înțelesul, îndreptătesc, aici, tipărirea din nou. Dat «Ex Curia nostra Ploiest», 6 Iulii 1598.

lui Deligiura ¹⁾, cercând vadul pentru a năvăli pe neașteptate în Țara sa. Bietii țărani au și dat fuga cu toții. Asemenea și țăranii Moldoveni, se zice, și-au pus taberile la munți. Cazacii sunt în Moldova, și amândouă părțile se tem una de alta.

Știind sigur că Tătarii vreau să năvălească în Țara sa, Luni (adecă în 14) își va așeza tabăra la Ghergița [unde se trăsese dinaintea lor și în anul 1596]. «Astăzi, Vineri, îmi voi trimite înainte tunurile și pedestrima», zice. Se jeluiește că are lipsă de un Căpitan. De trei ori le-a scris să facă bine a-i trimite pe Moise Székely. Acum se roagă din nou; apoi să dea ordin lui Pangratie Sennyei să stea gata, ca să poată veni fără întârziere cu călărirea, dacă va fi lipsă. Are mare necaz cu călăreții Unguri, «pentru că nu vreu nici decum să vină în tabără, dacă nu li se dau întâi bani». Și el n'are. De se va întâmplă vre-un rău, să nu fie vina lui. Despre George Raț încă n'are știri. ²⁾

Comisarii încă nu primiseră această din urmă scrisoare a Voievodului nostru, când scriau, la 14 Iulie, Împăratului. Ei trămiteau acum abia scrisoarea lui Mihai din 6 c., împreună cu una a lui Ieremia-Vodă (poate cea alăturată acolo) și cu părerea lui P. Sennyei. Ei tot se mai mângâiau că Tătarii vor veni până la Siliștria, așteptând aci să-și scoată Hanul fratele din Constantinopol, și apoi se vor întoarce, după învoiala ce aveau împreună. Dacă vor fi însă siliși a se împreună cu Turcii și vor veni cu ei spre Buda, atunci ei și Mihai sau i vor atacă dela spate, sau vor tinde spre Bizanț, cum s'a mai scris. De nu-și vor ține însă cuvântul, atunci ei și Mihai sunt întâi la rând, și vor fi cutropiți, dacă nu vor avea la vreme ajutor. Vorbesc apoi de purtarea lui Ieremia către Mihai, dovedită prin neîngăduirea trecerii Cazacilor ce vreau să vină la el. Totuși se spune că aceștia (Cazacii) s'au întărit în vre-o parte a Moldovei, pentru a putea împedica trecerea Tătariilor în Țara Românească și Transilvania, de va fi de lipsă. Ieremia se ține de Poloni: ei nu vreau să supere pe Turc. Ocrotirei Creștinilor doar numai de frică s'ar supune. Oastea nu și-o va împreună cu

¹⁾ «Deligiurae». Ar putea fi în apropierea lacului Bielozero, de a cărui nume se apropie (fiind poate numele românesc de atunci pentru el), lângă Prut. Vadul trebuiau să-l caute peste Prut, dacă vreau să vină drept în Țară.

²⁾ *Docum.* III.1, 295—6, reproduc, fără motiv, și în XII, 373. *Datae Tergovistae*, 11 Iulii 1598.

dușmanii, căci nu-și poate părăsi Țara. S'au tocmnit cu el să le deă vești despre dușmani ; a făgăduit, vorbind însă nmai în general. Tratează cu el despre o legătură mai strânsă în potruva dușmanului, și ca să nu împedice pe Mihai în lupta lui cu vrășmașii. «De-ar putea fi uniți înpotruva neprietinilor acești doi Români ce se dușmănesc!» Cu Moldova în mână, Maiestatea Sa ar putea bate într'un an Cetatea Albă (Nester-Alba), Tighinea, Chilia, Ismailul, prin ce s'ar închide eșirile Tătarilor, ba aproape și ale Turcilor. Lucrează pe lângă Mihai ca să caute a mijloci prin Tătar pacea cu Turcii în condiții mai bune. Dar aceasta poate e târziu. Așteaptă dela Maiestatea Sa vorbă, ce răspuns să dea lui Mihai Vodă la cererile lui zoritoare după bani și oaste. «Până atunci nu-i vom putea refuză (denegare) o sumă oarecare de bani, adunată în răstimp de unde va fi», adaug ei totuș, în urmă ¹⁾. Cu acelaș prilej, Comisarii scriu și Arhiducelui Matthias despre starea de acum a Ardealului, a Țării Românești și a Moldovei, fiind «Ducele general al oștilor sfintei Maiestății Sale împărătesci,» și «al acelor Părți». ²⁾

Nu e totuși nici un semn că Mihai Vodă ar fi primit într'adevăr vre un ban dela Comisari, în timpul acesta. Ba vom avea mai târziu dovezi că nici n'a primit. Se adevəri însă că, prin paza bună a granițelor moldavo-polone atât din partea Staroștilor marginași ai Republicei polone, cât și din partea Căptanilor lui Ieremia Vodă, Cazacii chemați de Mihai nu putură străbate către Țara Românească, ci fură siliți a se întoarce, arzându-și cele vre-o 300 de șăici, menite să-i treacă Nistrul. Cel puțin așa raportează Ieremia Vodă prietenilor săi. ³⁾ Dar această întâmplare îl scutiă pentrumoment de grija altor plăți. În schimb avea să-l înveseliască, peste câteva zile, sosirea soliei ce fusese la Tătari.

Din Ploiești, 23 Iulie — stil nou, se pare, deși nu putem statori bine, cum se va vedea —, e datată scrisoarea de acreditare («credențional», zis după lătinie) a Voivodului pentru George Raț, omul său ce fusese la Tătari, și care acum avea să meargă la

¹⁾ *Docum.* XII, 374—5.

²⁾ *Ibid.* III, 1, 296. St. «Zuhay» și N. Istvánffy c. Matthias. A I. 15 Iulie.

³⁾ *Ibid.* *Supl.* II, 1, 463—9. Ieremia c. Voevodul de Braclaw, Suceava 14 Iulie; cf. *ibid.* p. 476. V. apoi XII, 374, aci o scrisoare din Hust, 14 Iulie. (Indreptez aci greșelile: «Rossum», a se citi: possum; «Vaivodae Moldaviensis», citește: Vaiivoda M . . . .)

Împăratul. În ea se recomandă mai mult persoana Trămisului care a făcut servicii Domnului, de când s'a rupt de «Pagani», fiind întrebuintat în misiuni grele la Turci și Tătari, pentru Stăpânul său și pentru Creștinătate. La ce îl trimite, are să spună cu graiul. Se roagă a se da crezământ cuvântului lui. «Și dacă Maiestatea Voastră», zice Domnul cu privire la fondul misiunii, «încuviințează (javallya=acordă) lucrul, să binevoiască a-l face; gândesc că va fi atât spre binele Maiestății Voastre, cât și al întregii Creștinătăți. Iar mie ori ce-mi poruncește Maiestatea Voastră cu credință dreaptă vreu să-i slujesc, în toată viața mea» ¹⁾.

Privitor la această misiune avem un act de pe la începutul lui Octobrie. E un raport al unui membru din «Sfatul secret» — aproape sigur al lui Pezzen—căt-re Împăratul. Dar Trămisul lui Mihai-Vodă plecă din Ardeal—aceasta o înțelegem bine din act,—după ce lucrurile se schimbaseră aci și după ce primise noi instrucțiuni dela Domnul său. Totuș o parte se poate alege ca însărcinarea sa din început, și nu credem că aceasta va fi mai suferit vre-o schimbare în urmă. Întâi: Voivodul se roagă, Maiestatea Sa să primiască tocmeala de pace dorită de Tătari, dacă și nu cu de-aievea, cel puțin la părere. Atunci s'ar putea avea nădejdea, ca dușmanul să fie înduplecat a se întoarce acasă, încă înainte de iarnă. Iar dacă Turcii ar pune condiții grele, Tătarii ar putea fi abătuți dela Turci, ca să nu le mai deă ajutor. Căci Trămisul Tătar spune că Domnul său ia chizășia, pe persoana sa, pentru ținerea păcii, de se va încheia; iar de-ar călcă-o Turcul, se îndătoarează a nu mai fi aliatul lui, ci a ajuta pe Creștini împotriva-i. Și Mihai făgăduie că Tătarul va fi înduplecat în folosul Creștinilor, dacă tocmeala păcii cu Turcul va fi începută prin mijlocirea lui (a Tătarului). Al doilea — încât ne privește aici —: Se roagă Voivodul pentru trimiterea celor 5.000 de oameni ce i-au fost îmbunați de Comisari și a lefii pentru ei. Al treilea: Dacă Dumnezeu va pedepsi așa de greu Creștinătatea, încât el să fie

¹⁾ *Arhiva Curții, Hungarica*, convolut 1598, Iunie—August. Titlul, introducerea și încheierea latinește, contextul ungurește. Îscălit de «*Mitis Vestrae humillimus filielisque subditus Michael Voivoda*» și de «*Ioannes Racz Secretarius*». Șirele latinești și o traducere nemțească contemporană ce se află tot acolo, în *Nachtrag* 1598, sunt tipărite și în *Docum.* XII, 377. Aci însă lipsesc cuvintele cele mai de seamă, privitoare la misiune, iar fraza din urmă abia se poate înțelege.

silit a-și părăsi Țara și să caute scăpare cu soția și cu copilul și cu boierii săi de frunte, atunci se roagă, Maiestatea Sa să-i dea o moșie în Țările sale, și să-l primească pe el și familia sa ca supus, în scutul său.¹⁾

În cât privește pe Tătari acelaș lucru îl aflau Comisarii împărătești dela însuși Delegatul Hanului care, la 13 August, eră sosit de câteva zile, împreună cu George Raț, în Alba-Iulia. Înaintea lor, la 27 Iulie, ajunsese însoțitorul acestui din urmă în Tartaria, Ioan de Pojon, dat din partea Comisarilor, «lăsându-și colegul și pe nunții sau delegații tătari pe drum»,—de bună seamă lângă Mihai-Vodă. Căci acesta traduse scrisorile Tătarului în ungurește (fără indoială va fi pus pe Secretarul său să le traducă) și le trimise astfel prin zisul Ioan de Pojon Comisarilor.²⁾

Trimișii Hanului erau un Creștin, Grecul Alexandru Paleologul, și Tătarul Seferșaf. Pe cel dintâi, care eră căpetenia, îl ispitiră Comisarii asupra misiunii sale, și el răspuse că e trimis să vadă, dacă vrea Împăratul prietenie și legătură cu Hanul și dacă s'a hotărît să încheie pace cu Turcii? Stăpânul său ar îngriji să se facă după dorința Maiestății Sale. Dorul lui ar fi să înceteze armele pe vre-o trei ani. Comisarii socotesc că aceasta e dorința chiar a Turcului, și Alexandru n'a putut tăgădui. Se vede, zic ei, dușmanul n'are putere de ajuns și e împedicat și prin turburări din lăuntru, deci umblă prin mijlocirea altuia să câștige o încetare de arme, ca în răstimp să se poată încheia un legământ (foedus), luând astfel Maiestății Sale cel mai bun prilej de a-l nimici cu desăvârșire. La întrebarea: ce ar face, dacă încetarea de arme și legătura nu ar isbuti, răspuse Alexandru că Hanul, așa crede el, s'ar da pe partea Turcilor, fiind de o credință cu

¹⁾ A. C. H. Nachtrag 1598. s. d. Cineva dintre Consilierii intimi (Pezzen sau Secretarul Consiliului secret) către Împăratul. (= *Doc. XII*, 390sq, cu scurtări).

²⁾ *Docum. XII*, 378. Szuhay și Istvánffy c. Arhd. Matthias (nu către Împăratul, cum zice titlul), A. Iulia, 28 Iulie. Cf. *ibid.* p. 377, Comisarii c. Arhd. Max (din Arh. din Innsbruck). Datul de 26, pus aci, nu poate fi drept, de oarece și aci se spune de scrisoarea Tătarului adusă în traducere dela Mihai,—pe când știm că aducătorul sosi la 27 seara, cum ni se spune în scris. premergătoare. — Cu datul acestei scrisori s'ar potrivi și acela al instrucției cunoscute a lui Mihai V. pentru George Raț: 23 Iulie st. n., adică 2—3 zile după ce va fi plecat Ion de Pojon dela el. Dacă însă Raț și Tătarii nu vor fi ajuns la A. I. decât pe la 10 Aug., atunci ea (instrucția) ar putea fi datată și în stil vechi: am avea tocmăi timpul potrivit pentru drumul dintre Ploiești—Alba Iulia, care altfel (socotit în stil nou) e cam prea lung.

ei. Ba, de ce se teme mai mult este că însuși Begii și Tătarii lui fruntași iar putea răsturnă și ucide, rădicând în locu-i pe frate-său care e în Constantinopol. De altă parte, zicea el, Hanul nu se poate de loc încrede în Turci, de aceea caută prietenia Creștinilor. Apoi nu numai el spune ei și Șefersaf și Raț, solul Voivodului, și Ion de Pojon că, dacă din vina și nevrerea Turcului nu s'ar putea încheia această pace, atunci Hanul va căuta chipul, mijlocul și prilejul, ca nu numai să se întoarcă — mai ales dacă nu i se va liberă frate-său —, ci chiar să înceapă lupte dușmănești împotriva Turcului. Ba, lucru de necrezut, unii vestitori spun că a și început a pustii, a arde și a jefui ținuturile turcești. Ce e mai mult, Hanul a spus că, dacă ar trebui să-și părăsească Țara, mai curând ar fugi la Maiestatea Sa decât la Turci. Deci Împăratul va griji să sloboadă pe acest Alexandru cât mai curând cu răspunsul de lipsă acasă. Pe Șefersaf îl trimite Comisarii înapoi să urmeze pe Hanul, în timp ce se împreună cu Turcii, așa i-au sfătuit și Delegații. Nici să meargă până la Maximilian nu l-au putut înduplecă pe Tătar. Li-au dat lor însă scrisorile ce aveă pentru el, și ei le trimite Arhiducei. Totdeodată le-a jurat că, până ce nu se va întoarce Alexandru, nimic nu vor face Tătarii împotriva ținuturilor împărătești. Exemplarele latinești ale scrisorilor ce-au adus le-au trimis Comisarii înainte Împăratului și lui Maximilian. Scrisoarea turcească a Hanului ei ar fi tradus-o, dar n'au putut-o scoate nici de cum dela Alexandru. Hanului ar trebui să i se dea răspunsul turcește, ca nu cumva să se desvălească secretul tocmelilor prin tâlmăcii lui, și să audă și Turcul de ele. Alte celea Maiestatea Sa va mai afla dela Ioan de Pojun și George Raț pe cari-i trimite chiar astăzi, adică la 15 August.

În urmă ajung și Comisarii la zoritoarele rugăcuni pentru mântuirea de cunoscutele năcazuri. «Aici de sigur suntem apăsați de uimitoare lipsă de bani. Soldații sunt în tabără, în curând vor trebui să dea piept cu dușmanii. Noi din loc nu-i vom putea urni, înainte de a le fi dat plățile lor. Ne chinuie grozav și aceea, că trebuie să împărțim nu numai soldul lunar, ci pe deasupra, de fiecare cal, pentru folosul propriei lor persoane, anumite și într'adevăr grele ajutoare: unora, anume, țoale, altora chiar dijme, atât pentru impozitele puse de Principele, cât și pentru că așa e obiceiul, căci altfel nu vreu să slujiască, — spre cea mai mare pagubă pentru fisc [Vistieria Statului]. Dacă Arhi-

ducele Maximilian ar fi putut veni aici de grabă, aceste călcări grele de dreptate (abusus) s'ar fi putut înlătură ușor»... «Și Serenității Sale Principesei și Archiducesei suntem siliți a numără 8000, deși oamenii ei cer mai mult. Tot astfel Mihai, Voivodul Țării Românești, precum înainte a trimes mai mulți curieri, așa și acuma a mânat la noi deodată trei legațiuni sărbătorești după bani. Ne închețește, protestează, se jură, se roagă de bani pentru 4.000 de ostași. Și abia-l putem ține în ascultare cu făgădueli, cu rugăciuni, cu îmbărbătări. Acum însă mai cerem să ne dea ajutor. Dar zice că fără bani nu-și poate mișcă ostașii din loc.» Mai spun că le lipsește materialul de război, cerut de mult. Banii ce i-a adus Henkel (Pecuniam Henkelianam) i-au cheltuit atât cu ostașii nămiți, cât și cu cei de la granițe (in milites tam praetorianos, quam limittaneos) și pentru alte trebuințe de război. «Nimic nu e atât de trebuincios», scriu Comisarii către sfârșitul raportului lor, «decât ca Serenisimul Maximilian să fie cât mai curând aici, și să ne ajute nouă și cu deosebire acestor Țări, altfel e de temut să nu se peardă pe neașteptate: mai ales dacă Vizirul va stă la planul său de până acum». Și se roagă să nu sufere M. Sa, ca provincii câștigate în chip așa de frumos prin sine și cu atâta noroc să fie primejduite cumva. Mai trebuie să pomenim vestea că Principesa avea să plece mâne-zi către casă. Și banii de cari au fost vorba mai sus erau banii ei de drum ¹⁾.

Cât despre planul Turcilor, după desește vești primite din partea lor, nu numai prin scrisori ci și dela prizonieri, dela fugari și dela spioni, în timpul tocmelelor cu solii Tătarilor, acesta ar fi fost de a se îndreptă spre Timișoara și Becicherek, amenințând Logojul, Cenadul și Lipova, și având să năvălească în urmă în Ardeal și asupra Albei Iulie. Vizirul cu o puternică oaste ar fi trecut Dunărea, pe un pod ce au ridicat din jos de Belgrad, așa aflaseră ei. Chiar înainte de aceasta, auzind de apropierea Turcilor și a Tătarilor de Dunăre, ei au căutat prin scrisori să abată pe Vizirul oastei turcești dela orice încercare. Scrisorile au pus să le scrie Andrei Barciai — Căpitanul dela Caransebeș și Lugoj ²⁾—,

¹⁾ V. pentru aceasta și scrisoarea dela 4 Iulie a Comisarilor, în *Mon. com. Transv.* IV, 188.

²⁾ Pesty Fr. *Krassó vármegge története*, IV (Oklevéltár), 213. Actul de instalare al lui în orașul Krassó și cu posesiunea Goruia, din 17 Mart 1593:..

ca să-i poată spionă mai bine, dacă vreau legătură de pace sau război. Abia au fost trimise acele scrisori de Barciai, și altele le-au sosit cu înștiințarea că Pașa turcesc cere pașaport (salvconduct) pentru un Ceauș ce vrea să-l trimeată la ei. Acesta i s'a și dat. S'a întâmplat însă că, până să ajungă scrisorile lui Barciai, Ceaușul a fost oprit, și lui Barciai i s'a trimis din partea Pașei, sub numele lui Aga Baiazit de Panciova, alte scrisori, cu viclenie, ce Comisarii le alăturază împreună cu pe cele de mai nainte la raportul lor către Impăratul. În urmă acestora ei au învățat pe Barciai să răspundă lui Baiazit că așteaptă Ceaușul, iar scrisoarea lui n'a îndrăznit s'o trimeata Regelui Transilvaniei. În vremea aceasta au sosit apoi «Oratorii Principelui Tatar» — adică soli despre care am povestit mai sus ¹⁾).

Înainte de a scrie acest raport, Comisarii, înțelegând însemnătatea tocmelilor cu Tătarii și zorul timpului, se hotărîră, poate îndemnați de Mihai-Vodă, a trimite îndată un răspuns Chanului, și să cerce a toarce mai departe firul înțelegerii cu el. Și cine putea fi mai destoinic pentru această însărcinare decât Bernárdffy? El cu George Raț începuse tratările cu Hanul în iarna trecută. Și pe lângă pățania lucrurilor avea și încrederea Guvernului din Ardeal al cărui prim Secretar fusese și eră, ajutat fiind în misiunea sa și de cunoștințele sale de câteva limbi.

Încă la 13 August ei scriau instrucțiuni pentru acesta. Să întrebe pe Hanul în ședința publică a lor săi: În ce chip și supt ce condițiuni crede că va putea tocmi pacea și prietenia între cei doi puternici Impărați, lucru la care singur s'a îmbiat. Ar fi «cu dreptate» să-i spună: «să cuprindă în această pace ce e să se încheie Dalmația, Croatia, Slavonia, Transilvania, Țara Românească ²⁾, afară de Ungaria și Austria și Stiria cu Carintia și celelalte ținuturi ale Maiestății Sale imp. și granițele cuprinse în ele». Să bage

---

«pro parte Generosi Andrea Barchiay de Nagy Barchia, Capitanei Praesidy Caransebsiensis»...

¹⁾ Raportul Comisarilor c. Impăratul. A. I. 15 August, în *Docum.* III, 1, 300—302. Hurmuzaki crede că acest raport e trimis din partea Staturilor Ardealului (von den Siebb. Ständen). Nu se poate explica altfel publicarea din nou a acestor trei șire ce vorbesc de venirea «oratorilor Tătari», în *Docum.* XII, 379, decât prin neținerea în seamă a publicații vechi din partea editorului.

²⁾ Această frază, până aici, se află iarăși tipărită, ca document cu număr și titlu deosebit, ca și cel pomenit mai sus, în *Docum.* XII, 379.

de seamă, dacă Hanul va da răspuns la acestea dela sine, sau va trimete la Constantinopol să întrebe pe Turc. Intre condițiile păcii, dacă va vedeà că e ceva nădejde de a se putea câștiga, să propună darea înapoi a Agriei, Solnocului, a cetățuielor și a granițelor stăpânite până acum de Turc în Ungaria, până la Eszek, și în Transilvania, Timișoara și Giula. In ascuns să i se spună să lucreze pe lângă Impăratul turcesc, ca în viitor să nu mai ceară nici un dar în chip de honorar (adecă de plată hotărîtă și regulată) dela Impăratul, și nici un tribut dela Transilvania și Țara Românească. Pentru această muncă să făgăduie Hanului pe lângă prietenia Impăratului un dar hotărît și ori ce ar dori să aibă dela dânsul. Se poate scobori, după împrejurări, și la condițiuni mai blânde, dacă acestea i s'ar părea Hanului prea aspre. Intr'o a doua instrucție i se spune lui Bernárdffy să lucreze în Sfatul mai intim al Hanului, ca acesta să se deslipească de Turc, sau să ia armele împotriva-i, sau să se dea înapoi dela luptă. I va făgădui ca răsplată suma de bani ce i s'a spus cu graiul, mai mult sau mai puțin, după serviciul ce va vreà să facă. Intr'o a treia instrucție, secretă, se zice să caute a face pe Tătar a se întoarce înapoi sau a-și perde timpul în ședere pe pământul turcesc, dacă nu se va declarà dușman Turcului pe față. Să i se spună că pentru aceasta i s'au dat cele 10 mii de galbini, și trebuie să mai aștepte și alții. Dacă nu va făgădui nici atâta, atunci, luând parte la luptă, să o ia la fugă mai întâi, sau să-și trâmیتă pe ai săi după pradă, sau să întrebuinteze altă apucătură vicleană, făcându-se bolnav, sau zicând că ai săi nu-l ascultă. Sau să-și mâne pe unii acasă, în chipul cum ar aveà să apere granițele împotriva Cazacilor și Muscalilor ¹⁾.

La 17 August Comisarii scriau cea din urmă scrisoare de însoțire pentru delegațiunea austro-română ce se întorcea dela Hanul și pentru solul acestuia Alexandru. Erà pentru Arhiducele Maximilian. Ei se rugau să nu țină mult misiunea ci, ascultând-o cu bunăvoință, s'o sloboadă la Impăratul. Raț va aveà să-i propună ceva și în particular, în numele lui Mihai-Vodă, a cărui

¹⁾ *Docum. III. 1, 298—300. Brevis instructio pro Ioanne Bernhardsffy ad Hanum Tartarum ablegato. 13 Aug. 1598. Hurmuzaki credeà că e «probabil» dela Basta.*

nespusă lipsă de bani o va vedea. La acesta să trămeată un Curier răpede cu mângăieri.¹⁾

Mâne-zi plecă din Alba-Iulia și Principesa Maria Cristina, Guvernatoarea Ardealului pe lângă Comisari, însoțită fiind de Comitele de Turri, la care se alătură, pe lângă alții, și Episcopul Náprágyi. Plecă acasă la Părinți, îndreptându-se spre Chiioara, căci eră liberată acum de neplăcuta sarcină, când Maximilian, de mult numitul și așteptatul nou Stăpân al Țării, veniă și el în sfârșit.

Având vestea sigură asupra drumului lui dela omul lor de încredere Ion Beiczy care l'a găsit în Topolcean (comitatul Nyitra) și din scrisorile lui Rabuss, Secretarul Arhiducelui, Comisarii ținură la 21 August ședință cu Sfetniciei Tronului ardelean, câți se aflau în Alba-Iulia, pentru a se înțelege asupra primirei Arhiducelui. Hotărîră ca: Wolfgang (adecă Lupu-Farcaș) Kornis și Gașpar Sibrik să iese Serenițății Sale înainte la Cașovia, pentru a-i pofti bunăvenire; Ștefan Bocicai (BocsKay) cu 500 de călăreți și câteva sute de pedestrii să-l întâmpine pe la Tașnad, la granițele Ardealului. Comisarii adunase proviziuni și toate cele de lipsă pentru o primire cu paradă cuvenită.

*

Cu fața foarte prefăcută, abia ținându-și, poate, răsul de batjocură, va fi ascultat Bocicay la hotărîrile luațe și va fi primit însărcinarea ce i s'a dat. Căci, încă în noaptea ce urmează, dânsul aleargă în tabăra de lângă Săbeșul săsesc (Száz-Sebes, Mühlbach), o milă spre Mează-zi dela Alba-Iulia, pentru a abate cătră fostul ei Domn oastea Țării, adunată acolo de Comisari, în urma știrilor ce ei avuseră despre mișcările oștilor turcești.

Sara venise Benedict Macedi (Macsédy), un om de încredere al Principelui Sigismund, la Alba-Iulia, vestind lui Ștefan Lazar, Căpitanul gardei Palatului și purtătorul cheilor cetății, la care a tras, și lui BocsKay sosirea Stăpânului său la Cluj. Noaptea târziu se duseră toți trei în tabăra dela Săbeș. Fără multă osteneală BocsKay câștigă întâi oastea de gardă pe partea sa: dânsul și-o îndatorase mai de mult, de cu primăvară, prin sila ce făcuse Comisarilor de a da acestor ostași («praetoriani») leafa pe 12 luni, pe când înainte li se plăteau numai 11 luni din an. Apoi își leagă

¹⁾ *Ibid*, XII, 379. Alba Iulia, 17 August.

cu jurământ pe pedestrii Secuilor liberi, prin mijlocirea lui Moise Székely (= Secuiul). Inconjurat de această miliție, se duse, în puterea nopții, la cortul Generalului tuturor oștilor, pus de Comisari, la Gaspar Kornis, pe care îl sili prin amenințări, «zicând că i se propune în acest timp alegerea vieții sau a morții», să se învoiască la primirea de nou a Principelui Sigismund.

Acesta într'adevăr venise la Cluj, încă în seara de 20 August, între opt și nouă ceasuri, după cum află înșiși Comisarii ¹⁾ dela Paul Melith, Căpitanul peste o ceată de 300 de oameni ce sta lângă numitul oraș, în ascultarea Arhiducelui Max,—după Szamosközy la 10 ceasuri, ²⁾ și la 11 după un raport scris peste 2 zile de un martor care a fost primit mânezi de Principele. ³⁾ El venise și trăsesse în casa Judelui de acolo, Mihai Catonai. Plecase în puterea nopții din Oppeln («Opulia»), la 11 August, numai cu omul său de credință Macsédy și cu un servitor, luând câte scumpătăți a putut lua cu sine pe cal. ⁴⁾ Trecu prin Polonia, peste Cracovia, unde urmă pe Regele la biserică și văzu toată parada Curții, ca un necunoscut. Căci eră îmbrăcat într'un peptar de ordonanță, cum ar fi fost slujitor lui Macsédy. ⁵⁾

Auzind Comisarii această neplăcută știre, trimeseră încă înainte de vărsatul zorilor pe Ioan Zalay în tabără să chieме pe Gaspar Kornis, pentru a se sfătui cum să se împotrivescă întâmplării. Au chemat și pe Ștefan Lazar și pe Franț Tury, și i-au pus să jure de nou credință Impăratului: ⁶⁾ o călcașeră înainte de două —trei ceasuri și vor călca-o iarăș, de mai multe ori. Kornis a venit și el, dar cum nu-l așteptau, a venit adus de Bocskay, dimineata. Și lor li s'a alăturat îndată și Ștefan Lazăr cu ceata de

¹⁾ După raportul lor amănunțit către Arhiducele Max, din 14 Octb., s'au făcut toată povestirea de până aci și se va face și mai departe, adevărită fiind în cele mai multe părți și de alte izvoare ce le vom cunoaște. *Mon. com. Trans.* IV, 203—210.

²⁾ Szamosközy IV, 81; cf. II, 117: secunda vigilia noctis.

³⁾ *A. R. Expd.* 1598, fas. 71. Turri c. Arhd. Maria.

⁴⁾ La Praga se vorbea de: juvaere în preț de 60.000 de galbeni, și atâția galbeni ungurești, câți au putut duce cei doi însoțitori pe cai. *Docum.* III. 2, 292. Tot aci și datul plecării.

⁵⁾ Szamosközy II (*Mon. Hung. SS XXVIII*), p. 113 și IV (*M. H. SS*), XXX, 80.

⁶⁾ Se întărește aci raportul Comisarilor de mărturia de mai târziu a lui St. Tholdy care a fost trimis să închidă porțile și să-i cheme. I-a întâlnit venind cu vreo 200 de trabanți. *M. C. Tr.* IV, 227.

gardiști. În astfel de societate, de față fiind Tholdy care cu lacrimi își mărturisise credința și Bodony care se clătină, a predat Macsedy Comisarilor scrisoarea ce le trâmitează Principele din Cluj prin care-i chemă la sine pe ei și toate staturile Țării, îmbindu-le mila sa. Așa, după spusa Comisarilor în raportul lor de mai târziu, după care se face povestirea. În faptă, în credenționatul lui Macsedy nu se zice decât: să-i creadă ce va spune și așa să facă, atunci își vor păstra bunăvoința și mila sa.¹⁾ Comisarii le ziseră să aștepte răspunsul pânice vor chemă pe toți Sfetnicii și slujbașii din tabără la sfat, căci și lor erau adresate scrisorile. Și le și scriseră acestora în pripă. Dar unii erau câștigați de noaptea pentru partida Bocicaiană, alții de frică n'au venit.

Pe la amiază Bocskay se întoarce în tabără, și puse să se strige în public că Sigismund a venit: Trebuie primit după cuviință, le zicea, căci a fost bun și darnic către toți și va fi; dela Nemți nu-i de așteptat nimica; nici un ajutor, nici un ostaș, nici un ban n'au venit până acuma; Impăratul n'a împlinit nimic din ce a făgăduit Principelui Sigismund; Maximilian nu îndrăznește să vină în Țară; Comisarii singuri n'ajung pentru apărarea ei, dușmanii sunt armați, primejdia amenință. Degeaba le zicea Kornîș să nu se grăbiască a călca credința jurată Impăratului. Mulți Nemeși dintre cei mai bogați și cu mai multă trecere, mulți și neam mai fiind cu șiretul Bocskay și părtași lui în conspirație, mestecați cu popor și cu alții, cumpărați, strigară: că primesc iarăș Domn pe Sigismund, că acesta să fie adus înapoi. Și îndată se alese o comisiune care să meargă la Cluj să-i vestească voința Țării. Iar porțile cetății Alba-Iulia fură închise fără întârziere și Comisarii puși supt pază, spunându-li-se din partea lui Bocskay, prin Ștefan Bodony, să șadă acasă, dacă-și doresc mântuirea.

Intrăceea Comisarii, așteptând înzadar răspunsul dela frunțașii Țării, mai scriseră în felurite părți scrisori: orașelor săsești, unor frunțași, cu deosebire lui Baltazar Bornemisza, Săcuilor mai de seamă «și însuș prea harnicului Mihai, Voivodul Țării Românești (et ipsum potissimumum Michaëlem Vaivodam Transalpinensem), ca să rămână în credință și să nuse lase a fi amăgiți: și ca Mihai Vodă să făgăduie Secuilor libertatea și să-i aducă în

¹⁾ Docum. XII, 379. Credenționatul poartă datul de 21 August.

ajutorul nostru». Și au chemat și oștile împărătești din Ungaria de sus, și au scris și Arhiducelui Maximilian.

Domnul Român de bună seamă ar fi și dat ajutorul cerut. Dar întâmplările s'au desfășurat cu mult mai răpede pe coarda dușmanilor.

Sigismund se dusese, după ce a cinat la Judele dela Cluj, să vadă pe Cancelarul, Episcopul Napragyi, care se afla în oraș cu Principesa Maria Cristina și fusese înștiințat de Macsedy, vre-o trei ceasuri mai înainte, despre venirea lui. Vinovăția Cancelarului este vădită, observă cu dreptate Comisarii: dacă vreă el să păstreze credință Împăratului, putea atunci prinde pe Sigismund cu servitorii săi și să se mântuie de el fără nici un sgomot, — doar eră singur. Dar ei ș'au petrecut și s'au desmerdat împreună toată noaptea, și au scris la scrisori, mai mult de 40, către felurite persoane și în deosebite locuri.

A doua zi de dimineață, pe când Principesa se ducea la biserică, însoțită de Cancelar, se apropiară de ea Judele Catonai și Eremic Gellieny, un bogotan, o salutară în numele Principelui și-i cerură pentru acesta o audiență. Spusele lor, adică ale Judelei care vorbi, le tălmăciă Cancelarul care se prefăcea foarte uimit de această noutate. Pe timpul slujbei—eră în biserica Jesuiților—Principesa s'a văzut vărsând mereu lacrimi. Intr'aceea Sigismund a chemat la sine pe Contele de Turri, care venise din încredințarea Împăratului, precum știm, să însoțească pe Principesa acasă ¹⁾. După biserică, Maria Cristina s'a dus acasă fără Cancelarul; acesta a mers la locuința sa. Și îndată s'a întors și Turri pe care Comisarii îi invinuie că ar fi putut abate pe Principele și pe Doamna dela cele începute. Puțin după aceea a venit și Sigismund la Principesa, cu cei doi soți ai săi, Catonai și Gellieny. Au fost bine primiți. Trecând apoi singuri în apartamentele soției sale de care atâta se feriă înainte și se despărțise cu atâta răceală, Sigismund, omul care nu putea fi bărbat, ajunsese odată a vorbi cu ea prietenește, ba i dăruie și un lanț, în preț de 18 mii de galbeni. Soții erau acum împăcați și începură a a domni împreună, trâmîțând scrisori în toate părțile cu numele amândurora. Prin ele se chemau toate Staturile Țării la o sfătuire grabnică la Cluj ²⁾.

¹⁾ V. vol. I. al acestei scrieri.

²⁾ Povestirea Comisarilor se întărește aici prin convocatorul însuș din

Tot într'aceeaş zi, când sunt datate aceste porunci de chemare, în 22 August, trămiteau şi Sfetnicii Tronului ardelean, Bocskay; G. Kornis, St. Toldy, Gabriel Banfi, Lossont, St Ciáky s. a. (cu totul 9 subscrişi), din tabăra dela Sebeş, Juzilor din oraşele săseşti şi, fără îndoială, tuturor treptelor Țării, înştiințare despre cele întâmplate, cum au primit adică cu toții din nou pe Sigismund, văzând că le lipsește ajutorul Impăratului pentru apărarea Țării, și cum vor trimete mânezi înaintea lui o parte a oastei lor; apoi i învitau să vină îndată la Cluj ¹⁾.

Scrisoarea soților Domnitori către Comisari fu adusă la 23 August de Ștefan Raț ²⁾ care-i zoriă cu amenințări — după însărcinarea cu graiul ce aveă — numai decât să se sue în trăsură și să plece cu el la Cluj. Nevoind ei să asculte, Trimisul și căpeteniile cetelor puse pentru paza lor, Nicolae Vitez, Comitele de Turda, și Ștefan Petky le spuseră că au poruncă să-i și silească. Astfel au și fost luați, la 24 August, când eșiră dela biserică, și duși la Turda, noaptea prin ploaie, unde fură ținuți supt mai strânsă pază, până la 30 August. La 26 au venit la ei Cristof Keresztury și Cancelarul Náprágyi și i-au rugat să-i mântue de jurământul făcut Impăratului, ca să poată trece la Sigismund: cu moartea lor, ziceau ei, nu se mai pot îndreptă lucrurile. Căci și ei erau puși supt pază, încă dela 21 August. Keresztury pentru credința lui dreaptă, spun Comisarii, iar Cancelarul numai de ochii lumii, cu prefăcătorie, și pentru a spăria mulțimea, ceea ce e, fără îndoială, adevărat. Absolvarea cerută, se 'nțelege, nu li s'a dat.

La 28 au venit și Principele Sigismund și Principesa la Turda, unde Țara se adunase la dietă, și au fost primiți cu mare sgomot de «conjurați.» Și la 29, în ziua Tăierii capului Sf. Ioan Botezătorul, când înainte cu 4 ani prinsese pe cei 14 frunțași și le luase viața, făcu jurământ, în biserica Arianilor, ³⁾ pe cele 17 puncte satorite de dietă,—erau condițiunile subt care a fost «ales și primit» de nou de

---

care e cunoscut un exemplar, trimes Contelui din «Solnocul interior». *Mon. com. Transv.* IV, 189. Dat Kolosvár die 22 Augusti. Am zis «sfățuire», nu dietă, fiindcă actul grăește așa: . . . «mingyárast jöjjön hozzánk, ide Kolosvár-ra nemü nemü szükséges dolgainkról akarunk kegyelmeddel szólni».

¹⁾ *Ibid.* p. 189—90. Ex Castris Sabesiensibus, die 22 Augusti.

²⁾ Eră numai un Credențional ce se află în *A. C. H.*, dat «Coloswar» 22 Aug. cu subscrierea autografă a Principelui și a Principesei.

³⁾ Raportul Comisarilor, în *Mon. com. Tr.* IV, p. 211, 217—9.

Domnitor, «din voia liberă» a lor, a puternicilor Țării, «fără îndemnul nimănu», numai «pentru binele comun.» Dintre aceste puncte însemnăm : îndatorirea de a lăsa pe fiecare în religiunea sa și de a nu face nimic fără înțelegere cu Țara ; să nu-i îndatoreze la supunere nimănu, în timpul vieții sale, ci să le lase dreptul de alegere liber, după moartea sa ; să nu dea nici o funcție vre-unui străin în guvernarea Țării ; la cărmuirea și judecarea lor să țină obiceiurile și libertățile vechi ale lor între cari e pomenit și decretul Sfântului Andrei ; să observe hotărârile dietelor de mai înainte și a celor viitoare ; dăruirile altor Principi și toate moșiile lor să le rămână neatrinse ¹⁾.

La 28 August veni la Comisari și Comitele de Turri, ne mai știind de bucurie pentru triumful Principelui și al Principesei. Și tot atunci aceasta i-a poftit prin îngrijitorul camerei sale de dormit la audiență, dacă doarec să vorbiască cu ea. S'au și dus ei. Și au găsit-o foarte veselă. La întrăbarea lor, dacă e adevărată legătura de căsătorii între ei, sau dacă se preface numai, fiind spăimântată, poate, sau îmblâzită cu făgăduieli, ea a răspuns că «e mulțămită cu el și n'a fost silită de nici o frică a se lipi de el». Se teme numai să nu fi supărat pe Mamă-sa sau pe Maiestatea Sa. Apoi i-a dus la bărbatu-său. Acesta a adus învinuiri Maiestății Sale, a făgăduit totuș de a-i rămâne credincios, numai de nu va veni cu război asupra-i, și de nu va cercă Arhiducele Maximilian (căruia scriu Comisarii raportul lor) să-l scoată,—atunci ar cere ajutor dela Principi străini. Pe ei i-ar slobozi cu drag, a zis, dar trăbuie să vorbească întâi cu supușii săi asupra lor.

Mănezi, după jurământ, Principele a plecat la Alba Iulia, și la 30 Comisarii încă au fost duși de nou acolo, supt escortă. Ba la 31 li-a trimis și amenințări prin Turri, spunându-le că va griji să-i spânzure,—el care singur merită spânzurătoarea, observă la loc Comisarii. Asta a fost pentru a-i sili să-i dea o instrucțiune după gustul lui pentru Paul Melith pe care îl trimitea, în 1 Septembrie, la Arhiducele Maximilian. Și Cancelarul care stă mereu cu Bocskay încă nu lipsia într'una cu amenințările. E drept, ele n'avură nici o urmare, dar Comisarii totuș nu căpătară voie să plece din Alba Iulia până la 23 Septembrie, după ce se întoarse

¹⁾ *Ibid.* p. 194—8. Articolele dietei. Anno 1598, die 29 Augusti, Thordae.

Paul Melith, aducând vestea sigură că servitorii, adică pajii Curții lui, prinși de Maximilian, cu ce aduceau din averile lui, au fost duși la Satmar, pentru a fi schimbați cu Comisarii. La 29 Septembrie ei ajunseră la Satmar și de aci, la 5 Octobrie, la Cașovia, unde eră atunci Maximilian, și unde își scriseră raportul ¹⁾.

Se 'nțelege, Comisarii au fost ținuți ca un fel de chizași; până eră să se vadă, ce-avea să facă Impăratul și Arhiducele Maximilian în fața acestor schimbări din Ardeal. Și ca să nu-i poată spune acestuia la vreme, în ce chip a fost câștigată Țara de Sigismund, când dânșii aveau nădejde că cei mai mulți supuși s'ar fi putut întoarce la credința jurată Impăratului, și cu ei împreună Arhiducele i s'ar fi putut împotrivi cu tărie ²⁾.

Căci Sigismund se temeă într'adevăr de vre-o lovitură din partea Arhiducelui Maximilian. În întâia sa scrisoare către Arhiducele, dată din 22 August, ce e drept, el pare destul de încrezut. După înșirarea pricinilor întoarcerii sale în Țările pe cari acum le stăpânește din nou (asupra pricinilor vom mai vorbi), i spune să nu se mai ostenească a veni să ia greaua sarcină a cărmuirii Transilvaniei, ci mai bine să se întoarcă spre Agria, împotriva dușmanului, cu oastea ce aveă de gând s'o aducă pentru paza sa în Transilvania ³⁾. Dar, încă la 27 August, el i scrie de nou, tot din Cluj, și zicea că nu poate crede ca Arhiducele să vină cu armele împotriva-i, cum a auzit că ar aveă de gând. Căci, deși fără știrea Impăratului s'a părăsit cele două Ducate, și s'a întors la «la prea iubita sa soție și în patria sa, pentru pricini drepte, și legiuite»: totuș nu ș'a schimbat inima față de Augusta Casă Austriacă, pentru a cărei mărire și onoare nu va cruța nici oste-neală, nici cheltueli, nici viață. Deci îl roagă să-și părăsiască gândul, dacă l'a avut, de a începe ceva împotriva lui, și mai bine să-l aperc și să-l ia în scutul său. Altfel să știe că, dacă va fi împins spre primejdie, va căută și va cere scutul, apărarea și ocrotirea «acelui patron și protector sau al acelor nemoteni cari până acum au fost străini de voința sa», pentru mântuirea popoarelor

¹⁾ *Mon. com. Trans.* IV, 203 - 221. Am urmat în genere povestirea lor, nefiind desmînțită de celelalte mărturii ce le vom mai cunoaște.

²⁾ *Ibid.* p. 220.

³⁾ *Docum.* III, 2, 296. Ambasadorul venețian își procurase o copie ce o alătura raportului său delă 14 Sept.

sale, ¹⁾ înțelegând, fără îndoială, pe Regele polon și, poate, și pe Marele Cancelar al acestuia și purtătorul politicei Țării lui, Zamoyski, cu cari amândoi eră înrudit prin cuscrie. Știa el bine cât de mult trebuia să se teamă Arhiducele de Zamoyski care-i mai făcuse odată de cap, când cu alegerea lui de Rege polon, cum am văzut.

Aceasta va fi și fost pricina pentru care Maximilian a trebuit să fie atât de băgător de seamă acum, să nu plece fiecum la Ardeal, până ce nu va fi bine înzestrat cu bani și cu oști, cum îi și cereau, ce e drept, Cărmuitorii de treacăt și toți prietenii săi de acolo.

Isbânda lui Sigismud Bathory cu smulgerea de nou a Domniei Adealului din mâinile slujitorilor Împăratului căruia îl detese el însuși, ba chiar îl silise la schimbul făcut, dovedește că întoarcerea lui a fost pusă la cale cu cea mai bună socoată. Chiar potrivirea sosirii soților Domnitori despărțiți, în același timp, la Cluj ne îndeamnă să credem că întâlnirea lor n'a fost un lucru întâmplător, ci s'a făcut după plan. De sigur nenorocoasa femeie, «tot atât de strălucită în darurile trupului cât de prea sfântă în viață și purtări» ²⁾, nu știa nimic de ce avea să i se întâmple pe drum, și credea, ca și Comisarii, că merge spre casă. Va fi știut însă însoțitorul ei, Cancelarul Náprágyi, prietinul de scurt al lui Bocskay, care a urzit toată pânza acestor întâmplări. Prea i-a fost de folos lui Sigismund împăcarea cu ea care ținea doar locul de Guvernatoare, până ce eră să vină Maximilian, decât să putem crede altfel. Chiar singur din povestirea faptelor petrecute trebuie să ajungem, împreună cu Szuhay și Istvánffy, Comisarii împărătești, la încheierea cea mai cumpătată că «Sigismund n'a fost dat din ceri, ci sau a fost chemat sau a fost primit de trădători» ³⁾. Dar, pentru Bocskay sunt hotărâte dovezi de înțelegerea ce a avut de înainte cu nestatornic nepotul său asupra venirei lui înapoi. Ba o mărturie, Szamosközy, care-și culege știrile dela oamenii zilei, spune anume că Bocskay a împărțit lucrul, dela început, și lui Náprágyi.

¹⁾ *A. R. Exped.* fas. 71. Transilvani literae ad Ser-m Archd. Maximilianum. Coloswar, 27 Aug.

²⁾ Szamosközy, II, 116.

³⁾ *Mon. Com. Trans.* IV, 216, cunoscutul raport din 14 Oct. al Comisarilor.

Acest istoric Ungur, de atâta însemnătate pentru vremea lui Mihai-Vodă și Sigismund Báthory, scrie că hotărîrea de a se întoarce acasă a fost luată întâi de Principele, la îndemnul și după stăruințele însoțitorului, său Emeric Sixai, doritor să ajungă iar în patrie la familia sa de a cărei soarte eră îngrijat. Indată apoi a trimis pe cunoscutul Macsédý la unchiul său, Ștefan Bocskay, în Transilvania, stiind cât de neplăcută i-a fost acestuia totdeauna hotărîrea sa de a-și da «Neamțului» Țara. Pe lângă cuvinte de căință își spunea Sigismund Unchiului său dorința de a se scăpa de surgunul în care a ajuns, prin greșala sa proprie, și îl rugă să-și dea învoirea de a veni înapoi. Pentru a-și ascunde ținta umblării sale în Ardeal, Macsédý se făcea că a fost trimis să vadă de lucrurile lui Sigismund, lăsate în îngrijirea lui Bocskay, și pentru a duce o seamă din ele. Acesta îndată a împărțit lucrul și Cancelarului, care încă nu se avea bine cu Comisarii, și l'a văzut învoit cu primirea lui Sigismund. Atunci a trămes pe Macsédý înapoi cu scrisori, vestind Nepotului său că dela dânsul numai la bine se poate aștepta și trimițându-i și un cal ce putea ține la cale lungă. Pe Bocskay dela început l'ar fi sprijinit în planul așezării de nou a lui Sigismund Lupu (Wolfgang) Kornis și Albert Almasius, cu polecra de Literatus, cu toate că acesta era așa de prietin cu Istvánffy, unul din Comisari, de se credea a fi chiar fiul lui ¹⁾. Venirea lui Macsédý e raportată și de Comisari (după sosirea Principelui), ca întâmplată cu o lună înainte ²⁾.

Totuși altele sunt mărturiile cele mai puternice asupra părții ce au Ardelenii, cel puțin căpetenia lor, la primirea de nou a lui Sigismund.

Peste un an de zile și mai bine, Mihai-Vodă, răzbunând pe Impăratul pentru rălele câte a suferit dela Unguri, de acum și până atunci, prin cuprinderea Ardealului pentru El, cum zicea, ³⁾ avu grija, una dintre cele dintâi griji, de a stabili răspunderile pentru începutul tuturor necazurilor: întoarcerea lui Sigismund Báthory în Țară.

¹⁾ Szamosközy, II, 107—13.

²⁾ A. C. H. *Nachtrag*, 1598. N. Haunoldt, Memoriale an Ir. M. Herrn Obersten Hofmeister,—din ordinul Comisarilor, dela cari venia. A sosit la Cașovia la 16 Sept. V. *ibid* conv. 1598, Sept. 17. Max. c. Impăratul.

³⁾ *Mon. Com. Trans. IV*, 415, 426.

El dă, la 20 Noemvrie 1599, ordin celor chemați a face cercetările pentru actele domnești (ce se păstrau în arhiva Mitropoliei catolice din Alba-Iulia) și «executorilor tuturor hotărîrilor judecătorești și mandatelor legiuite ale Înălțimei Sale», de a ascultă martori, în stare a spune cum s'au petrecut lucrurile privitoare la venirea lui Sigismund înapoi și la primirea lui. Prilejul e dat prin trebuința lui Gașpar Kornis de Rusca și Pangratie Sennyei de «a se apăra», adică de a se desvinovăți că și ei ar fi fost părtași la acele întâmplări. Cei în drept își împlinesc însărcinarea în timp de 8 zile, dela 23 Noemvrie înainte, ascultând 11 martori nobili, în măsură de a cunoaște bine lucrurile.

Ștefan Tholdy de Zalonta (Szalonta), nobil pus în serviciul Comisarilor, fiind trămes în dimineața zilei de 22 August să închidă porțile Cetății, se întâlnește cu Ștefan Lazar, însoțit de vre-o 200 de dorobanți cu puști, venind din tabără, între ei și Kálmándy. Acesta îl amenință că va pică mâna celui ce ar cuteza să închidă porțile. Totuși ei fură înduplecați de Tholdy a se duce la Comisari, cari i jurară de nou. Apoi a fost chemat la locuința lui Bocskay, întors și el din tabără, care, în fața lui Kornis Gașpar, întrebă din răstite pe Tholdy, dacă nu ține cu ei. La răspunsul lui că nu se împotrivesc nici unei hotărîri luate spre binele patriei, i ceru îndată să meargă dar cu ei în tabără, și-i dete și cal de călărit, căci cercase a se scoate cu lipsa aceasta. Acolo, după cuvântarea cunoscută a lui Bocskay de a primi pe Sigismund, întâi a strigat Ion Szentpály: «îl primim, că-i principe viteaz, bun îngrijitor și luător de seamă»; după aceea au strigat Andrei Radák și alții: «îl aducem, îl aducem»; apoi au fost aleși Deputați să-l aducă.

Mai cuprinzătoare și mai de mare însemnătate e mărturia lui Petru Huszár de Brenhida. Ea ne duce mai departe înapoi către începutul hotărîrilor lui Bocskay de a pune capăt domniei Împăratului peste Ardeal. Huszár ne arată pe puternicul Magnat vătămât în mândria sa pentru numirea lui Gașpar Kornis în «căpitania Țării», ca Generalisim al oastei. «Nu cred», zise el către martorul nostru pe care îl chemase la sine acasă, la Görgény (românește: Gurghiu), să-l întrebe de noutăți din Alba Iulia, — «nu cred, pentru că mie îmi scriu Comisarii altfel». S'a mâniat foarte mult de asta și a mai întrebat iarăși, de trei ori, dacă așa este. Și când martorul îi spuse în urmă că nu știe, dar așa a auzit, zise: «Iacă mă duc la Alba Iulia și aflu, dar, dacă așa va fi

lucrul, vreau să-mi săvârșesc gândul meu hotărît». Atunci eră și Macsedy (omul de încredere al Principelui) acolo la Görgény, dar Huszar nu l-a văzut. Apoi l-a chemat și pe martor la Alba Iulia, iar acolo, după ce s'a adevărit de știrea ce i-a adus, îi zise, cu prilejul unei vizite: «iată că a fost adevărat cuvântul d-tale»,... «dar o să vezi că mie n'au să-mi poruncească mult nici Kornis nici domnii Comisari». Atunci au intrat Comiții (ișpanii) la el și Huszár a eșit. Pe urmă a aflat dela fiul său și dela Bercsenyi cari au rămas acolo că au hotărît să-l omoare pe el și pe Kornis Gaspar. Indată i-a împărțășit și ăstuaia toate, dar el a spus că nu și va călca credința către Impăratul. Intorcându-se spre casă, și-a trimes un servitor la Cluj după știri. Acesta a venit curând înapoi și a adus vestea că Sigismund Báthory a venit aci și a trimis îndată pe Macsedy la Bocskay.—Târziu după aceea, aflându-se odată iarăși în Gurghiu la Bocskay, acesta i-a zis bătându-și sabia: «dacă într'alt chip n'aș fi putut, chiar și cu aceasta la-ș fi pus pe fratele nostru Sigismund în scaunul său; dar iată că de astădată l-am putut pune în scaun mai ușor».

Al treilea martor, Nicolae Vitéz de Bükal, povestește amănunțit întâmplările din tabără, în noaptea hotăritoare (21 spre 22 August), din care e de reținut ca știre nouă că se vorbiă în tabără atunci, dimineața în zori, despre primirea lui Sigismund de către Principesa și împăcarea lui cu ea, lucru ce se petrecuse ziua de nainte (21), la Cluj. Că ziua se știă, asta vor spune și alți martori în urmă. Vitéz a fost apoi trimes cu St. Petky să aducă pe Comisari la Turda, unde stă și Kornis «cu partea mare a Țării», așteptând pe Principele dela Cluj. Aci martorul nostru avu să cheme pe Generalisim la Comisari. Kornis cu lacrimi se tângui de prăpădirea Țării prin «niște vânzători». «În toată lumea», zise, «acuș vom aveà numai numele de trădători». Totuș înconjurat cum e de spioni, îi spuse că nu cutează a-și pune capul pentru a merge la Comisari. — Sosind și Bocskay aci dela Cluj și întrebând pe Vitéz ce zic Comisarii despre dânsul, acesta i-a spus că toate i se aruncă lui pentru schimbarea de acum. Iar Bocskay a răspuns: «într'adevăr să credeți că voi trece prin aceasta ori și cum aș umblă».

Dela martorul al patrulea, Franț Nagy de Léva, n'avem nimic de însemnat. Al cincelea, pomenitul Ștefan Petky, întărește nu numai cele petrecute în tabără, ci și cuvintele din raportul Co-

misarilor asupra amenințării lui Bocskay către Kornis: „vezi, că acum stă înaintea ta și viața și moartea“.

Ioan Literat Coloswariensis numai atâta poate spune că Bocskay a zis înaintea mai multora, când mergeau la Cluj să aducă pe Sigismund: «iată am ridicat pe Principele Sigismund de trei ori în picioare».

Ioan Petky de Ders povestește că Bocskay i-a spus, la Alba-Iulia, întâia zi după noaptea din tabără, «că el a trămes după Principele Sigismund». Al optălea martor, Benedict Mindszenty, povestește — în scris — cum i-au fost aduși la necredință Căpitani dorobanților săi Săcui, în timpul nopții, și cum li-a vorbit Bocskay, la adunarea ce a chemat-o la cortul său ziua (la 22, bine înțeles), spunând mai întâi că Sigismund e la Cluj și «s'a împăcat» cu Principesa.

Tot în scris își face și Melchior Bogáthy mărturisirea. Amănuțită cum e, cuprinde aproape tot lucruri ce le cunoaștem asupra celor petrecute în tabără, în ziua de 22 August. Nouă e arătarea timpului adunării ținute la cortul lui Bocskay, după ce acesta s'a întors dela Alba-Iulia: «căt're seară». După cuvântarea lui Bocskay schițează vorbirea lui Kornis de a nu grăbi, căci nu sunt toți de față; nici Sașii, nici toți Secuții, nici Ungurenii. Când a fost în deputație la Cluj să-i vestească hotărîrea de a-l primi iarăși Domn, a băgat de seamă că Principele e supărat pe Kornis. Spunând aceasta lui Bocskay, acesta l'a învățat să-l salute în numele Principelui. Nu știe dacă-i este sau nu credincios. Nicolae Farkas de Harinna întărește spusele lui Szamosközy despre venirea lui Mácsédy, odată, înainte de întoarcerea Domnului său, cu ștăfete la Bocskay, și cum a oprit atunci argintării și alte scumpătăți ale lui Sigismund ¹⁾. Și miezul e tot cunoscut și în cât privește mărturia cea din urmă, a lui Mihael Lencsés de Varadin. Mica mănunt: Când chemă Bocskay noaptea pe Kornis din cortul său, îl încunjură cu pedeștrași cu fitilele aprinse. Auzind de ce e vorba, Kornis zise: «pentru Dumnezeu, te rog, domnul meu Bocskay, nu grăbi, gândește bine ce faci, căci de ar curge acest Mureș pe spatele tale, nici odată nu mai spală de pe tine numele de rușine». Răspunsul i-a fost să-și aleagă moartea sau viața. Martorul mai spune că a auzit de multe ori în urmă din

¹⁾ Cf. mai sus p. 33.

gura lui Bocskay mărturisirea: «Eu am adus pe Sigismund, nu tăgăduesc». Iar dela Mácsédy știe că a pus la cale cu el întoarcerea Stăpânului său, încă la prima sa vizită în Ardeal ¹⁾.

E lămurit: Bocskay a adus pe Sigismund înapoi, și Nobilimea ardeleană, partea mare a Boierilor oelor mari și mici Unguri, l'a ascultat cu dragă inimă și l'a sprijinit numai decât în lucrările sale de așezarea lui de nou în Domnie. Ungurii frunțași urau Stăpânirea împărătească: nu atâta pentru greșelile Comisarilor — căci, privite mai de aproape, învinuirile lor scad la nimic. Ce însemnătate pot avea vorbe aruncate ca acestea: că au fost desprețuiți de Comisari, că nu li-au dat slujbe, că n'au plătit lefurile soldaților, că n'au avut grijă de Țară, că n'au avut prietenie cu nime și nici la masă nu i-au poftit — temeuri ce sunt chiar desmințite de Comisari? ²⁾ Adevărul eră că se încheiase cu dăruirile de moșii, cu hatărurile de tot felul, cu risipa din vremea lui Sigismund. Totuș privilegiile nimenui nu au fost călcate. Dinpotrivă ei, cărtitorii, erau cari au căutat să aibe «Principatul și părțile dintâi ale tuturor lucrurilor și lucrărilor». Ingâmfarea și sgârcenia prea bogatului Bocskay îl făcea să nu poată suferi pe nime peste sine, ci doriă să atârne toate de voința sa, ca mai nainte. Iși temeă apoi, dacă va sosi Maximilian, și «Baronațul său liber,» după care nu avea nici o îndatorire către Stat, nici în bani nici ostășească, ca și cetatea Gurghiu (Görgény), care eră a fiscului mai înainte. Iar Cancelarul Náprágy vrea să facă toate celea singur și singur să comande, asemenea Cancelarilor de altă dată. Chiar sigilul lui Sigismund el l'a păstrat și n'a voit să-l libereze nici lor nici Principesei. Și arhiva actelor publice, a privilegiilor, a luat-o el cu Bocskay din cancelaria lui Iósika. ³⁾ Atâta mai trebuia Comisarilor să fi încredințat și Generalatul cel mare al Țării unui astfel de om ca Bocskay. Atunci într'adevăr i-am fi putut învinui de nepricepere și nechibzuință, văzând răsturnarea Domniei împărătești în Ardeal. Căci, ținând seamă de cele ce cunoaștem, de caracterul lui și de ura vecinică a Ungurilor față de Stăpânirea nem-

¹⁾ Actul e tipărit în *Mon. com. Transv.* IV, 225 — 240, și *Docum.* III. 1, 412—421. Un fragment (tradus în latinește) și în *Docum.* XII, 511—3.

²⁾ *Mon. com. Tr.* IV, 213, raportul Comisarilor din 14 Octb.

³⁾ *Ibid.* p. 214—215.

tească, ¹⁾ putem zice cu hotărîre că nici cu asta nu l'ar fi înblânzit. Și vom înțelege, în această situație, chiar vorba răspândită atunci de Bocskay despre Szuhay, anume că ar fi zis: «că la vârsta de 14 ani dânsul a fost mai cuminte decât Senatul Ardelean». ²⁾ Ba acest cuvânt ilustrează mai bine situația Comisarilor față de greutățile ce le puneau în cale Sfetnicii Tronului acestei Țări.

Că ce pricini a îndemnat pe Sigismund la fapta sa asta, să-l lăsăm să ni le spună el însuși. La 24 August el scria soacrei sale, Arhiducesei Maria, întocmai precum scrisese lui Maximilian, cu două zile mai înainte, cu aceleași cuvinte: că, după ce și-a dăruit Împăratului bogata sa Țară care abia își are părechea în Europa, «făcându-se de rîsul și de povestea tuturor Principilor», în schimb pentru toate jertfele sale a fost «tratat în chip atât de nevrednic și urît înșelat». «Pentru o Țară atât de strălucită am căpătat colibi fărănești», ³⁾ scrie cultivatul Principe, «pentru un pământ roditor—fărăna stearpă, pentru palate măreț împodobite—păreți goi și stricați, pentru fapte vitejești și laudate—învinuirea de nebulie, pentru lucruri săvârșite cu mărire—rușine și ocară nevrednică de-un Principe creștin» ⁴⁾. Tot așa, ba încă mai lămurit își spune Sigismund păsurile către Carrillo, în ziua dinnaintea fugei sale din Oppeln. Vechiul său duhovnic se întorcea tocmai atunci dela Praga, unde fusese trames să ceară împlinirea condițiilor tratatului de predare a Transilvaniei, ⁵⁾ și pe lângă ele Episcopatul de Breslau sau de Olmütz, ⁶⁾

¹⁾ Cf. Szamosközy II, 122—3: «ut odiosa Germanici nominis dominatione solveretur, vix quisquam erat, qui alienum ab eo recipiendo animum gereret». V. și C. Spontoni, *Historia della Transilvania*, p. 62:... «et altri spinti... dall odio, che tenevano ancora della genta Alemanna l'havavano di nuovo accettato» [pe Sigismund].

²⁾ *Mon. com. Tr.* IV, 233. Din spusele martorului al treilea, la ancheta făcută din ordinul lui Mihai.

³⁾ «Pro tam insigni Provincia, gazas... sum consecutus». Nu știu, dacă am nimerit adevărul cu traducerea mea. Se cam potrivește și cu restul antiteselor. In Du Cange, *Glossarium* se găsește: «Gasa, pro Casa, Tugurium, aedificium rusticum». Căci imi pare de tot nepotrivit înțelesul lui gaza, de pildă, la Quicherat: Trésor royal; trésors, richesses.

⁴⁾ *Arh. R. Exped.* fasc. 71. Sigismund c. Arhduc. Maria, Claudiopoli 24 Aug. 1598, Copie. Scrisoarea lui către Maximilian, pomenită mai sus, nu arată aproape nici o deosebire, afară de încheierea ei. Se află în *Docum.* III, 2, 296.

⁵⁾ V. *volumul I*, p. 498 sq.

⁶⁾ Pentru aceasta ne spune Szamosközy IV, 81 că i s'a dat nădejde Principelui, dela început.

iar în urmă îngăduința de a merge el însuși la Curte, «spre a-și stabili lucrurile sale»¹⁾. Carrillo aduceă răspunsul: că Impăratul a luat măsuri spre a-l îndestuli pentru venitele Ducatelor (cari erau zălogite la alții mai de mult) și pentru pensia făgăduită; dar Cardinalatul nu i se poate câștiga până ce Papa nu va desface întâi căsătoria sa. Cât pentru venirea lui la Curte i se spuneă că nu e bine văzută: să stea acolo. Foarte supărat auzi Principele acestea și zise: «că nu aceasta eră ceea ce i se făgăduise după atâta timp». Mai presus de toate se vede că-l neliniști plecarea lui Maximilian la Ardeal *însoțit de oști* (colle sue genti), «pentru a face în urmă cu persoana sa orice i-ar fi placut»—căci această jeluire o și face mai întâi. Acum încetă gluma, și puțința de a se mai întoarce la Domnia părăsită i se tăia: de aci hotărîrea-i grabnică de a alergă la Ardeal pentru a întrece pe Arhiducele. Pomenește apoi și cătră duhovnic de «casa de tot ruinată» ce i s'a dat de locuință, pe când el a lăsat lui Maximilian, la Alba-Iulia, un palat aurit și împodobit cu covoare de mătasă; se jeluește pentru venitele zălogite ale Ducatelor, așa că nu i-a rămas decât un lac de pești, din care n'ar putea scoate mai mult de 6.000 de galbeni, pe când statul Transilvaniei i aduceă 300,000 de florinți pe an. Inșelat astfel de Impăratul și de Papa, zise în urmă, el s'ar da pe partea Turcilor, aducând pagubă Maiestății Sale. Cu acestea dete drumul cunoscătorului inimei, firei și a tuturor tainelor sale, Diplomatumului său atât de frământat, Carrillo, zicându-i: «să se ducă unde-i va plăcea, căci dânsul nu mai aveă trebuință de tocmelele sale, nici de alții, fiind decis a face de capul său ceea ce ar află de bine». Carrillo pleca încă în aceeaș zi la Viena, retrăgându-se la Colegiul său, al părinților Iesuiți. Iar Principele împlini ce-i umblă atunci prin gând, chiar în noaptea ce urmează: dete fuga acasă, în Țara-i părăsită²⁾.

Înainte de plecarea sa,³⁾ Sigismund trimise un om al său la

¹⁾ Vezi pentru asta și depeșa dela 6 Iulie, *Docum.* III, 2, 287, afară de cea din nota urm.

²⁾ *Docum.* III, 2, 291—2. Raportul Ambasadorului venețian, Praga, 31 August. Deși nu spune, dar e aproape neîndoielnic că știrile lui se razimă pe povestirea lui Carrillo sau a celor ce aveau informațiunile lor dela el, cu graiul său în scris.

³⁾ Szamosközy IV, 81, spune că Principele își întocmi «în trei părți venirea acasă» (három részben distribuálta az hazajövetelt): «in primo comítatu»

Viena după bani. Se vede, Carrillo adusesese acum și polițe dela Împăratul pentru rata pe «prima» jumătate de an din pensia făgăduită. Căci Sármasághi se întorcea, peste câtva timp, la Oppeln, cu 25 de mii de taleri ce i-au fost plătiți de Polonul Lazar, după scrisoarea Împăratului. Și, negăsind pe Principele, s'a dus de acolo drept la el în Ardeal, și i-a dat banii. ¹⁾

Plătirea acestei datorii destul de mici pare a fi fost trăgănată anume de Împăratul, până ce n'a putut fi înzestrat și Arhd. Maximilian cu bani și cu oaste cât de cât îndestulătoare pentru mergerea sa în Transilvania. Căci Miniștrii împărătești stau de mult cu inima îndoită, temându-se că popoarele Transilvaniei să nu-și calce credința și să nu se supună de bună voie Turcului, mai ales dacă nu vor vedea oștile împărătești gata din bună vreme și în măsură îndestulătoare pentru apărarea lor. ²⁾ Și nici nu putem învinui de nechibzuință pe Sfetnicii Împăratului pentru aceasta: dinpotrivă, purtarea lor ni se arată ca o măsură la locul ei. Cu atât mai ales că plata mai timpurie a datoriei împărătești către Sigismund nu ar fi împiedicat de fel fapta lui: în pricinile înșirate de el pentru fuga sa din Oppeln, atât față de soacră-sa, cât

---

a fost el însuș cu Mácséri (adecă Mácsédy), «in secundo Szikszai Imre și Ferencz doctor», cari au plecat a douazi după el cu aurul său și cu alte scumpătăți. «In tertio comitatu Desöfi Iános și Demeny Peter», economi și bucătari,—pe aceștia i-a prins Maxmilian pe la Solnoc. *In quarto comitatu* a fost Sarmasági Z., pe care l-a trimis la Viena. Aceasta a 4-a expediție, cum vedem, e adausă de martor la socoata celor «trei părți», în urmă. Din povestirea aceasta s'ar părea că Sármasághi a plecat deodată cu Principele. Totuș aceasta nu poate fi adevăr, cum vom vedea îndată în text, fiindcă el nu știa, mult timp în urmă, de plecarea lui Sigismund. Iar că ar fi fost dus, la sosirea lui Carrillo, încă nu putem crede: s'ar depărtă de povestirea lui Szamosközy—«in quarto comitatu»—; și de altă parte nu rămâne cine și când să fi adus polița dela Împăratul.

¹⁾ Szamosközy IV, 81. Plata acestei sume, fără determinarea timpului, se adeverește și prin răspunsul ce se dă din partea Împăratului Delegaților Principelui, în Fevruarie 1599: *Iuxta cuius cessionis pacta quae praestare sua Maiestas tenebatur, sincere ut praestarentur, summae curae habuisse, daciones Opuliae et Ratiborii ipsi tradidisse, summam primam quae promissa erat numerasse*... *Mon. com. Trans. IV, 259.*

²⁾ *Docum. III.2, 289.* Depeșa Ambasadorului venețian din 10 Aug. 1598. Că Principele va întâmpina aceste greutăți la căpătarea veniturilor sale dela Împăratul, Ambasadorul venețian prevăzuse încă în depeșa-i dela 6 Iulie. *Ibid. p. 287.*

și față de Carrillo—care-i aduse mandatul de plată și făgăduința netedă de împlinirea și a celorlalte dorințe—ni se desvălește mai mult lipsa unor adevărate pricini, încât privește contractul. Ele se găsiu în afară de ținerea sau neținerea acestuia de Impăratul, avându-și temeiul în sufletul lui, și răsuflă și în cuvintele în care pomenia de strălucirea domnească ce a lăsat la Alba-Iulia. Chiar când părăsii palatul acesta princiar cu toate plăcerile și sburdă-țeniile vieții petrecute acolo, în Aprilie 1598, căința pentru schimbul ce-a făcut se trezise în sufletul lui, și l-am văzut atunci spărgând și stricând ca un nebun toate podoabele și rămășițele vechi ale bogatei reședințe domnești. ¹⁾ Pentru viața în faloșie, în măreție, care se ținea cu atâta risipă, încetase acum nescatele isvoare de câștig: El pomenia și către soacră-sa contrastul, și înaintea lui Carrillo puneă față în față câștigul de 6000 de galbeni din lacul de pești dela Țara sa noauă și cei 300.000 de florinți ce i-ar fi adus lui Ardealul. În această stare a sufletului lui n'avea decât să se găsiască doritori de a nu lăsa să prindă rădăcini Domnia nemțească în Ardeal, cum eră Bocskay, pentru ca orice hârtie de contract să fie svârlită în gunoi.

Greșala cea mare eră: că nu i s'a dat lui Maximilian cu mult mai răpede mijloacele de putere, fără de cari aveă tot dreptul să se ferească a merge într'o Țară ce a ascultat mai mult de nevoie decât de voie dorința Principelui său de a trece în Stăpânirea Impăratului. Las' că această greșală își aveă temeiul în greutatețile financiare cu cari se luptă Impărăția, în lipsa de bani, în lipsa de oști. Dar tocmai aci începe partea de vină a Impăratului și a Miniștrilor lui. Sume însemnate erau votate lui Rudolf din partea Staturilor Germaniei și a feliuritelor lui Țări, încă din iarnă și primăvară pentru continuarea războiului cu Turcii ²⁾, și se puteă căpăta, pe socoteala lor, un împrumut grabnic, până ce dările s'ar fi adunat. Că asta nu s'a făcut e o probă de stângăcia Cărmuitorilor din jurul Impăratului și de neputința lui însuș de a înfruntă toate greutatețile ce-l copleșiau și cari îl făceau nehotărît și întristat. Cu atât mai mult se află Impăratul acum în această stare sufletească, cu cât una din supărările lui cele mari eră foarte proaspătă: Căsătoria verișoarei sale, a Princesei Isabela, fiica Re-

¹⁾ Vezi *volum.* I al acestei scrieri.

²⁾ V. *vol.* I, p. 586—7.

gelui Spaniei Filip II, cu fratele său Albrecht eră de curând pe deplin hotărîtă, și încă cu zestrea Țărilor de jos. Și aceasta, după ce de 17 ani de zile el însuș stă în tocmeală pentru Princesă prin mijlocirea Mamei Sale Maria, sora Regelui Spaniei, și nu ajunsese încă nici atunci la ruptoare, — pricina eră tocmai neînvoirea Regelui a-i făgădui și lui aceeaș zestre. Și pe lângă aceasta se urmăriă din partea Regelui Filip II. (care muri în toamna anului 1598) și ridicarea Ginerelui său viitor la rangul de Rege nemțesc, pentru a-i asigură Impărăția după Rudolf,¹⁾ ceeace iarăși îl turbură de ajuns.

Când, într'un târziu, după toate năcazurile, se făcù ceeace trebuia să se facă foarte de timpuriu, în locul vestii ce se așteptă despre instalarea lui Maximilian în Scaunul domnesc din Alba Iulia, sosită aceea a fugei lui Sigismund din Oppeln.

Nu mai poate stă în legătură cu această întâmplare omorul lui Iosika, fostul Cancelar, căruia i se tăia capul tocmai în acest timp, la sfârșitul lui August, în Satmar, unde eră închis, nu, dacă Ioan Marini va fi adus gata sentința de osândă, nu numai porunca de judecată dela Impăratul. Altfel, moartea-i putea fi grăbită și de Arhiducele Max. care eră în Cașovia, aproape, și aveă știrea, cu zile înainte, de întorsul lui Sigismund. La toată întâmplarea, mântuirea de omul primejdios se făcea cu deosebire pentru a înlesni Arhiducelui așezarea lui în Domnia Ardealului, nu atâta pentru pedeapsă. Căci dacă el isbutia cumva să scape din închisoare, în vremea turburărilor la cari s'așteptau, atunci eră în stare mult să le strice, ba poate să ia chiar Nemților dobânda ușoară din mână. Șiretul Caransebeșan, rădicat cu noroc dintr'o familie săracă la mari bogății și până la rangul de Cancelar, plătește cu viața râvna lui după Tronul ardelenesc. Făcuse studii frumoase, alături de Andrei Bathory, la Cracovia și Roma, și ajunsese îndată după întoarcerea lui în patrie a aveă toată încrederea Principelui Sigismund și toată puterea asupra-i²⁾. El se va desvinovăți, înaintea morții, că tot ce-a făcut, cu voia și știrea lui a făcut, trămițând pe judecători la actele din arhiva lui, pe

¹⁾ Dr. G. Turba *Beiträge zur Geschichte der Habsburger*, Wien 1899. p. 26—46 și 59—66. Pe actul de dăruirea Țărilor de jos ficei sale se făcù jurământul din partea celor interesați la 6 Mai. Cununia fusă săvârșită de Papa la Ferrara, în 15 Noemvrie 1598, după moartea Regelui.

²⁾ Szamosközy II, 136.

care însă le luaseră Bocskay și Náprágyi, când a fost închis. Ioan de Marini îl învinuia, în timpul procesului, că el a lucrat pe ascuns pentru răsturnarea lui Aron-Vodă, aliatul Împăratului, care începuse un război atât de norocos împotriva Turcilor, deodată cu Mihai-Vodă. Iosika ar fi care s'a pus în înțelegere cu Ștefan Răzvan, Hatmanul lui Aron, cu Mihai Tolnay, Aga, și cu Vistierul lui, Calugheră, ¹⁾ și ar fi pregătit prinderea Domnului harnic, trimițând în numele lui Sigismund câteva sute de călăreți cu Andrei Barcsay la Husarii năimiți de gardă ai lui Aron, cari nu cutezară a se mai împotrivi poruncei de a le da pe Domnul în mâni. Pe Cazacii ce vreau să-l apere i-a mălcomit, împărțindu-le 24 de mii de taleri din visteria Domnului, și zicând că așa-i porunca dela Împăratul. Ceealaltă comoară a nefericitului vândut a luat-o, se zice în actul scris după părele ce rădicase Marini, o parte Josika, o parte soții săi cu care a săvârșit planul și o parte, câtă a fost adusă în Ardeal, Bocskay. Tot el ar fi împiedecat pe Trimișii Împăratului a mai merge în Moldova și Țara Românească, nevoind să le dea pașapoarte, cum i-ar fi poruncit Principele, — ceea ce trebuie scăzut, fără îndoială, la înrîurirea lui asupra Principelui de a nu le da voie să treacă în Țările Românești. Acestea, se zice în acest act, le știu bine Trimișii Carolus Magnus, Ioan Posoniensis și Ioan Marini care a fost ținut în Ardeal un an de zile, fapte ce le cunoaștem, în parte, că s'au întâmplat. Acelaș lucru ar fi voit să facă și cu Mihai Vodă, la care știm într'adevăr că nu fură lăsați să treacă din Ardeal nici Trimisul Papei nici ai Împăratului, în cei dintâi ani de Domnie. Dar Domnul Român avea mai multă minte decât Iosika, scrie documentul nostru, și a băgat de seamă ce se petrece. Deci el a zădărnicit străduințele lui îmbunându-și-l, pe el și pe Nunțitul papal (pe Di Cervia, se vede), cu daruri și bani, ca să nu mai lucre la răsturnarea sa. Apoi se ating mestecăturile lui în jurul schimbării Domniei din Ardeal, când cu mulțumirea lui Sigismund, și stăruințele lui de a se încuscri cu Mihai Vodă, vrând să dea pe soru-sa după feciorul lui — lucru ce-l pomenește și Szamosközy — pentru a avea un sprijin, când ar întinde mâna după

¹⁾ Numele lui în actul care ne povestește întâmplările e greșit: «Calnir» sau «Calvir Witzian». Dar e lămurit că nu poate fi altul de cât «Calughera» din regestul d-lui Iorga în *Docum.* XI, 905, supt datul 4 Mai 1594; cf. *ibid.* p. 756, nota 1, și *idem, Studii și documente* VI, 632—3.

Domnia Ardealului. Dar la Mihai Vodă n'au prins vicleniile lui, căci acesta eră «mai șiret» decât el și vrea să păstreze nefățarnic credință dreaptă către Impăratul. Și toată truda lui, prin mijlocirea fraților săi și de-a dreptul, ca Mihai să țină cu el la schimbul Domniei și să-i ajute împotriva Arhiducelui Maximilian, a rămas zădarnică. Pe Voivodul Român nu-l putea schimba în politica lui sănătoasă apucătura că Impăratul n'are drept peste Domnia Ardealului, căci ar fi jurat să lase Țării în voie alegerea Domnului său ¹⁾.

Acestea toate erau pricini de seamă, dacă erau drepte, pentru a pierde lui Iósika veacul. Dar cu moartea lui nu se ajută nimica acum, când Sigismund își luă de nou Scaunul cu voia Țerii. Numai o faptă ostășească voinică și-n pripă putea să mântuie Țara pentru Impăratul. În loc de aceasta șovăirea începea iarăș la Curte. Indată ce auzi Impăratul de întâmplare, trimise cu mare iuteală un Curier cu ordin de a opri pe Sigismund, oriunde l'ar afla, în Staturile sale, și a-l face prizonier. În acelaș timp aproape se aveă însă și vestea că el ar fi fost chemat de popoarele sale, ceea ce aduse pe Miniștrii în mare nedumirire ²⁾. Înainte de a se ști ce s'a întâmplat la sosirea lui în Transilvania, se dete ordin lui Maximilian să înăinteze cu oștile sale până la granițele acelei Țări, de unde, trimițând știri de tot ce se va petrece în Ardeal,

¹⁾ *Docum. XII*, 382 — 5. *Proces der Prakticken, so der Iosicka wider Ir Kay. Mt... dem Ungerlandt und Siebenbürgen zum grossen Verderben gestift hat. Vestung Sackmar, 31 August 1598.* Comisarii chemați a-l judecă erau: Nicolae de Dengeleg, Petru Anarchi (?) Paul Galfy, Paul Kekeni-erdi (?), Mihai Vetessi (?), Bernard de Dengeleg și Ioan Darahi (?). Cum că invinuirile au fost rădicate de Ioan Marini Ragusanul, trimese anume de Impăratul, o spune hotărît Szamosközy II, 133—7. Dar că execuția a fost ordonată de Impăratul de ciuda întoarcerii lui Sigismund nu poate fi drept. Marini se află dela 27 Aug. în Satmar (*Docum. XII*, 380) și plecase încă la 13 din Praga, unde sosi vestea întoarcerii lui Sigismund tocmai pe la sfârșitul lunei, cum vom vedea îndată și cum nici nu se putea altfel, atunci când execuția eră petrecută. Asupra spuselor lui Iosika v. și raportul Comisarilor din 14 Oct. în *Mon. com. Tr. IV*, p. 215 și 221. Auzind Principele de invinuirile ce i-a adus Iosika, când a fost chinuit, într'atâta s'a mâniat, de vrea să omoare și pe Comisari, spun ei. Iar Haunoldt, un Trimis al lor la Curte, zice că, auzind Sigismund de moartea lui Iosika, a dat ordin să-l omoare și pe el, dar Napragyi l-a împiedecat. *A. C. H.* Un memoriu nedatat, din 1598, al lui Haunoldt.

²⁾ *Docum. III*, 2, 292. Depeșa din 31 Aug. a Ambas. venețian.

să aștepte alte porunci potrivite. Vreau să-și îndrepteze hotărârile lor după umbletele Turcilor de cari se credea că, venind peste Belgrad, s'au apropiat de aceeaș Țară cu o oaste de 70 de mii de oameni. Totuș încă de pe acum se avea în vedere ajutorarea lui Maximilian chiar cu o parte a oastei din Ungaria numai la întâmplarea că Principele ar vrea să-și dea Țara Turcilor, altfel să se poarte cu tot cumpătul către el ¹⁾. După ce sosi și prima lui scrisoare către Maximilian, cea din Cluj, 22 August, se înnoiră poruncile cătră acesta de a merge la granițele Ardealului, dinspre Ungaria de sus și, de va vedeă că popoarele se supun Principelui, părăsind credința dată Impăratului, să se întoarcă înapoi și să se uniască cu oastea din Ungaria; iar dacă la apropierea lui s'ar face revoluții înlăuntru și partidă pentru Casa Austriei, atunci să facă ce i va pareă cuviincios pentru vaza împărătească și serviciul Maiestății Sale ²⁾.

Asemenea fusese și purtarea lui Maximilian, înainte de a avea porunci. La 27 August el scria din Cașovia Ardelenilor, adecă «Staturilor și Ordinelor» acestei Țeri, vestindu-le sosirea sa aci, de unde va plecà la ei, peste trei zile. Până atunci cereă să stea cu credință pe lângă Comisari, să aperse Țara nu numai împotriva Turcilor și Tătarilor ci și împotriva lui Sigismund Báthory, «care înainte de câteva zile a intrat în Transilvania» și să nu-l primească nici într'un chip, ci să-l scoată afară ³⁾.

Cu totul altfel scria el la 30 August lui Turri (Della Torre). Acum primise nu numai scrisoarea lui dela 21 și 22 și a Principelui din datul din urmă, ci și pe cea din 27 August. Știm că Sigismund își făcea de nou mărturisirea de credință pentru Casa Austriei, dar nu uită a o însoți cu amenințări, dacă Maximilian ar veni cu dușmănie asupra-i, cum a prins de veste. Asemenea și Turri care se puneă mijlocitor arătă primejdiile ce s'ar ivi pentru Creștinătate, pentru Casa Austriei, pentru religia catolică, dintr'o pornire dușmănească către Sigismund: Ardealul s'ar uni de nou cu Turcii, căci pacea cu ei o și cere Țara în gură mare, în ori ce chip și supt ori ce condiții. Și se rugă

¹⁾ *Ibid.*, p. 293. Depeșă din 2 Sept.

²⁾ *Ibid.*, p. 294. Depeșă din 7 Sept.

³⁾ *Mon. Com. Transv. IV*, 193—4. Max cătră Staturile și Ordinele Ardealului, 27 Aug. Se află și în *Uj Magyar Muzeum* 1855, 508—9.

să caute mai bine a-l ține în credință prin cumințenie și bună voință, lucrând chiar pe lângă Impăratul în acest înțeles. Arhiducele răspunde acum că n'a poftit niciodată să aibă Transilvania, și dacă a plecat cu oaste acolo, aceasta o face fiindcă așa a fost chemat de Ardeleni prin Comisari, ba așa a fost îndemnat și de Principele, atât pentru paza și scutul lor, cari se jeluiseră a fi de tot lipsiți, cât și pentru a le putea da ajutor împotriva dușmanilor. Deci, de dușmănie nici pomană. Cum însă na e vorba de treaba sa ci de a Impăratului, în a cărui loc a fost trimis să slujească, va trebui să aștepte ordinele lui,—destul că i-a trimis și lui scrisorile Principelui. Totuș nu lasă fără a pomeni că Principele trebuie să dea de știre întâi Impăratului că vrea să-și capete iarăș Stăpânirea sa veche, fie fiindcă se căia de ce a făcut, fie fiindcă eră cuprins de dor după pământul patriei, pentru a nu vătăma vaza Maiestății Sale și a familiei lui ¹⁾.

Dar, nădejdea Arhiducelui că Impăratul nu va putea suferi o vătămare ca aceasta trebuie tocmai acum să stea foarte sus, când un Curier dela împărătescul său frate trece pe la el, mergând la Mihai Vodă—nu știm, deși putem bănui, cu ce misiune. Căci el scria, la 31 August, lui Mihai Vodă, folosind prilejul acestui Curier, pentru a-i arăta încrederea sa că nu-și va fi schimbat inima «pentru nestatornicia altuia», și pentru a-i spune că, peste puțin, cu ajutorul lui Dumnezeu, își va deschide către el mai pe larg gândul său și al Maiestății Sale. ²⁾ Increderea lui câștigă oareșicare temei, când în aceste zile—pe la 4—5 Septemvrie—primii scrisorile Căpitanului Orăzii Mari, George Kiraly, dela 29 și 31 August. Acesta cerea să fie ajutat în grabă—până în opt zile—cu oaste și bani pentru plata ostașilor săi, căci Turcii în număr de 60. mii și Tătarii în număr de 40.000, cum se zice, se apropie, și vestia că de altă parte «Principele din Transilvania au chemat la arme pe tot omul care poate ține sabia, pentru a veni cu el asupra noastră». Prin aceasta el dă dovadă de credință, ³⁾ și scuza lui de a nu putea veni să ajute el pe Arhiducele,

¹⁾ *Arh. Curții, Turc.* 1598. Cassoviae 30 August. Max. c. Sigm. de Turri. Cf. și scris. acestuia din 21 Aug., în *A. R. Exp.* fasc. 71.

²⁾ *Docum.* XII, 382. Maximilian «Michäelj Waywodae Walachiae». Cassoviae, ult. Aug.

³⁾ Că sigur acest «governor al Oradiei» n'a vrut să se supună lui Sigismund o spune și Spontoni, p. 62, cf. și p. 67.

cum primise ordin, părea la locul ei: trebuia să stea acolo pentru apărarea acestui colț de Țară; dușmanii s'ar îndreptă îndată către aceste părți, cât ce ar vedea că ostașii de aci se duc aiurea. ¹⁾ Bucuria lui Maximilian crește când, pe la 6 Septemvrie, ²⁾ îi veni știrea că Orădanii a și primit în oraș 1600 de oameni ai săi ³⁾ ce-i trimisese înainte către granițele Transilvaniei. ⁴⁾ El scriă acum îndată, plin de mulțămire, nu numai Impăratului care-i lăudă pentru buna lor purtare, ⁵⁾ ci și lui Mihai-Vodă. Cu toate că Principele Sigismund Báthory, zicea el în scrisoarea către aceasta, din 6 Septemvrie, prin întoarcerea sa nesocotită a tras, prin oameni ușori, în partea sa și spre paguba Creștinătății, pe mulți nevinovați, totuși nu crede că pe dânsul îl va fi abătut dela credința și statornicia sa către Creștinătate și către Maiestatea Sa. Ci mai ales are încrederea, judecând după bărbăția și curătenia inimei lui atât de mult lăudate și peste măsură dovedite, că va urmă strălucita probă de credință a Orădanilor ⁶⁾.

Dar, atâta paradă ce făcea Maximilian de credința Oradiei, a acestei însemnate redute a Transilvaniei („praecipuum Transylvaniae propugnaculum“), n'avea să-i fie într'o bună. A treia zi chiar, la 8 Septembrie, se întorcea de acolo P. Nyári cu vești

¹⁾ *A. C. H.* și *A. R. Exp.* faș. 71. Scrisoarea lui Király c. Sigm. Rákóczy, pentru a fi împărțită și lui Max, Varadini 29, și a lui G. Király c. Maximilian Varad. 31 August 1598.

²⁾ Presupun că atunci eră sosită vestea ce urmează, căci reflexul ei se vede a lumină în scrisoarea către Mihai dela 6 Septemvrie, de care vom vorbi îndată. Cf. și nota urm.

³⁾ În scrisoarea-i dela 8 Sept. către Impăratul pomenește de această întâmplare, despre care zice că i-a scris «ieri» (Impăratului). *A. C. R. Exp.* fașc. 71

⁴⁾ De oastea ce și-a trimis-o înainte la granițele Ardealului, în fruntea căreia a pus pe «Locum tenentem nostrum Mag-cum Georgium Basta», pomenește Maximilian în scrisoarea sa dela 30 August către Comitele Sigm. de Turri, *A. C. T.* Totuș nu-i Basta cel ce intră cu ceva oaste în Oradia, pe la începutul lui Septemvrie. Dinpotrivă, el va stă la Tokaj, și un corp de oaste sileziană supt comanda lui de Redern, Măestrul general de câmp (Mastro di Campo Generale), avu menirea aceasta. Spontoni (care cuprinde, am putea zice, memoriile lui Basta însuș), *o. c.* p. 68- 9. Tot cu ce se putea Basta lăudă într'o scrisoare din 30 Septemvrie, (ca și la Spontoni, p. 69-70), este că a provăzut Oradia cu toate cele de lipsă. El Marqués de Ayerbe, *Correspondencia inedita de Don Guillén de San Clemente* (1581- 1608), p. 234.

⁵⁾ *A. R. Exped.* 1598, fașc. 71. Rudolf. ad civitatem Varadiensem. Praga 16 Septembrie.

⁶⁾ *Docum XII*, 388, Cassoviae, 6 Sept. 1598.

destul de răle. Poporul a primit, ce e drept, micul său corp de oaste, «dar numai în oraș, în castel însă și în cetate nu i s'a îngăduit să intre, până ce nu vor vedea porâncă și împuternicire dela Maiestatea Voastră iubită pre persoana mea», scrie Maximilian fratelui său.¹⁾ Și spusele și le întăria chiar prin scrisul lui Király. Acesta cerea, Maximilian să trâmiate un Delegat de frunte «cu scrisorile Maiestății Sale, cu bani de ajuns pentru plata soldului miliției, și afară de aceea un om harnic pentru a purta slujba Căpitaniei Cetății și oști ajutătoare pentru apărarea întregului acestui ținut», până în opt zile, căci Turcii și Tătarii se apropie cu oaste mare. «Indată ce voi vedea scrisorile Maiestății Sale», astfel mai întărește Căpitanul odată mărturisirea sa, «voi predă această cetate orădană cui îmi va fi poruncit Maiestatea Sa». De nu i se vor împlini cererile la vreme, să i se ierte ori ce s'ar întâmplă peste așteptare, căci va fi silit să caute «de liniștea și fericirea patriei»²⁾. Dar cuvintele din urmă, ori cât de nevinovate la părere, cuprindeau o amenințare. Și aceasta o făcuse Király și mai lămurit încă în scrisoarea-i din 29 August către Sigismund Rákoczy. De nu va sosi oaste dela Arhiducele «până Sâmbătă ori Duminică», scria el atunci, «vom fi siliți să ne grijim pe altă cale, cum vom putea mai bine»³⁾. Totuș din scrisoarea aceluiaș Király cu datul de 2 Septembrie aflăm că el scrisese, mai nainte de aceasta, Căpitanului oastei lui Maximilian, ce plecase înainte, să nu vină. Și acum, când auzia că totuș vine, îl ruga să-i socoată pe ei, pe Oradani, ca prieteni, și să nu îngăduie pustiirea ținutului lor; iar prin oameni aleși să-i trimeată cel puțin zece mii de florinți pentru oastea sa⁴⁾. Gândul Oradaniilor e destul de înțeles: erau gata să se închine și ei lui Sigismund Báthory. Totuș Maximilian credea serios că lipsa unei împuterniciri formale, a unei diplome de însărcinarea ce i s'a dat, e pricina «batjocorei» suferite cu neprimirea corpului său de oaste în cetatea Orădiei, care se prefăcea ascultătoare. El aminteă

¹⁾ *A. R. Exp.* fașc 71, Max. c. Impăratul, Cașovia, 8 Septb.

²⁾ *Ibid.* Király c. Maximilian, Varadini 4 Septb.

³⁾ *A. C. H. conv.* : Iuni—Aug.; Varadini 29 Aug.

⁴⁾ *A. R. Exp.* 1598 fașc. 71. O copie după scris. lui Király, din 2 Sept.

Cine e adresatul rezultă din cuprins. Și Căpitanul din chestie eră, bine înțeles, von Redern, cum vom vedea și dintr'un memoriu al Consiliului de Răsboi din 22 Septembrie.

Impăratului că i-a cerut «acest mic lucru» prin felurite memorii și când eră de față, în Praga. Acum poate vedeă și Maiestatea Sa că, «singur pentru acest lucru rău care numai din curată negligență a fost lăsat, trebuie să se strice un lucru atât de mare și de folositor». Și, crezând încă în bine, cereă să i se trimeată în grabă «astfel de patente de îputernicire și porunci, pe lângă o scrisoare aspră de îndemn la ascultare către Oradani». Dar și cu banii de lipsă să-l înzestreze, căci de sigur ar păți tot așa și la alte granițe. ¹⁾

Pentru noi e de mai mare însemnătate știința ce câștigăm și cu acest prilej că Rudolf purtă multă grijă de a nu împărți puterea cu frații săi. De curând i se nimicise cu desăvârșire o nădejde în care se legănase mult timp: sporirea puterii sale cu Țările de jos. Și știm cât de rău îi părea că un frate a avut norocul să le capete. Mai ales această întâmplare și silințele Arhiducelui Albrecht de a-și asigura și alegerea de «Rege Roman» — pentru a-l urmă în Impărăție — îl făcuseră chiar în acest timp, foarte supărăcios, bănuitor față de frații săi că ar vrea să-i ieă Stăpânirea, ²⁾ trist, doritor de liniște și nehotărît.

De aceea se trăgănau atâta lucrările. De aceea se feri el a da lui Maximilian o diplomă pentru Guvernarea sau Stăpânirea Ardealului: ori că se temeă că din ea s'ar fi putut desvoltă ușor un drept de Domnie neatârnată, la care s'ar fi mai alăturat, poate, și părți din Ungaria; ori că vrea să țină pe Arhiducele încă în nădejdea aceasta. Căci Impăratul voiă — asta se vede bine — să alătoreze Ardealul la celelalte Țări de moștenire ale sale.

În acest timp sosiă Turri la Cașovia ³⁾ și cu el, de bună samă, și cei doi Delegați ai «Staturilor și Ordinilor» Ardealului — deși pe ei nu-i pomenește Arhiducele în scrisoarea sa. — Aceștia

¹⁾ *Ibid.* Scrisoarea citată a lui Maximilian, din 8 Sept. Că scrisoarea Impăratului, din 16 Sept., către Oradani, ar fi un răspuns la aceasta, nu-mi vine a crede. Căci ea coprinde laude la adresa lor pentru purtarea lor «prea frumoasă întru primirea iubitului nostru frate în locul nostru». Așa că se potrivește a fi scrisă după scrisoarea necunoscută a lui Maximilian, din 7 Sept. V. mai sus.

²⁾ Turba, *Beiträge zur Gesch. der Habsburger*, p. 42 (cu deosebire nota 1)—44. Stieve, *Verhandlungen über die Nachfolge* (in *Abhdlg. der hist. Cl. der bayer. Akademie*, Bd. XV), p. 24. Huber, *Gesch. Oesterreichs* IV, 359.

³⁾ În scris. sa din 8 Sept. Max. spune anumit că a sosit astăzi.

îi aduceau dovada cea mai adevărată despre luarea desăvârșită a Domniei de către Sigismund, așa că, în înțelesul poruncilor dela Praga — dacă acestea, date pe la sfârșitul lunei,¹⁾ vor fi sosit până acum —, chiar de ar fi avut puterea de lipsă, trebuia să se lase de gândul Ardealului. Asta-i vor fi spus cu graiul și Trimișii Țării pierdute pentru el — din scrisoarea ce aduceau cu sine Gabriel Haller și Luca Trausner (erau politicoși Nemeșii: trimiteau Nemți) vedem numai că se rugau cu supunere «să sprijinească afacerile acestei Țări» — de sigur la Impăratul²⁾. Dar Deputația Ardelenilor și mai mult încă scrisoarea Principelui lor, din 13 Septembrie, întăreau mai bine nădejdea Arhiducelui «de a netezi lucrul cu Transilvania.» Firește. Doar Sigismund nu numai se feriă acum de amenințări, ci, temându-se că i se va fi dat scrisorilor lui alt înțeles decât cel dorit de dânsul, își mărturisă cu tărie cel mai adânc respect pentru Casa Austriei și stăruința sa neproprietară de a ajuta Creștinătatea. Mănat de acest interes, i face cunoscut ce a aflat dela spioni și dela pribegi, anume că «Turcii și Tătarii, împreunându-și puterile, în număr foarte mare, au și pătruns între hotarele noastre, cu deosebire însă și-au pus de țintă a. victoriei lor cuprinderea Oradiei; și au și luat trei castele, Cenadul, Aradul și Felacul. De aceea», scrie el mai departe, «aflând că lucrurile noastre stau în atâta strâmtoare, am socotit să dau ajutor cu temei Creștinilor. Și am trimis o oaste înainte pentru apărarea Oradiei... Celelalte trupe ce le va putea aduna, la întâmplare așa de grabnică, le va duce să apere Țara de dușmani, din toate părțile. Acelaș lucru se roagă cu zor să binevoiască a-l face și dânsul³⁾. Și nu numai Sigismund scria astfel, ci el puneă și pe Comisari — cari se aflau în puterea sa — să scrie cu acelaș

¹⁾ Nu le cunoaștem, dar, bine întemeiate cum sunt totdeauna informațiile Venețianului, putem crede că a putut afla adevărul și acum. *Docum.* III. 2, 293; cf. p. 294.

²⁾ *A. R. Exp.* fașc. 71. Thorda 29 Aug. Dacă din această copie de «Conditionales Legatorum Transylvanicorum», iscălită de 52 de fruntași, între cari mai întâi Náprágy și Boesckay, n'am putea ști sigur la cine erau trimiși — scrisoarea începea cu «Serenissime Princeps» — mărturia lui Nicolaus Vitéz, la ancheta făcută din ordinul lui Mihai-Vodă (v. m. sus) ne lămurește pe deplin. *M. com. Transv.* IV, 234.

³⁾ *Mon. com. Transv.* IV, 198—9. Sigismund c. Max. A. Iulia, 13 Sept. 1598. Și în *Új Magyar Muzéum*, 1855, 509—10.

prilej în folosul său. Și ei sfătuiau pe Maximilian, ca atât el cât și Impăratul «să primiască supunerea Principelui acestuia, în feritoarea asta mare de război.» Și îl rugau să nu se atingă de Oradia și de vechile hotare ale Transilvaniei, — altfel nu va fi pace și oștile lor nu se vor putea împreună împotriva Turcului ¹⁾.

Dar din aceste scrisori și din ce va fi mai spus cu graiul aducătorul lor, N. Haunoldt, registratorul de Cameră la Curtea Maiestății Sale, pe care Comisarii cu greu îl putură liberă, ²⁾ Maximilian vedeă bine frica lui Sigismund și a Transilvănenilor. El va scrie, ce e drept, Comisarilor că e cel mai bun lucru să meargă el și Principele cu puteri unite în potriua Turcului. Și, în semn de împăcare și pentru a câștigă liberarea Comisarilor, va slobozi pe pagii prinși ai lui Sigismund. ³⁾ Dar se va grăbi a scrie și Impăratului, la 17 Septembrie (Haunoldt sosise la 16), că un bun prilej ca acesta «pentru a netezi lucrul cu Transilvania» nu se va mai întoarce așa de ușor, căci «cetățile mai de frunte țin încă la Maiestatea Voastră iubită. Săcuii și orașele din Țară încă n'au jurat sau n'au voit să jure» credință Principelui. Acesta stă în mare frică și îndoială și și-a trimis soția iarăș cătră Chioara. Deci se roagă să dea ordin Arhiducelui Matthias și Generalului Schwarzenberg, cari aveau grosul oastei împărătești pentru războiul cu Turcii în Ungaria, să-i alerge într'ajutor cu oastea lor, lăsând la o parte toate celelalte lucrări. ⁴⁾ În aceeaș zi Maximilian scria tot așa și de-a dreptul fratelui său Matthias, mai adăogând că, «dacă nu vor eși bine lucrurile cu Ardealul a cărui cheie și poartă e Oradia», atunci nici dânsul nu va fi dobândit mult cu Buda; ⁵⁾ dimpotrivă, mântuindu-se Ardealul, Buda, poate, încă la întoarcere nu i se va mai împotrivi. ⁶⁾ Căci, cum că toată oastea turco-tătară ce se află acum la Cenad eră îndreptată împotriva Transilvaniei și a acestei părți a Ungariei de sus, arătase Maxi-

¹⁾ *Docum.* XII, 389, estras în notă; în întregime în *Új Magyar Muzéum* 1855, I, 510—13.

²⁾ *Mon. com. Tr.* IV, 200. Scrisoarea de acreditare a Comisarilor pentru Haunoldt. «Memorial-ul» lui către Obersten Hofmaister în *A. C. H. Nachtrag* ad a. 1598.

³⁾ *Mon. com. Tr.* IV, p. 199, nota; cf. mai sus.

⁴⁾ *A. C. H. Max. c. Impărat, Caschaw* 17 Septb. 1598.

⁵⁾ Dass Sie an Offen nit viel würden erjagt haben.

⁶⁾ *Ibid.* Max. c. Matthias 17 Septb.

milian fratelui său Matthias încă mai înainte cu trei zile. Ba mai mult : el i putuse spune și de tocmelile în care stă Sigismund cu Pașa turcesc prin oameni ce trâmetea unul după altul în tabăra Turcului. Și lucrul eră adevărat. Maximilian îl știa dela un Căpitan, Zelesti, ce veni dela Arad ; vestea i se va repeți, peste o zi două, prin scrisoarea dela 13 Septembre a lui Király care putea spune că, pentru a trată cu Sigismund de pace, Turcul a înaintat la Lipova și Ineu (Ienö). ¹⁾ Acest adevăr, că Principele s'a tocmi cu Turcii, impins la asta și de Nobilimea Țării, îl va întări și martorul Petru Huszár, ascultat la cunoscuta anchetă, făcută din ordinul lui Mihai, ²⁾ și îl vor spune și Comisarii în relația lor din 14 Octobree. Tot dela ei aflăm însă că Turcii nu-l prea credeau, ³⁾ și tonul moiat al scrisorii lui dela 13 Septembree eră dovadă că el perduse încă atunci nădejdea de isbândă.

Totuș aceste știri duc pe Consiliul de Război al Curței împărătești la altă încheiere de cum ar fi dorit Maximilian. Primejdia turcească asupra Ungariei superioare și umbletele lui Sigismund cu dușmanul îndeamnă pe acești Sfetnici să-și dea părerea că trebuie primită îmbierea de prietenie a Principelui ; dânsul trebuie ținut în ascultare, și cu puteri unite trebuie să se facă împotrivirea. După ce se va începe baterea Budei și oștile își vor fi făcut șanțuri, i se pot trimite și de aci 2000 de călăreți lui Maximilian. Trebuie numai să se aștepte știrea, dacă de Redern a fost primit cu garnizoana împărătească în Oradia. ⁴⁾ Și Impăratul se împrieteniă la sfârșitul lunei cu gândul împăcării, numai dacă Sigismund îl va fi mulțămit întâi așa, ca să nu se pară a fi făcut ceva împotriva vazei sale pe care e dator să o apere ⁵⁾.

În această stare a sufletelor la Curte cu privire la Ardeal n'avea să mai aducă nici o schimbare cumpăneala nouă dela 1

¹⁾ *Ibid.*, Max. c. Matthias, 14 Septb. ; George Király c. Max, Varadin 13 Sept.

²⁾ *Mon. com. Transv. IV*, 229—30.

³⁾ *Ibid.* p. 217 și 221.

⁴⁾ A. C. H. Hofkriegsraths Guetachten, 22 Septemb. 1598, pe baza scrisorilor lui Maximilian de la 14 și 17.

⁵⁾ *Mon. com. Tr. IV*. 200—1. Scrisoarea lui Rudolf către Ambasadorul său din Roma. Lyssae, 28 Septb.

Octobre a Sfetnicilor împărătești ¹⁾. Și când ea putea să fi ajuns la cunoștința lui Maximilian, acesta zăcea greu bolnav în Cașovia — unde tocmai sosiră și Comisarii din Ardeal — și n'avea altă dorință mai mare, decât ca Împăratul să binevoiască a-l mântui de însărcinarea ce i-a dat. «Atâta numai nu m'am putut feri să nu vestesc Maiestateii Voastre iubite cu toată supunerea», scrie Maximilian la 17 Octobree, «că, dacă nu voiește a arunca în vânt aceste Țări și a le socoti de pierdute, trebuința neapărată cere să fie trâmisi aici, fără amânare, un Comandant bun, pățit, ager, care se pricepe bine la război și știe cârmui oamenii în felul lor (die Leuth nach Jrer arth zu regieren wisse), căci de persoana mea Maiestatea Voastră iubită să nu țină nici o seamă nici în Ardeal nici aici». Și fără a suferi de boala a cărei înrăutățire o așteptă dela vremea umedă și rece ce se pusese, Arhiducele trebuia să fie sătul de trăgănări în înzestrarea sa cu oaste destulă și să nu mai aștepte nimic nici pentru viitor, cum singur o spune. Comitatele ungurești și țărănimea din jur nu vreau să se miște; Redern i scrisese că, de nu i se va trimite oaste să-l despresoare, dânsul nu va putea țineă Oradia mai mult de zece zile, și de atunci au trecut opt: cu ea cuprinsă, sau chiar părăsind-o, Turcul putea să treacă Tisa, și atunci în câtă primejdie s'ar afla dânsul — sunt cumpăniri ce le face el însuși. După toate mai întâlnia și «atâta necredință, trădare și încăpățănare din adâns» la oameni, că n'ar fi cutezat să mai înceapă ceva cu ei. Și cu aceasta își arată gândul de a plecă înapoi, la Sf. Martin (11 Noembrie), și spunea ce măsuri socotește să ia, dacă Oradea va fi scăpată: Va așeză garnizoane pe la granițe, — de plata și traiul lor să grijască însă Împăratul, căci situația le va fi grea: «vor avea de dușmani și pe Turci și pe Transilvăneni». Iar dacă Oradia va cădea, sau Turcul va iernă în aceste părți, cum vestește Mihai-Vodă cu siguranță, atunci va trebui să fie trimis Schwarzenberg cu 15—16 mii de oameni, pentru a lua iarăș cetatea sau cel puțin a-și așeză tabără de iarnă în aceste părți, cari alfel se vor perde ²⁾.

Temerile Arhiducelui de Turci nu s'au împlinit. Melchior de

¹⁾ A. C. H. Praga 1 Octb. 1598, nesubscrisă.

²⁾ *Ibid.* Maximilian c. Împăratul, Cașovia 17 Octb. 1598. Că Max eră bolnav scriă și Cesare Porta Arhiducelui Ferdinand, Tokaj 12 Oct., *ibid.* Pe Schwarzenberg il cere Max și dela Matthias, *ibid.* scrisoarea din 27 Octb.

Redern, «un om de rară credință și preț», care la 14 Septembrie se află încă la Vámospercs, 4 miluri dela Oradia, ¹⁾ isbuti, în cele din urmă, a câștiga învoirea «Colonelului George Király» de a băga și o garnizoană nemțească în cetate. Și o altă ceată de 1.500 de Silezieni o așază în apropierea orașului, la jumătate de mie. Cu totul oastea lui nu trecea peste numărul de 2.000 de oameni. Cu ei și sub-Comandanții săi harnici, bravul de Redern apără vitejește Oradia până ce Satârgi Mohamed, cu însemnata-i oștire, se văzu silit de vremea rea și de răscoala Ienicerilor a încetă luptă și a se depărta, nu pentru a trece Tisa, ci pentru a se întoarce înapoi către Belgrad ²⁾.

Dar hotărârea lui Maximilian a rămas nestrămutată. El se află și la 20 Noembrie tot în Cașovia, dar răspunde fratelui său, Impăratului, care-i ceruse prin felurite scrisori să nu plece de acolo «până ce nu se îndreptează puțin lucrurile cu Transilvania și Ungaria de sus», că cu toată supunerea ce-i este dator, nu-i poate face voia în aceasta («Dass Ich nuhn hierinnen E. M. u. L. dieser Zeit... nit willfahren kan»). ³⁾

Cu aceasta misiunea Arhiducelui Maximilian în Ardeal era sfârșită, fără ca el să fi ajuns măcar a pune piciorul în această Țară. Părerea lui de rău trebuia să fie cu atât mai mare, cu cât sortile de izbândă i se arătau destul de frumoase, dacă ar fi avut numai putere ostășască mai de seamă, cât să cuteze a începe cu Sigismund chiar și război: de cealaltă parte l'ar fi sprijinit un prietin de toată credință — Mihai-Vodă, Domnul Român.

¹⁾ A. C. H. Redern c. Maximilian, Vámosberz, 14 Sept. Corpul de 1600 de Silezieni, despre care știm că intrase în oraș (nu în cetate) în zilele dintâi din Septembrie, se vede că inaintase supt alt cap. E poate tot aceea de care vine vorba în text.

²⁾ Raportul lui de Redern, din 5 Nov. în *Tört. Tár*, 1878, p. 106—116, și Huber, *Geschichte Oesterreichs*, IV, 404, care se razimă pe el. Vezi și Spontoni, o. c., p. 71—79.

³⁾ A. C. H. Max. c. Impăratul, Cașovia, 20 Nov. 1598, răspuns la scrisorile lui din 29, 31 Octb. și 9 Nov., sosite la 14 și 18 Nov

CAP. II.

Imbierile lui Mihai Vodă către Maximilian pentru a scoate pe Sigismund cu puteri unite și răspunsurile lui și ale Impăratului. Trimiterea unui corp de oaste română peste munți. Noi lupte mari cu Turcii dincolo de Dunăre. Mijlocirea prefăcută la Impăratul în folosul lui Sigismund. Isprava misiunii tatare și ajutorul de bani datorit lui Mihai. Rezultatul războiului cu Turcii în 1598.

Se pare că la Curtea împărătească din Praga s'a avut în vedere, dela început, sprijinirea lui Maximilian de cealaltă parte prin Mihai-Vodă, dacă ar fi să întâlnească greutăți în Ardeal.

La 13 August plecă din Praga cunoscutul Ioan de Marini Poli în Ungaria de sus, în misiunea asupra căreia nu el ci Cronistul Ungur ni-a lămurit: e vorba de osânda lui Iósika.

Dar din ce el va scrie la 27 August, din Satmar, lui Mihai Vodă vom înțelege mai mult. «Am plecat», zice, «pentru un mare serviciu al Majestății Sale împărătești (per una ardua servitú di Sua Maiestà Cessarea) care, săvârșindu-se, sunt singur că Serenitatea Voastră se va bucura, și toți aceia vor fi prea ascultători de Majestatea Sa împărătească». Dacă aici nu e destul de lămurit ce vrea să zică și se poate prea bine cuprinde omorul lui Iósika, dar într'o notă, la sfârșitul copiei pentru Maximilian, unde spune că a adresat scrisoarea unui prietin din Alba-Iulia, Marini adaugă că i-a scris acestuia cifrat să o ducă răpede la Domnul român, și l'a însărcinat să-i spună, să fie statornic în jurământul făcut Majestății Sale și «*să stea gata cu oastea până la un alt ordin al Maiestății Sale pomenite sau al Serenisimului Maximilian*, care e aproape și va fi aici până Duminecă cu 15 mii de ostași buni». Ce e drept, Marini știă acum de întoarcerea lui Sigismund în Ardeal, și se poate că el, de capul lui, atingeă gânduri ce știă că sunt plăcute lui Mihai Vodă. În scrisoare el ziceă cătră acesta să nu se mire «de nouitatea întoarcerii Principelui»,... «fiind neam cu Maiestatea Sa, cu ușurință se vor înțelege». Iar postscriptul copiei suspomenite îl încheiă cu vorbele: «Imi pare ciudat că un copil își bate joc de toată lumea și mai ales de Majestatea Sa

împăratească. Dar în faptă e vina noastră pentru atâtea întârzieri și trăgănări». ¹⁾

Gândul lui I. Marini Poli care eră Agent împărateesc, precum stim, de a se cere ajutorul lui Mihai-Vodă împotriva lui Sigismund în Ardeal se vede și mai bine din scrisoarea lui către Maximilian, scrisă mâne-zi, la 28 August. S'a socotit mult, zice dănsul, asupra mijloacelor de întrebuițat față de un așa de grozav rău, «făcut de un copil desfrănat, călcător de credință», care se rade ²⁾ de Creștinătate, de Majestatea Sa și de Arhiducele. Și a aflat că e de lipsă, până ce lucrul e proaspăt, Împăratul și Arhiducele să scrie Săcuilor în Transilvania, dându-le libertățile ce le-au fost luate de Casa Báthory. Ei sunt vre-o 20 de mii, buni de oaste. «Și aceasta se poate tocni prin mijlocirea lui Mihai-Vodă care e prea aplecat Majestății Sale împăratești și Alteții Voastre serene, și are în Țara sa astfel de Săcui năimiți (în sold—al soldo) și e destul de vecin cu ei,—lucrul s'ar putea încheia, fără nici o îndoială». Asemenea sunt în Țara Românească părinți din Mănăstirea din Secuime, prin mijlocirea cărora ori ce lucru se va încheia cu siguranță. «Apoi dela Mihai-Vodă se poate aștepta toată isprava dorită». Despre el Agentul crede, așa zice, că va fi «în tabără cu vre-o 70 de mii, cuprinzând și pe Cazacii» cari vor fi ajuns acuma la el. Firește, o mărturisire, aceasta cu privire la mărimea oastei, care nu trebuie luată în serios. «Acesta, de sigur, va face tot ce-i va porunci Majestatea Sa imp. și Alteța Voastră». Spune că i-a scris anume, cum vede din copie. Are nădejde că nici Sașii nu vor jură ușor credință lui Sigismund. «Acesta va fi leacul pentru un astfel de călcător de credință: dincoace să-l atace Alteța Voastră Ser. și de cealaltă parte Mihai Vodă, și asemenea Săcuii din lăuntru în țară», unde vor mai fi și partide- «Dar nervul ajutorului ar fi cel dat de Vodă-Mihai și apărarea Săcuilor». Cere, lucrul să se facă «până ce rana e proaspătă». Și mai adaogă că, aflând Arhiducele planul de bun, să ceară Majestății Sale să dea poruncă pentru împlinirea lui. ³⁾

¹⁾ *Docum. XII, 380—1.* Marini c. Mihai-Vodă, Sacmarj, 27 August 1598. Copie din Innsbruck.

²⁾ Am întrebuițat într'adins acest bănătănim ca o formă romanică ce are aici tocmai înțelesul franțuzesului «se moquer» și dă curat vorba italienească din documentul nostru: «burlar se.»

³⁾ *Ibid. p. 381—2.* Marini c. Max. 28 August.

Cunoaştem scrisorile lui Maximilian către Mihai din 31 August şi 6 Septembrie. Ele nu mergeau aşă departe cum doriă Marini, ci se mărgineau a aşteptă dela Mihai Vodă păstrarea credinţei, cu toată situaţia schimbată din Ardeal.¹⁾ Nu ştim când va fi ajuns la loc scrisoarea lui Marini. Cea din 6 Septembrie, dela Arhiducele, ajunse pe la 18—19 a lunii, cum vom vedea. Dar putem dovedi că Domnul Român învârtiă în capul său deştept aceleaşi planuri, în acelaşi timp, ca şi Agentul Impăratului şi făcea prietinelor săi îndepărtaţi, din însăşi pornirea sa, propuneri cunvenite.

Misiunea împărătească-românească care fu trimisă în Iunie, din Târgovişte, de Comisarii împărăteşti şi Mihai Vodă la Tătari îşi primiă, la întorsul ei împreună cu soli dela Hanul, precum am văzut, cele din urmă scrisori de însoţire din partea aceloraşi Comisari, în Alba-Iulia, la 17 August²⁾. Principele Sigismund care-şi luă peste câteva zile de nou în stăpânire Ţara o apucă încă în Ardeal şi o oprî în loc până la aşezarea sa bine în Scaun. Ne putem închipui că Principele ardelean va fi dat veste şi Domnului nostru despre întoarcerea sa în Domnie, şi sunt semne că el a început să roage dela început pe vecinul său chiar a pune o vorbă bună pentru dânsul la Impăratul, şi că Domnul se grăbi a întregi în acest înţeles instrucţiunile cu graiul ale omului său din Deputaţia oprită de Sigismund. Ba le întregi şi mai mult decât doriă acesta şi decât i se putea spune lui.

Când i-a dat Sigismund drumul, nu ştim, destul că la 12 Septembrie ajungea «ambasada tatară şi română» («Die tatterische und wallachische Botschaft») la Caşovia³⁾. De aci a trebuit să plece curând (gestrax) la Praga⁴⁾ — la 15 Septembrie îşi primiă Raţ şi recomandaţia din partea lui Maximilian⁵⁾ —, aşă că spre sfârşitul lui Septembrie o putem privi ca ajunsă la loc.

Impăratul se dusesese, pe la 19 Septembrie, de răul ciumei, la

¹⁾ Au fost arătate mai sus, p. 46 şi 47.

²⁾ Vezi mai sus, p. 24.

³⁾ *Docum.* XII, 388—9. Maximilian c. Matthias şi c. Impăratul, Caşovia 12 Septembrie. Că Ambasada a fost reţinută în Ardeal se spune aici hotărât: «die in Siebenbürgen angehaltene tatterische (in scr. c. Imparat: «und wallachische) Botschaft».

⁴⁾ *Ibid.* p. 389. Max către Impăratul.

⁵⁾ *Ibid.* p. 390. Recomandaţia însăş, dată la cerere.

o vilă, în depărtare de patru miluri dela oraş, şi la 27 trecuse mai departe la Podiebrad. Asemenea pribegiseră şi Miniştrii, care în cotro, şi mai toată Curtea şi funcţionarii ei ¹⁾. În unul din aceste locuri, mai sigur la Podiebrad, a trebuit să i se predea raportul asupra sfătuirii Consiliului secret în privinţa misiunii tataro-române şi a chestiunii transilvane. Conceptul actului, nedatat şi nesubscris, trebuie să fie de pe la începutul lunii lui Octobree, cum se vede din întâmplările atinse în el. Sfetnicul care l'a scris—şi acesta, aproape sigur, eră Pezzen ²⁾—avea însărcinarea din partea membrilor Consiliului secret, câţi s'au aflat în oraş şi au luat parte la sfătuire, să refereze Impăratului cu graiul asupra părerii lor. Dar, la dorinţa lui Rudolf, îşi face raportul în scris. El a vorbit «în cale» şi cu Marele Mareşal al Curţii—poate la Viena, de unde avem o scrisoare dela Pezzen, din 21 Septembrie ³⁾.

Scrisoarea de răspuns pentru Tatar ce ei au pregătit-o a fost trimisă Impăratului prin Horstain, numai să ia Maiestatea Sa răpede o rezoluţie în chestiune. Părerea lor e, să nu se refuză tocmeala de pace ce li se îmbie. Mai ales că Trimisul încredinţează că Stăpânul său a fost rugat anume de Sultanul Turcesc să caute a tocni pacea. Şi, de s'ar fi putut el întoarce la vreme, în termen de 40 de zile, nu numai el n'ar fi făcut nimic duşmănos împotriva Maiestăţii Sale, ci ar fi împiedecat şi pe Serdarul dela aceasta. Scriitorul actului care eră aproape sigur, Pezzen, trece apoi la tălmăcirea «dorinţei Românului» («care singur a adus scrisoare de credinţă, unde totuş e recomandată mult şi persoana Ambasadorului, ca având multe merite pentru Maiestatea Voastră»). ⁴⁾

¹⁾ Stieve, *Verhandlungen über die Nachfolge Rudolfs II.* (Abhandl. der hist. Classe der bay. Akademie der Wiss. 1880, XV) p. 24 text, şi mai ales nota 69.

²⁾ Cunoştinţa actelor Cancelariei împărăteşti din acest timp ca şi cuprinsul conceptului îndreptăţesc această credinţă. Pentru întărirea ei şi a timpului când a fost scris servesc apoi direct şi următoarele şire din depeşa dela 12 Octomvrie a Ambasadorului veneţian: Sono arrivati la settimana passata l'Ambasciator del Tartaro insieme con quello del Vaivoda della Valachia, et col Signor Petz, essendo passati a dritto camino a ritrovar Sua Maiestà Cesarea, et dopo l'audienza il detto Ambasciatore del Tartaro è venuto due giorni sono a trattenersi in questa città». *Docum. III. 2*, 297.

³⁾ A. C. H. Pezzen an die Herren Gehaimben Răth.

⁴⁾ Din aceste şire, la care se mai adauge că are recomandaţie şi dela Co-

A fost arătată această dorință la alt loc, ¹⁾ întru cât ea s'a putut desprinde ca misiunea din început a lui George Raț. Ceeace urmează ni se desvălește ca adaus de însărcinare, trimis de Domnul în urmă, după oprirea omului lui și a celui din partea Tatarului de către Sigismund.

«Românul dorește», zice raportul eșit din «Sfatul intim» împărătesc, «totuș fără a trece măsura cuvenită supunerii sale și lăsând la mai buna cunoștință a Maiestății Sale prea milostive, ca Maiestatea Sa să binevoiască a luă pe Transilvanul iarăș în mila Sa (zu Gnaden an und aufnemen—adecă să-l ierte), în speranța că se va îndreptă și că nu se va despărți de Maiestatea Sa și de toată Creștinătatea, la ce și el, Românul, va da ajutor cu toate mijloacele de servicii».

Ni se va dovedi îndată și de purtarea de mai apoi a lui Mihai Vodă că iertarea lui Sigismund nu eră dorința lui, ci el trebuia să zică așa, neștiind cum va fi primit Impăratul întoarcerea Principelui și mai ales fiindcă acesta se va fi rugat de el pentru un astfel de servicii. Documentul continuă nemijlocit: «Iar dacă aceasta nu se va întâmplă, atunci el [Mihai-Vodă] dorește a rămâne statornic până la moarte cu trupul și cu averea lui pe lângă Maiestatea Sa împărătească și așteaptă numai ordinul Majestății Sale imp. pentru a-l împlini cu cea mai mare putere. Și dacă lucrurile ar ajunge la margine și Transilvăneanul s'ar lăpădă de Maiestatea Voastră imp., dânsul îl va face să simtă puterea sa pe calea ce va porunci M.-V. imp. Și zice că găsește bună înțelegere printre Sași și Secui. Pentru a îndeplini însă aceasta și pentru a se apăra de dușmanii de cari este înconjurat și a-și păstra Țara în ascultarea M.-V. imp., se roagă pentru ajutorul de 5000 de oameni, făgăduiți de Comisarii M.-V. imp. în Ardeal, și plata lor», ceeace a fost amintit și mai sus. Asemenea s'a vorbit acolo și de cererea unui loc de scăpare, la nevoie, în Țările Maiestății Sale, unde ar căută să străbată cu Boierii săi de frunte, pre-un noroc, prin Turcia, pasurile Moldovei, Poloniei și ale Ardealului fiindu-i închise.

---

misari, câștigăm convingerea că e vorba de George Raț, al cărui «credențional» l'am cunoscut mai sus, p. 18—19, și nu de alt sol de mai târziu, cum zice editorul actului din chestie, când ne trimite la credenționalul lui Petnehazi. *Docum. XII, 390, rând 6 de jos în sus.*

¹⁾ V. mai sus p 19 sq.

Sfetnicii Impăratului își dau părerea într'un glas că dorințele lui Mihai V. nu trebuiesc să fie nesocotite nici de cum, «cu deosebire cele două, afară de ceea ce privește «persoana Transilvăneanului»: «Ci sunt datori, înaintea lui Dumnezeu și a lumii, după făgăduința Comisarilor, a nu părăsi pe Român, la nici-o întâmplare, atât în privința ajutorului de bani cât și a scutului și a protecțiunii împărătești». Și că e foarte de lipsă a-i face răpede cunoscut Românului, fie prin Ambasadorul său, fie prin scrisori, la ce anume să se aștepte. — Cu privire la îmbierea tocmelii păcii cu Turcii din partea Tătarului și a Românului, cred că trebuie să se împărțasească lucrul la locurile convenite în Impărăție și afară de ea, cu deosebire celor mai intimi, pentru ca s'vlonul păcii să nu împiedice adunarea dărilor de război. Asupra Transilvăneanului nu pot zice nimic, pentru că nu se poate cunoaște situația Țării înainte de întoarcerea Comisarilor; nu se știe ce e de tocmela lui cu Turcii și ce se va alege cu baterea Oradiei. Să se aștepte apoi și sosirea solilor lui Sigismund ce făgăduie a-i trâmeste și «prin scrisoarea către Maiestatea V. imp. ce a adus-o cu sine Ambasadorul român». Să se scrie până atunci numai Principesei Maria Cristina, ca să cunoască părerea Impăratului ¹⁾).

Dar întâmplările erau prea însemnate și se desfășurau cu mult mai răpede decât ca Mihai să fi putut așteptă în liniște întoarcerea lui Raș. Dacă eră să li se dea întorsătura dorită de dânsul, lucrul trebuia apucat răpede, înainte de ce Sigismund ar fi ajuns a se întări bine în Domnie.

Pe când misiunea româno-tătară nu plecaseră încă nici din Casovia spre Praga, Domnul Român trimetea, la 14 Septembrie, din tabăra sa de lângă Jiu, «aproapa de Dunăre», pe «credinciosul» său Comis (Stallmeister — mai marele grajdurilor domnești), pe Ungurul Ștefan Petnehazi, la Maximilian. În scrisoarea-i de acreditare, Domnul joară a fi credincios și statornic, — așa să-i ajute Dumnezeu. Și se roagă să nu-i țină omul mai mult de două zile. ²⁾

¹⁾ A. C. H. Nachtrag 1598, s. d. et m. Aproape în întregime și în *Docum.* XII, 390 sq. (Indreptez aci : p. 391, pasajul al doilea, r. 5, să se citească «*durch alle dienstliche Mittel*» în loc de «*doch*»...: acelaș pasaj, r. 4 din urmă: «*umbgeringt*» în loc de «*rumbgeringt*»).

²⁾ *Docum.* XII, 389 - 90: document din Innsbruck, traducere nemțească după orig. unguresc. Michael Vaivoda ex Castris suis ad flumen Syly, prope Danubium.

La 25 Septembrie se însemnau în cancelaria Arhiducelui, la Cașovia, zece puncte după discursul lui, din cari mai însemnate sunt:

1. «Domnul său dorește să știe, dacă Alteța Sa are de gând să încheie o înțelegere cu Transilvăneanul, sau să-și răsbune pentru înjuriile, ce i s'au făcut. Și, dacă Maiestatea împărătească s'ar ajunge cu Transilvăneanul ca să rămână în Țară, Voivodul declară că nu vrea să fie supt el, nici să-l cunoască de Domn al său». 2 și 3. Dacă Transilvăneanul s'ar uni cu Turcii, Alteța Sa să nu se lase a fi atacat și «să nu împiedice ceea ce e de făcut împotriva dușmanului sau a Transilvaniei, ci să meargă înainte, în numele lui Dumnezeu». «4. Pentru persoana sa, după ce odată s'a supus Maiestății împărătești cu jurământ, asigură pe Maiestatea Sa și pe Alteța Sa că va trăi și va muri cu credință în ei». «5. Și cu ce-l va însărcina Alteța Sa pe el sau țările lui și ce le va porunci, sau unde îl va trimite și orându-i cu oastea lui, fie împotriva dușmanului sau a Transilvăneanului, e totdeauna gata a ascultă cu supunere. 6. Se roagă numai și îndeamnă pe Alteța Sa să se coboare cu tabăra mai aproape de dușman. 7. Dacă Turcii și Tătarii vor fi dat sau vor da înapoi, face cunoscut Alteții Sale că e gata a aștepta dușmanul în Țara lui, a dușmanului, și a-l atacă. 8. Iar dacă așa i-ar plăcea Alteții Sale, ar trece peste Dunăre cu toată pofta, încă până ce dușmanul petrece dincoace, și ar face o năvălire mare. Sau însă s'ar năpusti asupra Transilvaniei, cu încuviințarea Alteții Sale. 9. Căci cu Săcuii a și făcut bună înțelegere în numele Alteței Sale, și cei mai mulți din ei se vor ține pe partea Alteții Sale. 10. În sfârșit se roagă cu sârguință, fiindcă are adunat un număr destul de mare de oaste pe care nu o poate ține, Alteța Sa să binevoiască cu milă a o lua în seamă, și să nu o părăsiască cu un ajutor grabnic de bani». — «În conversație, servitorul spune că spionii Domnului său zic că oastea dușmanului, cu Tătari cu tot, nu trece peste 40 de mii. Că Mihai Vodă are 4 mii de Cazaci buni ¹⁾ cari cunosc bine toate potecile și drumurile în Ardeal. Aceștia pot intra și ieși îndată, și pot răscula pe Sași». Voivodul poate rădică dintre pământeni săi 30 până la 40 de mii de ostași, călări și pedestrii,

¹⁾ În conferința sa «*Basta și Mihai-Viteazul*», unde întâia oară a fost folosit acest document, înainte de a fi publicat, Iorga vorbește la acest loc de «40 de mii de Cazaci».

afară de câți i-ar veni din Bulgaria, de unde e ațâțat tare să treacă Dunărea ¹⁾.

Răspunsul Arhiducelui, binevoitor cum eră, nu deschidea drumul la nici o faptă, ceea ce nu putea mulțami de fel pe Domnul român. 1. Lucrul privește cu deosebire pe Impăratul, și Arhiducele nu știe până acuma de nici o învoială, nici ce are de gând Majestatea Sa. 2 și 3. Deși dânsul zace bolnav, totuș Comandanții săi toți au grijă să se îndrepteze după dușman. Așteaptă și ajutoare din tabăra de jos. 4. «Alteța Sa a băgat de seama totdeauna sinceritatea, vitejia și credința lui către Majestatea Sa împărătească și a aflat în faptă că, în trecut, multe s'au însușit *Transilvăneanului, ceea ce el, Românul, a săvârșit*; de aceea va aminti lucrul Majestății împărătești, care nu-l va lăsa nerăsplătit. 5. Ca și altă dată, Alteța Sa i mulțumește prietinește pentru binevoioarea îmbiere față de dânsul, și va ști face întrebuintare de ea la vremea sa. 6. A fost atins în [punct] 2 și 3. — 7. Ii place și Alteții Sale, și-i lasă în voie, să ia seama, când va fi prilejul mai bun. ²⁾ 8. La aceasta îl sfătuie și îmbărbătează cu toată sârguința și Alteța Sa. 9. Tot așa ca să continue înțelegerea cu Săcuii. 10. Ajutorul de bani ar fi și ajuns la Cluj, dar prin întoarcerea acestui Transilvănean a fost împedecat până acum; de aceea trebuie căutate alte mijloace, cum i s'ar putea trămite — dacă ar putea arăta chiar și el căi sigure, că banii ar fi gata ³⁾. Și nu numai în aceasta, dar nici în mai mult Majestatea Sa nu-l va lăsa la lipsă» ⁴⁾.

Cu acest răspuns, eșit din cancelaria Arhiducelui și merit a fi împărtășit prin Petnehazi, Mihai aveă să fie ca și fără el. La punctul 8, îndemnul se înțelege, fără îndoială, pentru năvala în Turcia, și nu pentru Ardeal. Și banii rămâneă tot să-i aștepte, cu toate că Marini scrisese, încă la 27 August, că a aflat dela „Plătitorul Impărăției“, că acesta primise ordin a căută în grabă 50 de mii de taleri, și a-i trimete Voivodului, ceea ce el a zis că va face numai decât. Mijlocitor eră negustorul Henkel din Viena, care aveă legături cu negustorii din Cluj. ⁵⁾

¹⁾ *Docum.* XII, 392—3 Act din Innsbruck.

²⁾ Acest punct e altfel foarte incurcat. Dar, bine înțeles, n'are vre-o înșămăntate.

³⁾ «Und wehr das Gelt *«beruendt»*, — poate in loc de *«beraidt»*.

⁴⁾ *Docum.* XII, 393—4. Cașovia, fără dat. (Innsbruck).

⁵⁾ *Ibid.* p. 380. Scrisoarea cunoscută a lui Marini.

Și mai puțin avea să cuprindă, bine înțeles, scrisoarea lui Maximilian însuș cătră Mihai. Se bucură de statornicia lui împotriva dușmanului comun. Va află dela Petnehazi ce gânduri are acum și ce crede de trebuință să se facă. Nu numai el i prețuește căldura inimii și sinceritatea, ci va face totul ca să-l prea mărească și la fratele său Impăratul cu credința și faptele lui strălucite, spre folosul lui (cum aemolumento vestro). Simțimintele i le va află, în sfârșit, din însăși scrisoarea lui ¹⁾.

Scrisoarea Impăratului e din 16 Septembrie și spune că, îndată ce a aflat de întorcerea lui Sigismund în Transilvania, neștiind ce planuri are, a ținut să-i scrie lui (Mihai-Vodă), «pentru a vă arăta dorința noastră ca să rămâneți statornic în obicinuita aplecare a inimii și credință către noi și să nu vă lăsați a fi înduplecat de noutatea lucrului altora». Să meargă tot înainte cu faptele sale în folosul Creștinătății. Va îngriji cu deosibire ca «ajutoarele făgăduite să se dea curat». Il încredințează că ori ce schimbare s'ar părea că s'a făcut prin venirea lui Sigismund, în curând va fi iar adusă în starea liniștită ²⁾.

Petnehazi se va fi pornit la drum, fără îndoială, îndată ce aveă răspunsul Arhiducelui și scrisoarea Impăratului. Și nu e de crezut că l'ar fi mai găsit aci scrisoarea Comisarilor, trimeasă la 30 Septembrie din Satmar, unde se rugau de Măximilian să nu-; dea drumul până ce nu vor ajunge și ei, de oare-ce au să-i spună ceva (Arhiducelui), fiind el încă aci. ³⁾.

Nici nu plecă bine Petnehazi și un alt Agent sosiă dela Domnul român. În îngrijirea lui, poate, că Prefectul grajdurilor va fi fost prins, și mai ales — asta e sigur — că Măximilian s'ar putea împacă cu Sigismund, pe Mihai-Vodă nu-l răbdă inima să nu expedieze, chiar a doua ori a treia zi, — Trămisul zicea, — la 1 Octombrie, că a plecat înainte de 14 zile — un Diplomat și mai iscusit, și anume unul care putea spune din cele petrecute acum în urmă între Domnul său și Principele ardelean prin chiar mijlocirea sa. El își începea povestirea chiar cu aceste întâmplări.

¹⁾ *Ibid* p. 394. Măximilian Michaëlj Waivodae Walachiae, Cașovia 26 Septembrie. (Innsbruck).

²⁾ *A. R. Exp.* fașc. 71. Se găsește și în *Docum XII*, 1270.

³⁾ *Docum XII*, 394 (Innsbruck).

«Aflând Voivodul dela spionii ce are pe lângă Vizirul turcesc și Hanul tătar cu ce condiții de pace și-a trimis Ardeleanul pe Delegatul său Ováry Ștefan mai întâi la Vizirul, aproape a încremenit de asta, și a început să grăiască către el — eră Petru Armeanul — : «Vezi omul călcător de jurământ! Nu e mulțumit că s'a făcut necredincios Impăratului său creștin, ci mai vrea să dea și aceste Țări și pe mine și să ne arunce în nenorocire ! De aceea du-te la el și spune-i, că dacă vrea să facă pace și legătură cu dușmanii și necredincioșii, *atunci îi voi fi eu în locul lor păgân și Turc de ajuns*». «Care lucru așa l-a și făcut acest Petru», zice raportul scris în Cancelaria Arhiducelui la 1 Oct., după povestirea lui,—dar de bună seamă într'un chip ceva mai blând. Asemenea a fost însărcinat să stăruie pentru liberarea Comisarilor și să nu plece până ce nu-i va vedea slobozi—precum s'a întâmplat. 2. Vizirul — a decă Serdarul Saturgi — n'a răspuns altă lui Sigismund decât că, dacă vrea să se tocmească de pace, să trămeată Senatori fruntași la dânsul, și a oprit pe Ováry. Atunci a trimes Principele pe Pangratie Sennyei, pe George Palatici, pe Judecătorul regesc din Sigișoara (Schespurgk) și pe cel din Mediaș. (Cam așa vor scrie, la 14 Octobrie, și Comisarii în raportul lor.) Petru Armeanul știe că Serdarul aveă poruncă să nu caute altă decât să pună piciorul în Transilvania, și aici să ierneze. Deci i-a răspuns Principelui că nu poate încheia acuma pace de tot, dar că-l va cruță ; va merge însă asupra Oradiei și a Satmarului. — 3. Armeanul zice că a fost trămis să desvăliască aceste lucruri Archiducelui, și să afle toate împrejurările. Și ca să poată trece neluat în seamă prin Ardeal, aveă să spună că se duce în Polonia să recruteze Cazaci. Totuși Sigismund a vrut să-l opriască și a trămis Voivodului vorbă despre asta prin Bodoni. Dar Mihai-Vodă numai decât a expedit solul (pe Bodoni) înapoi cu arătarea, «să nu-i țină Ambasadorii, ori va fi spre paguba Țărilor amândurora.» Atunci l'a lăsat, nu fără a-l fi ispitit, îmbiindu-i chiar bunuri pentru mărturisiri: la ce-i trebuie Domnului său Cazacii? Și el a spus că vrea să năvăliască peste Dunăre. Inainte de a-l slobozi însă, tot l'a silit să scrie Stăpânului său : «cât de credincios și de doritor de a-i face bine îi este Transilvăneanul.» Dar el n'a lăsat să nu-i scrie pe ascuns o țedulică, în armonește, aducând aminte Voivodului «că are doi ochi și două urechi», — va înțelege deci că scrisoarea a scris-o după voia Principelui.

Lui Maximilian urmă să-i facă asigurările cunoscute de cre-
dintă până la moarte, numai dacă mai ține la el. Să nu se stin-
ghirească, dacă Sigismund ar încheia pace sau ar face ceva cu
Turcii și Tătarii împotriva lui, căci dânsul «cât trăește nu se va
învoi la o pace cu Transilvăneanul», ci-i va strică și creditul la
Turci și Tătari, cum a și cam făcut, căci are și bună correspon-
dență la aceștia, și poate află orice îndată. Grija asta lui să se
lase. «Dar *sfătuește* cu credință pe Alteța Sa, *să nu voiască a se
împăcă cu Ardeleanul*, căci aceasta ar fi o batjocură mare nu nu-
mai pentru Alteța Sa și a bunei, măritei sale Case, și ar sluji spre
cea mai mare înjosire a Maiestății Sale împărătești înaintea duș-
manului de moștenire, ci ar fi chiar și pentru el, Voivodul, foarte
rușinos și dureros. Căci dânsul și-a dat atâta osteneală pentru
Alteța Sa și a început să aibă cu mulți oameni fruntași bună în-
țelegere și a pus bune fundamenturi pentru lucruri bune în viitori.
Intre alții cu Săcuii au ajuns așa de departe încât, numai de-ar
putea să le arate o scrisoare de încredințare din partea Alteții
Sale care să-i poate liniști în privința vechilor lor libertăți, toți
ar stă la voia Alteții Sale și gata de ascultare; de aceea se și roagă
cu tot sârgul pentru o astfel de scrisoare de credință.»

Mihai-Vodă l-a mai însărcinat să spună, zice Armeanul, și cum
a vorbit către el Voivodul Kiewului, când a fost trimis la dânsul
în misiune, «înainte de vre-o șapte săptămâni.» Se bucură, anume,
că vine în Ardeal Arhiducele Maximilian. Numai de le-ar ajuta
Dumnezeu să facă vre-o ispravă, el și cu «Românul» împreună,
împotriva dușmanului de moștenire. «Apoi Românul să se întoarcă
după asta asupra Moldovei și să o ia în stăpânire; la asta el încă
îi va da ajutor cu credință din partea sa și-o va atacă de ceea-
laltă lature, mai ales că speră să-l poată sprijini cu 12 mii de
oameni. Și cu el ține toată Rusia ¹⁾, Podolia, Volhinia și Litvania.
Când astfel Ardealul, Țara Românească și Moldova vor fi laolaltă,
de oarece dânsul are mulți prieteni în Polonia, ... cine poate ști
ce va mai da Dumnezeu? Cu deosebire fiindcă Regele nu este
în Țară. Apoi, deși e bătrân, tot mai are nădejde (Voivodul de
Kiew) să ajungă ziua, când Arhiducele Maximilian i va fi Stăpân.

¹⁾ Nu Rusia în înțelesul de azi, ci așa zisa Malorusia, cu centrul în Lem-
berg, dela care spre Est și Nord-Est până la Kiew se înșiră celelalte teritorii
ce urmează în text: ele se țineau totuși de Polonia.

Armeanul mai povestește, cum și Regele Poloniei s'a pus la tocmeală cu Românul, înaintea de un an, ca să i se supună, asemenea Moldoveanului, și cum i-a făgăduit chiar acestui Petru Armeanul câteva sate în Litvania, dacă va duce lucrul la bun capăt; asemenea i-a îmbiat și lui Mihai-Vodă însemnate moșii (Herrschaften).

De altă parte, raportează Agentul, Domnul său a trimis Transilvăneanului, pentru întâmplarea că ar vrea să se împotrivescă dușmanului, 8 mii de oameni într'ajutor, cari acum se și găsesc la Logoj; dar cu deosebire cu gândul să treacă în tabăra Altei Sale Arhiduceului, dacă dânsul ar dori. «E dar în voia Altei Sale, dacă vrea să cheme pe acești 8 mii de oameni sau pe însuși Voivodul cu toată oastea sa la sine, sau ce poruncă să-i dea». În sfârșit cere iarăș ajutorul de bani făgăduit pentru oastea sa mare ce nu e în stare să și-o țină el singur.

Iar pentru a da o dovadă mai puternică de credința Domnului său, de care s'a despărțit la Craiova, Petru spune — fiind însărcinat să facă aceasta — cum «s'a pus Voivodul într'un genunche înaintea lui, și cu mâinile ridicate în sus a jurat că-și va ține cu credință jurământul ce-a făcut Majestății Sale împărătești Romane.» — Altfel, zice, se va vedea relațiunea Comisarilor împărătești asupra Domnului său, a căror sosire vrea să o aștepte, fiindcă crede că ei vor face propuneri bune, cum trebuie apucat lucrul cu Transilvania. În sfârșit vestește că după plecarea sa a primit știre, cum s'ar fi predat Domnului său un castel de lângă Dunăre cu numele Cladova (în fața Orșovei), care faptă a săvârșit-o Cazacii prin înțelegerea cu Sârbii de acolo ¹⁾.

Răspunsul nu se deosebiă mult de cel dat lui Petneházi. Arhiducele mulțumește Voivodului pentru statornicia lui în credința către Împăratul, pentru desele visite ce-i fac oamenii lui credincioși și știrile ce i le trămete, pentru starea lui gata de faptele ce i s'ar cere. Nu numai el și Împăratul e convins de vrednicia Voivodului, ci și de alții au fost lăudat totdeauna. Va aduce aminte Maiestății Sale acuma și la toate prilejurile cu mărire, după cuviință, și «se va strădui și pentru persoana sa a-l îndatora cu aceeaș prietenie plină de mulțămire, așa că Voivodul să simtă că nu și-a întrebuițat rău și la loc nemulțămitor credința și bunătatea inimei lui.»

¹⁾ Docum. XII, 395—7 (din Innsbruck).

În cât privește pe Ardeleanul, dacă s'ar înțelege cu Turcii și Tătarii și ar începe ceva împotriva Arhiducelui, i se lasă cu totul la voia și «discreția» Voivodului ceeace vrea să lucreze la Turci și la acele popoare pentru a-i strică, căci dânsul pricepe mai bine cum trebuie să se tociască cu ei. Numai să nu lipsiască a-i da știre și lui într'una despre toate. Mulțamește anume foarte mult și pentru veștile asupra tocmelelor lui Sigismund cu Turcii, și așteaptă să știricească tot așa și de aci înainte. Scrisoarea de credință cerută pentru Săcui i-o trimete numai decât, chiar prin acest Delegat. Altfel îi face cunoscut că li-a trimis și dânsul și Maiestatea Sa împărătească de-a dreptul încă mai nainte scrisori, lor și Sașilor: Împăratul, ce e drept, numai pentru a-i îndemna să-și țină jurământul, și să fie statornici, dar el, Arhiducele, i-a chemat la arme, — va arăta timpul cum se vor purta. Dacă însă Voivodul crede că va putea face mai bună ispravă la ei prin aceste scrisori de credință, ca să nu fie duși în rătăcire de nechibzuința Principelui Sigismund, Arhiducele și Împăratul primesc cu toată plăcerea serviciul ce ar face lucrului obștesc și sieși, și el, Maximilian, îl roagă pentru aceasta. Pe Săcui îi poate încredința, în numele lor, că li se vor da libertățile pierdute. Nu-i poate ascunde, cu toate acestea, că Bathoreștii din Polonia, Cardinalul și Ștefan, au trimis și ei solie tocmai acum (de când omul lui Mihai-Vodă este aci) la dânsul cu rugarea, să-i ia sub scutul împărătesc, lăudându-se și ei cu mare partidă în Ardeal și mai ales cu Săcuii; așa că, dacă acești Săcui sunt atât de șovăietori — astăzi vreau să fie împărătești și mâne batorești: Voivodul să aibă grijă, până unde să se lase pe ei. I mai aduce mulțămiri și pentru cererea lui de a fi liberați Comisarii. Iar despre ce i s'a spus de Voivodul Kiewului Arhiducele nu putea da, fără îndoială, un răspuns mai nimerit decât că «acesta e un lucru ce stă în mâna celui Atotputernic; deci nu trebuie vorbit mult de asta în acest timp, ci acuma trebuie căutat numai cum s'ar putea curăți din drum, ceeace ne stă dinnaintea ușii.»

Unul dintre cele mai însemnate puncte, ajutorul de bani datorit de Împăratul lui Mihai, își primia și el răspunsul cel mai apropiat de a-l putea mulțami. De mai mult timp au sosit la el polițe pentru Cluj. Schimbându-se lucrurile, Arhiducele nu se putea aștepta ca ele să fie plătite în acel loc. Deci a scris înapoi (la Viena) să-i trameată aci bani gata. Aceștia îi așteaptă de

mult și-i va trimite Voivodului, îndată ce va avea prilej sigur, sau i va împărți oastei ce va trimete Voivodul în ajutorul lui.

Ce se atinge de sfatul lui de a nu se împacă cu Ardeleanul, Împăratul nu i-a poruncit nimica până acuma, nici nu știe ce gând are; cât pentru persoana sa, ochii săi sunt îndreptați acum numai asupra dușmanului, iar pentru rest se va potrivi ocaziunii, ceea ce așteaptă și dela Voivodul. — Pentru cei 8.000 de oameni ce zice că i-a trimis spre Logoj îi mulțumește. Dar, fiindcă Turcul s'a tras spre cea mai de frunte cetate ce apără Ardealul și Ungaria de sus, Oradia, Voivodul să binevoiască a le da ordin grabnic să vină și ei în partea aceea spre a se împreună cu oștirea sa. —

Aflând apoi Arhiducele de buna înțelegere ce Mihai are cu Tătarul, i spune să știe că va face un mare serviciu Majestății Sale și acestor Țări, dacă îl va înduplecă să lase pe Turci și să plece. Ceea ce va fi silit să-i făgăduie, Arhiducele i va da. Aceasta și toate celelalte rămân în voia și la chibzuiala sa, care și-a dovedit iubirea cu fapte; și dânsul are credința că, *precum până în acest timp el a fost pe lângă Dumnezeu zidul și apărarea acestor Țări*, cu mare laudă și multă prețuire, tot așa și în viitor nu va lipsi întru nimica ce va putea fi priincios binelui Creștinătății obștești¹⁾.

N'avem altă știință că Mihai într'adevăr ar fi și trimis 8000 de oameni spre Logoj, în ajutorul lui Sigismund, dacă acesta ar vrea să se împotrivescă Turcilor. Ci mai mult am putea crede că această împărțire a oastei sale eră atunci numai în gândul lui, cel puțin la plecarea Ambasadorului, dar o arată ca împlinită, pentru a da lui Maximilian un îndemn mai mult de a-i primi planul unui atac comun asupra Principelui ardelean, a cărui credință, ori cum, eră foarte sguduită. Ajutorul a putut totuș ajunge la Logoj, cât timp Armeanul a fost oprit în Ardeal. De un ajutor, dar numai de 2000 de pedestrași și 2000 călăreți români, tramiși lui Sigismund de Mihai, supt comanda lui Aga Leca, vorbește și Cronistul Szamosközy, dar tocmai sub datul de 11 Octobree,²⁾ și nu spune prin ce parte a Transilvaniei vor fi venit. Numărul e cam apropiat și la Cronica noastră pământeană: «și tri-

¹⁾ *Docum. XII*, 398—400 (Innsbruck). *Auff des Peter Armenier Anbringen den 1. Octobris anno 98. Ihrer Fürstlichen Durchlaucht Antworth.*

²⁾ Szamosközy IV, 83. (cf. și p. 99) Aci totuș, unde ne dă datul, arată numai 1000 de pedestrași, 500 de călăreți, dar în opera sa latinească, scrisă în urmă, ne dă «bina Valachorum equitum peditumque millia» *ibid.* II, 133.

mise [Sigismund] la Mihal Vodă să-i dea oști ajutoriu să scape de vrăjmași, și-i dete 3500 de voinici, și le puse cap pe Aga Leca»¹⁾. Și însuși Leca ține să se pomenească această însărcinare a sa și în diploma de nobilitare ce va primi dela Impăratul în anul 1601²⁾. Menirea acestui ajutor însă, abia ne mai putem îndoi, aveă să fie împotriva lui Sigismund, cum o spune limpede Arhiduceleui Petru Armeanul,³⁾ și cum eră firesc lucru de așteptat un astfel de ordin din partea Impăratului. Mihai vreă să aibe ceva oaste la îndemână în Ardeal.

În punctul destul de arzător al ajutorului de bani, Arhiducele scriă, chiar a doua zi, lui Geitzkoffler, îngrijitorul de cheltuelile oastei împărătești. Îi spuneă că eată se găsește la dînsul a doua Ambasadă dela Voivodul Țării Românești care cere aspru banii făgăduiți. Deci ar vedeă cu plăcere, în locul banilor ce i-a trimis prin polițe pentru Cluj, «cari polițe se găsesec încă aici la noi, pentru încurcăturile pricinuite de Transilvănean», să trimeată bani gata, cât mai în grabă, ca să-i poată espedă mai departe⁴⁾. Iar la 6 Octobree se rugă și de Impăratul, căruia îi făcea relațiune asupra misiunii lui Petru Armeanul, să dea poruncă răpede în acest înțeles, «de oare-ce Românul se arată și se mărturisește atât de bine, și va puteă folosî într'adevăr mult»⁵⁾. În sfârșit, după ședere de o săptămână în Cașovia, la 8 Octobree, își primeă Ambassadorul Domnului Român scrisorile de drum. Într'una, cu scrisoare secretă, Maximilian se rugă de Voivod să creadă lui Petru Armeanul tot ce-i va spune în numele său, și-i făgăduia a împlini ori ce tocmeală ar face cu Tătarii ori cu Cazacii, și ori-ce le-ar înbună, câte vor fi spre folosul Maiestății Sale și al său. Cealaltă, cu scrisoare deschisă, aveă menirea să ascundă ținta călătoriei Agentului, așa cum făcuse și el la venire. În drumu-i spre Polonia, trecând pe aci, a fost chemat la Arhiducele care, așa zice, nu numai nu l'a împedecat, ci i-a dat și salvconduct — pașaport. Crede că n'a făcut cu aceasta nimic stricăcios prietinieii dintre dânsii⁶⁾.

¹⁾ *Cronica anonimă* în (Magasin istoric redactat de A. T. Laurian și Bălcescu, IV), p. 289.

²⁾ *Docum. XII*, 1246. Va mai fi vorba de ea.

³⁾ V. mai sus, p. 66.

⁴⁾ *Docum. XII*, 401—2. Cașovia, 2 Octobree.

⁵⁾ *Ibid. XII*, 403—4. Cașovia, 6 Octb.

⁶⁾ *Ibid. XII*, 407—8.

În aceeași zi își facea relațiunea sa către Arhiducele George Syrmay, «Husarul» — de sigur un ofițer de Husari — trimis de Colonelul din Satmar la Mihai Vodă cu scrisorile Impăratului și ale lui Maximilian. Va fi fost cu primele lor scrisori trimise după întoarcerea lui Sigismund : acele dela 31 August și 6 Septembrie ale lui Maximilian și cea a Impăratului pomenită în cea dintâi; ¹⁾ — Mihai nu pomenește, într'un răspuns de mai târziu, decât scrisoarea din 6 Septembrie dela Arhiducele ²⁾. Syrmay l-a găsit pe Mihai-Vodă la Caracal, între Dunăre și Olt, din jos de Craiova. Domnul a primit cu cuvenita omenie și bucurie scrisorile, și a mărturisit că nici odată, până la moarte, nu se va lăpăda de «jurământul, credința, datorința și ascultarea cu care s'a supus odată Maiestății împărătești Romane», ci va fi prieten prietenilor și dușman dușmanilor Maiestății Sale, pe viață și pe moarte.

Se roagă, în schimb, Maiestatea Sa și Alteța Sa să întărească contractele și făgăduințele ce le-au așezat și încheiat cu el Comisarii Maiestății Sale.

Să-i dea ajutorul de bani făgăduit, altfel oastea sa pe care a ținut-o până acuma cu vorbe bune și făgăduința prăzii n'ar mai putea fi ținută, ci s'ar topi, spre mare pagubă. Și fiindcă a înțeles că banii ar fi grijiți în polițe pentru Cluj, el n'are teamă a cere să fie expediați prin Ardeal. Căci, dacă Ardeleanul ar cuteza să se atârne de ei, ar avea el mijloace destule să se răsplătească prin negustorii ardeleni cari nu se pot lipsi de Țara Românească ; — și prin aceasta ar avea cu atât mai multă pricină a se răzbună asupra Ardeleanului și a șterge rușinea ce a adus-o Maiestății Sale și Alteții Sale. Apoi, deosebit de cum ziceă până acum, îl vedem și pe Mihai în vederile Arhiducelui, cuprinse în răspunsurile acestuia de pe la sfârșitul luni. Il sfătuie adecă, pentru moment, să lase la o parte vătămările sale particulare, căci va fi prilej pentru acestea, și să se gândească numai la Turci. El însuși se grijește acum numai de acest lucru cu toată sârguința, cum s'a îndatorat Maiestății Sale, cu toate

¹⁾ V. mai sus p. 46 și 47. În scrisoarea din 6 Sept. a lui Max. nu se pomenește vre-una a Impăratului. Curierul acestuia ce eră în trecere prin Căsovia, la 31 Aug., și-a putut da însărcinarea în Satmar lui Syrmay.

²⁾ Mihai V. către Max. Caracal 16 Octb.: l-a primit scrisoarea din 6 Sept. printr'un «wardeinerischen Knecht» *Docum. XII. 411.*

că atât Ardeleanul cât și Turcii îl îmbiu cu mari făgăduințe a face ligă cu ei. Dar el e atât de tare în credință către Maiestatea Sa, în cât a sfătuit și pe Ardeleanul să fie credincios, *altfel i va fi dânsul dușman și Turc lui*. Ceea-ce a făcut cunoscut Alteții Sale, atât prin Comisari, cât și prin Kornis Gaspar și prin alții. Se roagă deci, Alteța Sa să nu lase a nu se bate cu Vizirul, nu atâta pentru biruința care sigur i-o va da Dumnezeu, ci mai mult «de răul planului rușinos al Polonilor, cari îl tot amețesc cu vorba, că nu ar avea să aștepte nici un ajutor dela Nemți, ci se va vedeă de sigur părăsit de ei, în sfârșit, — și-i tot făgăduie, dacă s'ar dà pe partea lor, Moldova, Ardealul și alte domnii însemnate dela ei.» Mai departe cere, cum știm și de altă dată, adăpost pentru vreme de nenorocire. Ba cere chiar acum un loc sigur, supt scutul Împăratului, unde să-și poată află scăparea iubită sa Soție și unicul său Copil, ca el să poată lucră cu inima cu atât mai ușurată pentru Maiestatea Sa și Creștinătate. Mai încredințându-l odată cu multă vorbă de statornicia sa, zice că nu poate spune tot ce ar dori nici în scrisori nici Curierului cu graiul, căci cu scrisorile ar fi lucru primejdios, și Curierul nu poate ști cât ar fi de tăcut și de cuminte.

Nu este lipsită de interes fața noauă, în parte, ce Mihai dà, în curs de câteva zile, aceloraș trebuințe și dorințe ale sale, numai pentru a străbate cumva cu ele în inima lui Maximilian și a Împăratului. Poate că părerea lui schimbată acum în privința execuțiunii lui Sigismund, a cărei amânare o cereă, să aibă menirea de a putea fi știută și de Sigismund, dacă Curierul nu eră să fie destul de tăcut. Se poate însă că ea eră luată și supt înrăurirea veștilor trimise de Comisari din Ardeal, dela cari încă se află un om tocmai atunci la Voivodul, Francisc Nagi (?) Mihail, care aveă să rămână prins la Bran și își va trâmite raportul său tot prin Syrmay. ¹⁾ La toată întâmplarea, gândul lui de pe urmă nu numai că nu eră părăsit nici acuma ci Maximilian primia, într'o formă mult puțin acoperită, noi și puternice îndemnuri de a-l împlini în timpul cel mai apropiat. Dar pricina de căpetenie a acestei în-

¹⁾ Numai această mărturisire hotărîtă din fruntea notelor latinești anexate la textul nemțesc asupra raportului lui Syrmay îndreptățește a le socoti pe acestea ca pornite dela o altă persoană, adecă, dela zisul prizonier, cu toate că e un punct (v. nota urm.) care face o adevărată incurcătură în această despărțire a isvorului.

toarceri a lui Mihai acum va fi fost situația sa schimbată față de Turci, aci la Dunărea de jos, și trebuința sa de a se apuca de lucru cu ei, cum în faptă și mărturisește el însuș.

*

George Syrmay — ca și solul Comisarilor — mai raportează că Pașa Silistriei a trecut, pe când el se află încă acolo, Dunărea, cu Tătarii dobrugeni. Mihai-Vodă s'a dus împotriva lor cu Români, Ungurii, Cazacii și Bulgarii (celalalt martor zice: Albanezii) săi, și i-a împins înapoi. El zice că a văzut însuș multe steaguri dela această biruință, și peste o mie de cai ce au fost aduși; mulți Turci au rămas morți, mulți s'au înecat. Trezirea în Țară s'ar fi făcut pe năi, ne spun notele lătinești luate după raportul omului Comisarilor care, de aci înainte, uneori sunt mai limpezi, decât notele luate în Cancelaria Arhiducelui, după spusele lui Syrmay. Asemenea ar fi voit să treacă în Țara Românească Pașa Vidinului, pe la Nicopole. Dar Voivodul, în urmărirea biruinței dintâi, ș'a trimis pedestrașii în acea parte înainte să treacă Dunărea, poruncindu-le ca altă să nu facă ci să aștepte până ce va veni și el cu călărimea. Și oastea pedestră așa a și făcut, dând bătaie Turcului, când a vroit să o împedice la trecerea riului, și silindu-l să se tragă către Nicopol. Când Syrmay (sau «Franciscus Nagi Mihali», ori poate amândoi?) ¹⁾ își luă drumul către casă, Marți la ¹²/₂₂ Septemvrie, Mihai eră dus și el să-și săvârșească planul de a bate Nicopolul. Omul Arhiducelui ar fi voit să-l însoțească peste Dunăre, dar Voivodul l'a trimis în grabă cu veștile și cererile sale, fiindcă vedeă că Sigismund se întinde preă departe. Intre știri mai spune Syrmay că «Românul» ar fi așezat la muntele «Almus (care acum se numește Novaki) ce desparte Tracia de Bulgaria», supt care se va fi înțelegând poate Haemus, 12 mii de Sârbi răsculați, pentru a păzi pasurile ²⁾, — veste ce nu știm întru cât poate fi luată întocmai ca aievea.

Dacă Turcii au deschis de nou focul împotriva lui Mihai-Vodă,

¹⁾ Acesta e punctul atins în nota precedentă. Repetirea lui în amândouă rapoartele nu se poate explica

²⁾ *Docum. XII.* 401 — 406. Partea latinească din Innsbruck. Partea nemțescă în *A. C. H.* conv. Septb.—Decb. 1598. (Citește în XII, 405, șir 6 de jos în sus: «Liebes Weib und einigen Sohn» în loc «de Leibes Weib und eügen Sohn»).

aceasta pentru el nu putea fi decât foarte binevenit. Suntem în timpul liberării Comisarilor împărătești din Ardeal. Pețirea Turcilor cu cuvinte de pace din partea lui Sigismund întâlnise rea primire la ei, și Mihai-Vodă, de cealaltă parte, îl amenințase de curând a-i fi Turc, dacă n'ar păstră credință Impăratului. Dar, fie mai mult pentru asta, fie și afară de aceasta, Principele dela început bătea pe coarda blândă a supunerii de nou, numai să nu fie atacat de Maximilian. Și când totdeauna Șerदारul oștilor turcești se îndreptase dela Arad și Lipova spre Oradia-mare, Maximilian nici nu i mai putea fi amenințător decât după ce-l va fi biruit, întâmplare la care Mihai se așteaptă negreșit. Oastea lui nu mai putea fi ținută în ședere, să mănce soldul de geaba, întrucât i se putea da,—și liniștea de un an de zile umpluse iar orașele de peste Dunăre cu negustorime bogată. Prada par'că-i chemă, când Țara Turcului eră destul de goală de oști, după cum aflăm, bunăoară, din plânsoarea lui Capi Aga dela Vidin care se tânguia, pe la începutul lui August, că Satârgi i-a luat toată oastea și n'are cu ce să se apere ¹⁾.

După contractul din Iunie cu Comisarii împărătești — când Mihai va fi fost șpionat, căci Ceaușul Soliman se află în Târgoniște —, Ambasadorul său, care dusese la Constantinopol 6.000 de galbini în chip de tribut, se află, la 11 Iulie, în mâinile Bostangi Pașei care îl chinuia cu cruzime ne mai auzită, așa că i se așteptă sfârșitul în chip sâlnic. ²⁾ Când dușmăniile începură sau erau gata a începe de nou, Mihai se grăbi a trimete iarăși un om la Poarta, cu scrisori către Sultanul și Marele Vizir, jeluindu-se de călcarea cuvântului din partea Sultanului. Înălțimea Sa i-a iertat toate greșelile și datorile, zicea Domnul, și el s'a făcut prietin credincios și supus, ș-a trimis tributul și ș-a deschis toate schelele pentru negustorii și supușii de amândouă părțile, în bună credință, și negoțul a început iarăși să umble. De ce dar Sultanul «și-a trimis oastea în potriua lui»? Și de ce Bostangi-Pașa i-a oprit Agentul? Omul (cel nou) a fost primit și de Sultanul, dar nu mai știm hotărît ce răspuns i se va fi dat ³⁾. Destul că cre-

¹⁾ *Docum.* IV. 2, 228. G. Capello c. Doge, Vigne di Pera, 8 Aug.

²⁾ *Docum.* III. 1, 523 (cf. IV, 2, 71). G. Capello c. Doge, Vigne di Pera, 11 Iulie 1598. Asupra tributului sosit în Constplincă în Mai v. *vol.* I. al acestei scrieri, p. 548—9, cf. și 515—16.

³⁾ *A. C. Ms.* 595.9, f. 575, fără dat și fără loc. Acestea însă se înțeleg bine

dință la Turci nu mai află Domnul, căci încă la 16 Septembrie fiul lui Mihnea Turcitul plecă iarăș spre granițele Țării Românești pentru a fi la îndemână Pașilor de lângă Dunăre, dacă vor isbuti cumva să poată da Românilor alt Domn, în locul lui Mihai. La 19 se încălecă și Tată-său ¹⁾.

Dar Voivodul nici nu așteptă vre-un răspuns. Socoata lui eră să-i arate pe Turci ca vinovați pentru cele ce aveă se săvârșacă îndată.

Intâi se adeverește povestirea lui Syrmay asupra bătaii date de Români Pașei de Silistria. Despre ea se va raportă și din Constantinopol, la 3 Octobree, dar mestecat cu întâmplări săvârșite în urmă de Mihai. Dar o scrie foarte limpede Cronica Țării, și cu știința acestor două isvoare o vom puteă desprinde și mai bine și dintr'un raport ce se va face de Ambasadorii lui Mihai la Impăratul, mai spre sfârșitul iernii.

Mehemet, Pașa de Dârstor, scrie Cronica vremii, îndemnat de Hadâm Pașa de Diiu (adeacă de Vidin), a plecat cu oști «să apuce scaunul lui Mihai Vodă».

Domnul însă «trimisese» și el oști supt comanda lui Dumitru Vornicul. Acestea bătură și goniră pe Mehemet Pașa cu ai lui, «luându-le și 2 steaguri de le-au dus lui Mihai-Vodă în Caracal» ²⁾. Dacă de aici nu știm unde se petrecu bătaia, din raportul

din cuprins. Nu se poate zice sigur că solul lui Mihai va fi fost espedat înainte sau după ciocnirea cu Pașa la Silistria. Mai potrivit se pare timpul nemijlocit înainte de atacul acestuia. Doar în raportul nostru s'ar pomeni și de înfrângerea Pașei, dacă lucrul trecuse. Și pentru aceasta ar mai fi și alte semne. Actul arătat nu poate fi decât cel pomenit la sfârșitul scrisorii cunoscutului Secretar împărătesc din Veneția, Rossi, din 30 Octobree (Mando alla Mta V-ra l'inclusi avisi di Constantinopoli con il solito sum ^{rio}). Astfel el n'a putut fi espedat din Constpl mai târziu de 3 Oct., când avem alt raport cu știri de înfrângerea Pașei de Silistria și Vidin; nici mult înainte, căci atunci ar fi fost espedat mai de mult din Veneția la Praga. (Totuș la acelaș dat de 30 Octobree se știă la Veneția chiar și de plecarea lui Mihai asupra Nicopolului, dar vestea venise peste Viena, *ibid.* f. 572). Iar din Țara Românească aducătorul acelor tânguiuri trebuia să fi plecat cu vre-o două săptămâni mai naite. Alt semn în nota urm.

¹⁾ *Docum.* III, 1, 524 (= IV. 2, 225). Constpl 19 Septb. Se poate crede că «omul lui Mihai din Țara Românească» a cărui sosire e pomenită aci, să fie tot cel din nota premergătoare.

²⁾ *Cronica anonimă* (Magazinul istoric al lui T. Laurian și N. Bălcescu vol. IV), p. 289.

pomenit, făcut în iarnă la Praga, aflăm că Mihai «trimisese o parte a oastei» sale «deasupra Silistriei». «Înțelegând Agmat-Bassa de Silistria, ginerele Hanului Tătar, că oastea noastră vine asupra lui, trecu el Dunărea mai nainte cu oastea sa pe partea noastră, în Țara Românească.» Vrea să abată pe Mihai dela «planul său împotriva celor doi Pași dela Nicopole» — «Affis Agmat Eunucul, Pașă, Vizir și General al Marelui Turc, și Caraman-Pașa» (a căror pătenie eră povestită întâi) —. Dar «zisul Agmat-Pașa» căpătă bătaie, oastea lui fu parte ucisă, parte se înecă în Dunăre. El însuș scăpă cu fuga în Turcia ¹⁾. In privința numelui Pașei de Silistria, pare a avea dreptate raportul și nu Cronica. ²⁾

Se adeverește apoi trimiterea unei oști pedestre înainte din partea lui Mihai, îndată după aceea, pentru a trece Dunărea, nu departe de Nicopol. Pentru acest lucru, firește, trebuia să aibe grijit un pod, sau cel puțin material, luntrii, bârne și scânduri, pentru a-l face în pripă. Intr'adevăr, din vești sosite la Veneția peste Viena aflăm că Voivodul Român făcuse un pod peste Dunăre, pentru a trece să bată Nicopolul și că, «mergând doi Pași să-l strice, fură întâlniți de oștile zisului Român și bătuți (rotti), iar Românul a trecut după aceea să cuprindă Nicopolul însuș cu 10 mii de soldați» ³⁾.

Dacă ne întrebăm, cum de a putut Mihai rădica podul, sau cum și-a putut trece oastea pe luntrii ⁴⁾ fără a fi împedecat de Turci, atunci trebuie să zicem că, sau a fost locul nepăzit ori de tot slab păzit, unde fu făcut podul, sau unde se găseau luntrele, și aceasta s'a întâmplat cu iuțea, pe nebagare de seamă, sau că Turcii nici n'au avut grijă a-l împedeca, crezând că podul se face sau luntrele sunt gătite pentru ei, ca să treacă în ajutorul lui.

¹⁾ A. C. H. conv. Nachtrag. Se află și în *Docum.* XII, 408.

²⁾ Citim și aiurea (*Docum.* XII, 412), mai târziu, după expunerea unei solii a lui Mihai la Maximilian sau la Curte (prin Novembre) nota aceasta: «In Silistria ist der *Ahamat*-Bassa, des Tatter-Han Schwager, ein beser Man».

³⁾ A. C. Ms. 595.9, 572. Di Venetia 30 Ottb. 1598.

⁴⁾ Szamosközy II, 192, zice că Mihai ș'a trecut oastea (care ar fi fost de 32 de mii, ceace nu e adevărat) pe 1500 de cărăbioare și luntri dintr'un lemn ce stau gata de mai nainte. El ne vorbește, pentru a-și întări spusele asupra mărimii oștilor, de mărturia lui P. Armeanul. Acest dat însă asupra mărimii oștii lui Mihai și-l îndreptează Szamosközy singur, într'o notă adausă opului în urmă. El arată aci că n'au avut Mihai mai mult de 6½ mii. *Ibid.* p. 195.

Căci e un raport care spune că Affis Acmet Paşa Eunucul pentru asta ar fi fost trimis la Dunăre cu 18 mii de oaste pedeastră şi călare, şi cu 30 de tunuri—de oarece Voivodul ar fi cerut a-nume ajutoare ca să cuprindă Ardealul pentru Înălţimea Sa Sultanul. Ar fi scris Paşa din cale «că socoate că n'ar fi de a se încrede Românului, totuş i-a fost întărită comanda de a merge înainte». Dar, când a ajuns în Bulgaria a aflat pe Domnul Mihai cu 14 mii de soldaţi aleşi aşteptându-l ¹⁾.

Şi curat aşă povesteşte şi Spontoni, iarăş nu martor al vremii luându-şi poate ştirea din acelaş isvor. Voivodul Mihai a trămes Ambasador la Poarta, scrie el, să-i arate căinţa să că a prins armele împotriva Marelui Stăpânitor şi să-i ducă tributul. El nu ceru iertare, dar făgădui, în schimb pentru bunăvoinţa ce-o aşteptă dela dânsul, că «vreă să svârle pe Sigismund din Transilvania, şi să o supună de nou Împărăţiei otomane; — pentru aceasta ceru ajutor de oaste. «Crezû Păgânul şi răpede trâmise pe Affis Acmet Eunucul în acea parte cu 18 mii de luptători şi cu 30 de tunuri». Se întâmplă că Paşa scrise de pe drum că se îndoeşte în credinţa Valacului, dar primi porunca ameninţătoare să meargă înainte. Şi el trebui să asculte: înaintă în Bulgaria, punându-şi tabăra în apropiere de tabăra lui Mihai ²⁾.

Puţin deosebită este povestirea Vistierului lui Mihai, Stavrinos, în poema ce-a scris asupra Stăpânului său, după moartea lui, în închisoarea din Bistriţa, unde l'a aruncat Basta. El spune că Afis Paşa a fost trămes la Dunăre cu 16.000 mii de oameni şi 32 de tunuri. Paşa îşi aşeză tabăra la Nicopol, trâmîţând vorba de pace lui Mihai Vodă, cu gândul să-l înşele, ca să-i poată lua viaţa. Domnul răspunse că va veni să i se închine. În faptă el dete ordin oştii sale să înainteze la Dunăre.

E firesc lucru ca scriitorul să pună gândul înşelăciunei întâi în sufletul Turcului, pentru ca înşelăciunea Domnului să fie îndreptăţită. Totuş nu putem dovedi că el ar fi cu hotărîre lipsit de adevăr. Apoi martorul nostru urmează a întări ştirea că Mihai

¹⁾ *Docum.* III. 2, 520. Avviso dei progressi del Sig. Michele Vaivoda di Valacchia contra il Turco, dopo l'espugnatione di Nicopoli. Publicato per Bernardino Beccari. In Roma, MDXCVIII (1598).

²⁾ *Ciro Spontoni, Attoni de' Re' dell' Ungariz*, brevemente descritte, (1368—1601. Bologna 1620). p. 114.

Vodă trămese o oaste înainte să treacă Dunărea, și ne spune pe deasupra că aceasta eră o oaste de Moldoveni, 1.000 de Cazaci și 1.000 de Dorobanți, având în capul lor pe Căpitanul Udrea ¹⁾. Apoi scrie, ne mai potrivindu-se cu celelalte isvoare, că Udrea năvăli peste tabăra lui Affis-Pașa care o luă la fugă, fără să stea la luptă, lăsând tot ce aveă în mâinile Românilor, și nu se opri până la Târnova. Tocmai a doua zi sosi apoi Mihai la Nicopole ²⁾.

Năvala Pașei de Silistria în Țara Românească nu se potrivește bine cu înaintarea prietenească a lui Afis Ahmet Eunucul. Se poate totuși să fie adevăr în amândouă, cu scurtă deosebire de timp. Afis Ahmet Pașa va fi fost trimis cu gând bun, și va fi primit încă un ordin în acest înțeles, dar în urmă a trebuit să-l ajungă răpede și porunca de atac asupra Țării Românești: știm că la 16 Septembrie fiul lui Mihnea Turcitul plecase spre Țară cu nădejdea Domniei. Și se prea poate că Pașa Ahmet să nu fi fost ajuns la Dunăre, când Mihai a aruncat pod peste marele râu, și dacă eră ajuns de curând, când Domnul a trecut cu oastea dincolo, el n'a mai căutat să-i iese înainte la pod ci a stătut în tabăra sa. Destul că Mihai și-a trecut oastea ușor pe pământ bulgăresc.

Mai e apoi o povestire despre care nu știm bine, dacă nu e o întorsătură schimbată a aceleași stiri ce cunoaștem cu privire la prefacerea lui Mihai către Turci că li-ar fi prietin. E raportul din 3 Octobrie din Constantinopol, întâiul ce cunoaștem asupra bătlăiei ce urmă. Aci a venit știrea, scrie acel raport, că Mihai Vodă, «aflându-se în depărtare de două zile de Nicopol, în fața (à fronte) Oastei Turcești, în număr de 30 de mii de oameni, supt Pașa Silistriei și Pașa Sârbiei, s'a gândit la un șiretlic (stratagama) militar, și a trâmisi Ambasadori la zișii Pași, spunându-le, că s'ar fi împăcat bucuros cu Turcul, dacă numai ar fi avut vre-o condiție cinstită, că deci se rugă de acești Pași să binevăiască a

¹⁾ E de sigur Udrea pe care-l vom găsi peste un an ca Ban *Cronica anonimă*, p. 293. Acum însă, sau cel puțin în August, eră numai «Mare Armaș». V. St. Nicolaescu, *Documente Slavo-române* (București 1905), p. 308. Un document iscălit de el, din 21 August 1598.

²⁾ Σταυρός, Λήγης ἀγαυότατη τοῦ Μιχαήλ Βοϊδόνδα (Stavrinos, *Povestirea prea frumoasă despre Mihail Voivod*), în A. Papiu Ilarian, *Tesauru de monumente istorice*. I. (București 1862), 299—300, cu traducere românească. Tipărit și de E. Legrand în *Recueil de poèmes historiques en grec vulgaire*. Cu traducere franceză (Paris 1877). Locul ce ne povestește întâmplările acestea p. 60—65.

face o bună mijlocire». Aceștia primiră, și îndată se lăți în tabăra lor vestea de pace, și soldații începură a-și svârli armele, fiind soldați noi, puțin pricepuți la lucrurile războiului. Cătră seară zisul Mihai trecu pe mâna stângă un râu cu toată oastea sa, și făcând un ocol de vreo 4 miluri, dete la miezul nopții în tabără, de tot pe neașteptate: Cei ce nu fură tăiați în bucăți rămaseră prinși, și dintre Pași se scapă numai Pașa Sârbiei,—cel al Silistriei fu luat prizonier. Și câștigă 120 (numărul nu se poate bine citi) de tunuri de câmp și 28 de cele mari, toate corturile și banii, și în dimineața următoare plecă spre Nicopole, pe care apoi îl cuprinse.» ¹⁾

Nu se vede lămurit, dacă Mihai a întrebuițat șiretlicul său mai înainte de a trece Dunărea, când putea fi, chiar și stând la Caracal, în depărtare de două zile de tabăra turcească; ori că această tabără era ea însași așa de departe de Nicopol, și că Mihai, aflându-se până în apropiere de 4 miluri, a putut intra în vorbă cu Turcii în ziua nemijlocită dinaintea bătăliei. Astfel nu se poate statori, după acest raport, dacă tabăra turcească era aproape sau departe de Nicopol, nici unde se află Mihai când a trimis Ambasadori la Pașii turcești, nici pe unde a trecut el Dunărea. După Cronica Țării știm că trecerea a avut loc «pre din sus de Nicopole», iar după Szamosközy, «la Nicopole». ²⁾ Dacă lupta s'a dat mai aproape de cetate,—pentru aceasta ar fi mărturia lui Szamosközy—atunci ar trebui să căutăm pe la Izlaz punctul de trecere, și riul din mâna stângă peste care avu să se petreacă bătaia ar fi Osmă,—undeva spre Miază-zi de oraș: «pe șesul Nicopolei,» cum scrie Ungurul. Dar Mihai Vodă a putut trece Dunărea și pe la Corabia, unde duce drumul drept dela Caracal, și lupta a putut să aibe loc și în dreapta râului Vid. Mai firesc e ca Mihai Vodă să fi trecut prin apropierea Izlazului, ținta lui fiind Nicopolul.—Lovitura s'a dat într'adevăr noaptea, aceasta ne-o spune și celalalt raport pomenit, ca atacul Japonezilor, bunăoară, asupra corăbiilor rusești dela Port-Arthur. «Șezând [Domnul Mihai] aproape

¹⁾ A. C. Ms. 595 9, f. 587. Anonim. «Di Constpoli li 3 Ottb. 1598». *Docum.* III. 1, 524, Bailul G. Capello c. Doge. Costpl. 3 Ottb. (poate fi acelaș isvor cu cel dinainte). Aci numărul tunurilor e: «28 pezzi di artiglierie grandi et 130 da campagna».

²⁾ *Cronica anonimă*, p. 289. Szamosközy IV, 99 și II, 195. Cronica, la acest timp, se razimă pe marturii de vedere, cum vom auzi mai jos.

de Affis, prinse prilejul într-o noapte, când eră o negură foarte deasă, și căzù asupra taberei dușmanului, un ceas înainte de ziuă, și, aflând-o deșarmată și dormind, o bătù, tăind în bucăți partea cea mare din ei, și se făcù stăpân peste toată artileria, munițiile, bagajele, corturile și steagurile; cu mare trudă se putu Pașa scăpa prin fugă». ¹⁾ Acelaș lucru îl spune și *Cronica* noastră asupra prăzii—dar despre bătae zice că «se lovira *de față* cu Hadâm-Pașa, și fură biruiți Turcii, și periră mulți»... ²⁾ Tot asemenea nici rapoartele rămase din partea învingătorilor nu vorbesc de vre-o năvală *pe furiș* asupra taberei dușmane. «Ambasadorii» trimiși de Mihai la Impăratul, în iarna următoare, povestesc că Mihai Vodă, trecând cu oastea Dunărea, a câștigat biruință întregă asupra lui Affis Agmat Pașa Eunucul și Caraiman Pașa și a mai multor Sangiaci-Begi, luându-le toată tabăra: «corturile etc. și artileria de câmp». Și și-a luat Voivodul «câteva corturi, tunurile și steagurile, iar restul prăzii ce s'a aflat în cvartirele lor și jăfuiturile de prin țară tot a împărțit între ostași, după cum li-a fost îngăduit și făgăduit de suszisul Principe». ³⁾

Mai scurt de cât acesta, dar mai limpede în cecece spune, e raportul lui Mihai Vodă însuși către Arhiducele Maximilian, din Caracal, 16 Octob. «Am trecut cu ai mei», scriă el, «peste Dunăre, și am întâlnit, la Nicopole, vre-o 13.000 de Turci cu doi Pași și 12 Sangiaci-Begi, și m'am luptat cu ei; și în sfârșit așa i-am bătut, cu ajutorul lui Dumnezeu, încât mulți au rămas morți pe câmpul de luptă: ce e drept Pașii au fugit». ⁴⁾

Firește că raportul lui Mihai Vodă, arătând oastea dușmanului mai mică decât e dată în rapoartele din Constantinopol și pe Pași

¹⁾ *Docum.* III, 2, 520. Relațiunea tipărită la Roma în 1598, citată mai sus. Vezi și ce spunea către vestitorul Curții împărătești un Capigi Bașa, scăpat gol din tabăra lui «Acmat»: «m'ha detto, come é vero, chel Vallacco passo *di notte* et assaltò il Campo sud[ett]o et all'ultimo fu rotto» [*Acmat*] *A. C. Ms.* 595. 9, 579 di Constpli il p.º di Novembre. Tot așa și la S p o n t o n i *Attioni de' Re'* p. 114.

²⁾ *Cronica an.* p. 289—90. Bine înțeles, acest «de față» se poate totuș închipui și la o năvală de noapte.

³⁾ *A. C. H.* (= *Docum.* XII, 408) s. d. Datul aproximativ se poate însă stabili după cuprins.

⁴⁾ *Docum.* XII, 411 (Innsbruck). Caracal 16 Octb. Cf. știrea ce se aveă la Veneția, în 6 Nov., venind din Transilvania peste Viena: Pașii de Silistria și Vidin («Bodonense»), cu 10 mii de Turci, au fost bătuți de «Valac, care mersese să bată Nicopolul». *A. C. Ms.* 595.9, 582.

scăpați, trebuie să fie cât se poate de adevărat. Poate nu greșim, când și pentru oastea Domnului vom lua numărul cel mai mic, dat în raportul din Țarigrad, dela 3 Octobrie, adică 10 mii: Știm că o parte a oastei sale o trămisese în Banat, chip în ajutorul lui Sigismund;—și dacă nu vom putea primi numărul cel cunoaștem, 8000, pentru această oaste trecută în Ungaria, dar cel puțin numărul dat de Cronică, 3500, nu e ceva de necrezut. ¹⁾

Că Voivodul român ar fi avut cu sine 32 de mii de oameni, după arătarea lui Szamosközy²⁾ e hotărît un neadevăr: Știm că mărimea oastei lui până acuma se învârtia tot pe lângă 15 mii, și Țara încă nu putea fi lăsată de tot fără apărare. Altfel, acest scriitor se îndreptează singur. El care spune chiar aci că știrea o avea dela Pătru Armeanul, «care a fost căpetenia multor cete de cătane în oastea lui Mihai» ³⁾, scrie pe o foiță, adausă la acel loc al operii sale latinești, ⁴⁾ că «Mihai Vodă n'a avut mai multă oaste decât șase mii și jumătate. Au fost opt sute de Unguri cu suliți, vreo trei mii de dorobanți români, curteni, (oláh drabantok, curtanok), afară de acestia Cazaci și Sârbi». Ba mai adaugă că, «dacă Mihai-Vodă ar fi avut atunci numai zece mii de oameni, ar fi putut merge slobod supt Constantinopol» ⁵⁾.

Tot așa trebuie să credem că Pașii au scăpat amândoi, cum scrie Voivodul, dușmanul lor, cu toate că, pe lângă raportul ce ne dă căzut în prinsoare pe «Pașa de Silistria», trăgând aici, poate, lupta acestuia de mai nainte, când încă au scăpat, și Szamosközy arată căzut în luptă pe Caraiman-Pașa. Cum că acesta a fost în luptă nu mai e îndoială, după câte isvoare l'au pomenit. Cât despre Affis Ahmet Pașa, el e arătat de toate isvoarele: «Hadâmul» Cronicei noastre nu e altul decât «Eunucul», și «Pașa Sârbiei» e una cu «Pașa Vidinului», care avu misiunea de a se război cu Mihai pe la Nicopole.

¹⁾ *Cronica an.* p. 289.

²⁾ *Szamosközy* IV, p. 100 și II, 192.

³⁾ «Id Petrus Armenus, qui nonnullae militum cohorti in exercitu Michaëlis praefuit, vere testatur». II, 192.

⁴⁾ Aceste părți din ea (vol. II.) au fost scrise după 1603, cum se vede dela p. 172, unde, vorbind de Moise Székely, zice: acela care după aceea a căzut în luptă vitejască la Brașov. Notele ungurești, cuprinse în volum. IV, erau luate în vremea întâmplărilor, care cum le auziă, (după cum am spus și în vol. I), și pe temeiul lor a fost scrisă opera latinească.

⁵⁾ *Szamosközy* II, 195. *Spononil. c.* zice că Mihai avea 14 mii de soldați.

«După aceea am ars oraşul Nicopole, unde erau vre-o 6000 de căşi», scrie Voivodul mai departe Arhiducelui, «şi am tăiat pe toţi cei din lăuntru. De acolo ne-am adus supt Vidin». ¹⁾

Mai mult ne spune Cronica Țării asupra luptei pentru «cetatea Nicopolei». După biruința din câmp, Mihai-Vodă se apucă de bătut cetatea cu tunurile. «Însă când fu Septemvrie 10, sâmbătă, făcu Mihai Vodă năvală foarte mare, și o bătură multă vreme, și nu putură intra în cetate, că spârgea ziua, iar Turcii zideau noaptea. Deci șeză Mihai-Vodă în loc trei zile, și tot plenuia țara Turcească». ²⁾

Alt dat hotărît de timp asupra întâmplărilor dela Nicopol nu avem de cât ziua de 10/20 Septembre (o Duminiică însă, nu o sâmbătă) pentru năvala cea mare. Dar, în aceeaș zi, Mihai Vodă își dată, din tabara sa de lângă Dunăre, scurta sa scrisoare către Arhiducele Maximilian ce avea s-o ducă Trimisul acestuia Sirmay pentru mărturia dreaptă a celor ce va spune cu graiul, căci ori cât de mult ar dori, zicea Domnul, timpul nu-i îngăduie a da știri în scris. ³⁾

Ținând seamă de asta trebuie să zicem că Mihai Vodă își dată scrisoarea Sâmbătă seara cu datul de mânezi, și trecea Dunărea încă în această noapte, când putea da Turcilor și bătălia ce o cunoaștem în șesul Nicopolei, cu care s'ar împacă binișor mai toate mărturiile asupra ei, și peste zi putea face, după ce se vor fi odihnit, și năvala cea mare asupra cetății.—Ori apoi trebuie să dăm drept lui Stavrinós, după care oastea lui Afiz Pașa se împărăștie încă la năvala lui Udrea—și aceasta ar rămânea să fie cunoscuta năvală de noapte. Iar Voivodul ar fi venit tocmai mâne-zi, când se apucă de bătut cetatea. ⁴⁾ Și am văzut știri ce se împacă și cu această părere: odată e raportul lui Sirmay, și apoi scrisoarea dela 30 Octobre din Veneția, care poate tot la el își are isvorul. Și acesta pare a fi adevărul.—Cetății i-ar fi dat foc, spune Stavrinós. Dar această încercare, mai mult decât faptă, se va fi întâmplat după ce o bătău trei zile de-a rândul. Căci, după mărturia Cronistului Ungur, cele trei zile, cât a șezut Mihai la Nicopole, sunt zilele cât a ținut baterea cetății, și nu zilele de prăpădăciune împrejur și în depărtare, în urmă, cum pare că

¹⁾ *Docum. XII*, p. 411.

²⁾ *Cronica anon.*, p. 290.

³⁾ *Docum. XII*, 392.

⁴⁾ Stavrinós, în *Tesaur I*, 300 (= *Legrand*, o. c. p. 64—5).

înțelege Cronica noastră. Ba, după Spontoni, o bătău chiar patru zile cu tunurile ce a luat dela Pașa ¹⁾. «A stricat-o», serie Szamosközy mai departe, «apoi isprăvindu-i-se praful s'a întors. A câștigat multe steaguri, cămile, catări, nespus de multe bogății în această luptă, și a lăsat să prădeze Țara până la muntele Hemus. Cale de 10 zile a pustiit pământul dincolo de Dunăre, până la muntele ce se cheamă Zaridal, unde e aproape orașul Dei» ²⁾ — adecă Vidinul.

Intocmai ca la Cronica noastră: «Și după aceea el purcese cu toate oștile în sus cătră Diiu, tot prădând din Dunăre până în munți, până sosi împotriva Diiului». Sangeacul de aci strânse de grabi oștile și toată țărănimea ținutului și trimise după ajutor și la Beiul de la Baia. ³⁾ Apoi eși de se lovî cu Mihai Vodă în șesul Vidinului. Lupta fu aspră și ținû multă vreme, până ce în urmă Turcii fură bătûți și avură mare pierdere de oameni, puțini numai scăpară în cetate, puțini putură dă fuga și se împrăștiară. ⁴⁾

Dar asupra luptei dela Vidin și asupra drumului până acolo ne dă Domnul însuș, în raportul său către Archiducele, știri și mai lămurite. «Aci am întâlnit iarăși doi Begi» scrie el, «cu o miie de Turci, și așa ne-am pus în apărare, de i-am mai bătut odată, le-am luat steagurile și am prins chiar Turci frunțași. Îndată după aceea, tot în ziua când a fost lupta, am și aprins orașul Vidinului, unde erau 12.000 de căși; dintre ai noștri puțini au perit. Pe lângă asta am dat foc la însemnate orașe turcești ca: Plevna, ⁵⁾ Vrața, Florentin și Orehvavicha; pe locuitorii Turci i-am tăiat. Iar în ținutul dinprejur, dela Țara Românească până la Sofia, am ars peste 2.000 de sate, și pe cei din ele, Creștinii sau Bulgarii ce-am aflat, i-am luat cu mic cu mare, cu averea lor cu tot, peste 16 mii de suflete, după socoteala mea, și i-am trecut dincoace de Dunăre; și celor mai săraci le-am dat pământ în toate părțile, unde s'a putut în Țara mea, atâta cât să-și poată agonisi hrana; și Țara aceea am lăsat-o de tot pustiită și prădată — nu-

¹⁾ Spontoni, *Attioni de' Re'*, p. 114.

²⁾ Szamosközy, IV, 100. Cf. relația contemp., tip. la Roma, în *Docum.* III, 2, 520: «lo battè [Nicolopi] furiosissimamente per quattro giorni continui et al fin l'espugnò.» Spontoni, o. c. p. 114.

³⁾ De bună seamă la Banja din Sârbia, în districtul Alexinaț, lângă Moravița.

⁴⁾ *Cronica anonimă*, p. 290. Szamosközy, IV, 100. Stavrinos, p. 300—1, ed. Papiu; și 64—5, ed. Legrand. După el fură 6.000 de Turci acolo, și toți periră.

⁵⁾ Acesta e pomenit și într'un raport din Constpl. *A. C. Ms.* 595: 9, 579.

mai cât am putut odihni cu ai noștri puțin» ¹⁾. E de însemnătate deosebită nota lui Szamosközy, care știe că Mihai a adus de peste Dunăre peste zece mii de Români, Sârbi, Bulgari (Oláhokat, Ráczokat, Bolgárokak). ²⁾

Cronica noastră mai povestește o întâmplare din lupta dela Vidin. După ce fură răsipiți Turcii, o ceată se întoarse «cu mare hărborie asupra lui Mihai Vodă», și un Turc ținti așa de bine de-și împlântă sulița în pânțele Voivodului. Acesta prinse de fierul suliții cu amândouă mâinile și, căutând în jur după ajutor, iată că alergară frații Preda Buzescu și Stroe Stolnicul, și în pripă tăiară capul Turcului și a soților lui, scăpând pe Domnul de perire ³⁾. Că Domnul a fost împuns cu sulița, «dar nu de moarte», știe încă la 29 Octobrie și Arhiducele Maximilian din raportul ce-i face un om trimis din partea lui Sigismund Báthory. ⁴⁾

După acest război, spune Cronica mai departe, «șezu Mihai-Vodă supt cetate 10 zile deplin», lăsându-și oastea — în partea ei mare, se înțelege — să prădeze și să pustiască în lung și în lat ⁵⁾. Și tot așa se adeverește și din partea turcească. «Și mai pustiise și arsese toată Țara Nicopolii» (tutto il Regno di Nicopoli), scrie un raport din Constantinopole, la 1 Novembre, «apoi se închise 12 zile în Țara turcească și adună tribut (bir) nesfârșit». ⁶⁾ De aci au înaintat Mihai-Vodă cu oastea și cu prada toată până la Cladova, unde iarăș i-au eșit Sangeacii locului înainte, pe cari asemenea i-a bătut ⁷⁾. A venit aci, căci avea de

¹⁾ *Docum. XII*, 411; Cf. și p. 409, spusele «Ambasadorilor Domnului la Curte, în iarna urm. Szamosközy, IV, p. 100 și II, 194, încă știe că pe Turci i-a omorit pretutindenea, iar pe Creștini, pe Sârbi și pe Bulgari, în număr de 12 mii, i-a adus cu tot avutul lor, cu carăle, în Țara Românească și i-a așezat acolo.

²⁾ Szamosközy II, 195, nota ungurească adausă în urmă.

³⁾ *Cronica anon.* p. 290—1. Pentru acesta și alte amănunte asupra fraților Buzești ce au fost arătate în primul volum al acestei scrieri, Iorga zice că această Cronică «am putea-o numi cu dreptate *Cronica Buzeștilor*». *Istoria literaturii române în sec. al XVIII-lea*, v. II, 606 sq. Cf. tot Iorga, *Cronicele muntene*, în *Analele Academiei Rom.*, Mem. sect. ist. XXI, 312—13.

⁴⁾ *Docum. XII*, 414.

⁵⁾ *Cronica anon.* p. 291.

⁶⁾ *A. C. Ms.* 595. 9, 579. Acestea li-a povestit martorului nostru un «Capigi Bassi», scăpat gol din tabăra lui Ahmet».

⁷⁾ Szamosközy IV, 100; cf. II, 194. În «Relation degli Ambasciatori di

gând să treacă Dunărea napoi pe la Rușava. S'a și început trecerea, dar, când au fost trecut oștile pe jumătate, odată au pornit vânt și vijelie, așa că cealaltă jumătate au trebuit să mai aștepte alte zece zile dincolo de Dunăre, petrecându-și vremea iarăș cu prădăciuni prin Țara Turcească ¹⁾.

Mărturii documentare nu avem, dacă Voevodul a stătut cu oastea sa până la sfârșit dincolo de Dunăre: Nu știm anume, decât din isvoarele cronicărești, că el însuși și-a purtat oastea până la Cladova și la trecerea apei la Orșova. Timp ar fi de ajuns între năvala cea mare asupra Nicopolei, la 10/20 Septembre, și între ziua de 6/16 Octobre, când îl găsim iarăși la Caracal. Și încă timp de zece și zece zile între bătăliile dela Nicopol, Vidin și Cladova. Trebuie totuș luat în seamă că, în raportul său din această zi de 6/16 Octobre către Maximilian, Voivodul nu pomenește nimic de izbânda dela Cladova, — fără ca totuș aceasta să poată fi motiv hotărîtor pentru lipsa lui de acolo. Că Domnul s'ar fi mai întors odată peste Dunăre, îndată după 6/16 Octobre, iarăș nu sunt semne. Căci știrea din «avizul» tipărit la Roma, încă în acel an (ca un fel de gazetă), despre o nouă mare biruință a Voevodului nostru nu se poate dovedi cu nimic. Se scrie anume în acel aviz ce cuprinde toate isprăvile lui Mihai-Vodă din această toamnă că, auzind Sultanul de bătaia dela Vidin și primind totdeodată scrisoare dela Cadiul din Adrianopole prin care-i cerea ajutoare grabnice, că altfel ar perde cetatea, într'atâta s'a spăriat, că îndată a rânduit adunarea și trimiterea de noi oști împotriva Valacului, despre care se zicea că are de gând să între în Thracia. Vrea chiar să pună în fruntea lor pe Marele Vizir, pe Aga Ienicerilor, pe Ciauși-Bași; și numai cu mare nevoie isbutiră aceștia, cu ajutorul Sultanei, să-i schimbe hotărîrea și să trimeată tot pe un Ahmet Pașa, om frumos, «dar care n'a mai văzut războiul», cu oastea cea nouă. Pe aceasta Mihai-Vodă ar fi bătut-o, între granițele Thraciei și ale Bulgariei, «pe la sfârșitul lui Octobre». Nouă mii de oameni i-ar fi tăiat și 8000 i-ar fi luat prinși și i-ar fi spânzurat îndată, de răz bunare că Sultanul i-a omorât cu chinuri grozave pe Agentul său, tocmai trimis la Poartă. ²⁾ Ori cât

Walachia» în *A. C. H. Nachtrag* 1598, (*Docum. XII*, 401), încă se spune de pustiirea și arderea Țării Turcești «până la Cladova».

¹⁾ *Cronica an.* p. 291.

²⁾ *Docum.* III. 2. 520—1. «Avviso dei progressi del Sig. Michele Vaivoda di

de hotărîte par aceste ştiri asupra biruinţei Voevodului, ea nu poate fi socotită ca faptă împlinită, căci nu se adevereşte prin nici una din celelalte multe mărturii din acest timp. Şi dacă ea se găseşte aproape întocmai aşă şi la Spontoni ¹⁾, aceasta nu poate fi socotită ca mărturie nouă: e numai o dovadă, cum am mai spus, că autorul se razimă pe gazeta cu pricina. Din potrivă, un raport din 18 Noemvrie, din Constantinopol, i dă lămurit desminţirea. «Astăz îţi spun», scrie acel raport, «că Marele Stăpânitor nu mai trimete pe Marele Vizir, nici pe Aga Ienicerilor, cum poruncise, când veni vestea de bătea ce o dete Pincincipele Mihai lui Ahmet Paşa, ce stă la Vidin», ... «ci a hotărît a trimete un alt Paşa dintre aceşti dela Poarta, cu numele Guselgi Mahmut Paşa, pentru a merge să ierneze la Dunăre, la graniţele Țării Româneşti». ²⁾ Acest Paşa eşise, ce e drept, încă o lună mai înainte, la 19 Octomvrie, în tabăra dela «Poarta Adrianopolei», o aşă numită poartă a Capitalei, dar se scria, la 1 Noemvrie, că va avea să stea mult timp acolo, din lipsa de bani. ³⁾

Mai e însă o arătare a Cronicei noastre, care nu se împacă nici cu petrecerea Domnului în mijlocul oştilor, dincolo de Dunăre, până la capăt, nici cu isprăvirea tuturor luptelor nainte de 6/16 Octobrie. Ea scrie de încheierea războiului acestuia: «deci trecură cu toată dobânda de se adunară la Noemvrie 5, anul 7107, şi se întoarse Mihai-Vodă în scaun în Târgovişte cu toţi boiarii». ⁴⁾

Neavând nici o ştire, nici un semn, de întoarcerea lui Mihai încă odată peste Dunăre, după 6/16 Octobrie, când de sigur eră în Caracal, şi luând acel dat al «adunării» întregii oşti în Țara Românească de adevărat, datul de 5/15 Noemvrie adecă, rămâne că Voivodul sau n'a mai fost nici cum până la Cladova, bătea ce n'o pomeneste în raportul său, cum văzurăm, şi s'a întors curând după isbânda dela Vidin, şi această părere e fără îndoială

Valacchia contra il Turco, dopò l'espugnatione di Nicopoli» etc. E de insemnat şi aceea, că în această relaţie sunt arătate ca biruite şi luate şi cetăţile Nicopolei şi a Vidinului, ceea ce ştim că nu e adevărat.

¹⁾ Spontoni, *Attoni de' Re'*, p. 115.

²⁾ A. C. Ms. 595. 9, 592. Di Pera di Constantinopoli li 18 Nov. 1598. Pentru trimeterea lui Mehmet Giuselgi vezi şi scris. lui Zamoyski c. Radziwill, din 14. Decb. în *Docum. Supl.* II. 1, 486.

³⁾ A. C. Ms. cit. f. 578.

⁴⁾ *Cronica anon.*, p. 291.

mai aproape de adevăr,—sau că a trecut cel puțin cu prima jumătate a oastei sale «pre la Rușava» napoi în Țară, lucru ce ar fi trebuit să se întâmple câteva zile înainte de 6/16 Octobree. Și atunci celelalte oști ce «au tot plănuit și au ars țara turcească» vor fi rămas acolo până pe la sfârșitul lui Octobree — așa dară mai mult decât 10 zile. Si acestea au putut da, împreună cu Sârbii ori Bulgarii locului, și altă bătae vre-unei oști mai mici turcești, între granițele Traciei și ale Bulgariei, pe la sfârșitul lui Octobree, de care vorbește raportul tipărit la Roma. Ne aducem aminte că Szymay aducea pe la 8 Octobree lui Maximilian vestea că Mihai-Vodă ar fi pus dela început 14 mii de «Sârbi sau haiduci liberi ce s'au răsculat acolo» să păzească pasurile la muntele «Almus», de sigur în Balcani undeva. Iar timpul acesta târziu al întoarcerii oștilor românești de peste Dunăre ar da dreptate și lui Szamosközy, care spune că Mihai-Vodă a pustiit Țara turcească, după războiul dela Nicopol, «șase săptămâni de zile». ¹⁾ Ba el are o notă și despre luarea Nișului, «oraș între munți» unde au fost tăiați patru sute de Turci, care ar putea fi tot locul isbândeii nehotărîte de pe la sfârșitul lui Octobree. ²⁾

Mai mult încă se pare că suntem în drept a întrebuița aici din însemnările aceluiași scriitor. Sârbul Baba Novac, care a fost subașă turcesc și prizonier la ei, a venit la Mihai-Vodă, nu spune când, și ș-a îmbiat serviciile. Domnul l-a făcut Căpitan de Haiduci. Odată l-a trames peste Dunăre la bătae. El a ajuns până la castelul Vrața (Vrača), în depărtare de două zile dela râu, și l-a ars. Când să se întoarcă, Turcii i-au ținut calea. Atunci el s'a îndreptat într'altă parte, căci eră bun călăuz, și ș-au dus oastea pe muntele Barkoncz, vecin cu Novacul, purtând-o pe acolo până aproape de Sofia. Apoi, făcând înconjur mare, a venit la Dunăre, tocmai la castelul Florentin, din jos de Orșova, nu departe de Vidin. Aci, luptându-se cu Turcii din Florentin, a luat multe corăbii dela ei ce se țineau de Castel. A trecut apoi cu cei 700 de feciori ai săi în Țara Românească, încărcat de pradă și robi. Cu totul numai opt oameni a pierdut. De atunci ajunse în deosebită vază la Mihai-Vodă ³⁾.

¹⁾ Szamosközy IV, 100; II, 194.

²⁾ *Ibid.* II, 195, nota adausă în urmă.

³⁾ Szamosközy, IV, 128—9. Poate să se rapoarte tot la corăbiile luate de Baba Novac dela Castelul Florentin și știrea lui Spontoni, o. c. p. 114

E drept altfel că Mihai-Vodă spune Arhiducelui Maximilian, în despomenita sa scrisoare dela 6/16 Octomvrie, că are de gând, după ce va află de isbânda Alteței Sale asupra Turcilor («nach E. F. D. Glück»), să treacă iarăș Dunărea, «printr'alt loc». Dar el aveă în vedere un loc în josul râului, căci zice: «și vreu să ard și să pustiesc toată Dobrogea până la Cetatea Albă sau până la Mare.»¹⁾

Cum că acest plan n'a mai fost săvârșit ne dau dovadă Deputațiunile lui Mihai trimise în urmă la Curtea împărătească: ele nu mai povestesc nimic despre asta.

De ce n'a mers Mihai-Vodă înainte pe calea apucată, purtându-și oștile peste Balcani, când trebuia să știe și el că Sultanul n'aveă o oaste nouă la îndemână și când Turcii trămurau în Adrianopol? Poate nu s'ar fi sinchisit el preă mult de răsboinicii căți se vor fi închis în cetățile Silistria, Nicopol și Vidin, pe cari nu li-au putut cuprinde, din lipsa de artilerie, pricină ce l'a împedecat dela începutul răscoalei sale de a sparge aceste cuiburi dușmane, presărate în coasta Țării-Românești. Dar cine-i strică rostul erau dușmanii dela Meazănoapte-Apus: Ungurii din Ardeal și Turcii din Ungaria. «Vrând să treacă mai departe cu gândul de a străbate până la Adrianopol», scrie un Diplomat care căpătase știință de ce a făcut cunoscut «pe ascuns Principele Mihai» Maiestății Sale Impăratului, în aceste zile, «fu împedecat de Principele Sigismund care, fiind în tabără, îl amenință de a intră în Țara lui și de a o luă în stăpânire, — astfel că fu silit, contra voinței sale, a se întoarce înapoi». Ba această mărturie ne mai spune că Sigismund a cercat să-l oprească prin amenințări («volse con ogni minacie ritenerlo») chiar la plecarea Domnului nostru

---

că Mihai, bătând Vidinul (nu putem zice luându-l în stăpânire, cum scrie martorul: «impadronisi ei di Vidin»), câștigă patru galere și multe bărci încărcate de muniții pentru oastea turcească.

¹⁾ *Docum. XII*, 411. . «bis auf nerter Griechisch-Weissenburg (Feyerwar)» ceea ce trebuie citit: Neszter Griechisch-Weissenburg. Dacă cuvântul «Griechisch» ne-ar face se ne îndoim asupra localității, dar «Neszter» (Nistru, căci «nerter» trebuie să fie o greșală) ne lămurește că nu poate fi vorba decât de Akkerman, Cetatea albă de pe Nistru, și că atributul contrazicător de «grecească» a fost adaus, de sigur din greșală, de traducătorul contemporan al scrisorii din limba ungurească.

peste Dunăre ¹⁾. Și tot acolo bate și mărturisirea Cronicarului Ungur Szamosközy care, precum știm, trăia în acea vreme, și avea legături cu oamenii cari săvârșau faptele. «Pe când Mihai Vodă făcea acestea», scrie el, «Principele Sigismund trimete postă la Mihai-Vodă pe Luca Bakoniay și-i face cunoscut că Satârgi Mohamed («Zatarchi Memhed») a luat Oradia. Aflând această știre» [care, cum ne aducem aminte, eră mincinoasă], «Mihai-Vodă se întoarce înapoi în Țara Românească» ²⁾.

Dacă de pricina arătată de Mihai Vodă pentru întoarcerea sa am vrea să zicem că a putut fi chitită și anume pentru a atâta pe Împăratul împotriva lui Sigismund, dar știrea Cronistului Ungur trebuie să fi fost auzită dela Unguri, poate chiar dela Bakonyai. E limpede, Principele pizmuiă pe Mihai-Vodă pentru strălucitele lui fapte și se temeă că își va câștiga preă mare omenie la Împăratul. Deci, când nu l'a putut întoarce cu amenințarea, a socotit să-l spăimânte cu Satârgi Mohamed care, dacă a bătut pe Maximilian, cum minția Sigismund, trebuie să se întoarcă acasă, ca de obicei, la începutul iernii, și-l puteă apucă pe Domnul nostru pe pământul turcesc.

În această stare a lucrurilor, se-înțelege, Mihai-Vodă nu se puteă zvârli mai departe, ci trebuie să se întoarcă înapoi. Dar el eră mai ales chemat acasă de întâmplările la care se așteptă dela politica ce făcea cu Arhiducele Maximilian și cu Împăratul împreună, cu privire la Ardeal. Planurile lui trebuiau cu atât mai răpede să fie puse în lucrare, dacă eră adevăr că Turcii au cuprins Oradia.

*

Eră timpul când trebuiau să sosiască dacă nu și George Raț dela Praga cel puțin Ambasadorii Domnului trimiși unul după altul la Arhiducele Maximilian, Petnehazi, la 14, și Petru Armeanul, pe la 16 Septemvrie, cu îmbieri foarte hotărîte. Din ele «năvala mare» în Turcia eră faptă săvârșită,—i mai rămăsese Voivodului să aștepte «însărcinarea», «încuviințarea», «porunca» Alteții și Maies-

¹⁾ A. C. H. Nachtrag, 1598: Alchuni particolari che il Prencipe Mihal Vaidoda di Valachia in secrete fa sapere alla Mta Cesarea». Acelaș și în *Docum.* XII, 401; v. aci și p. 414, punct 4.

²⁾ Szamosközy, IV, 100.

tății Sale de a se aruncă asupra lui Sigismund Báthory, pentru a răsbună «rușinea» ce a făcut măritei lor Case. Aceasta mai ales acum, când potrivea că și Comisarii, liberați de Sigismund, vor fi ajuns la Arhiducele, cari și ei își dau părerea, fără îndoială, îmbărbătați fiind și de el (de Mihai) prin Petru Armeanul, că Sfatul intim al Maiestății Sale trebuie să ia hotărîrea de a pedepsi pe Sigismund Báthory și pe prietenii ce i-au ajutat și de a încredința «la nescari oameni secreți sau lui Mihai, Voivodul Munteniei», execuția lor ¹⁾. Și banii făgăduiți prin contract pentru plata a 5, ba chiar a 10 mii de ostași, încă aveau drept să-i aștepte odată.

Intr'adevăr, Petnehazi sosiă în ziua de 6/16 Octomvrie la Caracal «cu bună relațiune», zicea Domnul în răspunsul ce da numai decât Arhiducelui, ²⁾—în faptă tot numai cu făgăduința ajutorului de bani, pentru a căror expediție ar lipsi prilejul acum, și fără nici o vorbă privitoare la însărcinarea ce doriă să capete. Atâta doar că putea trage oareși-care nădejde pentru asta din îndemnul de a nu rupe legăturile sale cu Săcuii, cum am văzut, și din hotărîrea ce o aștepta și Arhiducele dela Împăratul. ³⁾ Vestea cea bună i-o putea încă aduce Petru Armeanul. Și până atunci el putea făgădui Arhiducelui a trece de nou Dunărea, mai la vale, pentru a pustii Dobrogea și până la Cetatea Albă. ⁴⁾ Grija lui de întoarcerea Serdarului Satârgi Mohamet, dacă va fi avut-o un moment, încetase: Vestea trimisă de Principele Ardelean despre cuprinderea Oradiei de către Turci ⁵⁾ se dovedise acum de neadevărată. Și Domnul se rugă de Arhiducele, ca și mai înainte, să dea numai luptă bună Vizirului «cu oastea sa de despresurare», acolo la Oradia, că-l va birui, căci el are numai gloată proastă cu sine. Și-și repetă cererea de ajutor cu bani, dacă o fi să-i ajungă scrisoarea la dânsul. «Până ce Atotputernicul îmi ține resuflarea», se mărturisește el iarăș, «nu voi încetă a sluji Alteții Voastre princiare și întregii Creștinătăți cu jertfa trupului și a vieții mele» ⁶⁾. Pe când Mihai Vodă scria acestea, Maximilian, bolnav și disgustat de Ardeal, trimetea abia la Curte

1) *Mon. com. Transv.* IV, 223. Memoriul Comisarilor din 14 Octobrie, Cașovia.

2) *Docum.* XII, 411.

3) *Ibid.* p. 393—4.

4) *Ibid.* p. 411; cf. mai sus p. 87.

5) Cf. mai sus—mărturia lui Szamosközy.

6) Tot scrisoarea Domnului din 6/16 Octb.

cunoscuta relațiune a lui Sirmay asupra vizitei sale la Domnul Român, amintind Împăratului și din partea sa, încât privește pe acesta, cât de mult e de lipsă a-i întări contractul încheiat cu Comisarii, a-i asigura Soția și Copilul și mai pre sus de toate a-i trimite cât mai în grabă ajutorul de bani, «căci el a și zis, că *de scrisori bune ar fi sătul până în gât, dar ar vrea odată să vadă și faptele*». Spune apoi că socotește foarte primejdios lucru a trimite polițele menite gentru Voivod la Cluj, cum cere el, «din pricina Transilvăneanului care tot adună ce află»; și răzbunarea la care să gândește Voivodul, să-i scoată adecă dela negustori ardeleni ce vin în Țară, e foarte înceată și nesigură, iar banii i trebuie de grabă, acuma. Deci cere să i se trameată acest ajutor răpede «în bani gata»¹⁾.

Și tocmai a doua zi, la 18 Octobree, plecă spre casă și Petru Armeanul, care se vede că zăbovise atâta din cauza boalei ce încă nu-l părăsise.²⁾ Doar scrisorile de plecare și le primise încă la 8 Octobree,³⁾ după prima săptămână de ședere în Cașovia. Pe unde a mers, și când a ajuns la Târgoviște, nu mai știm sigur. Intr'o scrisoare din 12 Novembre către Arhiducele Maximilian, Mihai Vodă pomenește tot numai de scrisoarea ce a primit-o dela el prin Petnehazi, ca și cum acesta numai acum ar fi sosit, de curând. Dar aceasta dovedește, odată, că scrisoarea Domnului, din 16 Octobree, unde se pomeniă de întoarcerea, în aceiaș zi, a servitorului său credincios⁴⁾, a fost trimisă foarte pe ascuns, prin cineva care n'avea să treacă pe la Principele Ardealului, sau cel puțin despre care știă că nu va fi silit să arate scrisoarea, pe când scrisorile ce duceau oamenii trimiși acuma la Curte și la Maximilian erau anume întocmite să fie văzute de Sigismund. Și, a doua oară, nu dovedește nimic cu privire la sosirea sau nesosirea lui Petru Armeanul înapoi. Căci misiunea acestuia a fost ascunsă

¹⁾ A. C. H. Max. c. Împărat, Cașovia 17 Octobree 1598 (partea aceasta și în *Docum.* XII, 412. Indreptez—«der nuhr *auffkhumbt*» trebuie citit: der nuhr *aufklaubt*; «ehr das Gelt de praesenti *bedurff*»—citește: ...*bedarff*). Partea cea mai mare a scrisorii a fost întrebuintată mai sus.

²⁾ *Docum.* XII, 412—13. Max. c. Mihai Székely. Cașovia 18 Octb. Cere să-i fie spre ajutor inlesnindu-i calea spre casă, căci e bolnav.—Székely eră Colonel împărătesc la Satmar (Obrister zu Saggmar). *A. R. Registr.* 201, f. 177. sq.

³⁾ *Docum.* XII, p. 407—8. Au fost arătate mai sus, p. 69.

⁴⁾ De și e numit numai astfel și nu cu numele, îndoiială nu e că n'ar fi vorba de sosirea lui Petneházi.

înaintea Ardeleanului: i se spusese că se duce în Polonia. Și deci trebuia să rămână ascunsă și acuma.

Ori cum însă, fie că ar fi venit Petru Armeanul sau încă nu (vom vedea totuș că venise înainte de plecarea misiunii) cunoscutul răspuns ce el aducea nu cuprindea nimic nou cu privire la lucrurile mai mult dorite de Domnul și îl ținea tot în așteptare, până cine știe când. Iar el trebuia să știe din Ardeal că situația s'a schimbat. Poate știa chiar în ziua de 8 Novembre, de când sunt date primele acte ale solii ce trimitea acum din nou la Împăratul și la Maximilian, că Saturgi Mohamed s'a lăsat de a bate cetatea Oradiei și și-a stricat tabăra, la 3 Novembre. De sigur o știa aceasta la 12 Novembre, data scrisorilor lui către Arhiducele și către Împăratul. Știa apoi că Principele hotărâse, la 1 Novembre, a se întoarce și el acasă cu oastea din tabăra sa dela Feketető, unde a stat în vremea din urmă a asediului ¹⁾, pe la jumătate calea între Oradia și Cluj. Și e de crezut că va fi venit și la el vestea ce se cunoștea, pe la 9 Novembre, la Praga despre plecarea unei mari părți de Tătari din tabăra de la Oradia, după ordinul lui Satârghi, să pustiască Țara Românească, pentru ca Mihai să nu-și mai poată urmări luptele dincolo de Dunăre. ²⁾ În sfârșit el știa, cum vom vedea, încă acuma, și de solia ce a trimis Sigismund în Polonia, la Cancelarul Zamoyski, pentru a mijloci la Constantinopol împăcarea sa cu Turcii, și la verii săi Bathorești, tot pentru împăcaciune între ei. ³⁾

După toate acestea, ținând seamă că Maximilian nici nu s'a mișcat din loc, din Cașovia, ni se arată ca lucru foarte firesc că Mihai-Vodă să facă voia Principelui Sigismund, al cărui Trimis, Toldi Ștefan, raportă și el cu laude Arhiducelui, la 29 Octobrie, de faptele Voivodului peste Dunăre, de unde ar fi adus «vre-o

¹⁾ *Mon. com. Trans.* IV, 241—244. Hotărîrea dietei ținută «in castris nostris ad Keres positis, die 1-a Novembris».

²⁾ *Docum.* III, 2, 300—1. Depeșele Ambasadorului venețian. Praga, 9 și 14 Nov. 1598.

³⁾ *A. C. H. Nachtrag*, 1598 s. d. (*Docum.* XII, 401). Aceleaș știri sunt în parte, anume, cât privește acest punct, și într'altă predare de misiune. *Docum.* XII, 414, tot fără dată. Dar din aceasta se vede că P. Armeanul eră sosit înapoi, pe timpul expediții ei. De aci mai știm că omul lui Mihai V. văzuse cu ochii săi pe solul ardelenesc în Polonia. Ar putea fi acest om tot P. Armeanul, când a fost în Polonia, nainte de 7 săptămâni.

40 de mii de Greci și Bulgari în Țara sa, dincoace de Dunăre pentru siguranță, până ce oastea turcească va fi trecut înapoi. Mai mulți copii și fete și feciori au adus cu sine; iar pe oameni, pe Turci și Jidani, ca la 10 mii, i-au spânzurat goi și i-au ucis». ¹⁾

Principele ardelenesc eră pe cale a trimite o Deputație la Impăratul pentru a-i tâlmăci pricina faptelor sale (causam meam per certos et praecipuos legatos... proponere cupio), va să zică pentru a cere iertare că a călcat contractul, și se rugă de Maiestatea Sa să-i dea voie a face aceasta. Înțelegea el însă că pentru aceasta nu eră de ajuns ce spunea în scrisoarea sa către Impăratul. la 28 Octobree, că iaca a dat și acum probe de credință, stând «încă de mult cu toată oastea sa numai în depărtare de cinci miluri dela dușman care și acum mai bate Oradia» și ostentindu-l prin zilnice năvăliri; ²⁾ — în faptă tabăra sa se află la 70 de kilometri dela Oradia, și el eșise cu gândul să poată păstra cetatea și ținutul ei în legătură cu Ardealul. Dar Maximilian isbutise a trimite, în sfârșit, precum știm, ajutor de bani și de oaste îndestulător garnizoanei; și noul ei Comandant, Redern, o putu apăra (fostul Cap al cetății, George Király căzdu, în luptă vitejască, la 24 Octobree) până ce Turcii se lăsară de a o bate de răul ploilor multe, ținând-o astfel în credință către Impăratul. ³⁾ Și Sigismund socotiă cu tot dreptul cât de folositor i-ar fi sprijinul lui Mihai-Vodă la Curte. Doar Domnul nostru nu numai că păstrase credință Impăratului, nu numai că-l îndemnase și pe el la aceasta, chiar cu amenințări, ci săvârșise și fapte vrednice de toată lauda în paguba Turcului care se războiă cu oștile Maiestății Sale.

Deci îngâmfatul Ardelean care stă acum între două focuri se văzdu silit a cere ajutorul lui Mihai-Vodă pentru a câștiga iertarea Impăratului. Și Voivodul nu putea să-și taie ori ce legătură cu pământul împărătesc. De două părți eră înconjurat de dușmani:

¹⁾ *Docum. XII. 414* Bey Irer F. D. Erzherzog Maximilian *in Namen des Siebenbürgers* Anbringen, den 29 Octobris 1598. E foarte posibil ca tot Toldi să fi adus și scrisoarea Domnului nostru dela 6/16 Octb. Mai vartos că acesta aveă de spus și lucruri secrete, de cari nu știă Principele: Gaspar și Wolfgang Kornis sunt credincioși [Arhiducelui]. Asemenea toți Sașii și cei mai mulți Secui.

²⁾ *Mon. com. Trans. IV, 241.* Sigismund Báthory c. Rudolf. Din tabăra de lângă Feketető 28 Oct.

³⁾ Raportul lui Redern în *Történelmi Tár* 1878, 106—116.

de Turci și de Voivodul Moldovii cu ocrotitorii lui, Polonii. Cel puțin o ușă deschisă trebuia să-și țină la o graniță, la granița dinspre prietini săi, mai ales când Domnul Țării dela acest hotar căută și el cu zor prietenie nouă, cerea voie de a se supune la Ocrotitorul său. Doar Mihai «își imbiase puterile sale Serenismului Arhiduce Maximilian», Stăpânitorului trimis aci de Marele său Ocrotitor, «ca să intre în Transilvania și să scoată pe Principele Sigismund, dar nu avu răspuns» ¹⁾. Nu face nimic că el va deszice acuma ce a zis atuncia. Dorul adevărat al inimei lui îl știa Arhiducele și Curtea. Și ca să nu se creadă că el într'adevăr s'a schimbat, el va spune aceasta de nou, cu toată hotărîrea, dar «pe ascuns», pe cât putem judecă, prin mijlocirea acelor oameni, și nu printr'alți Trimiși deosebiți, ceva mai în urmă ²⁾.

Astfel Mihai-Vodă scria, la 12 Novembre, Impăratului cele ce urmează. Nu știe «ce hotărîre va fi avut» Maiestatea Sa mai înainte cu «Báthory Sigismund, Regele Ardeleanului,» nici «în ce stare se află acuma» cu el. Dar știe sigur că, îndată ce a venit iarăș, toate Treptele în toată Țara s'au dat către el, l'au primit și l'au pus iar de Principe al lor. Așa-i stăpânește acuma, și de el nu vreu să se despartă nici odată. «Ba chiar și boierii din Țara mea și toate treptele», zice din vorbă în vorbă mai departe Domnul, «de oarece în toate timpurile au fost uniți cu Ardealul și în toate s'au înțeles, sunt cu totul străini de ruperea dela datorința către Ardeal, nici nu cred că, rupându-se de către Ardeal, să poată rămâne Țara Românească teafără, supt scutul Creștinătății. Iar mie nu puțină grijă mi-a făcut această schimbare, mai ales că văd și supărarea Maiestății Voastre pe Ardeal și mă îngrijesc de datorința mea către Maiestatea Voastră. Văd și spre ce mare stricăciune a Creștinătății ar fi, dacă părinteasca, înțeleapta, milostiva Maiestății Voastre purtare de grijă se schimbă în mânie. Precum și acuma baterea Oradiei și pustiirea grozavă a frumosului ținut din jurul ei nu s'a făcut pentru altă, cum mi-a spus un prieten al meu, Turc fruntaș, ci pentru războirea celor două părți între ele» — vrea să zică: pentru dușmănia dintre Impăratul și Sigismund, fiecare voinde să aibe Oradia. Și dacă această răz-

¹⁾ Cunoscuta misiune secretă la Impăratul, fără dat: «*Alchuni particolari*», la început. A. C. H. Nachtrag 1598 (= *Docum.* XII, 400).

²⁾ *Ibid.* și *Docum.* XII, 414—15. Le vom întrebuința mai jos.

boire ar mai ține, scrie Domnul, și s'ar întinde și asupra Ardealului prin atacarea lui de oștile Maiestății Sale, atunci ce mare stricăciune și pagubă s'ar face «nouă și Țării vecine». Deci se roagă cu supunere (alázatosan könyörgök felségednek) să fie cu bunăvoință către sârmanul său servitor credincios [cătră Sigismund]. «Eu socot», spune Domnul, «că Regele Ardealului, din mila lui Dumnezeu cu noi împreună, nu puțin a slujit Maiestății Voastre și întregii Creștinătăți, în timpul de mare primejdie a Impărăției Maiestății V., atunci când Turcul a luat Rabul: Pe când noi nu puteam avea nici o nădejde în ajutorul creștin, a rădicat sabia împotriva Turcului alături de M. V., a eșit din Țara sa, a pustiit Impărăția turcească, a ars-o, cetățile, castelele ei li-a luat. Și aici în Țara Românească a venit în persoană, a scos cu bătaia, cu noi împreună, din Țară marea, nebiruita putere a Impăratului [turcesc], pe Sinan Pașa, a luat cetatea ce o zidise ¹⁾, — am pus de s'a făcut jaf și foc până în Țara Tătărească, chiar până la Mare. Apoi a eșit iar în persoană lângă Maiestatea V. și fratele M. V., s'a bătut chiar cu Impăratul turcesc — cum a întors Dumnezeu norocul e cunoscut M. V. ²⁾. După aceea a luat Cenadul și castelele din jur, a pustiit Timișoara ³⁾ și, precum bag de seamă, și acum e servitor adevărat și credincios M-ții V. și întregii Creștinătăți». In urmă se roagă de iertarea lui — și dacă va fi greșit cu ceva — aceasta a putut fi din pricina firei lui pornite — ear M. Sa să nu-și întoarcă fața «pentru nimica» dela o slugă așa de bună. «Eu sunt servitor credincios Maiestății Voastre și întregii Creștinătăți», zice de încheiere Voivodul, și să nu deă Dumnezeu să mă străduesc spre paguba Creștinătății sau a Maiestății Voastre: de aceea mă rog cu supunere de Maiestatea Voastră, să luați pe Regele ardelean și Țara lui în mila de mai nainte, căci, dacă M. V. va veni cu război asupra lui, eu socot de lucru peste putință ca Țara mea să poată rămâne fără mare primejdie». Apoi spune că a făcut această rugăciune din bunăvoință pentru Maiestatea Sa și pentru Creștinătate ⁴⁾.

¹⁾ E vorba de Târgovistea ce o întărise Sinan, în timp ce Mihai se retrăsese spre Rucăr. V. vol. I. al acestei scrieri.

²⁾ La Agria în 1596. Traducerea românească în *Docum.* III. 1, 313 e greșită aici.

³⁾ La 1597. v. vol. I, p. 478—9.

⁴⁾ *Mon. com. Trans.* IV, 245—7, și *Docum.* III. 1, 312—3. «Michael Voivoda Regni Transalpini» către Imp. Rudolf II. «Tergoviste» 12 Novembre

Putea Mihai-Vodă să scrie slobod — în ponci cu cererea sa făcută înainte cu 5—6 săptămâni prin Petnehazi și Petru Armeanul, ba chiar și prin George Raț — că Împăratul să lase în pace pe Sigismund, că atunci și Țara sa ar fi primejduită, se-nțelege de Turci (poate în unire cu Polonia și Ieremia Vodă din Moldova) : eră ceva ce se putea întâmpla. Dar să spună el de bună voie că biruințele sale și toate frumoasele sale fapte războinice din iarna anului 1594—5, dincolo de Dunăre, ca și minunata-i răscoală împotriva Turcilor, tocmai când oștile împărătești perdeau Rabul, la 1594, erau fapte săvârșite de Sigismund, cum acesta trâmbițase în lume atunci, aceasta nu se poate: scrisoarea Domnului eră pregătită în cancelaria din Alba Iulia, sau cel puțin se scria după puncte hotărâte, trimise de acolo. Și tocmai aceasta ne îndreptățește a crede, chiar dacă n'am cunoaște alte acte, că alături de ea mergeau alte propuneri pentru a fi făcute la Curte, fie în scris, fie cu graiul, cuprinzând gândul adevărat al Domnului.

Și mai bine se vede că Mihai-Vodă scria la comandă din cuvântarea lătinească, cu datul de 21 Novembre, ce o dă în scris la Curte Delegatul Domnului, Grigorie Balogh (tradus: Stângaciul). Chiar datul ei, atât de târziu după al celorlalte acte, par'că dă a înțelege că se așteptă până ce sosi din Ardeal conceptul ei. Căci nu e datul predării la Praga al instrucției, cum vom vedea. În mare parte ea e de acelaș cuprins, se deosebește numai începutul, în tâlcuirea dușmăniei dintre Împărat și Sigismund, și sfârșitul, unde să cuprinde o cerere nouă.

După urările de sănătate și de biruință asupra dușmanului ce se aduc Împăratului, Balogh arată cum Domnul său a aflat cu părere de rău de neînțelegerea ce s'a ivit între Maiestatea Sa și Principele Transilvaniei, din pricina că acesta s'a întors înapoi în Țara sa, după ce a dat-o Maiestății Sale. «De începerea acestui tratat și de săvârșirea lui, domnul meu Mihai Vodă n'a știut nimica», zice Delegatul, «decât că a auzit că s'a depărtat din Transilvania, dar pentru care treabă și cu ce gând, nimica n'a înțeles. Nici de întoarcerea lui n'a știut și n'a aflat nimic, decât că a auzit că s'a întors în Țară, că toate Staturile (Treptele) l'au primit,

---

1598. După original ung. din A. C. H. E de notat că Mihai își datează corespondența cu Împăratul și ai săi, de când au intrat cu ei în mai strânse legături, după calendarul nou («nemțesc», cum îi zice poporul nostru).

supunându-se lui ca unui Principe.» Atunci Domnul, «mirat de atâtea schimbări, răpede a trimis un om al său la el să știricească de ce s'a întors, și dacă vrea să rămână pe lângă Creștinătate. La acestea a răspuns, întâi, că toate s'au întâmplat peste așteptările lui», arătând cunoscutele lui pricini de nemulțămire, că nu i s'au dat cele făgăduite. Al doilea că, dacă M. Sa îl primește iarăș în mila sa de mai nainte, va fi gata ori când a lua armele pe lângă Maiestatea Sa împotriva Păgânilor. După aceea înșiră meritele lui pentru Impăratul și Creștinătate, ca și în scrisoarea Domnului, amintind, întâi, cum s'a dat de bunăvoie pe partea Impăratului, când Turcii ocupară Rabul, și s'a lăpădat de ei, cu toate că aveă pace și liniște din partea lor. Apoi adauge cum și de astă dată a fost tot în tabără și a trimes, împreună cu Domnul său, «un număr oarecare de ajutoare la Oradia, ceea ce înțelegând Turcii s'au depărtat de acolo». Deci se roagă, M. Sa să nu împingă dela sine pe un așa servitor credincios, ci să-i primiască serviciile. Iar ceea ce pune culmea la toate este că Mihai Vodă se roagă, Maiestatea Sa «să deă lui Sigismund înapoi Oradia (Varadinum M. V. S. restituit), ¹⁾ căci Oradia nu poate trăi afară de Transilvania și de aci se poate naște mai mare primejdie pentru Creștinătate». Mai e de însemnat forma nouă de încheiere, în care Mihai Vodă spune că, credincios cum e până la moarte Creștinătății, nu-i va putea nimic ajuta, «dacă Principele Transilvaniei i va fi dușman, căci Țara Românească se cărmuiește cu Transilvania (quia Valachia cum Transilvania se regit), și o Țară nu se poate rădica împotriva celeialte nici într'un chip; nici nu e la loc (neque idoneum esset) ca să ia armele și să se scoale împotriva unui astfel și atât de bun Principe creștin care, după Dumnezeu, a ținut pe Domnul meu și l'a așezat de nou (restituit) în Țara sa». ²⁾

Cu Balogh împreună Mihai Vodă trimiteă «și pe Iovan Marcu Dobrovni». Ei aveau să treacă și pe la Arhiducele Maximilian, ba

¹⁾ Dovadă că, la plecarea Ambasadorului din Târgoviște, se știa aci că Turcii părăsiseră de tot asediul Cetății.

²⁾ *Docum. III.1, 315—317 (=Mon. com. Transv. IV, 247—250)*. «Instructio nuncii Illustris ac Magnifici Domini Michaelis Vaivodae ad Sacratissimam Maiestatem Caesaream. Anno Domini 1598, die 21 Novembris. --«Restituirea» Domnului în Scaun, pomenită aci, va fi restituirea în Capitala sa ce o ocupaseră Turcii, în vreme ce el se rătrăsese dinaintea lor la munți, în 1595. În faptă el nu-și perduse atunci Domnia, ca să poată fi vorba de restituire.

aveau scrisoare de încredințare, cu datul de 8 Novembre, și pentru Comisarii Szuhay și Istvánffy, cari erau rugați să nu-l uite nici pe el, după cum li-a fost făgăduința, încolo să creadă ce vor spune solii cu graiul. ¹⁾ Dela Maximilian cerea banii pentru oaste: l-a dat vorbă prin Petnehazi că banii sunt gata, lipsa e numai că n'are cum să-i trameată. Se roagă să-i dea acestor boieri credincioși ai săi ce vin anume. Apoi i aduce aminte că a luat împrumut pentru Comisari, zălogindu-și o moșie a sa, 10 mii de galbeni ce i-au trimis ei la Hanul Tătar—primăvara trecută—. Pe lângă asta au avut cu ei hotărîrea să-i plătească 10 mii de ostași nămiți (mercenari), începând dela 1 Iunie,— dar, neavând bani, ei i-au scris de câteva ori, din Alba Iulia, să-i plătească el, până ce vor sosi banii dela Maiestatea Sa. Și astfel el a plătit soldul pe 2 luni la 5000 de oameni, luând bani împrumut pe mari zăloage, iar acum e zorit rău de creditori, în fiecare zi. La sfârșit i spune că nu știe, dacă Arhiducele are cunoștință că a trecut peste Dunăre, și ce isprăvuri a făcut și pe câți Pași, Begi și alți Turci fruntași i-a bătut. Va află dela oamenii săi. ²⁾ Asta dovedește încă odată că scrisoarea sa dela 16 Octobre n'a fost trimisă prin om anume, ci printr'un străin, poate prin solul ardelenesc Toldi: Voi-vodul putea crede că, din întâmplare, nu va fi ajuns la adresat.

Dar chiar lipsa oricărei amintiri de planul și îndemnul lui Mihai Vodă de mai nainte de a scoate pe Sigismund din Scaun, trecerea fără nici o tâlmăcire dela rugăciunile lui de până acuma ca să ia pe Ardeleanul de două părți la bătaie, el și oștile împărătești, dovedește că, pe lângă însărcinarea arătată în actele ce le-am văzut, Trimișii Domnului mai aveau și alt ceva de spus, cu graiul. Și, dat fiind că tâlmăcirea însărcinării, cu datul de 21 Novembre, ce se predă la Curte, se făcea în numele numai unuia dintre Trimiși (el vorbea într'una de «*Dominus meus*»), ar putea fi că însărcinarea ascunsă, cu graiul, s'o fi avut cu deosebire celalalt Trimis. Dar nu e cu putință a hotări care din ei a avut să grijiască de una și care de alta, fără a voi să zicem că nu puteau avea amândoi toate în comun. Avem, anume, privitor la această misiune, câteva cuvinte de încredințare, scrise cu mâna Domnului, românește: «rogu-mă Măriei tale să crezi pre omul nostru, pre Gligorie postel-

¹⁾ *Docum.* III, 1, 311 (= *Mon. com. Transv.* IV, 245).

²⁾ *Docum.* XII, 418—19. Mihai către Maximilian, Târgoviște, 12 Nov. 1598.

nicul, de ce va grăi» ¹⁾. Dar ele ar putea fi adresate Principei Sigismund, care mai curând eră în stare a avea lângă sine un Secretar Român, cunoscător de cirilice. Și atunci Balogh, căci de sigur el e Postelnicul Gligorie, putea să aibă pentru Împărat și Arhiduci numai însărcinarea cunoscută, plăcută lui Sigismund, dimpreună cu ce va fi mai avut să-i spună acestuia cu graiul, în trecere,—iar cea ascunsă ar fi natural să rămână pe Ioan Marcu Dobrovnicchi. Dar cuvintele românești ale Voivodului puteau fi scrise și pentru Arhiducele Maximilian, și atunci ele privesc de-a dreptul misiunea secretă ce urmează a fi desbătută, care ar rămâne tot asupra lui Balogh. Și aceasta nu poate fi alta, decât cea cuprinsă în actele nedatate ce le-am atins și mai sus și cărora trebuie să le facem loc aici.

Odată avem câteva puncte italienești, însemnate de nu știm cine, asupra celor ce «Principele Mihai, Voivodul Țării Românești, face cunoscut pe ascuns Maiestății Sale». Cunoaștem începutul, unde se jeluia că «și-a îmbiat puterile» Arhiducelui Mazimilian, «pentru a scoate pe Principele Sigismund», îndată ce acesta s'a întors, «dar n'a avut răspuns». Tot aci e cuprinsă și arătarea: cum a voit Sigismund cu amenințări să-l oprească de a trece Dunărea; cum Mihai Vodă totuș a trecut și a rupt Turcii în trei locuri—la Vidin, Silistria și Nicopol, fără a putea lua și cetățile acestea, din lipsa de artilerie; cum ar fi voit să străbată până la Adrianopol, dar a fost silit de Transilvănean a se întoarce, căci îl amenință cu intrarea în Țara sa. Apoi zice: «La întâmplare că Maiestatea Sa face învoială cu Principele Sigismund, e de lipsă ca pasurile [Ardealului, se 'nțelege] să rămână deschise și libere, pentruca Mihai Vodă să-și poată trimite oamenii săi și scrisori, tot așa să poată primi ordine dela M. Sa împărătească. La întâmplare că nu se ajunge la înțelegere, aflându-se Mihai-Vodă în mijlocul dușmanilor, înconjurat de Turci, Moldoveni, Poioni și Transilvăneni, va trebui să-și deschidă calea cu puterea, cu care stă foarte gata a împlini tot ce-ar porunci Maiestatea Sa împ., având înțelegere cu Săcuii și cu alții din Transilvania și bune

¹⁾ Aceste șire au fost descoperite de d-l Prim-Ministru D. A. Sturdza și publicate (și în facsimile) în *Analele Academiei Rom.* seria II, vol. VIII (1885), p. 263, dimpreună cu un mic studiu asupra lor, p. 261 — 266. Deși nedatată decât cu o însemnare a anului 1598, în dosul hârtiei, de altă mână, d-l Sturdza a adus cu dreptate această notă în legătură cu misiunea din chestie.

legături». Mai departe se spune Impăratului că «Mihai Vodă are înțelegere și scrisori de îndatorire (lettere obligatorie) cu Principele Constantin ¹⁾ și alți Domni Poloni, vecini cu Moldova, pentru a putea lua în stăpânire, îndată ce M.-Sa i-ar porunci, nu numai Moldova, ci de a trece și mai departe, cu deosebire dacă Serenisimul Maximilian ar fi în Transilvania, și ar avea de gând a trece în Polonia. Tot ei se îmbie de a se uni cu Mihai Vodă și pentru a scoate pe Principele Sigismund din Transilvania, așteptând pentru aceasta ordinul și voința Maiestății Sale».

«Înștiințază Mihai Vodă că Principele Sigismund a trimis oamenii săi la Cancelarul Poloniei și un Iesuit la Cardinalul Báthory, pentru a se împacă cu ei, mai rugându-se de Cancelarul Poloniei «de a trimite oameni în numele său la Constantinopol pentru a se tocni de pace cu Turcii. În ori ce chip Mihai-Vodă vrea să trăiască și să moară vasal prea credincios și servitor al Maiestății Sale împărătești, dela care așteaptă încă ajutoarele făgăduite. Și, la întâmplare că Principele Sigismund rămâne în Transilvania, să fie îndatorat a trimite oamenii săi, la cerere, în ajutorul lui Mihai-Vodă, căci dânsul nu vrea să atârne nici să asculte de alții, decât de Maiestatea Sa împărătească, ori de cine va fi rânduit de ea» [M. Sa]; «pasurile să rămână libere și el va fi totdeauna gata cu persoana și cu puterile sale de a trece unde-i va porunci M. Sa împ. și de a se lupta cu Turcii sau cu ori care alți dușmani ai Maiestății Sale, în numele căruia va păstră, va apăra și va mări provincia Țării Românești, și va fi în toate prea ascultători de Maiestatea Sa împărătească» ²⁾.

Toate aceste arătări se potrivesc cu o parte din punctele unui act nemțesc, scris, cum se pare, pentru Maximilian, numai căt acesta mai cuprinde și altele noi, și unele sunt mai izbitor spuse: așa că suntem îndemnați a crede că ele sunt luate după predarea ce făcură aceiași Trimiși ai Voivodului asupra însărcinării lor. 1. Voivodul vrea să trăiască și să moară pentru ceea ce s'a îmbiat și a jurat Comisarilor: vrea să fie prietin prietinelor și

¹⁾ Intr'o scrisoare nedatată (dar fără îndoială din acest an) a acestuia c. Mihai-Vodă (ung.) se cere, Mihai să trimeată un om de încredere prin care să-i poată da știre despre toate. Apoi îi spune că a scris Cazacilor, și ei sunt gata a-l servi, numai să le dea vorbă, când să plece, și să le trimeată bani. Vreau să știe ce le plătește. *Docum.* III, 1, 318—19.

²⁾ A. C. H. Nachtrag ad 1598, publ. în *Docum.* XII, 400—1.

dușman dușmanilor Maiestății și Alteții Sale. 2. Fără știrea M. și A. Sale nimic nu vrea să facă, ci tot ce dâșii îi vor porunci. 3. *Nu vrea să se țină de Ardelean, până ce nu-l va fi pus supt picioare.* ¹⁾ Punctele 4 și 5 cuprind lucruri cunoscute întocmai: la «rugat» să nu treacă Dunărea, și a trimis sol în Polonia, pe care l-a văzut cu ochii servitorul său, (al lui Mihai) în Polonia. 6. «A trimis și un Călugăr din Cluj la cei doi Bathori în Polonia, ca ei să se tociască prin Cancelarul ca, dacă împăratul turcesc nu i-ar da lui pacea și mila, unul din ei să capete Țara, iar lui să-i rămână trei castele: Făgărașul, Gherla»—și numele altreilea l-a uitat scriitorul actului, care nu poate fi chiar Trămisul domnesc. 7. Vorba ce i-a trimis Arhiducele prin Petru Armeanul cu privire la Săcui Voivodul o va urmă cu ascultare, căci are prilej prin servitorii săi ce cunosc Țara. 8. Tot asemenea cu Polonia. 9. Privitor la ce a fost hotărât cu Comisarii: să-i fie ținuți zece mii de oameni vara și cinci mii iarna, jumătate călări, jumătate pe picioare, cere jumătate să i se dea în bani, jumătate în oameni. 10. Se roagă M. Sa să nu-l lase la lipsă, ci să-i trimeată bani îndată, căci ș-a pus amanet (zalog) toate scumpătățile pentru eșirea din urmă la război, și a împărțit tot la ostași. «Petru Armeanul i-a adus mângăierea dela Alteța Sa că va căpăta cât mai curând banii, numai dacă va trimite oameni de încredere după ei. 11. Ambasadorul (der Gesantter) arată obligația celor 10 mii de galbeni împrumutați pentru Tatar, și se roagă pentru întoarcerea lor. 12. Românului i s'au îmbiat șeaze mii de Cazaci cu 35 de tunuri mari și 50 mici pentru a merge împotriva dușmanului». Din lipsa de bani însă nu i-a putut primi; i-ar putea însă avea oricând. 13. Va ascultă orice poruncă a Maiestății S. și a Alt. S. «14. Cere patru Căpitani de război, cari știu cârmui oastea și căroră să li se poată încrede: mai bine i-ar părea de Croați, de-ar fi chiar numai flăcăi săraci, dar credincioși și cinstiți». 15. Patru persoane cari știu umbla cu focul și cu mașinile de spart, căci a pustiit multe locuri lângă Dunăre, unde au rămas numai castelele. 16. Patru trâmbițași Nemți. 17. In socoata datoriei de bani ce are să capete cere patru mii de puști (Musketten). Tot așa muniție de praf și plumbi, de care are mare

¹⁾ «Was er einmal geschworen, will er halten, und nit Sibenburgisch seyn, bis er ihn untter die Füsse getretten.»

trebuință. 18. «Pe lângă acestea dorește să aibe răspuns cu privire la Transilvănean, cum are să se poarte cu el: are să fie pace ori altceva, ca să știe de ce să se gătească. Căci ce-a făgăduit și jurat odată Maiestății Sale, cu aia vrea să trăiască și să moară». — La toate aceste puncte cere un binevoitor răspuns. 19. Arată obligația lui Iovan Marcu (acesta e, credem, însuș Trimisul) pe șapte mii de taleri, ce i-a împrumutat pentru darurile Tătarilor. «20. Se roagă pentru cai proaspeți, ca să se poată odihni ai lor».

Trimisul mai aduce veste și asupra stării și așezării oștilor Domnului său acum. În Focșani, la granița Moldovei e tăbărită partea mare a ostașilor săi — se-²ntelege, hotarul dinspre cei mai odihniți și tot atât de răi dușmani ai săi ca Turcii trebuia să fie totdeuna cât de bine păzit. Totdeodată aci oastea nu eră departe de Săcuimea din Ardeal, cu care frământă alte planuri. La Brăila sunt 2.000 de oameni, ziceă apoi Trimisul; la Floci, tot lângă Dunăre, o seamă, și un număr bun la Cornățel, către Silistria, unde stă Pașa Ahmet, cumnatul Canului tatar, «un om rău». Împărtășeste apoi știrea de orașele ce-au pustiit (probă că eră prima misiune după scrisoarea dela 6|16 Octobree, de a cărei primire nu știă Domnul nimic): Turtucaia, Rușciuc, Șiștov, Nicopol, Rahova, Vidin, Cladova — dar *cetățile* lor, zice, *stau încă ocupate de Turci: pe acestea ar vrea să le mai cuprindă în iarna asta.* ¹⁾

Partea comună din aceste două acte, cum am zis dela început, nu ne lasă să le despărțim unul de altul: acesta din urmă cuprinde depozitia întregă a Trimisului domnesc, cum ea a fost făcută la Arhiducele Maximilian și, de sigur, în acelaș fel și la Curte; cealaltă o parte ce a fost împărtășită vreunui Diplomat străin, sau atâta cât el a avut trebuință din ea. Tot cuprinsul lor apoi arată că sunt acte asupra unei misiuni din primul timp după întoarcerea lui Mihai-Vodă și a tuturor oștilor sale de peste Dunăre, dar înainte de ce Sigismund și-ar fi trimis Delegații pentru noua supunere la Impăratul. Și din cel întreg și mai amănunțit înțelegem că Petru Armeanul ajunsese și el acasă dela Cașovia, dar că ne aflăm încă la începutul iernii. Nu mai încape îndoială că n'ar fi vorba de misiunea secretă a lui Iovan Marcu Dobrovnichi, ori și a soțului său Balogh. Amândoi mai aveau apoi însărcinarea să aducă și banii ce eră Impăratul dator Domnului nostru.

Acești bani nu erau încă trimiși, la sosirea lor la Leutschau (citește: Laiceau, ung. Lőcse), unde ajunseră pe Maximilian, la 8 Decembre,¹⁾ dar se luaseră până atunci hotărâri în privința lor, în înțelesul cererilor lui Mihai-Vodă, împărțite de Arhiducele Maximilian. Căci răspunsurile Impăratului la solia lui Petnehazi și Petru Armeanul nu fuseseră încă date, și aveau să fie trimise pe George Raț, care se află tot la Praga.

Abia la 1 Noembre își primia George Raț răspunsul. Mihai-Vodă va afla din copie ce a răspuns Maiestatea Sa Tatarului cu privire la tocmeala de pace. «Cât privește pe Il. Principe Sigismund, fiindcă el scrie că-și va trimite internucii săi la noi», zice Impăratul, «îi așteptăm pe ei înainte de a hotări ceva anume despre acele lucruri». Dacă se vor ajunge la o înțelegere cuviincioasă, Principele nu va avea să se plângă de nimic — știm că Voivodul, pentru a putea câștiga liberarea misiunii tataro-române dela Sigismund, și pentru că nu știa ce gând ar avea Impăratul cu acesta, încă de mult îndreptase instrucția lui G. Raț în înțelesul iertării lui pentru cele ce a făcut. Maiestatea Sa îl va înștiința de orice ar hotări. Din ajutorul făgăduit i-a fost rânduită o bună parte «prin negustori». Să se lupte ca și până acuma cu credință împotriva dușmanului; ocrotirea și un scut sigur i făgăduie în Țara sa, după cum i va tâlmăci mai pel arg Ambasadorul.²⁾

Intr'aceea sosiseră «scrisorile» și «relațiunile» lui Maximilian asupra misiunilor lui Mihai-Vodă ca și raportul Comisarilor asupra faptelor săvârșite de ei, și Sfatul intim («Consiliul secret») împărătesc, fiind de față Hornstein, Corradutius, Meccero și Pezren, își dă părerea asupra lor la 4 Novembre. Din toate acestea, ca și din faptele sale, zic Sfetnicii, se vede că Voivodul Țării Românești «e fără îndoială credincios și cu dreptate către Maiestatea Voastră imp. și către Creștinătatea obștească», și că așa va rămâne și se va dovedi tot mai mult prin fapte, după cum jură, până la sfârșitul vieții sale. La cele trei puncte ale lui: întărirea contractului încheiat de Comisari, darea ajutorului făgăduit, și darea unui loc în Impărăție, unde să poată șede cu ai săi, la întâmplare de nenorocire, iar acum îndată un loc de siguranță pentru

¹⁾ *Ibid.* p. 421. Max c. Mihai-Vodă, Leutschau, 9 Decembre 1598.

²⁾ *Docum.* III. 1, 303—4. Valacho responsum ad ea, quae ratione Tartarorum Principis proposuit. Rudolphus. Podiebrad, 1 Novembre 1598.

Soție și Copil—ei zic că : Legăturile și făgăduielele la care s'a învoit cu Comisarii trebuie trecute cu vederea, trebuie lăsate fără răspuns, de oarece, schimbându-se lucrurile în Ardeal, nu se pot împlini. Să i se arate însă prin Ambasadorul său ce se află aci, adică prin George Raț, plăcerea Maiestății Sale pentru statornicia și credința sa, și să i se spună că, de mulțumire, i s'au și trimis de mai nainte, în polițe, la Cluj, 46 de mii de taleri, și că va fi ajutat și cu mai mult. E drept, zic ei, că Maximilian cere banii gata, în aur, căci cu polițele pentru Cluj n'are s'ajungă la nici o ispravă, din pricina lui Sigismund. Dar dâșii tot socotesc că ar fi bine, «de oarece Voivodul e mulțumit cu asigurația aceasta și n'are nici o teamă să-și primiască banii în Cluj»,... «și par'că dinadins caută o pricină să-și răzbune asupra Transilvăneanului pentru batjocura ce-a făcut Maiestății Voastre împărătești», dacă el, Sigismund, s'ar atârna de bani : M. Sa să deă poruncă ca îndată să i se trimeată polițele, lui sau oamenilor lui, ca apoi să-și scoată banii. Cât privește locul de locuință și moșia ce cere, pentru întâmplare de nevoie, și chiar îndată, pentru punerea la scut a Soției și a Copilului său, Sfetnicii țin că asta, se cuvine și M. Sa «e datoare» a-i da. Ba lucrul slujește și pentru încredințarea Maiestății Sale de supunerea și statornicia lui, de vreme ce vrea să pună supt ocrotirea Maiestății Sale ce are mai iubit și mai scump pe lume, dimpreună cu ce i-a dat Dumnezeu, care de bună seamă nu e lucru mic. Și ar fi bine ca M. Sa să-i poată numi chiar acum îndată un astfel de loc, pentru mângâierea și îmbărbătarea lui. De oarece însă aceasta nu se poate în pripă, până ce nu se va avea părerea «Camerei Curții», căreia M. Sa a și dat ordin să caute ce loc și ce moșii i s'ar putea da, deci e de lipsă «a-i face într'aceea Voivodului dreaptă și nesmintită nădejde» că M. Sa se gândește a-i da un astfel de loc. Cât despre scutul Soției lui și al Copilului M. Sa va răspunde că nu gândește că ar fi de lipsă să se mute de acasă, dar, dacă peste așteptare ar ajunge lucrurile acolo, apoi le stă în voie a veni la Cașovia, ori într'alt loc din Ungaria de sus, «dacă nu ar vrea să-i trimeată chiar la Viena». Ori unde ar voi, vor fi încredințați de scutul, apărarea și ajutorul părintesc al Maiestății Sale.

Trecând la lucrul cu Ardeleanul, Sfetnicii țin seamă de paguba și stricăciunea ce s'a adus Maiestății Sale în războiul cu Turcii, după cum destul se vede din scrisorile Arhiducelui Maxi-

milian, «din relațiunile Comisarilor» și «din răspunsul dat de Voivodul din Țara Românească». Și arată cum Arhiducele și Comisarii de-o potrivă sunt de părere că «această batjocură făcută de Ardeleanul nici de cum nu se poate iertă», și că trebuie să i se răsbune cu fapta — mai cu drept cuvânt trebuiau să pună aci cu părerea sa pe Mihai Vodă—: ar trebui să caute cum să prindă pe Transilvăneanul, cu puterea sau pe furiș. Această părere o împărtășesc și ei, Sfetnicii, dar totuș zic că lucrul e prea însemnat și că «trebuie desbătut cu toții și cu alții mai mulți». Cu toate că nu sunt contra îndemnului dat de Arhiducele și de Comisari (unde e iarăși Mihai Vodă, cel care-i boldiă pe toți?), «totuș dau de cumpănit Maiestății Sale, fiindcă tot lucrul atărnă mai mult de întâmplare»: cam cum are să fie sfârșitul, înainte de a începe; căci, dacă n'are să se mâne treaba până la capăt, decât să rămână, la întâmplare, cu rușine, mai bine să nu înceapă nimica. Transilvăneanul de sigur nu se lasă ușor, și va cere ajutor și dela Poloni, așa că în loc de un război se pot pomeni cu altele două noi. Nici nu se poate vedea înainte, cât ar avea să țină un astfel de război, unul, doi sau chiar trei ani, până ce Maiestatea Sa și-ar ajunge ținta: «Țara Ardealului de sine e astfel făcută că nu se poate cuceri sau lua cu puterea în pripă; partida lui Báthory»... «încă nu e de desprețuit; pe lângă aceea poporul e cu deosebire nestatornic și șovăietor». «Apoi, deși Alteța Sa princiară [Max] are multă nădejde în Voivodul Țării Românești, și îl ține pe el singur de indestulitor pentru această execuție,— fără îndoială el ar și putea face mult, și poate nici n'ar fi nedoritor de a face—totuș pe lângă asta mai e mult de lipsă, pentru pricinile arătate înainte, și nici pe departe nu se poate aștepta atâta dela el, ca unul care încă trebuie ținut cu oaste și bani». Treacănd apoi peste toate greutățile ce ar întâmpina Maiestatea Sa până ce ar pune mâna pe el (pe Sigismund) și pe Țară, e de socotit dela început ce ar fi de făcut cu persoana lui și cum s'ar putea ține Țara și prin cine să se governeze, de oarece nici unul dintre frații Maiestății Sale nu vrea să mai ia sarcina asta. Și altul mai mic decât un Arhiduce nu se poate trimite, nu iartă nici «Capitulațiunea» încheiată cu ei; dar nici dintre ei nu ar suferi ei pe nimeni, și nici nu e cineva cui s'ar putea încrede M. Sa. Și, în lipsa unui Cap, nu s'ar ajunge la altă decât la ce s'a ajuns cu năvala din timpul Impăratului Ferdinand.

De aceea Sfetnicii sunt de părere că Maiestatea Sa să roage și să îndemne frățeste pe Arhiducele Maximilian nu numai prin scrisori, ci și printr'o misiune specială, ca să mai rămână acolo, cu toată starea rea a sănătății sale, și după Sf. Martin, până ce Maiestatea Sa va putea face altă rânduială, pentru a putea ține pe supușii de acolo în ascultare și să nu se dărâme iar ce cu trudă «s'a ridicat și s'a ținut» până acuma. Apoi mai aduc aminte Maiestății Sale că, deși acest lucru va trebui să fie regulat după ce se va fi isprăvit cu bătălia dela Oradia și Buda, e de lipsă să se ia în seamă, dacă M. Sa ar voi să-l mâne înainte, oare pe lângă voință este și puterea (dass alsdann auch das posse bei dem velle sei). În sfârșit se atinge cererea Arhiducelui de a rămâne scrisoarea lui și raportul Comisarilor cât se poate de secrete, de oarece Sigismund s'a lăudat că nu e lucru la Curte pe care pe bani să nu-l poată afla. Și se roagă, M. Sa să facă o anchetă pe ascuns pentru a descoperi pe vinovatul, căci așa și cei cinstiți sufer supt bănuială. ¹⁾

De bună seamă că răspunsul Impăratului către Mihai Vodă aveă să fie în înțelesul părerii Sfetnicilor săi. Dar, cu obicinuita trăgănare a lucrurilor la Curte, George Raț și soțul său Alexandru Paleologul, Trimisul Tatarului, abiă peste două săptămâni își primiau pașaportul de liberă trecere prin Ungaria de sus. ²⁾ Tatarul mai primia unul deosebit și pentru întors, el sau altul, în numele Canului. ³⁾ Căci răspunsul dat acestuia prevedea începerea tocmelilor de pace cu Turcii prin mijlocirea lui, după cum se îmbiase, și cerea să hotărască timpul și locul unde să-și trimeată fiecare oameni pricepuți pentru această treabă. «Nu suntem noi străini de o pace sfântă și bună», se zicea în această scrisoare, «dar nu vedem mijloacele pentru statornicia ei, dacă nu e să fie după obiceiul Turcilor, cari atâta țin jurămintele și făgăduințele cât le sunt de folos». Așa, se jeluiește aci Impăratul asupra rușii păcii la începutul acestui război: tocmai se prelungise pacea pe zece ani prin Ambasadorul său, și în acelaș timp Turcii intrară cu oști în Croația. Amintește de purtarea lor nemernică

¹⁾ *Docum.* III, 1, 306—311. In consilio secreto, 4 Novembris 1598, prae sentibus Dominis: D. Hornstenio, D. Corraducio, D. Meccero, D. Pezzio.

²⁾ *Ibid.* p. 314. Passbrief für den Wallachischen u. Tartterischen Abgesandten, 18 Nov. 1598.

³⁾ *Ibid.* p. 314. Passbrief für des Tartar Han Abgesandten, 18 Nov.

față de Ambasador, de închiderea lui, de robia lui pe galere unde ș-a pierdut și viața... Atinge nedreptatea ce s'a făcut prin aceea că «darurile noastre cinstite ce aveam obicei a le trimite de bună voie, pentru păstrarea bunei păci, au fost schimbate cu numele și îndatorirea de tribut». Canul să găsiască chipul pentru a i se da îndestulare la toate acestea și altele și siguranța pentru viitor că nu se vor mai întâmpla astfel de răle. Apoi să știe că Transilvania și Țara Românească, «membrii vechi ai Statului nostru Ungaria, cari s'au întors supt ascultarea noastră, așa trebuie să rămână, după cum și ele doresc». ¹⁾

George Raț și Alexandru Paleologul, ori poate și vre-un însoțitor al lor din partea Împăratului, mai duceau cu sine și o scrisoare către Arhiducele Maximilian și copii după scrisorile către Domnii lor pentru acesta. Împăratul își arată credința că Arhiducele «nu se va supăra», pentru răspunsul ce le-a dat. Apoi i cerea «să dea știre și îndrumări» Ambasadorului lui Mihai-Vodă asupra poliței de 46 de mii de taleri ce dânsul i-a făgăduit cu siguranță, sau dacă n'a fost încă trimeasă polița, să i-o dea lui, slujitorului lui Mihai, pentru ca Domnul lui să poată răpede trimite după bani la Cluj. ²⁾

Scrisoarea Împăratului către Mihai-Vodă însuș, din 26 Nov., nu se deosebiă mult de cea dela 1 Novembre, care poate n'a mai fost trimisă. Voivodul știe, zice scrisoarea Împăratului, dintr'alte scrisori trimise mai înainte, cum a primit dânsul întorsătura lucrurilor pricinuită de înapoierea Principelui Sigismund în Ardeal. Dar, după ce el și-a arătat hotărîrea sa de a trimite Deputați, ca să-i tălmăciască daravera sa (ut causam suam exponat), le-a făgăduit pas liber și audiență. Ce va hotărî cu ei îl va înștiința. Dar până atunci așteaptă dela dânsul, dela Domnul nostru, să vegheze cu sârguință, «ca nu cumva să se întâmple în Transilvania și în locurile vecine ceva altfel» decum dorește el, Împăratul (nequid aliter... quam velimus eveniat), și dacă ar băgă de seamă apu-

¹⁾ *Docum.* III, 1, 304—5. Rudolphus. Antwort auf des Tartar Han Schreiben. Podjebrad, 1 Nov. 1598. Traducere italiană. O traducere nemțească după exemplarul turcesc se află în *A. C. H.* alăturată la scris. Imp. din 17 Ian. 1599. V. mai jos. Știm că în acelaș timp fusese pregătit un răspuns și pentru Mihai Vodă, și am văzut cum expedierea solilor fu amânată atunci.

²⁾ *Docum.* III, 1, 315. Rudolf c. Max. Podiebrad, 18 Nov. 1598 (Cu unele scurtări și în *Doc.* XII, 419).

cături primejdioase, cu bărbăție să le înlăture. Se încrede în stăruința lui dreaptă și în credința lui cătră Creștinătate și cătră dânsul, și va avea grijă să nu-i lipsească răsplata: *contractele încheiate cu el* (de ce Voivodul se tot rugase) *le va întări*, îndată ce cursul trebilor de acum vor lăsa loc pentru aceasta, și le va păstra. Și a și luat hotărârea ca să i se trimeată însemnate ajutoare, fără nici o întârziere. Și se gândește mult să-i afle un loc sigur, unde s'ar putea scuti, în întâmplare de nenorocire. Iar dacă ar află de trebuință să-și pună încă acuma la adăpost Soția și Copilul, și-i poate trimete la Cașovia sau într'alt loc, în Ungaria de sus, ori, dacă-i mai place, chiar la Viena. Ori unde ar fi, le făgăduie ocrotirea și îngrijirea sa, ca și cum ar fi Domnul însuș de față. ¹⁾

Scrisoarea către Sigismund, din 24 Novembre, într'adevăr nu cuprindeă altă deosebit decât făgăduința de drum liber, la venire și la întoarcere, pentru oamenii ce vrea să-i trimită Principele spre a-i tălmăci pricinile și gândul. Până atunci să înainteze, după cum zice, cu bărbăție în potrivea dușmanului obștesc. ²⁾

Totuș misiunea româno-tatară mai stătù încă o lună în apropierea Curții împărătești. Abiă la 20 Decembre i se dă «Delegatului Voivodului Transalpin» de către Consiliul de Răsboi din Viena scrisorile de drum («Credentiales»), cu arătarea pricinii «de ce au fost ținuți atâta aci». ³⁾ Care a fost această pricină nu ni se spune aci, dar vom putea o înțelege curând. Atunci vor fi și plecat. Căci Maximilian, care se întorcea și el acasă, trimitea din Neustadt (nu știu din care Neustadt), la 27 Decembre, ofițerului Lassota, la Cașovia, scrisori în urma lor, pentru Principele Sigismund Báthory, ca să le lase liberă trecerea și să-i ajute în drumul lor, apoi pentru Hanul tatar și pentru Mihai-Vodă. Ba mai

¹⁾ *Docum* III. 1, 317. Rudolf II. c. Mihai Vodă, Podiebred, 26 Nov. 1598. Acelaș și în *Mon. com. Trans.* IV, 250—1. Părerea lui Szilágyi, editorul acestor Monumente, însă că această scrisoare ar fi răspuns la instrucția lui Balogh și Dobrovnicchi, din 21 Noemvrie (*ibid.* p. 72—3, și titlul actului), e greșită. Datul instrucției e datul de acasă, nu al predării ei la Curte.

²⁾ *Mon. com. Tr.* IV, 251—2. Podiebrad, 24 Nov. Răspuns la scris. din 28 Octobree.

³⁾ *A. R. Regist.* 201, f. 404 v., 20 Decb. Sosirea misiunii tătaro-române în Viena, după plecarea ei dela Impăratul, se anunță printr'o scrisoare din «5 a lunei curente», pe care, după alte întâmplări raportate în ea, trebuie s'o recunoaștem a fi Decemvrie. *A. C. Ms.* 595. 9, f. 623.

trimitea pentru «Ambasadorul român» și un dar, un lanț de aur cu un ban ce atârna de el, și zicea să i-l dea în numele lui, cu arătarea buneii lui voințe (mit Vermeldung unserer Gnaden). Domnului nostru îi spunea că, întorcându-i-se încredințatul George Raț, a ținut să-i dea «această scrisoare din drum, mai mult pentru salutare», decât că ar fi ceva serios de scris. «Căci, cum i-au isbutit trebile la Majestatea Sa», aceasta va afla-o cu graiul dela acest om, și să nu aibe îndoială că și ceialalți Trimiși ai săi «*vor câștiga tot asemenea cererile lor*» (reliqui nuncii vestri pari modo postulata sua obtenturi sint).¹⁾ Lassota predete într'adevăr scrisorile, și lui George Raț și darul, la 12 Ianuarie, când această Deputație plecă în sfârșit și din Cașovia spre Țara Românească. Ofițerul a mai ispitit pe Raț asupra Cancelarului polon și a aflat dela el că Zamoyiski stă în strânsă corespondență cu Turcii împotriva Casei Austriei, și umblă chiar să ia viața Maiestății Sale, a Arducelui și a întregii lor familii. Și a făgăduit (Raț) că Mihai Vodă va căuta să prindă vre-o scrisoare de-a Cancelarului prin mituirea servitorilor vre-unui Vizir, cu care stă Polonul în legătură. A avut chiar de gând să scoată, în unire cu Turcii și cu Voda Moldovei, și pe Canul tătar, și apoi să se apuce de Mihai-Vodă, dar Domnul a vestit pe Canul la vreme chiar prin el, prin Raț, și a zădărnicit lucrul.²⁾

Când Maximilian pomenea lui Mihai-Vodă, în scrisoarea sa din 27 Decembre, că și celorlalți Trimiși ai săi li se vor împlini cererile, el se gândea la Balogh și Dobrovnicchi, cari îl ajunseseră la Leciovia (Leutschau), în 8 Decembrie. Ei își luară drumul înainte la Praga, mai răpede decât Arhiducele. Dar acesta răspunse încă de aci, printr'un însoțitor al lor, la scrisorile ce ei i aduseră dela Domnul român. A aflat cu plăcere, zicea el, de sănătatea și de isprăvile lui împotriva Turcilor. Cât privește scrisoarea lui, unde se roagă să ierte pe Sigismund, spre folosul Creștinătății și pentru primejdiile ce amenință Țara lui (a lui Mihai) «din această

¹⁾ *Docum.* XII, 422—3. Max. c. Bathory, c. Lassota, c. Mihai-Vodă. Neustadt, 27 Decembrie. Către Bathory «zice, că deși n'ar fi de lipsă să-i mai recomande, totuș o face, fiindcă George Raț cere (ipsi ita flagitanti hoc officii denegare non potuimus). Totuș faptul că scrisorile sunt trimise pentru a fi predate la Cașovia prin Lassota dovedește că misiunile nu se mai întâlnă cu Maximilian în Neustadt care, se vede, nu eră în drumul ei.

²⁾ *Docum.* XII, 424—5. Lassota c. Maximilian. Cașovia, 13 Ianuarie 1599.

ceartă», i spune că e gata a-l iertă, când e vorba de interesul Creștinătății, cu toate că multe isprăvi bune ce se puteau face astă vară împotriva Turcilor li-a împedecat și li-a turburat prin schimbarea lui neașteptată. Totul atârnă dela Impăratul, cum se va înțelege cu el. Apoi repetă cele zise de atâtea ori cu privire la banii ce-i sunt datori : i-ar fi avut de mult, dacă n'ar fi fost cu primejdie a-i trimete polițele prin Ardeal. «Dar îmi voi dà toată siliința», zice, «ca să vi se trimeată prin acești Delegați, și să vi să împlinească și celelalte lucruri ce ați cerut prin ei dela Majestatea Sa; de aceea ne-am pornit și noi la drum cătră Majestatea Sa, pentrucă, luând învățătură cum trebuie asupra acestor și a altor lucruri, să ne întoarcem, cât mai răpede». ¹⁾

În faptă Maximilian nici nu așteptă să ajungă la Praga, ci scriă, la 13 Decemvrie, încă de pe drum, Impăratului despre acest răspuns hotărît ce i-a dat lui Mihai-Vodă, din Leciovia, prin servitorul ce-l trimesese (Voivodul) anume cu Delegații săi, ca să se întoarcă cu răspunsul lui (al lui Max). I-a spus, ziceă, «că acești Delegați vor aduce cu sine banii». Și se rugă de Impăratul să ia bine de seama «nu numai de ce mare interes este ca pomenitul Voivod să fie ținut în statornicia și devotamentul dovedit, ci și ca vorbele și încredințările» lor «să fie în faptă împlinite prin această Ambasadă», care a venit anume după banii făgăduiți și după cei dați împrumut Comisarilor [pentru Tătari]. Cum s'ar mai putea tocmi cu el, dacă nu li s'ar dà banii acum : doar i-a fost scris hotărît Voevodului să-și trimeată oamenii săi, căci n'are încredere prin cine să-i trimeată nici bani gata nici polițe. ²⁾

Acum nu mai eră trebuință de această scrisoare. În urma multelor stăruințe de mai nainte, ajunsese și Impăratul să vadă că nu poate lăsa nici pe Raț să plece cu mâinile goale. De bună seamă că Raț și soțul său Tatar mai trebuiră să aștepte cele trei săptămâni și ceva, după scrisoarea dela 26 Novembre a Impăratului, numai fiindcă atâta timp fu de lipsă până ce se putură găsi banii ce aveau să i să dea: E hotărât că George Raț duse acasă la Domnul său suma de 46 de mii de taleri, în socoata plății pentru oaste. ³⁾ Despre asta aveă cunoștință și Maximilian,

¹⁾ *Ibid.* p. 421. Maximilian c. Mihai Vodă. Leutschau, 9 Decb. 1598.

²⁾ *Docum.* XII, 421 sq. Max c. Impărat. «Zuozinn» (?) 13 Decb.

³⁾ Des citata «Relation delli Ambasciatori di Walachia», în *A. C. H.*, fără

când scria lui Mihai-Vodă, la 27 Decembre, cum am mai pomenit, că și misiunea de acum își va câștiga cererile cum și le-a câștigat aceea care e pe drum către casă.

Totuși asta nu avea să se întâmple curând cu misiunea din urmă. Balogh și Dobrovnichi ajunseră la Praga între 18 și 25 Ianuarie. ¹⁾ Stătuseră câtva timp în Viena, unde Camera Curții (Hofkammer), pe a cărei cheltuială au fost ținuți, capătă la 5 Ianuarie poruncă să-i lase să plece la Praga, la Impăratul ²⁾. Acesta, de curând înapoiat dela Podiebrad, unde fugise de ciumă, nu primia încă pe nimeni. Primi însă numai decât pe «Român» (il Vallaco), ³⁾ pe Balogh sau Dobrovnichi (poate să fi fost și amândoi), și ascultă de nou mărturisirea ce acesta făcea de neclintită credință și de «marele dor» al Domnului său pentru Inalta Casă a Austriei ⁴⁾. Ambasadorul venețian scrie că a adus numai trei steaguri luate dela Turci, dar că la primăvară vor avea să sosiască și 6 cai frumoși turcești, cu șele de argint și împodobite cu pietrii scumpe. Iar Impăratul a dat ordin să se gătească două trăsuri cu 12 cai pentru Voivodul. ⁵⁾ S'au trimis sau ba, nu mai știm. Știm însă că misiunea avea să aștepte foarte mult până să-și primiască răspunsul ⁶⁾.

dat, și pus între cele din «Nachtrag 1598» (se află tip. în *Docum.* XII, 408—10). Tocmai arătarea din acest act că «V. M. C. ha mandato al nro Illmo Pne con Razz Giorgi tollerli 46 m.» dovedește că «Relațiunea» e făcută la Curte de o «Ambasadă» trimisă de Mihai Vodă după sosirea lui Raț acasă, sau care cel puțin se întâlnise cu el pe drum—și acesta e cazul, cum va eși la iveală din întâmplările și datele de mai apoi, cu toate că răspunsurile date la cererile ei sunt cu mult mai târzii.—Ambasadorul venețian are știre numai de 40 de mii de taleri. El vorbește și de o trăsură frumoasă cu 6 cai ce i se va trimite Voivodului (*Docum.* III. 2, 303, depeșa dela 7 Deceb. 1598). Dar aceasta n'a fost trimisă acum, căci la 25 Ianuarie 1598 i se pregăteau două trăsuri cu 12 cai (*Ibid.* p. 306).

¹⁾ *Docum.* III. 2, 306.

²⁾ *A. C. R. Regist.* 203, f. 48 și 274, supt 5 Ianuarie. Pe Ambasadorii Români avea să-i însoțească Gașpar Mălikh.

³⁾ Rapoartele lui Boye c. Arhid. Albrecht, din 25 Ian. și 15 Febr., la Stieve, *Verhandlungen über die Nachfolge*, p. 24 nota 69. v. și n. următoare.

⁴⁾ *A. C. Ms.* 595. 9, f. 813—14. Venezia, 12 Febr., după scrisori din Praga, Feb. 1. V. *ibid.* f. 780. Venezia li 5 Marzo, după știri din Viena dela 10 Febr.

⁵⁾ *Docum.* III. 2, 306. Depeșa din 25 Ianuarie.

⁶⁾ *Docum.* XII, 425. Tobias Vischer c. Max., Praga 7 Martie: Die Siebenbürgisch und Wallachische Pottschaften befinden sich nunmehr etlich Wochen, und noch unabgefertigt alhie. Și nu avem nici o cunoștință ca ar fi mai venit vre un Român cu Ardeleni.

Destul că prin trimiterea celor 46 de mii de taleri lui Mihai Vodă din partea Impăratului se făcea în sfârșit, în Decembre 1598, un început de împlinire a condițiilor contractului încheiat la Târgoviște, în 9 Iunie 1598. Pe lângă aceasta Impăratul îmbună limpede, în scrisoarea-i dela 26 Novembre, și întărirea legământului încheiat de Comisari cu Domnul nostru, îndată ce împrejurările vor îngădui. Anume, ori ce altă hotărîre se amână până se va vedeà la ce nouă învoială se va putea ajunge cu Principele ardelean, ai cărui Delegați se așteptau. Trimiterea lor încheie și din această parte șirul întâmplărilor acestei vremi ce stă sub zodia de turburare, pricinuită de întoarcerea lui neașteptată în Ardeal, cu călcarea legământului încheiat cu Impăratul căruia-și detese Țara.

Ni-a mai rămas, de încheierea acestui capitol, să așezăm, și în acest an, istoria Domnului nostru și a întâmplărilor cercetate în legătura ei în gardinea istoriei războiului împărătesc cu Turcii din care face parte, ca și până aci.

*

În anul acesta 1598 Turcii au deschis focul împotriva Creștinilor, încă la sfârșitul iernii. Sangeacul de Belgrad, Enean (sau Eucan ?) Beg, a trecut Dunărea cu vre-o mie de ostași aleși din garnizoana sa, cei mai mulți călare, în zilele din urmă ale lui Februarie, poate pe la Mudaua (Moldova nouă), și a intrat în ținutul românesc numit Almăj, ¹⁾ »între hotarele Ardealului și ale Țării românești», ²⁾ și s'au apucat să-l prădeze. Țăranii români, locuitori în această frumoasă vale a Nergănelui, unde ne sunt cunoscute încă atunci, și mult înainte de acest timp, zece din satele lor de astăzi, ³⁾ apucând armele și care ce-a putut, îi acu-

¹⁾ Cumcă Almăjul (Halmos), teritoriul spre Apus dela Mehadia, spre Răsărit dela Oravița, erà din vechime unul din «ținuturile privilegiate românești» din Severin ni-a arătat Ungurul Pesty în studiul său «*A szörényvár-megyeyi hajdani oldh kerületek*». V. și monografia aceluiaș «*A szörényi Bán-ság*», II, 7 sq., III, 72.

²⁾ Szamosközy, IV, 87, unde povestește și el întâmplarea. Ba mai adaugă: «dincolo de Karansebeș», dovadă că nu poate fi vorba de alt ținut.

³⁾ Pesty, *A szörényi Bán-ság*, II, la numele singuraticelor comune existente astăzi în Almăj. Existau atunci: *Ruderia*, (satul autorului acestei (Istoriei a lui Mihai Viteazul), Bozovici, Bania, Gerboveț, Dalboceț, Lapușnic, Mocerisș, Prilipeț, Prigor, Pataș. Pe timpul lui G. Bethlen, la 1626, Almăjul da în oastea

piră în strămtorile munților și uciseră 200 din ei, alte 200 îi luară prinși. Pradă multă câștigară, cai frumoși și alte lucruri de preț. Chiar Begul își plăti cu capul îndrăsneala de a fi intrat în această cetate a naturei, ca și alți Căpitani ai lui. Trupul îi fu dus de cei ce scăpară cu fuga la Belgrad, dar capul trebui să putrezească într'o țapă, la poarta Albei-Iulie, Belgradul ardelenesc. ¹⁾

Dar această mică nenorocire a Turcilor eră numai vestitoarea unei perderi mari care aveă să fie foarte simțită pentru Stăpânirea lor în Ungaria. Eră perderea unei Cetăți tari, la marginea dinspre Viena a pământului cuprins de ei în această Țară. Ea le fu smulsă printr'o lovitură îndrăsneață, bine chibzuită, dată cu noroc, în timp ce ei nici nu se gândiau la începerea dușmăniilor de nou.

Doi Italieni fugiți din garnizoana turcească din Rab, nimerind în Comarom, povestiră Generalului Schwarzenberg, la întrebarea lui, cât de puțin e păzită cetatea, și cu deosebire cele patru porți: trei erau astupate cu pământ, și în a patra poartă ce se rădica în sus încă eră puțin, dar acesta trebuiă să se rostogolească în șanț, îndată ce poarta ar fi fost trântită. Aceasta îl făcù pe Schwarzenberg—care aveă însărcinare dela Impăratul să pândiască prilejul de a cercă să ia cetatea pe neașteptate ²⁾—se înțeleagă cât de ușor s'ar putea sparge poarta în timp de noapte cu câțiva oameni îndrăzneți și cu ajutorul Inginerului său francez. Deci chemă îndată pe N. Pálffy, Căpitanul ținutului de dincoace (la Nord) de Dunăre ³⁾, să vină pe ascuns cu cei 1.600 de soldați ai săi. El și veni, la 26 Martie, înainte de făcutul zilei, cu 120

Principelui ardelean 100 de călăreți și 100 depedestrași. Vezi un «memorial» al lui în *Törökmagyarkori Emlékek*, III (Tör. mk. Allámókmánytár I), p. 471.

¹⁾ *Docum.* III. 2, 277. Ambasadorul venețian c. Doge, Praga, 23 Martie 1598, după știri sosite din Transilvania. El numește locul întâmplării «una terra nominata *Alma* sbandata di muraglie». E interesant ce bine se potrivește raportul cu povestirea lui Szamosközy, IV, 87, care numai anul îl greșește, spunând că s'a întâmplat, «pare-că» (ugytetszik), în 1596. Numele Begului numai el îl dă, aci (și p. 86) cu Enean și în II, 189 cu Eucan (evident, editorul, care e acelaș, a citit în două chipuri). Și tot el spune hotărît că poporul din loc, «țaranii, sculându-se cu toții», i-au bătut pe Turci. Celelalte mănunte lipsesc la el.

²⁾ Aceasta se spune numai în scrisoarea Impăratului către Papa. v. mai jos nota.

³⁾ Gr. Illésházi *Följegyzései*, p. 56.

de călăreți și 1.400 până la 1.500 de pedestrași. De aci pleacă împreună cu 2.600 de inși din garnizoana lui Schwarzenberg, tot oameni aleși, Valoni, Francezi, Cazaci și Haiduci unguri, în seara zilei de 27 Martie, spre Rab (Győr). Trecând Dunărea pe podul mișcător (de luntrii legate) ce Comandantul îl aduse cu sine, se opriră în dimineața de 28 Martie la Gönyö, în depărtare de 2 miluri de cetate, unde stătură pitulați toată ziua. Seara Schwarzenberg aduse aminte fiecărei cete de rânduiala de bătaie ce li-o detese în scris încă dela Komarom, cum au să ia parte fiecare la luptă, și plecă, «la 2 ceasuri din noapte, încet, încet», va să zică la 8 ceasuri seara, ajungând în vecinătatea cetății la 11 ceasuri noaptea. Peste o oară fură trimiși 13 soldați viteji cărora le dete 500 de galbini să ducă pe Inginerul supt o scânduroaie (sotto un tavolone) făcută anume, cu patru pivi (mortari) «cari pot se răstoarne ori ce lucru cât de tare ar fi». În acelaș timp se apropiă și oastea, ajungând abiă cătră 2 ceasuri în preajma porții din pricina vărsării de ape. Cei treisprezece trecură la poartă în bună rânduială și așezară pivele acolo, fără să-i bage nime de seamă decât la întors, fiindcă fugiră ca să nu fie uciși, când vor luă pivele foc. La strigătele sentinelilor cine sunt, ei nu mai răspunseră. ¹⁾ Dar în acelaș timp și poarta sări și pământul se rostogoli. De geaba strigau paznicii «la arme, la arme»: oastea lui Schwarzenberg eră aci, și cei dintâi curățiră răpede pământul din poartă și apoi, fără piedică, intrară în cetate și se postară care cum a fost rânduit. Cu toate că Turcii fură apucați de tot pe neașteptate și eșiră aproape goi și fără arme, la primul sgomot, să vadă ce e, lupta a fost foarte cumplită și a ținut patru ceasuri aproape. Într'o întăritură, când au văzut Turcii că nu se mai pot apăra, au dat foc bastionului cu praf și au zburat în aer cu toții. Pașa și Aga Ienicilor au căzut. Turci au pierit vre-o mie și trei sute, după altă mărturie 1600, iar Creștini vre-o 200—400, și 700 au fost răniți. Pradă de averi nenumărate au făcut Creștinii, apoi au câștigat multe tunuri, după un răport 91, după alt raport și după Szamosközy de două ori atâtea, puști și alte arme, muniții de tot felul și bucate. Astfel cetatea, perdută la 1595, ajunsă acum printr'o împuș-

¹⁾ Un raport către o Princesă zice totuș că unul dintre soldați ar fi răspuns turcește: «deschide, că de nu, deschid eu și împușc». Jedlicska, *Adatok* .. *Báro Pálffy M. életrajza és korához*, p. 647.

cătură de «petardă» iarăși în mâinile Impăratului¹⁾. Schwarzenberg a fost făcut cavaler și Conte și a căpătat și un dar de 40.000 de florinți. Lui Pálffy i s'a dat, în anul următor, titlul de Conte moștenitor al Pressburgului cu cetățuia și cu bunurile ei²⁾.

Dar asta a fost și toată fapta mai de seamă din cele ce făcură oștile împărătești în urmă, anul acesta. Abia la 31 Iulie veniră Comandanții biruitori ai Rabului la cetatea Totis pe care o luară, la 1 August, după bătae de o zi. Apoi trecură la Palota și Vesprim și la alte întărituri mărunte, unde nu mai aflară nici o împotrivire. Și după aceste câștiguri ușoare, făcute între 1 și 9 Aug., se întoarseră iarăși la Rab.³⁾

Poate că tragerea lor înapoi stă în legătură cu înaintarea lui Saturgi Mohamed, Serdarul oastei turcești, care tocmai trecu Dunărea, prin Banat, în credința că va veni asupra lor. Dar acesta, trecând peste Cenad⁴⁾, Fellac și Arad a căror castele le luă⁵⁾, se îndreptă spre Oradia mare, după ce primise mai multe solii, cum am văzut, dela Sigismund Báthory⁶⁾. Când apoi, la începutul lui Octobrie, Saturgi se apucă să bată Oradia, care rămâneă să fie apărată de Maximilian cu puțina lui oaste, Generalii Schwarzenberg, Pálffy și Nádasdy, lângă cari sosi în curând și Arhiducele Matthias, Comandantul cel mai mare, prinseră și ei a bate Buda

¹⁾ *Docum.* III, 2, 514—519. Două rapoarte (traduse) ale lui Schwarzenberg. Vezi și raportul lui Schwarzenberg c. Rudolf, în Pray, *Epistolae procerum*, III, p. 250—60. *Mon. Hung. Dipl.* III, p. 91 și 192—4: cela un scurt aviz al Comandantului, acesta un raport al lui Pálffy; și *ibid.* vol. V, 204—5, Impăratul cătră Papa, Praga, 4 Apr. 1598. Jedlicska, *Pálffy*, 647, sq. Szamosközy, IV, 74—5. Și Huber primește numărul de 180 de tunuri câștigate, nu știm, poate după vr'un Cronist (când ar putea să nu fie adevărat).

²⁾ Huber, *Gesch. Oesterr.* IV, 402, după Ad. Berger, *Das Fürstenhaus Schwarzenberg*, în *Oesterr. Revue*, 1866. Jedlicska o. c. 648 sq.

³⁾ A. C. H. conv. Iunie-Aug. Un lung referat de toate aceste isprăvuri ale lui Schwarzenberg. Illésházy *Följegyzései*, p. 57. Cf. Huber, o. c. p. 403.

⁴⁾ A. C. H. Max c. Mathias, Cașovia 14 Septb. Zelesti Ianus, fost Căpitan de Arad, a sosit și spune că toată oastea turcească se află «bey Cianath und Ir ganzes intent auf Sibenbürgen u. dises Oberhungerisch Theil... gerichtet».

⁵⁾ Vezi mai sus scrisoarea lui Sig. Báthory din 13 Septb. *M. C. Tr.* IV, 198; și scrisoarea lui Békés c. Király, dată «in castro Fachat», 11 Septb. *A. C. H.*

⁶⁾ Vezi mai sus, p. 52, și scr. cit. din 14 Sept. a lui Max: «Von dem Sibenbürgerbericht der Zelesti, dass Er ainen Potten nach dem andern in das Türkische Lager schickhe».

cu o oaste de 39 de mii de oameni, adevărata oaste împărătească pentru războiul din ăst an. Dar cât de puțină ispravă făcură Turcii la Oradia, tot atât de puțin isbândiră Creștinii la Buda, cu toată prădarea a 40 de tunuri din orașul de jos. Și unii și alții, siliți și de ploii, se lăsară de luptă și părăsiră cetățile, la începutul lui Novembre. ¹⁾

Fără îndoială că, afară de luarea Rabului, întâmplarea de cea mai mare însemnătate pentru Impărăție a fost că Turcii nu putură bate Oradia. Aceasta o dovedește și judecata aspră ce-l ajunse pe Saturgi Mohamed din partea Sultanului : Acest Pașă «de bună amintire» («Merhum»), cum i ziseră Turcii, fu osândit la moarte. Dela Oradia el se întoarse la Belgrad, cu oastea sa revoltată, unde stătù peste iarnă. In primăvară i aduse Aga Ienicerilor sentința de moarte însoțit de călăi, cari îl sugrumară. E drept că martorul Ungur al întâmplării zice lămurit că «nu pentru aceea a fost omorît, fiindcă n'a putut luă Oradia, ci pentru-că n'a venit asupra Ardealului, cum i poruncise Sultanul, și cum fusese hotărît în Divan ²⁾. E de crezut că aceasta a fost însărcinarea lui cea dintâi : o arată și drumul drept spre Răsărit—dela Cenad la Fellac, de aci la Arad ³⁾. Dar tot așa de bine putem înțelege de ce acum se întoarse spre Mează-noapte : primind nuii îmbieri de supunere din partea nou sositului Principe în Ardeal, trebuia să-i cruțe Țara, pentru a lăsa întradevăr loc deschis unei înțelegeri. Ba e cu putință că Principele să-i fi făgăduit chiar ajutor pentru a putea bate Oradia. Dacă această îndreptare a marșului Serdarului e pricinuită de Sigismund, atunci ea e o probă de mare iscusință diplomatică. Trebuiau să se bată pentru cheia Ardealului dușmanii săi între sine : Maximilian cu Satârgi. Și el putea stă, la câteva zeci de kilometri, la pândă, fără să scoată sabia din teacă, pentru a se da în urmă, după prietenia prefăcută cătră amândoi, de partea celui norocos : Cu toate că altfel, prin starea pe loc, Sigismund putea și numai să trezească bănuiala amândurora. — Dar nici nu e de lipsă cu orice preț să căutăm iscusința Ardelenilor în această întâmplare. Ea poate fi privită și ca o isteafă trăsătură tactică din partea Ser-

¹⁾ *Mon-Hung. Dipl.* III; 97—102. Illésházy, 61—2. Cf. Huber IV, 403.

²⁾ Szamosközy IV, 86. Că Ardealul a fost ținta pusă de acasă Serdarului (al cărui nume îl greșește) o spune și Spontoni, *Hist. d. Tr.*, p. 65.

³⁾ A. C. H., St. Beckhes c. G. Király, Fachat (Faget) 11 Septembrie 1598.

darului. El trebuiã să împedice intrarea lui Maximilian în Ardeal, dacã a apucat să vinã pânã ce Arhiducele erã abia pe drum cãtrã Țara a cãrei cãrmuire i se încredințase. Și dacã isbutiã să cuprindã el, Turcul, Oradia, lui Sigismund i erã îngreuiatã, ba chiar i se făcea peste putințã orice legãturã ar fi voit să mai aibe, la întãmplare, cu Impãratul. Supunerea Transilvaniei din nou erã câștigatã și mai ușor, fãrã bãtaie, și mai cu temei : Porțile pe unde puteã intrã acum oastea împãrãteascã se încuiãu : Dacã Sigismund își imbiã Țara în ocrotire—pentru a nu mai fi pedepsit cã s'a rãsculat odatã—, pe cãnd Satãrgi numai se apropia cu oastea—, dupã cuprinderea Oradiei el erã *silit* aproape sã se roage a fi primit iar în ascultarea Sultanului.

Dar ca aceasta sã nu se întãmple nici de cum a grijit, pe cãt s'a putut mai bine, Domnul român, Mihai-Vodã.

De cãte ori a îndemnat el cu toatã cãldura pe Maximilian sã înainteze numai bãrbãtește spre Oradia, și sã batã pe Turc: Acesta n'are nici o oaste de Doamne ajutã, ci numai gloatã proastã, isbãnda asupra lui e atãt de sigurã.¹⁾ Și apoi el îmbãrbãtã nu numai cu vorba. Faptele lui vitejești dincolo de Dunãre trebuiau de-o parte sã descurajeze oastea turceascã din Ungaria, de altã parte luau Sultanului putințã de a mai trimete ajutoare lui Satãrgi. Iar vaza ce Mihai-Vodã și-o câștigã prin frumoasele lui învingeri la Impãratul și la Creștinãtate,²⁾ desele lui misiuni la Maximilian și la Fratele sãu Rudolf,—ajutoarele lui ostãșești trimise în Ungaria (prin Banat) pentru a fi întrebuintate în potriua Turcului, și în urmã amenințarea lui cã-i va fi dãnsul Turc, dacã se va împãcã cu Turcii, sunt tot pricini cari abia mai lãsau lui Sigismund loc de atingere și de legãturã cu Turcii, chiar dacã aceștia ar fi câștigat Oradia.

Cu atãt mai puțin, cãnd aceasta erã pierdutã și pentru Ardealul sãu și treceã în Stãpãnire nemțeascã.

Starea lui de desnãdejde se vede, nu se poate mai lãmurit, și din purtarea lui cãtre Mihai Vodã. Odatã, el se simte dator a-i vesti cã Turcii au cuprins Oradia, pentru a-l sili sã se întoarcã

¹⁾ Vezi mai sus.

²⁾ ...«il Principe [Sigismundo], il quale per le valorose fazioni di Michiel Voivoda nella Bulgaria et nella Servia, par che si mostri sempre piu disposto di starsene unito et dependente da Sua M-tà Cesarea. *Docum.* III. 2, 306. Amb. veneț. C. Doge, Praga, 18 Ianuarie 1599.

din calea de biruință în Balcani, unde ar avea să se coboare Sa-târghi cu oștile sale peste el. Și pizma îl făcu de rușine, căci vestise o minciună. A doua oară, el, îngâmfatul Sigismund, căruia-i plăcea să-și mai zică și acum, în actele Dietei transilvane ¹⁾ și pretutindeni, «Principe al Transilvaniei, Moldovei și al Țării românești de dincolo de munți» (*Valachiae transalpinae*), ²⁾ era nevoit să ceară sprijinul cât se poate de călduros al acestui Domn, cu a cărui fapte strălucite își împodobia odată numele, să-i ceară sprijinul la Impăratul, pentru a i se iertă păcatele. O răzbunare mai dreaptă a soartei nici nu se poate. Și aceasta e a se mulțămii lui Mihai Vodă care, putem zice, l'a adus între două focuri.

Din partea sa Domnul nostru nu era să aibe nici o sfială de a păși ca mijlocitor. Impăratul i știă prea bine gândul lui adevărat. Și când el zicea, în scrisoarea lui de mijlocire, ca și instrucția lui Balogh, că Țara Românească fără Ardeal nu poate trăi, că ele sunt silite să facă aceeaș politică: aceasta nu era decât un nou îndemn, ca Impăratul să nu o lase din mâni, să nu părăsiască gândul de a o lua în stăpânirea lui nemijlocită,—afară de rugăciunea și îndemnarea ce-i va fi trimis, de bună seamă, cum am văzut, în ascuns, prin graiul vreunuia din Ambasadori. Și în urmă, nu-i era nici iertat unui om cuminte a nu face voia Principelui în această întrebare. Mihai Vodă s'ar fi aflat atunci nu între două focuri, ca Sigismund, ci ocolit în ele, tocmai pe când oștile împărătești din Ungaria se împrăștiau, ori mergeau în cuartire de iarnă. Așă el își ținea calea deschisă către Impărăție: un punct în jurul căruia se învârte toată viața lui și toate interesele bine pricepute ale Țării lui românești. Dar tocmai în această cale avea să-i pună nestatornica Nobilime ungurească din Transilvania și vânturosul ei Principe noi greutăți.

¹⁾ *Mon. com. Trans.* IV, 242. Dieta. din 31 Oct. — 1 Nov. 1598.

²⁾ El va cere anume, prin misiunea ce o va trimete în curând, ca și Impăratul să-i deă acest titlu. Bethlen W., *Historia de rebus Transsylvanicis* (ed. sec. Cibinii 1785), IV, 191.

CAP. III.

Numirea lui Basta de Administrator al Ungariei de sus. Noi toemeli ale Curții cu Sigismund pentru mulțămirea lui de Domnie a doua oară și lăsarea ei în mâinile Cardinalului Andrei. Credința nestrămutată a lui Mihai Vodă și ajutorul trimis lui. Supunerea lui siluită supt noul Domn din Ardeal. Alte lupte cu Turcii și misiuni tătare la Praga. Uneltiri moldovene.
Ianuarie—Iunie 1599.

Împăratul, atât de trăgănător în toate, ajunsese și el acum, mulțămită stăruințelor lui Mihai Vodă și ale Arhiducelui Maximilian, să dea însemnătatea cuvenită lucrului cu Transilvania. Nu mai eră vorba numai de mântuirea vazei și a cinstei sale pentru ocara ce-i făcuseră Ardelenii cu izgonirea, Comisarilor săi și cu adusul pof-titorului Sigismund—cum sunt toți bolnavii—înapoi și supune-rea lor noauă supt el. Ci străduințele se îndreptară acum hotărît spre câștigarea de nou a Stăpânirii Transilvaniei, în viitorul cel mai apropiat.

Chiar după cunoscuta scrisoare din 20 Novembre, unde Maxi-milian răspundeă Fratelui său că nu-i poate face voia și va părăsi nesmintit Ungaria superioară, Împăratul Rudolf tot se mai rugă de el, prin scrisoarea-i dela 4 Decembre, să rămână acolo până la alt ordin. Să rămână până va putea «face altă îngrijire atât cu privire la Căpetenii, cât și altfel, pentrucă, în această stare a lu-crurilor, să nu ajungă toată treaba în cea mai de pe urmă pri-mejdie». Căci el știe mai bine «de ce mare însemnătate este, ca da-ravera transilvană să fie pusă iar în mai bună rânduială și ca mișcolanțele stricacioase din Ungaria de sus ce însuș mi le-ai descoperit, în încredere, să fie cercetate și să li se caute leacul, ceeace cu greu s'ar putea întâmplă, dacă Dumneata nu ai săvârși ce ai început, ci ai lăsa tot baltă prin plecarea de acolo». De aceea mai dorește odată, «de tot prietinește și frățește», dela dânsul să stea acolo, cel puțin până vor veni la Praga Trimișii lui Sigismund și până nu va da de urmă la ce capăt a putut ajunge [Ardeleanul] cu tocmeala lui ascunsă cu Cancelarul, înțelegând, fără îndoială, pe Zamoyski; apoi până nu va fi scotocit cu temei mestecăturile din Ungaria de sus și până nu va fi dat sfatul ce

e de făcut împotriva lor. Camera Curții sale va înzestră în curând Granițele cu cele de trebuință, să fie numai puțin cu răbdare. Altfel și Impăratul adauge la urmă, că nu voiește să-l si-lească a rămâne mai mult acolo, «peste puțință», de vreme ce sănătatea nu-l iartă. «Totuș», zice, întâi «ar trebui să se facă rânduială în Comanda Ungariei de sus ca să fie îngrijită pe altă cale astfel ca, în nesiguranța de acum a stării Transilvaniei și a Ungariei de sus, să nu fie nimic de temut». ¹⁾

Această rânduială o și făcea Maximilian, înainte de plecarea sa, prin încredințarea Comandei asupra Ungariei de sus Colonelului George Basta, pe care încă din August și-l numise de «Locotenentul» său. ²⁾ Impăratul primi de bine măsura luată de Fratele său, după cum i răspundeă la 4 Ianuarie, și se împacă și cu plecarea lui de acolo. Totuș nu voiă să-l primească, dacă în trecere ar aveă de gând să se opriască pe la el, precum n'a voit să primiască nici pe Comisarii săi întorși din Ardeal, ceva mai înainte, ³⁾ zicând că tocmai se mută dintr'un loc într'altul cu puțini ai săi și nu știe unde se va așeza. Dar, ori ce ar yreă să-i spună în ascuns asupra lucrurilor ardelene și a altora să-i împărtășească în scris, lui sau Sfetnicului lui de încredere, Contelui Trautson. ⁴⁾

Decretul Impăratului de «bună plăcerea și ratificarea» însărcinării ce a dat Maximilian lui George Basta de a fi «Vice-Căpitanul Cercului Ungariei Superioare» e din 7 Ianuarie 1599. Aci i se mai spune că va primi instrucția asupra celor ce mai sunt de trebuință dela Arhiducele Matthias (adevăratul Locotenent al Impăratului pentru Ungaria). Tot-odată îl însărcinează prin acest decret să ia bine seama și să descopere mestecăturile («machi-

¹⁾ *A. C. H. Rudolf c. Max. Podiebrad, 4 Dec. 1598.*

²⁾ *A. C. T. Max. c. Sig. de Turri, Cașovia, 30 Aug. 1598. L-a trimis inna-nte la oaste, spune aci, spre granițele Transilvaniei, ca să țină ostașii în frâu, și să nu vagabondeze și să facă pagubă supușilor.*

³⁾ *A. C. H. Rudolf ad Commissarios Transsilvanicos, Podiebrad 1 Nov. 1598.*

⁴⁾ *A. C. H. Rudolf c. Max, 4 Ianuarie 1599. Plecase din Podiebrad, unde fugise, cum știm, de răul ciumei, și încă tot nu cuteză să se întoarcă la Praga. Asupra numirei lui Basta citim și în protocolul de «Expedit» din Arhiva Ministerului de Răsboi, supt 3 Ian. 1599: «Archd. Max hat die Verwaltung des Veldt-Obristen in Oberhungarn Georgen Basta, mit der Unterhaltung wie die vorig. gehabt bevolhen.» *A. R. Exped. 202, f. 455.**

nationibus») ce se fac acolo și să le împărtășască în scris de-a dreptul lui sau Fratelui lui.¹⁾

Pentru această chemare, de a urmări intrigă, George Basta trebuia să fie cel puțin tot atât de destoinic ca pentru slujba de Comandant. Născut la 1547 în Ulpiano din Monferato, din Tată Albanez, așezat întâi în Italia neapolitană, și din Mamă Italiancă, din Italia de Mează-noapte, din Alexandria, unde trecu Dumitru Basta, fiind trimis de Impăratul Carol V., pe timpul războaielor lui cu Franț I. Regele Franței, George Basta avea să facă cea mai bună școală de război și de cunoștința răutăților omenești, îndată ce părăsi școala «literară humanistă» din Asti, pentru care Italia eră atunci cea mai aleasă Mamă. Tinărul de 20 de ani plecă la 1567, însoțind pe Tată-său și pe Frate-său, cu oastea tiranului Duce de Alba în Țările de jos, unde avea să petreacă 30 de ani din timpul cât țină cumplita luptă de sugrumare a revoluției unui popor setos de libertate. El luă parte la numeroase bătălii și văzută toate mișeliile unei Stăpâniri fără de suflet pe care o slujă cu bărbăție și istețime. Incepuse ca Stegar în compania de călăreți a Fratelui său Nicolae și ajunsese, supt Locotenența lui Alexandru Farnese de Parma în Țările de jos, al șaselea Comisar general de cavalerie. Ba, într'un moment avu chiar comanda «întregei oștiri catolice»—a Regelui Spaniei—«în locul Contelui Carol de Mansfeld.»²⁾ La începutul anului 1597 noul Cărmuitor al Țărilor de jos, Arhiducele Albrecht, se învoi, cu toată lipsa ce însuși avea de Comandanți iscusiți, a-l da Fratelui său, Impăratului Rudolf, la cererea ce acesta i făcuse. Impăratul, mulțămind Fratelui său, zice că George Basta i-a fost numit și mai înainte de multe ori ca un «soldat ales, viteaz și priceput la război». Și îl roagă, în această scrisoare din 15 Februarie 1597, să-l facă să plece cât mai curând, îndreptându-l de «condiții» ce negreșit au să-l îndestuliască. Ba îl împuternicește să-i dea și până la 2000 de florinți pentru cheltueli de drum.³⁾ La 6 Martie Basta în faptă și primia dela Arhiducele Al-

¹⁾ A. C. H. Rudolphus Georgio Bastae, Brandisij (Brandeis), 7 Ianuarie 1599 (copie neiscălită).

²⁾ Ciro Spontoni, *Historia della Transilvania*, (Veneția 1638). Carte scrisă, se vede, cu știrea și sub ochii lui Basta,—cu o cuvântare, din prilejul morții lui, către Arhiducele Maximilian. V. p. 58 și 336—345. Cf. Iorga, *Basta și Mihai Viteazul*, la început.

³⁾ *Mon. Hung. Dipl.* III, 86—7 Rudolf c. Albrecht, Praga, 15 Febr. 1597.

brecht o mie de «florinți de Brabant», cari fac 336 coroane de aur, de câte 90 de crițari nemțești una, cum se spune în scrisoarea ce i se dă pentru Rudolf. ¹⁾ El câștigă îndată plăcerea celui mai de încredere Ministru al Împăratului, a lui Trautson, căruia-i pare «un iscusit om de arme; nu e unul, care să flecătească mult», scria acesta la 19 Mai lui Maximilian, «ci vorbește puțin și cu sfială». Ar fi bine, zice, Arhiducele să i se încreadă. «Nu-i tocmai place ca planurile lui să fie descoperite fiecui». Nu știă nemțește, dar știă ceva holandezeste și bine latinește, italienește, spaniolește și franțuzește, ²⁾ pe lângă albaneza Tatătului său. ³⁾ Un Diplomat scria tot atunci din Praga că e «un om ce arată nu mai puțină judecată sănătoasă decât valoare personală». ⁴⁾ Dar același Diplomat, Ambasadorul Ducelui de Parma, raportă la 13 Octobrie (1597) o faptă care nu părea a-i adevəri cel puțin bărbăția de om. El scrie că, venind vestea despre apropierea Serdarului Mohamed, Basta au fugit răpede cu oștile împărătești de la Rab, cu toate că Generalul Rossi și Pálffy erau pentru a bate mai departe cetatea. Împăratul de mânie a rupt scrisoarea lui Maximilian, Generalisimul oștilor, cu știrea retragerii, căci se știă acum, că oastea turcească nu e de 60 ci numai de 20 de mii. ⁵⁾ E drept că foarte coditorul Maximilian ținea la el: Înainte de lupta ce totuș urmă cu Turcii, între Veröcze și Vaț, Basta fù întrebat și el să-și dea părerea asupra locului, unde avură să se așeze, dar locul eră ales și recomandat cu foc de Comandantul Ungur Pálffy. ⁶⁾ Și nu știm de vre-o vitejie a lui în această luptă. ⁷⁾ Când Maximilian știă că are să fie Cărmuitorul Ardealului, căută să-l câștige ca însoțitor. El se arătă învoit, dela început, a merge cu Arhiducele, pe un an, dar cerea plată prea mare. La 21 Ianuarie Arhiducele eră încredințat că-l va avea, dar că cere Comanda de cavalerie ușoră de răsboinici

¹⁾ *Ibid.* p. 88. Albrecht c. Rudolf, Brüssel, 6 Martie.

²⁾ *Docum.* XII, 299—300. Trautson c. Maximilian, Praga, 19 Mai 1597.

³⁾ Spontoni, *Historia d. Transv.* p. 338. El nu spune de holandeză nimic: «Hebbe Giorgio Basta due straniere lingue, oltre alla Latina, famigliari quanto l'Italiana e l'Albanese, la Francese e la Spagnuola».

⁴⁾ *Docum.* XII, p. 299, nota 2, Cornazzani c. Ducele de Parma.

⁵⁾ Ováry, *A magyar tud. Akadémia Oklevélmásolatai*, II, 246.

⁶⁾ Illésházy *Följegyzései*, 49. Asupra luptei, v. vol. I, p. 475.

⁷⁾ Dacă ar fi făcut ceva de sigur spunea în raportul său din 8 Nov. cătră Cornazzani, căci îl vom vedeă în curând că nu-i cruțător de loc cu laudele. Ováry, *o. c.*, 246.

năimiți, și rangul de General împărătesc. ¹⁾ Incă la 2 Iulie 1597 Consiliul de Război făcea raport Impăratului asupra cererii lui de a i se da pe lângă «Locotenența de Mareșal» ce o purtă și rangul de «Colonel peste cavalerie». ²⁾ Nu știm întru cât i s'a împlinit pofta atunci, dar acum i se dete ce cerea peste puține zile, ba fu făcut apoi chiar și Cavaler. Pentru câtva timp pleacă în Flandra, în afaceri casnice. ³⁾ Când s'a întors erau iarăși dispuțe asupra rangului lui.

La 9 Iulie, Pezzen, Sfetnicul bine cunoscut, scriă lui Maximilian că Basta nu vrea nici într'un chip să slujiască cu Schwarzenberg, nici alături nici supt el. Dar ar merge «cu toată plăcerea» cu Arhiducele în Ardeal. «Poștește Locotenența de General!» («die Obriste Leittendanttschaft» — Locotenența cea mai înaltă) «și o leafă destul de mare». După două zile aflăm că tocmeala eră ruptă: Schwarzenberg aveă Prim-Mareșalatul și Basta își lăpădă de tot Comanda sa ⁴⁾. Poate tot în această stare se află când, la 14 Iulie, i se scriă de cătră Consiliul de Război că «măne Compania sa de călăreți va fi dusă în tabără, — să ia seama să nu asuprească pe nime» ⁵⁾. Incă dela începutul lunei erau plângeri asupra Companiei lui, și el eră însărcinat să caute ca ea să-și păzească cuartierele ce i s'au dat, acuș, ca ea să se poarte cum se cade. In sfârșit, la 20, el eră numit Maestru general de război (zum Obristen Veltzeugmeister). ⁷⁾ Dar, două zile în urmă, Basta însuș scriă lui Maximilian că Impăratul numai așa s'a învoit a-i dă rangul de «Locotent general» al lui (al Arhiducelui) în Transilvania, dacă va veni să-i slujiască ca Maestru-General de război (a servire per suo Maestro di Campo Generale), cu aceeași

¹⁾ *Docum.* XII, 328—9 și 330 nota. C. Seretani c. Max. Praga 14 și 21 Ian. 1598. Nu știm dacă titlul de «General» e cu adevăr chiar așa; documentul respectiv (ca și cele din nota 3) e în rezumat românesc.

²⁾ *A. R. Regist.* 199, f. 12. Imperatori p. des Georgio Basta praetension; cf. f. 16 v. supt August 22.

³⁾ *Docum.* XII, p. 334, nota 1. Scrisoare din Praga c. Max, 19 Febr., și Basta c. Max 5. Febr.

⁴⁾ *Docum.* XII, 372 și 373—4. Scrisoarea lui Pezzen din 9 și a lui Rabuss din 11 Iulie, Viena. La 9 Iulie se ceruse de Consiliul de Război informație dela Geizkoffler asupra angajării și lefi lui Basta. *A. R. Regist.* 201, f. 361.

⁵⁾ *A. R. Regist.* 201, f. 364.

⁶⁾ *Ibid.* f. 359, subț 2 și 3 Iulie.

⁷⁾ *Ibid.* Expedit 200, f. 13.

plată ce o are Schwarzenberg. Dându-i-se plată bună, zice, e învoit, dar să-i lase Compania lui cu «mulți oameni particulari» ¹⁾. Maximilian va pleca la 8 August spre Ungaria de sus și la 9 Schwarzenberg, primul Sub-Comandant al oastei celei mari împărătești din Ungaria, în ăst an, ce stă supt prea înalta poruncă a Arhiducelui Matthias, primii ordin să dea drumul Companiei lui Basta ca să meargă în Transilvania, la dorința lui Maximilian, și acestuia i se trimetea înștiințarea cuvenită ²⁾. La 17 August, porunca se repetă cătră Schwarzenberg să nu oprească în câmpul de război Compania lui Basta, ci s'o lase să meargă cu Maximilian ³⁾.

Intr'adevăr Basta însoțește pe Maximilian în drumul lui spre Ardeal și va fi trimes de el, către sfârșitul lui August, ca «Locotenant» al său, adică ca Prim-Comandant în locul său, la puțina oaste ce mergea înainte cătră granițele acelei Țări ⁴⁾, anume, cătră Oradia. ⁵⁾ Știm cum Comandantul de Redern a putut băgă, la vreme, 1600 de Nemți în acest oraș și apoi în cetate, cu toate că, la început, Căpitanul ei George Király parcă șovăia între Maximilian și Sigismund Báthory ⁶⁾. Dar aceasta nu e a se mulțami istețimei lui Basta, ci de sigur ordinului hotărît a lui Maximilian. Căci însuș Basta ne spune, într'o scrisoare din 30 Septembrie, că dânsul *nu fî «de părerea că Impăratul ar trebui să ia în stă pânire această cetate»*, pentru a nu da pricină Transilvanului să se uniască cu Turcii. Dar la Praga altfel s'a înțeles lucrurile. S'a apropiat deci de Oradia, din ordinul Arhiducelui care stă bolnav la Cașovia, și a înzestrat-o cu toate cele de trebuință pentru apărare, căci eră mult lipsită de muniții de război ⁷⁾. Toată apărarea a fost apoi lăsată pe de Redern, pe când Basta se ținu în

¹⁾ *Docum.* XII, 275, nota.

²⁾ *A. R. Regist.* 201, f. 73 supt Aug. 6, f. 375 v., Aug. 9; și *Exped.* 200, f. 626, Aug. 9.

³⁾ *Ibid.* Regist. f. 377, v. sub August 17.

⁴⁾ *A. C. T.*, Max c. S. de Turri, Cassovia 30 Aug. 1598, PS: «Locumtenentem nostrum Magn. cum Georgium Basta praemisimus ad Exercitum, qui nos antecessit.» Cf. mai sus.

⁵⁾ *A. R. Exped.* fașc. 71. Király c. un Comandant de oaste împărătească, care nu poate fi decât Basta sau de Redern. Varadini, 2 Septb.

⁶⁾ V. mai sus. Apoi scris. din nota de nainte, cea din 4 Sept. cătră Max, ca și cea din 8 Septb. a lui Max c. Impăratul, *ibidem*.

⁷⁾ San Clemente, *Correspondencia*, 234—5. Spontoni, *Historia*, 67 sqq.

tot timpul la Tokaj cu 4000 de oameni, așteptând să se adune oștile ungurești ale acestui cerc al Ungariei superioare, pentru a putea cuteză să se miște în acolo și să se apuce de despresurare ¹⁾. Dar abia la 25 Octomvrie i se putură trimete dela Cașovia 12 mii de oameni cari trecură Tisa, pentru a merge asupra Turcilor la Oradia ²⁾. Acum însă nu mai eră lipsă de ei. Vremea de tot rea și apărarea bună din lăuntru siliră pe dușman, ca și răsco-boala din oastea sa însăși, să părăsească asediul și să plece spre casă. ³⁾ Așa că e laudă goală din partea lui Basta, când serie, la 14 Noemvrie, Ambasadorului Ducelui de Parma, lui Cornazzani, că 80 de mii de Turci au tulit-o la fugă dinaintea lui, cu toate că armata împărătească împreună cu cea ardeleană nu eră decât de 9 mii pedestrii și 10 mii călăreți cu 24 de tunuri ⁴⁾. Nici oastea turcească n'a fost atâta, de sigur nici pe jumătate, nici Ardelenii nu erau împreunați cu Impărăteștii, nici asediul n'a fost părăsit de răul lui Basta, cum văzurăm.

Astfel Basta ni se arată până acum ca un om cu fumuri, greu de îndestulat, dar lăudăros bine; ca un General care se ferește cât poate de bătae, cât timp crede că nu are oști de ajuns, și nu vrea să alerge într'ajutor, nici când de aceasta putea să atârne soarta unci cetăți de însemnătatea Oradiei: Redern vestise odată că mai mult de zece zile nu se poate ține ⁵⁾. Și el nu s'a clintit măcar să hărțuiască din spate pe asediatori. Mai mult, el nici nu prețuește însemnătatea cetății acesteia: De dragul unor combinații tactice-politice, dacă le putem zice așa, pentru a putea câștiga prietenia Ardeleanului și a-l abate dela apropierea de Turci,

¹⁾ A. C. II. Cesare Porta c. Arhiduc. Ferdinand, Tocaj, 12 Octb. 1598. Sig. Rákóczy, Mihael Székely, Heidenreich, Căpitanii acelor părți, avuseră ordin să dea ajutor Arhiducelui. V. A. R. *Regist.* 201, f. 75 și 382. Septb. 1. (Székely eră «Obrister zu Saggmar», adevă Colonel de Satmar, *ibid.* 201, 177). Asemenea Camera din Zips primiă ordin, la 15 August, pentru a griji de plata «desz neugeworbnen Hungerischen Khriegsvolekhs so nach Sibenburgen ziehen soll.» *Ibid. Regist.* 201, f. 377.

²⁾ *Mon. Hung. Dipl.* III, 103. *Zeitung aus Cascha*, 28 Octb.

³⁾ V. mai sus. Aduge la isvoarele cit. acolo știrea trimisă din Transilvania la Venetia (la 5 Decb., pare-se): «che la levata del Essercito Turchesco da Varadino era veramente stata sforzata dalle gran piogge. A. C. Ms. 595. 9. 623-3.

⁴⁾ *Ováry, Oklevélmásolatok*, II, 248-9.

⁵⁾ A. C. II. *Scris. din 17 Octb. a lui Maximilian.*

el vrea să lase pierdut un punct strategic, fără de care toată combinația lui nu făcea două parale. El pare a fi mai mult Diplomat decât General. Iarăș trebuie să ne aducem aminte de războiul din Țările de jos, din care perise, în vremea din urmă, în cât privește oastea spaniolă unde slujise Basta, toată măreția faptelor mari vitejești de altă dată, și ajunsese o luptă de apucături șirete, de trageri pe sfoară. E de mirat când, cu toate acestea, Maximilian încredințează Administrația Comandei supreme în Ungaria de sus¹⁾, «Vice-Capitanatul», cum zice decretul împărătesc, nu viteazului Redern care a dat probe de hărnicie, ci Albanezului italianizat Basta, cu toate că avea mână liberă din partea Consiliului de Război din Viena pentru numirea ori căruia din ei²⁾. Hotărâtoare au trebuit să fie îndărătnicia lui cunoscută de a sluji într'altă stare, pătenile lui, și mai ales cultura și șiretenia lui. Cel ce slujise atâta timp în mâna Cărmuitorilor și Generalilor posacului Filip II., Regele Spaniei, care ș'a jefit și fiul, pe Don Carlos, principiilor lui de Stat, cel care a văzut pe Alba vărsând sângele nevinovat al patrioților mari Egmont, Horn, prinși cu violenție în laț, și a fost martor când uneltele aceleaș Stăpâniri au ucis mișelește pe cel mai mare luptător al acestui popor războinic, pe Vilhelm de Orania, întemeetorul Holandei, acela nu numai avea în sânge, prin lungi pățenii, firea Stăpânului, ci cunoștea bine și pe Macchiavelli, scriitorul vestit care a dat numele măiestriei de a cărmui cu sălbatică violenție. «Principele trebuie să țină învoielile («conventioni») ce are cu supușii săi», va scrie Basta odată Împăratului Rudolf. «Dar când e vorba de interesul său, pentru dreaptă trebuință (ragione) de Stat... nu e îndatorat decât în măsura ce-i place, fiind drept ce e de trebuință, și de trebuință ce e drept». Și iarăș: «mulți oameni își ascund gândurile prin legături și învoeli, acoperind dușmănia cu prietinie prefăcută» ... și «de multe ori nu e de ajuns a crede nici ochilor tăi». ³⁾

1) «Verwaltung des Veldtobristen», într'alt loc: «zum Verwalter des Obristenbevelchs zu bestellen».

2) A. R. Regist. 201, f. 395, Novb. 15 și *ibid.* Exped. 200, f. 42 Nov. 17.

3) Spontoni, *Historia d. Transv.*, p. 315. Are scrisoarea lui Basta întregă. E de pe la 1606. Mai citez din această scrisoare ce ar fi zis Carol V. către Regele francez:.. «se noi non ci facciamo la guerra l'un l'altro per mortificarle [i. e. le genti], esse senz' alcun dubbio la faranno a noi» (dacă nu ne-am face noi război unul altuia pentru a ne prăpădi popoarele, fără îndoială ni-ar face ele nouă).

I vom cunoaște mai târziu și firea pizmuitoare. Aici putem însemna că, auzind de luarea Rabului prin Schwarzenberg, zise oftând: «cât îmi luă această petardă și viclenia altuia!». Căci planul el l'ar fi dat Impăratului. ¹⁾

Iși va fi zis Maximilian, foarte măhnit asupra răutății ce-au văzut la Ungurii puternici din împrejurime: ²⁾ acesta le va da de cap. Ce-a făcut, ce-a dres mai departe nu se știe. Nici nu ne privește.

Cu Oradia fură lipite, fără nici o pedică, de Ungaria regală, stăpânită de Impăratul, și Comitatele Bihor, Solnocul de mijloc, Maramureș și Crasna, a căror căpetenii n'avuseră timp a se supune iarăș lui Sigismund, ci rămânând în raza puterii oștilor lui Maximilian, păstraseră credința jurată în fața Comisarilor împărătești. Oastea recrutată din ele aveă să fie dată în ajutorul Oradiei. ³⁾ Deosebite greutăți nu pare să fi avut Basta decât grija pentru lipsurile ce întâlnea în punerea ținutului în stare bună de apărare, și mici năvăliri din partea unor cete de Turci și Tătari, ⁴⁾ venind, fără îndoială, din Ungaria turcească.

*

Altfel Tătarii mai purtau și vorba de pace. Basta avu, pe la 15 Decembrie, o întâlnire cu o Ambasadă a Canului la Székelyhid, între Debrețin și Oradia, mai spre Răsărit. Ei au venit, ziceau, în urma mai multor scrisori ale Arhiducelui Maximilian, ca să se tociască asupra păcii între cei doi Impărați, după atâtea perderi ce au suferit amândoi. Ca să câștige timp pentru a putea aveă un răspuns dela Archiducele Matthias, Basta îi trimite la Cașovia, chip, cum ar fi acolo Maximilian ⁵⁾.

¹⁾ *Ibid.* p. 59.

²⁾ «So befinde ich auch zum Viertten bey diesem Wesen sovil Vntrew, Verratherey und vorsezliche Halsstarigkeit der Leuth, dass ich mit Inen keineswegs ausszukommen mir getrawe», zice Maximilian în scris. sa din 17 Octb. c. Impăratul. *A. C. H.*

³⁾ *Mon. com. Hung.* IX, 193 (sunt chemate și ele la dieta din Pojun. Rudolf c. Mathias, 1 Febr. 1599); p. 295 și 318, art. XI. V. și *A. C. H.* Matthias c. Impăratul, Pressburg 8 Martie. Alătură decretul de incorporarea Comitatelor Wihar, Solnoc Mediocris v. Moromarusch (în scrisoare; în decret: Maramaros), «durante bello ad Caesareae Mtis Suae tanquam Regni Hungariae obedientiam reducti.» Cere să dispună Impăratul asupra felului supunerii sau încorporării lor.

⁴⁾ *A. R. Exped.* 202, f. 4—5, Martie 13 și 25; f. 105 Martie 2.

⁵⁾ *Docum.* XII, 1271—2, resp. *A. C. T.* conv. 1594—1598; Scris. lui Basta, Székelyhid 15 Decb. și raportul din aceeași zi asupra celor ce vorbise cu ei.

Cât pentru legăturile sale cu ei, acesta (Max) le povestește astfel: Toemai treceă prin Cașovia prima misiune tatară—eră Alexandru Paleolog în societatea lui George Raț, în Septembrie—, când primi știrea că Tătarii (adevărații gonaci ce alergau înaintea oastei turcești) ajunseseră, jăfuind și arzând, până către Calo și Tokaj. El a făcut atunci muștrări Tătarului, că aceasta nu se potrivește cu învoiala ce au făcut-o ei cu Mihai-Vodă și cu Comisarii că va stă pe pace până la întoarcerea acestei Ambasade, cu atât mai puțin cu cât a luat și darul de 10 mii de galbeni din partea Comisarilor, ce li-a fost împrumutați acestora de Domnul Român. Și i-a zis că, dacă vrea ca îmbierea de pace să fie primită, nu numai să înceteze cu năvălirile, ci să caute și chipul cum să se despartă de oastea turcească și să se întoarcă acasă. Atunci Ambasadorul tătar a și trimis Stăpânului său scrisoare turcească în acest înțeles, scrisoare ce a fost dusă prin mijlocirea Dobriținenilor. Ținând apoi mult asediul Oradiei, atâta s'a ajuns totuș că Tătarii n'au mai făcut prădăciuni. Iar el au mai făcut o încercare printr'o scrisoare ce-a fost dusă de un prizonier Tătar să-l îndemne pe Canul a dovedi, prin plecarea lui acasă, că gândul lui de pace e serios, — timpul aproape de iarnă, vremea rea i pot sluji de pricină. El nu poate sfătui la altă, neștiind instrucțiunea acestora de acum, decât că Impăratul să deă însuș un răspuns Canului: Astfel de omenie lingusește adeseori pe Barbari, și cu ea se poate ajunge, câte odată, mai mult decât cu lungi tocmeli. ¹⁾ Arhiducele Matthias încă scrisese Impăratului, la 20 Decembre, trimițându-i scrisorile lui Basta. Rudolf răspunse că, dacă Tătarii n'au altă de nou decât ce au spus lui Basta, atunci să șadă la Cașovia până se va întoarce prima misiune care e pe drum, și să aștepte răspunsul Canului la scrisoarea sa (a Impăratului). Iar dacă au adus ceva mai mult în ce privește tocmeala păcii, să-i lase să vină la Viena și să-i asculte el. I trimete și răspunsul turcesc ce a dat celui dintâi Trimis. Tâlmaciul Negrini (Negrini) care se află în Viena îl va scrie curat și astfel se va arăta Tătarilor. ²⁾

¹⁾ A. C. T. Maximilian c. Mathias. Newstaît 30 Decb. 1598; și Max c. Impărat, Morgentheim 16 Febr. 1599 (aceasta și în *Docum.* XII, 1272—3).

²⁾ A. C. H. Rudolf către Mathias, Schloss Prandeys (Brandeis) 17 Ian. 1598. Tot aci se află și o «Translation desz Kaiserlichen schreibens an Tartar Han, so durch den Tragoman Andrea Negrini in Türggischer sprach geschriben und in Wällischer sprach transferirt worden». Am cunoscut-o în această traducere italiană (= Wällisch). E scris. pomenită de Impăratul.

Aceștia într'adevăr și veniră aci, la 1 Februarie, ¹⁾ cu toate că nu aveau alta de spus decât Trimisul de nainte: să îmbie tocmeala de pace. Trecuseră și prin Pojon, unde se rugaseră de Ștefan Szuhay, Episcopul de Agria, să-i sprijinească pe lângă Arhiducele în încercarea lor atât de folositoare, neștiind că el e cel ce s'au tocmit cu Trimișii Hanului în Țara Românească ²⁾. Scrisorile Tătarului erau adresate Arhiducelui Maximilian, dar fură predate, în lipsa lui, Arhiducelui Matthias, la 5 Februarie. Trimisul de frunte eră Balgi «Maumet Aga». Canul își îmbia prietenia și cerea un ajutor de bani (getrösste mich von Euch einer hülf zur Zehrung) ca să poată plecă acasă, și Agenți cu cari să tocmească pacea. Spunea că a sosit la dânsul Capigi Bașa Abdul Aga, cu scrisori dela Marele Stăpânitor, însărcinându-l să ierneze în aceste părți pentru a putea isprăvi tocmeala aceasta, ba se lăudă că i s'ar fi încredințat și guvernamentul acestei Țări» (înțelege, de bună seamă, părțile răsăritene din Ungaria de sus) și comanda oștilor turcești ³⁾. Matthias ceru părerea Sfetnicilor ce Impăratul i-a pus lângă el să-i slujască, și ei, luând în seamă scrisoarea împăratului din 17 Ianuarie și părerea Sfatului de Război, pe lângă scrisorile Tătarilor cari erau adresate lui Maximilian, aflare cu cale să nu se mai aștepte altă hotărîre dela Impăratul, fiind destul de lămurită cea din rândul trecut, de oare ce Tătarii n'au adus alta decât Alexandru (Paleologul) și ce a scris Basta. ⁴⁾ Arhiducele află și el de bună părerea Sfetnicilor săi. El dete Canului răspuns încă la 8 Februarie, aruncându-i prădăciunile Tătarilor și robirea supușilor săi din partea lor. Crede că cu asta vor încetă în viitor—cu toate amenințările ce mai face și acum — și cere să se despartă de Turcul călcător de cu-

¹⁾ A. C. T. conv. Ian.—Decb., 1599. Mathias c. Rudolf, Wien, 3 Febr.

²⁾ A. C. H. Episcopul de Agria c. Matthias, 30 Ian. 1599.

³⁾ *Docum.* III. 1. 323—5. O altă scrisoare în care își imbie prietenia sa, și făgăduie a-și răzbuună asupra Turcilor, după ce își va fi liberat pe frate său, fu prezentată de Agent Arhiducelui la 8 Febr. Cuprindea cele ce acesta a spus cu graiul. *Ibid.* p. 328—9.

⁴⁾ A. C. H. Der Deputierten Rätthe guetbeduncken In den Tartarischen Sachen, 10 Febr. 1599. Datul trebuie să fie câteva zile preă târziu, cum vom vedea îndată,—e pus în urmă, în Cancelarie, pe dosul Actului. Tot acolo, în secția *Turc.*, f. 14—15, se află și «Translation was der Tarttarisch gesandt der Frt. Dr. den 8 Febr. 99 mündtlichen u. hernacher schriftl. fürbracht hatt.» V. și f. 16—17.

vânt. Asupra tocmelii păcii să ia în seamă cele ce a scris Impăratul prin Alexandru. De trimiterea unor Agenți tocmitori de pace nu poate fi vorba, bine înțeles, până nu vor vedea o plenipotență îndestulătoare din partea Sultanului. Mulțamește pentru haina și pentru coperta de cal ce i-a trămes, și-i trâmete, după dorință, două ceasoarnice. ¹⁾ Cu aceste scrisori fură sloboziți Trimișii îndată înapoi.

De și putem zice că Arhiducele nu lucrase deosebit de cum avea voie dela Impăratul, totuș acesta răspunse, la 2 Martie, că ar fi dorit mai bine să-i fi împărțășit înainte și lui scrisorile ce au adus cei doi Tătari și ce au spus ei cu graiul. Cu deosebire ar fi fost bine să li se fi dat o copie după cunoscutul lui răspuns către Canul, trimis prin Alexandru. Căci se poate că acesta să fie oprit și împedecat prin Ardelean sau pe altă cale, așa că cine știe dacă are să ajungă la Canul acel răspuns. Acum lucrul nu se mai poate schimba. ²⁾ Se înțelege, Matthias se putea scoate către Impăratul cu porunca lui din 17 Ianuarie, mai ales că, la înștiințarea sa din 3 Februarie despre sosirea Tătarilor la Viena, nimic n'a mai zis ³⁾. Aceasta face totuș pe Matthias să trâmiate pomenitul răspuns al Impăratului după Tătari, dacă vor putea fi ajunși pe drum, înainte de a fi trecut Strigoniul ⁴⁾.

*

Dacă în rândul tocmelilor cu Tătarii Basta nu înseamnă nimic, adevărata lui chemare eră, cât timp avu Administrația Locotenentei în Ungaria de sus, să veghieze asupra Ardealului. Dar întâmplările vor dovedi că el n'a văzut chiar nimic. Poate că nici n'a purtat de fel grijă, așteptând începutul noutăților numai după ce se vor fi sfârșit tocmelile Delegațiunei ardelene cu Impăratul. Ba poate chiar va fi crezut că acestea nu pot ajunge decât la bun capăt, fiind liniștit prin faptul că Sigismund însuși a căutat să intre iarăș în legături cu Impăratul pentru a i se supune de nou, ori pentru a-i predă iarăș Țara sa. Dacă numai și inima i-ar

¹⁾ *Docum.* III. 1, 325—328. In două stilizări deosebite. Viena, 8 Febr. 1599.

²⁾ *A. C. H. Rudolf c. Matthias*, Praga 2 Martie.

³⁾ *A. C. T. și A. C. H. Matthias c. Rudolph*. Presburg 16 Martie. In *A. C. H.* e numai conceputul, nedatat. La original s'a adaus, în Cancelaria lui Rudolf, cuvintele: *bleibt dabey, lesten Martj.* 99.

⁴⁾ *A. C. H. Matthias c.* un Anonim care se vede din răspunsurile ce dă, la 12 Martie din Comarom și la 19 din Pressburg, că eră un anumit Dionisie Knozer, și avuse să însoțească pe Tătari prin Ungaria regală.

fi fost ca vorbele. Dar despre aceasta Impăratul avea mai mult temeii să se îndoiască decât Generalul său.

În așteptarea Delegaților lui Sigismund, Arhiducele Matthias, fără îndoială, pus de Impăratul, ceru sfat, cum avea să poarte tocmelile cu ei, tocmai dela cei mai îndreptățiți a i-l da, dela foștii Comisari în Ardeal, cari cunoșteau atât de bine și pe nestatornicul Principe Sigismund Báthory și pe Ardelenii ce făceau politică.

Isthvánffy își dă părerea la 3 Ianuarie. «Nu mă îndoiesc», zice el, «că acei Delegați vor veni înzestrați cu toate măiestriile și vicleniile, și cu alese minciuni, cu cari să-l mântuie de vina nestatorniciei și a necredinței». Cum trebuie să li se răspundă e de ajuns a aduce aminte de ce a povestit Arhiducelui în tabăra dela Strigoniu și de memoriile ce a trămes Impăratului dela Cașovia [cel dela 14 Octobree] și Pojun, în unire cu colegul său, Episcopul de Agria. Nici nu e alt chip de a păstră neatinsă vaza și mărirea Maiestății Sale, decât întrebuițând mijloacele propuse de ei împotriva lui, ca unul care a vătămat pe Maiestatea Sa (tanquam lesae Maiestatis reum). Iar acestea erau, întâi să aducă judecată asupra lui și a soților lui, părtași la fapta, în Sfatul intim al Maiestății Sale, apoi să *încredințeze niște oameni pe ascuns să săvârșească osânda sau pe Mihai Vodă*. Astfel dâșii nu sfătuie cu nici un preț să-i dea Impăratul scrisorile de asigurare ce le cere, sau să se întoarcă de nou la tratatul de Praga [cel din 1595]. Nu e nici o pricină, ziceau Comisarii atunci, în memoriul lor, «de ce să aștepte Maiestatea Sa o nouă Legațiune dela Transilvăneanul, sau să încheie cu el noi legături, după ce lui nu i se poate crede nimic mai mult, și nu e de lăsat nici într'un lucru pe el, care a călcat credința de atâtea ori». ¹⁾ De trecerea lui pe partea Turcilor (cu ce încearcă să amenințe) nu e de temut. Căci Turcul nu l-ar primi iarăș în ocrotirea sa decât în condiții de tot grele, și nici acestea nu le-ar țineă decât până ce ar avea prilej să-și răsbune asupra lui. Și apoi sunt semne că Maiestatea Sa va putea și birui pe Turci. Pe lângă aceea trebuie adus aminte, când e vorba de lucrurile Turcilor, că nu mai au puterile, nu tăria, nu norocul lui Soliman, nici supunerea și ascultarea nu mai e aceea. Toate s'au aplecat. În sfârșit, Isthvánffy adauge, pe lângă toate, că «trebuie ținut seamă cu toată sârguința

¹⁾ *Mon. com. Tr.* IV, p. 223—4. Raportul Comisarilor dela 14 Octb. 1598.

și de Mihai Vodă Transalpinul, care până acum a păstrat cu statornicie credința dată Maiestății Sale împărătești: ca nu cumva să fie pus în urmă în jug de acel om prea ușuratic, ci să atârne numai de Maiestatea Sa. ¹⁾ Ceeace se va putea face așa, dacă Maiestatea Sa va hotărî asupra Transilvaniei în chipul arătat în relația lor. «Căci de se va întâmplă altfel, i va fi foarte greu Transalpinului să vegheze cum trebuie pentru slujba Maiestății Sale împărătești și a Creștinătății: ba va fi foarte grea chiar umblarea soliilor și a scrisorilor dintr'o parte într'alta». ²⁾

Deosebită în câteva amănunte, în miezul lucrului și părerea lui Szuhay ajungea la acelaș capăt. El atinge întâi ceeace a mai adus Sigismund ca pricină pentru întoarcerea sa în Ardeal (afară de cele cunoscute), anume că: nu i s'a câștigat dela Papa despărțirea de Soția sa; dela prea catolicul Rege [al Spaniei] nu numai n'a primit vre-un ajutor mai bogat, ci nici scrisoare nu i s'a trimis; n'a fost luat în numărul Cardinalilor purpurați, ba Maiestatea Sa nu i-a câștigat nici gulerul roșu. Și adaugă, judecându-l cu dreptate, că «deoarece însuși e ușuratic, socotiă că toate trebuie să urmeze foarte răpede după voința sa». Mai spune cum s'a jeluît că «a fost ținut de prost de rând și a fost făcut de rîs în tot chipul prin figuri: toată lumea l-a batjocorit cu felurite glume, fiindcă ș'a părăsit Țara și s'a hotărît să se facă preot». «De vreme ce», judecă iarăși Szuhay, «nimic statornic, nimic ținători nu se poate aștepta dela acest om,... nu trebuie lăsat nici de cum de a nu săvârși iarna aceasta acel lucru la care am sfătuit mai nainte». Dacă totuș ar veni Delegați, ei sunt de rea credință și îngâmfați, pricepuți în apucături viclene, și au copt în inima lor, dela început, această rupere de Maiestatea Sa, pentru ca nici Neamțul nici ori cine altul să nu le dea legi, «ci toate să se cărmuiască după pofta și comanda lor». E de temut apoi să nu se dea supt scutul Polonilor, la ce blăstămatul de Zamoyski de mult se muncește și pentru ce și Cardinalul Báthory și-a dat toată truda să-l îndemne prin scrisori și prin cuvântarea sa (ce au fost trimise Maiestății Sale) și să se ajungă cu ei la

¹⁾ El își aduceă aminte din timpul tocmelilor sale în Târgoviște cât teme; puneă Mihai Vodă pe aceasta, ca să nu atârne de Transilvănean, ci de-a dreptul de Impăratul. V. vol. I.

²⁾ *Mon. com. Trans.* IV, 252—5. N. Istvánffy c. Matthias, Vinicze, 10 Ianuarie 1599.

un schimb, deoarece i groază, mai mult de cât ar crede cineva, de grija și de cârmuirea lucrurilor grele publice. Atunci, cum e vecin și cu Moldova, răpede ar fi cutropit și Mihai-Vodă, spre marea pagubă a Creștinătății. Alătorează și scrisorile de credință ale celui din urmă Trimis al acestuia, ce au trecut pe la el, dar dânsul nu l-a văzut. Că Sigismund s'ar da pe partea Turcilor nu se teme nici el de fel. Trebuie ferit numai de Poloni. Altfel aduce și el aminte de scrisorile sale de mai nainte asupra celor ce crede că trebuie să se facă ¹⁾.

La 15 Februarie Delegații ardeleni erau sosiți la Praga ²⁾. Și peste câteva zile avură audiență, dar ca «Ambasadori ai Ducelui de Opulia și nu ai Principelui Transilvaniei». Veniseră cu paradă, însosiți de vre-o sută de oameni, în 12 trăsuri și cu 30 de cai ³⁾. Iar ei înșiși erau cei mai de seamă Magnați ai Țării: Unchiul Principelui, Stefan Bocskay, și Episcopul Transilvaniei, Náprágyi, Cancelarul său de Stat.

Intâiul schimb de vederi a fost mai mult schimb de invinuiri, judecând mai ales după răspunsul dat din partea Împăratului. Episcopul de Alba Iulia, Cancelarul Țării, află Ambasadorul venețian, a arătat, în audiența ce au avut, printr'o frumoasă cuvântare lătinească, marea nedreptate ce s'a făcut Principelui său și cum a fost silit să se întoarcă în Statul său, pentru a nu rămâne de batjocura lumii, în toată viața sa. El e hotărât însă, a spus el, a se ține în ascultarea Maiestății Sale pe veci și se roagă a fi primit supt scutul Ei, a i se deslegă poporul de îndatorirea de jurământ către Maiestatea Sa, a i se da înapoi cetatea Oradiei, și a înnoi cu el primele legături [adecă cele dela 1595], — el se îndatorează a le ține și de a nu se da pe partea Turcilor. Miniștrii (dela cari are martorul nostru știrile) mai spuneau că, la urmă, Episcopul ar fi vorbit cu toată umilința, zicând că, dacă Împăratul voiește să i se dea iarăș Țara, cu condițiile de schimb satorite odată, e gata a-i face și această

¹⁾ *Mon. com. Transv.* IV, 255—7. Stefan, Episcop Agriens. c. Matthias. Pojun, 23 Ianuarie 1599.

²⁾ *A. C. Ms.* 595. 9, 662. Di Venezia li 26 febraro. «Scrivono di Praga delli 15 stante»... «ch'era gionto in Corte l'Ambas-re del Transilvano, il quale per anco non haveva havuto audianza». Szilágyi, in *Mon. c. Tr.* IV, 75, pune, după Szamoskozy II, 212, greșit, pe 18 Febr. sosirea lor la Praga.

³⁾ *Docum.* III. 2, 303. Depeșa Ambasadorului venețian din Praga, 22 Februarie 1599.

poftă, — dar acestea totuș se cred a fi fost mai mult vorbe de compliment, decât pentru altceva ¹⁾. Din răspunsul ce au primit dela Curte, după prima audiență, însemnăm: Cât privește meritele lui că s'au despărțit de Turci și și-a lipit Țara iarăș de corpul dela care a fost smulsă, la aceasta au făcut foarte mult și ajutoarele împărătești, și e cu cale ca Principele să-și păstreze numele bun prin fapte potrivite și în viitor. Impăratul și-a arătat toată dragostea lui pentru acestea, dându-i chiar pe Verișoara sa în căsătorie și încercându-l cu tot felul de ranguri, între cari e și primirea lui între Principii Impărăției. Iar când a voit să-și lasă Țara Impăratului, știe bine câtă osteneală și-a dataceasta ca Sigismund să-și țină Domnia; ba a mai făcut această încercare și după săvârșirea învoielii și a diplomei de schimb. Dar el a amenințat atunci pe Ambasadorii împărătești că, dacă nu primesc Țara «în două—trei zile», atunci Impăratul să știe că nu o va mai căpăta nici odată. Maiestatea Sa a împlinit apoi cu sfințenie toate cele făgăduite: i-a predat Ducatele Oppeln și Ratibor; întâia sumă ce i-a fost îmbunătă i-a numărat-o; dela Papa și dela Regele Spaniei i-a cerut cu zor, prin multe scrisori, ce eră de cerut; a grijit să i se deă «cauțiunea sau asigurarea» cuvenită «din partea negustorilor» — eră de sigur pentru sumele rămase de plătit. Că nu i-a plăcut locul sărăcăcios, învinuiera că asigurarea din partea negustorilor s'a trăgănat prea mult, ... asta e de mirat: I s'a spus Principelui curat înainte cum e starea tuturor lucrurilor acolo. Dar Impăratul i-a făgăduit a-i da un alt loc, unde să se poată așeză și mai bine cu Curtea lui, și asigurarea eră aproape gata. Apoi, e o minciună mârșavă, că ar fi vrut să-l închidă. El însă a fugit pe neașteptate, și a prins Delegații împărătești (din Ardeal), cu atâta rușine. Impăratul totuș, în milostivirea sa, e gata a intră în tocmeli cu Principele, dar, deoarece învoiala a fost făcută nu numai cu el ci și cu Principesa și cu «staturile și ordinile Țării», cere, Delegații să arate însărcinare și din partea ăstora. Căci nu poate crede ca aceștia toți, după ce au jurat credință Maiestății Sale, să-și calce așa ușor jurământul. ²⁾

Bocskay și Náprágyi într'adevăr aveau și o însărcinare de felul

¹⁾ *Ibid.* p. 308—9. Depeșa aceluiaș din 1 Martie. Cf. Szamosközy II, 199—204.

²⁾ *Mon. com. Trans.* IV, 258—61. Responsum primum pro legatis Transilvanicis. 26 Febr. 1599.

acesta. Înainte de plecarea lor, Principele, ca să nu se poată zice că a lucrat de capul lui cu încercarea asta de împăcare, chemă la Alba-Iulia pe cei doisprezece Senatori și pe câțiva dintre fruntașii Țării, și câștigă dela ei cu ușurință o scrisoare, în numele întregului popor și a tuturor Ordinilor, către Impăratul. Prin ea Ardelenii se rugau cu umilință, să fie îngăduit lui Sigismund a le rămâne Domn cum a fost, și ei vor păstra legăturile ce el voește se încheie din nou cu Maiestatea Sa. Să nu fie siluiți la ce nu sunt în stare să facă, călcându-se dreptul lor de liberă alegere, cum i-a siluit Principele, anul trecut, a face jurământ de supunere Impăratului. Acestea să se dea uitării și poporul să fie deslegat de acel jurământ. Maiestatea Sa să primiască Transilvania iarăș în bunăvoința sa. ¹⁾

La 7 Martie li se da al doilea răspuns din partea Impăratului. Scrisoarea «ordinelor» (adecă a fruntașilor) Ardealului nu cuprinde toate numele câte au jurat credință Maiestății Sale, ci numai a câtorva, cari au dat împuternicire Trimișilor să tociască «pacea» cu dânsul. Dar acest cuvânt de pace nu e la loc: Maiestatea Sa n'a avut nici un război cu ei. Ei au fost datori credință Impăratului, și altfel vorbesc supușii cu el. Totuș, dacă Principele se coboare la cereri cuviincioase, Maiestatea Sa e gata a fi iarăș cu bunăvoință către dânsul. Știe el bine cum l-a silit să treacă dela legătura veche la contractul de predare a Transilvaniei. Și dela acesta nu se poate abate, pentru binele amânduror părților. Atâta-i poate face: să i dea un loc mai potrivit de locuință, după cum i-a îmbunat și prin Carrillo. ²⁾ E cu puțință ca Ambasadorii Principelui să fi vorbit, încă în hârtiile predate până acuma, sau cu graiul, și de întoarcerea Oradiei înapoi, deși Curtea nu pomenește nici cum de acest lucru, în răspunsul ei. Ambasadorul venețian povestește, la 8 Martie, că Trimișii ardeleni de o parte încredințează de hotărîrea Principelui de a atârna de Impăratul, la orice întâmplare, de alta însă vorbesc «că fără cetatea Oradiei ar fi lucru de tot peste puțință pentru Principele de a-și păstra Statul: aceasta e o graniță de frunte a Transilvaniei, zic

¹⁾ Szamoskozy II, 199—200. Wolfgang de Bethlen, *Historia de rebus Transylvanicis* (ed. sec. 1785) IV, 183—196. Aci e și «instrucția» Delegaților.

²⁾ *Mon. com. Trans.*, IV, 261—3. Responsum secundum principis Sigismundi legati datum. Pragae die 7 Martie 1599 (concept).

ei, și acele popoare ar fi lăsate în voia altora și nu ar da nici o ascultare fără câștigarea cetății înapoi». ¹⁾

Dar, Miniștrii de căpetenie ai Împăratului, Rumpf și Trautson, cari făcură și o vizită Ambasadorilor ardeleni, nu numai nu se grăbiau de fel în tocmelile lor cu acestia, ci le aruncau iară și iară în față faptele Principelui, numindu-l «călcător de credință, om care jură strâmb», căci, după ce și-a dat Țara Împăratului, punând poporul să-i jure credință, «a vrut să schimbe iarăși toate lucrurile, cu disprețul Maiestății Sale și a învoielii statorite». În desnădejdea lor acuma, pe la 15 Martie, ²⁾ Ambasadorii se folosiră de amenințarea cuprinsă în instrucția lor secretă, unde Principele i însărcină: să spună Împăratului, «că tot acum îndată» a trimis «Ceaușul la Împăratul turcesc, și cu el un om de frunte» al său, «ca să nu peardă timpul de geaba», ci, «dacă nu va putea ajunge la înțelegere» cu Maiestatea Sa, «să încheie legătură cu Turcul» ³⁾. Ambasadorul venețian aduce această amenințare în legătură cu cererea Oradiei — dacă nu li se dă înapoi, au zis ei, se vor învoi cu Turcul —, unde se înțelege de sine și lăsarea Principelui în Stăpânirea Ardealului. Dăr nici asta nu prinse. Urma va arăta că Împăratul nu slăbi nici o clipă dela dreptul său asupra Transilvaniei. Cu toate că chiar acum ne-am așteptă să fie mai îngăduitor, mai doritor de a se putea ajunge la o înțelegere cu cei ce stau tocmai cruciș cu vederile lui. Eră timpul, când se auzi la Praga de venirea Cardinalului Báthory în Ardeal, cu îngăduința Principelui, și de împăcarea lor, — dacă și nu de tot, căci nu i s'ar fi dat încă napoi bunurile Casei sale, dar aceasta se vedeă că va aveă să urmeze. Miniștrii Împăratului fură, fără îndoială, foarte neplăcut atinși de această împreunare neașteptată a verilor, «ca unii cari ar fi vrut ca Principele să atârne numai

¹⁾ *Docum.* III, 2, 309. Depeșa din Praga, 8 Martie 1599.

²⁾ *Docum.* III, 2, 310—11. Depeșa Ambasadorului venețian, «Praga. . . Marzo 1599». Datul zilei trebuie să fie, aproape sigur, 15 Martie. În timpul acesta Amb. își trimiteă depeșile tot la o săptămână (câte odată chiar mai des, dacă aveă prilej, așa: 29 Martie și 3 Aprilie). Cea de nainte eră din 8 Martie, cea următoare e din 29 Martie. Așa că lipsește cea din 15 și 22 M. Am luat datul dintâi, pentrucă altfel ar fi târzie sosirea la Praga a vestii despre întorcerea lui Andrei Báthory în Ardeal. Vezi textul ce urmează îndată. Cardinalul sosise la Cluj la 18 Febr. Szamosközy II, 209.

³⁾ *Mon. com. Trans.* IV, 74, nota 2. Punctul acesta al instrucției reprodus de Szilágyi, după un concept în manuscris, în colecția Hédervári.

de Maiestatea Sa împărătească», zice Ambasadorul venețian ¹⁾,— cu atât mai mult, când știm că eră vorba de întoarcerea la schimbul făcut înainte de un an.

Cum se întâmplă cu toate acestea că Trimișii Principelui primesc în curând condițiile Impăratului și nu acesta pe ale lor, abia ne-am putea tâlcui altfel decât prin graba ce se vede că puseră, în cele din urmă, Ardelenii pentru sfârșirea tocmeșilor cu orice preț, ca să poată pleca acasă. Și aceasta e foarte cu puțință să stea în legătură cu vestea despre sosirea Cardinalului Andrei în Țara lor. E drept că Principele împuternicise pe oamenii săi și la darea Transilvaniei de nou Impăratului, dar acesta să se învoiască a-i da un alt loc de locuință, potrivit pentru sine și Soția sa, în Austria, Boemia sau Tirol, și o pensie de 100000 de taleri, și, ce e mai greu, să primească condiția prea însemnată, de a se lăsa Ardelenilor voia să-și aleagă Principe dintre ei. ²⁾ Și numai când ar fi ajuns la ruptoare să puteau învoi ca Țara să poată fi cărmuită și printr'un Frate ale Impăratului. ³⁾ După mărturia Ambasadorului venețian, condiții de felul acesta afară de aceea de a-și alege ei pe Cărmuitorul, fură adusă Ardelenilor dela Principele lor numai pe la începutul lui Aprilie— poate că atunci primiră ordin să nu mai trăgăneze, ci să facă întrebuințare de ele. El adauge că li s'a poruncit să plece, amenințând că se va înțelege în tot chipul cu Turcii, dacă în 8 zile Impăratul nu se hotărăște să le primească Țara, dându-i lui pe lângă Ducatul Opuliei și un alt Ducat în Silesia și o sută de mii de taleri pe an. ⁴⁾

Destul că pe această temelie se ajunseră oamenii Principelui cu Miniștrii Impăratului încă în zilele următoare. La 6 Aprilie, contractul nou de predarea Transilvaniei lui Rudolf II, cu toate ținuturile ce se țin de ea, fu încheiat. La Oppeln și Ratibor se va adauge din partea acestuia orașul Trebitsch sau Leitomischl, ca loc de locuință pentru Principele și urmașii lui bărbătești. Soția, de va rămânea văduvă, va mai avea drept și asupra bunurilor ei

¹⁾ *Docum.* III. 2, 311. Depeșa citată dela 15 Martie.

²⁾ Szamosközy, II, 203—4: ... «pateretur Caesar... libera electione populum frui in locumque Sigismundi e popularibus proceribus, quem velent, creare». Bethlen, *Historia de reb. Transv.* IV, 192—5. Cf. Szilágyi, *Introd. la Mon. com. Tr.* IV, 75.

³⁾ Aceasta numai la Szamosközy, II, 204.

⁴⁾ *Docum.* III.2, 312—3. Depeșa din Praga, 3 Aprilie.

din Ardeal. Sigismund va primi și o pensie de 50 mii de taleri pe an, și un dar de câteva mii dela Impăratul. Acesta se va trudi și de aci nainte să-i câștige un ajutor în bani și dela Regele Spaniei. În momentul ce se va lua în primire Ardealul, i se vor da lui Sigismund hârtiile pentru negustori (polițele) asupra sumei de 50 de mii de taleri. I se vor da hârtii de asigurare că nu va avea să se teamă de nici o război pentru faptele din trecut, nici din partea Impăratului nici a Casei lui, și anume nici din partea lui Maximilian. Toate Treptele și toți slujbașii din Ardeal vor fi iertați pentru toate greșelile lor împotriva Impăratului și a Casei lui. Toate dăruirile de moșii, toate drepturile supușilor vor fi păstrate cum sunt. Numai dăruirile și schimbările făcute după întorsul Principelui se vor nimici. În capul Țării Impăratul va pune pe cineva din neamurile sale. Se vor întări contractele dintâi și din urmă dela Praga asupra lăsării Ardealului în mâinile Impăratului. ¹⁾

În aceeași zi Impăratul scria lui Sigismund asupra învoelii făcute, spunându-i că a primit condițiile așa, ca ele să fie împlinite deodată din amândouă părțile. Dânsul și-a și numit Delegații, cărora li se va încrede să săvârșească cele de lipsă din partea sa, precum așteaptă să facă și el. ²⁾ Delegați erau Nádasdy, Ungnad și Istvánffy, și aveau să ia Țara în primire ³⁾ și se grijească de proviant pentru Oradia și alte locuri, până la sosirea lui Maximilian care, de astă dată, trebuia să plece îndată și el: I se lăsa regimentul de Schleswig, și alte cete de ostași năimiți Nemți aveau să i se trimeată; ba i se da voie să adune oaste în socoata dării ungare, votate de curând prin Dietă. I va scrie și lui Matthias, zicea Impăratul în scrisoarea sa dela 12 Aprilie către Maximilian, să se pună în legătură cu Schwarzenberg și să fie gata pentru întâmplare de trebuință. ⁴⁾ Fură luate, dar,

¹⁾ Szamosközy, II, 204—206. La sfârșit autorul adaugă: Haec totidem pene verbis, licet aulica latinitate sordentia, ex ipsis actis huc retulimus»...

²⁾ *Mon. Com. Trans.* IV, 285. Praga 6 Apr.

³⁾ *Ibid.* p. 286. Poscriptum an Erzherzog Matthias.

⁴⁾ *Ibid.* p. 76—7. nota 5. Rezumat din scris. cătră Max. Cf. *Doc.* III. 2,313. Depeșa din 12 Apr. a Ambasadorului venețian. El spune că, pe când Ardealul se așteptau să plece cu actul formal de «renunțarea» Transilvaniei Impăratului, Miniștrii li-au spus în urmă că Impăratul n'are de gând să-i plătească «pe an» cele 50 de mii de taleri, nici a-i da un loc cerut de Principele ca rezidență în Boemia, și cere ca înstrăinările de moșii, făcute după întoarcerea Principelui, cu păgubirea venitelor Țării să fie nimicite; și spunând

toate măsurile, ca să nu mai poarte vina incetinelii, ca altă dată. Parcă li-ar fi spus simțământul și oamenilor Curții și Impăratului că noi primejdii le amenință isbânda. Doar nu lipseau anumite temeuri de îngrijire: Se auzise în zilele din urmă la Curte că Andrei Báthory, Cardinalul, ar fi făcut Principelui multe îmbieciuni, ca să-i lase lui Statul, dar că nu s'ar fi putut înțelege. ¹⁾

Adevărul este că învoiala eră făcută de mult. E o probă de buna grijă ce a purtat Sigismund ca tocmelile sale cu Vărul său Andrei să rămână ascunse, cât și de frica ce au avut supușii de a da știre asupra schimbărilor la Praga, dacă ele nu erau cunoscute aci nici după 14 zile dela săvârșirea și cunoașterea lor în public.

*

«Cu această misiune a lui Náprágyi și Bocskay numai s'a ți-gănit Sigismund», scrie Szamosközy ²⁾. Și avea dreptate. Căci în acelaș timp el trimetea pe Iesuitul Ștefan Caboș, Ungur din Transilvania, la Vărul său Andrei Báthory în Polonia cu scrisori, prin cari îl chema acasă, căci vrea să se împace cu el și-i va da înapoi toate moșiile luate ale familiei lui. Atâta, cel puțin, știă Trimisul asupra misiunii sale ³⁾. În faptă pentru altceva-l chema. «Cum s'a întors din Opulia», scrie acelaș Istoriograf din acel timp despre Sigismund, «el a văzut, că nu se află bine nici cu Neamțul, nici cu Turcul și nici cu Cardinalul, — și-au agonisit dușmani de toate părțile. Nu putea crede că va putea domoli pe Impăratul nemțesc; cu Turcul nu vrea să se împace» [în faptă nu izbuti]. ⁴⁾ «De aceea s'a apucat de Cardinal; pe acesta știă că-l va putea îmblânzi cu darea Principatului».... «Deci pe Náprágyi și Bocskay pentru aceea i-a trimes afară, ca să se poată împlini hotărîrea sa cu Cardinalul, căci dintre ceialalți domni și nobili nici unul n'a fost care să fi cutezat atunci să grăiască împotriva lui Sigismund, atât de bine se suise Sigismund după capul

Ambasadorii că Stăpânul lor ar putea să ia altă hotărîre, li s'au zis să plece, ceea ce au și făcut, rămânând să plece doi Comisari în curând cu edictul hotărîrei M. Sale. Apoi că Impăratul și Sfetnicii săi n'ar primi cu plăcere acum Transilvania, de frică de a nu o putea apăra de Turci cari, cum se aude, vor veni de nou asupra ei.

¹⁾ *Docum.* III. 2. 313. Depeșa cit. din 12 Aprilie.

²⁾ IV (*Történeti maradványai*), p. 89.

³⁾ Szamosközy, II, p. 207—8.

⁴⁾ Vezi mai sus, p. 52.

Țării; nici nu-i eră lui grijă, dacă ar fi să și peară acolo amândoi. Astfel a adus pe Cardinalul și l-a făcut Principe»¹⁾.

Numai pricinele faptei sale par a fi altele. E trebuința sufletului lui de a-și bate joc de toată lumea, de a înșală în toate părțile. A făcut așa, ca să nu-i lipsească lucruri noi, cum serie acelaș martor în lucrarea sa de așezământ. A făcut urmând firei sale schimbăcioase, flușturatice. A vrut, parcă, să mai arate odată ceea ce dovedesc atâtea fapte ale lui, cât de nesocotit, cât de pornit eră: ba chiar că eră sărit din minte. Nu s'a gândit ce va zice lumea de atunci, nu cea viitoare, nu la interesul său, nici al Țării. Pentru poftetele sale nebune a jertfit liniștea patriei aruncând-o în vârtejul vijeliilor²⁾.

Destul că lucrul s'a făcut. Când Principele auzi că Andrei Băthory a ajuns, la 18 Februarie, la Cluj, trimise dela Sibii, unde se află, pe Pangratie Sennyei să-l aducă la sine.³⁾ La 23 oaspele intră în Cetatea săsească,⁴⁾ unde fu primit de Vărul său cu multă căldură, fu chiar întâmpinat de el afară de oraș. Sigismund i ceru apoi iertare pentru cele ce a suferit familia lui din partea sa: pări mincinoase l'a amăgit la asta—se căiește amarnic.⁵⁾ Cărând după aceea Principele chemă dieta Țării la Mediaș pe ziua de 21 Martie. Dar grijă ca să vină în oraș și oastea pedestră a Secuilor, vre-o 3000 de oameni, dinpreună cu cele 500 de pretoriani ai săi și cu 600 de călăreți ce erau păzitorii Curții. Dieta își văzù de trebile ei obicnuite, între cari cea de căpetenie eră votarea dărilor, care se făcù în măsura cerută de Principele. Apoi luă cunoștință de împăcarea lui cu Vărul său Andrei, și se învoi

¹⁾ *Idem*, IV, p. 89—90. Un document din 24 Apr. adeverește întocmai că aceasta a fost pricina trimiterii lui Bockay și Napragyi la Praga: «fiindcă în fața lor nu se putea trată nimica cu Cardinalul»... «ca astfel să se poată continuă mestecăturile (Practiken), fără nici o piedecă». *Mon. Hung. Dipl.* III, 105. *Aus Prag vom 24 April 1599.* Se vede, Sigismund făcuse vorbă încă înainte de plecarea lor și, văzându-i îndărătnici față de planul lui, i-a trimis, chip, să facă tocmeală cu Împăratul.

²⁾ Cu vorbe de felul acestora îl judecă însuș Szamosközy în opera sa latinească, II, 206—7. Cf. Spontoni, *Attioni de' Re'*, p. 116: «Vedendo il Padre Cariglia questi insanabili segni di frenesia, ritirosi in altra parte».

³⁾ *Ibid.* p. 212.

⁴⁾ Trausch, *Chronicon Fuchsio-Lupino Oltardinum*, 140, nota. Cf. Szamosközy IV, 90; pe când în v. II, 212 zice că l'a primit la Mediaș.

⁵⁾ Szamosközy, II, 212—3.

să șteargă articolii dietei din 1595, privitori la vina acestuia și a fraților lui și la luarea averilor lor. ¹⁾

În vremea aceasta Principele își împărtășește Vărului său hotărîrea de a se mulțumi de Domnie și îl rugă să primiască a-i fi el urmașul. Acesta s'ar fi împotrivit la început, pomenind de primejdiile ce amenință Ardealul dela Nemți, dela Turci, dela Români, cari toți vreau să-l cuprindă, dar s'a învoit în urmă, când Sigismund i-a spus cu hotărîre, că va face Principe pe unul din Magnații Țării, și atunci se vor căi amândoi. Apoi, când dieta eră pe sfârșite, Sigismund intră cu Vărul său Andrei de mână în sala de ședințe, și printr'o cuvântare măiestrită arătă pricinile care-l silesc să lapede dela sine sarcina de a mai purtă grijă de Țară. ²⁾ S'ar fi adevărit, spune un martor că ar fi arătat ca pricină de căpetenie, că Nemții nu pot apăra Transilvania, și cu Turcii el nu se poate împacă. Aceasta o va putea face însă Cardinalul Andrei, ³⁾ pe care-l recomandă de Domnitor. Și reprezentanții Țării i ascultară dorința și, gândindu-se la ostașii cu cari eră îndesat orașul, aleseră, de voie de nevoie, pe Andrei de Principe, în ziua de 27 Martie 1599. Întâmplarea fu trecută în paragrafii dietei, 30—32, la care se adause jurământul «nou alesului Principe» și jurământul supușilor, cu datul zilei de 29 Martie. ⁴⁾ Numai Gaspar Kornis și George Ravazdi au încercat puțin să se împotriviască, supunându-se în urmă și ei. ⁵⁾ Mai ales i-a câștigat

¹⁾ *Mon. com. Transv.* IV, 263—277.

²⁾ Szamosközy II, 217—20. Cf. p. 30 din hotărîrile dietei, *Mon. c. Tr.* p. 277.

³⁾ *Chronicon Fuchs.-Lup-Olt.*, p. 141—2.

⁴⁾ *Mon. com. Transv.* IV, 277—283. Am luat pentru alegere datul arătat de Împăratul în instrucția sa pentru Pezzen, din 17 Aprilie (*Ibid.* p. 288), cu toate că o scrisoare din 30 Martie, adresată lui Bocskay la Praga, din partea unei Cocoane, spune că în ziua de «ieri Duminică», la 3 ore d. a fu ales Andrei Bathory («das Landt hat Ine zum fürsten erwählt, gestern am Sonntag nachmittag umb drey Uhr zu Medgiesch»). Dar Duminecă a fost atunci în 28 Martie. Cocoana poate că și-a greșit datul scrisorei. Aceasta va fi fost ziua când s'au făcut jurămintele, după cum sunt și datele, —dacă cumva nu s'au întâmplat toate deodată. Împotriva acestei păreri e însă nu numai datul arătat de Împăratul (căruia i se va fi raportat doar adevărul) ci și datul jurământului supușilor, care e din 28 Martie, iar ratificarea lui de Andrei Bathory e din 29. Iorga resumează fals această scrisoare când scrie că: «Andrei a fost ales la 26 în Mediaș, umb drey Uhr». *Docum.* XII, 425 nota 2.

Szamosközy, II, 223.

Cardinalul pe toți cu făgăduința de a nu-și răsbună pe nimeni pentru cele suferite în trecut și a ține cu sfințenie toate drepțurile Nobilimei. ¹⁾

În zilele următoare fu rânduită situațiunea Mariei Cristinei, care se găsiă iarăș îndepărtată dela Curte, la Chiioara. La 8 Aprilie se încheiă între ea și Andrei, în Alba Iulia, un contract prin care ea își lăsă bunurile, zălogite de bărbatu-său, Cardinalului în arendă, pentru un venit de 15 mii de taleri (sau florinți ungurești) pe an, de plătit în două rate ²⁾, din care cea dintâi i se și plăti încă la 13 Aprilie ³⁾. Și, fiindcă soțul ei o încredințase sortii, spunându-i limpede că de acum se poate duce iarăș la Mamă-sa, ⁴⁾ ea va plecà fără întârziere, în zilele următoare. Noul Principe care ar fi vrut s'o ia el de soție ⁵⁾ o însoți și el până la Teiuș. Va trece peste Satmar, Cașovia și Turocz, călătorind o bucată cu Carrillo împreună ⁶⁾ care se ducea la Roma, unde i va câștiga și ei despărțirea. Nenorocita femeie, al cărei noroc l-a stricat cel mai șuchiat Principe, întră, la 1607, nevoind a primi nici o îmbiere de căsătorie, în mănăstirea Hall, deodată cu soru-sa mai tânără Eleonora, unde se va stinge ca o sfântă în anul 1621. ⁷⁾ O jertfă a politicei Casei austriace, cum va mărturisi ea însăși. În urma schimbărilor ce vor urmă în Ardeal, ea nu-și va mai primi venitul cuvenit, și se va vedeă silită a scrie, la 1618, Impăratului, pentru a-și cere datoria de 264,000 de taleri, cât crescuse, aducându-i aminte: «cum la prea milostiva dorință a Impăratului Rudolf de fericită pomenire și cu sfatul întregiei noastre Case am

¹⁾ *Ibid.* 221 sq. Cf. Jurământul lui în *M. com. Tr.* IV, 279—80.

²⁾ *Uj Magyar Muzeum*, 1855, I, 513. Actele amândurora, al Marii Cristinii și al lui Andrei.

³⁾ Szilágyi, în Introducerea la *Mon. com. Tr.* IV, 82.

⁴⁾ N. Istvánffy, *Regni Hungarici Historia* (Colonia 1785), p. 476: «Igitur te bono deinceps eventui commendatam ad matrem redire permitto».

⁵⁾ Datele înșirate la Szádeczky, *Mihály vajda*, 20, nota 1. V. cu deosebire Szamosközy IV, 91 și *M. c. Tr.* IV, 288. Cf. Spon toni, *Hist.*, p. 86.

⁶⁾ Istvánffy, 476—7. Szamosközy II, 242-3, și *Tört. Tár* 1878, p. 976—7. Carrillo c. Sigismund, Satmar 26 Apr.; și M. Cristina c. Impărat, Turoz, 12 Mai.

⁷⁾ Reissenberger, *Prinzessin Maria Christierna* (1574—1621), p. 40—48. În protocolul de primire al mănăstirii ea scriă, după ce împlinise anul de probă: «Eu Maria Cristina, Archiducesă de Austria, mi-am încredințat, în ziua tuturor Sfinților, a. 1608, curățenia mea feciorească lui Dumne eu... *Ibid.* p. 18.

ascultat cu supunere și m'am învoit la căsătoria cu Principele Sigismund suspomenit pentru binele și folosul mare ce se aștepta pentru Creștinătate» ¹⁾.

Fostul ei Bărbat va trăi mai puțin, dar prea mult pentru înacurcă lumea și a face tot răle. El își legătuisese, la părăsirea Domniei, un venit de 24 de mii de taleri și toată dijma dela șase moșii, între care doauă ale lui Bocskay. ²⁾ Afară de asta Sigismund își mai scoase dela Țara sa o Cruce de aur, împodobită cu diamante și alte pietrii scumpe, ce eră dată în păstrare Sibienilor și făcea parte din averea Statului. El ceru adecă să i se dea 45 de mii de galbini ce i-ar fi cheltuit din al său la primul război cu Turcii. Și cum Țara eră săracă de bani, se învoiră să-i dea această Cruce ³⁾.

Iarăș se află Impăratul deodată în fața unei fapte noi, împlinite, cu Ardealul său. Vestea sosi la Praga între 12 și 17 Aprilie, după ce Delegații cu cari s'au încheiat contractul nu se mai aflau aci. Ei plecaseră încă la 9 Aprilie, la Vinerea neagră a Catholicilor. ⁴⁾

Răpede fu trimis acum în urma lor Doctorul Pezzen, Sfetnicul întim, să-i ajungă ori unde vor fi, nu cu vre-o hotărîre dușmănoasă, ci ca să le arate cele ce au sosit la Curte și să le spună dorința Impăratului. A aflat, zice el în instrucția dela 17 Aprilie pentru Pezzen, de contractul încheiat cu Cardinalul Báthory, la 27 Martie, pentru lăsarea Transilvaniei lui de către Sigismund, și că anumite condiții din el atârnă de întărirea Regelui Poloniei; că s'a statorit a se face tocmeli de pace cu Turcul și a i se cere de nou ocrotirea, apoi că Andrei, Cardinalul, să se însoare cu soția lui Sigismund. Delegații să facă cunoscut cele ce vor fi aflat și vor fi văzut asupra acestor schimbări, dacă sunt și cu *inima* către Impăratul aceia cari s'au *arătat* a fi. Și dacă cele vestite sunt adevărate, să rămână cu credința nu numai ei, ci să îndemne și pe alții a fi. Căci nu poate primi cele ce s'au săvârșit între Principele și Cardinalul, ci va face să se îplinească cele ce au hotărît împreună. Din ce va află din vorba cu ei va spune «Căpitanului Ungariei superioare George Basta», în numele lui

¹⁾ Reissenberger, p. 45—6.

²⁾ Szilágyi, Introducere la *Mon. com. Tr.* IV, 81. Szamosközy, II, 230—3.

³⁾ *Mon. com. Tr.* IV, 283—4. Actul prin care Sfetnicii Țării adevăresc primirea Crucii dela Sibieni și arată pentru ce s'a întrebuițat.

⁴⁾ *Mon. Hung. Dipl.* III, 105.

(al Împăratului), ce va socoti de bine, ca să stea la pândă cu toată grija, și să săvârșească ce va fi de trebuință. Asemenea să poarte grijă de liberarea și însoțirea Arhiducesei Maria Cbristina cătră casă. In sfârșit «trebuie îmbărbătat și Voivodul Țării Românești, ca nu numai să nu primiască lucrurile noi ce se petrec în Transilvania, ci să ia bine seama și asupra mestecăturilor vrăjmășești și a înțelegerilor răutăcioase atât cu Polonii cât și cu Moldovenii și alții», și să i le împărtășească, și întru cât e cu putință să le împedice ¹⁾.

Desvoltarea mai departe a lucrurilor acestora atârnă de stăruința Împăratului în hotărîrea sa de a nu suferi noaua ocară din partea Transilvănenilor, de purtarea noului Principe cu el și cu Turcii și de răgazul ce aveau să-i dea acestia cu războiul ce purtau, dacă nu se mai iveau și alte încurcături. Căci, încât privește îmbărbătările pe seama Voivodului Român, acestea erau chiar de prisos. Ele își au însă înțelesul, dacă vom ști că la Curte se trimisese veste din Ardeal că și el, Mihai-Vodă, s'ar fi alăturat noului Principe, despărțindu-se de Împăratul ²⁾. Asta nu eră adevărat. Dinpotrivă, situațiunea eră, ori cât de primejdioasă se arată, par'că anume dată pentru el, dacă numai Împăratul vreă să-și apere dreptul cu puterea. Știm că Mihai-Vodă nici nu încetase cu aceleași stăruințe ce puneă pe lângă Împăratul încă dela întorsul lui Sigismund din Opulia încoace, și acum stă așteptând vestea despre capătul tocmelilor de împăcăciune între ei, de sigur nu fără dor ca ele să nu isbutească.

*

In tot timpul cât ținură tocmelile misiunii ardelene la Praga, Deputații lui Mihai-Vodă, Balogh și Dobrovnichi, stătură în așteptarea răspunsului împărătesc. Știm că la vedere ei ereau însărcinați să sprijinească pe Ardeleni, rugându-se de Împăratul pentru ertarea lui Sigismund și împăcarea lui cu el. Dar am cunoscut și însărcinarea lor ascunsă cu puncte protivnice. Adevărata țință a misiunii lor, întru cât avem mărturii despre ea, e cuprinsă într'o «relațiune» nedată, dar hotărît scrisă de ei în timpul aceasta al petrecerii lor la Praga. Ei nu ș'au pus numele pe act,

¹⁾ *Mon. com. Trans.* IV, 287—9. Instructiō pro doctore Pezzio ad legatos Transsilvanos. Pragae 17 Aprilis 1599.

²⁾ *Docum.* III, 2, 314. Depeșa Ambasadorului venețian din Praga, 19 Aprilie.

ci s'au scris numai ca ai Maiestății Sale «prea umiliți servitori, Ambasadorii Ilustr. Mihai Vodă, Principele Valachiei Transalpine». Intâi ei arată isprăvile Domnului lor în toamna trecută, pentru a trece apoi la cererile lui. Amintesc și de cele trei steaguri ce au fost aduse Împăratului, în semnul acelor învingerii: Steagul cel mare «cu patenta» lui Affis Pașa Enuncul prin care eră pus Serdar împotriva Voivodului și steagul lui Acmef Pașa de Silistria, ginerile Tatarului. Al treilea steag, al Pașei de Carmania, l-au predat ei, așa spun, Arhiducelui Maximilian¹⁾, cum au avut poruncă. După aceea se roagă de ajutorul ce Maiestatea Sa eră dator să dea Domnului lor (che V. M. C-a è tenuta darcì soccorso), în urma contractului încheiat cu Comisarii, înainte de un an, și a jurământului de credință ce au jurat pe numele Maiestății Sale «toate acele popoare cu toți Nobilii și Baronii, împreună cu Ilustrisimul Mihai-Vodă», anume: «zece mii de oameni, jumătate călare, jumătate pe picioare, plătiți pe 6 luni, începând dela 1 Iunie, într'ajutor și pentru apărarea lor și pentru slujba Maiestății Sale». Din ei aveau să fie «cinci mii miliție din aceste Țări [înțelegem din Țările Împăratului], jumătate călare, jumătate pe picioare, și pentru alte cinci mii, jumătate călare jumătate pedestri, să dea bani. Și, în lipsa ajutorului de cinci mii de militari, să dea bani gata pentru cele zece mii. Maiestatea Sa a lipsit cu această oaste, dar Mihai-Vodă, Domnul lor, a ținut totdeauna cele zece mii de oameni, îndatorindu-se în felurite părți pentru a-i plăti și a slujit cu ei și cu alții Maiestății Sale și Creștinătății. Apoi Comisarii s'au mai învoit ca Maiestatea Sa să plătească și pe șase luni de iarnă o oaste de 5000 de oameni. Din acești bani Comisarii au dat arvună 13 mii, și Maiestatea Sa a trimis cu Raț George 46 mii de taleri. Restul îl cer acuma.²⁾ — Pomenirea aceasta a banilor trămeși pe George Raț nu ne poate face să credem că Ambasadorii cari predau cererile ar fi plecat

¹⁾ Știm că Balogh și Dobrovnicchi într'adevăr se întâlniseră cu Maximilian, în Decembre. Că tocmai aceștia sunt «Ambasadorii români» ce fuseseră trămeși atunci de Max cu Mallickh la Praga o spune Mallickh în scrisoarea sa din 12 Apr. *Docum.* XII, 429.

²⁾ *A. C. H.* «Rellation delli humillimi servitori di V. C. Mtta et Ambassatori di Illmo Michaillo Waivoda dela gran Wallachia». s. d., cu însemnarea de mai târziu «1598». Se află tip. în *Docum.* XII, 408 sqq. Faptele cuprinse în ea și actele ce vor mai urmă nu lasă însă îndoială asupra timpului.

de acasă după ce George Raț ajunsese acolo. El plecă, precum știm, abia la 12 Ianuarie din Cașovia. Dar Ambasadorii se întâlniră cu el și cu soțul lui, și Domnul le poruncise, se vede, a-și îndreptă cele ce aveau de cerut după isprava lui Raț. Altfel capătul misiunii lui Raț li se va fi spus și la Curte. Iar restul de datorie eră, după socoteala Ambasadorilor: pentru zece mii de oameni, jumătate călare, jumătate pe jos, 40 de mii de taleri pe lună, deci pe 6 luni cel puțin 240 mii de taleri. Apoi, pentru cinci mii de oameni, pe 5 luni de earnă, 120 de mii de taleri. Scoțând cele 59 de mii primite, rămâne datorie 301 de mii de taleri ¹⁾.

În socoteala acestui rest de plată, Ambasadorii cereau, în numele Voivodului: patru sau cinci mii de archebuze (puști) pentru miliția pedestră, și pentru o mie de călăreți «arme albe» (săbii?) cu coifuri și cămeși de zăle; de asemenea ghiulele și praf pentru artilerie. Apoi cereau cei 10 mii de galbeni împrumutați de Mihai-Vodă, în numele Maiestății Sale, pentru a fi dați de Comisari la Tătari. Și în sfârșit se rugau pentru diplomele prin cari trebuie întărită «confederația» încheiată anul trecut cu Comisarii, după ce contractul ratificat din partea Domnului lor se află în mâinile Maiestății Sale. Pe lângă acestea se rugau a lăsa să treacă la el doi Coloneli pricepuți la război, unul care să fie Capul cavaleriei și altul al miliției pedestre, pentru a putea da mai multă strălucire oastei lui și pentru a vedea aievea miliția ce ține în serviciul Maiestății Sale, tot așa pentru ca celelalte oști să vadă că sunt sprijinite de Împăratul și mai mult să se îmbărbăteze. Mai departe cereau doi Ingineri și două tunuri mari de bătut cetăți. Apoi patru trâmbițași Nemți, cari să fie în război tot pe lângă Domnul. În sfârșit se rugau să-i dea o Cetate sau un Castel, ca să-i fie lui de moșie, unde să poată trăi, în vreme de nevoie, de ce Dumnezeu să ferească, și unde Familia sa, Soția și Copilul, să aibă un scut, ca el să poată sluji Majestății Sale și mai fără de grijă până la moarte, în acele Țări.

Cererea din urmă i-o împlinește Împăratul îndată, încă pe la sfârșitul lui Martie, prin dăruirea castelului Königsberg din Silesia. Pentru bani i se spune «unui Ministru al său ce se află aci la Curte» că după încheerea târguelii cu Principele Transilvaniei, vor căută să-i

¹⁾ *Ibid.* «Michaelis Vaivodae praetensionis». Intre cele fără dat la sfârșitul anului 1599,—anul adaus în dos: «um 1599» (tip. în *Docum.* XII, 429). Aci socoteala restului e greșită: «305 m. talleri».

deă cât de mulți va fi numai cu puțință, punându-se aci multă nădejde în diversiunea ce Voevodul va face în acele părți. Căci dânsul făgăduie a intra iarăș, cât de curând, în Bulgaria și Sârbia. Se mai adaugă că el a cercat de curând, în două rânduri, a trece Dunărea, așteptându-se la lucruri mari, în înțelegere fiind cu poarele supuse Turcilor, dar n'a isbutit, odată fiind gheața prea slabă, și altădată pentrucă s'a umflat apa. De altă parte se temeau mult la Curte, scrie martorul nostru, Ambasadorul venețian, că frumoasele planuri ale Voevodului vor fi zădărnice prin vre-o cursă împotriva persoanei lui; căci s'a auzit aci că oștile ajutoare ce le cerea nu demult dela Impăratul nu erau atâta pentru rășboi, ci pentru paza lui și pentru a-și ține soldații în frâu, cari par'că au dat semne vădite de răscoală, de orece prin cutezanța Voevodului se vād puși în primejdia cea mai mare de a fi cutropiți și sfărămați de puterea Turcului. Asupra oastei de ajutor, scriă acelaș martor, tot atunci, la 29 Martie, că «i s'a tăgăduit» Românului. El știa numai de «3000 de infanteriști plătiți» ce ar fi cerut, «dinpreună cu pe George Basta, ca Locotenent General al său», dar tocmai pe acesta Impăratul dorește să-l aibe în Ungaria de sus. ¹⁾

Când tocmelile Curții din Praga cu Náprágyi și Bocskay, în numele lui Sigismund Báthory, se sfârșiră, își primiau și Ambasadorii lui Mihai-Vodă, cari aveau să plece curând după Ardeleni, răspunsul hotărîtor, cum ne puse în vedere Ambasadorul venețian.

Impăratul scriă lui Mihai-Vodă, la 8 Aprilie, că e gata a-i da tot ce e cu puțință din ceeace cere, ca dovadă cât de plăcute i sunt slujbele lui statornice împotriva dușmanului comun. Totuș începeă întâi printr'o tăgăduire: *Legăturile încheiate cu el și Țara lui anul trecut prin Delegații săi (adică prin «Comisari») nu le poate întări*, din pricini ce le va afla din tâlcuirea Ambasadorilor săi (ex legatorum vestrorum relatu uberius intelligetis). Din ajutoarele ce a cerut și ce i-au fost *făgăduite îi dă*, cu numele pentru eșirea lui la rășboi în anul trecut, *o sută de mii de taleri*, scoțând din ei suma de 59 de mii ce i s'a plătit. Rămâne deci

¹⁾ *Docum.* III. 2, 311-2. Ambasadorul venețian către Doge, Praga, 29 Martie. Numele castelului din Silesia de care e vorba aci că «ha donato Sua Maesta ultimamente» [al Mihailo Vaivoda], il vom cunoaște din actele ce urmează mai la vale.

pentru plată 41 de mii de taleri, ce i se vor număra la Viena sau la Cașovia. Pentru anul ăsta i făgăduie tot atăta, adecă iarăș o sută de mii de taleri. De oarece însă cere și felurite arme și mai ună-altă, se va scoate din sumă cât se va cheltui pentru aceste lucruri, și restul i se va da, «în bani gata sau într'alt chip, dacă își va îndreptă armele împotriva Turcilor sau unde vom aveă noi trebuință». Asemenea i se vor plăti, la Viena sau Cașovia, cei 10 mii de galbeni dați Delegaților săi pentru Tătari. Apoi, dorind ca Fiul și Familia lui să aibe un scut, i dăruiește, cu drept de moștenire în linie bărbătească, castelul Königsberg în Silezia cu ținutul și dreptul de Stăpân. In sfârșit Maiestatea Sa își arată încrederea că, isbutind lucrurile cu Transilvania (ut res Transylvaniae successerint), Mihai-Vodă va sta gata cu ai lui pentru a fi întrebuițat «ori unde s'ar cere, după dorința sa (a Maiestății Sale), și la orice prilej. ¹⁾

Inainte de a se fi trimis lui Mihai-Vodă acest răspuns, conceptul lui fu arătat Ambasadorilor Români. El mai cuprindeă atunci și adausul că cei zece mii de galbeni, împrumutați Comisarilor pentru Tătari, să fie puși tot în socoata armelor cerute, de oarece tocmai atâtea puști sunt gata, și prețul lor, împreună cu cărăușia până la Cașovia, face cel puțin 20 de mii de florinți. ²⁾ Dar Ambasadorii scriseră îndată și ei un răspuns în care cerură ca această sumă să li se deă în bani gata, și încă în galbini, ca să-i poată și Domnul lor întoarce, de unde i-a împrumutat. ³⁾ Și atunci adausul acesta a fost șters. ⁴⁾ In privința celorlalte hotărâri

¹⁾ Rudolf II. c. Mihai-Vodă. Praga, 8 Aprilie 1599 Concept în *A. C. H.* publ. întâi de Sz á d e c z k y, în *Erdély és Mihály vajda története 1595—1601, Oklevéttarral*, p. 295—6, apoi în *Docum.* XII, 428—9. Tot astfel e formulat «răspunsul» și într'un concept italianesc, scris, poate, de Sfetnici, ori pe seama Ambasadorului venețian, sau pentru altcineva. *A. C. H.* s. d. (pe dos: um 1599 și «Valachica»), tip. în *Docum.* XII, 429. Pentru deosebire v. nota urm.

²⁾ Vezi conceptul italianesc citat (*A. C. H.* resp. *Docum.* XII, 429) și partea ștearsă din conceptul scrisorii Impăratului, la Sz á d e c z k y, 296, nota 3, și în *Docum.* XII, 428, în paranteză.

³⁾ *Docum.* III.1, 319, supt titlul de «Respondeno humilmente li Ambasciatori di Illustr. Michaillo Vaivoda di Wallachia ala risposta di Sua Maj. Ces. Domino nostro Clement.»

⁴⁾ El se găsește șters în conceptul scrisorii. De asemenea e ștearsă aci partea ce privește dreptul de moștenire al urmașilor femeiești asupra Königsbergului. In conceptul italianesc citat acest punct se află iarăș neciuntit.

luate de Impăratul Ambasadorii își arată îndestularea: Sunt învoiiți a primi cele 41 de mii de taleri ca rest pentru anul trecut; iar pentru anul acesta următor se roagă să li se dea suma de o sută de mii de taleri, cum li se făgăduie; sunt învoiiți a prim în socoteala acestor bani puștile, cămășile de zale, săbiile și toate lucrurile ce vor luă dela negustori, după cum a poruncit Mihai-Vodă,—Maiestatea Sa să binevoiască numai a plăti negustorii la vreme, iar lor să le dea restul în bani gata. Se mai roagă apoi să le dea diploma de dăruire a Castelului Königsberg («Chinispure») în Silesia cu ținutul și dreptul de judecată (jurisdiction) asupra lui; iar când se va predă, așa zic, careva din ei va fi acolo să-l ia în primire și să-l păziască până va trimite și va rândui Voivodul pe cineva. In sfârșit se roagă iarăș pentru diploma privitoare la legătura încheiată între Țara Românească și Maiestatea Sa, după jurământul ce i-au făcut, înțelegând și dreptul de moștenire al Voivodului Mihai și al urmașilor lui. ¹⁾ Și cu aceasta cer să fie lăsați îndată acasă, căci se apropie vremea armelor. ²⁾

La 13 Aprilie Delegații lui Mihai Vodă plecară dela Praga la Viena, înzăstrăți cu toate hărțile trebuincioase, pentru a-și primi banii dela Administratorul financiar al Curții și al Impărăției, Gaizkoffler, căruia i se dase ordin a grijii de toate lucrurile lor ³⁾.

Îndată după aceea sosi apoi vestea de schimbul lui Sigismund cu Andrei Bathory în Domnia Ardealului. Ambasadorul venețian află acum că Pezzen a fost trimis nu numai după Delegații Ardeleni cu însărcinarea cunoscută ci și după un om al Românului, pentru a-i cere înapoi o mare sumă de bani ce i s'a dat.

Căci stau aci în așteptare să vadă ce hotărâre va luă Voivodul în fața acestor grele întâmplări: Totuș nu se puse, se vede, mult temeii pe vestea din Ardeal că el s'ar fi și dat pe partea Cardinalului, ci mai mult se vorbiă că va fi silit, cât de curând, a-și părăsi Țara și a fugi, de oarece cu Turcul s'a făcut dușman neîmpăcat, și jur împrejur e ocolit numai de dușmani. ⁴⁾ Ba Loco-

¹⁾ Punctul din urmă nu e limpede. Poate e copiat rău documentul. Totuș cred a nu greși cu interpretarea ce i-am dat.

²⁾ *Docum.* III. 1, 319—20, fără dat, doc. citat.

³⁾ *Docum.* XII, 429—30. Gașpar Mallickh c. Arhd. Maximilian, Praga, 12 Aprilie 1599. Dela Mallickh aflăm că dânsul a fost trimis la Praga cu Delegații Români de Maximilian.

⁴⁾ *Docum.* III. 2. 314—15. Depeși din Praga, 19 și 21 Aprilie 1599.

tenentul general Basta află că Domnul Român într'adevăr s'ar gândi la aceasta, deși dânsul nu credea. ¹⁾ Acuș iarăș se credea la Curte că Mihai va fi silit a părăsi prea luminata Casă a Austriei și a se împacă cu Turcii, urmare care mai mult supără pe Împăratul în toată schimbarea întâmplată în Ardeal. ²⁾ Și curând după aceea, la 3 Mai, se trimitea Împăratului din partea Consiliului de Răsboi dela Viena știrea despre «clătinarea Voivodului valac.» ³⁾ Dar, peste patru zile, chiar de aci avem știrea, în scrisoarea Arhiducelui Matthias către Împărat, că Mihai Vodă și-a arătat «hotărîrea sa împotriva Transilvăneanului», și Matthias adaugă că trebuie să se caute «toate mijloacele și căile pentru a-l întări, după cuviință, în părerea și gândul lui». Apoi spune că Delegații lui sunt încă aci, că și-au primit, zilele ăstea, toți banii ordonați de Maiestatea Sa, afară de 6000 de taleri, pentru cari au polițe pentru Cașovia, și că, pe cât a auzit, sunt mulțămiiți pe deplin. Așa spun că mâne vor pleca la Silezia [se vede că să ia în primire Castelul] și de acolo acasă. ⁴⁾ Suma de bani ce li s'a dat eră de 75 de mii de taleri, după cum se scriă lui Maximilian. ⁵⁾

Intr'atâta se vede a fi având și Ambasadorul venețian dreptate, că unul din oamenii lui Mihai-Vodă plecase cu Delegații ardeleni de-a dreptul acasă, pentru a duce, fără îndoială, veste mai răpede despre cele ce au isprăvit la Curte. Ei fură ajunși de Pezzen, toți trei, și aflați în cea mai mare încurcătură asupra veștilor din Ardeal ⁶⁾. Nu se potrivește cu starea lucrurilor ca Pezzen să fi oprit pe Trămisul Român, ci mai curând ar trebui să-i fi spus să grăbească acasă, cu îmbărbătarea, în înțelesul instrucțiunei sale, ca Domnul său să nu se turbure de întâmplările noi din Ardeal, ci mai ales să le vestiască Maiestateii Sale și să-i

¹⁾ *Docum.* XII, 432, Springer c. Max, Viena, 4 Mai; v. și *A. C. R.* Exped. 202, f, 108, supt 4 Mai.

²⁾ *A. C. Ms.* 595. 9, 698. Veneția 7 Mai, după vești din Praga, trimise la 26 Aprilie, reproduș în fragment și în *Docum.* XII, 433 (cu datul diu Praga greșit: «26 Mai»).

³⁾ *A. C. R.* Regist. 203, f. 10, supt 3 Mai.

⁴⁾ *Oklevél-kivonatok* la Szád e c zky, o. c., 435, și în *Docum.* XII, 432, dar aici ca scrisă din partea unui «Necunoscut» după un concept în *A. C. H.* 1599. Matthias c. Rudolf, Viena, 7 Mai.

⁵⁾ *Docum.* XII, 432. Unverzagt c. Max. Viena, 4 Mai. El spune că a și plecat «astăzi» («ist heutt... vort»), ceea ce nu e adevărat.

⁶⁾ *Docum.* III, 2, 316. Depeșa Ambasadorului veneț. din Praga, 10 Mai 1599.

ajute a le împedecă ¹⁾. Și totuș însărcinarea asta s'a putut dà cel mult unui Curier sau altei persoane neçunoscute — Balogh și Dobrovnichi vor ajunge acasă, cum vor vedeà, deodată, și încă foarte târziu vara.

La 10 Mai Pezzen se găsià iarăș la Praga. Incă înainte de sosirea lui, Impăratul aveà încredințarea Delegaților, în urma căroră fusese trimis, despre statornicia lor în credință și nemulțămirea lor cu întâmplările de acasă. Ii scriseseră chiar ei, încă la 16 Aprilie, din Hodolin. Și Impăratul i îmbărbătă, în răspunsul dela 20 Aprilie, să îndemne și pe alții la păstrarea credinței către dânsul, făgăduind lui Náprágyi îngăduința de a petrece ori unde i-ar plăceà, și grija pentru traiul lui după cuviință; iar lui Bocskay arătându-și dorința să se așeze la bunurile sale lângă Oradia, unde va aveà trebuință de ajutorul lui, atât pentru a puteà cumpără dela el proviant pentru oaste, cât și pentru a veghià de acolo asupra Ardealului ²⁾. Pezzen aduse stirea că Bocskay e foarte năcăjit, că Sigismund i-a luat toate bunurile sale — așa, cel puțin, află Ambasadorul venețian, lucru ce altfel se știà la Praga încă la 24 Aprilie ³⁾, — și a făgăduit a nu se lăsa până ce nu și le va scoate; mai mult, că s'a îmbiat a răsculă o mare parte din popoarele acelei Țări, unde are mare partidă: Numai să-i deà Maiestatea Sa oarecare număr de oaste, el i va aduce Transilvania iarăș la supunerea pentru care i-a fost făcut jurământul ⁴⁾.

Firește că această mărturisire a Delegaților ardeleni și mai ales a puternicului Bocskay trebuia să placă Impăratului. El dela început se hotărîse a-ș apăra dreptul său asupra Transilvaniei cu puterea. Incă la 19 Aprilie scrisese Administratorului Locotenenței sale generale din Ungaria superioară că se miră, cum din toate părțile primește zilnic știri despre lucrurile din Transilvania, numai dela el nu. Și îi poruncise nu numai să vegheze bine și să-i deà știre despre cele ce-l privesc, ci mai ales să se pună în calea primejdiilor și rălelor ce se pot întinde și mai departe și să întrebunțeze leacurile ce poate împotriva lor. Tot odată i făgăduise a-i trimite bani și oști cât mai curând; ⁵⁾ iar

¹⁾ Vezi mai sus instrucția lui Pezzen, din 17 Aprilie.

²⁾ *Mon. com. Transv.* IV, 289—90.

³⁾ *Mon. Hung. Dipl.* III, 105.

⁴⁾ *Docum.* III, 2, 316. Citata depeșă din 10 Mai.

⁵⁾ Szádeczky, *Erdély és Mihály vajda*, 296—7. Rudolf Georgio Bastae.

Consiliul de Răsboi și ia îndată măsuri ca făgăduința prea înaltă să fie împlinită ¹⁾. Se gândiră, poate, o clipă să ia lui Basta slujba asta de Cărmuitor, căci, la 26 Aprilie, Impăratul dă ordin Consiliului de Răsboi să-i lase tot lui Administrarea Comandei celei mai înalte, până la altă hotărîre ²⁾.

De pe acum eră vestită la Curte venirea unui om din partea noului Principe ³⁾. Poate pentru asta nu mai întălnim, câtva timp, nici o măsură privitoare la lucrul Ardealului. Dar scrisoarea ce se aduse dela Andrei Báthory eră numai încunoștiințarea Impăratului că Trimițătorul a luat Domnia Ardealului și în colo nimic alta decât îmbieri și făgăduieli în cuvinte nehotărîte (quae Paternitas V. Rma literis nobis suis generatim offert ac promittit), cum aflăm din răspunsul lui Rudolf dela 7 Mai, ceea ce nu-l puteam mulțămi pe acesta și-l făcea să-i ceară a-și tălmăci cuvintele mai amănunțit ⁴⁾.

Acum sosise și noul Ambasador dela Mihai-Vodă cu arătarea credinței lui neclintite către Impăratul, ⁵⁾ știre ce am văzut-o și în scrisoarea dela 7 Mai a Arhiducelui Matthias. Și în acelaș timp se întoarse, cum am văzut, Pezzen. E momentul când lucrurile se așezau bine pentru Impăratul.

Dar cu atât mai serioasă îngrijire cereau întâmplările ce se așteptau în viitor. De timpuriu se auzise că Turcii își vor îndreptă de nou armele, anul ăsta, împotriva Oradiei, și la asta se adaugă, după suirea lui Andrei Báthory în tron, vestea că el are de gând să ocupe de nou cetatea, în unire cu Turcii cărora li-ar fi făgăduit a se supune ⁶⁾. Chiar Basta scrisese, la 10 Aprilie, când cerea bani, că se cuvine cu tot dreptul a avea teamă pentru Oradia, și povestiă măsurile de apărare ce a luat. Dar de nu se vor trimite bani răpede, zicea el, nu numai nu vor putea fi adunați ostașii garnizoanelor, răspândiți prin Țară, ci e de temut, «că se vor perde mulți soldați Unguri, cari vor trece în Transilvania» ⁷⁾.

¹⁾ *A. C. R. Exped.* 202, f. 107, supt Aprilis 23, Georgio Basta.

²⁾ *Ibid.* Exped. 202, f. 6, supt 26 Apr.

³⁾ *A. C. Ms.* 595. 9, f. 698. Vești din Praga trimise la 26 Apr.

⁴⁾ *Mon. com. Trausv.* IV, 290—1. Rudolf Cardinali Bathoreo. Pragae 7 Maij.

⁵⁾ *A. C. Ms.* 595. 9, f. 766. Di Venezia li 21 Maggio, după scrisori din Viena dela 8 Mai.

⁶⁾ *Docum.* III. 2, 313 și 315. Depeși ale Amb. venet din 12 și 21 Aprilie.

⁷⁾ *A. C. H.* Basta c. Archiducele [Matthias, probabil]. «Cassovia» 10 Aprilie.

Pentru a se sfătui asupra războiului (și poate și pentru a-i împacă) Împăratul cerea, la 5 Mai, Fratelui său Matthias, să dea ordin ca Basta și Schwarzenberg, cei doi Comandanți din Ungaria, să vină la Curte, ceeace Arhiducele împlinea, la 8 Mai ¹⁾, și la 9 era însărcinat M. Székely să țină locul lui Basta, în lipsa lui. Dar Székely nu voi să primiască, ²⁾ și astfel Basta nu-și putu părăsi ținutul nici un moment, dată situația în care se afla. La 30 Mai Consiliul de Război luă cunoștință despre neputința lui de a călători și-i răspundeă să rămână acolo ³⁾. Veniră însă la Praga, unde se aflau la 24 Mai, Arhiducele Matthias și Schwarzenberg dimpreună cu alte căpetenii ⁴⁾.

La 24 Mai Arhiducele Matthias desfășură Fratelui său Rudolf, într'un memoriu, părerile Generalilor și Sfetnicilor Adolf de Schwarzenberg, Melchior de Redern, David Ungnad și Bartolomei Pezzen despre ceeace trebuie făcut cu Ardealul.

Schwarzenberg zicea că nu trebuie lăsat nici decum prilejul de a aduce cât de multă oaste numai se poate, câtă e în picioare în acest timp (anume Valoni și Francezi pedestrii și călări, cei o miie de cai ai lui Khollonitsch și regimentul lui Pezzen), din Ungaria de jos în Ungaria de sus, și a o duce pe drumul cel mai scurt, peste Solnoc, să se împreune cu oastea din Ungaria de sus. În fruntea lor să se pună un Comandant pățit și bun cunoscător al Țării și al obiceiurilor ungurești, care să se știe potrive și îndreptă după dușman, după Transilvăneni și alți nemulțămiiți. Să se grijască apoi răpede de dusul proviantului și al artileriei, ca să nu aștepte oastea după ele, pentru a nu se perde timpul, până ce dușmanul (adecă Turcul) ⁵⁾ nu a eșit cu oaste mai mare. E drept, în Ardeal sunt multe partide, dar trebuie luat în seamă că, dacă Majestatea Sa se va interesă serios de treaba asta și va

¹⁾ A. C. H. conv. 1599 Mai-Iulie. A. C. R. Exped. 202, f. 6, Mai 8, și Registr. 203, f. 81, Mai 9: Herrn Basta soll einen Postritt nach Prag thuen.

²⁾ *Ibid.* Reg. 203 f. 183, supt Mai 9 și 31.

³⁾ *Ibid.* Regist. 203, f. 81 v., supt 30 Mai.

⁴⁾ A. C. Ms. 595. 9, f. 817. Veneția la 4 Iunie, după scrisori din Praga dela 24 Mai.

⁵⁾ Nu poate fi vorba de eșirea lui Andrei Báthory aci, cum crede Szádeczky o. c. p. 41. La aceasta nu se așteptă nime, ci la venirea oastei turcești pentru campania anului acestuia, în vederea căreia se făceau toate cumpămirile la Curte, cum se vede lămurit și mai la vale. Aceștia, Turcii, și începuseră hărțuile.

avea o oaste în Țară, cei mai mulți — cari acum nu îndrăznesc să-și arate inima — își vor ținea jurământul și nu se vor împotrivi, ci mai vărtos vor ajuta lucrul, dacă și nu pe față, cel puțin pe ascuns. Și dacă și nu s'ar putea pune îndată stăpânire pe toată Transilvania cu această oaste, dar Colonelul-Comandant ce-ar purta-o s'ar băga la grijă și ar ține în ascultare și sufletele îndoielnice din Ungaria de sus. Apoi, dacă ar fi duși, acum la început și fără întârziere, zece mii de oameni în Ungaria de sus, întărind oastea aceluia ținut până la 50 de mii și mai bine, dușmanul — adică Turcul — ar trebui să țină seamă de asta, și să-și îndrepteze și el toată puterea într'acolo, golind hotarele Ungariei de jos (după înțelesul nostru de astăzi: hotarele Ungariei de mijloc, unde erau punctele de atingere cu pământul împărătesc-regesc). Întâmplându-se aceasta, restul oastei împărătești ar putea fi ținut aci la îndămână, pentru a izbi pe dușman îndată, ori unde ș-ar scoate capul; — și se știe că e mai folositor a te bate în Țara dușmanului. Prin aceasta și Mihai-Vodă ar fi ținut în aplecarea lui către Majestatea Sa, când ar vede un adevărat interes pentru Transilvania, și i s'ar da mai multă încredere și nădejdie în rămânerea sa, și s'ar putea câștiga prin el minunate izbânzi împotriva Turcului și a Transilvaniei. — Și mai încheșitor eră îndemnul lui de Redern la război împotriva Cardinalului. «Batjocura ce-a făcut-o Sigismund Bathori întregii înaltei Case a Austriei, întregii Creștinătăți și cu deosebire Majestății Voatre», scrie Matthias asupra părerii date de el, «e de natură că nu se poate trece peste ea, și sunt destule pricini drepte pentru a o răzbună, ba aceasta trebuiă făcut de mult, nu trebuiau lăsate atâtea bune prilejuri, și nu trebuiă să se fi căutat atâta lui Sigismund până ce înșală». Majestatea Sa are două trecători și chei ale Ardealului, deasemenea are și Bocskay, dacă rămâne credincios Majestății Sale, două castele și locuri însemnate pentru intrat în Ardeal, și alte pasuri nu sunt: Aceasta să aibe Impăratul bine în vedere, și de grabi să apuce serios lucrul, după cum e în drept, și să răzbune rușinea, înșălăciunea și jurământul strâmb ce i s'au făcut. Să ia aminte că, dacă asta nu se întâmplă de grabi și Voivodul Român va băga de seamă că Majestatea Sa nu se interesează de Transilvania, nici el nu va mai putea rămâne, aflându-se între Turci și Transilvăneni, cu credință Impăratului, ci va fi silit sau să se împace cu Turcii, sau să-și părăsească Țara. Când apoi Transil-

vania și Țara Românească vor fi unite cu Turcul și supuse lui, atunci va stă acestuia calea deschisă spre Ungaria de sus și Cașovia, care ușor se vor perde. Pentru a se feri de această nenorocire, Majestatea Sa trebuie să păstreze Transilvania.

Părerea lui Ungnad eră împărțită. Ori să se pornească răpede război cu toată puterea împotriva Transilvaniei, ori, dacă pentru aceasta lipsesc acum mijloacele, atunci să se intre în tocmeală cu Cardinalul, prefăcându-se a-i fi cu bunăvoință. Cam tot așa spuneă și Pezzen: Numai dacă este cu ce, lucru să nu fie lăsat, ci apucat fără nici o zăbavă. În sfârșit Matthias se alătorează părerii Generalilor Schwarzenberg și de Redern, cumpenind batjocurile câte a făcut până acum Sigismund și pagubele ce ar urmă prin despărțirea Ardealului, care ar trage după sine și pierderea Țării Românești. ¹⁾

Ori cât de înțelepte erau cumpănimile Generalilor, și ori cât de lămurite îndrumări și cu puțință de a se împlini dete cu deosebire Schwarzenberg asupra oștilor de întrebuițat la acest război, greutatea pornirii din loc, bine cunoscuta, neînțeleasa trăgănare până să se apuce de un lucru se întălesc și acum la Miniștrii mai cu trecere ai Împăratului, cu toată dorința ce am văzut-o la acesta de a nu lăsa, de astă-dată, lucrurile baltă. Părerea lui Ungand eși biruitoare. Poate din lipsa de bani care nu se mai ajungeau niciodată, poate de grija de a nu lăsa partea apuseană a pământului împărătesc, calea spre Viena, prea slab apărată, acum, când scărmanările cu oștile turco-tătare din Ungaria se începuseră dela Oradia-mare până la Alba regală, ²⁾ și o nouă oaste se pregătiă de nou la Constantinopol, ³⁾ destul că pentru un război apropiat împotriva Ardealului nu se mai făcea nimica.

Pentru moment se mulțămiră cu dorința lui Andrei Báthory de a intră în tocmeli, și ori cât de rece i răspunseră, începură îndată a crede că nu va fi adevărată vorba despre Ambasadorii

¹⁾ Tipărite la Szádeczky, *Mihály vajda, Okiratok*, p. 298—300.

²⁾ *Mon. Hung. Dipl.* III, 104—107. A. C. H. conv. Mai-Iuli. N. Kaza dux equitum Filekiensium ad Magnf. D. X. Filek 4 Mai. A. C. Ms. 595.9, f. 823, după scrisori din Viena dela 5 Iunie; f. 817, după știri sosite la Viena, și 818 după scrisori din Cașovia sosite la Veneția la 4 Iunie.

³⁾ A. C. Ms. cit., f. 828—9, 832—3, 825, 804. Constpl, 31 Mart, 2 Apr., 15 și 16 Mai. *Mon. Hung. Dipl.* III, 108. Cașovia, 13 Iunie.

ce ar fi trimis la Constantinopol. ¹⁾ Curând după aceea se va vorbi iar la Viena de înțelegerea ascunsă a Cardinalului cu Turcii și Tătarii și că, după rugămintele lui, Turcii vor trebui să încerce a bate Oradia. ²⁾ Dar nu peste mult, pe la 24 Mai, va sosi Carrillo, ³⁾ «duhovnicul Iesuit al Principelui Transilvan», care va fi primit de Împărat și de Arhiducele Matthias, și va aduce noi încredințări de bună purtare din partea Cardinalului, în numele căruia avea să treacă la Roma pentru a cere scutul și ocrotirea Papei pentru el. El va mai spune că Sigismund și-a păstrat șieși trei cetăți, și astfel va putea scoate pe Cardinalul, «la întâmplare că nu ar vrea să stea unit cu el» (adică, dacă nu va face politică pe partea Creștinilor). ⁴⁾ E drept că acest duh de pace va fi schimbat prea răpede prin probe vădite de dușmănie. Pe când se așteptau Ambasadori dela Cardinalul-Principe Andrei, pentru a face o tocmeală de împăcăciune, după cum se îmbiase Împăratului, sosi vestea, la 3 Iunie, că Guvernorul cetății Huszt a predat-o Ardealului pentru o sumă de bani, și că în curând Fratele Cardinalului va veni din Polonia cu vre-o patru mii de Cazaci în acele părți. Acum se temeau că din partea lor să nu se înceapă războiul asupra Ungariei împărătești și anume împotriva Oradiei mai întâi. ⁵⁾ Totuș nu se mutau din loc, ci par'că se întăreau și mai mult în credința că trebuie să-l câștige cu buna pe partea lor și că, pornind cu rău împotriva lui, îl vor împinge și mai bine în brațele Turcilor.

Intr'aceea sosi scrisoarea Cardinalului-Principe dela 23 Mai. Noul stăpân al Ardealului se rugă, Maiestatea Sa să judece cu blân-

¹⁾ *A. C. Ms.* 595.9, f. 777. Veneția 21 Mai, după scrisori din Praga, 10 Mai.

²⁾ *Ibid.* f. 817. Veneția 4 Iunie, după vești dela Viena.

³⁾ Szádeczky, *Mihály vajda, Okiratok*, p. 300, Rudolf, c. Maria Cristina, Praga, 24 Mai: A primit dela Pater Carrillo scrisorile ei. Împăratul însuș îl chemă cu zor răspunzând, in 6 Mai, la scrisoarea lui din Satmar, 22 Aprilie. *A. C. H.*

⁴⁾ *Ibid.* f. 825. Veneția 19 Iunie, după scrisori din Viena dela 5 Iunie.

⁵⁾ *Docum.* III.2, 317. Praga, 3 Iunie. M. Székely a trimis încă la începutul lui Mai «un steag» de ostași nămiți Nemți («ein fändl Knecht») și 1500 taleri pentru plata garnizoanei care, se vede, eră socotită nesigură, iar la 19 Mai se cere Împăratului o scrisoare de îmbărbătare pentru ei (ein Trostschreiben). In Iulie apoi Székely se scuză că nu e de vină pentru perdere *A. C. R. Exped.* 202, f. 211, 213. Căpitanul cetății a fost Nicolae Szabó. A predat-o la 23 Mai. *Mon. Hung. Dipl.* III, 107.

dețã asupra lui, cãci bine știe, cum i-a scris mai nainte de sosire, cã n'a venit cu gãndul Domniei, dar a fost silit s'o primeascã, la dorința Țãrii, când a vãzut cã aceasta nu are destulã iubire pentru Maiestatea Sa. N'a primit încã rãspuns la scrisoarea sa (sositã la Praga în zilele dintâi din Mai, și la care Impãratul rãspunse la 7 Mai), dar dela Delegații Țãrii, care au fost la Praga [dela Bocskay și Náprágy] a aflat cãt e de supãratã Maiestatea Sa pe el, dupã cum li-a spus lor Pezzen. Nu înțelege din ce pricinã, mai ales cã Maiestatea Sa nu-i cunoștea încã «iubirea și dorința de a-i servi.» Se roagã apoi, Maiestatea Sa sã fie mai bine cu îndurare cãtrã el, decãt sã întrebuițeze alte mijloace. De el sã aibe încredințare cã e totdeauna gata a-i servi. Iar Impãratul nu face decãt a-i trimete destul de rãpede un nou exemplar de rãspunsul ce i-a dat la întâia scrisoare, dacã s'ar fi perdut, de vreme ce scrisoarea «Pãrinției» Sale nu se deosibește de cea dintâi. Când apoi își va fi deschis inima mai pe larg, atãt în ce privește lucrurile Impãrãției cãt și ale Țãrilor vecine, atunci va hotãri cum sã se poarte cu el, ruda sa, în interesul Creștinãtãtii. ¹⁾ Mai cald nu i se puteã rãspunde nici de cum, de vreme ce Basta, prin a cãrui mâni trecu scrisoarea Cardinalului, vestise, cu acelaș prilej, cã noul Principe a chemat o dietã la Cluj, unde se așteptã și un Ceauș Turc. ²⁾

Rãspunsul, firește, erã potrivit a-l face pe Principele sã caute și mai cu stãruințã bunãvoința Impãratului și sã i se supunã, dacã numai aveã vre-o rãcoare din partea lui. Dar, ca sã-i vrea fi fricã, trebuia sã vadã oști împãrãtești mobilizãndu-se spre Ardeal. Și aceastea nu se vedeau nicãiri. Trebuie deci sã socotim cã Impãratul și Miniștrii lui aveau tot mai multã încredere în adevãrul dorinței Cardinalului «de a veni în slujba Maiestãtii» Sale, decãt se temeau de înoirea vechilor legãturi de supunere ale Ardealului fațã de Turci. Mai ales cã și Nunțiuul Papei, Arhiepiscopul Spinelli, care a vorbit mult cu Trimisul lui Andrei Báthory, întãrise pe Impãratul în aceastã pãrerere și îl rugase a-i dã rãpede un rãspuns blãnd, fãcãndu-i parte de bunãvoința Sa, ca sã-i poatã trage folosul împotriva dușmanului. Cãt despre trebuința venirii

¹⁾ *Mon. com. Trans.* IV, 291—293. Scrisoarea dela 23 Mai, Cluj, a Principelui Andrei, și rãspunsul dela 13 Iunie al Impãratului. În tiparul citat datul rãspunsului e 15 Iunie, dar eu am notat, dupã conceptul din Arhiva Curții Hung., datul de 13.

²⁾ *A. C. R. Exped.* 202, f. 109, supt 2 Iunie.

grabnice a unui Trimis cu însărcinarea amănunțită pentru tocmeală, aceasta i-a dovedit-o el, Nunțul însuș, Trimisului Ardelean de acum. ¹⁾

Astfel Báthory ajută și el la politica de trăgănare a Impăratului, ținându-l mereu în așteptarea altor misiuni, până ce-și vedeă de treburi și până ce puteau sosi oștile turcești în Ungaria pentru a începe de nou războiul, când apoi nu mai trebuia să aibă nici o grijă din partea lui.

Se poate însă că la Curte se puneă, cel puțin la început, oareșcare teme și pe îmbierile de pace ce tot se mai făceau prin Hanul Tătarilor, în numele Turcilor.

*

Hanul Tătar care a petrecut iarna în Ungaria, pe la Csobor-Szent-Mihály, ce fu numit de ei Zombor, ²⁾ trimise, la 12 Aprilie stil vechi, ³⁾ pe Alexandru Paleologul iarăș la Praga, unde se află la 24 Mai și fu primit în audiență la 26. ⁴⁾ Hanul scrie acum Arhiducelui Matthias că a împărțășit prin Marele său Agă Ahmet la Constantinopol răspunsul ce ei i-au trimis cu privire la pacea îmbiată prin mijlocirea sa: că numai au nici o încredere în făgăduelile Marelui Sultan, nici în ale Cărmuitorilor Statului lui. Pe când așteptă un nou ordin în privința însărcinării ce a avut-o dela

¹⁾ A. C. H. Spinelli c. Impăratul «Da Casa li 11 di Giugno 1599.» Trimisul lui Bathory ajunsese aci «alaltăieri».

²⁾ Illésházy *Följegyzései*, p. 67. V. și A. C. H. Knozer, Trimis la Tătari, către Matthias, Pressburg, 19 Martie: «Der Tartar Han lige zu Zohumbur». De sigur trebuie înțeles Zomborul din Comitatul Zemplén, spre Răsărit dela Miskolcz (Mișcolț), spre Apus dela Tokaj, și nu Zomborul mic de lângă Mureș, spre Răsărit dela Segedin, nici marele oraș Zombor din Bácsbodrog, între Dunăre și Tisa. Pentru ăst din urmă ar vorbi împrejurarea că mai în vară, când va veni Serdarul cu oști, acesta va naintă pe dincolo de Dunăre, iar Tătarul pe partea răsăriteană a ei, mergând spre Buda (Illésházy 69). Pentru cel dintâi însă vorbește faptul că în acele părți există un Szent-Mihály spre Miază-zi dela Zombor, și știința ce avem că Tătarii s'au aflat în toamna trecută în acele părți și, în urmă, că ei prădează atât pe pământ turcesc cât și împărătesc, iar hotarele lor aci se ating. În sfârșit, la 13 Iunie avem știerea că «Tătarii stau prin jurul Solnocului.» *Mon. Hung. Dipl.* III, 108.

³⁾ Datul e citat în scrisoarea Hanului «Gazi Devlet fiul lui Behray Han», (în loc de Gehrai sau Kerai), f. 16—17. Cum că e stil vechi dovedește amintirea ce se face în ea de mișcarea oastei împărătești asupra Budei, care se întâmplă la 16—17 Aprilie. *Mon. Hung. Dipl.* III, 104—105.

⁴⁾ *Docum.* III, 2. 316.

început, a simțit că oștile împărătești s'au pornit cu furie asupra Budei. Se miră de aceasta, căci nu se potrivește cu cele ce i-au vestit, adecă cu dorința de pace. Cât despre năcazurile lor din partea Tătarilor, să nu uite că Tătarii sunt o nație lipsită și fără nici o pregătire de război și nu dărămă orașe și cetăți, ci se grijesc numai pentru traiul lor de toate zilele. Doar nime nu e care să se lasă a muri de foame; și dacă fac rău Țărilor împărătești, încă mai mult rău fac Țării Marelui Sultan. Acum, pentru a pune bun fundament la aceste tocmeli, trimete de nou pe Alexandru [Paleologul]. Să-i dea drumul înapoi în termen de treizeci de zile. Una să știe că, dacă oștile împărătești merg asupra Budei din ordinul Alteței Sale, îi vor găsi și pe ei bine gătiți de luptă ¹⁾. În conceptul unui răspuns, din 4 Iunie, Arhiducele Matthias scrie Tătarului că i-a primit scrisoarea trimeasă prin Alexandru, drept răspuns la cele ce dânsul i-a scris prin Balgi Mahomet Aga [e vorba de răspunsul său din 8 Februarie], și unde i-a spus despre trimiterea acestuia la Constantinopol după o «plenipotență îndestulătoare», cum dânsul i-a cerut-o. Se ține și el de ce i-a scris, având în vedere liniștea supușilor săi, dar iată că zilnic sosesc știri de răle câte le fac fără milă oștile tatare asupra acestor sărmani supuși, cari nu trăesc în cetăți, ci în sate deschise. Totuș primește cu plăcere îmbierile lui de pace, dar «cu privire la fundamentul acestei tocmeli», trebuie să aștepte răspunsul Împăratului. Ii mulțamește, în sfârșit, pentru calul ce a primit dela el ²⁾.

Pentru credință Hanul trimise Împăratului, cu acest prilej, și scrisoarea Sultanului prin care eră însărcinat cu tocmeala păcii ³⁾. În scrisoare Sultanul arată că nu poate da înapoi nici o bucată de pământ și așteaptă, Împăratul să-i trimeată în fiecare an Ambasadori cu daruri, ca mai nainte. Pe lângă aceste condiții îl însărcinează «a încheia tot ce e drept și cinstit». În sfârșit își varsă mânia asupra blăstămatului de Transilvănean, asupra lui Sigismund Báthory, care s'a sculat împotriva Ocrotitorului Țării sale. «E nestatornic ca ceasul», înșală pe toată lumea, «nu-i bun nici

¹⁾ A. C. H. Translation des Tatterischen fürsten schreibens, aus Tirkischen in walsche sprach durch den Tragoman Andrea Negroni. Datul zilei nu se poate citi, numai: della luna di April del 1007. Iscălit Casi Cheri Chan.

²⁾ A. C. H. Mathias... al Potente degli Tatari Kazi Keri Hanno. Praga 4 Iunie.

³⁾ Aceasta o spune Canul hotărît în scrisoarea ce o va adresa mai târziu lui Pezzen. A. C. H., supt datul de 31 Iulie.

pentru noi, nici pentru ei, nici pentru sine însuș»,.. și «a fugit ca un lepros din Țara sa. El a fost pricina tuturor rălelor Voivodului Valachiei, pe care l-au făcut cu viclenie să-și peardă mila mea, ș'apoi el s'a tras înapoi ca un viclean» ¹⁾. Alexandru trebuie că plecă îndată la Stăpânul său înapoi. Și după el fu trimes, pe la 8 Iunie ²⁾, ca din partea Sfetnicului de război Pezzen, cunoscutul Jurcovici, pentru a se înțelege cu Canul prin grai. ³⁾ Când acesta se întorcea la Viena, pe la sfârșitul lui Iulie, veniau cu el de nou doi Tătari. ⁴⁾ Unul eră earăș Alexandru [Paleologul]. In scrisoarea ce acesta aducea pentru Matthias se repetau lucruri cunoscute. Spunea de nou cum Sultanul «l-a ales de tocmitor» de pace, tot așa Marele Vizir Ibrahim, care acum e Serdarul întregului război. Scrisorile lor le-a trâmisi Maiestății Sale, «bunului nostru prietin», prin Alexandru. Și se roagă să nu-l opriască nici un ceas, ci să-l lase răpede să treacă la Maiestatea Sa, și lui să-i dea răspuns în acest lucru,—pentruca să nu înceapă ceva Serdarul care vine cu oastea întregi Grecii. Iar dacă bunul lui gând nu ar fi primit atunci și el se desbaieră de acest lucru—fiecare va urmă cum i se va părea mai bine. ⁵⁾ Matthias într'adevăr ascultă dorința Carului, dând răpede drumul Trimișilor tătarești la Praga. In 7 August se și scriau conceptele de răspuns ale lui Rudolf către Ibrahim Pașa, a cărui însărcinare pentru Canul acum i-a fost adusă, ⁶⁾ și către Canul însuș. Față de Ibrahim

¹⁾ *Docum.* III. 1, 332—3. Traducere italienească după scris. Sultanului. Datul de 9 Iulie, notat pe ea, nu poate avea preț din pricina amintirii ce face Canul în scrisoarea sa către Pezzen, că a trimis'o la 12 Aprilie prin Alexandru.

²⁾ *A. C. T.* f. 40. Scrisoarea Impăratului din acest dat.

³⁾ *A. C. H.*, verso: 31 Iulie 1599 și *A. C. T.* fără dat, f. 16—17. Scrisoarea Canului c. Pezzen.

⁴⁾ *A. C. H.* Matthias c. Impărat, fără dat, dar se pomenește scris. adusă lui Pezzen. In scrisoarea acestuia se zicea că numai un Tătar i s'a dat de soț, Begh Demur. Celalalt a fost trimis în urmă. La 5 Iulie Matthias primiă scrisoare dela Jurkovici din Vaț și la 3 Iulie el (Jure.) i scriă din Buda. *A. C. T.* f. 41 și 47.

⁵⁾ *A. C. H.* Translatio eines an die Frstl. Dr. Erzherzog Matthiasen zu Oesterr. durch den Tartar Chan gethanen Schreibens (originalul e alăturat). Dat s. l. 12 Iulie 1599. Aceeaș și in *A. C. T.* cu datul de 22 Iulie, ceea ce nu e contrazicere, fiind acesta în stil nou.

⁶⁾ Aceasta se vede de acolo că, în răspunsul său, Impăratul spune că i-a primit scrisoarea ce i-a trâmisi-o din Sofia. Și se știe că Ibrahim numai c. sfârșitul lui Mai plecă din Constpl (v. mai jos). — Un extras după scrisoarea

își arată bucuria că recunoaște nevinovăția sa: a fost silit să se apere. E datoria Sultanului deci să-i dea înapoi tot ce fără drept i s'a luat. Imbierile Canului din scrisoarea din urmă în privința îndestulării sale nu se mai potrivesc cu cele dela început — totuș, pentru a-și arăta dorința curată de pace, va trimite oameni, după pofta lui, pentru tocmeală, la Gran, și ai lor, ai Turcilor, să vină la Buda, de unde se vor înțelege asupra unui loc unde să se întâlnească pentru a face cele de lipsă ca la pace să poată ajunge. ¹⁾ Cu toate că Impăratul nu avea nici o nădejde în izbândă, ²⁾ el își numia, deodată cu gătirea de întors acasă a lui Alexandru, Delegați, pe Ungnad și Pálffy, cerând Fratelui său Matthias să le alătureze și pe Arhi-Episcopul de Gran (Strigoniu) sau pe Episcopul de Erlau, căci Pálffy s'ar putea să fie ocupat cu lucrurile războiului. ³⁾ Intre condițiile de frunte Ambasadorul venețian află că erau: lăsarea Transilvaniei Impăratului, de unde să fie scos Cardinalul, învoindu-se a plăti 14 mii de galbini tribut pentru ea, nimic însă pentru Ungaria. Apoi că Mihai Vodă să fie lăsat în Domnie, având să atârne și de unul și de altul—de Impărat și de Sultan. ⁴⁾

*

Până atunci starea lucrurilor împărătești cu Turcii nu se înrăutățise cu nimic. Dimpotrivă. Nu isbutise, ce e drept, planul încercat de Schwarzenberg, la 17 Aprilie, nainte de făcut de ziuă, de a străbate în Buda printr'o năvală năprasnică — ca anul trecut la Rab—, după ce ar fi svârlit mai multe porți în aer prin explozii de petarde. Căci Turcii îi izăflase gândul, și primiră cu focuri oastea creștină de vre-o 8.000 de oameni aleși. Comandantul îm-

---

lui Ibrahim, fără dat, dar alăturat la conceptul acesta de răspuns al Impăratului, se află în *A. C. T.* 1599 f. 63. Ibrahim se scuză pentru cele ce a pățit Ambasadorul lui Rudol [Kreckwitz] și soții lui, la izbucnirea războiului. Sultanul a trimis până și la Ierusalim să se roage de iertare pentru fapta asta. Vina e a lui Sinan. Cere răspuns categoric, dacă vrea pacea. Canul e însărcinat cu tratativele.

¹⁾ *A. C. H.* Rudolf c. Ibrahim. Prag. 7 Aug. și *A. C. T.* f. 66—67. Tot aci scris. c. Han. f. 58.

²⁾ Aceasta o spuneă Fratelui său Albrecht. *Mon. Hung. Dipl.* III, 115. Praga 7 August.

³⁾ *A. C. H.* Rudolf c. Matthias, Praga, 12 August.

⁴⁾ *Docum.* III. 2, 322. Depeșă din Praga, 11 August.

preună cu Generalii Pálffy și Nádasdy fură siliți să se întoarcă de unde au plecat, la Strigoniu, mulțămindu-se cu luarea castelului din cale Jambec (Zsámbek), cuib de hoți, unde nu se găsiră mai mult de 50 de Turci, ce fură tăiați de cei 600 Francezi, Nemți și Unguri cari izbutiră a se sui pe ziduri. ¹⁾ Tot atât de puțin norocoasă fu manevra de acelaș fel încercată cu 6.000 de ostași ce plecară dela Comarom, la 8 Mai, asupra Albei-Regale. Fu spartă, la 9 Mai, cu o petardă, poarta unei mahalale întărite, dar toată isprava se mărgini la jefuirea și arderea ei, fără a se putea atinge de cetatea dinlăuntru. ²⁾—Dar izbânzi frumoase avură în Iunie Haiducii liberi, înzestrați de Pálffy care stă în Neuhausel (Érsekujvár), cu praf, plumb și topoare. Acești oameni-fără căpătăi, adunați din iobagii a căror căși se pustiiseră în timpul războiului, se înmulțiseră foarte ³⁾ în locurile dintre hotarele împărătești-turcești din Ungaria. Și cum meseria lor nu eră decât lupta după pradă, le prinse bine, când Pálffy i îndreptă spre Mohács și Szegszárd, în drumul dunărean, pe unde se așteptau proviziile turcești pentru războiul din anul acesta. Ei bătură pe Begul de Bárcs (orașel lângă Drava), i tăiară și înceară 300 de oameni, îl prinseră pe el și îl uciseră, cu chinuri grozave. Câștigul fu, așa raportează Pálffy, 20 de corăbii și 4 șăici. Cete noi trimise acum numitul Comandant într'ajutor, pe trei deosebite drumuri. Cei ce luară drumul Dunării, spre Ráczekeve, și altă ceată de Haiduci ce plecase dela Strigoniu avură, la 18 și 19 Iunie, ciocniri voinicești cu Turcii dela Buda și Pesta, cari plecaseră să iasă înaintea corăbiilor cu provizii și muniții, ce tăbăriseră la Tolna, și-i siliră să se întoarcă înapoi. — Corăbiile turcești, auzind că vin ai lor să le întâmpine, plecară și ele, la 20 Iunie, dela Tolna, înaintând pe cotitura mare ce face acolo Dunărea, cale de trei miluri (pe uscat depărtarea e de un mil și jumătate) până la «Fassi-Fockh», unde iarăș stătură peste noapte. Haiducii cari bătuseră pe Begul de Bárcs și cu cei cari mai ajunseră de nou, ascunși într'o insulă de aproape, se suiră în șăici și se lăsară în voia apei, un ceas înainte de vărsatul zorilor, cuprinzând tot latul Dunării, până ce căzură peste corăbiile și șăicile turcești. Un foc strașnic se deschise între ele, din care Creștinii, după încordată luptă, folosindu-se și de tunu-

¹⁾ *Mon. Hung. Dipl.* III, 104—105. Aus Gran vom 20 April.

²⁾ *Ibid.* p. 106. Aus Komorn v. 12 Mai.

³⁾ *III ésházy Följegyzései*, p. 65.

rile de pe șaicile ce luară dela Turci, eșiră învingători. Ei câștigară 8 șaiți, 58 «gimblii» și 60 de corăbii încărcate cu orez, stafide, zahăr, orz, miere, untură, grâu și mult praf de pușcă. Corăbiile mari, gimblile și bucatele, neputându-le duce cu sine, le-au aprins, păstrându-și numai cele 8 șaiți și 11 tunuri ce le-au găsit în ele și alte 9 tunuri luate de pe galere, asemenea și trei gimblii cu hrană (cereale) și pișcoturi și câteva tone de praf. În această luptă au fost 1258 de Haiduci, iar Turcii cari mergeau cu proviantul erau 5000. Din ei zic că au fost tăiați 1200 și mai mulți înecați. Intre cei ce au scăpat a fost și fiul lui Calender, al Begului de Essek, care s'a ținut ascuns într'o galeră. Creștini să fi perit numai 6, și 9 să fi fost greu răniți. Sosind acum și Haiducii cari bătură pe Turcii plecați dela Budapesta, spre întâmpinarea acestora cu proviziile, numărul lor crescù la 2.000, și așa plecară cu toții la Essek, să spargă podul de peste Drava, pe care se temeau că va veni oastea Serdarului. ¹⁾ Podul a fost ars, prin Iulie, tot așa și a doua trecătoare a lor la Baranga, și mai multe locuri pe acolo pustiite, cu toată împotrivirea îndărzită ce li se făcù de mazilitul Pașă al Bosniei, care petrecù iarna la Essek, și de Turcii dinprejur. ²⁾ Prin aceasta s'ar fi zăbovit cu două luni

¹⁾ *Mon. Hung. Dipl.* III, 109—113. Raportul lui Pálffy din Neuhausel, 30 unie către Impăratul, după povestirea martorilor sosiți dela fața locului. Cf. Illésházy *Följegyzései*, 65. După el perderea Turcilor ar fi fost de jumătate de milion de florinți. V. și A. C. Registr. 203, f. 16, supt Iunie 29. Insemnăm cu acest prilej că fiul Begului Calender care a scăpat va avea, peste câțiva ani, la 1606—1607, un mare rol de rebel în Asia mică. Viteazul luptător, numit Sangeac-Beg în Angora, locul nașterii sale, scriă Marului-Vizir, Murad, chemat să înăbușe rebeliunea, înainte de lupta hotărâtoare: «După ce fudulia lăuduroasă a Osmanilor... și-a ajuns culmea și Domnia lor a asuprit lumea, eu m'am lăpădat de supunere». Apoi, arătându-și isprăvile, zicea: «nu e cu puțință a ne supune, cât timp avem viață în trup. Dacă Dumnezeu ne ajută, vom luă la goană cu nenumărații noștrii viteji» [avea 20.000 de oameni] «pe slăbănogul bătrân, și Osmanii vor trăbui să rămână dincolo de Bosfor». Lupta totuș s'a terminat cu fuga lui în Persia. I. Hammer, *Geschichte des osmanischen Reichs* IV, (Pest 1829), p. 400—410. Dela acest viteaz creștin se coboară prea harnicul și prea bunul Administrator al Domeniilor Coroanei Române. Familia a venit la 1762 în Țara Românească. Pe părintele D.-Sale, Lazăr Kalenderoglu, care a fundat și inzestrat bogat biserica numită Kalinderu din București, îl găsim în actele a. 1848 și alături de Crețulescu ca president ai Comitetului Unirii din București, la 1857. D. A. Sturdza, *Acte priv. la renașt. Rom.*, IV, 51—53; V, 466; cf. și p. 606—7, și IX, 77.

²⁾ *M. H. Dipl.* III, 117. Comarom, 1 August; v. și p. 119. Cf. Illéshazy 66.

venirea Serdarului, ¹⁾ — așa eră părerea Ungurilor —, noi însă vom vedeă că erau alte năcazuri și griji la Dunărea de jos.

Astfel, Impăratul se află în stare destul de priincioasă, și ar fi avut vreme deajuns să înceapă ceva împotriva Transilvaniei. Că el n'a făcut-o, la asta, poate, își are partea sa și Mihai-Vodă. Nu că purtarea lui ar fi fost în pânzi cu interesele împărătești. Dimpotrivă. Credința, sfaturile și imbierile lui trebuiau să îndemne pe Rudolf a îndreptă numai decât cu sabia lucrul Transilvaniei, din clipa ce se arată iarăși reaua ei credință. Dar par'că tocmai știința că are în spatele lui Andrei Báthory un prietin neîndoielnic făcea pe Impăratul și mai încrezut în izbânda sa pe cale diplomatică. Iși va fi zis: In cele din urmă noul Principe va fi silit să se supună și el. Stăpânirea nemijlocită a Ardealului Rudolf nu o dorise nici la început, și eră destul pentru dânsul, în starea de acum, dacă și Cardinalul intră în legătura aceea de supunere față de Casa Austriei, pe care o legase Vărul lui, Sigismund. Se'nțelege, pentru asta nu se poate face lui Mihai-Vodă vina de greșală politică. Greșala e a Impăratului și a Curții lui. Cei harnici se apucă mai cu inimă de lucru, când văd că le fac îndămânare și alții, și nu se lasă fără câștigul întreg, — cei slabi se mulțămesc cu puțin, îndată ce au scăpat de frica de-a perde tot, numai să nu mai trebuiască să lucre.

*

Dintre toți câți aveau un interes nemijlocit la soartea Ardealului, numai la Mihai-Vodă găsim înțelegerea adâncă, vederea limpede și ținuta hotărâtă, chiar și atunci, când s'ar părea că șovăiește cu privire la ce trebuiă să se facă cu Domnia acelei Țări. Numai greutăți și umiliri avuse el se poarte din partea Principelui ei, chiar când făcură aceeaș politică, și stavilă-i fusese multă vreme în nemijlocita lui înțelegere cu Impăratul. La ce eră să se aștepte acum de aci, când noul Stăpânitor veniă din Polonia, trăise în Polonia, în strânsă prietenie cu Zamoyski, dușmanul său de moarte și prietinel Turcilor, și eră prietin și cu alt vecin rău al său, cu Ieremia-Vodă? El cunoșteă bine inima Nobilimei ardelene care-o trăgeă cătră Turci și nu puteă să nu fi auzit vorba mult lătită că Sigismund de aceea și-a dat mulțămirea, fiindcă nu-l iertau jurămintele lui cătră Papa și cătră Impăratul să meargă

¹⁾ Illésházy, 66. Această părere o are și Huber, *Gesch. Oester.* IV, 407.

cu aceia,¹⁾ ceea ce totuș credeă că e de lipsă. Ajungeă atâta pentru a aveă o îndreptare destul de lămurită asupra politicei lui Andrei Báthory, chiar dacă acesta n'ar fi trămis îndată, cum făcù, Ambasadori la Poarta Sultanului. Ce-i rămânea de făcut, dacă eră vorba să se mai țină la putere, decât să intre și el iarăș în politica turcească. Și nici cu asta nu i-ar fi mers, decât cel mult până li-ar fi venit bine Turcilor să-l pedepseasă. Dar cu Domnul nostru se întrupau suferințele de 140 de ani ale Țării sale din partea blăstămatului Turorat turcesc. Și el eră hotărît, și cu tot dreptul, acum tot așa de tare ca atunci, când a rădicat întâia oară armele împotriva lor, să nu se mai lipească de altful decât de Impăratul creștin. Ca să poată fi așa, Ardealul trebuia să intre în mâinile lui, ale Impăratului.

Inchipuindu-și limpede nedumerirea în care trebuia să se afle Curtea împărătească cu privire la ținuta sa în noaua situație, el grăbi a trimite îndată un Curier, sau «un Ambasador», cu scrisori la Impăratul—cu toate că de mult așteptații săi Ambasadori nu mai veniseră cu banii—, pentru a-l încredința de hotărîrea sa nestrămutată de a țineă cu sfințenie și de aci înainte făgăduințele și jurămintele ce a făcut Maiestății Sale. Insărcinarea ce avù acest nou Trimis eră cunoscută la Viena în 7 Mai, prin mijlocirea Camerei financiare din Sepuș (Camera Scepusiensis; Szepes = Zips), pe cât se pare, pe unde se vede a fi trecut Curierul la 29 Aprilie.²⁾ Când a ajuns la Praga nu știm. Destul că dela Viena se vestiă, la 8 Mai, că «Românul a trămis un Ambasador al său la Maiestatea Sa împărătească», pentru a-i face cunoscut «că nu vrea să lipsiască dela făgăduința și jurământul ce i-a făcut». Și, fără îndoială, prin acelaș om și tot dela Mihai-Vodă aveau aci știrea că tot așa a răspuns el și Cardinalului Báthory, «care îl rugase» printr'un

¹⁾ *A. C. Ms.* 565. 9, f. 803. Lucruri ce spuseră 4 Curieri trimiși de Voda Moldovei, aducând și scrisoare dela Andrei Bathori. Ei sosiră la Costpl. la 2 Mai. In estras și fragmentar și în *Docum.* XII. 433—4. Vezi și *Docum.* IV. 2, 232. Bailul c. Doge, Constpl 14 Mai. Cf. Szamosközy, II, 233—4.

²⁾ Scrisoarea cit., (v. p. 149), din 7 Mai, a Arhiducelui Matthias c. Rudolf vorbește, la început, despre ce «i-a scris» Camera din Zips (citește Țips), cu datul de 29 Aprilie, «in Transylvanicis». E de crezut că și ce scrie despre Mihai-Vodă știe din acelaș izvor: «Da dem also, was des Weyda Michael in der Walachey und seiner Erklärung halber gegen den Sibenbürger *vermeldet wirdet...* *A. C. H.* Fragmentul resp. la Szádeczky p. 435 și în *Docum.* XII, 432. Residența acelei Camere eră la Cașovia. Asupra ei vezi Acsády, *Két pénzügy-történelmi tanulmány*, p. 11 și 28, 33—4 (21—37 passim).

Ambasador «să se uniască cu el». În sfârșit se rugă Domnul că, dacă vor încheia pace [cu Turcii], să țină seamă și de dânsul. ¹⁾

Mărturisirea aceasta de credință a lui Mihai-Vodă trebuia să îmbărbăteze cu atât mai mult pe Impăratul a prinde răpede armele împotriva Principelui Ardealului, cu cât, în acelaș timp, se adeveria și știrea despre noi și strașnice lovituri ce a dat Domnul nostru Turcilor și Tătarilor, jos la Dunăre. ²⁾ Dar încă, dacă vom înțelege că el a trebuit să facă chiar acum, la început, propuneri și mai hotărâte în privința Ardealului.

În credința că Impăratul nu va putea suferi nici decum această a doua batjocură din partea familiei Báthory, care abia-i dase Transilvania, și i-o luă iarăș înapoi, el își va fi imbiat brațul său puternic pentru a o cuprinde, în unire cu oastea împărătească, și a o da în mâinile Stăpânitorului ei după drept. Prilejul i fu dat de însuș Principele-Cardinal. Ocupând Scaunul domnesc el intrase în toate drepturile năintașului său: el se socotia și de Suzeranul Domnului Român, după închinarea lui Mihai către Sigismund, în vreme de grea cumpănă. În faptă și el încă își luă titlul și de Domn al Țării Românești și al Moldovei, dela început. Acum se știa în toată lumea, la Praga, la Constantinopol, în Polonia, în Moldova, că Sigismund a predat Domnia Vărului său pentru a înlesni împăcarea Ardealului cu Turcii ³⁾: nu-i vorba să fi fost schimosită de Croniști cuvântarea de rămas bun, ținută de vânturaticul Principe, în Dieta ce trebui să i-a cunoștință de faptul împlinit. În acest înțeles se vor și face pași îndată la Pașa din Timișoara, de-a dreptul și, prin mijlocirea Moldoveanului și prin misiuni trimise peste Moldova, la Constantinopol, cum vom vedea. Dar dacă noul Principe ardelean umblă să i-a altă linie de purtare cu Turcii, trebuia să-l urmeze și Domnul Țării Românești, sami-te supusul lui,

¹⁾ A. C. Ms. 595. 9, f. 776. Di Venezia li 21 Maggio 1599. Dar, după vești trimise «Di Vienna con lettere delli 8 stante.»

²⁾ *Ibid.* f. 776—7. După scrisoarea citată din Viena și după știri din Praga, scrise la 10 Mai. Aceasta ar putea fi știrea despre lovitura dată lui Mamut Pașa, care sosiă la Constantinopol pe la 25 Aprilie. *Docum.* III, 1, 526. Depeșa dela 1 Mai a Bailului venet. Ea se pomenește și într'o corespondență din Constantinopol dela 15 Mai. A. C. Ms. cit. f. 825. De alte ciocniri cu isbândă, săvârșite mai nainte, prin Martie, *ibid.* p. 832, Constantinopol 2 Aprilie, și *Docum.* III. 2, 314, Praga, 12 Aprilie (cf. și p. 312, Praga 29 Martie și 3 Aprilie); apoi *ibid.* III. 1, 525, Constantinopol, 18 Aprilie.

³⁾ *Docum.* IV 2, 232. A. C. Ms. 595. 9, f. 803.

după nume cel puțin. Acesta e rostul știrei scurte ce o avem din Viena cu datul de 8 Mai: că Báthory, Cardinalul, a cerut Valachului printr'un Ambasador a se uni cu sine (lo ricercava ad unirsi seco). Dar Mihai erà un spin cel puțin tot atât de rău ca Sigismund în ochii Turcilor, și putea zădărnici silința apropierei de ei. Firește trebuia să le vină acestor Domni gândul să ceară și dela Mihai-Vodă, sau cel puțin să-l îmbie, a-și părăsi Țara și el. Asta nu erà greu de picat în minte mai ales unui Andrei Báthory care putea aduce lucrul chiar fert gata dela Zamoyski din Polonia — într'alte vremuri Cancelarul plin de viclenie și răutate a mai pășit cu asemenea planuri față de Delegații împărătești. Dar el putea fi chibzuit și de Sigismund, căruia trebuia să-i pară atât de rău să lasă în urmă pe Mihai domnind și mai strălucind în vitejii, când ele nu vor mai putea sluji spre a lui mărire. Dacă șirul întâmplărilor cunoscute ne duc la această încheiere, urmează că mărturia ce am avea asupra faptului nu poate fi trasă la îndoială.

Mihai-Vodă va aduce aminte Cardinalului, într'alte împrejurări, peste o jumătate de an, cum, îndată după intrarea lui în Domnie, i-a dat vorbă prin «primul lui Delegat Thoma Ciomortani» să plece din Țara sa muntenească (ut ex provincia nostra Transalpina decedam): Turcul nu-l poate suferi nici cum (pe Mihai), fiindu-i foarte îndușmănit, și din pricina lui nu se poate încheia între Turci și Transilvăneni nici-o legătură statornică. Și l-a chemat să vină în Transilvania, făgăduindu-i loc unde să șadă. «Această vorbă, între altele, ni-a băgat ghiață la inimă», va zice Mihai ¹⁾. Întâmplarea o va povesti și Istoricul Ungur al vremii, dar începând cu — «zic unii». El o pune însă în legătură cu altă misiune a lui Ciomortani, din toamnă ²⁾, atunci când a auzit-o, pe când martorul de lângă Mihai, care a pus-o pe hârtie, spune hotărît că a fost cea dintâi misiune ardeleană după suirea lui Andrei în Tron. Tot așa va spune și Nunțiul Malaspina, căruia i se povestea tot de Mihai întâmplarea, că s'a petrecut «îndată după ce a fost

¹⁾ *Docum.* III. 1, 429 (= *Mon. com. Tr.* IV, 333—4, cu puține deosebiri, mai mult silistice, — e alt concept al aceluiaș scriitor). Documentul unde e cuprinsă serisoarea e din Decembrie. Va fi vorba de el mai în jos. «In Transylvania locum mihi designabit» se află numai în conceptul din *Mon. com. Tr.* Cum că Mihai într'adevăr i a adus Cardinalului aceste motive de îndușmănire, povestește și Malaspina, Nunțiul papal însuș. *Docum.* III. 1, 512.

²⁾ Szamosközy II, 270.

ales Principe» (Cardinalul—«subito che fu eletto Principe»). Mihai-Vodă își înneacă ciuda în piept și, ca un om cuminte ce eră, avu răspunsul îndată la îndămână. Bine, a trăbuit să-și zică el, mă chemați să mă așez în Transilvania,—voi merge, dar cu oaste cu tot,... cum un Deputat în vremea noastră știu răspunde, pare-mi-se, celor ce vreau să ne arunce vorbe de ocară: bine, ne vom duce «în Țară», dar cu pământ cu tot.

Din Cașovia se trimite la 1 Mai vestea, că Mihai s'a rugat de Báthory să-l lase a trece prin Ardeal, «căci e hotărit serios, după jurământul său, a merge cu tot ajutorul său la Impăratul.» ¹⁾ Dela Praga apoi se scriă, la 24 Mai, la Veneția, de bună seamă de către Reprezentantul diplomatic al Republicei—după scrisori sosite din Cașovia—că se adeverește, că «*Românul a cerut dela Cardinalul Báthory voia de a trece cu 32 de mii de ostași*», ²⁾—fără îndoială, prin Țara lui, și în ajutorul oștilor împărătești împotriva Turcilor, va fi zis. Resunetul acestei cereri și nu altă poate fi știrea ce o trimiteă Basta la Viena—unde se cunoștea tot în acelaș timp—că Mihai ar vrea să-și părăsească Țara și «să vină încoace», cu toate că nici el, Basta, încă nu credeă până nu va primi «un anumit aviz». ³⁾ Și tot cu ea ar puteă fi adusă în legătură arătarea Bailului venețian din Constantinopole, la 14 și 29 Mai, că Mihai-Vodă stă gata cu mare oaste și multe bărci, pentru a trece în Rusia, dacă s'ar vedea părăsit de Transilvănean și n'ar puteă ține pept cu Turcii. ⁴⁾

¹⁾ *Docum.* XII, 431. (Innsbruck).

²⁾ *A. C. Ms.* 595. 9, 818. Di Venezia li 4 di Giugno 1599. Dar se zice: «*Scrivono di Praga delli 24 passato*» (p. 817). E drept, arătarea din text se găsește mai la vale, în urma unor vești cari sunt începute cu: «*Scrivono di Cassovia*», fără dat. Dar îndată după pasagiul ce ne interesează se zice iarăș: «*Con altre di Praga s'ha*...», ceea ce ne poate îndreptăți să credem că vestile dela Cașovia nu erau trimise la Veneția de-a dreptul. Știrea din textul nostru e scrisă așă: «*Et confermano il passo dimandato dal Valacco al Cardinale Battori p. 32 m. Combattenti che s. S-ria Illma gl'haveva mandato la risposta p. Amb-re*».

³⁾ *A. R. Exped.* 202, f. 108, supt 4 Mai și *Docum.* XII, 432.

⁴⁾ *Docum.* III. 1, 527. Gerolamo Capello c. Doge. Vigne di Pera, 14 și 29 Mai. Vestea asta a fost trinisă la Constantinopole de Ieremia-Vodă, a cărui Curieri sosiră la 9 Mai. *A. C. Ms.* cit. f. 803. Ea s'ar puteă tălmăci astfel: Ieremia-Vodă va fi auzit dela Ardeleni (e de însemnat că prin Curierii lui trimise Andrei Batori înștiințarea sa despre luarea Domniei și politica ce va face) că Mihai-Vodă a vroit să treacă pe la ei la Impăratul, dar nu a

Cu de-aieva, gândul lui Mihai Vodă nu putea fi altul, decât să-și străcure, chiar cu voia Principelui ardelean, oastea sa în această Țară necredincioasă Impăratului, pentru a o cuprinde pentru acesta pe neașteptate, în unire cu oastea împărătească, sau chiar fără de ea.

Planul eră minunat. Dar el nu găsi ascultare. Nu știm ce răspuns i va fi dat Andrei Báthory : știm că i l'a dat «printr'un Ambasador» ¹⁾ al său. Aceasta dovedește că el nu-i va fi tăgăduit de-a dreptul împlinirea cererii, ci, înfundat cum eră, va fi căutat acum să intre cu el în tocmeli mai de aproape. Poate că aici e locul misiunii despre care ne vorbește Istoricul și Diplomatul Isthvánffi, în viață atunci, dar care nu știe de misiunea lui Ciomortani. El scrie: «întâia legațiune a trimis-o Cardinalul, ca nou Domn, la Mihai Transalpinul: pe George Ravazdi și Nicolae Vitez, făgăduindu-i prietenie și servicii de bun vecin și așteptând tot așa dela el.» ²⁾

E firesc lucru că, având a face cu un vecin ce i se dovedea atât de statornic pe partea Impăratului, Báthory să se fi gândit a intra el în vederile Domnului Român. Bănuim că el îi va fi arătat prin a doua misiune a lui George Ravazdy și Gabriel Hallercari fură trimiși «iarăș», tot în cursul lunii Mai, ³⁾ că și el e dornic a ajunge la o înțelegere cu Impăratul, la care iată că a trimes și scrisori și om anume pentru aceasta. Poate îl va fi rugat chiar să pună și el, Mihai Vodă, o vorbă bună pentru dânsul la Curte.

Cea mai apropiată veste ce o avem dela Viena despre starea lor unul cu altul, din 5 Iunie, zice că «unii vorbesc»... «că Românul se tocmeste pentru o Ligă cu zisul Cardinal împotriva Tur-

căpătat îngăduință. Atunci el, ca să nu rămână mai pe jos, va fi arătat că, uite, și pe la el vrut să treacă în Rusia, dar el i-a pus pază să-l prindă. *Ibid.* l. c. Mai ales că va fi crezut, că cu o știre ca aceasta va putea potoli su-părarea Turcilor, printrucă a lăsat — de nevoie — să treacă prin Moldova 12—25 mii de Cazaci la Mihai-Vodă. *Ibid.* f. 828. Constp. l'ultimo di Marzo.

¹⁾ Vezi sfârșitul pasajului ce ne privește citat în nota 2, pag. prec. Avem a face iarăș cu un rezumat greșit al d-lui Iorga când citim, în *Docum.* XII, 436: «acesta [adecă Bathory] refuză prin sol.»

²⁾ Isthvánffi, *Historia*, p. 477.

³⁾ *Mon Com. Transv.* IV, 296. Judele de «Nagybánya» (=Baia-mare) Stef. Bozo cătră Mihai Székely, Baia mare, 31 Mai. Astă noapte i-a sosit un spion din Ardeal, care a stat o lună acolo să știricească toate. A aflat, între altele, că: «3. Pe Ravazdy George și Haller Gabriel iarăș i-a trimis Țara la Mihai-Vodă în misiune.» (Raport unghuresc).

cilor și pentru a-l trage pe partea Maiestăței Sale împărătești». ¹⁾ Această străduință a lui Mihai Vodă, în clipa de acum, câtă vreme nu știă ce hotărîre va luă Impăratul cu privire la Ardeal, eră într'adevăr de cea mai mare trebuință.

*

Eră foarte la locul său ca Mihai Vodă să se aștepte chiar atunci la o nouă probă din partea Turcilor de a-i dă o luptă mare, ca ceadela 1595. Chiar dacă cei patru ani trecuți li-ar fi muiat necazul pentru căderea de atunci, bătăile ce Domnul nostru le trase în toamna trecută, pe câmpiile Bulgariei și ale Sârbiei, trebuiau să-le fi ațîțat de nou toată ura lor împotriva-i. Dar că, de atunci și până acuma au stătut tot în încordare unii cu alții, și nici ciocnirile nu au lipsit.

Știm că, la 18 Noembre 1598, Mamut Pașa aveă să plece, până în 8 zile, la Dunăre, cu cel mult 15 mii de ostași pentru a iernă la hotarele Țării Românești. ²⁾ Și dânsul se găsiă într'adevăr în marș, la 29 Noembre, când acum aveau la Constantinopol cunoștință că Mihai Vodă a trecut Dunărea înapoi cu toată oastea sa, luându-și drumul spre Transilvania—așa înțelegeau Turcii, se vede, întoarcerea lui Mihai acasă pe la Orșova.

Mamut aveă ordin pentru Hanul tătar, care se așteptă să se întoarcă din Ungaria prin Țara Românească, să se uniască cu dânsul, și se credea că astfel ei vor puteă aduce Țara iarăș în ascultarea Porții. ³⁾ Această credință o perdură însă, îndată ce știau, încă de prin Ianuarie, că fleacul de oaste ce mergea cu Mamut aveă să fie încă mai descurajată la întâlnirea mulțimei oștașilor năcăjiți și frânți ce se întorceau din Ungaria; când știau că Mihai Vodă are 10 mii de călăreți și 15 mii de archibuzieri ⁴⁾, și când vedeau, în sfârșit, că nici Cañul nu vine din Ungaria. Căci multă nădejde puseră în acesta: Chiar și la începutul lui Aprilie scriă din Constantinopol că «Mihai stă la paza Țării sale, pentrucă Tătarii au iernat în acele părți, altfel s'ar fi arătat aici în veci-

¹⁾ A. C. Ms. 595. 9. 823. Di Venezia li 19 di Giugno.

²⁾ A. C. Ms. cit. f. 592. Constpl. 18 Nov. 1598. Cf. Naima, în traducerea engleză alui Ch. Frazer. *Annals of the Turkish Empire*, I (London 1832), p. 129.

³⁾ A. C. Ms. cit. f. 725. Constpl. 29 Nov.

⁴⁾ *Docum.* III, 1, 524—5. Gir. Capello, Bailul, c. Doge. Vigne di Pera, 30 Ianuarie 1599.

nătate». 1) Și e într'adevăr o dovadă de frica mare ce aveau Turcii de Mihai bucuria sgomotoasă cu care primiră semnele unei mici isbânzi a oastei lui Mamut în Țara Românească, isbândă ce altădată nici în seamă n'ar fi luat-o. Erau 40 de capete tăiate, și 75 de sclavi Români ce fură duși cu mare alai la Divan, pe la 23 Martie. 2) Vestea acestei isbânzi ce sosiă în Capitală în a doua săptămână a lui Martie fusese cu mult mai mare: Mihai Vodă, așa se povestîă, ar fi primit o mare trânteață din partea Beilului dela Silistria, Fratele Tătarului: multă oaste i-ar fi fost ucisă, mulți prinși și 4 tunuri luate. 3) Tot așa de umflată face povestirea întâmplării și Cronistul Turc Naima. Mamut, zice el, a trecut cu oamenii săi Dunărea și a reparat fortăreața Yerkok — de sigur Giurgiul — și a rădicat de nou podul peste Dunăre. În timp ce eră ocupat cu acest lucru și-a trămes oastea după pradă în Valachia. Ea a pustiit chiar și casele lui Mihai-Vodă. Inaintând spre București și Târgoviște, Mihai, Vizirul său și Banul Craiovei (the ban of Karah Chewah) au întâlnit-o cu o mare oaste, dar Turcii au biruit. Capetele Comandanților, steagurile, ... au fost trămese la Divanul Sultanului 4). Adevărul eșiă la urmă că, fiind Dunărea înghețată, timp de 25 de zile 5)—prin Februarie și Martie se vede—, Acmet-Pașa de Silistria a trecut pe gîață cu 4000 de oameni și cu 6 tunuri de câmp, de a furișelea, și a cuprins un castel (un casale), unde eră o nuntă, și oamenii, se înțelege, fără grijă. Acesta trebuie că eră punctul de razim al păzitorilor graniței. De bună seamă că va fi jefuit și mai multe sate — Mamut vorbește în scrisoarea sa de 40—50 de sate (ville) arse—dovadă sunt selavii. Sosind însă știrea la București, Mihai Vodă trimise

1) *Ibid.*, XII, 426. Constpl 2 Apr.

2) *Ibid.* IV. 2, 229—30. Bailul c. Doge. Vigne di Pera, 31 Martie. Alătorează și o scrisoare ce i-a scris-o Mamut Pașa însuș cu povestirea întâmplării. Aceasta o primi la 23 Martie, și e probabil că tot atunci să fi sosit și robii.

3) *Ibid.* IV. 2, 229. Vigne di Pera, 16 Martie. Dar vorbește de «*avisi venuti la settimana passata*».

4) Naima, *Annals*, p. 159—160. Insemn cu acest prilej (la locul său mi-ă lipsit cartea) că izbânda lui Mihai dela Nicopole, din toamna trecută, o descrie și el. Vina pierderii turcești o pune pe înșălarea lor prin Voivodul. A trămes pe Agentul *Dimo* (cunoscut din vol. I) la Hafiz Acmet Pașa, spunându-i că vrea să se inchine, și într'aceea a năvălit asupra lor. *Annals*, p. 128—9.

5) *Docum.* IV. 2, 230. Scrisoarea lui Mamut c. Bail.

răpede un Căpitan al său din Casa Paleclog» (?), care aşteptă pe duşman la vadul Dunării, îl bătù de-l rupse, încât însuş Paşa abia putù scăpă cu 50 de inşi. Ceialaltî au fost ucişi şi prinşi. Li-au fost luate cele 6 tunuri şi prada. ¹⁾

Răsunetul acestor întâmplări trebuie să socotim a fi cuprins şi într'o povestire din Roma, dintr'acele ce se publicau din timp în timp de cătră Generalul bisericei catolice, ori mai bine din partea Comisiunii de răspândirea credinţei, pentru întărirea inimei Credincioşilor în lupta cu Păgânii,—cu toate că numai datul ei, încolo aproape nimic nu se mai potriveşte. Nu pentru adevărul ei, care nu se dovedeşte, ci fiindcă e atât de interesantă, facem loc aici cuprinsului ei. Mihai-Vodă, se povesteşte acolo, pe lângă strălucitele lui bătălii din anul trecut, a făcut încă una acum, vrednică de vecinică pomenire. El trecù Dunărea, «pe la începutul lui Martie», şi, îndreptându-se spre Adrianopol, ajunse până la 2 miluri de cetate, prădând şi pustiind toată Țara, şi ucizând mulţi duşmani. Turcii, neavând îndrăsneala să meargă împotriva lui, se duseră de atacară Țara Românească de două părţi. Atunci Voivodul se întoarse şi se îndreptă spre Țara Românească şi el, ca să se lovească cu ei, de vor aşteptă. In cale întâlni însă duşmanii. El ţinù atunci o cuvântare la oştile sale obosite şi încărcate de pradă, îmbărbătându-le «să se poarte vitejeşte, atât pentru cinstea lui Cristos pentru care se luptau, cât şi pentru mărirea Naţiei lor şi a celeia a Romanilor, dela care făceau mărturisirea că se trag (per la gloria della lor Natione, et di que' Romani, da cui facevano professione di discendere), şi pentru prada foarte mare ce aveau să câştige prin învingere». Apoi porunci «să se sufle în trâmbiţe şi se apucă de luptă». Se bătură foarte înverşunat de-o parte şi de alta. In urmă Turcii se incovoiază şi o luară la fugă. Fură ucişi foarte mulţi: «mai mult de zece mii, şi Românii foarte puţini. Fu prins Sangeac-Beiu General al Turcilor, şi mulţi alţi oameni dela Comandă, şi fu luat steagul general, astfel că biruinţa a fost prea desăvârşită şi dintre cele mai însemnate ce s'au câştigat până acuma». Se-nţelege, din

¹⁾ *Ibid.* XII, 426. Constpl 2 Aprilie. Cf. pentru izbânda turcească şi scris. cit. a lui Mamut-Paşa. De perdere nu vorbeşte nimic. Poate că tot de întâmplarea asta e vorba şi în raportul dela 18 Aprilie al Bailului: «Sono capitate settimane passate diverse nove, che Micali havesse dato una rotta al Sanzacco di Silistria»,... «ma» . . . «queste nove si adormentarono subito, et passano molto tacite». *Docum.* IV. 2, 231 = III. 1, 525.

toate acestea abia poate fi ceva adevărat, afară de scopul urmărit cu povestirea, care iese la iveală din părerea dela sfârșitul ei: Turcii cu greu vor mai îndrăzni să vină anul acesta în Ungaria, iar Românii vor prinde atâta inimă, că poate vor cercă să se măsoare chiar cu «Capul Împărăției Turcești», ¹⁾—ce vreă să zică: Creștinii să meargă curagioși la război. Și încă ceva se cuvine să ne însemnăm: Românii se mândriau și atunci ca și astăz că sunt urmașii Romanilor, și Apusenii o știau aceasta bine.

În această stare se află Mihai Vodă cu Turcii, când, la începutul lui Aprilie, sosi la Constantinopol Trimisul lui Sigismund Báthory, ²⁾ însoțind pe Ceausul Hussein, ³⁾ cu îmbieciuni de pace. Se adevăriă prin aceasta amenințarea ce făcuse Principele Împăratului prin Bocskay și Náprágyi, pe timpul tratativelor la Praga. Asupra însărcinării sale el povestiă Ambasadorului venețian, «două sau trei zile» înainte de plecarea lor înapoi, cele ce urmează.

A predat Marelui Vizir scrisoarea ungurească a Domnului său. Pașa l'a întrebat de ce n'a trimis Stăpânul său Ambasadori? Iar el a zis că așteaptă întâi răspuns la scrisoare, să vadă, «dacă e aici dorința pentru pace». Atunci i s'a spus că va primi scrisori dela Sultanul (după cum a și primit) de cuprinsul că «pot veni cu încredere oamenii lui pentru tocirea păcii». Și dacă se va hotărî la asta, să trămeată la el, la Marele Vizir, în pripă, un om cu înștiințarea despre venirea Ambasadorilor, și ei, Agentul și Hussein Ceaușul, să meargă cât pot de răpede la Principele în Ardeal. Agentul crede că punctul de căpetenie pentru tocmeala păcii va fi, întâi, cererea de încetarea armelor, timp de doi ani.

¹⁾ *Docum.* III. 2, 529—30. Avviso della rotta data dal Signor Michele Vaidoda di Valacchia al Turco nel mese di Marzo 1599.

²⁾ *Docum.* IV. 2, 231—2. Esposizione dell'huomo del Principe di Transilvania fatta al Illustrissimo Sigr Bailo, cu datul de 13 Apr. (nu știu dacă e corect). Alăturată la raportul acestuia din 18 Aprilie. Aci e tipărit că ar fi plecat din Alba Iulia înainte cu 80 de zile (ceea ce ar fi pe la 29 Ianuarie). Dar, poate e o greșală de tipar, în loc de 30, ce s'ar potrivi bine pentru drumul dela Alba Iulia la Constantinopol, peste Țara Românească, pe unde sunt semne că au trecut. În Capitală zice că a ajuns «de 18 zile». Într'adevăr se pomenește sosirea lui și a soțului lui într'un raport dela 2 Aprilie. *A. C. Ms.* 595. 9, 833. *Docum.* XII, 426).

³⁾ Despre el spune Szamosközy că ar fi fost ținut ca prins la Alba Iulia, 4 ani, din timpul războiului cu Sinan, altfel «cu pază slobodă» și cu mâncare și îmbrăcăminte ca un om de treabă. *Rerum Transylvanarum. Pentas quinta* (=Történeti Maradványai II), 248.

În vremea asta se vor putea tocmai asupra celorlalte puncte «și cu deosebire asupra rostului lui Mihai» («et principalmente sopra il negotio di Mihali»); căci știe bine că Principele său «nu se va învoi nici odată la pace, dacă nu va fi cuprins în ea și Mihai». ¹⁾

Dar, dacă condiția eră să fie pusă, asta nu se făcea din bunăvoință față de Mihai Vodă, ci cel mult pentru a și-l câștiga de supus. Căci despre adevăratele lor simțiminte unul către altul—ce noi și altfel destul le cunoaștem—ne dau alte lămuriri tâlcuirile aceluiaș Agent ardelean către Ambasadorul englez. Pe când își luară rămăs bun, Agentul și soțul său, Ceașul Hussein, puțin înainte de plecarea lor, întâmplată la 19 Aprilie, Englezul, auzind că se duc «pe drumul Moldovei», întrebă, de ce nu se duc pe drumul mai scurt, prin Țara Românească? Iar omul de olac al Transilvăneanului («il Tabellario del Trans-o») răspunse: «că Moldoveanul eră mai prietin» cu Domnul său «decât Românul» (il Vallaco). El mai adause că, «dacă n'ar fi scris Transilvăneanul Românului prin Trimisii săi să nu treacă mai departe, când dete bătaia lui Hafiz Acmet, de sigur ar fi străbătut cu izbândă până la Adrianopol și ar fi luat în stăpânire acest oraș, pe când Turcii stau supt Oradia».—Astfel se adeverește, prin mărturia aceloră din partea cărora a fost amenințat Mihai Vodă, știrea ce el o trimise, cum am văzut, pe ascuns Impăratului—în iarna trecută--asupra pricinei de ce nu și-a putut urmări izbânzile sale mai adânc în Țara turcească.—Ba Ardeleanul acesta, căruia Mihai i arătă prăzile luate dela Turci, ne dă dovadă că și Domnul său știă că Mihai Vodă se prefăcea a-i fi prietin, tocmai pentru pricina arătată, când i trimitea și lui patru cai, câștigați în acel război. Căci el e «slujitor prea credincios al Majestății Sale împărătești, căruia i-a trâmisi 12 cai de cei mai frumoși». Și întrebat de Englez de ce n'a așteptat Domnul său cu trimiterea sa până ar fi văzut la ce capăt ajung Ambasadorii săi cu Impăratul, el a răspuns că e supărat pe Maximilian care a cuprins Oradia, Hustul și Baia, că Impăratul nu-și împlinește făgăduințele și se lasă a fi purtat de alții, în sfârșit că, hotărît, Stăpânul său vrea să facă pace cu Turcii. ²⁾

Fără îndoială că asupra acestei stări a lui Sigismund cu Mihai

¹⁾ *Docum.* IV, 2, 231—2. Citata «Espositione». Făcută scurt nainte de 18 Aprilie.

²⁾ *A. C. Ms.* 595. 9, f. 707. Di Constplii 2 di Maggio. In estras și în *Docum.* XII, 431, cu datul greșit de 3 Mai.

Trămisul ardelean, sau cel puțin Hussain Ceaușul, făcù arătare și Porții Sultanului, și aceasta putea crede că cuprinderea lui Mihai Vodă în pace nu e o condiție peste care nu s'ar putea trece. Acum, ori că se puneă vre-un temei pe tocuirea acestei păci «cu Transilvanul și Valacul», cum ziceau unii, ori că nu aveau bani și întâlneau greutăți a pune în marș oștile, cum socotiau alții, destul că zorul de mai nainte pentru plecarea lui Ibrahim la război, și anume împotriva lui Mihai-Vodă ¹⁾, se slăbi mult și se vorbiă, în aceste zile, că nu va fi scos cortul lui până după Bairam și că mai târziu încă va plecà ²⁾.

Abiă treceă însă Bairamul, adevă Paștiul turcesc, care fu la 26 Aprilie, și cortul Marelui Vizir și al Agei Ienicerilor fu scos, la 1 Mai, și întins în apropierea Cetății. Căci iarăș se ziceă acum că vor eși în grabă la oaste, și că planul ar fi să meargă asupra lui Mihai-Vodă. Pricina acestei pripite schimbări, după mărturia Bailului venețian, din 1 Mai, se socotiă a fi «veștile rale ce ajunseră aci înainte de 8 zile», adevă pe la 23—24 Aprilie, «despre o bătaie dată de Mihai-Vodă lui Mamut Pașa», care își trămise pe însuș Chehaia sa cu mare iuțea pentru a face cunoscută Porții pățania sa. ³⁾ Fiindcă Turcii căutau să ascundă cât puteau întâmplarea, cum spune Bailul, nu suntem destul de lămurii asupra ei și nu putem hotărî, dacă nu cumva e vorba tot de bătaia dată Sangeacului de Silistria, cu toate că aceasta s'a petrecut de mult, prin Martie, ori de o nouă lovitură. Pentru părerea din urmă ar vorbi amănuntele date de un raport din 16 Mai, desigur asupra aceleas întâmplări, a carei veste o dă ca sosită înainte de 2 Mai, ⁴⁾ — anume «că ostașii Valacului, *trecând Dunărea*, au atacat și au rupt pe Mamut Pașa care abiă s'au putut scăpa cu trei oameni». Asupra adevărului știrii ce acelaș raport ni-o dă, în necurmată legătură cu cea dintâi, nu mai poate fi însă nici o îndoială: întâmplarea povestită nu se aseamănă cu nici una de mai nainte. «Mai mult încă», scrie acest raport, «a

¹⁾ Aceasta se spuneă încă la 2 Apr., *Docum.* XII, 426. A. C. Ms. 595. 9, f. 832.

²⁾ *Docum.* IV. 2, 230—1. Depeșa Bailului din 18 Aprilie.

³⁾ *Docum.* III. 1, 526. Bailul c. Doge, Vigne di Pera 1 Mai. A. C. Ms. 595. 9, f. 707. Di Contpoli, 2 Mai. Anonim, dar de bună seamă dela Dragomanul plătit al Impăratului.

⁴⁾ «Avanti l'arrivo dei sudetti Corrieri [del Principe Bugdan] venne nova»... Iar Curierii Moldoveni pomeniți sosiseră la 2 și la 9 Mai.

venit vestea că 1600 de soldați ai Valacului au jăfuit Isaccea, lângă Dunăre, și apoi au ars-o, luând pradă multă»¹⁾.

Asupra acestei bătălii gazeta Romană care nu putea să lipsească scrie astfel: Sultanul a dat ordin lui Mamut Pașa să intre în Țara Românească și s'o pustiască, de răsbunare pentru rălele câte li-a făcut lor Voivodul. Mamut se apucă de întărit și lărgit locul întăriturilor dela Rusciuc, pentru a întinde apoi acolo pod peste Dunăre, pe unde trecuse și Sinan, în fața Giurgiului. Mihai, înștiințat de spioni, trecu noaptea, la sfârșitul lui Aprilie, opt miluri mai sus, fără a fi simțit, și-i căzû în spate, în revărsat de zori. Mamut se împotrivi cu ai săi năvalei turbate a Românilor o bucată bună de timp, dar în urmă, după ce doi cai au fost omorîți supt el, și oastea-i eră greu dimicată, fugi numai cu 4 inși. Ceialalți au fost parte uciși, parte prinși vii. — Intre aceștia a fost și Defterdarul sau Vistierul (Thesoriere) și Scriitorul de război (il Scrivano del Campo), oameni foarte de frunte, cari amândoi purtase aceste slujbe de multă vreme, — se credea totuși că se vor răscumpără cu câte o sută de mii de galbeni. Prada învingătorilor a fost foarte bogată: le-au rămas corturile, artileria, bagajele, munițiile, steagurile și alte lucruri din tabără. Aceste biruințe, adauge povestirea, dau nădejde Grecilor de a putea scutura jugul tiraniei Otomane.²⁾ Cât trebuie crezut din acestea nu știm.

Aceste întâmplări trebuiau negreșit să dea un bold ascuțit Turcilor ca să-și grăbiască gătirea de război și pornirea lor împotriva Domnului Român. Și într'adevăr, din 2 Mai avem știrea că se armau 7—8 galeote și 15—20 fregate pentru a trece cu soldații și alte lucruri de trebuință peste Dunăre, având «planuri

¹⁾ A. C. Ms. cit. f. 803. Di Constpoli à 16 Maggio. Cu prilejul venirii Chehaiei lui Mamut Pașa, un prietin al acestuia scrise Bailului o scrisoare destul de întunecoasă. El spune că Stăpânul său se străduiește să-și pună în rânduiala oștile, căci în împrejurimea castelului *Busich* e atacată o întăritură (nelli contorni del castello di Busich si trova assediata una palanca), unde dânsul s'au dus pentru a cercetă locul. Mai adauge: . . . «il Signor Bassà si trova hora in affar notabile, che non si può esprimer con le parole, ma spera di breve con l'aiuto divino di rallegrarsi.» *Docum.* III, 1, 526. Alăturată la depeșa Bailului din 1 Mai. *Busich* ar putea fi o schimonosire a numelui Isaccea din partea copiatorilor. Ori să fie Rușciuc?

²⁾ *Docum.* III, 2, 524—5. Avviso di una rotta data dal S. Michele Vaivoda di Valacchia a Mamut Visir nella Bulgheria presso à Rusaich, al fine del mese d'Aprile MDXCIX.

foarte mari împotriva acelu vrednic Căpitan». ¹⁾ Se pare că nu se gândiau la mai puțin decât la scoaterea lui Mihai Vodă din Scaun, unde Ieremia Movilă se rugă să fie pus Fratele său. Cel puțin aeeasta se spune Bailului venețian din unele părți că ar fi fost ținta venirii a doi oameni de seamă din Moldova, «unul după altul», pe la jumătatea lui Aprilie, — cel al doilea aducând și o trăsură cu patru cai prea frumoși pentru Sultana (a donare alla Regina) și alte daruri pentru Marele Vizir și alții. ²⁾ Și se poate că eră ceva la mijloc. La Praga se temeau mult, încă la sfârșitul lui Martie, că «mărețele hotărîri» («le generose resolutioni») ale lui Mihai Vodă de a trece de nou Dunărea în Bulgaria și Sârbia, pentru a lovi pe Turci, vor fi crucișate de cătră supușii săi, căști-gați de aceștia, cu vre-o cursă împotriva persoanei lui. ³⁾ Ne aducem aminte că Ieremia cercase și în toamna anului 1596 a răsturnă pe Mihai prin însuș Boierii lui, și chiar dacă nu ar fi avut acum mâinile în joc, cum sunt dovezi că le va avea mai spre toamnă, ⁴⁾ dar trebuie că auzise de mestecături boierești în Țara Românească pentru a pune capul Domnului. De aceea se grăbiă a-i cere Tronul pentru Fratele său.

Dar gătirea aceasta a Turcilor pentru război se făcea mai mult de sila întâmplărilor ce le veniau peste cap. În faptă frica și zăpăceala lor creșteau din zi în zi, și Guvernul nu știă ce măsuri să ia pentru curmarea neorânduielelor. ⁵⁾ Sultanul nu-și putea purtă nici «grăsimea sa, cu atât mai puțin cârmuirea Împărăției» și, «dându-se de tot în prada femeilor», ele guvernau, — și de aceea toate mergeau pe dibuite. ⁶⁾ Și nu putea sluji nici decum la descurcarea situației sosirea, la 28 Aprilie, a Ambasadorului Tatar, trimis la Împăratul pentru pace. ⁷⁾ Cu atât mai puțin potrivită de a liniști sufletele avea să fie arătarea, tot atunci, în Capitală a o mulțime de Tatars, și încă mulți dintre căpetenii, fu-

¹⁾ A. C. Ms. 595.9, f 707. Constpl, 2 Mai.

²⁾ *Docum.* IV.2, 231. Depeșa din 18 Aprilie a Bailului.

³⁾ *Docum.* III.2, 312. Depeșa Ambasadorului venet din Praga, 29 Martie.

⁴⁾ *Docum.* Supt. II.1, p. 489 Scrisoarea aceasta nedatată e din toamna a 1599, cum se poate statori curat după cuprinsul ei. Va mai fi vorba de ea.

⁵⁾ *Docum.* III.1, 526. Bailul c. Doge, Pera 1 Mai.

⁶⁾ A. C. Ms. 595.9, 825. Constpl 15 Mai. ...«et perciò vanno a tentone».

⁷⁾ *Ibid.* f. 708. Raportul din 2 Mai. «Il terzo giorno del Bairamo giunse qua l'Amb^o che'l Tartaro haveva mandato alla Mta Ces^a per la pace. Ma non intendo altro per ancora».

giți de groază și de năcaz, după răsipirea taberei lui Mamut Pașa de Mihai Vodă, «în câmpiile românești». ¹⁾ Ei veniră să se plângă la Poarta că părinții lor au fost uciși în războiul persan, iar ei, copii lor, să prăpădesc în acest război, rău purtat, cu Împăratul creștin. Mai bine ar fi pentru toți, ziceau ei, să se facă pace. Totuș jalbele lor avură darul să mai scuture puțin guvernul Sultanului. Răspunsul bărbătesc ce li se dete și faptele ce-i urmară par'că dau dovadă de o înviorare a puterilor Cărmuitorilor și de eșirea lor din zăpăceală. O pace cinstită, ziceau ei, nu s'a putut câștiga până acuma, cu toate că a fost cerută de mai multe ori. Sunt deci datori, și le face onoare să moară pentru Împărăție și Stăpânitoriul ce i ocrotește. Altfel, ei pot privi ce pregătiri mari au făcut, fac acuma, și vor mai face. Iată acum va eși la oaste Marele Vizir, Ibraim Pașa, Cumnatul Sultanului, și va împărți arme la toată miliția Constantinopolului, și curând va plecă unde i s'a spus ²⁾... Scurt, răspunsul eră menit să deă curaj. Și într'adevăr, oarecare încredere în sine câștigase Turcii în aceste zile. Dar aceasta le veniă dintr'altă parte și dela alte întâmplări.

*

Nu va fi ajuns Trimisul ardelean ce plecă la 19 Aprilie cu Hussein Ceaușul acasă, când iată că sosiră, la 2 Mai, patru Curieri ai Voivodului Moldovii, aducând știrea de alegerea Cardinalului ca Principe, cu învoiala tuturor. Ieremia Vodă trimise chiar și scrisoarea Cardinalului prin care îl rugă să înștiințeze pe Sultanul despre aceasta și să ceară să-i trimeată un Ceauș pentru a tocni și statori iarăș lucrurile Transilvaniei cu Poarta otomană, precum au fost în trecut. Moldoveanul mai scriă cum toți Ardelenii s'au rugat de Principele lor să încheie pace cu Turcii, dar că el li-a răspuns că nu poate face această din pricina făgăduințelor sale ce-l îndatorează cătră Papa și Împăratul. Și astfel s'a făcut că a

¹⁾ După acest raport s'ar părea că e vorba tot de prima luptă, după prădăciunea ce făcu prin Țară Sangeacul de Silistria, Acmet, căci numai aceasta se petrecu pe pământ românesc, la trecerea Dunărei înapoi. Tătari au putut fugi atât din tabăra Sangeacului de Silistria care, Tatar el, de sigur aveă și supuși tot din Tătari, în mare parte, cât și dela Isaccoea, și ea în Dobrogea care eră foarte mult locuită de Tătari.

²⁾ *Ibid.* f. 825. Un Corespondent c. un Episcop sau Cardinal (poate la Roma). Constpl 15 Mai. Unele părți estrase și în *Docum.* XII, 433.

chemat Domn pe Cardinalul. La aceasta a lucrat și ajutat mult Cancelarul polon Zamoyski. La 7 Mai apoi a și fost trimis un Ceauș cu scrisori la Cardinalul — după unii el era întărit în Stăpânirea Transilvaniei. ¹⁾ La toată întâmplarea, noul Principe va fi fost încredințat, după cum scrie Bailul venețian, «de bunăvoința Marelui Stăpânitor», și va fi fost îmbărbătat «să asculte cu osârdie de Maiestatea Sa». ²⁾ La 9 Mai alți trei Curieri veniră dela Voda Moldovei cu scrisori dela Cardinalul prin care înștiință și el de-a dreptul că a fost făcut Domn al Transilvaniei și că vrea să fie servitor al Porții, plătindu-și tributul și împlinind toate poruncile drepte ale Înălțimei sale. Cu acest prilej scrise Ieremia Movilă și de Mihai Vodă vestea ce am mai pomenit-o că, «văzându-se părăsit, a cercat și el a se scăpa în Moscovia, ceea ce simțind Moldoveanul, a pus pază la graniță pentru a-l prinde». ³⁾ În Constantinopol, unde se știa ce multă oaste are Mihai Vodă grijită, și cât de mare număr de bărci i stau la îndemână, se da acestor știri numai înțelesul că Mihai Vodă e gata a fugi în Rusia, dacă se va vedea părăsit de Transilvănean și dacă oștile turcești s'ar îndreptă spre el și el ar vedea că nu poate ține piept cu ele. ⁴⁾

Aceasta trebuia, bine înțeles, să-i îndemne și mai mult ca de-o parte să stăruie pentru împăcarea cu Andrei Báthory care va mărturisi și el singur că a rugat, dela început, pe Sultanul pentru aceasta ⁵⁾, de altă parte ca împotriva lui Mihai Vodă să-și ducă ostile. Vorbiau acum, ce e drept, mulți, la Țarigrad, că Serdarul Ibraim, Marele Vizir, care eși la 15 Mai împreună cu Aga Ianicerilor în corturile de supt zidurile Capitalei, — ba Aga își și începă marșul a doua zi—se va îndrepta împotriva Țării Românești, fiind odată siguri de Transilvania. Că așa ar fi poruncit

¹⁾ A. C. Ms. cit. f. 803. Constpl 16 Mai. Unele părți și în *Docum.* XII, 433—4.

²⁾ *Docum.* IV. 2, 232. Depeșa Bailului din 14 Mai. El află dela niște negustori Candioți, cari trecuseră prin Capitala Moldovei înainte cu 20 zile, că într'adevăr un Ambasador al noului Principe, al Cardinalului, a fost la Ieremia-Vodă, pentru a-i da seamă de cele întâmplate,—chiar ei l'au văzut. Asemenea povestește și el pricinile cunoscute ale renunțării lui Sigismund.

³⁾ A. C. Ms. c., 803.

⁴⁾ *Docum.* III. 1, p. 527 (=IV. 2, 232—4). Gir. Capello c. Doge, Constpl 14 și 29 Mai.

⁵⁾ *Mon. com. Trans.* IV, 293. Andrei Báthory c. Mehmet [Satârgi] Pașa. Cluj 27 Mai:... «mihelyen ez országban érkeztem, az hatalmas császárt is megaláltam ezen dolog felől» [t. i. a békesség felől].

Sultanul spunea însuș Camarierul Serdarului cătră martorul nostru. Eră chiar vorba că va fi atacat pe Mare și pe uscat. De Cap al vaselor ce aveau să meargă pe Dunăre fu numit Șaban, fostul Pașă de Cipru. Apoi primul ordin a fost tras iar înapoi și se rândui să se trimeată numai cinci caicuri, zece galeote și o galără și trei alte vase, cu mênirea de a face răpede pod, pentru care ar fi gata materialul, scriă martorul nostru, la 16 Mai. Totuș se ziceă că războiul nu va fi început până ce nu va veni «o legațiune» din Transilvania, de vreme ce Marele Vizir a dat ordin Ceaușilor trimiși acolo, să-l caute la întoarcere, căci dânsul va merge încet. Astfel nu se știă, la jumătatea lui Mai, oare Generalul va merge în persoană în contra Românelui, sau în Ungaria, ori se va închide în Sofia ori în Belgrad, pentru a dă apoi ordin lui Satârgi și Tătarului, ce au sa facă. Atâta că toți aveau acum zor să meargă la tabără. Totuș ostea se vedeă că nu va trece de 20 de mii, spune vestitorul Sfântului Scaun, și aștia, în mare parte, oameni nehnici și copilandri nepățiți, ¹⁾ — cu toate că Bailul scriă, doauă zile mai nainte, că Ibraim va eși cu oaste mai mare de cum au avut Sinan și alții, ba chiar Sultanul, când a fost în persoană la război. Doar eră porunca aspră ca nimenea, nici un fel de ostaș, să nu rămână acasă, și adunarea lor se făcea nu numai în Constantinopol ci în toate părțile Împărăției ²⁾. Se vorbiă apoi de niște «Principi ai Țării Românești» cari aveau să meargă cu Ibraim ³⁾ — o dovadă mai mult că lovitura dintâi eră să fie dată lui Mihai Vodă, pentru a cărui Scaun stă grijită și persoana ce aveă să-l ocupe.

Hotărît că atunci, când Principele Ardealului își îmbiă de nou supunerea cătră Turci, după dorința Țării, când răceala între el și Voivodul românesc eră așa de mare, încât trebuia să se pună în legătură cu Poarta pe acolo, peste Moldova, și prin mijlocirea Voivodului ei ⁴⁾ și, în sfârșit, când acesta făgăduia că pe la el nu

¹⁾ A. C. Ms. 595.9, f. 804 cu cont. pe f. 802. Raportul an. [al Dragomanului cunoscut, de bună seamă], din 16 Mai. Și fila 825, raportul din 15 Mai c. un Cap bisericesc.

²⁾ *Docum.* IV, 2, 233. Pera 14 Mai.

³⁾ A. C. Ms. c. f. 804. Rap. cit. și *Docum.* XII, 434, la urmă.

⁴⁾ Istoria acestei mijlociri o povestește Ieremia-Vodă însuș, la 2 Iunie, cătră Regele polon Sigismund III (căruia îi spune că încă mai nainte a înștiințat despre asta pe Hatmanul, adecă pe Zamoycki). El povestește așa: Întâi a

va scăpa Mihai-Vodă, și va fi adus în ascultarea lor—o oaste de seamă turcească putea porni împotriva lui cu bune nădejdi de izbândă.

Și într'adevăr Ibrahim Pașa plecă, două zile în urma Agei Ienicilor, după știrea ce o primește Voda Moldovei, ¹⁾ deci pe la 18 Mai. Oastea lui, a carei mărime nu o mai știm curat, avea un parc de vreo 400 de tunuri. Și în sfârșit mai hotărîse a trimite pe Marea Neagră, pe lângă caicele și galeotele știute, încă 8 galere, ce se pregăteau cu iuțeală la 29 Mai. Unii ziceau că acestea aveau să sprijinească oastea de care se judecă și acum, la sfârșitul lui Mai, că, hotărît, va ținea drumul drept împotriva lui Mihai-Vodă; alții i mai dau, afară de aceasta, și menirea de a zidi de nou cetatea Giurgiului, dărâmată de Domnul nostru. ²⁾ Singurul lucru care trebuia să moaie pasul oștilor eră răspunsul așteptat dela Principele Ardealului, de unde nu mai sosiseră vești în vremea din urmă. Câtă vreme nu s'a întors Ceaușul Mustafa și de Ambasada ardeleană ce trebuia să vină cu el ca să încheie iarăș învoielile vechi cu Poarta ³⁾ nu se știă nimic, aceasta nu putea fi lipsită de ori ce îndoială, dacă Andrei Báthory nu se va fi ajuns cu Impăratul, de când n'a mai zis nimica. Vedem dar că, dacă schimbarea aceasta nu s'a făcut, atunci, ori se împărția în două oastea turcească pentru a merge o parte în Ungaria și una împotriva Țării Românești, ori nu, judecata Bailului venețian eră cât se poate de dreaptă: «Intâmplările din Transilvania și neînțelegera între Creștini pentru acest Principat nu numai au curmat cursul bărbăției și vredniciei lui Mihai Vodă, dar au stricat întregei Creștinătăți» ⁴⁾.

*

arătat el Porții, după rugarea Cardinalului, dorința acestuia de pace. Atunci Poarta i-a trimis pașapoarte («salvconducte») din partea Sultanului pentru Ambasadorii ce ar avea să trimeată Principele Ardealului. Ieremia-Vodă a trimis aceste pașapoarte îndată la Cardinalul. Și numai decât după aceea a și trecut «mesagerul» acestuia pe la el la Țarigrad. În urma acestora un Ceaș a trecut la Ardeal cu care are să vină Ambasadorul. *Docum. Supl. II. 1, 531.* În scrisoarea-i dela 22 Iunie, *ibid.* p. 534, Ieremia spune tot Regelui că, în urma mijlocirei lui, Sultanul a trimis pe *Mustafa* Ceaș în Ardeal.

¹⁾ *Docum. Supl. II. 1, 534—5.* Cf. *Naima*, 130: la 27 Șeval.

²⁾ *Docum. IV. 2, 231* (o parte din document și în III. 1, 527). G. Capello c. Doge, Pera 29 Mai.

³⁾ *Doc. Supl. II. 1, 531—4.* Ieremia c. Regele polon, Suceava 2 și 22 Iunie.

⁴⁾ *Docum. IV. 2, 233* (partea asta și încă unele și în III. 1, 527). Depeșa din 14 Mai. Nu numai Bailul spuneă aci că: se crede că primul Vizir și

A feri Creștinătatea de această pagubă și a se mântui pe sine de primejdia perzării eră întrebarea cea mare ce se puneă acum harnicului Domn Românesc. Situația lui nu eră acum nici cât mai bună decât la 1595, când așteptă năvala lui Sinan Pașa, poate chiar mai grea.

Acum ca și atunci așteptă să cadă asupra capului său o mare oaste turcească. Dacă nu se potriveau nici vestitorii și Reprezentanții Puterilor creștine în prețuirea ei, cu atât mai puțin puteă ști el din Țară, cât e de mare,—și de bună seamă trebuia să fie aplicat a crede veștile care o arătau chiar mai puternică decât eră. Dar, atunci se găsiă în Ardeal un Principe aliat cu Împăratul, și el căută numai a stoarce dela dănsul prețul cel mai mare, în schimbul ajutorului ce i-ar da, — pe când cel de acuma eră în ruptoare cu marele Stăpânitor creștin, și nu se știă dacă se vor puteă împacă. Se știă însă că umblă să lege prietenie cu dușmanul său, Turcul. În Moldova isbutise atunci Sigismund Báthory a-și pune un Domn ascultător de poruncile sale, dar nu se așteptă nime ca Ștefan Răsvan să fie o primejdie pentru Domnul creștin din Țara soră. Acum Ieremia Movilă eră dușmanul de moarte al acestuia și stă în legături cu supuși de-ai lui, doritori de schimbări, pe lângă scutul ce-l avea acela în Polonia și pe lângă dușmănia spurcată a Cancelarului acestei Țări, Zamoyski, față de el însuș. Puterea lui eră cu mult mai mare acum. Ba avea chiar multă trecere la Curte și prietenie strânsă cu ea, și își așteptă două, poate și trei rânduri de solii să se întoarcă de acolo. Dar nu puteă ști, dacă acolo se gândiau și să gătiau să-i ajute răpede a se scăpa din lanțul a cărui verigi se încheiau în jurul său. Acest lanț el trebuia să-l rupă, să nu-l lase a se închide. Șiasta nicăiri nu eră cu mai puțină primejdie pentru el decât chiar la veriga cea nouă ce se ardea în foc, la veriga de prinsoare. Dacă eră ca rodul luptei de care s'a apucat și o purtă de cinci ani de zile să nu să răsipiască, dacă eră ca la încheierea păcii generale între puternicii Împărați ai Neamțului și ai Turcului să se poată așteptă într'adevăr la mântuirea de jugul turcesc, cel puțin când Împăratul ar eși cu noroc, atunci trebuia

---

Mamut vor merge în Valachia, iar Satergi și Canul în Ungaria, ci și lui Ieremia Vodă i se spuneă, ceva schimbat, că Marele Vizir și Aga Ienicilor vor merge la Belgrad, iar Giuselgi Mamut Pașa în Valachia. *Docum. Supl.* II. 1, 532 și 535.

să-și țină, ori cu ce jertfă ar fi fost, deschisă calea Apusului. Cu atât mai mult, când avem semne limpezi ce lucru minunat desbăteă el acum cu Impăratul și când ne vom adevăra în urmă că acesta, lucru vechi altfel, ce-i fulgerase inima întâia dată la întorsul lui Sigismund dela Oppeln, și pentru care neprorupt îmbărbăta și ațâță pe Maiestatea Sa de atunci încoace, când ne vom adevăra, că acest lucru îi frământă și acum toată ființa sa. Deci, în momentul acesta, lui Mihai Vodă nu-i rămăsese altă decât a împiedeca, dacă ar izbuti, pe Andrei Báthory, noul Domn al Ardealului, să nu se închine și să nu-și supună iarăș Turcului Țara și al doilea, de a și-l face prietin ori, cel puțin, de a se pune la adăpost față de ori ce dușmănie din partea lui. El înțelese lămurit aceasta și de aceea trebui să-și calce pe inimă și să primiasca dacă nu eră alt chip, cele mai grele puncte ce i se puteau cere. Și așa aveau să fie numai de formă, pentru a mulțami îngânfarea vecinului, și pentru a câștiga timp, până ce-și va putea pune planul la cale, cu voia Impăratului, cum așteptă, sau chiar fără voia lui. Am ajuns de nou la punctul, când Mihai Vodă trebuie să se supună, față de Ardeal, la un contract ca cel încheiat cu Sigismund Báthory, la 1595, înaintea luptei dela Călugăreni.

*

Pe când George Ravazdy — Trimisul Prințului ardelean la Constantinopol, în timpul când Mihai mergea acolo să ceară Domnia Țării, ¹⁾ și Gavril Haller se aflau a doua oară la Mihai Vodă pentru a căuta punctele de apropiere între cele două Țări, poate chiar ducând condițiile din urmă ale Domnului lor și ale Ardealului, sosiă, în sfârșit, la Cluj, Ceașul turcesc Mustafa, ²⁾ Sâmbătă în 29 Mai, împreună cu un Delegat din Moldova. Li se făcu o primire foarte strălucită. La 9 oare bătură tobele și suflară în trâmbiți. Apoi le eși înainte, la jumătate de mil pe drumul Turdei, unde dormiseră peste noapte, tot alaiul Curții împreună cu mulți ce-

¹⁾ V. vol. I, 66.

²⁾ Cum că Ravazdy și Haller erau duși, la sosirea lui, ne dovedește faptul că, în raportul cu vestea că aceștia au fost trimiși «de nou» la Mihai Vodă (deși cuprinde toate veștile din Ardeal, cunoscute de scriitorul lor, Judele Bozo, la acel dat, Nagy Bányá 31 Mai), de Ceașul turcesc nimic nu se pomeneste.

rațeni de frunte din Cluj și cu trăsura Cardinalului, ¹⁾ trasă de 6 cai. Aci fură luați oaspeții, cari trecură dela poarta Cetății până la Palatul Cărdinalului printre rânduri de oaste pedestră. Nu s'au oprit la Palat, ci au fost duși la locuința din «Castelul cel vechi». Peste două ceasuri Cardinalul trimise la Deleatul Moldovei patru persoane de frunte împreună cu un cal împodobit frumos, pe care să aducă la Curte pe pomenitul Deleat. Cardinalul a vorbit cu el, cât ai fi fert două ouă». Asemenea a fost adus Deleatul turcesc, peste un sfert de ceas. Lui i-a eșit Cardinalul înainte până în a patra odaie, și a stat cu el jumătate de ceas.

Această primire eră menită nu numai să câștige inimile Turcilor, ci, poate mai ales, pentru a spăria pe Stăpânitorii dela Viena Praga și dela Târgoviște.

În faptă se află atunci la Cluj Gașpar Patho, trimis de Colonelul dela Satmar, Mihai Székely (Secuiul), cu o scrisoare dela Împăratul, de bună seamă cu întâiul răspuns al acestuia, dela 7 Mai. De geaba ceruse Patho să fie primit și el de Principele, o zi mai înainte de venirea Turcului, căci n'a isbutit. Cancelarul puneă pricină că n'are scrisori de credință și că Principele e cam bolnav. Trimisul lui Székely, din raportul căruia cunoaștem amănuntele de mai sus și cele ce urmează, după ce a văzut primirea ce se făcu Moldoveanului și Turcului, se duse la Gaspar Corniș, Generalul oștilor ardeleni, care eră bolnav. Acesta se rădică în pat și plângând și oftând zise: «Vezi, iubite domnule Patho ce facem noi?» Iar acesta răspunse: «Văd, milostive domnule, că ați căpătat un Turc». Atunci zise iarăș Corniș: «Dumnezeu să bată pe copiii vinzători (die verräterische Huernkhinder), cari sunt de vină la aceasta, anume pe Ștefăn Bocskay și Sigismund Rákoczy. Căci, de ar fi trimis atunci Rákoczy 7000 de oameni înlăuntru, cum i-am scris, nici odată nu s'ar fi ajuns la atăta». Dar, aceasta să nu spună la altul, decât lui Székely. Acesta însă să nu creadă că toți Ardelenii sunt trădători ai Împăratului. El încredințează apoi că va îngriji el să nu să săvârșească acum tocmeala cu Turcul. Toțuș Generalul ardelean sfătuie pe Székely să nu-și răzbune asupra lui Blasius Szabó (care a predat Husztul lui Andrei Báthory) prin ocuparea bunurilor și trierarea clărilor lui de grâne, cum aude că face, aceasta ar putea împiedica tocmeala Căpilor [a lui Báthory cu Împăratul]. «Căci dacă ar fi să

¹⁾ Nu Cărdinalul însuș, cum citim în estrasul d-lui Iorga *Docum.* XII, 434.

se lucreze astfel, atunci Impăratul nu ar începe pricina cu aceasta. (wirdet der Khaiser den handlnit hiemit... anfangen), ci într'alt chip»¹⁾.

Nu eră lipsă de lucrarea lui Kornis a cărui făgăduințe și sfaturi Székely le însoția cu însemnarea că ele dau probă de «nestatornicia Transilvănenilor», pentruca învoiala cu Turcul să nu se încheie acum. El venise numai să cheme un Ambasador ardelean pentru a se tocni la Constantinopol asupra punctelor ce va aduce, după cum înțelegem din însuș răspunsul ce-l va da Principele la scrisoarea Sultanului și a Marelui Vizir, ca și din scrisoarea lui Ieremia Vodă către Regele polon.²⁾

Dar, până să-și capete răspunsul, Ceașul Mustafa aveă să mai vadă și alte lucruri decât primirea sa domnească.

Tătarii, în umblările lor după pradă, atinseseră și hotarele Transilvaniei, și isbutiseră, de curând, a pune o cursă cetățenilor dela Ineu (Ienö), luându-le, o ceată de ei, vitele dela pășune, și tăindu-i rău, în unire cu alte cete ascunse într'o pădure, când eșiră să-i urmărească. Ei înaintară apoi, pe la hotarale Begatului Timișoarei cu Ardealul, spre Miază-zi.³⁾

Două zile înainte de a sosi Ceașul Mustafa, Principele scriă lui Ali-Pașa dela Timișoara și Sărdarului Mehemet [Satârgi] la Belgrad cărți de jăluire asupra acestor călcări pustiitoare ale granițelor sale, la cari și «alții ca ei» [adecă Turcii] au luat parte, cerându-le să scrie Hanului, și Pașa de Timișoara să poruncească și supușilor săi, să înceteze cu facerea de răle. Aceasta nu se potrivește cu încredințările de pace ce și-au făcut dela început și pe care supușii săi din cășile de pază dela hotar au și ținut-o. Iată acum tocmai trimete și la Poarta Ambasadă pentru încheierea păcii, chiar înainte de a-i fi sosit răspunsul la întâia îmbiere ce a făcut Sultanului. Și să creadă ce le va spune Trimisul său Ștefan Ováry cu privire la asta, și să fie străduitori și ei ca rășboirea să-și ajungă sfârșitul.⁴⁾ Iar în dimineața când veni Ceașul aduse un Curier dela Logoj, cu numele Boyer, știrea că Mercuri [la 25

¹⁾ A. C. H. conv. Mai-Iuli. Raportul lui C. Patho către Székely, f. d, dar pe dos cu însemnarea: Ano dni, 1599, 3 die Iunii.]

²⁾ *Mon. con. Trans.* IV, 301—3. *Docum. Supl.* II, 1, 534.

³⁾ Szamosközy, II, 244—6.

⁴⁾ *Mon. com. Transv.* IV, 293—5. A. Báthory lui Mehmet Passa, zerdario, și deosebit lui Aly Pașa, Beglerbeg de Timișoara, Cluj, 27 Mai. In scrisoarea pentru asta spuneă că l'a trimes pe Ováry la ei doi și la Hanul Tatar.

Mai Paşa Timișoarii, în unire cu Tătarii, a pustiit și a ars ținutul Logojului și al Caransebeșului, iar miliția de pază din acel ținut a închis-o în Castelul Logojului, arzând orașul. Poate de atunci să fi câștigat și castelul, zicea Boyer către Patho, martorul nostru, căci au trimis la Timișoarea după tunuri.

Auzind Principele aceasta, porunci, îndată după primirea Ceaușului, să se bată timpanele și să se sufle trâmbițele, pentru a face cunoscut ca toată oastea câtă eră adunată în Cluj să fie gata de plecare, căci mânezi vreă Domnul să porniască de dimineață la Alba Iulia. Și nici n'a plecat Patho dela Cluj până ce, într'adevăr, Sâmbătă, caii Generalului G. Kornis au și fost duși. Și pe drum către casă el a întâlnit mulți cai și multe cară mergând spre Cluj. ¹⁾ Intr'adevăr Ceaușul își primi răspunsul numai după ce fu, la 7 Iunie, martorul dietei ținute în tabăra dela Cluj. Căci vorba de plecare la Alba-Iulia fu făcută, pare-se, numai pentru amăgirea lui Patho, să nu creadă că are ceva de gând împotriva Oradiei și a Impăratului ²⁾. Mustafa eră deci în stare să raporteze de banii și oștile ce s'a votat Principelui, în această stare de turburare ce-i înconjură Țara, ³⁾ ca și de oastea multă ce a văzut-o aci gata adunată ⁴⁾. În scrisoarea ce aveă să ducă, Cardinalul mulțămii Sultanului și Marelui Vizir pentru bunăvoința lor față de dânsul. Cu privire la porunca Înălțimei Sale ca să-și arate prin Ambasadori «dorințele» de a căror împlinire leagă încheierea păcii, spune că chiar nainte de a veni Mustafa Ceaușul grijise de aceasta, ba Ambasadorii și plecaseră. Iată deci că a slobozit curând și pe Ceaușul să meargă cu ei împreună, și se roagă să-i creadă ce vor spune și să-i îplinească cererile — nimic peste puțință nu poștește. Vizirului, de care știă acum că el are să fie Serdar anul acesta, îi spune și de învoiala scrisă ce a avut cu Paşa Timișorii, ca să stea pe pace cât timp va fi în tocmeli cu Poarta. Dar iată că el și cu Tătarul au năvălit cu mari oști în ținuturile sale, i-au pustiit pământul, i-au luat și i-au

¹⁾ A. C. H. Relațiunea citată a lui Patho, dt. 3 Iunie, scrisă probabil în Satmar, după ce a ajuns la Trimițătorul său.

²⁾ Știrile trimise de Patho se cunoșteau la Praga în 28 Iunie. Ambasadorul venețian află, pe temeiul lor: «che le voci erano in quella provintia di dover sostentar la guerra contra il Signor Turco». Docum. III.2, 318.

³⁾ *Mon. com. Transv.* IV. 298.

⁴⁾ *Ibid.* p. 297. Scrisoarea lui Bocskay c. Pezzen. Szentjohb, 5 Iunie.

tăiat poporul și vitele lui. Și el ar fi putut face asemenea, dar se ține de lucrul început. Se roagă să stăruie a i se ascultă dorințele, că nu-i va fi nemulțumitor ¹⁾.

Ambasadorii Principelui, pomeniți aci, erau grijiiți să plece, când Ștefan Ováry—și, după Szamosközy, cu el Ștefan Raț ²⁾—se trimitea la Timișoara și Belgrad. ³⁾ Sosind Mustafa, ei au fost opriți, se vede, din cale, pentru a pleca împreună cu acesta, ceva mai târziu. La 22 Iunie se aflau în Suceava. Numele lor: Nicolae Gávai și Franț Budai. ⁴⁾

Despre toate aceste întâmplări în jurul său Mihai-Vodă trebuia să aibe cunoștință. Atât de lipsit de prietini în Ardeal, unde doar avea chiar moșii, în ținutul Albei; ⁵⁾ și în Moldova, unde știm de mult că avea legături, ⁶⁾ nu ni-l putem închipui. El va trimite odată, într'alte vremuri, o solie la Basta, ce nu va ajunge la el, pentru a-i spune de «creditul ce-și câștigase Andrei Bathory», în acest timp, «atât în Moldova cât și în Polonia și la Turci». ⁷⁾ Și acelaș lucru îl va spune însuș, peste un an și jumătate, într'un memoriu, Maiestăței Sale, cum Ardelenii necredincioși au ales într'un glas pe Andrei Báthory de Principe, la recomandarea lui Sigismund, «și s'a supus Regelui Poloniei, Turcilor și Tătarilor». ⁸⁾ Apoi, scurt după plecarea lui Gávai și Budai la Țarigrad, peste Moldova, ba poate chiar înainte de aceasta, trebuiau să se fi întors din Țara Românească Haller și Ravazdy, și de bună seamă în societatea unui Trimis al Domnului Român. Căci, înainte de sfârșitul lunei, vom afla pe Ravazdy de nou în Târgoviște, cu alt

¹⁾ *Ibid.* p. 301—3. A. Báthory c. Sultanul «Mehmet» și c. M. Vizir și «Zerdar» Ibraim Pașa. Dat, cea dintâi A.-Iulia (poate e o greșală a copistului, căci altă explicare nu găsim. Fapt e că Andrei Bathory se află și la 17 Iunie tot la Cluj. Szádeczky, *Mihály Vajda* 302), cea de a doua Cluj, dar amândouă din 7 Iunie 1599.

²⁾ Szamosközy II, 247.

³⁾ Vezi scrisorile ce avea să ducă cu sine, dela 27 Mai *M. c. Tr.* IV, 293—4.

⁴⁾ *Docum. Supl.* II.1, 534. Scris. cit. a lui Ieremia-Vodă. Cf. *Ibid.* XII, 437. Ieremia-Vodă c. Bistrițeni, 23 Iunie. Szamosközy II, 249—50. El crede că au fost trimiși întâi la Pașa Ibraim, la Belgrad. E drept, acolo vor și merge după el.

⁵⁾ *V. vol.* I, 370. La acestea Principele mai adause, la începutul anului 1907, de nou două sate. Iorga, *Acte și fragmente.* I, 154.

⁶⁾ *V. vol.* I, p. 490.

⁷⁾ Szamosközy, IV, 121.

⁸⁾ *Docum.* IV.1, 231.

soț însă, cu Nicolae Vitez (=Viteazul), aducând cele din urmă condiții de învoială între cei doi Domni și Țările lor. Și aceste cumpeniri firești își câștigă întărirea printr'o scrisoare din Cașovia, 29 Iunie, unde cineva adusese veste din Cluj, că «a văzut acolo legațiunile turcești, tătărești, polone și românești», dintre cari cele trei dintâi se siliau să câștige pe Cardinalul ca să intre în ligă cu ei. 1)

A putut Ravazdy spune, încă înainte sau acum, că Domnul său a trimis a doua oară scrisoare Impăratului, cu încredințarea despre dorința sa de a-i servi și rugându-l pentru bunăvoia lui. 2) I-a putut spune că acum în urmă au fost trimiși chiar Bocskay și Náprágyi, abia întorși dela toameala făcută în numele lui Sigismund, pentru a cercă un chip de împăcaciune, 3) cu toate că în faptă, despre ei n'avem cunoștință să fi mai ajuns la Praga a doua oară, în acest timp, și scrisoarea lui Bocskay nici nu ne lămură că în tr'adevăr ar fi avut însărcinare, ci numai că vor veni iarăș la Praga (cum se pare, de bună voie), și acolo vor spune ce s'au tocmit de-o parte și de alta. 4) Mai departe aflăm că scrisoarea Cardinalului fu trimisă prin mijlocirea lui Basta. 5) A putut, în sfârșit să fi venit până acum chiar și Aloise Radibrat pe care Impăratul îl trimitea, la 4 Iunie, cu însărcinare numai din grai, fără altă scrisoare decât creditiva lui, pentru a-i «răspunde mai sigur» la cele ce i-a făcut cunoscut prin Curierul său, (quae nobis percursorem vestrum significanda curastis). 6) De acesta știm că sosise aci la 30 Mai, și a fost trimis pe ascuns de Mihai Vodă la Maiestatea Sa, pentru a-i raportă asupra stării în care a ajuns, fiindcă a urmat atât de bărbătește sorții și intereselor Lui. 7) Toate acestea nu schimbau situația momentului întru nimic. Dinpotrivă ea trebuia să i se arate cu atât mai primejdioasă și din această

1) Iorga, *Acte și fragmente* I, 169. «Aus Kaschaw», 29 Iunie.

2) Această știm că a făcut-o prin scrisoarea sa din 23 Mai. *Mon. com. Tr. IV*, 291—2.

3) *Ibid.* p. 294. Raportul Judelui dela Nagy-Bánya c. Mihai Székely, 31 Mai, punct 4.

4) *Ibid.* p. 297—8. Bocskay c. Pézzen și Barvitiuš, Szt-Yob, 5 Iunie. Szamorsközy II, 236—7 și scris. lui Sigismund B. c. Andrei B. din 3 Iunie în *A. C. H.* adevăresc aceasta.

5) *A. C. R. Exped.* 202, f. 109. Iunie 2.

6) *Docum XII*, 435, Praga, 4 Iunie. Impăratul c. Mihai V.

7) *Docum. III*, 2, 317. Depeșa din 31 Mai a Ambasad. venețian.

parte a Ardealului, cu cât Trimisul său ce văzurăm că a umblat în Iunie prin această Țară i va fi povestit de oștile ce le-a văzut la Cluj, de ajutorul însemnat ce e vorba că i-a sosit din Polonia, ¹⁾ și, poate, și de trecerea Principelui cu tabăra sa cu tot la Alba Iulia, care totuș avu să se petreacă, după plecarea Turcului: căci pe 27 a lunii eră chemată adunarea tuturor oștilor la Alba Iulia, unde Principele cerea, la 17 Iunie, încă tot din Cluj, să-i trimeată Sașii din Sigișoara vin și ovăs. ²⁾ Și pe lângă toate, Cardinalul va spune, prin August, Nuniului papal Malaspina că aflase, în acest timp încă dela un domn Ragusan, că Mihai Vodă a făcut îmbieri Impăratului de a intra în această Țară și a o cuprinde în numele Maiestății Sale, ³⁾ ceeace l'a făcut cu atât mai aspru și sîlnic la toameală. Destul că situația eră atât de grea pentru Mihai Vodă și atât de priincioasă pentru Cardinalul Andrei, încât aceștia trebuia să-i sboare porumbul fript în gură.

Când va fi ajuns George Ravazdy și Nicolae Vitez la Târgoviște nu s'a mai putut face multă vorbă.

La 26 Iunie se scriau la Târgoviște două diplome, în numele lui Mihai Vodă și al Boierilor lui deosebit, cari cuprindeau îndatoririle ce luă Țara Românească și Domnul ei către Principele Andrei și Țara lui.

Mihai Vodă face cunoscut că: «cu care credință, dreptate, supunere și ascultare» s'a «îndatorat față de Principele Sigismund, în timpul când a câștigat Principatul, cu aceeaș credință, dreptate și as-

¹⁾ Iorga, *Acte și fragmente*, I, 169. In corespondența cit. din Cașovia 29 Iunie, se zice că i-a venit Cardinalului de aci 10 mii de ostași, călări și pedestri. Au putut fi o mie, dar mai mult nu e de crezut. S'ar putea de această oaste să fie vorba într'o scrisoare fără datul anului, cu datul lunii și al zilei însă, 2 Mai, care ni s'ar potrivi. Ea e scrisă românește de către «spanul» Pogan Jurj din Maramureș și Toma Juratul de acolo, către Judele Bistriței Orban. Ei spun că oastea ce a trecut pe la ei nu e alta de cât «o mie de oameni (omiiri) nămițiți» ai lui Kornîș. Iorga, *Documente românești din Arhivele Bistriței*, I (București 1899), 1sq., cu insemnarea apropiată a anilor «1587—96. Trebuie să amintim că acest «Pogán Georg» eră binevoitor al noului Principe. Prin mijlocirea lui se făcu predarea Husztului de către Szabo Blasius, pentru care lucru i se dete satul bun Pechietzegeo, iar «spania» lui peste magaziiile de sare fu dată lui Andrei Deacul. Szádeczky, *Mihály Vajda*, 301. Bozó c. Székely, Nagybánya, 31 Mai, p. 2 și 3. In Decembre îl vom găsi cu titlu de Vice-Comite al Maramureșului. *Mon. com. Transv.* IV, 449.

²⁾ Szádeczky, *Mihály Vajda* 301—2. Cluj 17 Iunie.

³⁾ *Mon. Com. Transv.* IV, 316.

cultare» făgăduiește (polliceor) «a fi îndatorat» și către noul Principe al Transilvaniei, Moldovei, Munteniei ș. a. Și pentru adevărarea acestei îndatoriri face înaintea Sfetnicului Serenității Sale George Ravazdi și a domnului Comite de Turda Nicolae Vitez jurământ pe Dumnezeu Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt, de acelaș cuprins ca mai sus. Și mai făgăduie, că de va află despre ceva împotriva lui i va da știre, va fi «prietenuț prietenilor și dușmanul dușmanilor» lui. Afară de aceasta, făgăduie a ține toate acele contracte pe care li-a urmat în vremea lui Sigismund, «și în purtarea războiului.» Contractul acesta e subscris de Mihai Vodă și de Secretarul său Ioan Raț.

Tot așa fac cunoscut Ieftimie, Primul Episcop al Munteniei, Vornicul Dumitru, Banul Mihalcea, Logofătul Tudosie, Logofătul Mirislău, Banul Calota, Radu Clucerul, Preda Postelnicul, Radu Comisul, Stoica Stolnicul, Andronic Vistierul, Sava Armașul, Șerban Paharnicul, Boierii Voivodului Munteniei Mihai, și Sfetnicii lui jurați Leca Aga și Pană Vistierul că, văzând bună pornirea Domnului lor («az ö Nagysága jóra való indulatját») față de noul Principe Andrei, vor fi și ei împreună cu Măria Sa, cu aceeaș aplecată credință, dreptate și ascultare către Maiestatea Sa Andrei Báthory dimpreună cu Țara», precum au fost în vremea lui Sigismund. Apoi repetă și ei a fi prietini prietenilor și dușmani dușmanilor Alteței Sale. Dar mai adaugă că: și Maiestatea Sa «să țină în acelaș contract» pe Măria Sa, Domnul lor Mihai Vodă, pe fiul lui Pătrașcu și urmașii lor dimpreună cu pe dânșii. ¹⁾

Se pare că cu aceste contracte se duse la Alba-Iulia, însoțind pe Ambasadorii ardeleni, chiar Ioan Raț, Secretarul domnesc, pentru a primi acolo în schimb exemplarele necunoscute ale Principelui și al Țării lui, cuprinzând îndatoririle lor față de Români. ²⁾

Privind contractele acestea mai de aproape, vom înțelege ușor că ele nu sunt înnoirea contractului încheiat la a. 1595, înainte

¹⁾ *Docum.* III.1 329—332. Date, Târgoviște 26 Iunie. Contractul Domnului numai în traducere latinească, cel al Boierilor și în originalul unguresc, cu 15 subserieri și tot atâtea sigiluri. (Numai subserierile au fost facsimilate). Au fost tipărite și în *Mon. com. Transv.* IV, 304—306. Aci amândouă după originalul unguresc, fără facsimile.

²⁾ Aceasta am putea judeca după niște socoți de cheltueli brașovene, unde, sub data «dela 16 Martie la 6 Iulie», se găsește nota: «Mer auf Vitez Miklos Pribek Mattias, Racz lanos, auff etilige Kozaken»..... «so man vom Rosenau hinauff geschilkt». *Docum.* XI, 841.

de lupta de la Călugăreni, cu Sigismund Báthory, cu toate că se zice aceasta. Căci acel legământ se atingea de ființa Țării Românești, dacă eră să se urmeze cuvântul scris. Știm, ce e drept că aceasta nu s'a întâmplat, și starea celor doi Domni unul cătră altul a păstrat numai firea unui mai înalt Tutorat al Domnului Ardelean, și acesta mai mult de făloșie goală decât de vre-o adevărată supunere a Domnului Român cătră el. Și tocmai această stare, acest drept de ocrotire a lui Andrei Báthory peste Țara Românească și Stăpânul ei își câștigă întărirea acum, chiar în cuprinsul contractului. Domnul Transilvănean își scotea dreptul să poarte și titlul de Domn peste Țara Românească, și ajunsese să poată zice că oștile lui Mihai Vodă nu au voie a se îndrepta într'altă parte decât unde dânsul ar cere. Înăuntrul Țării, în cârmuirea ei, nici după formă nu-i da contractul nici un drept.

Implinind pofta de mărire a îngânfatului său vecin cu prețul smeritei sale supuneri, după ce altfel n'a fost în stare a dobândi prietenia ori cel puțin încrederea lui, Mihai Vodă depărtă deodată dela Țara sa orice primejdie — chiar în vremea când eră mai amenințat. Dacă din partea Transilvaniei n'avea nici o grijă, dela sine urmă că Moldoveanul care nu știă cum să se lipiască mai strâns de prietinel său Andrei Báthory avea să stea mălcom. Și dacă Turcii erau să vină asupra sa, Andrei Báthory eră dator a-și apăra Vasalul cu armele. Dar eră mai de crezut că ei, în această stare, cunoscându-i și-așa măsura, ori să mulțiamiau cu întâmplarea, ori că trebuiau să-și îndrepteze armele împotriva celui-ce li-a stricat planul războiului, împotriva lui Andrei Báthory, ori că apoi, mai sigur decât toate, ei aveau să meargă, fără a-l atinge, împotriva Ungariei.

Astfel, privind și numai acest câștig, cumpenirea rece va trebui să dea tot dreptul politicei urmate de Mihai Vodă în acest moment. Dar ea ni se arată ca o isteată trăsătură diplomatică, ba chiar foarte măiastră trăsură, când vom vedea și alte urmări mai însemnate, dinaintea cărora se perd aceste pomenite aci; când vom ști că prin asta nu s'au rupt legăturile ce aveă cu Impăratul și stăruințele ce puneă pe lângă dânsul; când vom putea judecă din fapte că totuș altceva eră ținta lui de pe urmă, și când vom înțelege cât de mult i fu ea înlesnită prin această învoială legată cu Andrei Báthory. Ba ea i dete puțința de a-și săvârși planul chiar fără a mai aștepta ajutorul și îngăduința trăgănătorului Impărat. Și

nu trebuie să uităm greutatea cea mare ce a trebuit să învingă Domnul nostru până să ajungă la izbânda sa diplomatică din vorbă. Dacă și nu avem mărturie nimijlocită, vre-o scrisoare oficială, că el ar fi amenințat într'adevăr așa de aspru pe Cardinalul cum se vesteă, zicând că, de se va lăpăda de Impăratul, să știe că va năvăli asupra lui mai rău decât Turcii și Tătarii și nu va cruță nici copilul în pântecul mamei, ¹⁾ totuși am arătat mai sus neîndoielnic că el nu-l lăsase nici cât de puțin în nedumerire asupra politicei sale, strâns legate de interesele Impăratului. Acum, a-l întoarce pe Cardinalul-Principe, când încă nu se știă la ce capăt aveau să ajungă încercările lui de a se apropia de Impăratul, a-l întoarce dela neîncrederea firească și atât de întemeiată și a-l aduce într'o situație care-i închideă ochii chiar și atunci, când semne se vedeau și svonuri hotărâte începeau să umble, despre ce cocea Mihai Vodă în inima sa, ba când acestea i se spuneau chiar lui în formă de știri vrednice de credință, ²⁾ e desigur o izbândă foarte de seamă. E drept, ea nu va putea fi scutită de învinuirea șireteniei, a vicleniei chiar. Dar, când ne gândim cu câtă răutate i se cereau condiții umilitoare de supunere, în vreme ce, după câtă slujbă cinstită a făcut Creștinătății și Ardealului, trebuia să fie socotit ca asemenea și se poată încheia un contract de alianță ca vecin la fel cu vecinul; când ne gândim că temeiul planului lui eră răzburarea unui șir întreg de viclenii cu care fusese înșelat Impăratul de-și perduse o Țară, și răsplata atâtor jurăminte călcate și, pe lângă toate, când ne gândim că fapta lui slujă unui interes al Țării lui potrivit intereselor comune ale Creștinătății: nu putem să nu-i dăm tot dreptul în cecece a făcut până acuma, chiar socotind că toate se făceau cu știință și întradins, în vederea planului a cărui împlinire va căută s'o pună la cale cât de curând, cu uimitoare stăruință.

¹⁾ Iorga, *Acte și fragmente* I, 169, Cașovia, 29 Iunie.

²⁾ *Mon. com. Transv.* IV, 316. Mărturisirea Principelui însuș. O vom mai întâlni.

CAP. IV.

Cererile lui Mihai pentru ajutoare și pentru voia de a cuprinde Ardealul și îmbunarea lor de Impăratul. Neținerea termenului de năvală de către Basta. Misiunea lui Malaspina în Ardeal. Cardinalul față de Turci și de Impăratul. Planul lui Ieremia Vodă și al Polonilor împotriva lui Mihai. Impăcarea Domnului cu Turcii și mijlocirea lui la Rudolf pentru Andrei.

În vreme ce Domnul Țării românești făcea jurământul de credință Principelui Transilvaniei, el nu-și părăsise nici o clipă planul său asupra Ardealului și nu încetase de a se îmbia Impăratului pentru punerea lui în lucrare. Ambasadori și olaci mergeau unul după altul la Praga și înapoi. Opt zile după plecarea lui Radibrat Impăratul avea să dea un nou răspuns la cele ce Domnul i-a făcut cunoscut prin Ambasadorii săi, sosiți în urmă (*quae nobis per legatos vestros significanda curastis*). În scris numai atâta-i zice: «Mergeți vitejește înainte pentru Republica creștină și așteptați dela noi toate celea»¹⁾. Aste vorbe dau mult a înțelege, chiar și împlinirea dorinței lui Mihai cu privire la Ardeal. S'ar părea, ce e drept, că ele stau în legătură cu izbânzile Domnului asupra Turcilor, despre ce au putut raportă Ambasadorii aceștia; dar tot în folosul «Republicei creștine», a Creștinității, trebuia să se descurce și lucrul Ardealului așa, după cum îl înfățișă Domnul. Apoi întâmplarea că Rudolf trimise anume pe Radibrat, la 4 Iunie, cu răspuns, neîncercându-se, poate, în purtătorul de stafetă al lui Mihai și că nici Ambasadorilor acestora dela 12 Iunie nu le dă mai mult în scris dovedește că duceau vorbă anume despre Ardeal, într'un fel ce trebuia ferit să nu ajungă, din întâmplare, la cunoștința Cardinalului. Și pe lângă asta aflăm că Basta tot fu chemat, în aceste zile, la Praga, unde sosi la 13 Iunie, pentru a fi ascultat și el în privința lucrului cu Ardealul²⁾.

El fu înălțat de data aceasta, dela gradul de «Administrator al Locotenenței generale», sau de «Substitut al Capitanatului» acelu

¹⁾ *Docum.* XII, 436, și Szádeczky, p. 436. *Walacho responsum*. Concept. Praga, 12 Iunie.

²⁾ *Docum.* XII. p. 436, nota, jos de tot. Spontoni, *Historia*, p. 87.

ținut ¹⁾, la gradul de «Locotenent General» al Ungariei superioare, ceea ce ar fi în plin de bucurie «pe Coloneli și Căpitani, dorind toți a fi supt comanda lui, căci anul acesta va trebui să se poarte războiul în Ungaria superioară, dacă nu se va face pace», scriă un vestitor dela Viena în 26 Iunie ²⁾. Când a ajuns Basta la Praga Sfetnicii erau hotărâți să se facă întâi o încercare de a lua Solnocul, apoi de a intra cu oastea în Transilvania. Basta fu de părere că lucrul e greu de izbândit, oastea sa fiind slabă și timpul înaintat, deci judecă să fie amânat pe altă dată (ben giudicava il differirla in altro tempo). Mulți socotiau că greutățile pot fi ușor învinse, mulți iarăș erau de părere contrară, judecând că «cu alte mijloace, nu cu armele trebuie câștigată Transilvania»... «Inima lui să fie câștigată», ca să cunoască de Stăpân pe Împăratul. Pentru asta ar trebui să i se dea înapoi Oradia «cu îndatorirea de a apăra Ungaria de sus, și de a împedica toate pagubele, ce i se puteau face, nu atâta din partea Turcului, cât de către alții din aceea parte.» Și aceasta se dovedește a fi chiar parerea lui Basta, căci iată ce zice Biograful său mai departe: «Dar fiind părerea multora mult deosebită de a lui Basta, Împăratul nu hotărî alta decât că să se trăgăneze lucrul până se adună oastea.» Atunci apoi, după întâmplările ce vor urmă și după noile împrejurări, se va întrebuintă mijlocul cel mai bun. El să meargă la Cașovia și să aștepte oastea care, după cum s'a dat poruncă, trebuie să vină acolo cât de curând. ³⁾ Deci Basta nu a îndemnat să se cuprindă Ardealul. Lucrul se vede a se fi hotărît totuș acuma, dar numai pentru a fi împlinit mai târziu ⁴⁾, când s'ar putea împreună mai multă oaste în mâinile lui Basta. Știm că în ziua sosirii lui la Praga se dă Cardinalului răspuns la scrisoarea lui dela 23 Mai ⁵⁾, și că Basta cerea atunci să fie înzestrat cu cele de lipsă pentru a

¹⁾ Vezi mai sus. Intr'o scrisoare c. Căpitanul de Huszt, Împăratul scrie, la 19 Apr.: să desvălească ce e de folos să știe [M. Sa] «nostro generalis Superioris Hungariae Capitanei Vicesgerenti Georgio Bastae».

²⁾ A. C. Ms. 595.9, f. 841—2, cuprinsă în scrisoarea «di Venezia li 9 di Luglio».

³⁾ Spontoni, *Historia della Transv.*, p. 87—88.

⁴⁾ La 22 Iulie Basta scriă Archiducelui Matthias din Cașovia, că a «mângăiat» pe Mihai, după zorul ce-i da cu planul lui, «că peste puțin i se va împlini gândul» — «Deme ich... geantwortt und vertrösst, das er in Khurtz sein Intent haben solle» *Docum.* XII, 442.

⁵⁾ V. mai sus, p. 156.

bate pe Tătarii ¹⁾ ce se strânsese pe la Solnoc, de unde se așteptă o năvală din partea lor asupra Ungariei de sus ²⁾. Chiar după plecarea lui din Praga înapoi la post, se scriă de acolo că «a plecat la Viena domnul George Basta pentru a merge să facă război Turcilor în Ungaria de sus» ³⁾.

Cu anevoie s'ar putea crede că Radibrat și mai ales Ambasadorii ce-și primiau răspunsul la 12 Iunie vor fi mai ajuns la Târgoviște înainte de încheierea contractului dela 26 Iunie între cele două Țări carpatine. Ori cum, Mihai nu li-a așteptat sosirea, ci trâmitea și el, chiar în timpul plecării lor din Praga, o nouă soliă la Curte, atât de grăbit eră el să se mântuie de sila de a-l încheia, ori apoi de a-l rupe până a nu i se uscă bine cerneala.

La 27 Iunie primia Sfetnicul Pezzen și prin el Consiliul de Război la Viena porâncea Împăratului : să lasă îndată pe «Ambasadorul Valac» să vină la dânsul ⁴⁾. Se poate pune întrebarea, dacă nu eră și mâna lui Basta în joc, când se împedecă plecarea Românului la Praga. Se știe că el, întorcându-se la post, trecu prin Viena, chiar atunci ⁵⁾. Dar Trimisul român se vede că tot știu cum să facă, pentru ca vestea sosirii sale aci, la Viena, să străbată la Împăratul.

Și chiar înainte de a putea sosi el la Praga, la 28 Iunie, se mai află aci un Trimis Român. Dar acesta se vede că stă acolo mai de mult ⁶⁾. Și anume pare a fi acela, în locul căruia să trâmitea Radibrat cu răspunsul. Se poate chiar că el e cel dintâi om ce l-a trimes Mihai Vodă la Praga, după ridicarea Cardina-

¹⁾ *Docum.* XII, 436, nota cit., după scris. lui Basta c. Maximilian, Praga 17 Iunie.

²⁾ *Mon. Hung. Dipl.* III, 103. *Auss Cascha vom 13 Iuni.*

³⁾ *A. C. Ms. cit.* f. 767. «Di Praga degli 12 di questo [Luglio] s'ha»...

⁴⁾ *A. R. Registr.* 203, f. 344, supt 27 Iunie (Rubrica : Partey-Sachen) : «Herrn Pezzen p. Wallachischen Gesandten das er bey. Irer Khais. Matt. chist abgefertigt werden müge». Cf. *Ibid.* f. 15, tot 27 Iunie, Rubrik Khaiser : «Imperatori Intercession p. chisten abfertigung desz Wallachischen Abgesandten».

⁵⁾ La 10 Iulie Consiliul de Război din Viena scrie că va fi expediat în grabă în Ungaria de sus. *A. R. Reg.* 203, f. 17 v. La 17 Iulie eră trecut prin Pojun (Pressburg). *Ibid. Exped.* f. 111.

⁶⁾ *Docum.* III, 2, 319. Praga 28 Iulie : Intanto quella persona mandata qui dal Vallaco și trova tuttavia inespedita, et con prea speranza di danari per Michiel Vaivoda»...

lului Andrei în Scaunul Domniei ardelene. Și iată cum. Sosind la Cașovia, el a fost oprit acolo de Basta, care scrisese asupra faptei sale la Viena, unde-i fu primită știrea la 23 Aprilie ¹⁾. De aci i se va fi trimis, negreșit, ordin să-i dea drumul. Și așa nu e peste puțină ca el să fie care aduse întâia veste bună la Viena, pe la 7 Mai, că Domnul e statornic pe partea Impăratului ²⁾. Ori cum, la Praga nu ajunsese, pe cât cunoaștem mărturiile Ambasadorului venețian, înainte de 30 Mai nici un alt Curier dela Domnul Român, de cum pleacă cei din urmă Ambasadori, cam de-odată cu Bocskay și Náprágyi, în prima jumătate a lui Aprilie. Acum am putea cumpăni că, în lipsa unui răspuns îndestulător la însărcinarea sa hotărâtă, cum va fi avut poruncă, omul lui Mihai Vodă n'a voit să plece, ci a rămas să stăruie mai departe, cerând, fără îndoială, și cunoscutul ajutor pentru Domnul său, în marea lui strâmtoare ³⁾, dar mai având poate și altă însărcinare ascunsă, neștiută de martorul nostru. Și aceasta îl va fi făcut, de voie sau de nevoie, să fie și la sfârșitul lui Iunie la Praga ⁴⁾. Asupra acestei bănuite însărcinări ne va lămuri Ambasadorul ce va sosi acum, care, primindu-se la Viena ordinul Impăratului, nu va mai putea fi oprit.

La 2 Iulie Ambasadorul nou sosit dela Mihai-Vodă avea au-

¹⁾ *A. R. Registr.* 203, f. 79, supt 23 Apr: *Basta* antwortt per... *Sibenbürgische Praktiken. Item p. Wallachischen Gesandten.* Și *A. R. Exped.* 202, f. 107, tot supt 23 Apr: *Basta* recepisse. . . *wallachischen Gesandten Aufhaltung* betreffend. Cred a fi înțeles bine această însemnare, și că nu trebuie să ne gândim la vreun ordin ce i s'ar fi dat lui Basta de a opri pe omul care mergea acasă, deodată cu Bocskay și Náprágyi, în urma cărora fu trimis Pezzen. V. mai sus p. 148—9.

²⁾ V. p. 149 și 151. Supt 4 Mai se află iarăș în *A. R. Reg* 203, f. 81: *Herrn Basta andtwortt auf. . . und die wallachischen Gesandten betreffend.* Fiind mai mulți, poate e vorba de alți Trimiși, și anume, poate, de Balogh și Dobrovnicchi, cari aveau să plece zilele următoare dela Viena acasă.

³⁾ *Docum.* III.2, 317. Depeșa dela 31 Mai a Ambasad. veneț. din Praga.

⁴⁾ *Ibid.* p. 318—9. Depeșa dela 10 și 28 Iunie, unde se vede că tot de el e vorba. Ambasadorul venețian află că cerea suta de mii de taleri ce i-a fost trimisă Domnului nostru, dar, întâmplându-se schimbările din Ardeal, banii ar fi fost opriți în Ungaria, ceea ce vom vedea că nu e adevărat. Și, dacă acest om eră cel cunoscut la 7 Mai în Viena, atunci el știă de banii ce tocmai i primise acolo Delegații de nainte, ce stau să plece. Apoi el mai cerea un loc în Silesia și oaste «pe numele său», cu care să-și apere Țara. Și la 28 Iunie, zice Ambasad., stă «neespediat, cu puțină nădejde de bani»

diență de un ceas întreg la Impăratul ¹⁾. Eră omul cel mai de încredere al Voivodului și a venit cu mare iuțeală. Ambasadorul venețian nu putea afla, la început, nici acum altceva despre însărcinarea lui decât ce ne-a spus în tot cursul lui Iunie despre cel ce se află încă atunci la Praga. El spune că cerea să fie trimiși, cât mai repede, 1000 de călăreți Domnului său, pentru cari să se câștige dela Cardinalul libertatea trecerei prin Ardeal, sau un ținut «în acest Regat sau într'alte State împărătești», unde să poată trăi supt scutul Maiestății Sale, «zicând că, de nu va fi ajutat răpede cu oaste și bani, va fi silit să plece din acea Țară» ²⁾. Dar Sfetnicul Unverzagt scriă, chiar a doaua zi după audiență, Arhiducelui Maximilian că Domnul Român «e încă statornic; *se roagă numai să se atace Transilvania*. El e gata să le cadă în spate, pe la Brașov; are 8.000 de cai și 12.000 pedestrași năimiți», pe lângă oastea sa de Țară ³⁾. Și, ca îndemnul său să poată prinde și mai bine, Mihai-Vodă își însărcinase omul să spună, după cum și făcū, că e numai poveste știrea despre apropiata venire a lui Bocskay și Náprágyi din partea Ardealului. Și dacă vin, ei vor veni «mai mult pentru trebile lor particulare decât pentru ale Țării»: vor veni «pentru a ne purtă iarăș de nas», scrie Sfetnicul dela Curte, vestitorul de mai sus al lui Maximilian, «și a ne sătura cu vorbe». Apoi Trimisul lui Mihai-Vodă mai aduse vorbă asupra Cardinalului Báthory că are adunată oaste destul de multă, nu se poate ști pentru ce. Destul că a trimis până acum trei rânduri de Ambasadori la Constantinopol, și, ori ce ar fi isprăvit acolo, fapt e că nu se poate avea încredere în el.

Altfel, față de Domnul său s'a purtat bine: A lăsat să treacă fără împiedicare pe Ambasadorii domnești, prin cari Maiestatea Sa i-a trimis cele 45 de mii de taleri, acum înainte de a veni el, ca și cele 2000 de puști. Ba și lui însuși, Trimisului de acum, i-a îngăduit cu bunăvoință trecerea încoaci prin Ardeal. ⁴⁾ Vedem,

¹⁾ *Docum.* XII, 438—9. Unverzagt c. Maximilian. Praga, 3 Iulie.

²⁾ *Docum.* III, 2, 319. Depeșă din Praga, 5 Iulie.

³⁾ *Docum.* XII, 438. Unverzagt c. Maximilian. Praga, 3 Iulie. Cuvintele din urmă: «an des Landvolckh»... nu isprăvesc fraza, care e curmată aci, în tiparul documentului. Am crezut totuș că prin tălmăcirea dată nu se schimosește adevărul ei înțeles.

⁴⁾ *Docum.* XII, 438—40. Unverzagt c. Maximilian și Rabuss c. acelaș. Praga,

Ambasadorul lui Mihai Vodă nu ponegrește pe Domnul nou din Ardeal. El arată lucrurile după adevăr,—unele, cum sunt misiunile transilvane la Turci, treaba venirii lui Bocskay de nou, cari se puteau suci ori cum, le-am cunoscut că erau chiar așa. Ba el va raportă chiar că, altfel, Cardinalul se poartă bine în cărmuirea lui, așa-i vorba. ¹⁾ Domnul nostru credeă că ajung dovezile câte le-au dat Ardelenii de nestatornicia lor, vătămările câte le-au făcut împăratului, legăturile Cardinalului Andrei cu Polonia și Moldova, cari și ele stau una lipită de Turci, alta supusă lor, pentru ca el să nu poată suferi starea aceasta a Ardealului și întărirea noului Principe în Scaun. Și, ca să nu se pară că de frica lui sau a Turcilor ține atât de mult ca Maiestatea Sa să-și cuprindă Ardealul cu armele, la ce dânsul se îmbieă a-l ajuta cu toată puterea, el va da și alte știri, menite a arătă marea lui tragere de inimă către Inalta Casă împărătească și dorul lui de a stă totdeauna pe partea Creștinilor.

Ambasadorul venețian va află, pe la 10 Iulie, că Ministrul trimis de curând de Mihai, Voivodul Valachiei, având foarte lungă audiență (havendo havuto grossissima audientia) la Maiestatea Sa —nu știm tot cea dintâi sau alta—, «i-au arătăt o scrisoare, scrisă acestui Voivod prin luna Mai, de curând trecută, de către Ibrahim Pașa, ²⁾ în care scrisoare îl îndeamnă și îl roagă (lo ammonisse et lo prega), cu vorbe de acelea ce au obicei Turcii a întrebuiță, ca să se închine Marelui Stăpânitor (di voler umiliarsi), făgăduindu-i, pe credința lui Mohamet și pe capul aceluiăș Stăpân, că-i va fi iertat tot lucrul și toată greșala sa».

Nu putem aveă îndoială asupra acestei scrisori. Ea e din timpul după loviturile primite de Turci, de Mamut-Pasa, în primăvara asta, din partea lui Mihai Vodă. Se poate că Sultanul «eră hotărît a face pace cu toți», ceea ce încă mai scriă Ibrahim, tot acolo,

---

3 și 10 Iulie. E de notat că Ambasadorului venețian i se spuneă că Ambasadorul Român a trecut «incognito» prin Ardeal, că mișcărilor răboinice ale Pașei de Timișoara au incetat și că se crede, că Principele Transilvan a ajuns la învoială cu Turcii, și anume așa: ca să plătească tributul de 12 mii de galbini, și să nu ajute pe Mihai Vodă. Astfel acesta va trebui să fugă din Țara Românească, pentru a cărei guvernare se zice că va fi numită cât de curând altă persoană. *Docum.* III. 2, 320. Praga, 5 Iulie.

¹⁾ *Docum.* XII, 439.

²⁾ În tiparul documentului: «da Flaminio Basta», de sigur în loc de «Ibraimo Bassa». O probă de nepricerea și negrija cu care se făceau copiile Academiei.

și că într'adevăr, «el, vrea să se întoarcă la Constantinopol [adecă Ibraim Pașa] și că tot așa ar fi făcut și defterdarul cu toată oastea.» ¹⁾ Dar, când ne gândim la cunoscutele pregătiri de război ce se urmau ăst timp cu mare zor în Țarigrad, și la știrile răle ce aveau atunci dela Buda și de prin alte părți ale Ungariei, ²⁾ mai curând vom crede că Marele Vizir, se înțelege, din ordinul molaticului său Stăpân, vrea să astâmpere cumva pe Mihai Vodă, pentru a-și putea îndreptă toate armele împotriva Ungariei.

Un singur dușman, spune Ambasadorul Român mai departe, ar avea acum Mihai Vodă, pe Voivodul Moldovei, care e gata a năvăli asupra lui pentru a aduce în locu-i pe Fratele său, despre ce totuș nu tăgăduiește ca ar fi «din însărcinarea Marelui Stăpânitor». Dar, aceasta e «fără voia Românilor și a Cardinalului Principe al Transilvaniei». Drept aceea el nu se teme de armele Moldoveanului: Poporul Român arată cea mai mare bunăvoință și e hotărît de a apăra cu mâinile sale Țara Românească». Totuș Mihai Vodă mărturisii că, «dacă nu vine oastea dela Constantinopol, el e hotărât a se țineă, după făgăduința sa, în atârnare» de Împăratul. ³⁾ Asupra cererii Domnului Venețianul află și acum tot numai că a cerut bani pentru a-ș țineă oastea și a se apăra de Voda Moldovei.

Privitor la răspuns dânsul știe că Împăratul a spus că are «toată încrederea» în Mihai-Vodă, și l-a îmbărbătat la statornicie în credință, «făgăduindu-i a continuă tocmelele sale cu Stăpânitorul Turc, ca Țara Românească să rămână atârnătoare de el [de Împăratul] în capitolele păcii». Dar în cât privește banii s'au scos «cu greutățile de acum», și i-a făgăduit «pentru viitor o sumă mai mare. Va porunci să i se deă la Viena numai zece mii de galbeni ungurești (ongari), și Trimisului i s'au dat 800 de galbeni nemțești (ducati) pentru călătorie, și el va plecà la Țara Românească» (Vallachia) ⁴⁾. În faptă și Rabuss scriă Archiducelui Maximilian, în aceeaș zi de 10 Iulie, că «Ambasada Valacă (die

¹⁾ *Docum.* III. 2, 320. *Ambasad. venet. c. Doge, Praga, 10 Iulie.*

²⁾ *Docum.* IV. 2, 233—4. *Depeșile Bailului din 14 și 29 Mai. Cf. mai sus cercetarea noastră.*

³⁾ ... «in dipendentia *del suo*», probabil o greșală; înțeles nu are, dacă nu vom citi: «di Sua Maesta», ceea ce se potrivește cu spusa lui Unverzagt: «Der ist noch standhaft», și cu răspunsul Împăratului.

⁴⁾ *Docum.* III.2, 320, *Depeșa Ambasadorului ven. din Praga, 10 Iulie.*

Wallachische Podtschafft) va plecà mâne acasă: a căpătat ceva bani, și în celelalte îmbunare mângâietoare» (und sonsten gute Verströstung). ¹⁾

Această îmbunare nu putea fi decât cu privire la lucrul Ardealului, afară de ajutoare mai însemnate. Impăratul trebuia să-i fi dat acum lui Mihai-Vodă răspuns limpede cu privire la Ardeal, făgăduindu-i hotărît punerea planului lui în lucrare, și încă în curând. Acest înțeles îl vom putea scoate dintr'o scrisoare chiar a desnumitului Ambasador Român, care nu fu altul decât cunoscutul Petru Grigorovici Armeanul.

El înștiință, la 27 Iulie, din Viena, pe Arhiducele Maximilian — pe lângă rugăciuni de iertare că n'a putut călători și până la dânsul, cum a avut poruncă, și cum și el însuși se simția îndatorat — că pleacă în mare grabă acasă, isprăvindu-și lucrurile. A fost la Impăratul la Praga «în treburi de cea mai mare însemnătate (in hochwichtigen Geschefften), de interes pentru întreaga Creștinătate». Maiestatea Sa, la rugăciunea ce i-a făcut, i-a dat *un astfel de răspuns* (Bescheidt), *încât are nădejde că Domnul său «va binevoi a fi mulțămil cu el»*, precum este și dânsul. În privința Cardinalului i spunea o știre ceva deosebită de cum am văzut că știau cei ce au mai vorbit la Praga cu el, afară de Impăratul. Spunea că s'a și ajuns cu Turcii pentru închinarea Adealului — fără îndoială, după vești ce-au sosit acum în urmă aci. ²⁾ Incolo ca mai înainte: Are oaste destulă în tașară, nu știe pentru ce; bine nu e de așteptat, căci e vorba să se facă iarăși schimbare, și să dea Țara Fratelui lui, Ștefan Báthory. ³⁾ «Drept aceea», scrie el mai departe — arătând neîndoielnic că planul Domnului său va fi împlinit —, «dacă în răstimp nu s'a întâmplat vre-o schimbare, și lucrului nu i se va fi gășit leacul din partea Maiestății Sale, bunul meu Domn, din partea sa, nu va lăsa nimic de dorit nu numai cât privește Țara Românească, întru cât Țara e în stare, și întru cât i se cuvine lui și e răspunzători, ca supus ascultători și credincios al Maiestății Sale»,... «ci va cercă și asupra Ardealului atâta (sondern auch an Siebenbürgen so viel tentirn), ca în puține zile să se audă și să se

¹⁾ *Ibid.* XII, 439.

²⁾ Aceasta se va dovedi îndată.

³⁾ Despre purtarea îngânfată a acestuia se jeliuă Consiliul de Război Impăratului, la 8 Iunie. *A. C. R. Reg.* 203, f. 17.

vadă vești bune, chiar de-ar trebui să-și dea trupul și viața pentru aceasta». La urmă nu uită a adăuga încă odată că aceasta o va face din datoria ce simte că are către Creștinătate,—numai Dumnezeu să-i dea noroc să îplinească acest lucru. ¹⁾

În scris nu căpătă Petru Armeanu (Petrus Armenus) altă dela. Impăratul decât laude pentru râvna strălucită a Domnului său pentru Creștinătate, pe care cu statornicie să și-o țină, și pentru luminata lui credință către dânsul. Cu acestea s'a învrednicit tot mai mult de bună-voința și ocrolirea sa pentru totdeauna. ²⁾

Dar pe când acest Ambasador își primia, la 27 Iulie, la Viena, scrisoarea Impăratului, dată din Praga, 23 Iulie, altul avea acolo audiență la Maiestatea Sa. Eră iarăș un om de seamă: «Vistierul» Domnului.

Acesta arătase încă lui Basta, în trecerea-i prin Cașovia, cererea încheitoare a lui Mihai să se pună cât mai în grabă în marș cu oastea. Iar Basta i răspunse și el cu mângâierea că: «în curând își va ajunge ținta». ³⁾ Din cerere ar urmă că Mihai Vodă avea vorba Impăratului că planul i se va aduce la împlinire, vorba ce-i-o puteseră aduce Radibrat sau Trimișii ce-și primiau răspunsul la 12 Iunie. Vistierul fu slobozit și el acasă la 24 sau 25 Iulie. ⁴⁾ Asupra misiunii lui se scria, la 26 a luni, din Praga, Arhiducelui Maximilian că a adus știre, cum «Andrei Báthory și întreg Ardealul au făcut jurământ Impăratului turcesc și s'au închinat lui, primind apoi și steagul dela el». Domnul se rugă și protestă să se pună capăt nestatorniciei Transilvăneanului, până mai

¹⁾ *Docum.* XII, 440—1. Petru Grigorovici c. Arhd. Maximilian, Viena, 27 Iulie.

²⁾ *Ibid.* XII, 442 (= *Mon. com. Tr.* IV, 308). Rudolf c. Mihai, Praga, 23 Iulie. I s'a dat în Viena la 27. Tot al lui, sau al Curierului ce se află la Praga la venirea lui, de o lună întregă, va fi și răspunsul Impăratului din 8 Iulie. Cuprinsul e tot așa numai de formă. *Mon. com. Trans.* IV, 307—8.

³⁾ *Docum.* XII, 442. Basta c. Matthias, Cașovia, 22 Iulie. Credem că e vorba tot de misiunea Ambasadorului ce îl găsim în zilele următoare la Praga (v. n. urm.) și nu de altul, trimis anume la Basta, care nu spune când a trecut pe aci.

⁴⁾ În scrisoarea din 26 Iulie, unde citim aceasta (v. nota urm.), se zice: «und aber gestert abgefertigt worden». Dar, fiindcă la 26 la ameză va ajunge la Viena, cum vom vedea mai jos, rămâne cam prea puțin timp pentru acest drum. Deci s'ar putea să fie o greșală (documentul e din Innsbruck, n'am văzut originalul.), și să citim, bunăoară: «übergestern», cum nu se zice, firește, «alaltăieri».

e vreme. «Și el voiă să ajute cu credință la aceasta.» În urmă ar fi prea târziu și în zadar. Totuș *nici acum nu s'a putut dobandi altă decât «mângâiere.»* ¹⁾ Deosebit de informatorul Arhiducelui Maximilian, Ambasadorul venețian află, că «Românul trimis de curând de Mihai Vodă»—depeșa lui e din 31 Iulie—«s'a tocmit cu Maestatea Sa să ia prin vânzare, pe ascuns, viața zisului Cardinal, îmbiindu-se numitul Voivod a împlini acest lucru prin mijlocirea unor înțelegeri ce are în Transilvania, și să intre în acelaș timp cu oastea sa, pe când Maestatea Sa va porunci să se intre din partea Ungariei cu bună putere, pentru a cuprinde aceea Țară.» Iar «Împăratul, supărat de înțelegerea ce a făcut Cardinalul cu Turcul, s'a învoit cu această îmbiere, și stă așteptând ca Voivodul... să o săvârșească, după făgăduință.» ²⁾ Nu știm dacă planul de a omorî pe Cardinalul se razimă pe vre-un sămbure de adevăr. E o mărturie singuratică și dela unul căruia i se puteau spune și altfel decum erau secretele Curții. Putea chiar foarte lesne să se fi gândit vre-un Ministru de sine la ușurința ce ar avea Mihai de a lua viața Cardinalului, când auzia de buna lui înțelegere cu supușii ardeleni (anumit cu Săcuii), după cum în timpul lui Ferdinand I. luară viața Cardinalului Martinnuzzi, tot pentru mestecături cu Turcii—asemănare ce o și face Diplomatul venețian în raportul său—și să-și fi dat gândul ca propunere făcută de Domnul nostru.

Dar, încât privește partea mărturiei sale asupra răspunsului ce a dat Împăratul lui Mihai Vodă la dorința lui de a năvăli acum în Ardeal cu putere de arme, fiecare din partea sa, Ambasadorul venețian trebuie să aibe toată dreptatea. El se potrivește nu numai cu acela ce să dă o zi două mai înainte lui Petru Armeanul, după neîndoelnica lui arătare, ci va fi întărit și de știri hotărîte și dela cel mai bun loc, din Cașovia și Țara Românească, când Ambasadorii vor ajunge acolo. Așă că știrea lui Rabuss, care în amândouă rândurile vorbește numai de «îmbunări mângâietoare» ce s'ar fi dat Voivodului ca răspuns, nu poate fi socotită de adevărată decât cu privire la sumele de bani și alte ajutoare cerute de Domnul și făgaduite lui mai de nainte. Peste puține zile, la 7 August, va scrie acelaș Rabuss asupra încrederei ce au mulți

¹⁾ *Docum.* XII, 444. Rabuss c. Maximilian, Praga, 26 Iulie.

²⁾ *Ibid.* III. 2, 321. Depeșă dela Amb. ven. Praga, 31 Iulie.

aci la Praga, că Basta dimpreună cu Mihai Vodă va aduce la ascultare pe Transilvăneni, ¹⁾ — ceea ce nu s'ar putea, dacă Impăratul n'ar fi dat anume îngăduința ori porunca să le facă război. Și aceasta stă negreșit în legătură cu știrea ce o aduse Vistierul, știre ce va ajunge la Praga și la Viena, în acelaș timp, din mai multe părți, că Andrei Báthory s'ar fi împăcat cu Turcii, ar fi primit steagul ce i-l aduse un Ceauș dela ei și că le cere ajutorul. ²⁾ Ba ea e întărită chiar de Bocskay, ³⁾ în vreme ce Consiliul de Război va întrebă, la 23 Iulie, pe Impăratul că ce poruncă să dea lui Basta în această situație, când se aude că Andrei Báthory vrea să năvălească pe pământ împărătesc. ⁴⁾ Și fapta era crezută de unii dintre Miniștrii, ca și de Impăratul, în săptămâna de pre urmă din Iulie și în zilele dintâi din August. ⁵⁾

Văzând această credință despre Cardinalul, neîntemeiată altfel, am putea bănui că cu acest prilej trimise Mihai Vodă condițiunile puse Turcilor de Ardeleni, condițiuni ce i-au putut fi împărtaşite de a dreptul de Cardinalul Andrei, ⁶⁾ cuprinzând puncte ce-l priveau și pe el.

Iată-le. Înainte de a intra în ele, Principele învață pe Ambasadorii săi să spună puternicului Impărat dela Țarigrad, că «nu cu prefacere ci într'adevăr» caută iarăși «buna pace de mai nainte» și să roagă a fi primiți în ascultarea lui. Arătând apoi pricinile rupturii dintre dânșii, să treacă la înșirarea condițiilor supt care vreau să se supună din nou, cerând, înainte de toate, pentru cât timp vor ținea tocmelile, încetarea oricărei fapte dușmănești din amândouă părțile. Condițiile sunt: Întâi, Principele de acum, Andrei Báthory, să fie întărit în Domnie, dându-i-se steag, și Domnia să-i fie de moștenire lui și urmașilor. La întâmplare de

¹⁾ *Docum.* XII, 447.

²⁾ *A. C. Ms. cit.* f. 797. Di Vienna li 24 Luglio. *Docum.* III, 2, 321. Depeșa Amb. ven. din 31 Iulie și mai sus, scrisoarea lui Rabuss. *A. C. R.* 203, f. 18, supt 17 Iulie.

³⁾ *Docum.* III, 2, 321.

⁴⁾ *A. R. Regist.* 203, f. 18 v. supt 23 Iulie. Cf. *ibid.* f. 84 supt 17 și 22 Iulie. La 17 i se dase răspuns lui Basta să iasă cu tabără în câmp, să întărească Oradia, și să aibe bună grijă asupra dușmanilor. *Tot acolo.*

⁵⁾ *Docum.* III, 2, 321 sq. Depeșile din 31 Iulie și 6 August.

⁶⁾ Chiar titlul, pus de Cardinalul, după cum se pare, poate fi o dovadă: «Az portara bochattattot keovetinknek instructioiok annak mássa» — adică: «Copia instrucțiunilor Ambasadorilor noștrii trimiși la Poarta.»

sfârşenie, «țara să aibă libertatea a-și alege pe Principele, cum a fost mai înainte; tot așa să fie și în Țara Românească». 2) Stăpânirea să i se întindă peste tot ce are în mâni, deci și peste Lipova și Ineu (Ienö). 3) «Țara Tomânească, care e țara noastră și se află în mâinile noastre, întocmai ca Ardealul, să rămână în aceeași stare». Voiesc să plătească darea din timpul Sultanului Soliman. «Tot așa și Mihai Vodă să fie în țară cu fiul său și cu urmașii săi, ascultând de noi, și atârând de noi să să țină în credința puternicului Impărat și să plătească darea rânduită dimpreună cu noi». 4) Sultanul să-l sprijinească împotriva oricărui dușman. 5) Să nu-i ceară slujba la război. 6) La lucruri neobicinuite, fie dare, fie alte dorințe să nu-l silească, cum începuseră în vremea din urmă. «Tot așa și Țara Românească». 7) Nici Vizirii să nu mai ceară alte daruri, decât cele obicinuite în vremea lui Soliman. 8) «Șase ani de aci înainte puternicul Impărat să nu ceară dare dela noi, adevă dela Țările noastre, dela Ardeal și Țara Românească și dela toate ținuturile noastre», ci numai an de an să primiască cu cinste câte un dar cuviincios. 9) Oratorului său statornic pe lângă Inalta Poartă, adevă Reprezentantului său diplomatic, să-i deă provizia zilnică, ca în vremea lui Soliman. Și să se îngrijească de traiul Delegatului ce va aduce darurile ori tributul la vremea sa. Tot așa să se întâmple și cu Delegații Țării Românești (Azonképen az Havaseli keoveteknek). 10) Vrea să cuprindă iarăș Oradia «cu vre-o cale». Dar Sultanul să nu i-o ia. 11) Dacă Sultanul se va împăcă cu Impăratul nemțesc, și pe dânsul să-l cuprindă în pace, așa ca să nu cuteze Impăratul a se atinge de dânsul, ci să-l lase sub ocrotirea lui. 12) Asupra acestor puncte să deă o diplomă ce să fie tare și statornică ¹⁾.

Prin trimiterea învățăturei acesteia a Delegaților ardeleni la Poarta dimpreună cu punctele cu care Cardinalul Andrei îmbiă noua supunere a sa și a Țării supt Turci, ca și prin toată misiunea Vistierului la Praga, Mihai Vodă credeă că va putea hotărî odată pe Impăratul să se apuce de război cu Ardealul. Nu mai

¹⁾ *Docum.* III. 1, 320 sqq. Pe dosul acestei copii, păstrate în *A. C. R.* se află scris de mână lui Mihai Vodă: «ceau trimes Batăr Andreius la pãraturul turcesc pãntu pacea». Nota e reprodușă în tiparul citat. Dovadă că ea a fost trimisă de Mihai la Curte. În resumat latinesc documentul se mai găsește tipărit tot acolo, *Docum.* III. 1, 425.

eră un schimb de vorbe fără însămnătate între Principele ardelean și Impăratul turcesc, menite a trăgăna vremea, pentru a scăpa de armele lor, până ce s'ar ajunge cu Impăratul creștin, cum i-a putut el spune acestuia, ci erau puncte bine așezate pe cari Turcul le putea primi, încât privește Ardealul, și poate și pentru Țara Românească. Acestea aveau să-i cadă la picioare, din dușmane ce erau. Și de aceea la Praga și puteau privi lucrul ca împlinit, după venirea Vistierului domnesc acolo. Mihai dă prin aceasta încă o dovadă de credință, și supunerea lui supt. Batâr Andreiaș, privită și din această parte, își câștigă însemnătatea ei: Mihai ajungea să poată da dovezi limpezi despre necredința Transilvaneanului — ceea ce eră tot apă la moarea sa.

Fără îndoială Mihai Vodă isbutise, prin desele misiuni ce trimise la Praga, a hotărî pe Impăratul, încă în timpul sosirei Vistierului Român, să-și «răzbune» asupra Ardealului și să facă tot ce va fi de lipsă pentru a-și scoate dreptul său vechi și de nou câștigat asupra acestei Țări, întorcând cele schimbate «prin cutezanța altora în starea lor veche și liniștită». Acestea le spune Rudolf însuș în scrisorile ce adresează (în aceeaș zi de 23 Iulie, din care e datat răspunsul dat lui Petru Armeanul pentru Mihai Vodă) deosebit cătră Treptele (=Staturile, «ordinibus») Transilvaniei, cătră Nobilime, cătră Săcui și către Sași, chemându-i iarăș la credința ce i-au jurat, iertându-i pentru abaterea dela dânsul și supunerea multora, negreșit de silă, supt întâmplările neasteptate ce-au avut loc și cerându-le tot sprijinul, după puterea fiecăruia, la încercarea lui aceasta. În schimb făgăduiește Treptelor păstrarea privilegiilor lor, Nobilimei vre-o răscumpărare pentru libertățile ce se dau Săcuiilor prin scrisoarea sa către aceștia și Sașilor întărindu-le toate drepturile lor deosebite, ca și cum nimic n'ar fi păcătuit ¹⁾.

Aceste scrisori se trămeteau la mâna lui Basta pentru a le întrebuința când își va începe năvala în Ardeal ²⁾.

¹⁾ *Mon. com. Transv.* IV. 303—312. Rudolphus Ordinibus omnibus Transilvaniae, ad Nobilitatem, ad Siculos, ad Saxones. Pragae 23 Iulii 1599.

²⁾ Impăratul va aduce lui Basta aminte de ele, în scrisoarea sa din 17 Novembre, într'o situație cu totul schimbată: «Sunsten waist du dich auch zu erindern was wir vor disem wegen Sibenbürgen für Patenten ferttigen und dir auf sondere Fall haben anhendigen lassen». De sigur nu e vorba de altceva. Acum trebuiau schimbate. Trebuie să aștepte până se va vedea cum. *A. C. H.* (= *Docum.* XII, 505).

Totuș nici acum nu se ajunge la acel capăt firesc cătră care ne mână șirul acesta de fapte și știri.

Impăratul, de grijă, se vede, ca să nu-i ajungă cumva vre un act de înțelegerea sa cu Voivodul în mâinile Principelui ardelean, n'a dat un răspuns în scris Vistierului domnesc, ci a însărcinat pe Sfetnicul său Pezzen pe care-l chemase la Praga, să împărtășască hotărîrea sa privitoare la Ardeal lui Basta, iar pe Ambasadorul Român să-l îndrepteze tot la acesta, pentru a-i află cuprinsul ¹⁾. Acelaș răspuns îl primiă Vistierul și în Viena, unde ajunsese la 26 Iulie, «pe la amez» — ar fi așadară înainte de plecarea lui Petru Armeanul, căruia aflăm că tot așa i s'a spus. La 28 nu mai eră nici unul aci ²⁾ — plecaseră, poate, împreună.

Cu prilejul venirei Vistierului la Viena, prin care, se vede, Mihai mai ceruse iarăș și banii ce-i eră datoare Curtea împărătească, Impăratul întreabă pe Arhiducele Matthias (ori pe Prezi-dentul Consiliului de Răsboi ³⁾), dacă s'au trimis într'adevăr «cei 60 de mii de taleri orânduși pentru Principele Țării Românești» dimpreună cu armele, puștile și săbiile ce i s'au făgăduit. Iar Matthias răspunde că a cerut seamă lui Geitzkhofler — care trebuia să grijască de toate cheltuielile răsboiului: eră un fel de Ministrul de finanțe ³⁾ —, dacă totul e în rânduială, cum li-a fost făgăduința. Dar el «s'a mirat de asta». El a zis că Hofmann nici odată nu i-a vorbit nici un cuvânt, cu deosebire asupra celor 60 de mii de taleri, nici n'a încheiat cu el nimica asupra lucrului, adaugând că, de-ar trăbuî să se întâmple asta îndată, nu i-ar fi nici cu putință ⁴⁾.

¹⁾ Rudolf c. Basta, Praga, 26 Iulie, în legătură cu scrisoarea unui Anonim (e un concept), care abia poate fi altul, după tot cuprinsul scrisorii, decât Archd. Matthias (ori, cel mult Prezi-dentul Consiliului de Răsboi), către Rudolf, Viena 28 Iulie, în *Docum.* XII, 444—5. Cea dintâi și la Szádeczky, 436, în estras.

²⁾ Scrisoarea cit. a lui Matthias din 28 Iulie. Cum că și Vistierul a venit la Viena se vede lămurit:... «der hat ein Schreiben von dem Pezzen an mich gebracht, daraus ich sovil vernemen müssen, das E. K. M. *disen und den andern Walachen* mit irem Bescheyd simpliciter an den Georgio Basta gewisen».

³⁾ Rudolf îl numește «unser reichspfennigmeister». Vezi Ioh. v. Müller, Die Verdienste Zacharias Geizkoflers um die Beschaffung der Geldmittel für den Türkenkrieg Kaiser Rudolfs II. In *Mitteilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung*, XXI (1900), p. 251—282 text, și 282—304 documente — Beilagen, p. 284.

⁴⁾ *Doc.* XII, 445—6, scris. cit. dela 28 Iulie.

Dacă lucrul acestor ajutoare se nămolise, răspunsul privitor la cuprinderea Ardealului nu eră rău. Hotărîrea Impăratului ce se trămeteă lui Basta eră, despre aceasta nu mai e nici o îndoială, ca el să intre în Ardeal, în acelaș timp cu Mihai Vodă.

În 21 Decembre 1599 Mihai Vodă va aduce aminte Impăratului, printr'o scrisoare a sa, de această hotărîre. «Arătasem Maiestății Voastre», scrie el, «când eram încă în Țara Românească, planul meu (intențiunea mea — zândekomat) asupra Ardealului, prin Ambasadorii mei Petru Armeanul și Stoica Vistierul, și vă cerusem ajutor. La aceasta Maiestatea Voastră prea milostivă ne-ați și dat răspuns, că Maiestatea Voastră trămete lângă mine într'ajutor pe George Basta.» ¹⁾ — Se lăsă însă, așa se pare, în voia lui Basta să spună Voivodului Român când se poate începe războiul acesta. Căci, la 2 August, Basta se înțelegeă «cu Ambasadorul» Domnului nostru, de bună seamă cu Petru Armeanul, sau cu Stoica Vistierul, în Ungaria de sus undeva, asupra acestui termin. El i arătă Românului hotărîrea netedă a Impăratului care, când o văzû («Havendo visto la certa resolutione di Sua Maiestà»), «răpede trimese un Curier la Voivodul, încredințându-l că George Basta se va află, cătră sfârșitul lui August, cu 6 mii de infanteriști și 3 mii de cai, în hotarele Transilvaniei, împreună cu 12 bucăți de artilerie. În acelaș timp Voivodul va aveă să intre cu 10 mii de infanteriști și tot atâția cai, și va trebui să tragă națiunea Săcuilor în partea sa, cu care s'a tocmit dela început.» ²⁾

Și nici Biograful și prietinel lui Basta, nu poate zice altfel. «Impăratul, prețuind mult această îmbiere înșălătoare (ingannevole esibitione) ce-i făcû Valacul», scrie Spontoni, «trămese răpede îndărăt pe Ambasadorii Valachi la Basta, pentru-ca, tocmindu-se cu el cum i-ar puteă aveă ajutoarele sale și cum să se împedice tocmelile Cardinalului, să grijiască de tot ce eră de trebuință, cum li se va părea mai potrivit. Iar ei, luând în seamă oastea (le forze) ce puteă să aibă Cardinalul, ajutorul ce puteă să aștepte dela Transilvăneni, și ce temei puteă pune pe Otomani, judecară că, în timp ce Românul va fi intrat în Transilvania, cu oarecare cuvânt (con qualche pretesto), cu 10 mii de cai și alte 10 mii de

¹⁾ *Docum.* III.1, 390 sq. Mihai c. Impăratul, Alba Iulia, 21 Decembre.

²⁾ *Docum.* XII, 446. «Conclusionone presa con l'ambasciatore vallaco il 2 agosto» - Original, scris de Basta, în *A. R.*

Infanteristi, să intre și el [Basta] cu 3 mii de cai și 6 mii de Infanteriști din partea Ungariei, neavând atunci oaste mai multă. gata, — cu aceasta s'ar lua Cardinalului toată nădejdea de apărare și ar fi silit să se tragă înapoi. Apoi se înțeleseră între ei asupra locului, asupra timpului și asupra oastei, și trămeseră în Țara Românească banii și armele cerute. Și astfel Basta, trebuind să se afle în acelaș timp în Transilvania, când avea să meargă acolo Românul cu oastea sa, se puse în rânduială». ¹⁾

Se poate că Impăratul ținea seamă că Basta ar putea fi împedat de vre-o mișcare războinică din partea turcească ori de alte întâmplări, și de aceea i lăsă în voie să săvârșească planul, adecă să ajute lui Mihai Vodă, când îi va veni bine. Căci, după cele arătate, nu poate fi vorba că Impăratul să mai fi crezut acum cu temei și în întâmplarea unei întorsături pacinice cu lucrul Ardealului, și mai puțin încă s'o fi dorit,—cu toate silințele ce începură a se pune pentru aceasta și dintr'altă parte, foarte puternică altfel.

Papa dela Roma, îndată ce auzi, la începutul lui Mai, că târgul Impăratului cu Ardealul s'a schimbat în rău, își arată mâhnirea sa asupra acestei întâmplări către Ambasadorul lui Rudolf, della Torre, și-i spuse că va trimite pe cineva la Cardinalul pentru a-l înduplecă să nu se abată către Turci, «fără a-i da titlul, nici a-l cunoaște de Principe al acelei țări.» Și încă tot în Mai Ambasadorul putea vesti că pentru această însărcinare a fost numit Malaspina, Episcopul de San-Severo. ²⁾

După o călătorie de o lună de zile — plecă la 22 Iunie din Roma—Nunțiul Malaspina ajungea, pe la 21 Iulie, la Viena, unde se opri, cum îl rugase și della Torre. ³⁾ El se află aci în acelaș timp cu Petru Armeanul și cu Vistierul Domnului nostru, și așteptă instrucții și din partea Impăratului, dela Praga, că «ce-ar avea să facă.» ⁴⁾ Alt om mai destoinic «pentru a potoli cearta

¹⁾ Spontoni, *Historia della Transilvania*, p. 89.

²⁾ *Docum.* XII. 430, nota. Rezumate după rapoartele lui della Torre din Roma, 1, 22, 29 Mai.

³⁾ *Ibid.* XII, 438, notele, (resp. A. C. Ms. 595,9 f. 950—3) și 440: «Relation über dess Nuncii Malaspinæ Anbringen in Transsylvanicis». Viena, 21 Iulie. Titlul pus în frunte: «Știri sosite de la nunciul de San-Severo despre negocierile Polonilor cu Turcii»... nu trebuie să ne ispitească a crede că ele ar fi fost trimise din Polonia. Nunțiul se află el însuș aci și le povestii cu graiul.

⁴⁾ A. C. Ms. 595,9, 799, Di Roma li 14 d'Agosto: «S'ha l'arrivo in Vienna»

asupra Transilvaniei» nici nu putea găsi Prea sfințitul Părinte dela Roma. Malaspina fusese Re prezentantul său diplomatic la Varșovia, în tot timpul de când s'a început războiul acesta cu Turcii și până în anul trecut. ¹⁾ Cel ce avu să-l schimbe ca «Nunțiu ordinar», Episcopul di Reggio, ajungea tocmai în acest timp la Cracovia. ²⁾ El cunoștea foarte bine toate chestiile Orientului și pe Bathorești. Încă înainte de un an, la 19 Mai 1598, îndată după întâia părăsire a Transilvaniei de Sigismund Báthory, el fusese în stare a raporta amănunțit Impăratului asupra planului Cardinalului Andrei de a luă Domnia acestei Țări, pentru care țintă și plecase în Moldova, la Ieremia Movilă. Malaspina dimpreună cu Comuleo încercaseră atunci, întâlnindu-l în timpul călătoriei, să-l întoarcă dela gândul său. Dar Cardinalul li-a răspuns «că chiar de-ar ști sigur că va trebui să-și peardă și viața, vrea să ajute patriei sale, care e hotărât că va cădea în puterea Turcilor.» El sfătuiă atunci pe Impăratul ca să scrie Regelui Poloniei, cerându-i a nu îngădui Cardinalului sau Fratelui lui, Ștefan, să cerce vre-un lucru nou, și dacă Andrei s'ar fi dus la hotarele de către Săcuime, să-l cheme înapoi. Erau amândoi supuși poloni, și Cardinalul aveă Episcopia Michoviei ³⁾. Acum, când Malaspina se află din nou la Viena, cu însărcinare anume pe lângă acest Cardinal ce-și ajunsese totuș gândul, el povestie aci lucruri cari, fără îndoială, trebuiesc privite ca amintiri din timpul când se află în Polonia. Așa, el spune lui Westernacher de păcălitura ce au tras Turcii

---

di Mons. Malaspina, mandato dal Papa per accomodare le differenze di Transilvania, il qual Mons-re prima di passare piu oltre s'era risoluto di spedire Corriero alla Mta dell' Imp-re, accio li ordinasse quello havesse à fare». Instrucția lui din partea Papei (pe care della Torre și-o procurase încă la 19 Iunie) se află în *A. C. Ms.* 595.9, 947—949, o copie în care datul zilei nu e trecut. O am copiată.

¹⁾ Vezi depeși dela el și amintire despre el în *Docum.* XII, în nenumărate locuri ce se pot găsi în Indice. Nu știm să se fi mai întors înapoi în Polonia de cum seriă, în 19 Mai 1598, cunoscutul raport către Impăratul. V. vol. I, 558. Probabil că atunci s'a dus de-a dreptul la Roma.

²⁾ *A. C. Ms.* cit. p. 799.

³⁾ *A. C. H.* conv. Aprilie—Mai 1598. Episcopul de San-Severo c. Impărat. Viena, 19 Mai. Cf. vol. I. al acestei scrieri p. 558. Aceasta e, de bună seamă, scrisoarea Nunțiuului «Malaspina» ce Impăratul o trimitea atunci Comisarilor săi din Ardeal, cari tocmai se întorceau din Țara Românească la Alba Iulia. V. răspunsul lor din 27 Iunie. *A. I. Docum.* XII, 364.

Polonilor, cu privilegiul celei din urmă Ambasade a lor la Constantinopol. Ei ceruseră ca, între altele, Moldova să fie dată de tot Poloniei, ca să facă din ea un Palatinat, și ca Turcii să nu să războiască împotriva Transilvaniei, căci aceasta li-ar face griji, din pricina vecinătății. Turcii li-au îmbunat toate, după dorință, printr'o scrisoare italienească; în originalul scris arăbește însă li-au tăgăduit toate, zice Malaspina ¹⁾. Tot el spunea lui Westernacher, care împărtășia cele auzite Arhiducelui Maximilian, că Andrei Báthory ar fi «un om ordinar, necurat și desnădăduit» («un huomo vile, impuro et desperato»). Și socotiă, foarte cu dreptate, că, dacă acum numai ar cercă Basta ceva, cât de puțin, împotriva lui, ar putea face, fără îndoială, bune isprăvuri în Ardeal, până ce «celalalt» (adecă: Andrei Báthory?) n'a apucat a se găti de război ²⁾.

Înțelegem ușor cu cât de puțină nădejde în izbândă trebuia să plece mai departe la drum, pentru a se apucă de lucrul împăcării gălcevii dintre Impărat și Transilvania, ³⁾ un om care ar fi avut bucuria să vadă pe Basta săvârșindu-l cu puterea plumbului și a săbiei. Și de altă parte ne vom miră cu atât mai mult de trăgănătorul General, când vom vedea că nici la terminul ce singur și-a pus, pe cât putem pătrunde din scrisoarea lui, și cum am văzut și din mărturia Biografului lui, nu se va mișcă din loc, cu toate că nu-l amenințau nici Turci, nici Tătari, nici înșiși Ardelenii, într'un chip deosebit, și cu toate că, prin trimiterea hotărârii ce a încheiat cu Ambasadorul Român (coclusionone presa con l'ambasciatore vallaco) la Consiliul de Război, luase asupra-și și față de Impăratul îndatorirea de a încercă să săvârșească această faptă, «pe la capătul lunei August». Și nici de lipsa de oști nu se prea putea plânge, precum se luaseră măsuri și pentru plata lor. Pe la 10 Iulie se ordonase ca Regimentul lui Pezzen (un frate al Doctorului Pezzen) să meargă și

¹⁾ *Docum.* XII, 440. Relation über des Nuntii Malaspinæ Anbringen in Transsylvanicis. Viena, 21 Iulie. Aci nu poate fi vorba decât de Ambasadorul polon ce plecă din Constantinopole acasă pe la începutul lui Decembre 1597. *Docum.* III, 1, 518. Raportul Bailului din V. d. Pera, 3 Decembre. Ei ceruseră și Țara Românească. Tot acolo, și *Docum.* XII, 364. Vezi asupra acelei misiuni polonești și vol. meu I, 501, 508.

²⁾ *Docum.* XII, 445. Westernacher c. Max. Viena, 27 Iulie.

³⁾ Aceasta eră într'adevăr sămburele misiunii lui. V. instrucția, A. C. Ms. cit. f. 947 sqq: «che'l fine totale dè S. S-tà nella presente missione è ch'ella trovando il Sig.-r. Cardinale in quel possesso di governare quella Provincia».... «faccia ogni sforzo di alienarlo dal Turco, unirlo con l'Imperatore».

el în Ungaria superioară, plătindu-i-se și soldul. Și la 1 August Consiliul de Război primiă înștiințare de punctele contractului încheiat cu Basta pentru Administrația Ungariei de sus, dimpreună cu porunca Împăratului de a i se trimete—lui Basta—«instrucția privitoare la aceasta și la alte trebuințe» ¹⁾—prin ce se înțelegeau banii pentru oastea lui ²⁾. Iar aceasta eră ca număr și ca bună-tate — chiar după părerea lui ce o trimetea la Viena, pe acelaș timp cu știrea despre învoiala făcută cu Ambasadorul lui Mihai Vodă,—destul de tare, pentru a ține piept, «cu ajutorul Românului, atât Transilvăneanului cât și Turcului». El, Basta, aveă cu sine 2000 de ostași năimiți Silezieni, 2000, tot năimiți (Khnecht), în regimentul lui Pezzen, și 500 de Haiduci liberi. Apoi 1500 de călăreți Silezieni, 400 de călăreți ai lui Dückher și Lukhen, cele cinci compănii ordinare din Ungaria de sus, cu 500 de oameni, 600 de Cazaci năimiți și compania sa, a lui Basta, și ea de vre-130 de cai, tunuri de câmp și patru mașini de deschis porțile. Și martorul nostru, Springer, un corespondent al Arhiducelui Maximilian, știe și el anume—scrisoarea lui e din 10 August — că i s'au dat, fiindcă «Basta are poruncă, foarte pe ascuns, să se împreune cu Românul și să atace astfel Transilvania cu puterea». Ba mai spune că, după raportul lui Basta, el și-ar fi și început marșul ³⁾. Cu de aievia, el nu făcuse altă, decât că trămesese pe Pezzen cu Regimentul său la Oradia, «pentru ca, stând acolo, să fie mai sigură partea aceea». Iar el își ținea în bună rânduială, zice Biograful său Spontoni, «puțina oaste ce i se adunase (quelle poche genti, ch'erano comparse), pentru a putea fi gata cu ele la comanda Împăratului, care nu trebuia să întârzie mult», căci se încredințase de mestecăturile Cardinalului cu Turcii. ⁴⁾

Ce se întâmplă că execuția cu armele, după toate acestea, nu se face ?

Se aveă la Viena, ce e drept, în 10 August, știrea venită din Kalló (din Ungaria de sus) că Marele Vizir ar fi ajuns cu o oaste de 40 de mii de oameni la Belgrad, și are de gând să înainteze asupra Oradiei, unde tocmai atunci se dușe Pezzen cu regimentul

¹⁾ *A. R. Exped.* 202, f. 8—9, supt 10 Iulie și 1 August.

²⁾ *Ibid.* Reg. 203, f. 19, supt Iulie 29.

³⁾ *Docum.* XII, 448. Springer c. Max. Viena, 10 August.

⁴⁾ Spontoni, *Historia*, p. 88.

său, ¹⁾—dar ea nu se adeveria, și toate semnele arătau de pe a-cuma că Serdarul se va îndreptă spre Buda, unde Schwarzenberg încercă iarăș un atac, ²⁾ vrând să pună o petardă, în ziua de 7 August, ce n'a isbutit nici de astă dată. Numai Haiducii lui Pálffy, puși la pază în apropiere, putură răsipi micul corp de oaste turcească ce eși până la un deal, înaintea cetății Buda, prinzând și pe Comandantul, care avuse știre de planul Imperialilor. ³⁾ Dela acesta apoi se află că Pașa Bosniei, Begul Sigetului, al Cinci Bisericii (Pécs = Fünfkirchen) și al Copanului veniau cu 10.000 de oameni să ajute Buda. Dar au fost împedecați în marș de Haiducii ce au ars podul dela Essek—așa a primit știre cu o zi mai înainte—, luptându-se o zi întregă cu ei. Tot așa au fost bătuti și Tătarii, în aceeași zi de 7 August, nu departe de Buda, unde veneau încărcăți de pradă: mulți s'au înecat, mulți au scăpat în Cetate. Oastea creștină de aci s'au întors apoi iarăș în tabăra cea mare dela Gran, ⁴⁾ așteptând Schwarzenberg un nou aviz: ce să facă, «de oarece cu o oaste așa mică nu poate asediă Buda». ⁵⁾ Iar la 16 August, el scria lui Rudolf știrea ce i-o aduseră doi inși sosiți din jos, că Pașa Bosniei și al Caramaniei au trecut podul dela Essek și vin «încoace la deal» cu oastea lor—, dar de Serdar și oastea lui unde s'ar află n'a putut înțelege. ⁶⁾ Destul că Pașa Bosniei forma avantgarda oastei lui Ibrahim. ⁷⁾

Aceasta eră situația în câmpul de război din Ungaria, puține zile după ce Impăratul însuș ceruse Fratelui său Matthias să facă odată ceva împotriva dușmanului cu oastea unită și să aibă grijă să fie bună înțelegere între Comandanții Schwarzenberg și Pálffy. ⁸⁾

¹⁾ *Mon. Hung. Dipl.* III, 118.

²⁾ *A. R. Reg.* 203, f. 20 supt 7 August: «Imperatori Erinderung, das der vonn Schwarzenberg ein Impresa auff Ofen fürnehme». Eră deci hotărît de mai nainte cu Consiliul de Război.

³⁾ Isvorul nostru zice că ar fi fost însuș Pașa, ceea ce e greu de crezut. *Mon. H. Dipl.* III, 119. «Aus dem feldleger bey Ofen von 7 diss» [Aug.]. *A. R. Reg.* 203, f, 20 v. Aug. 12: Imperatori wirdt die Relation der niderlag desz Bassa von Ofen communiciert. Poate e raportul tocmai citat, care se comunică din Praga în Țările de jos, la 16 Aug.

⁴⁾ *Mon. Hung. Dipl.* III, 119—20. Raportul citat din 7 Aug.

⁵⁾ *A. R. Reg.* 203, f. 20 v. Aug. 14.

⁶⁾ *A. C. H. Schwarzenberg c. Rudolf, Gran 16 Aug.*

⁷⁾ *Illésház y Följegyzései*, 70. El spune că mergea cu două zile înaintea Sărdarului, ce se va potrivi, poate, pentru mai târziu ceva.

⁸⁾ *A. C. H. Rudolf c. Matthias, Prag 27 Iulie.*

Dar situația asta nu privea nici cât de puțin pe Basta, care-și avea oastea sa deosebită. Dinpotrivă. Chemarea lui Basta era ca, prin înaintarea lui în Transilvania, în acelaș timp, când oastea din Apus avea să ia în primire pe Serdarul — de care totuș se auzise, încă pe la 7 August, că vine în marș grăbit ¹⁾ —, întimpinându-l chiar, de va fi cu puțință, cu vre-o izbândă de seamă, chemarea lui era, zic, ca să înlesnească și el încheierea păcii: Știm că tot în acest timp Impăratul își numia Delegații, în urma mijlocirei Canului tatar, pentru a merge la Strigoniu, ca «să se vorbească și tocmească» asupra păcii cu Delegații ce a făgăduit Canul a-i trimite la graniță, între Buda și Strigoniu, «până la altă rezoluție și tâlmăcire a noastră și a Sultanului.» ²⁾ Această părere ni-o întărește chiar Sfetnicul Pezzen. În Consiliul de Stat se desbătù lung, pe la 13 August, asupra chipului cum aveau să lucreze și să se miște oștile din Ungaria, înainte de ce s'ar tocni asupra încetării armelor și asupra încheierii păcii. După mărturia Ambasadorului venețian, Sfetnicul de Răsboi Pezzen «a susținut cu multă vioiciune că *Voivodul Țării Românești nu trebuie părăsit, pentru lucrurile Transilvaniei și pentru ce el s'a îmbiat Maiestății Sale împărătești*». Și partea cea mare a Guvernului a primit părerea lui «și a hotărît să trâmiasă Voivodului Mihai, cât mai curând, o sută de mii de taleri, pentru a-și plăti și spori oastea, ținând la isprava făgăduințelor lui». Iar «Maiestatea Sa a trâmias în aceeaș seară, sunt acum trei zile, un Curier la Arhiducele Matthias la Viena, ³⁾ cu porunca să caute ca Voivodul să-și primiască de acolo zisele sume de bani cât mai curând, în chipul cum i se va părea mai potrivit și mai sigur». Acest ordin trebuie să fie pus în legătură cu răspunsul Arhiducelui Matthias din 28 Iulie, când raportă că Geitzkoffler nu

¹⁾ ... «der feindt auch starchk in anzug sein soll» scria Rudolf Fratelui său Albrecht, la 7 August. *Mon Hung. Dipl.* III, 115.

²⁾ *Ibid.* I. c. V. mai sus p. 160.

³⁾ *Docum.* III. 2, 323: «Ha espedito la sera stessa tre giorni sono un corriero a Sua Maestà a Viena al Serenissimo Arciduca con ordine» etc., scrie martorul nostru la 16 August din Praga. Dat că Impăratul era aci, nu poate fi vorba că Consiliul de Stat ar fi trimis și Impăratului și Arhiducelui un Curier, cu atât mai puțin putea el trimite ordine, porunci la aceștia». Asemenea nu poate fi socotit Mihai de Trămițătorul Curierului: nici el nu putea da «ordin» să i se trâmiasă banii. A fost de lipsă, deci, să îndreptăm: «la Sua Maestà», în loc de «a Sua Maestà».

poate face acum nimic de banii Voivodului. ¹⁾ Dar nu e mai puțin adevărat, după cum spune martorul nostru, că Pezzen își dă toată truda ca războiul să fie purtat înainte, chiar acum, când vreau să se apuce de tocmeli de pace, și aveă «nădejde că într'aceea Maiestatea Sa poate înaintă în Transilvania și într'alt loc în Ungaria». Și Ambasadorul venețian repetă iarăș că la Praga Miniștrii stau pre grijă, așteptând să urmeze vre-o mișcare în Transilvania, când să trăbuiască să intre Mihai Vodă de o parte, și de alta oștile împărătești, pentru a căută să o ia în stăpânire, supt ochii dușmanului. ²⁾

Pe lângă acestea se adeveriă vestea ce o dase Mihai-Vodă prin Petru Armeanul la Curte, că Bocskay nu aveă să vină pentru trebile Țării. El veni, prin zilele dintâi din August, dar mai mult pentru a-și dovedi credința sa. El dă însă, ca și colegul său Náprágyi, o probă foarte ciudată despre ea, când cereau să fie deslegați de jurământul lor către Impăratul, care li înștiință, prin decretul și răspunsul său din 12 August, că nu le poate împlini pofta, fiind tocmai aceasta atât de păgubitor pricinei de frunte. ³⁾ Interesul său de căpetenie însă Bocskay și-l ajungea: Impăratul dă ordin, la 20 August, lui Basta și lui Paul Nyári ca să forească moșiile, castelurile și tabăra (castra) lui Bocskay din apropierea Oradiei de ori ce asupraire din partea ostașilor lor, căci ș-au pus aceste locuri sub scutul său ⁴⁾.

Când toate întâmplările erau priincioase intrării lui Basta în Ardeal, nimic nu-l puteă împedecă dela săvârșirea însărcinării primite decât o nouă poruncă de sus, protivnică celei dintâi. Din două scrisori ale lui Basta, din 4 și 7 Septembrie, putem înțelege că asta într'adevăr i s'a dat, dacă nu de Impăratul, dar de Matthias. In cea dintâi el serie lui Pezzen, vorbind de Transilvania, de unde nu mai aro nici o veste: «Alteța Sa [Arhiducele Matthias] cu mai multe scrisori mi-a ordonat să amân esocuțiunea acelui personaj pe care îl știți». Și că abia ar puteă fi vorba de altul decât de Andrei Báthory dovedesc și șirele ce le citim puțin mai la vale: «Valacul se află neprorupt aci cu acelaș gând,

¹⁾ V. mai sus p. 205.

²⁾ *Docum.* III.2, 323. Depeșa din 16 August.

³⁾ *Mon. com. Transv.* IV, 312. Decretum pro D. Stephano Bocskay. A. C. H. Rudolf c. Náprágyi, Praga, 12 Aug., răspunzând la scrisoarea lui din 28 Iulie.

⁴⁾ A. C. H. Rudolf c. Basta și Nyári, Praga, 20 Aug.

totdeauna după bani, și nu ajunge pentru a-l scoate din rătăcire (à disinganarlo) lumea întreagă». ¹⁾ Iar la 7 Septembree Basta scrie tot lui Pezzen că vede «ivindu-se un preă frumos prilej pentru Maiestatea Sa de a ajunge în stăpânirea acelei Provinciî» a Ardealului, «dacă Maiestatea Sa s'ar hotărî numai a mă lăsa să mă împreun cât mai în grabă cu Valacul». Basta, anume, primise tocmai în noaptea trecută vestea printr'un Curier al Domnului Român, că acesta a și intrat în Ardeal, «fără a mai aștepta de aci al doilea avis, după cum fusese încheiat» ²⁾.

Doauă pricini au putut îndemna pe Împăratul, dacă se făcea cu știrea lui, cum se cuvine, să mai îngăduie a se trăgână iarăș deslegarea lucrurilor Ardealului cu puterea. Intâi, știrea ce se primi la Praga încă în prima săptămână din August, și anume chiar dela Basta, că: Principele-Cardinal încă n'a ajuns la invoială cu Turcii, știre ce eră crezută pe deplin, la 9 August ³⁾. Și al doilea, dorința de a aștepta capătul mijlocirei Nunțiului papal Malaspina. Acest lucru se va spune Papei în numele Împăratului prin Decembre, întocmai după cum iese și din șirul întâmplărilor. Aci Cardinalul va fi învinuit că a îndemnat pe Sigismund să țină pe Împăratul cu vorba, prin îmbierea de nou a supunerii Ardealului, în primăvara trecută, până ce dânsul s'a putut așeza în Domnie, pe când lui (Împăratului) i-a scris că nu pentru a domni a intrat în Țara aceasta. Apoi că, în urmă, Împăratul a avut cunoștința de legăturile (corrispondenza) lui cu Turcii, atât din știri constantinopolitane, cât și din însăș scrisorile lui cătră Sultanul, Chanul, cătră Ibrahim și Mehemet-Pașa. Și așa avuse «pricină dreaptă de a căută să-și câștige înapoi ce eră al său, pe fiecă cale. Totuș, *venind Monsignorul de San-Severo* [adecă Ma-

¹⁾ A. C. H. Basta ad Bart. Pezzen. Di Cassovia li 4 di 7-temb. 1599, original. Pasagiul ultim: «Il Vallacho și ritrova tuttavia qui con l'istessa intentione, di sempre circa i quattrini, ne basta a disinganarlo tutto il mondo».

²⁾ *Ibid.* Basta ad Pezzen. Cassovia, 7 Sept. Fragment și în *Docum.* XII, 454. In scrisoarea-i dela 4 Septembree Basta mai spune că Alteța Sa [Matthias] i-a scris, la plecarea sa din Viena (care știm că avu loc pe la jumătatea lui Iulie), ca să stea gata «până la al doilea avis pentru a merge să-l întâlnească [pe Matthias] în Ungaria de jos». Dar atunci încă nu aveau rezoluțiunea împărătească, dată în urma vizitei lui Petru Armeanul și a Vistierului, de a cuprinde cu puteri unite Ardealul.

³⁾ A. C. Ms. cit. f. 800. *Docum.* III, 2, 322. Depeșa Ambas. ven. din 6 Aug. Cf. A. R. Exped. 202, f. 111. Știre dela Basta, sub 29 Iulie.

laspina], trimis de Sfântia Voastră, Maiestatea Sa *s'ar fi înduplecat a-i ierta o greșală atât de mare*, din cuvioșie către Sfinția Voastră, dacă ar fi văzut semne că voiește a se înstrăina de mestecăturile cu Turcii»... «și, în semn de bună și curată tocmeală, n'ar fi primit pacea cu Turcul, steagul, și alte daruri dela Poartă» ¹⁾... Acestea sunt, bine înțeles, desvinuiri ale Impăratului dintr'un timp, când lucrurile se deslegaseră altfel de cum se așteptă în momentul când Malaspina se duse în Ardeal. Ba acesta însuși spuse Cardinalului, la începutul tocmelelor, că Maiestății Sale «greu vătămate și înșelate de Seneritatea Sa ilustrisimă și popoarele sale»... «nu-i lipsiau mijloacele, bine cunoscute Serenității Sale ilustrisime, de a-și coprinde Provincia iarăș», dar «prin mijlocirea vazei Domnului Nostru [a Papei], Majestatea Sa și-a aruncat dela sine dreapta sa supărare și s'a lăsat a fi înduplecat a primi pe Serenitatea Sa il-mă în milă și ocrotire» ²⁾. Destul că acum Impăratul nu-și urmări răpede «pricina dreaptă» ci mai stătū așteptând isprava ce-ar putea face Nunțiul.

Dar adevăratul mijlocitor că acum, către sfârșitul lui August, să nu se facă nimic împotriva Ardeleanului, deci pricina de căpetenie pare a fi fost însuși Basta.

Principele nelegiuit al Transilvaniei aflase și el — vom vedea mai la vale de unde a putut află — că Impăratul e gata a începe război împotriva-i. După ce încă prin Iulie își arătase dorința de a vorbi cu Basta ³⁾, el trimise acum, se vede, în urma răspunsului primit dela Basta, pe însuș Comandantul cel mare al oștilor sale la dânsul. Basta îi eși înainte la «Darkey» ⁴⁾, unde se întâlnește. Martorul nostru, Castelanul Cașoviei, Nicolae Zagivaj, scrie asupra tocmelii dintre ei Episcopului de Bresslau, că n'a

¹⁾ A. C. H. fără dat, dar între cele din finea a 1599 : de sigur din Decembrie, fiind citat în text «14 del passato mese di Novembre». Inceputul și sfârșitul acestui document se află în *Docum.* III. 1, 426. Partea întrebunțată în text și mai mult de cât atâta lipsește cu desăvârșire, nu fiind omisă, ci fiind trunchiată brusc la șirul 15 din documentul tipărit, după «a nome della», ceea ce strică de tot înțelesul documentului.

²⁾ A. C. H. Malaspina c. Nunțiul Spinello la Praga. Dat Alba Iulia 7 Sept. 1599.

³⁾ A. R. *Exped.* 202. f. 111, supt 22 Iulie, Erich Lassota serie Consiliului de Război: «der Cardinal in Sibenbürgen wölle mit dem Basta parlirn».

⁴⁾ Pe hartă nu se găsește, — poate să fie vorba de Derecske, între Debrețin și Oradia. Ar putea fi însă și o schimosire a numelui Tokaj, unde avū loc întâlnirea, după Spontoni, p. 89.

fost decât «pentru pace». Kornis zicea că Ardealul întreg vrea să fie credincios Împăratului, după cum i-a jurat. Dacă până acuma n'au trimis Delegați la Maiestatea Sa, pricina a fost că au așteptat pe Delegatul Papei. Aflând însă acum de războiul ce-i amenință din partea Maiestății Sale, s'au văzut siliți a-și aduce dorința lor la cunoștința Generalului, pentru a o împărtăși Maiestății Sale. Și-l încredință că în curând vor veni Delegați de frunte (vornehme Legaten) din partea lor. Despre tocmelile cu Turcii Kornis spune că s'au făcut numai pentru a-i ține cu vorba. E drept, martorul nostru, Castelanul de Cașovia, putea adaugă de la sine că învoiala cu ei numai de aceea nu s'a făcut, pentru că nu le-au putut împlini pofta lor, și că Turcul nu le mai crede. Că au primit un alt Principe — pe Andrei —, zicea iarăș Kornis, «aceasta s'a întâmplat din multe pricini». ¹⁾

În acest înțeles, poate chiar cu mai multă voie bună în interesul lui Andrei Báthory, fie supt formă oricât de ascunsă, a trebuit să scrie și Basta Împăratului. E drept, Biograful său scrie că Basta a înțeles că Delegatul Cardinalului umblă cu însăși lăciune (con artificio), spunând numai vorbe goale, și l-a dojenit pentru acest chip de tocmală, «care nu se potrivea cu ce-i scrisese și făgăduise Cardinalul», și i-a adus aminte amenințător că-și sapă groapa. Iar Împăratului i-ar fi scris că, timpul fiind înaintat, dacă e să se facă împotriva lui ce a fost hotărît, trebuie început acuma.—Dar faptele nu i se potrivesc cu spusele acestea ale prietenului său Spontoni. În loc să-și îndrepteze oștile spre Ardeal, cum a pus termin cu Ambasadorii Români, el singur mărturisește că și le întoarse spre Solnoc, tocmai în cealaltă parte, «pentru a nu pierde timpul în zădar, până ce Valachul s'ar apropiă cu oastea sa». ²⁾ Dar cum eră să se apropie, dacă-l vede pe el, chiar la terminul pus, depărtându-se? Firește, îndreptățirea e trasă de păr și nu poate ascunde faptul că Basta nu vrea să năvăliască acum în Ardeal,—și trebuie să luăm în seamă, de altă parte, că întoarcerea lui Kornis acasă a fost liniștitoare.

Dar Rudolf nu putea primi și n'a putut încuviința decât cu ne-

¹⁾ A. C. H. Kaschaw, 25 August. Nicolaus Zagivaj (Castellanus Cassouiensis) an Fürst Paulus, Bischof zu Preslaw, Obersten Haupten in Ober u. nieder Schlesien. Orig. Un mic excerpt și în *Docum.* XII, 449, nota. Numele scriitorului e citit rău: «Nic Fagina»; tot așa e însemnat rău adresatul: «Rudolf».

²⁾ Spontoni, *Historia*, p. 89—90.

plăcere noul cuvânt de amânare al lui Basta, cuvânt pentru care el va avea, cum ne vom adevăra, un mijlocitor călduros și puternic în Arhiducele Matthias. De aceea, când Basta trimise știrea ce i-o aduse Curierul lui Mihai, în noaptea spre 7 Septembrie, că Domnul său a și intrat în Ardeal, Pezzen, care cunoștea bine dorința Împăratului, o împărtășiă din Praga Stăpânului său la Pilsen, ¹⁾ în 11 Septembrie, în cuvinte de nespūsă bucurie: «Să dea Dumnezeu», ziceă el, «ca încă astăzi sau mâne să pot scrie Maiestății Voastre cu toată supunerea despre norocoasa ispravă. ²⁾»

Pezzen trebuia să aștepte atunci această ispravă (Verrichtung) numai dela Mihai Vodă, de oarece, cum am văzut, Basta îi spunea că așteaptă iarăși hotărîrea Maiestății Sale, prin care să-l «lase a se împreună cu Românul, cât mai curând». El ziceă totdeodată că n'a putut decât să-și pună în mișcare Cavaleria sileziană în acea parte, pentru îmbărbătare, și că stă «așteptând poruncă și bani» ³⁾. Iar răspunsul Împăratului, dat din Pilsen, 16 Septembrie, eră: că-i lasă toată libertatea să-și ia «sfatul de război din firea lucrului, a locului și a timpului», astfel că singur poate hotărî dacă trebuie să rămână în Ungaria de sus, sau să meargă cu oastea în Ungaria de jos,—ceea ce nu însemnă Transilvania ci tabăra oastei ce așteptă la Strigoniu sosirea lui Ibraim Pașa.—Altfel îi cereă să se pună în înțelegere despre tot ce se întâmplă cu Fratele său Matthias, pentru a se putea hotărî mai sigur, din amândouă părțile, ce e de făcut ⁴⁾.

Dacă scrisoarea Împăratului e ținută destul de diplomatic pentru a nu fi înțeleasă și de alții, Basta nu putea să aibă îndoială asupra adevăratei lui voințe, dată porunca lui de mai nainte și făgăduința sa dela începutul lui August, către Mihai Viteazul, făgăduință împărtășită atunci Curții de el însuși. Și dacă ar fi voit să nu înțeleagă, Arhiducele Matthias, cu care i se cereă să țină dese legături, avea să-i împărtășească din nou dorința Împăratului. Lui încă îi scria Rudolf, în aceeași zi de 16 Septembrie, trimițându-i și copie după

¹⁾ Se duse acolo, din cauza ciumei, o zi mai nainte, la 10 Septembrie. Vezi *A. C. Ms. cit.* ff. 809 și 790, după scris. din Praga din 13 și 20 Sept.

²⁾ *A. C. H. Barth.* Pezzen c. Imperat, Prag. 11 Sept.

³⁾ *A. C. H.* Scrisoarea lui c. Pezzen, din 7 Septembrie Cașovia.

⁴⁾ *A. C. H. Rudolphus Georgio Bastae,* Pilsna 16 Septembrie. (Fragment tip. in *Docum.* XII, 451, dar aci fără datul zilei și cu arătarea greșită a locului: «Praga, 1599, Septembrie»).

scrisoarea adresată lui Basta, să țină, pentru ori ce întâmplare, sânguincioasă corespondență cu Generalul. «Căci, în caz că Voivodul Valachiei face năvală în Transilvania, și el, Basta, i-ar sări într'ajutor cu oastea supusă lui (după cum înainte de aceasta n'a avut altă părere), iubit D.-Voastră puteți singur judecă, cât de greu i-ar fi să vină, în acelaș timp, într'ajutor aici, în Ungaria de jos, afară numai dacă ar cere cea mai mare și cea mai de pe urmă nevoie. Acestea n'am putut să le ascund dinaintea iubit Domniei Voastre, după trebuință» (der notturfft nach). Și par'că n'ar fi fost destul atâta, într'un portscript se mai adaugă : «De vreme ce întreprinderea (Impresa) transilvană, în această întocmire a lucrurilor, e de un interes atât de înalt și de mare, de aceea dorința noastră prietenească este ca iubit D.-Voastră să va potriviiți cu Noi, și să scrieți lui George Basta, tot cu acest prilej cu care i-am scris Noi» ¹⁾.

Se vede dar că, odată, Impăratul se învoise la amânarea execuțiunii lui Andrei Báthory, pe lângă celelalte, mai ales în urma stăruințelor Fratelui său care, în așteptarea oastei turcești, credea că va avea lipsă și de Basta și vrea să-l tragă și pe el la sine. Și știrile trimise în urmă de Basta asupra Cardinalului îi slujiau de minune la aceasta. Apoi înțelegem că Impăratul îngăduise ca Fratele său să dea lui Basta poruncă potrivită nu fără ori ce rezervă, ci numai socotind că Mihai Vodă va stă și el în pace până atunci. Acum însă, că Domnul nostru își vestise începutul năvalei, Impăratul află de lipsă a aduce aminte lui Matthias de datorința ce are Basta a-i alergă într'ajutor, după cum cu toții au fost învoiți de mai înainte («wie es hievor kain andere mainung gehabt»). Deci îi cerea să-și întocmească și el lucrurile potrivit acestei dorințe ale sale, dată însămnătatea chestiunii transilvane.

Și mai e o dovadă că Impăratul n'a mai părăsit nici un moment gândul de a o mântui odată temeinic cu Cardinalul, după ce această hotărîre a fost împărțită lui Mihai-Vodă. El primiă,

¹⁾ A. C. H. Impăratul către Fratele său Matthias. Pilsen, 16 Septembrie. (Un extras absolut nefolositor, afară de Ps. care e întreg, se află și în *Docum.* XII, 457). Iată Postscriptul : Weils so hoch und vil an der Sibenburgischen Impresa, bey so geschaffnen sachen gelegen, Also ist unser freuntlich begern an Eur L[iebden] : Sy nöllten sich mit Vnns conformieren, und dem Georgio Basta auf solchem weeg Wir auch zuschreiben. Aci iscălit numai Secretarul Barvitius. Original.

pe la începutul lui Septembře, după învoirea siluită a amânării, chiar propuneri din partea lui Bocskay, făcute în acest înțeles. Acesta arată că nu s'ar putea găsi altceineva mai destoinic pentru a mântui lucrul cu Cardinalul decât însuș Principele Sigismund, în unire cu Voivodul Țării Românești. Sigismund s'ar întoarce bucuros din pribegia sa — eră prin Polonia, pe la Danzig ¹⁾ — văzându-se părăsit și huiduit de toată lumea, și ajuns în desnădejde ²⁾. Și, peste câteva zile, Bocskay și plecă să caute pe Ne-potul său Sigismund cu însărcinarea din partea Curții, ca să-l facă a se da pe față împotriva Cardinalului, unindu-se cu Voivodul Român, — pentru care muncă i s'ar fi făgăduit lui Bocskay guvernul acelei Țări ³⁾.

Asupra acestei hotărâri de a întrebuița puterea împotriva lui Andrei nu putea avea mare înrăurire nici întâiul raport al lui Malaspina, care sosi la Praga pe la 5—6 Septembře, ⁴⁾ căci nu eră de natură a trezi încredere deosebită în curățenia gândurilor Cardinalului.

Nunțitul ajunse în 21 August, seara, la Alba-Iulia, și a doaua zi fu primit de Principele-Cardinal. Trimisul Papei făcù întâi înviniuri Cardinalului că, pe când își arătase Impăratului prin scrisori și misiuni dorința de a se uni cu el, în acelaș timp a stătut în legături cu Turcii și Tătarii, și a cerut lui Mihai-Vodă să se lapede de Maiestatea Sa, și să se împreune cu Turcul; ba pe lângă toate a mai luat și Husztul dela Impăratul. Și în sfârșit i cerù să deă înapoi Impăratului Provincia ce o stăpânește pe nedrept. — Cardinalul mărturisi că nu s'a purtat cu viclenie. Dacă a avut amestecături cu Turcul și Tătarul, aceasta n'a fost în paguba Creștinătății și a Maiestății Sale, ci fiindcă a fost silit să se poarte așa, — doar și Maiestatea Sa a făcut asemenea, dar până acum nici steag n'a primit dela ei nici n'a scris articole care să-i ia libertatea. Iar «dacă Mihai sau alții vor fi

¹⁾ A. C. H. sub datul greșit de 17 August. O scrisoare a lui Carrillo, probabil din Viena, către Secretarul Impăratului, Barvitiuș, la Pilsen, de pe la sfârșitul lunei — e vorba în ea de o scrisoare ce a primit din Ardeal, cu datul de 19 August.

²⁾ *Docum.* III. 2, 323. Depeșă din Praga. 30 August.

³⁾ *Ibid.* III. 2, 324. Depeșă Ambas. ven. din 4 Septb.

⁴⁾ Ambasadorul venețian vorbește în depeșă sa dela 6 Septb. de cele ce a scris Nunțitul. *Docum.* III. 2, 324.

avut cutezanța să zică despre dânsul că i-ar fi cerut să părăsiască prietenia Impăratului, atunci s'ar fi depărtat de adevăr». Mai mult încă, el a aflat dela Ambasadorii săi trimiși la Poarta «că Oratorii lui Mihai au primit steagul dela Turc», ceea ce auzind dânsul i-a făcut cunoscut Voivodului că, dacă nu-l trimete înapoi, îl va socoti de dușman și-i va lua bunurile ce are în Țara sa (în Ardeal). Apoi adăugea că, «auzind dânsul dela un Boier Raguzan (Gentilhuomo Raguseo) și dela alții că Mihai a făcut îmbieri la Curtea împărătească de a intra în această Țară și de a o cuprinde, în numele Maiestății Sale, Maria Sa l'a dojenit pe Mihai și l'a silit să-i facă jurământ de credință». Cu privire la Hust a zis că acesta s'a ținut de Transilvania; iar asupra dării înapoi a Țării a zis că, chiar dacă dânsul n'ar fi voit s'o primiască, Sigismund și popoarele Transilvaniei «n'ar fi îngăduit ca ea să cadă în mâinile Maiestății Sale». La alte cuvinte prin care Nunțiul încercă a-l îndupleca, Cardinalul a ris, scoțându-se când cu una când cu alta în privința unirii cu Creștinii, așa că acesta din toate a putut să vadă numai că vrea să se încredințeze din partea Impăratului până ce se va întări în Scaun. Totuș Nunțiul crede că cu timpul tocmelile vor lua un mers mai bun. Și, fiindcă Maria Sa Cardinalul a dat știre și lui Basta că-i va face plăcere, dacă Impăratul va intra în vorbă mai de aproape asupra unirei lor (în materia di congiuntione), deci se roagă și dânsul, Maiestatea să-i mai trimeată pe cineva într'ajutor și pentru a avea mai multă lumină asupra gândurilor (della mente) Maiestății Sale ¹⁾.

Dar, aceste «gânduri» își aveau îndreptarea lor, cum am văzut, altfel decât apucăturile și stăruințele protivnice ale Nunțiului. Și nu credem ca ele să fi fost turburate nici cât de puțin, prin învinuirea de necredință ²⁾ ce se făcu lui Mihai Vodă din partea lui Andrei Báthory (cătră Malaspina), zicând că el ar fi primit steagul dela Turci, nici prin mărturisirea că i-a jurat lui credință.

¹⁾ *Mon. com. Transv.* IV, 315--18. Malaspina c. un Necunoscut, nu credem să fie cătră Arhiducele Matthias sau vre-un Sfetnic al Curții, ci mai curând către Nunțiul dela Praga (i zice: *Vestra Signoria Illustrissima*). Alba Iulia, 22 August.

²⁾ Asupra acestei știri «*von dem Wallachen und seinem Abfall*» scria și Westernacher dela Viena Arhiducelui Maximilian, la 2 Septb., dar cu adausul că «*incă nu poate fi crezută, fiindcă el altfel se mărturisește cătră Maiestatea Sa; vremea va dovedi.*» *Docum.* XII, 452.

«Cine cunoaște aci bine cursul tocmelilor acestora», scrie Ambasadorul venețian la 6 Septembrie, află lucrul de firesc, «socotind că Voivodul va fi fost silit a face așa, pe când eră amenințat de Moldoveni, de Poloni, în afară de frica lui de Turci,—căci Țara Românească nu se poate ține fără sprijinul Transilvaniei». Dar acest cunoscător, care nu poate fi decât Doctorul Pezzen, puneă această purtare în rostul trăbuinței lui Mihai «de a se arătă credincios Cardinalului, fiindcă vrea să-l svârle din Țară, în vre-un chip oarecare», îndemnat fiind și de Impăratul. ¹⁾

În faptă nici Mihai Vodă nu se pusese în marș la sfârșitul lui August, cum se învoiseră, pentru a face isprava dorită și așteptată. Las' că el eră dator să aștepte al doilea avis dela Basta. Și tocmai fiindcă acest avis nu sosi înainte de termenul hotărât pentru năvală, el i dete atunci vorbă că a și intrat în Ardeal,—fără îndoială pentru a-l împinteni și pe dânsul să nu se mai codiască și pentru a vedea, dacă într'adevăr s'ar mișcă. Știrea i-o va desminți însuș, peste câteva zile. Mai înainte încă, la 12 Septembrie, Basta scriă lui Pezzen că Ambasadorul Valac a plecat ieri spre Satmar, și pe cât a putut află, n'a fost, altfel, adevărat că Stăpânul lui ar fi atacat Transilvania. Și că nu poate înțelege de ce i-a trimis Voivodul vestea aceea de năvălirea sa decât, poate, pentru spionare (se non per scoprire paese). ²⁾

De bună seamă că Domnul nostru și-ar fi și săvârșit acuma planul, fără a mai așteptă altă vorbă dela Basta, dacă el putea avea încredere în acesta, dacă el nu câștigă dovezi că toate planurile sale ascunse și mestecăturile sale cu Impăratul puteau fi cunoscute lui Báthory, și dacă ar fi fost mai puțin amenințat dela Miază-zi și Miază-noapte.

*

În 9 Iulie, pe când Basta lipsiă dela postul său din Ungaria de sus, Mihai Székely, Colonelul de Satmar, trimitea la Mihai Vodă pe credinciosul său Ion Darahi, în societatea Trimișilor domnești Teofil Grecul și George Horvath, despre cari nu știm, dacă veniseră

¹⁾ *Docum.* III. 2, 324. Depeșa Ambas., ven. din Praga, 6 Septb. Am citit, în loc de «tormentato da Sua Maestà»,—«fomentato»..., cum mai bine se potriveste; ar putea fi o greșală de tipar sau de copiere.

²⁾ *A. C. H.* (fragment și în *Docum.* XII, 456) Basta c. Pezzen. Cașovia 12 Septembrie.

anume aci, sau se întorceau dela Praga—ar putea fi solii ce-și primiau acolo răspunsul la 12 Iunie. Ei ajunseră la Ploiești, unde aflară pe Domnul, pe la jumătatea luni. ¹⁾ Darahi a stat lângă Mihai Vodă până la 10 Decembrie, ca un fel de Secretar, după cum se pare,—pentru care slujbă, poate, va fi fost cerut anume. După ce s'a întors acasă, el a făcut Stăpânului său un raport asupra tuturor celor văzute și auzite în timpul petrecerii sale acolo, până în ziua slobozirei sale acasă (usque ad diem decimum mensis decembris, quo dimissus sum ab eo).

Dela Darahi aflăm că abia «pe la prima August» sosiră Delegații Domnului cari au fost la Praga la Maiestatea Sa, Grigorie Balogh și Ioan Ragusanul ²⁾—fără îndoială Dobrovnicchi, căci acesta fusese ortacul lui Balogh. Știm că aceștia plecaseră la Impăratul către sfârșitul lui Novembre 1598, se aflau la Viena pe la capătul anului, și ajungeau la Praga cătră sfârșitul lui Ianuarie. Și ne adevărim acum că ei și nu alții nou veniți fură Ambasadorii Români ce petrecură până în Aprilie acolo, când se isprăveau tocmelile cu Ardeleni lui Sigismund. Veniseră cu misiunea fățișă de a lucra pentru iertarea acestuia. Dar pe ascuns au trebuit să aibă, cum am cercetat, însărcinare potrivnică și mai ales avuseră să ceară împlinirea punctelor contractului dela 9 Iunie 1598, încheiate între Comisarii împărătești și Mihai Vodă, la Târgoviște.

¹⁾ ... «pervenimus ad diem decimum mensis eiusdem», citim în raportul tipărit al lui Darahi, ce însă nu-i cu puțință, socotind că plecară la 9 — «die nona mensis Iulii.» Ar trebui să fie cel puțin «quindecimum». Ori e o greșală, ori că suntem nevoiți a socoti, ca d-l D. A. Sturdza, în observările ce face la «Scrisoarea autografă dela Mihai Viteazul» (în *Analele Acad. Rom.* VIII, 261—6; v. mai sus p. 98, nota), că Darahi puneă sosirea în dat vechi, ceea ce s'ar potrivi: 20 Iulie. Numai că e ciudat lucru a pune un dat în stil nou, plecarea, și celalat, 2—3 rânduri mai jos, în stil vechi.

²⁾ «Circa primam Augusti advenerunt Legati ipsius Praga a Maj-te Sua». Xenopol crede că solia a fost trimisă în Iulie și că c. 1 August e timpul «când a sosit solia lui Mihai la Rudolf.» Istoria Românilor III, 158. O probă. aceasta cât de rău citește d-l profesor lăținește. Am mai arătat una (pe care altfel au făcut-o și alții în urmă) în vol. meu, I. p. 134, nota 2. Și totuș, pe cât știu, domnia Sa a scris, în vremuri, o teză de doctorat lăținește. Țin să spun la acest loc că, peste tot, povestirea Istoriei lui Mihai Viteazul băjăie de greșeli de tot felul (intocmai cum am arătat altă dată la Matei-Basarabă, în cartea mea nemțească), mai pe fiecare pagină, greșeli ce-l duc la vederi false asupra mersului întâmplărilor, din care pricină nu mi-a fost iertat să mă opresc asupra ei: numai lustrul e științific, nu însă și fondul.

Și înțelegem acum că ei și nu alții plecau la 8 Mai din Viena, ducând cu sine, dacă nu ratificarea aceluia contract, cel puțin suma de 75 de mii de taleri—socotind că Unverzagt știa bine ce ne spune—, tot în înțelesul acelor legătuite atunci: 41 de mii datorie din anul trecut din partea Impăratului, pentru plata numărului de ostași ce s'a învoit a-i ține; din rest ceva, foarte puțin, pentru anul ăsta, căci pentru o parte a sumei de 100 de mii făgăduite primiau armele cerute de Domnul, și o parte trebuie socotită, pentru răscumpărarea celor 10 mii de galbeni ce-i dase Mihai Vodă Comisarilor pentru Tătari; iar 60 de mii, cum am văzut într'alt loc, mai rămase Impăratul dator.

Dar e greu de pătruns de ce ajunseră așa târziu acasă Balogh și Dobrovnicchi, când știm că Petru Armeanul, care trecu în Iunie prin Ardeal, putea povesti, la începutul lui Iulie, la Praga, că Principele ardelean le-a lăsat drumul liber cu banii—el spuse numai de 45 mii de taleri—și cu cele 2000 de puști. Căci de ei și nu de George Raț poate fi vorba acolo: acesta plecase încă în Ianuarie dela Cașovia și va fi fost de mult acasă. Ba avem știre (la Bethlen) că George Raț trecu prin Cluj cu banii (după el 70 de mii de florinți ungurești) tocmai pe când sosi acolo Andrei Báthory, pe la 20 Februarie, și Clujenii i deteră cară de transport, nefăcându-i nici o pedică. ¹⁾ Și nu se poate tâlmăci altfel decât că Andrei Cardinalul a oprit în urmă pe Balogh și soțul lui, având cunoștință că pot aduce știri lui stricăcioase. Ne aducem aminte că Secretarul lui Mihai Vodă, Ioan Raț, umblă încă înainte de un an cu desvălire trădătoare asupra Stăpânului său. ²⁾ Și când sosiă Darahi, Domnul trebuie că dase de curând de urma unor noi trădări. El îl sfătuie pe acesta să nu doriască a cunoaște pe Secretarul său, «vanzătorul cel mai sigur și cel mai vădit» ³⁾. Și am văzut pe Cardinalul spunând lui Malaspina că a silit pe Mihai să-i facă jurământul de credință, după ce i-a aruncat în față (l'havea esprobat) că a făcut îmbieri Impăratului pentru a-i cuprinde Ardealul, despre ce ar fi aflat «dela un Boier ragusan și dela alții». Vom vedea mai târziu cine a putut fi Ragusanul—un oarecare Ieronim Slatanici. Dar mai hotărât știm că între ceilalți

¹⁾ Bethlen, *Historia de reb. Transyl.*, IV, 201.

²⁾ V. volum I, p. 544 — 5.

³⁾ «Ne certissimum et manifestissimum proditorem, secretarium ipsius nosse vellem nequaquam demandavit».

trebuie să punem pe Ioan Raț, poate singur pe el. L'am văzut umblând prin Ardeal, cândva înainte de 6 Iulie, și e prea cu puțință să fi mers chiar cu aceia ce duceau lui Andrei diploma de supunere a Voivodului nostru—pentru a-și lua plata. La întoarcerea lui însă—acum încă eră în Ardeal — Domnul știă ce-i plătește pelea, poate chiar mai înainte, de-odată cu desvelirea planurilor sale ascunse. ¹⁾ Cardinalul nu-l putea da de gol—i eră folositor, și Mihai așteptă să-l prindă cu dovezi, ce se va întâmpla în curând. În urmă, după toate pedicele ce le puse, Cardinalul trebui să lase pe Ambasadorii Români a trece acasă—doar primisă diplomele lui Mihai și ale Țării asupra supunerii lor și jurământul lor de credință.

Mihai Vodă, când își văzù în sfârșit Ambasadorii, după așteptare de opt luni de zile, *aducându-i scrisori dela Maiestatea Sa și dela Arhiducele Matthias, într'atâta s'a bucurat încât, în fericire, își descoperi capul și sărută pecețile amândurora* («sigilli impressiones in utrisque deosculatus est capite aperto»). Și când află că Maiestatea Sa și Arhiducele i laudă inima lui dreaptă și statornicia lui, «*cu mare umilință și suspine zise, că totdeauna va fi acelaș: va trebui să moară pentru Republica creștină ori să biruiască*». Peste puține zile apoi ajunseră și ceilalți Trimși ai Domnului dela Maiestatea Sa: Petru Armeanul și Ștefan Petnehazi. Despre ei ne spune anume martorul nostru că, «prin trădarea pomenitului Secretar», Ioan Raț, au fost duși întâi la Alba Iulia, la Cardinalul. Unul din ei, Petnehazi — poate el e omul care plecase înainte cu răspunsul ce dete Basta lui Petru Armeanul sau lui Stoica Vistierul sau, poate, amândurora, în 2 August: că la sfârșitul lunei, cu îngăduința Împăratului, se vor apuca de lucrul Ardealului—neputându-și rupe nici ascunde scrisoarea cu sigil mai mare, ce zicea că eră dela Arhiducele, de răul păzitorilor, «au mâncat-o pe drum» («decomedit in via»). Celalalt, cu uimitoare șiretenie, a putut ascunde scrisoarea Maiestății Sale și a adus-o la Voivodul («mira astutia literas Suae Maj-tis detulit ad Voivodam»).

¹⁾ «Totum hoc secretum, quod inter Maiestatem suam sacratissimam et Vaivodam erat, aliquot mensibus ante conflictum secretarius Vaivodae, Ioannes Racz, Cardinali prodiderat. Acest pasagi se află numai în *Mon. com. Trans.* IV, 335, unde e tipărit acelaș raport, dar cu multe deosebiri și într'altă ordine a povestirei, lămurit, după alt concept decât al documentului tipărit în *Docum.* III.1, 427 sqq.

«Cu acești Delegați au venit și trădătorul» ¹⁾, — dovadă că el într'adevăr mersese la Alba Iulia, nu de mult, prin zilele dintâi ale lui Iulie cum am bănuț, și stătuse acolo până acum, când tocmai sosise vremea să i se descopere necredința. Neputând află nimica dela Delegați și nici dela Voivodul asupra celor tocmit, el se simți bănuț și scrise îndată Cardinalului astfel: «Delegații Domnului meu au venit dela Impăratul Romanilor, dar nu știu cu ce ispravă, căci mie nu-mi mai împărtășește nimica, cum aveă obicei mai nainte... De aceea Serenitatea Voastră să se păziască bine din amândouă părțile, cu deosebire însă să aibă grijă din partea Nemților, căci dincoace eu voi veghia totdeauna. Să credeți hotărît, că Impăratul Romanilor are anumite mestecături cu Voivodul împotriva Serenității Voastre și a prea scumpei [noastre] patrii. Pe Delegații și Curierii Domnului meu—pe Grigorie Bălugh, Petru Armeanul, Ștefan Petnehazi, Ioan Székely, Matei Pribek ²⁾ —, ori când și ori unde s'ar putea, să porunciți a-i prinde, căci sunt cei mai ascunși vânzători ai Serenității Voastre și ai Transilvaniei, și să-i pedepsiți după cuviință. Iar la mine să trimeteți cât mai în grabă un Delegat de încredere, prin care să vă pot vesti lucrurile toate cu graiul». Dat că unii din Delegații pomeniți se întorsese de curând, cum am văzut, scriitorul nu se poate gândi decât la viitoare misiuni ce vor mai primi, de vreme ce, după arătarea martorului nostru Darahi, nu putem socoti că scrisoarea ar fi fost scrisă înainte de venirea lor.

Această scrisoare a fost prinsă de Voivodul. Trădătorul fu închis și bunurile lui luate. El va fi însă slobozit, peste câteva săptămâni, la cererea tuturor ostașilor nămiți Unguri.

Ce a cuprins scrisoarea Impăratului adusă de Petru Armeanul și ce a raportat el asupra legațiunei sale, «Principele» Mihai n'a spus nimănui nimic ³⁾.

Noi știm ce răspuns îi aduse Petru Armeanul: învoirea Impăratului de a cuprinde Transilvania în unire cu Basta și terminul hotărît de acesta, pe la sfârșitul lui August. Numai, cum am văzut dintr'altă scrisoare a lui Basta, un nou aviz aveă să mai aștepte dela dănsul.

¹⁾ Mărturisirea aceasta numai în conceptul din *Docum.* III.1, 427.

²⁾ Numele acestea sunt puse numai în conceptul din *Mon. com. Tr.* 335, care în cealaltă parte a scrisorii arată numai deosebiri de cuvinte.

³⁾ *Docum.* III. 1, 427 și *Mon. com. Transv.* IV, 335. Raportul lui Darahi.

Când Mihai Vodă trimitea vorbă lui Basta că a și intrat în Transilvania—la terminul ce erau învoiți a face aceasta—, el îi spunea, că n'au mai așteptat «al doilea aviz», tocmai fiind-că i-a fost descoperit secretul prin Secretarul său: «mai bine a voit să apuce el înainte decât să-și aștepte ruina»¹⁾.

Nu putem avea îndoială că Mihai n'ar fi avut de gând să intre cu de-aieva atunci în Ardeal, dacă ar fi văzut pe Basta intrând și el. Când însă nici după o astfel de veste el nu putu «auzi nimic de oastea nemțească, și terminul pus de Maiestatea Sa pentru expediție trecuse», Domnul Român avea cu atât mai mult temei să mai stea câtva timp trăgându-l²⁾. Las' că scrisoarea lui Raț a fost prinsă. Dar ea dovedea că între el și Cardinalul Andrei erau mai de mult legături ascunse. Și vizitarea Ambasadorilor Români în Ardeal, din ordinul Principelui, eră semn lămurit că asupra Domnului lor sunt bănuieli.

*

În această stare năvala nu se mai putea face pe neașteptate, cum ar fi dorit, și cum eră de lipsă, și primejdia trăbuia să se iviască iarăși, cel puțin și de către Moldova. Dacă Andrei știa de nainte, cât de puțin, planul Domnului, atunci el eră știut și de Ieremia. Pe lângă prietenia lor veche, Andrei încheiase noi legături cu vecinul său. Doauă acte din 3 Iulie, ne fac cunoscut că Andrei Báthory a cerut pentru neamul său Ion Iffju fata lui Ieremia, și acesta s'a învoit să i-o dea. Andrei făgăduie, dacă ar strică tocma, să-i dea Voivodului 20 de mii de galbeni, iar Gine-rele 10 mii—aceasta eră poate zestrea ce avea să aducă mireasa—, tot odată spune că i-a trămes și inelul³⁾.

Și astfel ei, Báthory și Ieremia, încă trebuiau să-și aibe planul de cutropirea lui Mihai-Vodă gata. Ba trebuiau să se fi și apucat de pregătiri de război. Într'adevăr acestea se începuseră din partea lui Ieremia încă înainte de a fi fost cunoscută învoiala lui Mihai cu Andrei (26 Iunie). La Constantinopol se credea, la 7 August, în legătură cu știrea ce sosi despre buna primire ce a făcut Serdarul — Marele Vizir Ibrahim—Ambasadorilor Poloniei (cari totuș nu veniseră încă),

¹⁾ Scrisoarea cit. a lui Basta, din 7 Sept.

²⁾ Raportul lui Darahi.

³⁾ *Mon. com. Transv.* IV, 306—7. Scrisorile de legături ale lui Andrei și Iffju, Cluj 3 Iulie. *Iffju era Fratele vitrig al Cardinalului. Ibid.*, textul lui Szilágyi, p. 86.

Transilvaniei și Moldovei, că, la întorsul lor, li se vor da să ducă steaguri: unul lui Báthory pentru Domnia Transilvaniei, altul Fratelui Principelui Moldovei pentru Țara Românească. Iar de Moldovean se povestea că adună oaste din Țara sa și din Polonia. Ba Capuchehaia lui Ieremia spunea martorului nostru că și Mamut-Pașa, care are vre-o 15 mii de oameni, îl părtinește, și că Ieremia, îndată ce va primi steagul, va începe ceva împotriiva lui Mihai. ¹⁾ Peste o lună apoi, la 7 Septembrie, Malaspina va raporta că i-a spus chiar Cardinalul-Principe și mai mulți Senatori catolici ardeleni că «Hieremia, Palatinul Moldovei, cu ajutorul unor fruntași Poloni se pregătește, încă și cu sprijinul acestui Domn, de a svârli pe Mihai din Țara Românească». Totodată aflăm că și oastea Cardinalului stă în tabără, aproape de Alba Iulia. ²⁾

Bine înțeles că la spatele lui Ieremia-Vodă stau Polonii. Pe la 7 Septembrie au sosit la Suceava, reședința Voivodului, așa se vestea la Constantinopol, 20 de bucăți de artilerie, trimise de Poloni, și oști ce întregeau garnizoana lor de lângă Voivodul la 6000 de călăreți și 500 de Cazaci pedestrii. Și eră vorba că are să vină și Marele Cancelar. Iar această mișcare se făcea, așa se spunea acum, din îngrijorarea ce aveau pentru înțelegerea ascunsă dintre Impăratul și Mihai Vodă — care ar vrea să-și lase Țara în stăpânirea aceluia, ³⁾ deci pentru a împedeca aceasta.

Și spre culmea primejdiei Polonii mai erau chemați și de o partidă din Țară, nemulțămăită cu Domnia lui Mihai Viteazul. La 1 Octombrie plecau din Moldova în Polonia, cu recomandatie dela Ieremia-Vodă către Zamoyski, doi Boieri din Țara Românească, fostul Vistier Dan și fostul Clucer Vintilă. Ei se întorseseră aci de curând, venind tot din Polonia, unde au fost avut audiență la Cancelarul și la Regele, dar au fost amânați cu răspunsul până după serbările de înmormântarea Reginei, a căror termin eră pus, încă din August, pe 13 Octobree. ⁴⁾ In așteptare, ei au trecut

¹⁾ *Docum.* XII, 447. Constpl. 7 August. Raport anonim.

²⁾ A. C. H. Malaspina c. Spinello, Nunțiu la Praga, Alba Iulia 7 Septb.: «Hieremia Palatino di Moldavia coll' aiuto d'alcuni principali Polacchi si preparava, con la sponda[?] anche di questo Signore, di cacciar Michele di Valacchia».

³⁾ *Docum.* IV, 2, 239. Depeșa Bailului 2 Octb. Moldovenii ar fi venit înainte de 3 zile. Și tunurile și cavaleria ar fi sosit la Suceava înainte de 24 de zile.

⁴⁾ *Docum.* III, 2, 430. Instrucțiune pentru solul Regelui la Soacră-sa, Arhiducesa Maria, dată din Varșovia 11 August.

înapoi în Moldova. Abia ajunși aci însă, ei au primit alte scrisori dela aceia din a căror însărcinare umblau și despre cari ziceau că sunt «metropoliții și toți boierii Țării Românești», scrisori unde li cerea cu lacrimi în ochi să meargă din nou la Cancelarul pentru a-i arăta iarăș durerea Țării. Implinindu-și datoria, aceștia veniră într'adevăr și făcură rugăciune Cancelarului, curând după aceea, cum au făcut și întâia oară, să se milostiviască de ruina lor și să vină «să-i scape din mâinile Turcilor și ale Tătarilor și mai ales din ale Voivodului Mihai, care pentru noi e mai rău decât un Turc». Ei îi arătară că Țara lor vrea să se pună supt scutul Cooroanei polone, cum e și Moldova, «și că nimenea nu se gândește că Țara Românească se poate supune Neamțului sau Împăratului creștin» — la aceasta nu se vor învoi nici odată. Așa că mai bine ar vrea să se supună Turcilor decât Nemților, căci aceștia sunt departe, și ei știu că nu-i pot nici scuti nici apăra. Turcii sunt gata să sesuie pe ei, și ei știu că dâșii nu vor suferi să domniască Mihai: «*Chiar dacă ar trebui să rămână doi Turci și Voivodul să fie al treilea, pace n'ar fi între ei*». Deci ei se roagă a fi primiți supt scutul polon și a li se da de «Hospodar» Fratele lui Ieremia. Toți îl doresc și îl iubesc, fiindcă vreu să fie în uniune cu Țara Moldovei, «căci noi suntem toți de aceeaș limbă și de aceeaș credință și astfel s'a făcut că, în vremurile vechi, Hospodarul moldovean ajungea Hospodar valach și Hospodarul valach Hospodar moldovean». Numai două lucruri cer pentru săvârșirea acestei supunerii, repetau ei, la urmă: Să le dea pe Fratele lui Ieremia de Hospodar și să le îngăduie a-și năimi oaste în Polonia, pe banii lor. «Și Măria Voastră se va putea face a nu ști nimic, și de a nu se fi înțeles nici cum cu noi». La urmă mai adaug un temei, pentru care rugăciunea lor trebuie să fie împlintă: «O mare oaste de Turci se află pe țărmurii Dunării, la toate vadurile; ei așteaptă răspunsul Voivodului Ieremia cu privire la fratele său», căci au nădejde ca el să ajungă în curând Hospodar. Dacă văd că lucrul întârzie, vor trece ei Dunărea, punând un Turc sau un alt lotru de Hospodar, care nu va avea milă cu Țara ¹⁾.

¹⁾ Aceasta e rugăciunea ce o predau în scris Cancelarului Trimișii Trădătorilor lui Mihai, de sigur îndată după înmormântarea Reginei, sau poate chiar înainte. Scrisoarea e fără dat. Dar cuprinsul ei, cum l'am văzut, nu ar lăsa nici o îndoială asupra timpului, nici dacă nu am avea recomandafia datată, dar fără loc, a Voivodului, care se referă la aceeaș misiune—de asta

E drept, aceste porniri dușmănești, judecate după timpul în care se arată, aveau să treacă în fapte, după ce Mihai ar fi intrat în Ardeal: deci ele n'ar putea fi socotite între pricinile ce i-ar fi împedecat năvala. Dar Boierii trădători trebuiau să fi plecat de mult de acasă, și nu se putea ca toată primejdia aceasta dela Mează-noapte să nu-și fi aruncat umbrele mai înainte. Am văzut cum Mihai eră în curat cu străduințele Moldoveanului, pentru a-și aduce în Țară pe Frate-său Domn, încă în Iunie, când espedă pe Petru Armeanul la Praga, și tot așa că Turcii ar fi fost învoiți cu aceasta. Și nu putea fi fără cuvânt că Turcii se găteau, pe la începutul lui Septembrie, a trimite un Ceauș în Polonia, pentru a înnoi la Regele cererea de a ține «pace cu Impăratul» (=Sultanul). Și trămiterea lui fu amănată numai fiindcă se auzi că se întoarce Ceaușul Mustedan ce s'a dus acolo înainte de trei luni și că vine cu el și un Ambasador polon. ¹⁾ În faptă Turcii aveau, încă în 25 Iulie, știri (pe cât se pare chiar dela Mihai) și, prin August, grele bănuieli că Polonii se năzuiesc a aduce în aceeaș atârnare și Țara Românească, cum țin Moldova, după ce au ajuns a avea în Transilvania un om de încredere al lor care, pe lângă toate, e legat și de Papa. ²⁾ De aceea neîmplinirea planului lui Mihai asupra Ardealului, la termenul despre care dușmanii se vede că aveau ceva cunoștință, eră cel mai bun mijloc de a-i desminți și a-i face să nu mai stea așa de bine pe grijă.

De altă parte bănuelile ce am văzut că treziră Polonii la Poartă erau de natură a înlesni legături prietenești între Mihai Vodă și Turci, dacă doria aceasta. În faptă, mai bine erau așezate lucrurile Domnului despre Turci, cu toate că nici în această parte nu putea avea toată încrederea: e drept ce spuneau Trădătorii săi în Polonia că o oaste turcească stă la pândă pe țarmurii dunăreni — eră oastea lui Mamut Pașa. Și acesta nu vedeă cu ochi buni pe Mihai.

*

nu putem avea îndoială, deși aci nu sunt numiți Trimișii cu numele. E foarte de mirat cum d-l I. Bogdan, însărcinat cu editarea acestor documente, poate face nota că: «Scrisoarea aceasta trebuie pusă în a. 1598, de oarece se vede a fi fost scrisă curând după moartea reginei Poloniei, soției lui Sigismund III, întâmplată la 1598». *Docum. Supl. II. 1, 487—90, și pag. 551—2* (aci recomandăția lui Ieremia).

¹⁾ *Docum. IV. 2, 239.* Depeșa Baiului din 18 Septb.

²⁾ *Ibid. IV. 2, p. 236.* Depeșa din 7 August și XII, 443: Știri din Constantinopol, 25 Iulie.

Nu putea fi Domnul nostru atât de ușuratic să voiască a intra în Ardeal până ce Turcii i-ar fi stat neîmpăcați în spate. Și Mamut Pașa ne spune că Mihai a și intrat cu el în vorbe, de timpiriu, cerându-i pacea cu zor. Dar Pașa era supărat, prin Iulie, că Ibraim, Marele Vizir, i-a stricat târgul, prin trimiterea de tocmitori nemijlociți din partea sa, după care Mihai s'ar fi mândrit și ar fi părăsit tocmeala cu dânsul, așa că acum a rămas lucrul numai pe Ibraim, care se tocmește, zicea Mamut, cu puțină vrednicie pentru Sultanul. ¹⁾ Și am văzut într'adevăr că Petru Armeanul arată Împăratului, pe la începutul lui Iulie, o scrisoare ce o trimisese Ibraim Domnului său, prin Mai, îmbiindu-i pacea. ²⁾

La 25 Iulie apoi veniă știrea la Țarigrad că Mihai a prins trei galere turcești ce au fost trâmise, nu de mult, pe Dunăre și 80 de șăici, știre ce o va adevări Bailul și la 7 August, cu deosebire că acum se spuneă numai de două galere, iar de bărci tot ca mai înainte. ³⁾ O altă mărturie din 25 Iulie spune că Mihai ar fi fabricat chiar un mic fort pe corăbii, la gurile Dunării, așezând în el câteva tunuri pentru a împiedeca galerele turcești de a trece în sus, — lucru ce poate fi adevărat. ⁴⁾ Oare care îndoială am putea însă avea asupra faptei luării corăbiilor și a șăicilor turcești: ea se potrivește rău cu tocmelile de pace ce nu încetaseră. Atât numai că ea era săvârșită de Haiducii liberi ai Domnului nostru, ⁵⁾ în privința cărora dânsul totdeauna se putea scoate că de capul lor au lucrat, pe când de altă parte tocmai prin aceasta se da zor la înțelegere. Ba această faptă a «Haiducilor» lui Mihai era gata a trezi chiar neîncrederea Turcilor în Poloni. Căci, fără îndoială, nu poate fi vorba de alta decât de isprava Cazacilor cari veniră pe Marea Neagră, până la gurile Dunării, cu 40 de șăici, unde prinseră, după vestea ce dete Voda Moldovei, mai multe corăbii (etliche vil Schiff) «cu vin dulce și alte lucruri fru-

¹⁾ *Docum.* IV. 2, 234—5. Depeșa Bailului din 24 Iulie. Constpl.

²⁾ Vezi mai sus. p. 197.

³⁾ *Docum.* IV. 2, 236—7. Depeși din 25 Iulie și 7 August.

⁴⁾ *Ibid.* XII, 443—4. Știri din Constpl. 25 Iulie, la urmă. Mihai e numit aci «Barba Mihale», nume ce-l mai întâlnim și altă dată la un corespondent anonim, de sigur tot acelaș. V. scrisoarea din 17 Martie 1599, Constpl., în *A. C. Ms.* 595. 9, 831.

⁵⁾ *Docum.* XII, 447. Constpl. 7 August. Aci e vorba chiar de prinderea a «X galere».

moase». Turcii crezură că acei Cazaci veniau din Polonia, dar Polonii s'au scos cu vorba că «sunt din Moscova și stau în serviciul Voivodului Valachiei.» ¹⁾

Tot în aceste zile Chihaia lui Mamut-Pașa la Poartă primia delă Stăpânul său veste că, dacă s'ar putea crede lui Mihai-Vodă, pacea cu el ar fi gata. Mustafa Ceauș, scrie el, a fost la Mihai care i-a făcut prin dânsul cerere de pace, arătându-i și pe ce puncte. Mustafa a trecut la Marele Vizir, fiind trimiși cu el și câțiva sclavi (fără îndoială din partea lui Mamut — sclavi români) și despre isprava tocmelii s'a dat știre Porții prin Tercheregi Ali Celebi ²⁾. Noi am văzut pe Mustafa Ceaușul, în a treia parte a lui Iunie, trecând prin Suceava, în societatea Ambasadorilor ardeleni ce mergeau la Turci și a Solului moldovean, despre care vom află mai târziu că se numia Caraiman-aga. Nu știm pe unde au apucat de acolo, dar se poate că, chiar mergând pe drumul Moldovei, să fi venit până la Isaccea și de aci, pe apă sau pe uscat, în lungul Dunării în sus, de unde să se fi abătut și pe la Mihai-Vodă (dacă cumva nu e vorba de alt Mustafa-Ceauș). Contractul între acesta și Báthory se încheiase la 26 Iunie, veste ce i-a putut ajunge în urmă. Destul că ei mergeau după Marele Vizir, după cum avuseră porâncă la plecarea ³⁾, și-l ajunseră, pe la sfârșitul lui Iulie, la Belgrad ⁴⁾.

Fapt e că acum și Principele Transilvaniei cerșia la Ibraim după pace nu numai pentru sine ci și pentru Mihai — eră vorba de supusul său. Fie că au fost date lui Gavai și Budai delă început condițiile ce le cunoaștem — Mihai le trimise la Praga —, fie că li s'au trimis în urmă, după ce supunerea lui Mihai eră întărită prin document, ori că ele erau aduse la Marele Vizir de

¹⁾ A. C. T. Aus Constpl. vom 14 u. lesten August. 1599 (concept cu ștersături). Tipărit fragmentar în *Docum.* XII, p. 1276.

²⁾ *Docum.* IV, 2, 237. Alăturată la depeșa Bailului din 7 August.

³⁾ A. C. Ms. 595. 9, 804: che nel ritorno lo venghino à rincontrare, perchè lui marchiarà pian piano.

⁴⁾ Sz am osk ö zy II. 250: «qui Passam apud *Albam Graecam* convenientes legationem dextrae obiverunt». Asupra datului putem încheia din sosirea lor la Alba Iulia: La 14 August Cardinalul își dă răspunsul. *Mon. com. Trans.* IV, 313. Aceasta se potrivește și cu timpul când sosesc știrile la Constantinopol asupra întâlnirii lor cu Ibraim. Afară de cea citată delă Mamut, vom mai aveă și altele. Serdarul a ajuns la Belgrad, după Naima, la 17 Dhu'l hijja, care ar fi c. 19 Iulie, *Annals*, p. 133.

celalalt Sol, trimis cu Ceașul Hussain, destul că aceștia toți desbătura asupra punctelor cu Ibraim la Belgrad, pe la începutul lui August. Capugi Bașa, trimis de Ibraim din câmpiile Sirmului, unde ajunsese ¹⁾, în marșul său spre Strigoniu ²⁾, pe la 10 — 11 August, aduse Porții, la 23 August, știrea despre cererile Principelui transilvan prin acei Ambasadori. Erau trei puncte de căpetenie: 1. Să i se ierte tributul pe anii trecuți; pentru credința și împlinirea datorințelor sale în viitor va sta bun chiar Regele polon, prea dușman, ca și el, Casei Austrei. 2. «Marele Stăpânitor nu numai să ierte Românului tot ce-a făcut, ci să-l întărească de Principe al Țării Românești», și în viitor să fie lăsată în voia Principilor ardeleni schimbarea Domnilor Români: Ei vor îngriji că totdeauna să pună pe unul care să fie credincios supus și să-și plătească tributul, cum face astăzi Moldoveanul. 3. Să nu ceară darea Lipovei înapoi, ci s'o lase la Ardeal ³⁾. Un om al Capugiului mai spune că «Ibraim a trimis steag și căciulă (scuffia) Valacului, la rugăciunea (instantia) Transilvăneanului, întărindu-l în domnia țării, din partea Marelui Stăpânitor» ⁴⁾.

Cu răspunsul adus de Hussain a fost mulțumit Cardinalul, dar, după «câteva zile», a venit Mustafa Ceașul cu Budai și Gavai cu o scrisoare ce trebui să mai lungiască cursul tocmelelor. I se cerea Lipova și Ineul, ce nu le putea da. De asemenea, «și răspunsul ce ni s'a dat prin Ceașul Hussain cu privire la Țara Românească și la Mihai Vodă a fost îndestulitor», scrie Principele Serdarului Ibraim la 14 August. «Dar cum înțelegem dela Delegatul nostru Budai Franț, Maria Ta ai vrea să-i desparți de Stăpânirea noastră, cu toate că, eată, atât Țara cât și Mihai Vodă s'au învoit cu noi și ni s'au supus noauă, ca în timpul Principilor de mai nainte.» Ibraim i respunsese, după mărturia Bailului venețian, privitor la Țara Românească: să nu se amestece «nici într'un chip în învoiala [turcească] cu Mihai, ci să-ș vadă

¹⁾ Dela Belgrad a plecat pe la 2 August, se spuneă lui Malaspina. *Mon. com. Tr.* IV, 318. După Naima, p. 136: începutul lui Moharem, deci 24 Iulie.

²⁾ *Mon. Hung. Dipl.* III, 121.

³⁾ *A. C. Ms.* 595.9, f. 855. Constpl. 5 Septb. Părțile de seamă toate și in *Docum.* XII, 452—3. Aproape tot așa e povestit lucrul și de Bail, la 4 Septb. *Docum.* IV.2, 237—8.

⁴⁾ Tot raportul din 5 Sept. *Docum.* XII, 452. In notele mele lipsește acest pasaj, și nu-mi pot explica în ce chip a putut fi pășit.

numai de treaba sa» ¹⁾. «Mai aflăm», scrie Principele mai departe «că Maria Ta i-ai trimis steag, căciulă (zkufot) toiag lui Mihai Vodă», ce earăș e ceva deosebit. Și-i spune că a poruncit încetarea ori cărei dușmăanii până la sosirea unui bun răspuns prin Delegații săi. «Dar Țara Românească și pe Voivodul ei să nu te silești a-i despărți de noi, căci de va fi altfel, și s'ar porni vre un rășboi din Țara Românească, nu noi vom fi de vină» ²⁾.

Vrea să fie viclean Cardinalul cu amenințarea că Mihai le va face iarăș război, dacă nu va fi lăsat în ascultare de dânsul. Dar amenințarea lui eră bună de răs: Turcii știau prețul Domnului Român și de aceea se și puseră, cum am văzut, în nemijlocită legătură și tocmeli cu dânsul, tocmeli al căror mers și capăt tocmai ne interesează, la acest loc.

Ne-am încredințat, în rândul misiunilor ardelenesti la Turci, că Ibraim într'adevăr ajunsese la oarecare înțelegere cu Mihai-Vodă, după tocmelile privite cu ochi răi și neîncredere de Mamut-Pașa. Și e firesc ca el numai după aceea să se fi pornit mai departe în marșul său spre Ungaria. Iar urmarea acestei înțelegeri a fost că Marele Vizir a trămes Domnului, de pe drum și anume înainte de a plecà din Belgrad, semnele obicinuite pentru întărirea Domniei lui peste Țara Românească și din partea lor, semne ce nu i-au putut fi aduse decât prin August, prin a doua jumătate a lunei, sau mai târziu, după cum ne lasă a încheiă mărturiile de până aci ³⁾. Și tot pentru a ne întări această credință slujește și ceeace raportă Mamut dela Vidin, prin scrisorile, ce fură aduse la Constantinopol de Curierul lui, în 25 August «Valacul i-a scris că, *după ce acum s'a întors supt ascultarea Marelui Stăpânitor*, să porâncească la soldații săi să nu facă supărare Negustorilor Români ce vor merge în Turcia pentru a târgui, ca să-ș poată astfel strânge tributul, pentru a și-l trimite la Poartă», fiind Țara Românească acum de tot prăpădită. E drept că Mamut i răspunse Domnului Român că n'are putere pentru

¹⁾ *Docum.* IV.2, 237. Depeșa din 4 Septb.

²⁾ *Mon. com. Trans.* IV, 313—14. Bâtthori András domino Ibraim passae... zerdario. Alba Iulia 14 August.

³⁾ Afară de ceste din urmă, ne aducem aminte că Andrei spunea și lui Malaspina, la 22 August, că, îndată ce a aflat de asta dela Ambasadorii săi, trimiși la Poarta, i-a scris Voivodului că, de nu le va trimite înapoi, il va ține de dușman și-i va confiscă bunurile ce are în Ardeal. *Mon. com. Tr.* IV, 316

aceasta, și că va aviză pe Sultanul. Iar acesta a încredințat lucrul lui Ibrahim și Locotenentului său. Dar neînțelegerea între Ibrahim și Mamut nu încetase, și cest din urmă se siliă a zădărnici împăcăciunea cu Mihai. El mai scrise că Mihai vrea numai să înșele pe Turci, căci și Papa i-a trimis scrisoare și bani, îndemnându-l, supt pedeapsă de a-l afurisi, a nu face pace cu Turcii. Tot așa a făcut și Impăratul, trimițându-i bani și oaste, și i-au făgăduit a-i trămite și mai mult ajutor, la întâmplare de trebuință. Adușul nădejdiei că Transilvăneanul va împiedică acest lucru ¹⁾ ne arată și izvorul de unde puteă primi Pașa aceste știri, dovedind și din această parte, că unul dintre cei din scurt ai Domnului nostru înștiințase din vreme despre toate pe Cardinalul Andrei, și acesta nu puteă fi decât Secretarul Ioan Raț.

Tot cu acest prilej Bailul venețian află dela Chihaiua lui Mamut Pașa care stă la Poarta (del chiaus ²⁾ residente quā) și amănunte asupra îmbierilor de pace ale Domnului nostru, dovedind mândria cu care le făcea. El a scris lui Mamut, zicea acesta, «că e prea gata atât de pace cât și de război; că pacea o dorește fiind bun supus și rob al Maiestății Sale, dar numai cu astfel de condiții ca de graniță a celor două State să fie Dunărea, — dincolo de ea Turcii să nu treacă fără slobozenia lui».... «El își va plăti tributul anual la vreme, dar după ce vor fi trecut cei dintâi trei ani viitori, căci fiind Țara stricată și prăpădită, n'are chip de-a scoate banii dela popor; că, dacă Pașa nu vrea să primiască aceste condiții, n'ar ști ce să facă altă, decât să iese la tabără pentru apărare. Căci nu-ș prețuiește nici cât viața, părându-i că a trăit destul, după ce, în cinci ani de când se bate în acest război, a făcut atât cât e de ajuns pentru o viață de 50 ani,—așa că el e mulțămît de-a fi trăit până în ceasul acesta și nu ține seamă de o zi de viață ce ar trăi-o mai mult. Aceste lucruri scrise de Mamut», spune Chehaia său Bailului, «au fost aduse la cunoștința Regelui», adecă a Sultanului, întărindu-i de nou «puțina înțelegere ce este între Stăpânul său și Ibrahim», judecând după hotăririle ce luă

¹⁾ A. C. Ms. cit. p. 855—6 (= *Docum.* XII, 453). Constp. 5 Septb.

²⁾ Știm însă că Agenții diplomatice stabili, «residentii», nu erau Ceauși, ci Chihaiiale, ori Capichihaiiale, cum se numiau adevărații Miniștrii plenipotențieri ai Țărilor Românești și ai Ardealului. Chiar pe Agentul lui Mamut am văzut alte dăți că-l numește «Chehaia». *Docum.* IV. 2, 237 sus.

unul și altul cu privire la pace: lui Mahmut i se pareă «că Ibraim vreă să-i stânjenească lucrările lui și gloria lui». ¹⁾

Judecând după aceste arătări putem să încheiem că Voivodul Român nu primise încă semnele Domniei ce i-a trimis Ibraim, fie că ajunseseră Turcii cu ele la dânsul sau încă nu, până la trimiterea celor din urmă condiții la Mamut. Și Bailul venețian raportează, întâia oară abia la 18 Septembrie, de fapta aceasta a Serdarului în cuvinte de îndoială, mai ales asupra primirei: «Se zice apoi», scrie el, «că Ibraim a trâmăis sabia, Țoala și căciula (la spada, la veste et la scuffia) lui Mihai, întărindu-l Principe al Valachiei, dar nu se știe ce are să facă el. Căci nu se crede că el ar aveă să dea crezământ cuvintelor și lingușirilor lui Ibraim ²⁾».

Totuș Mihai Vodă a primit semnele Domniei trimise de Serdarul, și anume prin zilele dintâi din Septembrie, sau cel mult pe la jumătatea lunei ăsteia, pe cât ne îngăduiesc isvoarele să judecăm.

În mijlocul primejdiilor ce-l amenințau din toate părțile, de Poloni, Moldoveni, Turci, «după ce a trecut timpul hotărît pentru expediție», adecă pentru năvala în Ardeal, scrie Darahi în memoriul său cunoscut, Mihai Vodă, «chemându-și toate oștile din toate națiile sub munți, primește steagul și sceptrul trimis de Împăratul Turcilor, ținându-i Delegații până acuma la sine» ³⁾—adecă până în Decembrie, când plecă Darahi.

Fapta o va povesti în urmă la Praga sau Viena și Petru Armeanul, pentru Arhiducele Maximilian, cu alte amănunte de cât acelea ce le cunoșteam asupra schimbului de vorbe dintre Mihai și Curtea turcească, până ce s'a ajuns la acest fel de recunoaștere nouă a suzeranității Marelui Stăpânitor din Constantinopol. După ce i-a fost adus steagul trămes de Ibraim Pașa, povestește Petru Armeanul, Mihai Vodă răspunse că astfel de steaguri i-au fost trămes și mai nainte, dar făgăduințele ce i s'au făcut la predarea lor n'au fost împlinite, dimpotrivă, Turcii i-au făcut pagube, pe urmă ca și înainte. Dar această jeluire trebuie s'o punem negreșit

¹⁾ *Docum.* IV. 2, 238. (= *Docum.* III, 1, 528 sq.) Girolamo Capello Bailo către Doge. Pera, 4 Septembrie 1599.

²⁾ *Ibid.* p. 239. (= III. 1, 529). Depeșa aceluiaș din 18 Septb. În tiparul din paranteză, 15 Septb., dar corect trebuie să fie cel dintâi: depeșa de nainte e din 4 Septb. și cea următoare 2 Octb.—la câte 2 săptămâni.

³⁾ *Docum.* III. 1, 428. Memoriul cit. al lui Darahi, din Decembrie.

cu mult înainte, poate încă în timpul când Ibraim îi trimetea numai scrisoarea cunoscută, de prin luna Mai, sau alta, puțin după aceea, prin care abia se cercă inima Domnului și părerea lui cu privire la pace. Căci fù timp să i se răspundă atât dela Curtea din Țarigrad cât și din partea lui Ibraim, care nu plecă din Belgrad până ce nu i-a trămes steagul. Atunci îi scriseră, zice Armeanul, și Sultanul, și Mumă-sa, și Ibraim Pașa, încredințându-l de a nu-l păgubi de aci înainte și trămițându-i și daruri: Sultanul doi cai, buzdugan sabie și caftan—lui și Copilului lui; tot astfel îi trămese Sultana-Mamă un cal, sabie și buzdugan, iar Copilului lui un caftan («o țoală turcească»); ba și Ibraim îi trămese asemenea daruri. Pe cei doi Ceauși ce aduseră steagul și darurile, adauge martorul nostru, dimpreună și pe cei 58 de Turci ce-i însoțiră Mihai Vodă îi opri la sine «pentru mai multă siguranță a persoanei sale și a Țării»¹⁾.

Dar nici acest lucru nu se petrecu tocmai neted și eră gata să aducă perzarea Domnului nostru.

*

Bailul venețian din Constantinopol raportează la 2 Octobre asupra unui plan de omor ce-ar fi fost pus la cale între Ibraim și între «Aga Ienicerilor» lui Mihai, cu numele Carpus, care ar fi făgăduit a săvârși fapta. Numele e străin de noi, poate fi prea ușor greșit, ori că e a unui străin pus de Domnul ca Agă, fie peste pedestrima sa toată, cum eră rangul, fie peste un corp de ostași năimiți cari, poate, înfățișau garda domnească. Ibraim trimise Domnului steagul și încă, cum am arătat, prin Osman Aga Capugiul²⁾ și Ceaușul Mustafa, și scrise totodată lui Carpus să-și împliniască făgăduința. Căci îndată ce lucrul va fi făcut, el îl va numi (dichiararebbe) Principe al Valachiei pe viață, cu dreptul de moștenire asupra urmașilor lui, «potrivit ordinului Regelui [= Sultanului] ce i l'au trămes prin acelaș Aga Osman. Ajungând acesta la Mihai, un Turc din societatea lui care izăflase tocmeala o descoperi îndată viteazului Principe. El trămise noaptea, numai

¹⁾ *Docum.* XII, 477. «Aussag Peter Gregorowitsch Armeniers»... s. d. Vom vedeà mai la vale că a fost trămes la începutul lui Novembre.

²⁾ In documentul tipărit citim: Osman Aga *Flaugini*, ceea ce de sigur e o greșală de citire a copistului. Altă n'a putut fi decât *Capigi*.

decât, să prindă pe Osman cu toată însoțirea lui și, luându-i scrisorile, află cartea și comandamentul ce scria Ibraim zisului Carpus Aga. De unde adevărindu-se Mihai despre trădare, trimise să-l cheme și-l întrebă dacă a auzit de venirea lui Osman. Răspunzând el că da, Mihai adause că lui, ca Principe al Țării Românești, i-a fost adusă cuca și sabia; și în acelaș timp, punând mâna pe un pumnal, i dete câteva lovituri, și apoi îl omorî de tot cu o măciucă ferecată, punând să taie nasul și urechile lui Mustafa Ceaușul și să arunce în închisoare pe Osman cu toți ai săi.» Fapta aceasta a lui Mihai i-o întâria Bailului și «Ceaușul lui Mamut Pașa, care grijește aici de afacerile lui», cunoscutul Chibaie, cu puțină deosebire în privința descoperirii complotului. El zicea că «învoiala (il trattato) a fost descoperită de Haiduci cari jefuiră pe Ceaușul Mustafa, în călătoria sa, aproape de Niș ¹⁾ și-i luară lădița ²⁾, unde erau scrisorile și porunca, și aducându-le la Mihai, el avu chip să se adeverească despre conjurație și făcù apoi ce ce se zice cu Carpus, Aga Ienicerilor săi (Carpus suo Gianicergà), poruncind să pună în închisoare cu Osman și ceialalți și pe Ceaușul, căruia întâi a fost hotărît a-i tăia nasul și urechile, dar s'a oprit» (ma se ne ritenne). ³⁾—Că într'adevăr n'a făcut nici un rău trupesc Delegaților Turci iese la iveală și din raportul lui Darahi. El spune numai că Domnul a ținut Turcii la sine până puțin nainte de plecarea sa, prin Decembrie. ⁴⁾ Nu avem temei a socoti această întâmplare, de goală scornitură, cu toate că în Cronicele pământene, destul de sărace asupra acestui timp, în raport cu isvoarele noastre diplomatice, și nici într'alte feluri de mărturii dela noi, nu se pomenește. Ea va mai fi însă povestită odată de «Dragomanul împărătesc», de Agentul cunoscut care slujiă

¹⁾ Fără îndoială așa trebuie citit cuvântul tipărit «Hiss.»

²⁾ «sepetti», forma italianizată a cuvântului turcesc sepet = ladă, coș. Se găsește și în românește, sipet.

³⁾ *Docum.* III.1, 529—30. Girol. Capello c. Doge. Vigne di Pera, 2 Ottobre 1599. Mai dau o probă aici cât de rău citește Xenopol documentele. El scrie în *Istoria Românilor* III, 263: Turcii «se prefac a-i primi propunerile [ale lui Mihai] și-i trimit un Ciuș cu buzduganul și cuca în Târgoviștea. Cu el însă mergea un omoritor, cumpărat spre a ridică viața domnului muntean. Mihai descoperind uneltirea măcelărăște întreaga ambasadă, ceace incoardă iarăș relațiile între Turci și Domnul Munteniei». Totuș Ambasada trăia sănătoasă și în Decembrie. V. text și nota următoare.

⁴⁾ Memoriul lui Darahi, I. c. p. 428.

Curții cu știri dela Tarigrad, tot timpul de când s'au rupt relațiile diplomatice între cei doi Impărați, cel creștin și cel păgân, aproape tot în chipul Chehaiei lui Mahmut, afară de numele trădătorului și afară de osânda ce s'a dat Turcilor. O va povesti o lună mai târziu, în legătura altor vești, a veștilor despre faptele uimitoare ale Domnului ce vor urmă, a căror loc nu e aici. Dragomanul acesta scrie la 14 Noembre: «Acum Marele Stăpânitor într'adevăr vrea să creadă o noutate ce venise aici zilele trecute, cum Valacul Mihai, trimițând un Căpitan al feciorilor gardei sale ce se chemă Leca Aga, de națiune Albanez, ca Ambasador la Ibraim Generalul, pe când se tocmeau împreună, Ibraim atâta îl desbătù pe Leca Aga, că el, ca om fruntaș și de mare credință și cu multă vază în Sfatul lui [al Voivodului], și iubit cum e de toată miliția Valacului, dacă și-ar lua inima să omoare pe Valacul, ar fi făcut îndată nou Valac [adecă nou Voivod], și steagul ce vrea să i-l trămeată și cuca, ar fi a lui, ca a unui adevărat Valac» (și-a sua, come vero Vallacco), vrea să zică — ca a unui adevărat Voivod. El a primit planul și a plecat cu un Capugi Bași și cu un Ceaș. Dar norocul Domnului a voit să fie jăfuiți pe drum de Cazaci, cari au dus lucrurile la Stăpânul lor, între ele «ordinul scris cu litere de aur ce Ibraim detese pentru acest lucru lui Leca Aga. Apoi venind acești oameni în fața sa, Valacul, fără prea multă vorbă, omorî cu mâna sa pe Leca Aga, întâpă pe Ceaș, fiindcă și el fusese învoit, iar Capugi Bașa, care nu avea atâta vină, fu osândit să taie sare în munții și salinele Valachiei.» ¹⁾

Am văzut că omorul Turcilor nu e adevărat. Și aceasta o putem zice și despre Leca Aga: îl vom găsi trăind mai târziu și slujind încă lui Mihai Vodă. Asemenea pare prea puțin întemeiată arătarea că Delegații Turcului și Căpitanul Domnului să fi mai venit la acesta, după ce au fost jăfuiți: doar puteau ști ce-i așteaptă. Cel mult numai cumpenind că nu vor fi bănuit de Cazaci că erau în slujba lui Mihai, — și nici atunci om cuminte nu se putea încrede. Ei puteau fi însă duși de jăfuitori cu de-a sila, dimpreună cu lucrurile, și atunci și această povestire ar avea înțelesul său. Ori cum se va fi făcut descoperirea planului de omor, adevărul ființei lui va fi mai întărit și printr'o scrisoare din Ardeal, dată în 5

¹⁾ A. C. Ms. cit. f. 860 (=Docum. XII, 499), Constpl. 14 Novembre.

Novembre, unde ni se dă și tălmăcirea, cum a putut ajunge persoana lui Leca Aga în vorbă. «După ce Voivodul a sburat cu mâna sa capul Locotenentului său care, cumpărat cu bani de Ibraim, purtă grijă să-l omoară, cum s'a scris peste Constantinopol» [se zice într'un raport din Veneția, 26 Novembre, care se razimă pe pomenita scrisoare din Ardeal], «el» [Mihai] «s'a prefăcut a fi supărat pe un Colonel al său peste două mii de feciori, licențiându-l cu oastea sa»: căci se vorbise Domnul cu el întâi, să meargă să-și îmbie serviciul său Cardinalului, de unde apoi, când va veni Mihai, la un semn dat, să treacă în tabăra lui ¹⁾. Acest Colonel ar avea să fie Leca Aga. Așa că pentru omorirea lui Mihai tot nu ni-ar rămâne alt nume decât ciudațul Carpus.

Și totuș povestirea cea mai vrednică de crezut, făcută în numele Domnului însuș, la Curtea din Viena, dă de minciună și această tălcuire, dovedind pe Leca Aga de vinovat. Petru Armeanul, trimis la începutul lui Novembre la Viena și Praga, e însărcinat să arate, pe lângă altele, și treaba planului ăștia de ucide a Domnului său. Cercetând Mihai Vodă Ceaușii cari i-au adus daruri și semnele Domniei, au aflat la ei o scrisoare dela Sultanul către cel mai de frunte Colonel al său, Leca Aga, căruia Domnul mai mult se încredea. In ea într'adevăr i se făgăduia lui Leca Domnia Țării Românești cu drept de moștenire, dacă va vinde pe Mihai Vodă. Acesta l'a supus atunci la multe chinuri pe Leca Aga, dar n'a putut stoarce dela el nici o mărturisire, dimpotrivă el jură că n'a știut de asta nimica. Domnul i-a dăruit atunci viața, dar i-a luat toate rangurile și slujba sa ²⁾. Firește, aceasta trebuie să fie luată ca cea mai adevărată povestire, rămânând neatins unul sau altul din chipurile cunoscute cum s'a ajuns la descoperirea complotului.—Putem acum ușor întregi din cele ce cunoaștem, că Leca Aga va fi venit pe urmă, când Domnul eră în câmpul de bătaie, măsurându-se cu Cardinalul, cu vre-o ceată de Haiduci ce-a putut ușor să-l urmeze, să dea ajutorul său lui Mihai, ca să-și spele rușinea. Destul că iertarea Domnului

¹⁾ A. C. Ms. cit. f. 762 (=fragmentar și in *Docum.* XII, 515). Veneția, 26 Nov., pe baza de știri trimise din Viena la 13, iar acestea se întemeiau pe scrisoarea dela Alba Iulia din 5 a luni.

²⁾ *Docum.* XII, 478. (Innsbruck) s. l. et d., dar din Novembre. Aussag Petern Gregorowitsch Armeniers, Michael Waida in der Wallachei jetzigen Abgesandten zu der K. M.

va câștigă-o, ba va fi chiar numit Căpitan al unei cetăți ¹⁾. E de însemnat că mai târziu, în vremuri grele pentru Mihai, va fi unul dintre cei dântâi ce va fi poftit să intre în serviciul lui Basta, Albanez ca și el, și pentru îndemânarea ce va face Comandanților împărătești la luarea Chiioarei și a Gherlei, apărându-le împotriva Ungurilor (despărțiți din nou de Generalul nemțesc) va fi recomandat Impăratului pentru răsplată, și va fi rădicat la rangul de nobil ²⁾.

Incercarea Turcilor, poate numai a lui Ibraim, de a pierde pe Mihai prin mijlocirea Generalului său e, după toate acestea, neîndoioasă. Se poate că Ibraim vreă nu numai să mântuie Impărăția turcească de un dușman atât de puternic, ci să ia pe dinainte și altor poște prin prăpădirea lui Mihai Vodă, a poftelor Ardeleanului și ale Polonilor.

*

Ambasadorii Ardeleanului Gavai și Budai, însărcinați a doua oară a merge la Ibraim pentru tocmele de pace, cum am văzut din scrisoarea dela 14 August ce aveau să ducă din partea Cardinalului, ajunseră pe Serdarul la Buda. ³⁾ El i îndreptă la Sul-

¹⁾ *Ibid.* p. 746 și 781. In Martie 1600 fù numit Căpitan al Chiioarei (Kövár). La locul din urmă citim: «il qual Aga è statto piu d'una volta in pericolo d'essergli tagliata la testa». Tot această funcție va avea-o și în August *ibid.* p. 1008, 1013, 1016.

²⁾ *Ibid.* p. 1078 și 1111, 1246. La locul din urmă diploma de nobilitare. In această diplomă se numără între meritele de frunte ale lui Leca faptul că a ucis cu mâna sa la Călugăreni pe Pașa Caramaniei, sburându-i capul. Isprava fiind povestită concipientilor diplomei la Curtea Impăratului de Leca însuș nu poate fi socotită mai pre sus de orice îndoială, după ce nici o altă mărturie nu pomenește nimica de el. Dimpotrivă Cronicile Țării amândouă, cea Domnească (Walther — fără a da numele jertfelor: două căpetenii—) și cea anonimă, însușesc lui Mihai Vodă fapta. Și tot contemporanul Szamosközy spune că Petru Armeanul i-a povestit, cum a văzut singur cu ochii pe Mihai spintecând un Turc dela umăr până jos, in momentul cel mai hotărîtor al luptei, când Creștinii erau împinși înapoi peste pod. Și acesta e tocmai momentul când, după Cronica anonimă, fù ucis Pașa Caramaniei, după Walther, doi Căpitani turci—așa că și aci, la Szamosközy și la Walther—tot de el și de Mihai ca făptuitor e vorba. V. vol. I, 310; cf. și pp. premergătoare, tot acolo. Astfel îngânfarea unui mic purtător al acestui nume, în zilele noastre, de a fi găsit un mare adevăr istoric în această diplomă, e cam «rău plasată.» Cu acest adevăr nu e răsturnat nici «Bălcescu», nici «celelalte cărți de istorie ale țarei, inspirate[?] din acest izvor».

³⁾ Szamosközy, II, 250. N a i m a, p. 136 zice: «la Balukji Zadeh.»

tanul. În Constantinopol vor sosi la 6 Octobrie, însoțiți fiind tot timpul—așa se pare—de Caraiman Aga, care a mers întâia oară cu Ceașul Mustafa la Cardinalul, iar a doua oară cu Ardelenii și cu Ceașul Soliman. Caraiman Aga spune Agentului împărătesc că între condițiile lor eră și acuma: «să fie lăsată Valachia» la Ardeal, cum și știm că scrise, cu supărare încă, Principele, ¹⁾ făgăduind că atunci s'ar «strădui, împreună cu Moldoveanul, a prinde pe Mihai Vodă, și a-l trimete aici la Poartă, dar cu condiția, ca zisa Provincie a Valachiei să nu fie dată altora decât Fratelui Moldoveanului, așa după cum i s'a și îmbunătățit, având să plătiască tributul în fiecare an, adecă 5—6 mii de galbini, cum se plătia în vremile vechi». Caraiman Aga va recunoaște, ca și Capuchehaia lui Ieremia (il luogotenente del Bugdan, che risiede qui), «că acestea toate sunt făina Marelui Cancelar al Poloniei care, precum a tras la sine Moldova, vrea să facă tot așa cu Țara Românească, punând pe Báthory s'o ceară, ca să nu se pară că vine dela alții, și ca el să nu se arate dușman al acestei Porți.» ²⁾

Sultanul și Guvernul său, în nedumerirea lor, trăgănară tocmelele până în Novembre. La 30 Octobrie Bailul știă că Ardelenii «au câștigat tot ce au cerut afară de condițiunea Valachiei». Stăruința cu care ei țineau la aceasta le învederă și Turcilor că în dosul lor stau Polonii. ³⁾ Ei vor fi într'adevăr primiți, la 7 Novembre, în audiență la Sultanul, pentru sărutarea mâinei de rămas bun. După ce-și spuseră cuvântarea de mulțămire pentru împlinirea cererilor Domnului lor, Sultanul le dete voie să-i mai arăte dacă mai au și altă dorință. Apoi porunci de li se deteră caftane aurite, lor și pentru 18 Baroni și Sfetnici de frunte ai Domnului lor, și unul prea frumos pentru acesta; lui aveă să-i mai ducă Ceașul Soliman un cal cu șale aurite, o măciucă de aur, steag și cucă aurită cu pene albe. Tot asemenea primiau caftane, în aceeaș zi, Caraiman Aga, Capuchehaia moldovean și Ceașul Soliman. Dar din toate acestea nimic nu se alese: peste câteva zile sosiră știri de isprăvile lui Mihai Vodă ce întoarseră pe

¹⁾ V. mai sus, p. 232.

²⁾ *A. C. Ms. cit. f. 850. Di Cospli li 17 d'ottobre (=Docum. XII, 469).*

³⁾ *Docum. IV. 2, 240 (tip. greșit 440)=Ibid. III, 1, 530. Depeșa Bailului, din 30 Octb.*

dos tot rostul lucrurilor, și «prilejul misiunei» Ambasadorilor ardeleni ce se mai aflau aci și în Decembre «fu curmat». ¹⁾

Trăgănarea asta lungă a Turcilor până ce să ia o hotărîre asupra condițiilor de pace puse de Ardeleanul și cei ce stau la spatele lui a fost priincioasă lui Mihai Vodă. Înainte de a ști, dacă Sultanul lasă Țara Românească în atârnare de Cardinalul, cum acesta cerea și așteptă, în naivitatea lui, să fie ascultat—dovadă amenințarea că, altfel, Mihai le-ar putea face iarăș război—, complotul lui, al lui Báthory, și al prietinelui lui, Ieremia, de a prinde pe Mihai și a pune în locu-i pe Fratele Domnului moldovean nu se putea pune în lucrare. Poate că ei se socotiau în stare să pună mâna pe el cu ajutorul soților de acasă ai acelor Boieri trădători ce plecau la 1 Octobree, pentru a doua oară, dela Suceava în Polonia, având de gând apoi să năvălească din două sau chiar din trei părți cu oști: Mamut Pașa, care de sigur eră câștigat de ei, din partea Vidinului, cu cei 15 mii de oameni ai lui (dacă va fi avut într'adevăr atâția), Ieremia Vodă de cealaltă parte, și, poate, și dela Apus Ardelenii. Așa însă degeaba ținea Ieremia la Focșani, la granița Țării Românești, o oaste de 15 mii de oameni, pe când alte 5000 le trămisese la celalalt hotar al său pentru a împedecă trecerea Cazacilor la Mihai: Chiar la Constantinopol se înțelegea bine că, dacă nu e ajutat de Transilvănean și de Polonia, el nu va putea începe nimic, ba mai rău are să pată, din pricina foametei din Țara lui, după secerișul slab ce au avut. ²⁾ Și știrea ce le-o aduceau Moldovenii veniți la 30 Septembrie că la Suceava au sosit 20 de tunuri din Polonia și garnizoana polonă de lângă Voivodul a fost întregită la 6000 de călăreți și 500 de pedestrași ³⁾ putea fi tot atât de puțin folositoare țintei Cardinalului și a lui Ieremia: Turcii nu erau să dea ajutor unui plan, care se putea întâmpla să-i scape de un dușman atât de temut ca Mihai, dar, în acelaș timp, aveă să le ia și o Țară ce tocmai li se închină de nou de bună voie.

Pentru aceste temeieri Turcii nu puteau aveă acum mare dorință să răstoarne pe Mihai Vodă: eră să scoată castanele din foc pentru alții. Dacă n'a isbutit planul lui Ibraim—socotind că el nu a fost scornitură—, când Turcii fără ajutorul altora aveau să

¹⁾ A. C. Ms. 595. 9, f. 857 sq. (=Docum. XII, 497 sq.) și *Docum.* III. 1, 531—3, IV. 2, 241. Rapoarte din Constpl. 13, 14, 23 Nov. și 11 Decb.

²⁾ A. C. Ms. 595. 9, 850. Constpl. 17 Octb. (= *Docum.* XII, 469),

³⁾ *Docum.* IV. 2, 239—40. Depeșa Bailului din 2 Oct.; cf. mai sus, p. 227.

facă schimbarea, atunci ei trebuiau să caute pacea cu Domnul nostru, în vremea aceasta. Mai mult, ei trebuiau să aibă frică de el, ca de unul ce putea să le poarte în gând răzbunare, și fiindcă știau, Mamut le scrisese, ce «mult puternică» oaste avea gata. ¹⁾

Și Mihai Vodă, în vederea planului ascuns ce urmăria, a avut cuminența să treacă cu răbdare peste neisbutitul complot al lui Ibraim de a-i lua viața și eră bun bucuros să poată ține cu Turcii legături prietenești. El nu le făcù lor nimica, afară de mici prădăciuni, ce erau în obiceiul Cazacilor lui. ²⁾

Dar nu numai prin această răbdare — ce putea să însemne și frică — își chiti Mihai-Vodă o situație pacinică din partea Turcilor, și nu numai purtarea dușmanilor săi la Poartă i-o îngăduiră și întăriră: ea fu dobândită mai ales prin ținuta lui bărbătească și încrezută față de ei. El porunci Ceașilor cari i aduseră scrisorile Sultanului cu imbieciunea buneii lui voințe și a prieteniei lui să scrie la Poarta, Sultanului și lui Ibraim Pașa că, dacă nu va fi prigonit el și Țara lui, le va fi un servitor credincios și ascultători și le va aduce cu sabia sa în ascultare și Ardealul ce s'au lăpădat de ei (învinuire ce știm că și Andrei o făcea lui Mihai la Poarta și cu mai mult temeii). Iar dacă Turcii îl vor asupra să știe că e hotărît, și le face jurământ despre asta, că va atacă nu numai părțile din vecinătete ale Țării Înălțimei Sale Sultanului cu foc și sabie, ci va pustii tot până la Constantinopol cu ajutorul Ungurilor, al Nemților și al Spaniolilor. De altă parte se îmbiă, dacă Sultanul s'ar gândi serios la pace, să fie mijlocitor între El și Impăratul. După astfel de îmbieri și cu amenințări de acestea, spune Petru Armeanul, a putut Mihai-Vodă să scape cu ai săi nevătămat de Turci anul ăsta ³⁾.

Și nu numai raportul lui Petru Armeanul ne dă mărturie de purtarea bărbătească a lui Mihai cu Turcii. Ne este cunoscută și o scrisoare a lui Osman Aga, fără îndoială Capugiul ce se află acum lângă Domnul, scrisă lui Mamut Pașa, a cărei copie,

¹⁾ *Docum.* III, 1, 530. Depeșa tot din 2 Octb., la urmă.

²⁾ *A. C. Ms. cit.* p. 850, Contspl. 17 Oct. (= *Docum.* XII, 469): «Micali sin' hora non ha fatto nulla, mà bene li Cosacchi tuttavìa fanno il solito».

³⁾ *Docum.* XII, 478. Citata «Aussag Petern Gregorovitsch Armeniers, din Novembre. Ne aducem aminte de ce spuneă Chehaia lui Mamut Pașa Ambasadorului venețian despre răspunsul energetic ce i-a dat Mihai-Vodă Pașei dela Dunăre. Depeșa Bailului, din 4 Septembrie. *Docum.* III.1, 528 sq.

poate, fu adusă tot de Petru Armeanul la Curte, spre dovadă. În ea Osman Aga spune, cum Mihai Vodă a primit semnele de întărire în Domnie, trimise de Poarta, făgăduind a fi supus credincios Marelui Stăpânitor. Intr'aceea s'au întâmplat niște turburări în părțile Dunărei (nelle riviere di zona) prin trecerea unor ostași liberi Turci (alguni delli nostri leventi) și prădarea unor sate, de unde au luat și robi și vite. Atunci Mihai i zise lui Osman mânios că «țoalele acestea, steagurile și cuca sunt înșălăciune goală și de aceea eu nu le voi dà nici un crezământ» ¹⁾, și se întoarse răpede să-și vadă de treburi. Raportând acestea Osman să roagă de Mamut să ceară Porții porunci cătră toți Cadii (Judecătorii) și Sangeacii (Cărmuitorii de a doua mână) de pe lângă Dunăre, ca să nu lase cu nici un preț vre-un Turc a trece râul, nici să nu 'i facă nici un fel de năcaz pentru a se putea păciui aceste hotară, căci dacă acum nu se va face vre-un lucru bun (qual buona opera), nici odată nu mai pot aveà nădejde de pace ²⁾.

Răspunsul lui Mamut-Pașa nu face decât a-i arătà bucuria că Mihai s'a învoit a se păciui — din partea lui Mamut, după câte stim, o bucurie prefăcută. Dorește ca în timpul acestui Mare-Vizir sa-și ajungă sfârșitul toate greutățile dela aceste hotară. Lucrul de care s'a apucat el, Osman, e foarte mare pentru înălțarea numelui Marelui Stăpânitor. Să se ostenească și să-l înștiințeze despre tot ce va fi isbândit, căci au mai sosit doauă prea înalte porunci ca pacea să se încheie ³⁾.

Pe Capugiul Osman și Ceașul Mustafa, Trămiișii lui Ibraim, Mihai Vodă îi ținù lângă sine, ca un fel de chizași ⁴⁾ și ca martori ai faptelor de care aveà să se apuce. Și tocmai târziu, în a

¹⁾ «et però io non voglio prestar alcuna fede» — poate aveà și înțelesul: și de aceea nu vreu să vă fac jurământ de credință, ori să vă dau diplomă de supunere.

²⁾ *A. C. T.* Nachtrag f. 100—1. Osman c. Mamut, s. 1, în dos «Novembre 1599». (Se află și în *Docum.* XII, 480, cu greșelile: «Zdna», în loc de «zona», pentru Dona, Dunărea, și «si tornò a degnare» în loc de... «a sdegnare»). Datul însemnat pe doc. e acela, când se făcù traducerea la Curte.

³⁾ *A. C. H.* s. l. cu nota arh.: «Octobre 1599» (= *Docum.* XII, 462—3). Il scotim a fi răspuns la scrisoarea de mai sus a lui Osman, că-i foarte potrivit. Poate să fie însă și mai timpuriu.

⁴⁾ «zu mehrer seiner Person und seines Landts Versicherung», ziceà Petru Armeanul. V. mai sus, p. 236.

doua jumătate a lui Octobree, trâmise la Poartă un Ambasador care acum mai aveă și altă menire decât împăcarea : trebuia să slujiască a zăpăci de tot pe Turci, până ce gândul Domnului asupra Ardealului nu va ajunge faptă împlinită, ca nu cumva ei, prinzând prea curând știre, să se arunce asupra Țării Românești, în lipsa lui, ori să trimeată alt Vodă. Destul că la 7 Novembre ajunsese la Constantinopol un Ambasador al lui cu 15 servitori și cu scrisoare, unde Domnul spunea, cum mai spusese, «că după ce Marele Vizir și Prim-General Ibraim Pașa i-a trâmisi steagul și cuca cu pene, după obiceiul otoman, și l'a întărit de nou ca Principe al Țării Românești, Mamut Pașa, al doilea General, ce stă la Vidin, lângă Dunăre, în fața Țării Românești, nu vrea să dea voie, dacă n'are ordin anume regesc [adecă : împărătesc], dela Marele Stăpânitor, ca supușii Țării Românești să poată trece râul Dunării, pentru a târgui și negustori în Țara Marelui Stăpânitor, ca prietini, supuși și tributari ai Marelui Stăpânitor. A mai scris apoi că a trâmisi lui Ibraim 15 mii de galbini». Asemenea Ambasadorul a adus un dar de 12 mii de taleri Sultanului cu o scrisoare și pentru Sultana Mamă, soacra «Vizirului» [adecă a Caimacamului ce-i ținea locul], și pentru acesta. ¹⁾ — Nu putem ști, dar e de crezut că Domnul va fi trămes lui Ibraim suma arărată, în chip de tribut, și vom vedeă, la locul cuvenit, că zăpăceala așteptată într'adevăr a fost stârnită la Constantinopol prin Ambasada aceasta.

În chipul acesta isbuti Mihai Vodă a stânjeni planurile de cutropire ce urzise dușmanii în jurul său și a-și îmbună Turcii, în vreme ce el se gătia și mai stă așteptând avizul lui Basta sau ordinul Împăratului de a intră în Ardeal.

Dar până atunci mai trăbuiau să fie răsipite bănuielele Cardinalului Báthory asupra sa. Căci el încă se ținea de dușmanii ce vreau să-l peardă, cum am văzut

*

Principele aveă, poate, știri proaspete despre lucrul la care tot se gândia Voievodul. Destul că, în zilele dintăi din Septembrie, Suzeranul din Ardeal nu mai puneă nici un preț pe contractul

¹⁾ A. C. Ms. cit. f. 857 și 859, cunoscutul raport al Dragomanului împărătesc (= *Docum.* XII, 497 sq. v. și p. 500) din 14 Nov.

de supunere al lui Mihai Vodă, încheiat la 26 Iunie. Și aceasta înainte de a ști ceva de terminul tocmai trecut al primejdiei ce-fusese gătită.

În zilele de 2, 4, 11 Septembrie sunt trimiși, prin îngrijirea Brașovenilor, mai mulți inși din părțile Săcelelor, din Satul-românesc, din Satu-lung și din Cernat (Chernadfalu) în Țara Românească, la Teleajen și prin valea Teleajenului, pentru spionare ¹⁾—se știe că Domnul se afla în linia asta, la Ploești, în jurul căruia își avea cele mai multe oști adunate. — Afară de aceasta Cardinalul se îndreaptă și nemijlocit către Domnul nostru, pentru a-i pune la probă credința. Dar prin asta el da prilej bun lui Mihai pentru málcomirea Stăpânului său nechemat. Cunoscutul bărbat de Stat George Palatici, care primise odată, la 1595, jurământul de credință al lui Mihai Vodă pentru Principele Sigismund Báthory, ²⁾ fu însărcinat a cere acum dela acelaș Domn să-și sprijinească Ocrotitorul, pe Cardinalul Andrei, la Impăratul, unde va expediă o misiune, la 14 Septembrie, după făgăduința făcută lui Basta, în a doua jumătate a lui August, de către Generalul Kornis, și în urma stăruințelor lui Malaspina, cum vom vedea îndată. Se repetă scena din Novembre 1598, când Mihai, la cererea lui Sigismund, dă cunoscutele instrucțiuni Trămisului său Balogh. Mihai, «neputând auzi încă nimic de oastea nemțească», căci nu se întorsese Solul său ce încurcă, la 7 Septembrie, pe Basta cu știrea lui despre intrarea Domnului său în Ardeal (suntem tocmai în zilele când Palatici trebuia să fie în Ploești) se făcù a ascultă cererile Vecinului său și ale Boierilor români, căroro le împărtășise afacerea (quasi praedictis sollicitatoribus favere volens) și puse pe Darahi să scrie Maiestății Sale astfel: «Eu am avut bună grijă asupra Cardinalului Báthory, cum se cuvine unui servitor credincios, dar n'aflu nimica în el potrivit credinței lui. El însuș și supușii Principatului lui vreau să fie credincioși sfintei Maiestății Voastre. Drept aceea mă rog, ca Turcul să nu se poată bucură de aceste turburări, dacă aveți vre-o mânie grea împotriva lor, să o astâmpărați și să-i primiți în mila și ocrotirea voastră.»

¹⁾ *Docum.* XI, p. 841, supt: Törzburger Rechnungen, la datul de 2, 4 și 11 Sept. Teleajen e un sat peste graniță, și riul trece prin Ploiești. V. *Marele Dicționar geografic V*

²⁾ V. vol. I. al acestei scrieri, p. 274.

Principele Andrei stăruise nu numai prin Palatici pentru mijlocirea Domnului, ci și prin Delegatul lui însuș. Scrisoarea fiind făcută, se bucură Palatici, care primî o copie pentru Cardinalul, scrisă și subscrisă tot de Darahi, în fața lui, iar originalul avea să-l ducă un Curier al Domnului, căruia Cardinalul i porunci să meargă cât mai răpede — pe când Voivodul dase ordin, să nu treacă din Cașovia încolo. Cardinalul însuș a zis unuia; că Voivodul i-a făcut scrisoarea numai ca să-l împlânzească și ca să poată avea știre despre oastea nemțească. ¹⁾ Totuș oarecare nădejde, fie cât de puțină, trebuia să aibe că-i va fi de folos cu prilejul misiunii ce trâmitea la Impăratul în 14 Septembrie.

După multă trudă, amenințându-l chiar cu perderea rangului de Cardinal și a venitelor împreunate cu acesta, Nunțiul Malaspina isbuti, până la 7 Septembrie, a face pe Cardinalul să mărturisească limpede că vrea să se unească, cu toată curățenia, cu Maiestatea Sa. Și Senatul și partea mare a Nobilimei, care avea «puterea comițială» (ei reprezentau staturile Țării în dietă), adunați aproape de Alba Iulia în tabără, fură de aceeaș părere: că e mai bine a se uni cu Impăratul decât cu Turcul. Dar Ardelenii voiau să primească steagul ce-l așteptau dela Turci—noi am văzut ce târziu eră să li se trâmitea acesta—și zoriau să fie lăsați a face pace cu ei pentru a nu fi primejduiți din partea lor la întorcerea lui Ibraim cătră Casă, întorcere ce se așteptă pe la sfârșitul toamnei. Și numai după ce Malaspina i amenință cu plecarea, făgăduirea a nu primi steagul turcesc, dar cu condiția că răspunsul Impăratului să fie în mâna lor la începutul lunei viitoare — Octobree—pe când se temeau de primejdia Turcului și pe lângă făgăduința hotărîtă a Nunțiului că «Majestatea Sa împ., în răstimp, nu ar înnoi nici un lucru»—adecă nu va începe război împotriva lor.

«Am cercat apoi», scrie Malaspina din cuvânt în cuvânt, «să asigur Statul și persoana lui Mihai», făcându-l să înțeleagă că aceasta e voința Maiestății Sale, și «l'am adus să-mi făgăduie că Serenitatea Sa ilustrisimă nu-i va lucra nici într'un chip împotrivă. Am rupt țesătura Polonilor. Am pus să deă ordin la Granițe «ca steagul să fie oprit» [se vede că Andrei aștepta să-i vină de-a dreptul dela Ibraim], «și am înnoit ordinul dat lui Mihai de a nu primi pe al său». In sfârșit Nunțiul își arată credința

¹⁾ Raportul lui Darahi, l. c. p. 428.

că lucrurile vor fi și săvârșite după cum i s'au făgăduit, și dacă «în punerea condițiilor» de tocmeală ce aveau să fie trămese la Praga «nu se vor depărtă de ce e drept, ar putea să fie ca tocmeala să ia un mers bun.» Și se rugă de Nunțul Spinello dela Praga să-și dea trudă ca să se trameată răpede un Curier la Basta cu porunca de a ajuta pe Ardeleni cu toată puterea, dacă Turcul și Tătarul ar cercă să năvăliască în această Țară. ¹⁾

Intr'adevăr Principele expediă la 14 Septembrie o misiune la Împăratul, prin care făcea iarăș cunoscut că n'a venit pentru Domnie, ci cu gândul să se împace cu Sigismund,—dar a aflat fața Transilvaniei așa că, de n'ar fi primit el Domnia, ar fi căzut asupra altuia, «care n'ar fi fost nici pentru ai săi folositor, nici Maiestății Sale cu dreptate.» Amintește apoi că are cel mai bun prilej de a primi din partea Turcilor condițiuni de pace și ajutoare cum nu se poate mai bune, dar că nu le-a luat în seamă de grijă pentru pacea publică și din deosebită tragere de inimă către Majestatea Sa. Astfel s'a făcut că, arătându-și în zilele din urmă Părintele său—adecă Papa—voința, în această afacere, a primit cu ușurință «ca treptele (ordinele) acestei țări să se roage, tot prin împrijirea și după truda mea, de a se face înțelegere cu bună voia tuturor și cu mare liniște asupra lucrului ce altă dată s'a făcut cu puterea și prin tirănie» [aluzie la siluirea ce a făcut Sigismund Țării ca să se supună Împăratului]. Remâne numai ca Majestatea Sa să binevoiască a le primi condițiile și a le da răpede răspunsul prin omul trimis cu ele pentru tocmeală, care eră chiar Secretarul Cardinalului, Stefan Kakas. ²⁾

Acest Sfetnic al lui Andrei și plecă atunci îndată—Trămisul lui Mihai-Vodă cu recomandăția lui trăbuie să fi trecut mai înainte.—Dar a doua zi, la 15 Septembrie, veni dela el vestea ce l'a întâlnit în drum «că oastea împărătească se apropie de această Țară, și că nu eră mai departe de granițele ei decât de trei leghe». Eră mișcarea cunoscută a călăreților trămiși de Basta, după ves-

¹⁾ A. C. H. Scrisoarea lui Malaspina, 7 Sept. E o copie după ea, alăturată la rugăciunea ce Arhiepiscopul Spinello făcea Împăratului, la 19 Septembrie, Praga, de a-i da urmare: «să binevoiască a-și întoarce inima spre pace și să primească voința Cardinalului». *Ibid.*, la datul arătat. Scrisoarea lui Malaspina este extrasă în parte, nu de tot exact, și unele părți sunt reproduse și în *Docum.* XII, 453—4.

²⁾ *Mon. com. Tr.* IV, 318—320, Andrei c. Împărat. A. I, 14 Septb.

tirea ce-i făcuse Mihai Vodă că dânsul a și intrat în Ardeal. Malaspina scrisese atunci numai decât lui George Basta, spunându-i cum a înduplecat pe acești domni a-și formulă articolele de pace și a le trâmite Impăratului. Știrea arătată însă atâta i-a turburat, încât sunt în stare să-și caute sprijinul la Tatar și la Turc, pentru că țin de adevărat că acei Căpitani ai oștilor sunt meniți să le cuprindă Țara. Deci se roagă să-i spună ce se petrece, pentru ca dânsul să poată purta tocmelile mai departe și Consilierul [Kakas] să poată trece la Curte, căci acum toată tocmeala e curmătă, «ori apoi să pot plecă și eu, nefiind nici drept, nici cinstit ca, pe când eu mă tocmesc pentru împreunare, în numele Maiestății Sale, de altă parte să se gândiască a năvăli în Țară, cu atât de puțină omenie pentru Scaunul Apostolic și pentru Maiestatea Sa.» Scrisoarea fu trimisă printr'unul din oamenii săi ¹⁾ — venise cu el un alai de 14 persoane ²⁾ — care la 23 Septembrie se află în Cașovia, de unde raportă, în această zi, lui Spinello asupra misiunii sale și asupra răspunsului ce i-a dat Basta. Acesta a zis, făgăduind a-i da și în scris, că «nu s'a gândit la un astfel de lucru» (de a intră în Transilvania), «și că soldații s'au și întors», — fără totuș să se mire mult că s'a dat Cardinalului o știre ca aceasta. «El bănuiește că au putut fi soldații din Silesia, cari, pe cât arătară domnului Basta, aveau ordin să se bată numai împotriva Turcului și a Tătarului: vrând prin acest mijloc [că s'a apropiat de Transilvania], ori gândind să facă plăcere Polonilor și Transilvănenilor, dacă dau a crede că ar fi în unire cu ei». — Cu un astfel de răspuns omul lui Malaspina plecă răpede înapoi, la Alba-Iulia, în aceiaș zi de 23 Septembrie, pentru ca «Sfetnicul destinat la Curte și pornit dela Alba-Iulia» înaintea lui, ³⁾ să-și poată urma

¹⁾ A. C. H. Copia d'una lettera che scrive Mons. Malaspina al S-or Georgio Basta. Albagiulia li XV di Settembre.

²⁾ A. C. H. Scris. cit. a lui Malaspina, din 7 Sept. El amenință pe Cardinalul că va plecă, bolnav cum eră, «con 14 miei familiari», dacă nu va primi un răspuns îndestulitor la cele ce i-a propus.

³⁾ El zice: «partito d'Albagiulia p.^o di me quattro giorni», ceea ce nu poate fi adevărat, dacă a plecat în ziua datării scrisorii lui Malaspina, 15 Sept., după ce scrisoarea Cardinalului ce o ducea Kakas eră din 14 Sept. — și nu vedem cum s'ar putea să fi fost citită greșit: e scris «decima quarta». Scrisoarea tipărită în *Mon. com. Tr.*, cum am citat-o, am văzut-o în original, purtând un mare sigil, și n'am însămnat în notele mele că ar fi fost greșit datul din tipar. Verso, sus, se găsește nota pusă în Cancelaria Curții: «Card-is Bat-

călătoria din care a fost oprit, «până la un nou aviz», la azul cunoscutelor vesti turburătoare că oastea nemțească și-a început marșul spre Ardeal. ¹⁾

După asta Kakas într'adevăr se și duse la Praga, unde-și predele Impăratului condițiile Domnului său și ale Senatului Transilvaniei, supt care vreau să se supună Maiestății Sale, «nu mai mult siliți ci de bună voie și liber». ²⁾ In rugăciunea ce va adresă peste câteva zile lui Rumpf (Suae C-ae M-tis Curiae Magistrum), Kakas i va povesti și de însărcinarea ce a avut de a cere pentru Cardinalul mâna Principesei despărțite de Sigismund — decretul de despărțire îl adusesse Carrillo dela Roma ³⁾—, a Marii Cristinei, cerere ce fusese împărtășită și Nunțiilor.

Dar acum eră luna lui Novembre, când trecuse vremea la toate căci chestiunea ardeleană eră deslegată într'alt chip, și Kakas nu mai putea cere și primi alt răspuns decât pașaportul de întoarcere acasă. ⁴⁾

Cunoaștem acum starea lui Mihai Vodă cu vecinii săi până în clipa când ei vor primi uimiți știrea că și-a împlinit gândul de mult svonit. Ni-a mai rămas să vedem cum și-l putu săvârși.

---

thoreus mittit Legatum Kakas 24. 7-bris 99. Iorga i arată cuprinsul într'un regist. *Docum.* XII, 455, nota 2, cu datul de: «Alba-Iulia, 10 Septembre».

¹⁾ *A. C. H.* Copia d'una lettera che scrive un familiare di Mons. Malaspina a Monsg. Arcv. Spinello, Cassovia 23 Sett. 99.

²⁾ *A. C. H.* Scrisoarea lui Kakas c. Impărat, fără dat, prin care se roagă ai se primi condițiile ce prezintă și a i se da grabnic răspuns.

³⁾ *A. C. H.* Scrisoarea lui Carrillo c. Barvitiuz, de pe la finea lui August, — datul e rupt, dar se amintește în ea de scrisori sosite din Transilvania cu datul de 19 August. V. *Ibid.* Scrisoarea Marii Christinii c. Impăratul, Graz 17 August, și a lui Matthias către Rudolf, Wien 22 Aug.: Carrillo a sosit dela Roma, de câteva zile. «Ieri a avut la mine audiență și mi-a arătat originalul dispensațiunii Sfinției papale sau al disoluțiunii matrimonialului dintre Arhiducesa Maria Christiana și Sigismund Báthory».

⁴⁾ *A. C. H.* «Supplicatio» a lui St. Kakas c. Rumpf. s. d., dar dintr'un timp înainte de a se ști ce s'a întâmplat cu Cardinalul, și *Mon. com. Tr.* IV, 320—1. Răspunsul Impăratului din 25 Nov. Pilsen, și pașaportul lui Kakas din 29 Nov.

CAP. V.

Misiune română la Basta și purtarea lui. Ultimatul lui Mihai la Împăratul cu privire la Ardeal, și răspunsul Cartii. Războiul din Ungaria cu Turcii și tocmeli de pace. Cuprinderea Ardealului de către Domnul Țării Românești fără așteptarea hotărârii împărătești. Moartea Cardinalului.

Transilvanie, Transilvanie! Țară a munților păduroși, «Țară de peste pădure», Țară de «peste munți»! Țară plină de atâtea daruri dumnezeiești! Pământ roditor, păduri cu tot felul de lemne și fiare sălbatice, munți ce ascund bogății de aur, sare și de carbuni, munți ce și-au deschis sânul să verse râuri binecuvântate preste văile și câmpiile tale! Țară întinsă! Hotarele tale ajung până unde se sfârșesc poalele dealurilor, copii munților ce te încunjoară. Țară frumoasă! Tu toate le ai, ca să poți fi fericită!... Și totuși ce gemete înfundate se ridică prin văzduhul tău și se răsfiră departe peste hotarele tale! Câmpia dela Apus și câmpia dela Răsărit-Meazăzi sunt cutremurate de suspinele tale. Par'că Țările acestea n'ar avea inimă. Par'că tu ai fi inima amândurora. Doauă Puteri de Stat să frământă în toată ființa lor de grija ta. Una de durere, alta de ciudă și de năcaz; una de nădejde, alta, care te ține în ghiare, îngrozită de frica viitorului tău. Una are credința nebună, că numai așa te va putea stăpâni până la sfârșit, cum te stăpânește de 900 de ani, dacă fii ce-ți scormonesc brazda, ce-ți pășunesc livezile, poienele și coastele cu turmele lor, dacă fii ce scot măruntaiele scumpe ale munților tăi, de 1800 de ani, dacă acești fii ai tăi își vor perde limba ale cărei sunete dulci și așezare netedă a vorbelor le-au adus pe buze deodată cu armele Romei biruitoare. Cealaltă nu are altceva comun cu tine decât sufletul copiilor de supt oblăduirea ei, care este tot una cu sufletul copiilor tăi, nimic altă decât dragostea ce au sădit-o Dumnezeu în inimile celor născuți dintr'o Mumă, dragoste care e cu atât mai ferbinte cu cât copii sunt mai bine crescuți. Atâta că, această Putere, cea dela Răsărit-Miazăzi, trebuie să se simtă datoare a nu lăsa pe copii aceleași Mame să fie striviți undevă. Și nu dragostea singură, chiar trebuința ei de viață ar cere să caute ca frații supușilor săi să nu peară niciunde. Dar, în casa altuia

nu ai drept să te amesteci, — așa zic astăzi Cărmuitorii de Țări. Și totuși ei s'apucară să facă rând în Turcia! Și totuși încă de mult auzit-am pe Ion Brătianu, Ministrul cel mare, zicând: nu pot suferi ca pe sora mea s'o bată cumnatul, și eu să stau cu mâinile în sân. Pentru aceasta, Transilvanie mândră, durerile tale umplu de tristeță Crăimea vecină. Iacă de ce suferințele nădușite ca și vaetele adânci ale fiilor și fetelor tale strâng pumnul fraților liberi și închid bucuria surorilor de peste hotar, — căci trebuie să rabde tăcând — știe Dumnezeu până când... Iată de ce Crăimea stăpână atâta te-ar strânge în brațe de să-ți iasă și sufletul! Ea se sbate ca omul fără nădejde, căci duce lupă cu firea... Dar tu, Țară a nenărocului, mângăie-te, ai credință, e vremea aproape să ți se sfârșască tot chinul! Când prea e încrunțat Asfințitul, răsare Soarele în geană și atunci — atunci urmează furtună curățitoare!... Ori va porunci Dumnezeu vânturilor și vijeliei să stea? Ori ne va trimete El Bunul pe Impăciuitorul, să prindă de mâni Nedreptatea, punând pe tot natul la locul ce lui se cuvine?

Chinuitorii tăi, Transilvanie tristă, necinsteau, acum 307 de ani, numele Impăratului dela Viena. Ei se smulgeau din puterea Stăpânului lor după drept și-și întindeau mâinile către Impărăția păgână. Atunci Mihai Vodă, Domn fără păreche în trecut, se rugă de Impăratul să nu poarte rușinea, să nu ierte ocară. El avea drept și datorie s'o facă. Slujise Creștinătății, slujise Impărăției, purtând război minunat cu Păgânii. Și eată că Domnii tăi, Ardeal prețios, erau să-i taie legătura cu Praga, unde ședeă Impăratul atunci. Asta el nu putea să o rabde. Dar Rudolf II. fu blând cu vătămătorii și prea îndelung răbdător către ei. Și apoi el avu nenorocul, s'asculte de Sfetnici prea mici pentru timpul cel mare, și să pună la locul cel bun un General rău, cu sufletul negru, urmărind ale sale măriri. Și blândeța aceasta și șovăirea de sus, și strămbătatea și necredința stăpânitorilor tăi mici de jos și trufia lor și duhul lor de asuprire către Vecinul Român și trebuința acestuia de viață nouă pentru neamul său aveau să-ți aducă, Transilvanie scumpă, fulger și trăsnet dela Răsărit și apoi — potop de necazuri dela Apus. Și târguia la cu ei, și bănuielele lor și ale Sfetnicilor împărătești, și ura Generalului și selbatecu-i dor de a fi singur, de nime umbrît și stăpânitor pe rodul muncii altuia, puseră capul Domnului Mare care a văzut printre veacuri. Și de păcatul

de atunci tu suferi încă și astăzi... Dar tu prinde inimă și nu lăsa mâhnirea să te cutroapă. E un Împărat puternic și iubitor de dreptate la Apus, și un Mare Crai luminat privește la tine cu drag dinspre Răsărit. Și se spune, se pare, se vede că-s prietini. Și Împăratul știe că poporul tău, adevăratul tău popor, i-a fost în veci cu credință, și pricepe că dela dânsul așteaptă să-i facă rândul dreptății. Și Craiul dela hotar îți iubește poporul. Și atâtea pătenii din vremuri ce se urmară nu pot să nu deschidă odată mari ochii datorii să-ți vadă în suflet și la fapte bune și drepte să îndemne. Dar păteniile moșilor trebuiesc cunoscute după adevăr. La această cercetare ne întoarcem.

*

Basta nu putea bănuî capătul la care avea să ajungă lucrul Ardealului, când dă lui Malaspina, la 23 Septembrie, cunoscutul răspuns pentru Cardinalul. Ba se preă poate că el credea atunci de-a binele într'o deslegare pacinică a certei pentru Stăpânirea acestei Țări — fără să voim a zice că tâlcuirile răspunsului său nu ar fi fost prefăcute. Vorba e că scrisorile lui, câte le cunoaștem, și toată purtarea lui în timpul acesta nu cuprind și nu dau nici un semn că ar fi avut dorința de a lua parte la cucerirea Ardealului, ci toată străduința lui se învârte în jurul punctului de a fi înzestrat cu oaste și bani de ajuns pentru a putea apăra ținutul pus supt a sa cărmuire — Ungaria de sus.

Așa, în scrisoarea-i dela 12 Septembrie către Pezzen, căruia i trimitea o copie după raportul dela 7 Septembrie al lui Malaspina, el nu adaugea altă la spusele acestuia «decât că voi stă așteptând să mi se comande ce am să fac». Apoi își arată temerea de multe încurcături și neplăceri din partea ostașilor săi, dacă va primi, cum a aflat, numai jumătate din banii ce așteptă, cari până acuma totuș nu au sosit. Și asta e chiar scrisoarea unde dă știre, cu sânge rece, că Mihai n'a intrat în Ardeal, cum vestise.¹⁾ Și totuș ar fi trăbuit să arate o părere de rău pentru aceasta, dacă dorința-i de a căpăta voie să se împreune cu el cât mai în grabă, cum spunea atunci, la 7 Septembrie, eră curată. Las'că eră scăpat din încurcătură. Dacă călăreții Silezieni ce-i trimise spre granițe nu vreau să fie întrebuițați împotriva Ardealului, cum

¹⁾ A. C. H. Basta c. Pezzen. Cașovia. 12 Septb.

raportase el, cu atât mai puțin ar fi voit, poate, să meargă acolo contingentul Ungariei superioare, cum scrie Rabuss lui Maximilian, la 15 Septembrie. Așa că temerea acestui vestitor al Arhiducelui că «pe partea noastră sau nu se va face nimic sau prea târziu» eră de tot întemeiată. Și el are cu atât mai multă dreptate că «bunul·Basta nu va ști ce să facă», dacă eră adevăr, cum dânsul spuneă, că oastea sileziană și cea a Ungariei superioare a și fost chemată de Matthias în tabăra dela Gran, ¹⁾ — încheiere la care ajungem și după scrisoarea cunoscută a Impăratului către Matthias, dată din 16 Septembrie ²⁾. Și lucrul așa și eră.

Dar și mai bine vom cunoaște lipsa desăvârșită de aplecare a lui Basta de a merge cu Mihai-Vodă mână în mână împotriva Ardealului din raportul cu care-ș va însoți la Curte actele privitoare la o nouă misiune ce-i sosi dela Domnul Român, la 15 Septembrie.

Mihai Vodă nu așteptă întoarcerea Trămisului său prin care vestise lui Basta intrarea sa în Transilvania, ci când potrivă că s'ar putea vedeă urmările acestei știri, intrarea lui Basta din cealaltă parte, și nu se văzură, dete drumul unei alte solii la Cârnuitorul Ungariei superioare. Aceasta trăbuie să fi plecat cel puțin pe la 8—10 Septembrie, pe când Trămisul dintâi se află încă la Cașovia, de vreme ce la 15 ajunse acolo și ea. Și, judecând după căderea vremii, e cu puțință să i se fi încredințat tot ei și ducerea scrisorii lui Mihai-Vodă cu menirea prefăcută de a cere iertarea lui Andrei Báthory dela Impăratul. Va fi plecat deodată cu Palatici dela Curtea română, după a cărui sosire acasă Principele Andrei își pregăti și el misiunea dela 14 Septembrie.

Iată ce arată lui Basta, în numele Domnului lor, Trămișii Ioan Székely și Matei Prybek (Pribeagul): «Intâi, Voivodul dorește să știe de ce nu i s'a trămis ajutor, după hotărîrea luată. 2. El se află de mai multe zile cu toată oastea sa, cu tunuri și toate trăbuielele de război, la hotarele Transilvaniei, și așteaptă zilnic scrisoarea Prim-Administratorului, când să se pună în marș. 3. Spune că, la întâmplare că lucrul ar fi părăsit, pe el îl amenință mare primedie dela Moldoveni, Transilvăneni și Turci. 4. Dacă nu i se

¹⁾ *Docum.* XII, 457. Rabuss c. Maximilian, Viena 15 Sept. Tocmai sosise vestea despre pretinsa intrare a lui Mihai în Ardeal.

²⁾ A. C. H. Rudolf c. Matthias, Pilsen 16 Sept., cf. mai sus, p. 217—8.

poate da ajutor cu oaste, se roagă totuș a i se trâmite cât mai răpede banii pentru ținerea oastei împărătești ¹⁾. Altfel el nu-i în stare, de vreme ce averea lui s'a istovit de tot, a se împotrivi dușmanului, căci oastea i s'ar împărștia. 5. Împăratul turcesc i-a trâmisi nu de mult steagul său împărătesc cu scrisoare prin care-i face onoarea deosebită a-i da și a-i lasă Țara Românească, Moldova și Transilvania în stăpânire vecinică, spre moștenire; el însă n'a primit aceasta până acuma. 6. El vrea să rămână statornic în credința și jurământul făcut Majestății Sale, numai să nu fie părăsit. 7. Dorește să-i fie trimiși oamenii înapoi cu bun prilej» — adecă răpede și cu bun răspuns.

A doua zi, la 16 Septembre, ei mai arată: «Dacă nu i se va trimite de rândul ăsta nici banii de lipsă, nici oaste, nu le va mai cere dela domnul Prim-Administrator mai departe, ci va trebui, îndată ce se vor întoarce Delegații, să primească steagul ce i-a trâmisi Împăratul turcesc, și să se alieze cu el. Vina însă o va pune la Maiestatea Sa asupra lui, a domnului Prim-Administrator, că nu i-a sărit într'ajutor la vreme cu oaste și bani.» ²⁾

Vedem, Mihai-Vodă făcea cea din urmă încordare pentru a urni cumvâ din loc pe Basta la săvârșirea planului hotărît odată, după ce nici cu vestea năvălirii sale n'a isprăvit nimica. El amenință cu închinarea la Turci, al căror Mare Stăpânitor l'a îmbiat de bună voie, spunea el cu mândrie, a-i dăruî lui Țările ce el doria să le cuprindă pentru Împăratul. Și banii ce-i datorî acesta încă nu mai putea să-i aștepte. Știm că eră vorba de partea mare a

¹⁾ E vorba de numărul de ostași ce Împăratul făgăduise a-i ține pe chel-tuiala sa.

²⁾ A. C. H. Adnex la scrisoarea lui Basta ce va urmă, dto Casovia 15 Sept. Szádeczky, *Mihály vajda*, p. 437—8, are actul în rezumat ungueresc, afară de punct 5 și un pasaj dela sfârșit, care sunt reproduse întocmai, dar supt datul fals de 14 Septb. Ne mirăm că acest act, ca și celelalte 3 ce se țin de el, cu toată însemnătatea lor, nu au găsit loc în Docum. XII. Ni se arată simplu în nota 1) p. 456, locul unde se găsește în Arhivă și suntem trimiși la *Mon. com. Tr.* IV, 92—3. Dar aci ele sunt utilizate (nu reproduse) de Szilágyi în textul lui ungueresc și numai din părerea Consiliului de Război e reprodus ceva în notă. Un rezumat de 3 rânduri al acesteia se află și la locul cu pricina.—Titlul acestui document este: Des Michael Weyda in der Wallachey zween Abgesandte, Ioannes Zekell und Matthias Prybek, so zum Herrn Verwalter des obristen bevelchs in Ober-Hungern geschickht, haben vor ihm H. Verwalter an statt des Michael Weyda fürbracht.

sumeii făgăduite de nou, față de Petru Armeanul și față de Vistierul, pe anul acesta, de restul de 65 de mii de taleri.

Iar Basta i răspundea: 1) Ajutorul nu i s'a trâmăis până acuma, fiindcă oastea sileziană, călare și pedestră, de care poate fi mai ales vorba în acest loc, nu a venit cu însărcinarea cuvenită [am văzut ce spuneă de ei într'alt loc, că nu vreau să meargă împotriva Ardealului]; «deci a trebuit să șcrie de nou Impăratului pentru aceasta — dar așteaptă în oricare ceas lămurirea lucrului. 2) Pentru această pricină nici nu i-a scris nimica, mai ales că nici banii așteptați încă nu-i are. 3) Să nu să îndoiască însă: Maiestatea Sa nu va da uitării acest lucru, ci, după ce l'a luat odată supt protecțiunea sa ori scutul său, i va face, dacă poate și ceva mai târziu, toată îndestularea. Să-și deă numai silință a se ține bine — Maiestatea Sa tot îl va ajută. 4) Și chiar pentru a-și împlini făgăduința, Maiestatea Sa a trâmăis pe Baronul Ungnad în aceste părți să caute cu toată osârdua o sumă de bani care în scurt timp va și fi gata. 5) Cât privește dorința Turcului nici nu trebuie să-i deă Voivodului sfat: doar știe el bine ce proces poartă Turcul, și ce fel e mila și cugetul prea milostivului nostru Împărat. 6) Că el cu toate acestea să mărturisește a fi atât de statornic, Primul Administrator l-a lăudat foarte și l-a asigurat că Maiestatea Sa, după prea milostiva sa făgăduință, nu va lipsi a nu-i fi cu recunoștință. 7) Delegații vor fi expediați cu bun prilej. Asupra punctului din urmă domnul Prim-Administor nu știe ce să răspundă alta acuma decât ce s'a zis mai sus, cu deosebire în răspunsul la articolul patru. Bani n'are acum, dar îndată ce vor sosi i va trâmăite răpede. Până atunci să fie cu răbdare și să nu aibe îndoială: Maiestatea Sa i va îndestuli pe deplin.»

Generalul și Cărmuitorul Ungariei superioare se arată așa-dară cât se poate de blând. Și precum cu privire la oaste, dacă e să credem mărturisirea lui către Pezzen, tot așa aveă dreptate și în privința banilor. «Stam așteptând venirea domnului Ungnad ca Iudeii pe Messia, nădăjduind să-mi aducă vre-un capăt», scriă el la 4 Septembrie lui Pezzen. «Banii nu vin și soldații stau pe capul satelor, și sătenii străgă. Am scris astă-dimineață Episcopului de Vratislavia să ceară (accio solliciti) ca acești bani să vină, cu atât mai mult că Infanteria și Cavaleria de Silesia sufer și ele de bani.» ¹⁾ La 7 a luni Ungnad eră sosit, dar, pe cât auzi Basta,

¹⁾ A. C. H. Cașovia, 4 Sept.

pentru a zălogi Tokaiul lui Rákoczy [Ludovic]. Iar cu privire la acest lucru Basta nu putea, «ca Ministru prea credincios al Maiestății Sale» ce eră, să nu aducă aminte, «cât de rău se potrivește a da în mâinile unei persoane atât de îndoielnice (sospetta) singurul pas ce avem peste Tisa, cu atâta mai mult, fiind lucrurile Transilvaniei amânate (sospese) și fiind Rákoczy atât de legat cu Ștefan Băttory», Fratele Cardinalului. ¹⁾ E drept, i eră ordonanțată lui Basta acuma suma de 50 de mii de taleri, a căror sosire el trebuia s'o aștepte în curând, căci el cerea mai ales «adausul» lor. Și Sfatul de Război din Viena va cere, în urma scrisorii lui, la 15 Septembrie, dela Impăratul, să dea poruncă și priivor la această sumă «pe deasupra». ²⁾

Și Vistieria Statului, «Camera», va primi în curând scrisoarea Impăratului, în urma căreia trebuiau să se trimită răpede 50 de mii de taleri din Silesia în Ungaria de sus. ³⁾ Aceasta, după ce se luase în seamă sfatul lui Basta priivor la Tokaj și Sfatul de Război își dase părerea că, în aceste timpuri de năcaz și când atâția sunt bănuți de necredință, cum e și Rákoczy, nici de cum nu se poate da Tokajul nici lui nici altui Ungur. ⁴⁾

Dar acești bani erau meniți pentru oastea lui, a lui Basta, și de ajutorul datorit lui Mihai-Vodă nici vorbă nu se făcea acum. Firește, când Basta, departe de a se gândi să ceară ceva pentru el, se trudiă, din potrivă, a-l lucra în așa chip, în cât să nu se poată înțelege în bine actele misiunii lui Pribek și Székely, și orice urmare priincioasă ar fi putut ele avea pentru Mihai-Vodă să se strice.

¹⁾ *Ibid.* Scrisoarea aceluiaș dela 7 Septb.

²⁾ *A. R.* Registr. 203. f. 86, Septb. 14: Basta andtwortt p. ein mehrer Summa gelts über die 50 m. Taller. *Ibid.* f. 25, Septb. 15: Imperatori «per Verordnung über die 50 m. Taller noch ain mehrers nach Ober Hungern. Item per desz Waida Mihäl Intent in Sibenburgern». Cu acest prilej sosise dela Basta și știrea despre anunțarea intrării lui Mihai în Ardeal. In legătură cu aceste date trebuie să cităm, pentru mai buna înțelegere a lor și îndreptățirea textului meu, din scrisoarea dela 7 Septembrie a lui Basta: «hora io sto aspettando ordine et danari, ma sopra tutto la supplico *far opera che il suplimento dei danari che debbono venire di Vienna siano quantoprime mandati*, altrimenti, se quelli di Silesia arrivassero prima, sariammo in maggior disordine et confusione»... *A. C. H.*

³⁾ *A. R.* Exped. 202, 75. Octb. 9. Rubrik, «Hofcamer». La Consiliul de Răsboi se primiă atunci avizul acesta al Camerei.

⁴⁾ *A. R.* l. c. f. 72—3. Sept. 18.

«Mi-a venit astăzi dela Valac o persoană ¹⁾ ce-am văzut-o, altfel, înainte mai de multe ori», scriă Basta Arhiducelui Matthias la 15 Septembrie, «și mi-a adus din partea Domnului său astfel de rugăciuni, după cum vede Serenitatea Voastră princiară mai de aproape din anexe, ca și răspunsul ce i-am dat. *Eu nu pot pătrunde bine sufletul Valacului* (des Walachen sein gemuett), *fiindcă umblă cu atâta nestatornicie*. Căci se știe sigur că el a jurat ori s'a închinat Cardinalului, și că de curând a dat vorbă aici că ar fi atăcat Transilvania, iar acum trimite oameni cu astfel de dorințe și rugăciuni. În pripă n'am știut ce alt răspuns să-i dau. *Eu cred însă că ei vor avea cu Cardinalul o înțelegere ascunsă*, și misiunea aceasta de acum aici nu e pentru altă, decât pentru a spionă planurile sau gândurile noastre ²⁾.

Pe lângă astfel de păreri ale sale Basta nu mai putea zice nimic de o lucrare a sa împreună cu Mihai împotriva Ardealului, cum se făcea a dori, o săptămână mai înainte, atunci, când el însuș desmintise știrea despre închinarea Domnului Român către Cardinalul. ³⁾ Ba acum el se înstrăinase de orice gând împotriva Ardealului, în urma știrilor dela Malaspina, de bună seamă. In aceeaș scrisoare dela 15 Septembrie, el mai scrie Arhiducelui Matthias: «Camera sepușiană de aici mi-a dat să văd și eu scrisorile Maiestății Sale și ale Serenității Voastre princiare privitoare la recrutare sau la insurecțiunea generală. După ce însă în ele nu se pomenește persoana mea, mă tem că Ungurii ăștia, cari și altfel sunt puțin aplicați a face bine, să nu facă cumva pricină sau greutate la ascultare, pe când eu am socotit că, deodată cu subscrierea pomenitelor porunci de insurecțiune, s'ar fi rezolvat și aceea, ca și eu să mă îndreptez spre Gran. De vreme ce însă Alteța Voastră princiară binevoiiți a-mi porunci ca să rămân aici

¹⁾ Am văzut că erau doi, căci e vorba de misiunea lui Pribek și Székely ce am povestit-o mai sus. Nu știu de ce Basta amintește numai pe unul. Poate că celalalt avea să meargă mai departe, la Praga, cu scrisoarea de mijlocire pentru Cardinalul. Ori cum, e greu de explicat.

²⁾ A. C. H. Basta c. Arhd. Matthias, Cașovia 15 Septembrie.

³⁾ A. R. Exped. 202. f. 115, supt 15 Sept. (Viena, unde eră Consiliul de Răsboi): Basta p.... «Item, des Wallachen Huldigung dem Cardinal sey nichts». — «Idem, das der wallachische Fürst mit seinem Kriegshör in Sibbrgen kumen, begert beschaidt seines fortruckhens und geltt»... Scrisoarea lui, trimasă tot atunci, 7 Septb., la Praga, am cunoscut-o mai sus.

(*dasz ich hieiger ortten verbleiben solle*), ar fi bine, după părerea mea, Alteța Voastră să scrie de nou Comitatelor acestora, pentru a pune capăt tuturor greutăților ce se întâlnesc la ele». Pe când isprăvia această scrisoare Basta primia cererea Consiliului de Război, din 11 Septembrie, de a trimite oastea silesiană ce avea, călăreți și pedestrii și cinci steaguri din Regimentul lui Pezzen, în Ungaria de jos—la Gran. El făgădui a asculta, dar nu uită a aduce aminte, că astfel, numai cu restul oastei lui și cu poporul de față, cu contingentul oastei pământene de care fu vorba, nu va putea apăra, la vreme de lipsă, Oradia, cu atât mai puțin va putea asigura Țara. ¹⁾

Scrisoarea lui Basta stărnii la Viena într'adevăr neplăcerea dorită față de Mihai Vodă,—dar și față de răspunsul ce i-a dat Generalul.

Consiliul de Război, unde se desbătù asupra ei, pe la 20—23 Septembrie, ²⁾ află că Basta a răspuns «*prea domol și rece (gar leis und khüell)* la cererile Ambasadorilor valachi». El trebuia să arunce vina pe el, pe Valac, și să nu o lasă pe Maiestatea Sa. Să-i fi spus că i-a părut lucru de bănuir, când pe de-o parte a trimis veste despre năvala sa în Ardeal, iar de altă parte el știa că «*s'a unit cu Cardinalul și i s'a supus*». Drept aceea oastea care eră în marș și se apropiă de Oradia ca și banii cari nu i-ar fi lipsit, după făgăduința Maiestății Sale, au fost oprii până nu s'ar fi avut dovezi neîndoielnice despre statornicia lui,—așa s'a făcut de nici nu i-a scris. Și Consiliul zicea să se scrie aceasta lui Basta, pentru a ști cum să răspundă, dacă Voivodul ar trimite la el noii Delegați.

Luând apoi în seamă celelalte dorinți și arătări ale lui Basta, Consiliul socotește că, «*ori cât trebuie să-l țină de om pățit în război*», pentru cârmuirea Ungariei de sus nu e îndestulitor și puțin respectat de Unguri, pentru care pricină ușor se pot teme de tot felul de neorândueli, și că e de lipsă a-i ocupa locul de Comandant cu alt cineva.—Porunca despre adunarea oștilor comitatense se poate înnoi, în forma cum a cerut-o dânsul. Iar privitor la celelalte cumpăniri ale lui să i se dea ordin că, de vreme ce

¹⁾ A. C. H. Scrisoarea cit. a lui Basta c. Matthias. Cașovia 15 Septb.

²⁾ Asupra datului v. A. R. Regist. 203, f. 87, supt 20 și 23 Septb., hotăriri luate, evident, în urma scrisorii acesteia

nu e nici o primejdie acum de a fi atacată Oradia de Ardeleni, să vină cu toată oastea lui la Füleck și Szécsény, deci să se apropie de oastea așa zisă din Ungaria de jos, fără a lăsa totuși casele de granițe lipsite de apărare. Și, de va vedea că oastea turcească să mișcă dela Buda-Pesta spre Gran, să-și ia și el drumul într'acolo, pentru a ajuta pe Schwarzenberg. ¹⁾ La 23 Septembrie i se și dete lui Basta avizul cum are să se poarte cu Ambasadorii lui Mihai Vodă, când vor mai veni, bine înțeles, potrivit părerii Consiliului de Război, precum și porunca ce i se mai repetă odată la 26 a lunii, de a veni cu oastea sa în ajutorul taberei din Ungaria de jos, și privitor la împărțirea celor 50 de mii de taleri la Silezieni. ²⁾

Asta eră dar isprava misiunii lui Ion Székely și Matei Pribek la Basta,— fără îndoială de tot deosebită decât ce eră în drept Mihai Vodă s'aștepte, după făgăduințele Impăratului, după însărcinarea ce știă că are dela dânsul Cărmuitorul Ungariei de sus, și chiar după îmbunarea acestuia însuș față de Ambasadorul său Petru Armeanul sau Stoica Vistierul, la începutul lui August.

Astfel Biograful lui nu are dreptate când zice că Basta «într'aceea stă gata» (după ce-și părăsi planul asupra Solnocului, al cărui ținut fu numai jefuit de o ceată de 600 de călăreți Unguri) așteptând «orice aviz dela Valac, când eră să intre cu oastea din partea Valachiei în Transilvania, pentru ca s'o atace și el cu oamenii săi de cealaltă parte, din Ungaria superioară.» Și nu e decât bănuiala luată din capul de învinuire ce Basta va aduce în urmă Voivodului, când Scriitorul mai zice: «Dar Valacul, având alte gânduri cu totul deosebite de ce credea el [Basta] că aveă—în inima lui el nu vrea să deă ajutor Impăratului, ci supt cuvântul ajutorului să cuprindă această Provincie pentru folosul său» —, «n'a dat nici o știre lui Basta despre timpul când eră să se miște cu oastea» ³⁾.

Dar Domnul nostru pusese la probă pe vicleanul Albanез italianizat și-i urmărise cu băgare de seamă toate mișcărilor, pentru a ști cât de puțin se putea lăsa numai în nădejdea lui. Ba și fără de aceasta: cunoștința ce Mihai trebuia să aibe despre stă-

¹⁾ A. C. H. fără dat, dar anex la scris. din 15 Septb. a lui Basta. Un rezumat de trei rânduri se află și în *Docum.* XII, 456.

²⁾ A. R. Regist. 203, supt 23 și 26 Septb.

³⁾ Spontoni, *Historia della Transv.*, p. 90.

ruințele ce se puneau de Trămisul Papei pe lângă Cardinalul-Principe — dcar i trămise și lui scrisoare ¹⁾ și sluji de mijlocitor, cum se lăudă, și în interesul lui ²⁾ —, stăruințe pentru împăcarea lui cu Împăratul; cunoștința despre întorsătura ce într'adevăr se petrecuse în îndreptarea politicei ardelene — doar fusese și el rugat a pune vorbă bună pentru Cardinal la Împăratul—, toate acestea erau în stare a-i turbură nădejdea în împlinirea planurilor ce-i frământau sufletul de atâta timp. Frica lui că s'ar putea întâmpla să rămână iarăș despărțit de Împăratul printr'un Ardeal stăpănit de șugubeții Unguri, pentru el și Țara lui atât de îngânafați și asupritori, Unguri ce-i tăiau sborul izbânzilor și căutau să le tragă ei singuri folosul, ei cari erau mai puțin decât el și nu se puteau apropiă de frumuseța vredniciilor lui săvârșite pentru Creștinătate, pentru Împărăție,... frica și grija lui aceasta, ce nu se poate să nu-i fi stăpănit sufletul, acum mai mult ca ori când, trebuiau să-l îndemne a mai cercă odată să deștepte tot interesul Împăratului pentru lucrul acesta mare și să-i deschidă ochii asupra pagubei ce ar suferi prin părăsirea lui. Și, dacă eră să se mai pună odată în atingere de-a dreptul cu Împăratul, el trebuia să se folosiască de cele mai puternice arme, chiar de arătarea îndoielii sale în credința lui Basta, pentru a putea bate toate stăruințele potrivnice planului lui în jurul Împăratului și a-l putea hotărî să-i deă voie, fără nici un ocol, a și-l săvârși numai decât, și să-i deă și ajutoarele datorite lui, și porâncile cătră cei chemați a-i sprijini năvala. Ori dacă nu, să-i spună neted că atunci o va rupe cu el și cu Creștinii. Și într'adevăr Mihai a făcut ceea ce ne așteptăm dela o minte pătrunzătoare, dela o inimă aprinsă de dorul faptelor bine chibzuite înainte, și dela unul ce cunoșteă bine oamenii cu care aveă de lucru. El nu va așteptă răspunsul lui Basta, ci va trămite deodată cu misiunea la acesta, ori cel mult o zi două în urmă, ultimatul său bărbătesc la Împăratul.

Data însămnătatea misiunii și ținând seamă că Trămisul cu

¹⁾ N'avem mărturie cu ce prilej anume, dar îndoială nu poate fi: Papa i dase anume o scrisoare pentru Mihai Vodă, dto Roma 11 Iunie, îndreptându-l cătră Nunțul său, care i «va spune toate pe larg», ce vrea să-i facă acum cunoscut. *Docum.* VIII, p. 202. Malaspina i va fi trimis scrisoarea cu lămuririle ce va fi socotit de lipsă, curând după sosirea lui în Ardeal—poate chiar cu ocazia misiunii lui Palatici. Va mai fi vorba de ea.

²⁾ Vezi scris. studiată a lui Malaspina, dto Alba Iulia 7 Septb. *A. C. H.*

însărcinarea prefăcută de a duce la Impăratul scrisoarea de mijlocire a lui Mihai Vodă în interesul apărării Cardinalului aveă, după mărturia lui Darahi, porâncă ascunsă de a nu trece din Cașovia încolo, bănuim că Ambasadorul acesta, menit să ducă ultimatul Domnului la Impăratul, va fi plecat pe ascuns și nu va fi avut să treacă nici pe la Andrei Báthory nici pe la Basta. El își va fi luat drumul, de bună seamă, prin Săcuime, unde Domnul nostru, cum ne vom adevveri curând, aveă legături prietenești, și va fi alergat cât a putut la Praga. Când a plecat nu putem ști hotărît, atâta trăbuie să zicem că nu mai târziu de jumătatea lui Septemvrie.

Destul că, la 26 Septemvrie, acest «Ambasador special» ajungea în Capitala Bohemiei, tocmai la timp potrivit, atunci, când Impăratul primiă dela Fratele său Matthias scrisorile privitoare la misiunea lui Prybek și I. Székely, dimpreună cu înștiințarea despre măsurile ce a luat Arhiducele pentru a trage la sine, la lupta ce se așteptă cu Turcii, pe Basta și oastea lui.

Impăratul i răspundeă la 28 Septemvrie că, ce e drept, nu vrea să i se împotrivească și, deoarece oastea sileziană a și fost expedită de Basta spre Füllek, îl lasă să se folosiască de ea — totuș i-ar părea bine, «dacă Basta va fi lăsat în acest timp, în Ungaria superioară cu oastea cealaltă de graniță și cu oastea de țară» (mit dem übrigen Gränicz und Landtvolck).

«Căci, cu toate că Basta scrie ca sigur despre schimbarea Voivodului Valac și de înțelegerea lui cu Cardinalul Báthory, și noi încă lăsăm să fie așa, totuș și dintr'altă parte ne mai vine raport și veste, ba ni-a venit aici, nu mai departe decât alaltă-ieri, un Ambasador special dela pomenitul Voivod, prin cecece încă odată *avem bună nădejde*, nu numai a-l ținea pe el, pe Voivodul, în ascultarea noastră, ci și *a aduce la îndeplinire cât mai curând cunoscuta cucerire*» (Impreza).

«Pentru a putea însă adună și pune în mișcare pe Grănicerii de acolo, din Ungaria de sus, *pentru această* sau pentru cealaltă *întâmplare*, am pus de s'au trămis scrisori și porunci aspre, de mai multe ori, în Silezia, ca să fie adunați cu toată graba și cu toate mijloacele, pe lângă cei 50 de mii de taleri, duși de curând, alți 50 de mii și să fie trămiși la Cașovia». Și îndată ce se va fi făcut aceasta, i va da știre Arhiducelui, dimpreună și despre «arătarea (exposeul—anbringen) ce va face pomenitul Ambasador

valac» [pe care se vede încă nu-l primise] «și în ce chip va fi expediat iarăși dela Noi» ¹⁾.

Vedem dar că Impăratul avea încă în vedere și ajutorarea lui Mihai la cucerirea Ardealului cu oști din Ungaria de sus, chiar înainte de a-i fi primit în audiență Ambasadorul, și înainte de a fi hotărât Consiliul de Război și el asupra răspunsului, bine înțeles, după ce i se făcuse totuș cunoscut scopul venirii lui prin Sfetnicii săi. Iar într'un postscript al aceleiaș scrisori, cu datul de 1 Octobree, Impăratul nu uită a atrage luarea aminte a Fralelui său să facă bine băgători de seamă pe Deputații ce tocmai aveau să se apuce de tocmelele de pace cu Turcii «și să le porânciască, dacă vor ajunge la tocmeala și încheierea păcii, să nu treacă cu vederea pe Voda Român (Dasz man den Wallachischen Weydarin nit praeterir), ci să-l cuprindă în ea și pe el și prin asta să-l asigure». ²⁾

*

La Curte erau adecă stăpâniți, în acest moment, nu numai de războiul cu Turcii, ci și de imbierile lor de pace. La 18 Septembrie ajunsese Marele Vizir Ibrahim cu oastea sa la Buda ³⁾, și la 21 Pálffy primi, la 11 ceasuri noaptea (ca să nu poată spiona întăriturile), pe cunoscutul Alexandru Paleologul. Venise, după vorba cu care s'a despărțit din Praga, pe la începutul lui August, aducând scrisori dela Hanul Tatar și dela Marele Vizir. Față de zorul ce puneau Turcii pentru începerea tocmelelor, Pálffy se îndatoră a griji ca în 5 zile Comisarii împărătești să fie aci, făgă-

¹⁾ *A. C. T.* Rudolf c. Matthias. Pilsen, 28 Sept. (f. 19, 20, 21 și 24); fragmentar și în *Docum.* XII, 460. Tot ce-am citat în nemijlocită continuare. E deci o greșală în tiparul citat al documentului, când se pune acolo pasagiul ultim în rândul Postcriptului, datat din 1 Octobree. Ea s'a putut naște prin neluarea în seamă că la înșirarea filelor, în convolutul respectiv din Arhivă, s'a făcut smintă. Textul filei numerotate cu 21 se continuă pe f. 24, și apoi vine f. 22 și 23. Chiar pentru acest motiv P. S.-ul, așa cum e publicat, n'are nici o valoare, fiind mestecată între fragmentele lui o bucată din scrisoarea dela 28.

²⁾ *A. C. T.* Postscript la soris. cit., scris după ce, în răstimp, Impăratul primise cererea lui Matthias dela 26 Sept., de a i se trimite plenipotențe pentru Comisarii numiți spre tocmeala păcii. Aci iscălit numai Klainsträtll.

³⁾ *A. C. H.* Matthias c. un Nenumit, care trebuie să fie Schwarzenberg, concept din 23 Sept., răspuns la o scris. din 20. *Mon. Hung. Dipl.* III, 122. O scrisoare a lui Pálffy, din tabără, 28 Sept.

duind de o parte și de alta a stă liniștiți în timpul acesta. ¹⁾ Împăratul puneă «puțin temei» pe îmbierile acestea turcești, își trămiteă totuș îndată Comisarii, mai mult fiindcă s'a făgăduit. Pezzen plecase încă la 20 Septemvrie din Praga, după ce a isbutit a agonisi și a trămite, cu o zi mai nainte, 80 de mii de taleri Arhiducelui Matthias la Viena. ²⁾ El primise învățătură cu graiul, până unde se pot lăsa. «Deputați» mai erau Arhiepiscopul de Gran, Ungnadt, care se află încă în Ungaria de sus, și Pálffy. ³⁾ «Plenipotențele lor se trămiteau Arhiducelui Matthias în 1, ori poate chiar în 3 Octobree (pergamentul poartă datul din urmă), dimpreună cu o «charta bianca» subscrișă de Rudolf, pentru întâmplarea că Pálffy și Ungnadt nu ar puteă luă parte la desbateri, când apoi Matthias hotărîse a-i înlocui cu alte persoane. ⁴⁾

Despre venirea cât de curând a Deputaților împărătești pentru a tocmi și încheiă pacea cu Comisarli Sultanului Pálffy înștiință pe Paleolog încă la 27 Septemvrie, cerând încă două scrisori, un pașaport pentru ei și o asigurare de o lungă încetare a ori cărei răsboiri. ⁵⁾ Acestea le primiă la 30, când trămiteă pe Secretarul împărătesc Bonhom pentru a hotărî ziua și locul întâlnirii Comisarilor. ⁶⁾ La 29 ale lunei Arhiepiscopul eră aci și pe mâne-zi se așteptă și Pezzen,—dar nădejde de pace nu aveau. ⁷⁾ Pezzen va veni abiă la 4 Octobree, având să aducă instrucțiunea. O zi mai înainte Schwarzenberg trămiteă doi Locotenenți Coloneli de chizași, pentru timpul tocmelilor, și așteptă pentru sara de 4 Octobree doi Viziri, ca chizași turcești. În dimineața de 5 Comisarii amân-

¹⁾ N. Pálffy c. Schwarzenberg (Rittor, Röm. K. Mt. hofkriegsrath, Obrister zu Wienn und der Kayserl. Hauptfestung Raab, Generalfeltmarschaleh dises ofnen Veldzugs in Hungern), Gran, 22 Sept. 1599, in *A. C. H.* (Mareșalul se află tot aci, în cetate, rănit fiind la Buda în 7 August. *Mon. H. Dipl.* III, 123. Tot așa scrie și Arh. Matthias, în aceeaș zi (autograf). *Ibid.*

²⁾ *A. C. H.* Pezzen c. Imperat. Praga 20 Sept. *Docum.* III, 2, 325. Depeșă din Praga, acelaș dat.

³⁾ Scrisoarea cit. a Împăratului c. Matthias, 28 Sept. *A. C. H.*

⁴⁾ *A. C. T.* Împăratul c. Matthias, Pilsen 30 Sept. Idem c. Comisari, acelaș dat, iscălit numai Kleinsträttil (cu un adaus la instrucție) și plenipotențele din 30 Sept. și 3 Oct. Apoi Postscr. cit. dela scris. din 28 Sept., cu datul de 1 Octobree.

⁵⁾ *A. C. H.* Pálffy c. Paleolog. Gran, 27 Sept.

⁶⁾ *A. C. H.* Copie după scris. lui Pálffy către Han și Marele Vizir, Esztergom (Gran, Strigoniu) 30 Sept.

⁷⁾ *Mon. Hung. Dipl.* III, 123. Gran 29 Sept.

duror părților se întâlneau pe ostrovul din josul Granului pentru a începe lucrările—din partea împărătească eră într'adevăr Arhiepiscopul, Petru Pálffy (nu Generalul Nicolae) și Dr. Pezzen. ¹⁾

Instrucția lor, datată din Pilsen (Pilsnae) 30 Septembrie, vorbește îndată în punct 3, cel dintâi care intră în materia însărcinării, și de Țara Românească. Se cere aci să fie cuprinși în pace nu numai *Impăratul ci și Frații și Vărul lui*, Ferdinand de Austria, cu Țările lor sau cărmuite de ei. «Asemenea *Transilvania* întreagă și *Țara Românească*, și cu deosebire Transilvania (care Țări și Provinciile, după dreptul vechi și nou, se țin cu cuvenită supunere nemijlocit de Coroana Ungariei), precum și Voivodul Țării Românești dimpreună cu următorii săi în linie bărbătească. În caz însă că, după toată truda ce-și vor da, nu vor putea dobândi aceasta dela Turci, cel puțin să caute ca pomenitele Țări și Provinciile transilvane și române să poată rămâne neutrale, totuș astfel, ca în ele să se găsiască totdeauna Stăpânitori plăcuți Maiestății Sale, și ei să fie totdeauna numiți de Maiestatea Sa». Cea de căpetenie condiție împărătească se cuprinde în punctul al patrulea, care, la întâmplarea cea mai rea, se mărginește a cere: fiecare parte să păstreze ceea ce are acum. ²⁾

*

În astfel de împrejurări «avû, zilele acestea ³⁾, Curierul sau Deputatul valac audiență» la Majestatea Sa, predându-și misiunea «și într'o relație scrisă». Nu e găsit până astăzi acest act, dar, într'o conferință de Stat, ținută la 4 Octobrie, Sfetnicii Rumpf, Trautson, Hornstein și Megger își dau părerea în scris la Impăratul asupra relațiunii Românului și asupra celorlalte întrebări politice ale momentului, și de acolo i aflăm cuprinsul întreg.

Actul acesta ne arată că Mihai Viteazul eră în curat cu Basta, când își expediă Ambasadorul la Impăratul. El știa că Generalul chemat să-i ajute, umblă să-i crucișeze planul. El știa de întâlnirea lui cu Generalul Ardealului Kornis, prin August, și putea bănuî,

¹⁾ A. C. H. Schwarzenberg c. Rudolf, im feldlager bei Gran, 4 Octb., cu Ps. din 5. Pezzen c. Rudolf, Gran 4 Octb. Episcopus Strigoniensis (Locumtenens) c. Matthias. Strigonii 30 Septb.

²⁾ A. C. H. Instrucția Comisarilor, 7 puncte. Pilsna 30 Septb.

³⁾ «*Als Er diser Tagen bey derselben gnedigiste Audienz gehabt*». Partea tipărită cursiv lipsește din documentul cules încă de fericitul Hurmuzaki, *Docum.* III. 1, 334 sqq.

ce trebuia să afle mai târziu, că oastea împărătească pornită spre Ardeal avea să fie oprită și întoarsă înapoi; ¹⁾ ba auzise și mai mult decât atâta. El nu avea nici o îndoială că Basta nu ar trămete la Curte rapoarte potrivnice lui. Deci el se va strădui a aduce pe Împăratul într'o astfel de strâmtoare, încât să fie silit de o parte a hotărî tăiat asupra săvârșirii sau nesăvârșirii planului lui, acum îndată, de altă parte să nu-l mai poată încurca nici într'un chip cu Basta.

Sfetnicii spun la început că, de vreme ce părerea tocmai sosită ce a fost cerută dela Arhiducele Matthias asupra chestiunii transilvane stă în strânsă legătură atât cu «nădejdea într'o tocmeală a păcii cu Turcii», cât și cu lucrul misiunii românești, aceste 3 întrebări «nu pot și nu trebuie» să fie despărțite unele de altele. Sămburele reprezentațiunii (anbringen) Valacului, zic ei, e acesta:

«Domnului său i cade de tot greu și-i dă de gândit, că între-prinderea (Impreza) știută împotriva Ardealului, pentru care iată că el a stat de-o bună bucată de vreme cu oastea sa gata la granițe, se amână atât de mult. Pentru acest capăt el și-a jurat de nou ostașii (von neuem in die Pflicht genumben) și și-a împărțit între ei tot ce a avut; ba a tras la sine cu 15 mii de taleri și cei trei mii de Cazaci cari altfel atârnau de Cardinalul și de Ardeal. Se jăluște împotriva lui Basta și, de vreme ce n'a putut căpătă dela el nici oaste nici răspuns, îl bănuiește, ba chiar îl și învinuie, precum ar fi luat 7 mii de galbini dela Cardinalul. De aceea se roagă a nu fi crezute rapoartele și scrisorile lor. Cu aceasta își arată dorința—fiindcă acum mai e timp a face ceva bun, ce însă nu mai poate fi trăgănat, precum nici oastea nu mai vrea să fie ținută la olaltă—, Majestatea Sa împărătească să binevoiască a hotărî în acest lucru îndată, de ce are să se țină Domnul său. Pe lângă asta să ordonanțeze banii îmbunați pentru oaste, și acestea toate cu atât mai răpede, fiind primejdie în în-

¹⁾ Aceste lucruri nu se pomenesc anume în exposul asupra relației de acum, dar se vor aminti într'o scrisoare mai târzie a Domnului, din 21 Decb. *Docum.* III. 1, 390—1. Vestea că Nemții au înaintat până la Careii-mari și de aci au fost întorși înapoi nu o putea avea încă. Ea i va fi adusă de Curierul care a dus scrisoarea de mijlocire pentru Cardinal, destinată Împăratului. *Docum.* III. 1, 428. Și acesta, cum am arătat, trebuia să fie unul din cei ce se aflau în Cașovia, la 15 Septb. Intoarcerea oastei nici nu s'a întâmplat mai curând de 12 Septb., când Basta știă că Mihai încă n'a intrat în Ardeal. V. scris. lui citată.

târziere (weil periculum in mora) și fiindcă el are numai termin de 15 zile ¹⁾ pentru aducerea unei astfel de rezoluțiuni. *De unde însă Majestății Voastre nu mai e plăcut serviciul Domnului său, și nici banii făgăduiți pe fiecare an n'ar mai vrea să-i trămeată, Domnul său pofteste dela Majestatea Voastră deslegarea lui de jurământul făcut și mai o patentă deschisă, că el n'a lipsit cu nimic în acest lucru ci numai servitorii Majestății Voastre», arătând totodată că, în acest caz, «Domnul său va fi silit să intre în învoială cu Turcii cari se și îndeasă la el cu făgăduieli tari și însemnate».*

Înainte de a trece la chestia Ardealului, așa cum o înfățișează Sfetnicii, potrivit memoriului trimis de Matthias, trebuie să spunem că acest memoriu i-a fost cerut de Împăratul îndată după primirea raportului lui Malaspina din 7 Septemvrie. Împăratul zicea în scrisoarea asta, Pilsen 22 Septemvrie, Matthias să desbată lucrul cu Pezzen și cu câțiva din ceilalți Sfetnici mai intimi ai săi, cari au fost totdeauna ascultați în privința lucrurilor Ardealului, și să-i trămeată memoriul lor răpede, prin acelaș Curier, pentru a se putea hotărî cu atât mai sigur. El nu uită totuș a-și descoperi, ori cât de slab ar fi, părerea sa înainte, amintind că Nunțul Malaspina «s'a slobozit cam mult» (sich zimblich ausgelassen), deși el nu-și aduce aminte «a-i fi dat împuternicire așa de departe» ²⁾.

În privința Ardealului memoriul lui Matthias și a Sfetnicilor puși lângă el (und derselben zuegebne Râth) zice: Să se arate lui Malaspina că Majestății Sale mai bine i-ar fi părut să fi rămas între marginile dela început și să nu se fi slobozit așa departe; dar acum, după ce lucrul s'a făcut, să i se pună prin el Cardinalului un termin, până pe la sfârșitul lui Novembre, până când să se ajungă la o învoială. Pentru acest timp i se poate

¹⁾ Ambasadorul venețian știe de un termin de 12 zile numai. «E passato per di quã uno del Vallaco in diligentia alla Corte, con ordine d'esser tornato in 12 giorni, per sollecitare Cesare alla resolutione, se deve passare colle sue genti in Transilvania, altrimenti se non sarã risoluto, protesta di non poter più tenere quella provincia nel modo che ha fatto fino a quest' hora». *Docum.* III. 2, 326. Pietro Duodo. c. Doge. Viena 2 Octb. (Alt Ambassador, Vendramin Fr., sta tot la Praga. Acesta nou, se vede, fusese numit la Viena în vederea războiului din Ungaria). Poate Ambasadorul Român spuse la Viena un termin mai scurt, pentru a nu putea fi oprit aci nici cum.

²⁾ A. C. R. Rudolf c. Matthias, Pilsen 22 Septemvrie. Concept cu ștersături.

făgădui încetarea armelor împotriva lui. Dar, ca Împăratul să poată avea încredere în el, după atâtea dovezi de nestatornicie, cere să nu primiască steagul dela Turci și să nu intre cu ei nici într'o tocmeală, nici cu gândul de a-i mălcomi pentru a scăpa de primejdie, la întoarcerea lor,—din potrivă să-l ajute pe dânsul (pe Împărat) cu oaste, înaintând asupra Solnocului. Să i se spună totodată că Împăratul s'a scoborit la astfel de învoială numai din respect pentru Papa și la a lui rugăciune. Să se lupte cu puteri unite, iar dacă Turcul l'ar atacă pe el, i se vor da ajutoare din Ungaria de sus.

Dar greutatea unei hotărâri, zic Sfetnicii mai departe, crește prin întâmplarea că tocmai acum se încep tocmelile de pace cu Turcii. Dacă s'ar ști că ele ajung la bun capăt, ar fi ușor. Dar acum «nu se poate pune vreun fundament nici pe asta nici pe aia»—nici pe putința înțelegerii cu Ardelenii, nici pe cea cu Turcii.

«A vedeà numai de tocmelile turcești și ardelene și într'aceea a voi să lăsăm așa pe Român e cu primejdie și grijă că el ar intra oblu în învoială cu Turcii, și tocmeala Majestății Voastre de pace ar fi cu atât mai greă. A-l deslegă de jurământ și a-i dà patenta dorită nu e nici de sfătuit nici cu cale. Dacă, de altă parte, *vrem să împlinim și punem în lucrare ceeace Majestatea Voastră s'a hotărât înainte de aceasta cu privire la Ardeal,* ¹⁾ atunci nu numai sunt zădarnice amândouă tocmelile, cu deosebire pacea cu Turcul s'ar rupe, ci Maiestatea Voastră ar putea fi învinuită, și cu dreaptă bănuială, de Turci, că a pus să se înceapă și facă tocmeala păcii numai la părere. Ba ei vor ține și vor zice că Majestatea Voastră însuș a călcat de nou pacea ce totuș ei, Turcii, au căutat-o și au propus-o». Atunci ce primejdie mare poate veni din partea lor: Ei se vor împacă ușor cu Persienii, Georgienii, cu Transilvania, ba chiar și cu Românul (n'are decât să le arate bunăvoință) și-și vor întrebuiță toate puterile asupra Țărilor Majestății Sale. S'a văzut ce greu și în silă vin chiar ajutoarele votate și învoite de Împărăție și de Potentații străini, cu atât mai puțin ar fi în stare să poarte un astfel de război Țările Împăratului singure.

O părere aproape asemănătoare, zic Sfetnicii, se poate da cu

¹⁾ «Will man auf der ainen seitten das vollziehen und ins werckh sezen, wessen sich Euer Majestätt vor disem wögen Sibenbürgen resolvirt haben»...

privire la lucrul Transilvaniei (mai sus a fost cuprinsul memoriului sosit dela Viena). «Cu toate că Majestatea Sa are deștul drept și pricină a întrebuiță puterea împotriva Cardinalului și a Țării necredincioase, totuș și timpul potrivit pentru asta a trecut, și n'am putea lăsa să treacă și cel al continuării tocmelelor, după ce Nunțul a intrat atât de mult în ele. Ascultătorii Sfetnici vreau însă să zică: Toate acestea și alte îngrijiri n'ar stă în cale, sau că n'ar fi a se teme de asemenea neajunsuri grele, și astfel vreu să meargă înainte cu năvala în Transilvania, ¹⁾—totuș atunci se ivește iarăș neputința, că cea mai mare parte a oastei din Ungaria de sus a fost chemată și e pe cale în Ungaria de jos; iar a pune vre-un temei pe cei ce au rămas acolo încă e de geaba, pentru că ei, din lipsa plății, nu se pot nici strânge nici pune în mișcare, și apoi acele granițe trăbuie să rămână apărate și ele.»

Mai socotind că și Principii Impărăției sunt aplecați spre pace, pentru a se mântui de grelele ajutoare și dări de război, părerea Sfetnicilor este, «ca tocmeala de pace cu Turcii să se facă sincer și fără vătămarea lor, și tocmai pentru aceea să se mai trăgă-neze (temporisirn) ori ce lucrare împotriva Transilvaniei sau să se prefacă, până la mai bun prilej, precum fac și Turcii.» Deci ei recomandă a se primi sfatul Arhiducelui Matthias, punând Cardinalului termin de o lună, sau cel mult șase săptămâni, până când să se încheie tocmeala. Intr'aceea se poate isprăvi pacea cu Turcii, și cugetul Cardinalului se poate cunoaște mai bine, și vor ști mai sigur cum să se îndrepteze.

«In toate aceste lucruri de căpetenie e acum că Voivodul Valahiei să fie câtva îndestulat și ținut în ascultarea (devotion) Majestății Voastre. Căci nu e îndoială, dacă el numai va auzi că Majestatea Voastră stă în tocmeală de pace cu Turcii și asemenea în tocmeală și cu Cardinalul, amânându-se afacerea lui, i va cădeă greu, i vor veni alte gânduri, și va putea fi înduplecat cu atât mai ușor spre schimbare, după cum și dă a înțelege lămurit (nit obscure) Delegatul lui. Și chiar dacă n'ar face asta, și ar fi aplecat spre stătornicie, totuș nu-și va putea ține oastea strânsă, și de aceea de lipsă va face și se va învoi la ceva, de ce altfel mai bine s'ar feri. Mai bine ar fi să poată fi ajutorat cu

¹⁾ «und derenthalben mit dem einfall in Sibenbürgen fürsichreiten wollen»...

o sumă de bani, și asta mai întâi, precum și Delegatul aci ajunge, și se cuvine ca Majestatea Voastră să nu-l lase; dar fiindcă supușii Șfetnici nu văd mijloacele pentru asta, supun lucrul binevoitoarei Sale [a Impăratului] cumpăniri». Altfel Șfetnicii țin că trăbuie dat știre lui Mihai despre tocmelile cu Turcii și Transilvăneanul și suspendarea chestiei acestuia, chiar trămițând și din partea Curții o persoană cu Delegatul lui, care să-i arăte cu graiul că au «puțină nădejde» în ajungerea la o învoială, dar au trebuit să intre întocmeli fiindcă așa au dorit și Turcii și Cardinalul. *Trebuie deci să aștepte*. Dar să știe sigur că, de se vor rupe aceste tocmeli, el va primi ajutoare; iar de s'ar ajunge la încheierea păcii, El și Fiul lui ca urmaș vor fi cuprinși în ea, după cum s'a și dat poruncă la Comisari. — «Timpul», adaug Șfetnicii către Impăratul, «va da în curând prilej și călăuz ce va trebui să se facă din partea Majestății Voastre aici sau acolo». Bănuiala și învinuirea asupra lui Basta până acum nu poate fi luată decât ca o veste, dar, fiindcă Delegatul zice că Domnul său are știrea din loc sigur și ar fi adevărată, lucrul să fie spionat în tăcere și cu istețime ¹⁾.

Citindu-i-se acest memoriu în Consiliul de Stat ținut la 4 Octobree, Impăratul puse îndată «placet»-ul său pe el, deci îl primi. Mai însemnă totuș unele vederi ale sale, anume că în lucrul Ardealului nu e de încrezut, Malaspina a mers prea departe «și s'a băgat de seamă că nici lui Basta nu-i cu drept pe Cardinalul ²⁾. Poate ar fi mai bine lucrul să fie amânat și să nu se dea încă răspuns ³⁾. Nici nu e a se lăsa numai pe Nunțiu tocmeala mai departe, ci trăbuie să i se mai adaugă o persoană, despre ce s'ar mai putea sfătui încă odată. Să se caute numai în toate ca Valacul să fie păstrat, — poate i s'ar putea ajută din banii Papei și să i se dea înainte ceva (und etbo anticipirn). Să se vorbească în privința asta cu Camera» ⁴⁾.

¹⁾ *Docum.* III 1, 334—7. La sfârșit citim în originalul din Arhiva Curții: *Propositum in Audientia 4° Octobris 1599. Praesentibus Dominis Rumpf, Trautson, Hornstein, Megger.*

²⁾ Așa cred că trebuie înțeles locul: «und man hat vermerckht das der Basta auch nit recht [?] an Cardinal will». Ori să fie: nu vrea să se apuce de el?

³⁾ «Wer villeicht besser man differirt die sach und geb noch khein beschaidt».

⁴⁾ Cele trei rânduri din urmă (dela: să se caute...) se află și la Hurmuzaki, lipsește însă cuvântul «anticipirn» p. 337. (În reproducerea lor a 2-a oară, p. 338, se află și acest cuvânt). Papst e scris Bobst. Partea cealaltă în *A. C. H.*, îndată supt iscăliturile Șfetnicilor din actul de mai sus.

Sfătuirea dorită de Impăratul și avu loc îndată, după care Sfetnicii socotesc că da, se poate răspunde lui Malaspina cu arătarea îngrijirilor lor și a temerei de primejdie. Altfel, zic ei, și așa nu e nădejde de a ajunge cu Cardinalul la vre-un capăt, căci nu pot crede ca el să se învoiască a trimite ajutoare în Ungaria de jos [cum i se cerea mai sus în memoriu] ori să facă ceva împotriva Turcului. Până atunci se va fi împlinit și vremea și apoi vor vedea ce au să facă. Lui Malaspina ei nu află de bine a i se mai da o persoană — dela ce a zis el ș'asa nu se poate întoarce ¹⁾.

«In privința Românului lucrul trebuie sprijinit, și servul Curții Marino (de bună seamă cunoscutul Ioan Marini) poate fi trimis cu Delegatul. Iar lui, Delegatului, i se poate da răspuns cu graiul, că Majestatea Sa a binevoit a porunci să se trămeată o persoană anume la Domnul lui, pentru a-i arăta voința și părerea sa prea milostivă și a-l ajutoră cu ceva bani. Deci domnii ²⁾ Sfetnici sunt de părere că, *deoarece au fost făgăduiți Voivodului 100 de mii de taleri pentru această cunoscută întreprindere*, în bani, stofe și în arme, *să i se ordonanteze acum a patra parte*, adică 25 de mii de taleri, pentru a se putea ține și a-și mulțami puțin oastea. Dar Delegatului lui nu trebuie să i se numiască suma, ci ea trebuie arătată Voivodului prin Marino, și banii să fie predați la Cașovia, pentru a scăpa de primejdie cu trimiterea lor din acest loc. — Ce mai e de arătat Voivodului, după prea milostiva Majestății Sale rezoluție, despre asta trăbuie și poate fi învățat Marino cu graiul cât e de lipsă. Și să i se dea o scrisoare de credință cu îmbărbătarea la statornică supunere (devotion), și prin el să fie ispitit, săvârșind acestea, în liniște și asupra lui Basta. Pentru bani să se vorbească și cu Camera, dar e de temut că nu va fi alt mijloc la îndemână, decât de a se scrie domnului Ungand, dacă ar putea câștiga în grabă cei 25 de mii de taleri pe bunurile ce au fost zălogite, în vremea lui Rueber, în Ungaria de sus, sau altfel. Numai trăbuie să se aibă siguranță cu banii, și Marino să ducă Voivodului îndreptățirea cu sine. (Allein mues man mit dem geltt vergewisst sein und der Marino die richtighkait mit sich dem Weyda zuebringen). Pentru rest se rămâne hotărît pe

¹⁾ A. C. H. Ferrere berathschlagung der herrn gehaimben Râth eodem die.

²⁾ Se vede capătul sfătuirii acesteia, ținută de nou la dorința Impăratului, eră notat numai de un Secretar, pentru ca răspunsul să fie întregit în acest înțeles în Cancelarie.

lângă memoriul dintâi, căci Majestatea Sa a ținut la aceasta. Dar să se împărtășască și Majestății Sale spre știință ceea ce privește pe Valac și Transilvania» ¹⁾).

Vedem dar pe Împăratul păstrându-și toată neîncrederea în izbutirea unei înțelegeri pe cale pacinică cu Ardealul—de sigur și în urma tâlcuirilor Ambasadorului Român și a stăruințelor lui - ; îl vedem nemulțămît cu Malaspina, cum spusese și Fratelui său, că a mers prea departe, când s'a pus bun față de Cardinalul că nu va fi atăcat din partea Împăratului, cât vor ține tocmelele, și peste tot că a intrat în ele așa, ca ei Ardelenii să-și pună condițiile; îl vedem mai bine dorind să nu i se dea Cardinalului nici un răspuns acum, pentru a fi feriți de întărirea făgăduinței lui Malaspina despre încetarea oricărei dușmăanii — doar chiar Basta dovedia, când lovia, acum în urmă, în Mihai, cu știrea sa de înțelegerea lui cu Principele Ardealului și cu Turcii, dovedia că nici el n'are încredere în acest Principe-Cardinal. Toate acestea dau probă că Împăratul ținea încă la planul lui Mihai ca la singurul mijloc de deslegare a lucrului Ardealului: încă se gândia cu tot de-adânsul la întrebuițarea armelor împotriva Cardinalului. Și asta cu toate că Sfetnicii cercară să-l desbată și cu neputința trimeterii de oști în Ardeal acum, după ce ele au fost chemate în Ungaria de jos. Atunci ei se văzură siliți a ține seamă de dorința Împăratului și cerură numai amânarea acestui război pe 4—6 săptămâni: ceva mai puțin de cum se cerea în memoriul lui Matthias, pentru a nu se turbură acum tocmelele de pace cu Turcii. Și-așa, ziceau ei, Cardinalul n'are să împlinească cerința de a veni într'ajutorul oastei împărătești spre Solnoc, ²⁾ și deci

¹⁾ *Docum.* III. 1, 338—9, supt titlul: Auszug aus dem Vortrag der Staatsconferenz vom 4. October 1599, vom Kaiser applacidirt. Tipărită încă odată mai înainte p. 337—8, dar aci plină de greșeli și omisiuni ce strică, de câteva ori, înțelesul. În *Arhivă* formează într'adevăr continuarea dela «Ferrere Beratschlagung». O parte din întregirile ce le-am adaus după actul din Arhivă se află verbal sau în rezumat și în *Docum.* XII, 464 sq., într'un chip însă din care nu prea câștigăm lumină —, și deosebirea între părerea Împăratului și a Sfetnicilor lui cu greu ar putea-o cineva alege. Partea ce îndreaptă greșelile eră de prisos, dată a doua reproducere, amintită.

²⁾ Un răspuns în acest înțeles a și dat Împăratul, la 9 Octob., lui Spinello pentru Malaspina, și deci pentru Cardinalul: Pentru a da o dovadă de credință să vină la Solnoc cu oastea și să se apuce de bătut și alte cetăți în aceste părți. Și tocmeala între Cardinal și Împăratul să fie mântuită până la sfârșitul lui Noemvrie. *Mon. com. Trans.* IV, 327—8.

atunci, după ce se va fi văzut și ce se alege cu Turcii, va fi plinirea vremii pentru Ardeal. Numai încât privește trămiterea unui soț în ajutorul lui Malaspina se împotrivi de tot Impăratului: e de prisos și nici nu ar avea om potrivit—a-i da un Ungur e cam cu scârbă.

Dar acesta eră tocmai lucrul ce-l priviă pe Mihai atât de aproape, ba eră lucrul lui de căpetenie. Și dela sine se iveă întrebarea, dacă el se puteă mulțami cu această situație a Ardealului. Se vede, Impăratul avu această credință, de aceea se supuse cum-păririlor Sfetnicilor săi. Doar eră în interesul tocmelelor de pace cu Turcii, și lui Mihai i se da încredințarea hotărîtă că va fi cuprins în contract, dacă se va ajunge la încheierea lui. Atunci eră mântuit de dușmanii ce-l ocoliau, de răul căroră ziceă că nu se mai poate țineă.

În fața unei privilești atât de priincioase, va fi socotit Impăratul, Mihai trebuia să se învoiască la amânarea lucrului cu Ardealul încă vre-o 4—6 săptămâni,—dacă va avea însă semne ne-îndoielnice că atunci cuvântul în faptă are să treacă. Și astea cum erau să i se deă altfel decât trimițându-i-se îndată cel puțin a patra parte din suma de 100 de mii de florinți făgăduiți, pentru a-și puteă mulțami cât de cât oștile sale.

Iar cu banii trebuia să meargă cu omul lui și Marini la Voivodul. Eră un om ce de-atâtea ori și de atâția ani tot umblase pe la el în misiuni diplomatice. Ii cunoștea sufletul doritori de fapte cari să-i lase răsufarea slobodă în vecinătate. ¹⁾ În el trebuia să aibe Mihai încredere. Sufletul Impăratului, așa se vede că socotiă el însuș și Curtea, Marini îl puteă mai bine desvălui în-naintea Voivodului. Și nu e de tot lămurit, dacă nu avea să i se pună în vedere împlinirea dorinței lui cu privire la Ardeal, execuțiunea Cardinalului cu puteri unite, la orice întâmplare, chiar dacă ar izbuti tocmelile cu Turcii. Dimpotrivă pare-că așa trebuie întâles răspunsul ce avea să fie dus Voivodului. Firește, nu putem zice că ar fi fost și gândul de a urmă astfel.

Cu totul alta eră părerea Sfetnicilor Arhiducelui Matthias. Lor încă li se ceru un memoriu în privința păcii cu Turcul, în urma scrisorii Impăratului dela 30 Septemvrie. Dacă Impăratul nu are nescar mijloacele lor necunoscute, scriu ei în acest memoriu din

¹⁾ Vezi vol. I. al acestei cărți.

9 Octobree, luând în seamă cât de puțin să pot răzîmă pe ajutoarele Potentanților străini și ce istovite sunt Țările de moștenire ale Maiestății Sale, ei îndeamnă la încheierea păcii. Află de bune punctele ce s'au trămes «Comisarilor deputați» în loc de instrucție. Au credința însă că Turcii o să facă greutăți în punctul privitor la Ardeal și Țara Românească, și cu deosebire la aceasta din urmă. Sunt de părere a nu se zădărnici încheierea, păcii din pricina asta. Și pentru Țara Românească, dacă nu merge, trebuie părăsită până și cererea neutralității. Trebuie să se mulțamească, la nevoie, chiar și numai cu rămânerea acestor Țări în starea în care s'au aflat înainte de război, cu deosebirea că Oradia nu poate fi lăsată din mâni. ¹⁾

*

Ei se răzîmau, de bună seamă, pe întăiul raport a lui Pezzen, din 6 Octobree, după începerea tocmelelor cu Turcii, raport ce trebuie să fi sosit până acuma. Comisarul își arată «nădejdea de a păstră locurile ocupate», și avea «numai îngrijirea că Transilvania și Țara Românească vor sparge tocmeala.» El mai adauge apoi ce a auzit despre planurile Turcilor: De vreme ce nu pot rămâne în aceste părți mai mult de 3—4 săptămâni—veniă iarna—vor face năvăliri spre Secen, Füllek și Ungaria de sus; vor trece Tisa pe la Solnoc și se vor țineă cât mai aproape de granițele Transilvaniei pentru a o sili la supunere. După aceea Ibraim va trece la Alba grecească (adecă la Belgradul sârbesc) pentru a merge apoi pe galere la Constantinopol. «Hanul tătar însă cu o seamă de Turci va mai năvăli în Țara Românească: vorba vine făcând socoteală fără de birtaș. Căci trebuie crezut că în această trecere a lor nu vor puteă face multă pagubă nici Ardelenilor nici Românilor, dacă numai sunt Creștini și-si vor face datoria.» ²⁾

Dar tocmelele se rupseră încă mânezi, la 7 Octobree, nu de

¹⁾ A. C. T. conv. Octb.—Deceb. f. 66—70. O copie *Ibid.* Nachtrag, f. 59—66. «Der Kays. deputierten Râthe Guetachten wegen der vorhabenden Fridens-Tractation mit dem Erbfeindt», Wfen 9 Octb. A. 99. Se ia aci în considerare și memoriul lui Reichart Strein, dt. Freydegg 6 Octb. *Ibid.* f. 44—9 și în Nachtrag, 51—58. «Deputierte Râthe» înseamnă: Sfetnici atașați pe lângă persoana lui Matthias.

²⁾ *Ibid.* f. 38—41 (= *Docum.* XII, 465). Pezzen c. Matthias. Geben in der Insell zwischen Gran und Wischedgrad den 6 Octobris 99».

răul Țării Românești și al Ardealului, căci nu se va mai spune de asta nimica, și aproape nici n'a ajuns vorba de ele ¹⁾, ci fiindcă Turcii începură atacul. La 6 arseră Maroșul (Nagy Maros, lângă Dunăre) și la 7 plecară cu toată tabăra spre cetatea Novigrad, trei miluri spre Miază-noapte. Intr'acolo fu pusă în marș și o parte însemnată a oastei creștine, la 8 Octob. La 14 a luni chizașii fură schimbați înapoi, cu toate că Hanul și Ibraim mai cereau prin scrisori noi să nu se curme tocmelile, și dușmanii veniră, la 16, iarăș înaintea Granului, unde se întorsese mai înainte încă oastea împărătească. ²⁾

De aci mai înaintară, urmăriți de oastea împărătească, spre Neu-häusel (Ersekujár), pentru a se întoarce cu toată oastea lor, la 19 și 20, spre Pesta, după ce Tătarii își întinseră prădăciunile lor mult păgubitoare până spre Nyitra și Freistadt. Toată oastea creștină, în frunte cu Schwarzenberg și Pálffy, se luă după ei, în aceeași zi de 20, crezând că i va putea opri la luptă în noaptea următoare. Nu li-a putut însă strică nimica și la 24 oastea creștină mergea înapoi spre Comarom, lăsând pe Păgani să-și caute de drum. Comandanții știau încă dela 19 a luni, dela doi pași creștini ai lui Ibraim, fugiți dela dânsul, că el își urmează marșul acasă, pentru a veni cu mai mare oaste anul viitor, și că Tătarii într'adevăr vor merge prin Țara Românească, fără a se mai întoarce iară. Pajii aduseră și niște scrisori ce au fost trimise de Cardinalul și de Mihai Vodă la Ibraim. ³⁾ Pe aceștea le cerea Impăratul, la 29 Octob. dela Pezzen, în original. ⁴⁾ Și el i le trimise la 3 Novembrie din Viena, zicându-le acum simplu: «scrisori ardelene». Se poate totuș că între ele eră una care privia pe Mihai, fără a-l face de rușine: ne gândim la cunoscuta scrisoare a lui Mamut Pașa către Osman Aga, trimis Ambasador la Mihai Vodă. Știm că el își arată bucuria că Mihai Vodă s'a învoit la pace și îmbărbătă pe Ambasador să se trudiască mai departe, pentru

¹⁾ *Docum.* III. 2, 328. Depeșa Ambas. venet. Viena 16 Octb.

²⁾ *A. C. T.* Schwarzenberg c. Matthias, Gran 7 Octb. Pezzen c. Matthias, Gran 7, 8 și 16 Octb. Matthias c. Impăratul, Wien, 10 Octb. V. și rapoartele din *Mon. Hung. Dipl.* III, 124–130. Gran, 10, 13, 16 (aceasta e o copie după scris. cit. a lui Pezzen) și Viena 11 și 16 Octb.

³⁾ *Mon. Hung. Dipl.* III. p. 130–132. Rapoarte din Gran, 20 și 24 Octb. V. și scris. lui Pezzen din 19 Octb. *A. C. T.* f. 93–95.

⁴⁾ *A. C. H.* Rudolf c. Pezzen. 29 Octb.

încheierea ei, căci și dânsul, ca prietin al Marelui Vizir, dorește ca în timpul lui «să se liniștească toate greutatețile acestor margini». ¹⁾ O copie după ea a putut să primească și Marele Vizir.— Altă încercare asupra Budei și Albei regale nu făcură Creștinii acum, neavând proviant și cară de transport, ²⁾ cu toate că Schwarzenberg se mai purtă cu gândul unui atac asupra Albei-regale și la începutul lui Novembre — se află însă la Rab. Așteptă numai să se împrăștie Turcii cari odihneau încă la Pesta cu întregul lor oaste, având, după părerea lui Pezzen, un ochiu asupra Transilvaniei. Intr'aceea Murad Pașa și primul Curtean, adevărat Chehaia lui Ibrahim, au mai trimis, în numele acestuia, la 28 Octobrie, o solie cu îmbiere nouă pentru tocmeli de pace asupra căreia aveă să se aștepte de nou avizul Impăratului. ³⁾ Până atunci Pálffy răspunse și el arătându-și nădejdea că Dumnezeu va întoarce toate în bine — acum lucrul a fost stricat prin năvălirile prădalnice ale Tatarilor. ⁴⁾ Impăratul își dă răspunsul către Frate-său la 13 Novembre: să se țină tare de punctele ce li-a dat din început, de unde să nu se abată fără știrea lui. Comisarii i poate deci trâmite iar la Gran—nu îngăduie să vină Turcii la Curte, cum socotiă Pezzen — dar să se spună lui Murat Pașa și Chehaiei că nu se vor apucă de nou de tocmeli, până ce nu vor aveă siguranța că Turcii și Tătarii au plecat înapoi la odihnă. ⁵⁾

Pe când scria Rudolf, cerința aceasta eră împlinită: La 9 Novembre Pálffy puteă raportă din Gran, că ieri dimineață tăbăra turcească a fost rădicată și oastea se duce spre Petrovaradin, unde s'a poruncit să se facă pod. ⁶⁾

Cu asta eră sfârșit războiul Impăratului cu Turcii în anul ăsta,

¹⁾ *A. C. H. f. dat; traducere de Negroni. E tipărită întocmai în Docum. XII, 462. Nu avem altă cunoștință asupra ei, dar datele cunoscute că și cuprinsul și hărțile printre cari se găsește ne îndreptătesc a o socoti de cece am socotit-o. Cf. mai sus, p. 244.*

²⁾ Scrisoarea dela 16 Octb. a lui Pezzen.

³⁾ *A. C. H. Pálffy c. Matthias, Gran, 28 Octb. Pezzen c. Rudolf, Viena, 4 Novembre.*

⁴⁾ *A. C. H. Pálffy c. Marele Vizir. Adnex la scris. lui c. Matthias. Gran, 8 Nov.*

⁵⁾ *A. C. H. Impăratul c Matthias. Pilsen 13 Nov.*

⁶⁾ *Ibid. Pálffy c. Matthias. Gran, 9 Nov. Cf. și A. C. T. f. 107—116, și special f. 107—108 și 114—116. Diferite «Avisi» dela Pálffy, nesemnate, și Pezzen c. Imp. Viena 9 Nov.*

fără fapte aproape și fără încordări. Și Ibraim numai într'atâta nu se învrednici de soartea lui Mohamed Sătârgi, a cărui viață fu însărcinat Aga Ienicerilor s'o stingă, în primăvară, la Belgrad, încât nu perduse nimic -- lui Sătârgi i-a scăpat Ardealul aproape din mâni prin aceea că n'a putut lua Oradia. ¹⁾ Și totuș, și dela Ibraim se putea aștepta ceva: pe cât spionase un om al lui Basta, el aveă 47 mii de oameni cu sine. ²⁾

*

Această desfășurare a întâmplărilor războinice nu-și ajunsese capătul, când plecau dela Curtea din Praga sau din Pilsen Ambasadorul lui Mihai și Marini. Dar ruperea tocmelelor de pace cu Turcii îi eră negreșit cunoscută încă atunci Impăratului. Matthias i-o împărtășise la 10 Octobree dela Viena. ³⁾ Deci Rudolf nu mai aveă nici o pricină de a se abate, în răspunsul ce trăbuiă dat lui Mihai Vodă, dela hotărîrea luată după ascultarea Sfetnicilor săi, la 4 Octobree. Un răspuns și învățătură în înțelesul cunoscut trebuiă, firește, să aibă «omul Valacului» și cu «Ragusanul» ce ajunseră la Viena în 22 Octobree, ⁴⁾ atunci, când Ambasadorul Domnului putea fi în bună voie acasă, cum și avuse poruncă. De ce fură ținuți atâta nu putem ști: poate eră până să vadă ce mers iau tocmelele cu Turcii. Scrisoarea de credință a lui «Ioan Marino, Curteanul nostru împărătesc» (auleae nostrae caesareae familiaris), e datată, ce e drept, din Pilsen 6 Octobree, dar el și soțul său, care aflăm că eră earăș «tesaurariul» lui Mihai, nu vor fi plecat din Praga sau Pilsen înainte de 16, ci chiar mai târziu, judecând după timpul sosirii lor la Viena. Ea nu făcea decât să arăte lui Mihai dorința Impăratului de a rămâne statornic pe lângă el și Creștinătate, și de «a aștepta» dela dânsui «ocrotire de uric, ori ce s'ar întâmplă». ⁵⁾ Las' că trămisese Matthias, în timpul trecerei acestui Ambasador prin Viena la Praga, la sfârșitul lui Septembrie, pe Aloisie Radibrat, căruia i-a dat 500

¹⁾ Vezi mai sus, p. 115.

²⁾ *A. R. Exped.* 202, f. 117 Oct. 21.

³⁾ *A. C. T. Matthias c. Rudolf.* 10 Octb. (original).

⁴⁾ *Docum.* III. 2, 328. Raportul Ambas. Duodo. Viena 23 Octobree.

⁵⁾ *Mon. com. Transv.* IV, 326-7. Rudolphus Vaivodae Valachiae, Pilsnae 6 Octobris.

de taleri de drum. Eră tot de teama că se va clătina în credință. ¹⁾ Poate se căia acum Arhiducele pentru răspunsul necuviincios ce a dat câteva zile mai înainte lui Basta, pentru alte misiuni ce ar fi să mai vină dela Mihai. Știm că-l învinuise de a fi slobozit acasă pe Pribék și Székely cu vorbe prea dulci pentru Mihai Vodă. Misiunea cea nouă ce trecea la Impăratul i va fi slujit lui Matthias de dovadă, cât de mult se înșelă în prețuirea purtării Voivodului. Dar aceasta nu putea însemnă nimic față de răspunsul hotărît ce Mihai trebuia să aștepte cu neastâmpărată sete în urma ultimului său trămes la Impăratul. Și totuș această Ambasadă nu plecă din Viena decât cătră sfârșitul lui Octobree. La 26 a luni, Impăratul, răspunzând unei scrisori a Fratelui său Matthias din 20 c., zice privitor la Mihai Vodă: «Cumcă el se află în primejdie și în cea mai mare lipsă aceasta nu numai că o putem cumpăni ușor și noi, ci ni-au sosit și raporturi aproape tot asemenea cum ne împărtășiți iubit D-voastră acum. Și deaceea e drept că am fi de tot aplecați a-i ordonanță Voivodului de rându asta un astfel de ajutor în bani, cum ne sfătuiți și ne dați a înțelege iubit D-voastră.» Dovadă că mai sosise acum deosebit și la Matthias altă misiune, fie de-a dreptul dela Mihai Vodă, fie dela un prieten al lui, cum ar putea fi Arhiducele Maximilian, — sau chiar numai împărtășiri asupra situației lui grele, trimise prin mijlocirea lui Mihai Székely, Căpitanul din Satmar, bunăoară. ²⁾ Ba părerea din urmă poate fi chiar cea mai aproape de adevăr. «Deoarece însă», zice Impăratul mai departe, «pentru acuma nu ne-am putut aștepta la așa mult, mai ales că din banii ce a putut câștiga Ungnad trebuie să fie împăcate negreșit și alte cheltuieli, deci rămănem încă odată pe lângă hotărîrea noastră trecută, anume, ca să se plătească Voivodului acum, din ceeace i-am făgăduit mai înainte, *de și cu alte*

¹⁾ *Docum.* III. 2, 326. Depeșa Amb. ven., Viena 2 Oct. (Dar în aceeași zi vestise și de trecerea la Impăratul a cunoscutului Ambasador Român, cunoscut după misiune, nu după nume): «Ha anco Sua Altezza in altro punto spedito un raguseo in Valachia con molta diligenza, al quale hanno dato cinquecento taleri per il viaggio, et si crede sia per mantenere in devotione quel Voivoda.» Iar în *Arh. Răz. Regist.* 203, f. 366, (Rubr. Partey-Sachen) aflăm, fără dat, dar după o notiță din 29 Septb. 1599, ca un adaus făcut de altă mână: «Credentiales für Aloysium Radibrad»; și pe margine: «Michael Vaivodae, Radibrad Aloysius.»

²⁾ Totuș Pezzen se jăluia la 16 Octb. din Gran : că de Transilvania și Țara Românească nu se mai aude nici o vorbă. V. scris. lui cit., la urmă.

condițiuni (gleichwol mi andern Conditionen), a patra parte, care face 25 de mii de taleri. Și nu ne îndoim că, de oarece suma asta e gata la Cașovia și poate fi luată în orice ceas (pentru ce și dăm cuvenita poruncă plătitorului nostru de război — Veldtzallmaister — din Ungaria de sus), Voivodul se va îndestulă de data asta și va așteptă mai mult cu alt prilej. Mai mult trebuie avut grijă acum ca *Ambasadorul să plece îndată, dupa ce Marino, expedit fiind de timpuriu de aici, va fi ajuns acolo, și să ducă banii Domnului său pe o cale sigură (durch sichere mitl). Pe lângă asta să-i facă amândoi cunoscut binevoitorul nostru gând (unsere gnedigiste Intention) cu graiul. Drept aceea iubit D.-voastră să luați măsuri, dacă nu s'a făcut asta, ca mai ales Marini să fie însărcinat a merge răpede. Pentru rest i s'au dat lui Basta și Székely (Zäggl) poruncile de lipsă, așa că urmarea e a se așteptă într'un fel sau într'altul.» Pe bucățica de hârtie pe care e indelat sigilul citim apoi, că scrisoarea a fost împărțită lui Pezzen, și el a raportat că Marino a și plecat. ¹⁾

Insemnarea lui Pezzen trebuie să fie din timpul când sosi scrisoarea împărătească la Viena. Matthias încă nu știă, dacă Marini și-a primit scrisorile de lipsă dela cei în drept, de bună seamă dela Cameră, fiind vorba de bani, și spuse lui Pezzen să grăbiască plecarea lui și a Ambasadorului domnesc. Iar el putu raportă întâmplarea petrecută — fie că plecară atunci, sau că erau plecați când primi Pezzen însărcinarea sa. Și cum că așa și nu altfel s'au putut petrece lucrurile dovedește faptul că Marini se află la 5 Novembre în Cașovia, de unde scriă că va plecă mânezi cu banii. ²⁾

Abiă plecară Marini și Deputatul lui Mihai Vodă, «Vistierul» său, care poate fi tot Stoica, ³⁾ cel ce fusese și la sfârșitul lui Iulie la Impăratul, și iată că sosi la Viena, la 30 Octobree, un Curier anume dela Mihai Vodă, vestind că Domnul a și intrat în Ardeal cu 30

¹⁾ A. C. H. Rudolf c. Matthias, Pilsen 26 Octb. Iscălit și Klainsträtll. Pe partea adresei, afară de cuprins, ceva mai jos: «Das weitter kheiner erledignug 5. 9^b: 99» (? = Nov. 1599). Partea ce ne privește, afară de nota asta și de cea prețioasă de pe hârtiuța sigilului, și în *Docum.* XII, 473.

²⁾ *Docum.* III. 1, 345. Marini c. Impărat. Cașovia 5 Nov. Cu unele schimbări, mai mult stilistice, și în *Docum.* XII, 491 (document din Innsbruck). Deci insemnarea cit. în nota de nainte că «mai departe nu trăbuie rezolvat» poate privi numai restul banilor până la 100 de mii, după ce acum la «5 Nov.» lucrurile se schimbaseră.

³⁾ Mărturia lui Bethlen, IV, 315, nu e dovadă: par'că e vorba de prima lui misiune, de și e pusă «în aceleași zile» cu mis. I. Mihalcea în Ardeal.

de mii de ostași și a cuprins Brașovul. El cerea să fie ajutat cu 8000 de soldați. Acestea i le spuse Ambasadorului venețian însuș Arhiducele Matthias dela care eșia din audiență îndată după 6 ceasuri sara ¹⁾. Fără îndoială că Pezzen știa despre toate astea când scria, în aceeaș zi de 30, Impăratului, povestindu-i despre desfacerea Regimentului Fratelui său, despre starea rea a sănătății celor mai mulți ostași năimiți (Knecht) din Ungaria de sus, cum a adus știre de-acolo Căpitanul Haymer, despre dorința lor de a li se da drumul, după ce nici la Basta nici la cei doi Căpitani pământeni nu află ascultare și credit, ²⁾ cu atât mai puțin pot câștiga proviant dela Colonelul Oradiei, Paul Nyári, care avea cârma cetății încă din timpul când ea fu predată de George Király lui Maximilian, de odată cu intrarea corpului lui Redern în ea ³⁾. Apoi Pezzen mai spune că sunt împrăștiați: 500 de oameni, garda lui Basta, au fost trămeși la Füllek, trei steaguri sunt pe drum între Oradia și Cașovia, ceialalți stau încă la Oradia. Asta pentru a înțelege ce puțin putea fi vorba acum de a se da ajutor lui Mihai cu oaste dela Basta. Dar alta e ce ne îndreptățește să zicem că această de pe urmă cerere și misiune din partea Domnului nostru eră cunoscută lui Pezzen când își scria scrisoarea. Ba mai mult ea ne va arată pe Pezzen, cum a tot fost, doritor de a vedea planul lui Mihai faptă și stârnuind acum de nou pentru aceasta, cu toată starea rea a oastei din Ungaria de sus. «Majestatea Voastră împărătească, aflați», scrie el tot acolo, «din expediția Alteței Sale princiare [a lui Mathias], ce au sosit din Ardeal și Țara Românească prin Curieri anume. Și dacă astfel e situația în Ardeal, cum scrie Nunțitul Malaspina, Valachul nu trebuie părăsit, și nu trebuie perdut prilejul ce Dumnezeu îl îmbie Majestății Voastre împărătești prin el. Căci, după părerea comună a tuturor, Cardinalul și Bathoreștii în veci nu se vor tocni și nu vor încheia nimic drept cu Majestatea Voastră împărătească» ⁴⁾.

¹⁾ *Docum.* III. 2, 328. Raportul Ambasadorului, scris în momentul întoarcerii sale dela Palat. Matthias i-a spus: «che poco prima gli era arrivato un corriero in diligenza»...

²⁾ Așa pot înțelege pasagiul: Bitten umb Gottes willen umb die abdan-
kung, und haben bei den Herrn Basta, der beiden Landstenden weder
Gehorsamb noch Credit haben solln(sic!)...

³⁾ Spontoni, *Hist.*, p. 67—8. Raportul lui Redern în *Tört. Tár*, 1878, p. 115.

⁴⁾ A. C. T. f. 102. Pezzen ad Rudolf, Wien, 30 Octb. (orig.).

Capătul celei din urmă misiuni românești la Impăratul (nu a acesteia a Curierului sosit la 30 Octobree) a fost, după toate câte am văzut, că i se trăsese Voivodului, târziu de tot, 25 de mii de taleri, pentru a-și mai îndestula cât de puțin oastea, și făgăduința de a-l ajuta din cealaltă parte, peste vre-o 4 săptămâni, să-și săvârșască nesmintit dorul de răsturnare a Domniei Cardinalului din Ardeal pe care să-l cuprindă pentru Majestatea Sa.

Mai mult, simțământul oamenilor Curții eră, când sosi prima știre că Mihai într'adevăr a intrat în Ardeal, că aceasta a făcut-o pentru a împlini «ceace are poruncă dela Majestatea Sa Imp.», că a năvălit «pentru Majestatea Sa Imp.»¹⁾ Ba chiar și bănuirea lui Basta și învinuirea ce Mihai Vodă îi aduse fu luată în seamă: La 10 Octobree Impăratul însărcină pe Mihai Székely, Colonelul de Satmar, să spioneze pe Administratorul Ungariei de sus pentru a afla dacă e ceva adevăr în «bănuiala» ce «i-a fost aruncată de unii», despre înțelegerea ce ar fi având cu Cardinalul Báthory.²⁾ Totuși Basta va scrie Impăratului, după ce știa de năvălirea lui Mihai peste munți, la 31 Octobree și 1 Novembre, că va pleca Marți, în 2 Novembre, cu 4.000 de ostași pentru a da ajutor Valahului, fie că războiul lui s'a făcut «la timp potrivit sau nepotrivit. Noi din partea noastră», încheie el, «nu vom lipsi a face cât suntem datori»³⁾.

Nu vom putea ști niciodată dacă aceste vorbe eșiau din inimă curată. Cuprinderea Ardealului s'a isprăvit cu mult mai răpede, decât se așteptă Basta și Curtea dela Viena și Praga-Pilsenă în acest timp al primelor știri de începerea războiului. Ea eră terminată când Basta își scria scrisoarea dela 31 Octobree. Și atunci se iviră alte nevoi și alte interese. Dar cum s'a mântuit acest lucru așa de ușor?

*

Politica de trăgănare a Impăratului și cu deosebire a celor din jurul lui eră prea bine cunoscută lui Mihai-Vodă decât să fi putut pune deosebită nădejde în isprava celei din urmă misiuni trimise la Curte, cu atât mai puțin în grabnica ei ispravă. Și nădejdea trebuia să-i scadă și mai mult, când vor sosi Deputații ce se aflau

¹⁾ A. C. H. Memorial, iscălit de Rhazensteiner. 3 Nov. 1599.

²⁾ A. C. H. Rudolf c. «Säckhl». Pilsen 10 Octb.

³⁾ A. C. H. Basta c. Impărat. Cassovia, 31 Octb. cu un postscript din 1 Nov.

în 15 — 16 Septembrie la Cașovia, Pribék și Székely. Ei — dacă nu chiar Trămesul său ce plecă acasă la 11 Septembrie dela Basta ¹⁾ — aduseră Voivodului știrea, pe la 23 Septembrie, când puteau fi ajunși acasă, că oastea nemțească care înaintase până la Careii-Mari (ad oppidum Karolly), la hotarale Transilvaniei, a fost întoarsă înapoi și trimisă la Strigoniu. ²⁾ Știm că, tocmai fiind ei acolo, Basta primi porunca lui Matthias din 11 Septembrie de a trimite acei călăreți și alte oști ale sale («în Ungaria de jos»). ³⁾

Dar asta nu însamnă pentru Mihai-Vodă să-și schimbe hotărîrea și să se dea cu adevărat pe partea Turcilor, cum amenință pe Împăratul, ci numai ca el să-și împlinească planul și singur, până mai e timp. I cunoaștem starea cu vecinii în această clipă: e întocmai cum i va plăcea chiar lui să fie povestită la Curte. Basta nu se mișcă din Cașovia la termenul hotărît pentru intrarea lor în Transilvania, pe când «Voivodul a venit sub munți», va raporta Radi-brat, la 29 Novembre, după spusa Domnului. Asta dovedia că Generalul credea ce i se scria din Transilvania și se lăsă a fi înșelat de Cardinalul: In faptă acesta se prefăcea a se umili față de Împăratul, și în acelaș timp avea înțelegere cu Giuselgi Mehemet Pașa ce stă cu 15 mii de oameni la Dunăre—e cunoscutul Mamut Pașa — și cu Ieremia Vodă pentru a năvăli asupra sa, asupra lui Mihai. Ei vreau să 'l prindă și să-l trămeată la Constantinopol, iar Țara s'o dea lui Ștefan Báthory, Fratele Cardinalului. (Nu face nimica dacă Fratele lui Ieremia, cum știm până acuma, câștigă un rival, situația pentru Mihai rămâne aceeaș. Și nu trebuie uitat că, în momentul când spuneă acestea, Domnul căută pricină îngreunătoare pentru Cardinal). Această hotărîre împotriva sa o luase Cardinalul cu Ieremia și cu Turcii, va spune iarăș Domnul, cu

¹⁾ Vezi scrisoarea cit. a lui Basta, dela 12 Septb. *A. C. H.* Bănuiala că acest Curier a putut aduce știrea din text se razimă numai pe faptul că, înainte de plecarea lui, Basta știă că Mihai n'a intrat în Ardeal, precum i vestise chiar printr'acest Curier, sosit acolo la 7 Septb. Pentru cealaltă părere e însă mărturie.

²⁾ Raportul lui Darahi. *Docum.* III. 1, 428. El spune anume că știrea i-a fost adusă «prin Cursorul» care a dus scrisoarea de mijlocire în folosul Cardinalului; și mai sus am arătat că acesta putea fi unul din Deputații Székely și Pribék, ori cel puțin unul în acelaș timp expediat.

³⁾ Această nu ne împiedică a socoti că Basta a putut spune încă înainte Curierului plecat la 11 Septb., ce are să fie, căci el eră pregătit la această chemare. V. mai sus. resp. *A. R. Regist.* 203 f. 86, 24 August.

deosebire după ce a venit la Principele Ieronim Slatanich dela Praga, și i-a descoperit tot ce s'a tocmit dânsul cu Impăratul pe ascuns. ¹⁾ Slataniei ar avea să fie «Raguzanul» dela care Principele încă mărturisise, în prima audiență a lui Malaspina, că a aflat secretul. Intâmplarea va fi povestită mai târziu și de Guvernatorul Albei Regale, Conte Isolano, cu numirea tot de «Ragusan» a descoperitorului. El ne va adevăra asemenea și faptul că Principele-Cardinal «lucra la ruina lui» Mihai «prin mijlocirea Polonilor și a Turcilor, având de gând a da acea Țară lui Ștefan, Fratelui său». ²⁾

Și tot la acest capăt ajunge și povestirea celor dintâi Delegați ai Voivodul la Curte, după săvârșirea faptei, judecând după «însemnarea scurtă» (Khurtze Verzeichnuss) ce se luă aci pe temeiul spuselor lor. Cardinalul a făcut, vor zice ei, atât față de Impăratul cât și față de Domnul lor mărturisiri deosebite de cum a lucrat aievea. Dovadă scrisorile lui prinse ce se află în mâna Maiestății Sale. El s'a străduit ca Mihai-Vodă să poată fi ocolit de o parte de Turci, de alta de Moldoveni și Tătari și de el, de Cardinalul însuș, pentru a fi dat în mâinile Turcilor. ³⁾ Asemenea pricină va arăta și preotul Stan la Cașovia, în 5 Novembre, care va fi trames de Mihai după banii ce-i aducea Marini. ⁴⁾

Cunoștința de a se găsi într'o stare ca aceasta putea să spăimânte pe un om slab și să-l facă a stă, cu armele bune ce avea, numai gata de apărare, dacă n'ar fi chip de a-și îmblânzi cumva dușmanii. Pe Mihai trebuia mai bine să-l atâțe. A îndulci inima unuia se gândise și el de mult, a aceluia pe care nu-l putea sfărâma, și față de care închinarea nu însămnă de fel umilință. El avu eroismul stăpânirii de sine în așa măsură, încât primi semnele Domniei din mâinile Ambasadorilor Turci, în momentul când des-

¹⁾ *A. C. H.* (= *Docum.* XII, 518—19). A. Radibrat c. Matthias. Alba Iulia, 29 Nov. 1799. Cf. și știrile însemnate de Bongars în *Docum.* XII, 401. După această mărturie Mihai află acest lucru în urmă, când era în Ardeal. Într'o scrisoare a lui Ungnad, din Cașovia 12 Dec. 1600 se vorbește de trebuința de a se pedepsi aspru *Slatarisch*, (care umblă slobod la Făgăraș, contra dispozițiilor lui), «căci el a descoperit Cardinalului, prin trădare, că Maiestatea Voastră dimpreună cu Mihai vrea să năvăliască în Ardeal. *Docum.* XII, p. 1111.

²⁾ *Docum.* XI (cules și publicat tot de Iorga), p. 383—4.

³⁾ *Docum.* III. 1, 364 (= *Mon. com. Tr.* IV, 329—30).

⁴⁾ *Docum.* XII, 488—9.

coperi că altul primia tot dela ei semnul de a-i lua viața, cu răsplata Domniei. Dar asta o făcea numai pentru a putea începe lupta de răsturnare a celorlalți doi, cari față de el erau niște pitici, dar în stare, din locul bun unde se aflau și cu prietenii ce-i aveau, a-i stânjeni munca lui creștinească. Atunci trebuia odată să fie înțeles și de acela în folosul căruia, cel puțin tot atâta cât în al Țării sale și al său, își întocmise cu adâncă chibzuială planul său mare. «*Nici Impăratul Turcilor nu a ocupat aproape toată lumea*» (totum fere orbem), lasă el să se spună Impăratului, prin Decembre, «*decât că a făcut legătura cu unul dintre dușmanii săi, până când a bătut pe celalalt, și bătându-l și-a întors apoi armele împotriva celui dintâi.*» ¹⁾

O datorie de frunte avea acum Mihai Vodă: Să-și ametească dușmanii, mai ales pe cel întâi la rând, așa, încât să nu i mai poată înțelege gândul. Lucrul era greu, după ce până de curând i se știau legăturile ce-au avut cu Impăratul pentru săvârșirea planului său ²⁾. Apoi oastea cea multă ce o strânsese toată primăvara și vara, din toate părțile Răsăritului, încă nu se putea ascunde, și trebuia să aibe o țintă hotărîtă. Până de curând avea chip să spună că e de răul Turcilor, dar acum stau de mult în tocmeală cu ei atât Cardinalul cât și dânsul. Ba Ardeleanul știa că o misiune turcească se află la Domnul nostru. Totuși aceasta nici acum nu făcea greutate: Mihai Vodă putea iarăși zice că o ține prinsă. Mai mult încă, el apucă prilejul să și dovedească Transilvăneanului că nu e împăcat cu Turcii, după cum tocmai îi detese «ordin» el însuș, la îndemnul lui Malaspina.

Indată ce știa că oastea lui Basta e chemată pentru a lucra împreună cu cealaltă oaste împărătească din Ungaria, la Strigoniu, Mihai ceru voie Cardinalului să treacă și el cu ai săi prin Ardeal, într'ajutorul acelor oști. Trămeși au fost cu această însărcinare doi dintre Boierii cei mai de căpetenie: Vistierul Dămian și Preda. Ne aducem aminte că Domnul a mai cercat odată cu apucătura asta, în primăvară. Acum ea era și mai la locul ei:

¹⁾ *Docum.* III, 1, 433. Raportul lui Darahi.

²⁾ Szamosközy IV, 104. Quapropter Michaeli vaivodae negocium dedisse divulgatum est, ut quam commodisimus occasionebus posset, ad occupandam Transilvaniam omnes vires converteret. Totuș el adauge indată: «Haec clandestino inita consilia Andream Cardinalem latebant»... Altfel vezi cele povestite la alt loc mai nainte asupra lucrului ăștia, p. 220 și 223—4.

Mihai eră, chip, supusul lui Andrei. Țsta i ceruse mijlocirea sa pentru a fi primit în ocrotirea Împăratului. Cu ce se putea el mai mult învrednici de iertarea Împăratului pentru primirea pe nedrept a Domniei Ardealului din mâinile lui Sigismund, decât dându-i ajutor și el? Tot atâta eră, dacă-și lăsă Vasalul să treacă la oastea împărătească. Ambasadorii cari sosiră către sfârșitul lui Septembrie, poate încă la 25, la Alba Iulia, mai aveau să spună acuma anume: «că Mihai Vodă a fost chemat în Ungaria într'ajutor din porânca (iussu) Împăratului Rudolf» ¹⁾.

Ori cât de subțire eră așa cu care se cosia acoperământul menit să învăluie năvala lui Mihai Vodă în Ardeal, ea totuși eră prea albă, decât să poată trece nevăzută de Principele-Cardinal. El răspunse că oastea creștină e departe de a se afla în atâta strâmtoare, încât să fie trebuință de ajutorul lui. Ci, dacă vrea să ajute Creștinilor, să treacă mai bine Dunărea cu oastea sa, dându-le lovitura în spate, și atunci Turcii vor fi siliți a părăși Ungaria și a se întoarce să-și apere vetrele ²⁾. Bine, Domnul se prefăcù a primi propunerea,—mai nainte se rugase doar singur de Principele să-i dea voie a face această năvală, ca să nu pricchapă de ce-și adună oastea, dar nu i s'a dat ³⁾, la ce trăbuiă să

¹⁾ În notele sale din vol. IV, p. 104, Szamosközy ne dă acest dat: «25 Septembris missi sunt a Valacho ad Cardinalem duo legati boerones»... Și socotim că el trebuia să aibe datul sosirii lor la Alba Iulia. În vol. II. însă el scrie: «sub exitum mensis Septembris.» Cf. Bethlen, IV, 319—20.

²⁾ Szamosközy, IV, 104—5 și II, 274—5. Isthvánffy, p. 477.

³⁾ Raportul citat al lui Radibrat din 29 Novembrie: Mihalo V-da ritrovandosi a mal termine et vedendo che l'aiutto di Sua Mtta non si apresava et che non poteva esser al tempo la qual molto bramava, lui desperato dal statto et della vitta et del fiolo, moglie et faculta *finse* eser in pace con il Gardinale facendo vista di non saper niente di tal preparamenti [degli inimici contro di se] et perho cerco licenzia dal Cardinale con gran istanza per passar dal altra parte afine di potere far la ricolta del suo esercitto senza che costoro havessero suspetto, laqual licenzia mai li volse conceder, ma per la gran istanzia che fu fatta non potte manchar di non consentirle»... Mărturia lui Szamosközy că Andrei Cardinalul a cerut lui Mihai să treacă Dunărea și cea a Domnului către Radibrat că dânsul s'a rugat de Principele să-i dea voie stau portivnice în față. Ele se împacă însă, când vom pune rugăciunea Voivodului pentru licență mai în vară, pe timpul scurt după cealaltă rugăciune pentru voia de a trece prin Ardeal în Ungaria, (cf. p. 168 sq.) despre ce el nu face mărturisire lui Radibrat; și apoi indemnul Principelui de a face excursia în Turcia pe timpul misiunii lui Damian și Preda, când Cardinalul tocmai intrase în tocmeli mai serioase cu Împăratul. Aceasta n'o

se fi aşteptat Voivodul—ar fi stânjenit planurile Cardinalului de a câştigă dela Turci prin tocmeli Țara Românească pentru Ardeal. Acum, când îndemnul i veni chiar dela Cardinal, Mihai folosi prilejul pentru a-i mai cere voie să cumpere dela oraşele săseşti lucruri de trebuinţă pentru oaste şi pentru război: dobe, arme, steaguri şi alte celea. Şi Cardinalul i îngădui cumpărătura şi-i mai trăsese multe lucruri şi în dar. Afară de asta el dete voie să treacă de nou în Țara Românească Căpitani vestiţi Unguri, ca fraţii George şi Grigore Maco şi Franţ Lugasius, adecă Logojanul, cu ei şi feciori de rând doritori de câştig prin munca cu armele¹⁾, cu deosebire Săcui cu cari avea înţelegere (correspondenz),²⁾ sporind astfel Corpul unguresc al oastei lui Mihai-Vodă care i-a slujit şi până aci în războaiele cu Turcii³⁾.

Toate acestea dovedesc că Andrei Báthory nu mai avea nici o îndoială în Voivodul Român. El trăsese doar un om al său «de inimă mare şi înţelept,» pe Săcuilul Toma Ciomortani, cam în acelaş timp, când se întorceau acasă Boierii Dămian şi Preda, pe la sfârşitul lui Septembrie, ca să-i aducă răspunsul şi să spioneze de aproape pe Mihai-Vodă, nu numai după ce zice, ci şi după ochi şi toată înfăţişarea lui. Şi Voivodul i-a arătat o prietenie curată, fără nici un semn de viclenie, şi s'a făgăduit a împlini tot ce i se cere⁴⁾. Si răpede l-a lăsat să se ducă înapoi: Sâmbătă sara, la 2 Octobrie, sosise la Ploeşti şi Duminecă, înainte de zorii zilei, a plecat⁵⁾.

putea mărturisi Mihai—şi-ar fi luat îndreptăţirea atacului asupra Ardealului ce tocmai vrea să-l motiveze: căci da dovadă că a ştiut precum Cardinalul într'adevăr a apucat calea cea dreaptă. Destul că el recunoaste că în urmă i-a dat voie, dar numai în urma stăruinţelor lui şi mai mari.

¹⁾ Szamosközy, II, 272. *Vita Thomae Borsos* in *Erdélyország tört. Tára* II, 24. Cf. Istvánffy, *Historia*, p. 477.

²⁾ *Decum.* III, 1, 354. Khurtze Verzeichnüs aus der Wallachischen Abgesandten Relation». . . . de prin Nov. 1599. Aici se spune anume că Săcuii veniră la Ploeşti, unde Mihai şi-ar fi mutat oastea dela Bucureşti abiă la 17 Octobrie.

³⁾ Szamosközy II, 289: «quos ille ex Ungaria et Transylvania conquistos magnis stipendiis fovevat, eorumque forti opera adversus Turcas *hactenus* usus erat».

⁴⁾ Szamosközy, II, 269—70. Ce mai spune Sz. la acest loc s'a petrecut altă dată, cum vom vedea.

⁵⁾ *Ibid.* IV, 109. «Az tracta mi volt nem tudom, Szindy Iános füember irásából irom». Asupra datului zice «5 sau 6 Octobrie», dar fiindcă numeşte şi zilele Sâmbătă şi Duminecă, am trebuit să îndreptez. Dat vechi s'ar potrivei Sâmbătă cu 6 Octb. Dar timpul plecării arătat în nota 4, şi faptul că

Curând după el a trebuit să vie la Principele Banul Mihalcea, cel care mai mult ar fi îndemnat pe Mihai la cucerirea Ardealului, și cunoscutul George Raț. Ei veniră să ceară și ei mărturisirea publică a credinței Ardelenilor către Domnul lor și către Țară, în schimbarea asta a lucrurilor, când oastea română avea să plece, chip, peste Dunăre. Și Cardinalul se grăbi a-i da lui Mihai toată încredințarea și a-i făgădui cu sfințenie că dela spate va fi bine păzit și nici o grijă să n'aibe. Ținta a fost, bine înțeles, să-l facă prin asta pe Cardinalul a nu crede nici decum sgomotului ce tot umblă asupra adevăratului plan al Domnului, și să-l legene și mai frumos în credința păcii. Apoi a mai fost și pentru spionare ¹⁾.

În ziua de 23 Septembrie Principele ardelean dă ordinul de adunarea oastei Țării, «fără nici o zăbavă», în câmpia dela Săbeșul săsesc, șasă mii de pași dela Alba-Iulia. El spunea că face această schimbare în scrisoarea sa dintâi prin care i-a chemat la Cluj — pentru «anumite și de căpetenie pricini» ²⁾. Dovadă că Principele auzise acum, după întâia frică de sgomotul întâlnirii lui Basta cu Mihai în Ardeal, că Basta și-a întors spre Apus oastea trameasă la granițele ardelenene — cu toate că Curierul lui Malaspina eră slobozit tocmai în aceeaș zi de 23 Septembrie. El nu avea acum grijă nici cât despre Basta ³⁾.

Astfel, când veniră Mihalcea Banul și Raț în Ardeal pentru a mai câștiga, pre bani, câțiva Căpitani Unguri și feciori de rând pentru oaste, precum și îngăduința cumpărăturilor cunoscute —

după el au mai fost trimiși și alții la Voivodul nu îngăduie a primi acest dat. Bethlen IV, 333 pune această zi pe 11, arătând și el că eră Sâmbătă — die undecima mensis Octobris, quae fuit Sabbati — ce nu-i cu puțință, iar Szádeczky, p. 65, o pune pe 9 Octb.

¹⁾ Szamosközy, II, 283—6. El zice că Ambasadorii Români ar fi venit în Ardeal «paucis ante conflictum diebus, una cum Georgio Palaticz, quem Andreas pridem ad Valachum miserat». Mai sus, unde am studiat misiunea lui Palaticz, am arătat că el a trebuit să fi venit la Domnul Român în prima jumătate a lui Septembrie. Să fi stat atâta în Țară? Atunci trebuia prin alteineva să fi trimis actul despre isprava misiunii sale de atunci. Mai curând ar fi de crezut că va fi avut o însărcinare nouă. Se poate însă să fie și o greșală a Cronistului arătarea că s'a întors cu numiții Deputați Români de odată.

²⁾ Mon. com. Trans. IV, 321. Chemarea la oaste numai decât și invitarea la dietă pe ziua sfântului Luca, 18 Octobree. — Depărtarea Sebeșului săsesc (Mühlbach) de A. I. o dau după Szamosközy, II, 270.

³⁾ Vezi mai sus, p. 249.

căci asupra lor rămâne însărcinarea asta, judecând după urmarea misiunilor — ei mai avură, firește, și menirea să ceară lămuriri asupra adunării oastei ardelenene. Și cea mai bună lămurire li se dete: după ce nu mai aveă nici o grijă de nici un dușman, Principele lăsă-n voie Nobilimei să meargă acasă la culesul viilor, și partea mare a ostașilor putu asemenea să se împrăștie și să-și vadă de lucru, — numai puțini rămaseră în corturi ¹⁾.

Totuș vești neliiniștitoare veneau într'una din spre Brașov. Așa Ion Béldi, Nobil Săcui care își aveă în acele părți moșiile ²⁾, și-și ținea mereu în Țara Românească un servitor pentru șpionare, de câteva ori i trămesse Cardinalului vestea că Mihai se gătește împotriva Ardealului ³⁾. De aceea Principele se văzù indemnat a mai trămite doauă misiuni, în scurt timp una după alta, la Domnul român. Intâi se duse Generalul Gașpar Kornis, care făcù odată, prin August, bune isprăvi diplomatice cu Basta. În Țară luase parte, în 1595, la lupta dela Giurgiu. Și el încă aduse numai vorbe bune. După el fu trămis îndată Senatorul și Mareșalul Curții (aulae principalis magister), Pangratie Sennyei, un vechi cunoscut al lui Mihai, care fusese la Târgoviște dinpreună cu Kornis, însoțind pe Comisarii împărătești, la încheierea contractului din 9 Iunie 1598 și avuse, se pare, alte dăți chemarea a-i sări într'ajutor dela postul său de pază în Săcuime, dacă s'ar ivi nevoia ⁴⁾. Acesta se rugă de Mihai Vodă să nu țină pe Cardinal între nădejde și grijă, ci să spele cruda știre lățită nu numai în Transilvania ci în toate părțile printr'o mărturisire curată că nu li se va rădică dincoace nici o vrăjmășie, în vreme ce ei așteaptă încheierea legăturii cu Nemții. Mihai Vodă răspunse, după arătarea împodobită a humanistului Szamosközy cu cuvinte ca acestea: Văd că m'am născut în ceas nenorocos (infelici genio), când nici jurământului meu nu crede Cardinalul. Totuș ce supus mai credincios și mai ascultător are el decât pe mine?... Ce-ar fi viitorul Stăpânirii mele, dacă m'aș rupe dela corpul Transilvaniei?... De aceea nu dușmănie ci bună vecinătate și prietenie m'am ho-

¹⁾ Szamosközy, II, 283 și 294. Cf. Bethlen, IV, 314—5.

²⁾ Kemény-Trauschenfels, *Fundgruben* III (Kronstadt, 1860), Simonis Csauck *Ephemeris Libellus*, p. 118, și Szamosközy IV, 105. Bors I. *Kronikája* in *Erdorsz. tört. Tára*, I, 180.

³⁾ Szamosközy IV, 112.

⁴⁾ V. vol. I al acestei cărți p. 418—419 și 567.

tărit să țin cu Transilvănenii... Se rugă apoi în tot chipul întărindu-și cu lacrimi cuvintele, să fie crezut de Cardinalul. Ba martorul adauge și vorbe de blăstăm ce-ar fi eșit din gura Domnului, dacă nu va ține cu toată inima legătura: «Dumnezeu să-i dea atâta rău și să-l aducă în așa nevoie, încât să fie silit a mânca măruntaiele și a bea sângele fiului său, dacă l'ar înșală cu știință.»—Nu știm cât temei se poate pune pe o mărturisire de felul acesta a unui singur martor, căruia i plăcea să scrie în felul nou invidiatelor modele din vechime, înfrumsătându-și materialul de întâmplări aieva cu cuvântări și tâlmăciri închipuite, pentru a da scrisului său o formă mai vederoasă. Știm că misiunea lui Sennyei a avut darul a liniști cu desăvârșire pe Cardinal ¹⁾ și Țara lui. Aceasta, adevărat Treptele și Reprezentanții ei feluriți erau chemați de Principele la Dietă pe ziua Sfântului Luca, 18 Octobrie. ²⁾ În fața Dietei Sennyei le făcù inimă să nu se teamă de sgomotul ce-au fost despre Țara Românească, căci toate s'au liniștit, și să se sfătuie liber asupra trebuințelor patriei. El putea afla crezământ cu atât mai ușor cu cât însuș nu putuse vedea nici o oaste nici să audă ceva: noaptea a fost adus în oraș și tot noaptea a plecat. ³⁾ Va fi găsit Voivodul cum se îndreptățească aceasta. Și ca să nu poată avea nici cea mai mică bănuială nici el nici Domnul lui, Mihai Vodă i spuse că e gata a-și trâmète Soția și pe Copilul său Pătrașcu de chizași în Transilvania, numai să li se dea o gardă care să-i păziască, și să grijască Principele să învețe Copilul său lătinește. Pentru primirea lor cerea, Cardinalul să trameată pe Fratele său Ștefan la Turnu-Roșu, unde singur va veni cu familia. Lui i va putea spune atunci și toate gândurile sale ascunse și cursele sale ⁴⁾—cu privire la Turci, fără îndoială. Toate acestea i suciră și răsuciră capul Car-

¹⁾ Szamosközy II, 275—278. Locul tradus întocmai este: «Deum tam infestum sibi experiretur, in easque miserias redigeretur, ut sui ipse filii viscera cogatur in cibum, sanguinem in potum adhibere, si sciens fallert.»

²⁾ *Mon. com Trans.* IV, 321. E aceeaș hârtie prin care erau chemați și în tabără la Săbeșul săsesc. Una dintre afacerile de căpitanie ale Dietei avea să fie judecata asupra lui Bocskay, în urma părei rădicate de Fratele Cardinalului Andrei, de Ștefan B. pentru că nu a făcut jurământ, și a scos material de război din cetatea sa Gurghiu (Görgény). Se cerea să fie judecat la moarte și la pierderea bunurilor. *Ibid.* p. 322—6.

³⁾ Raportul lui Darahi. *Docum.* III.1, 428.

⁴⁾ Szamosközy, II, 282—3. Cumcă Sennyei a fost Trămisul cel din urmă

dinalului așa încât să nu mai poată crede nici o veste rea. Mai de mult i scrisese și Judele Brașovului Valentin Hirschel (Hirșel), de câteva ori, că Voivodul și-a strâns oastea la Gerghița,¹⁾ pe Prahova. Atunci l-a liniștit Kornis zicând: «E știre săsască, nu trebuie crezută.»²⁾ Acum veni și Béldi care încă-i trimisese vești răle mai înainte la Curte și-i spuse cum sunt lucrurile. Cardinalul îi răspunse: «Nu crede Dumneata, domnule Ioane, doar acuma a venit de acolo Pangratie Sennyei și mi-a spus că Voivodul e cu inimă bună către noi.»³⁾

A doua zi, la 19 Octobrie, veniră scrisori dela Brașoveni cu «vestea tristă că Voivodul Mihai a și trecut munții cu copii, soția și boierii săi, și cu toate bagajele lor.»⁴⁾ Eră noaptea târziu când intrară la Principele Gaspar Kornis, Sennyei, Ștefan Bodoni, să-i împărtășiască vestea sigură. Cardinalul bătea cărțile,⁵⁾ atât de încrezut eră că de nicăiri nu-l amenință nici o primejdie. E nepăsarea obicinuită a celor bătuți de stele: ei judecă situațiile după vorbe și cred prea ușor în ceea ce doresc să nu li se întâmple. Rușii din Port-Artur își petreceau la bal, așteptând, par'că, vorba dușmanului: «acum vă lovim» — și corăbiile lor sburau noaptea în aer. Cu greu crezù Cardinalul. Mănezi, Mercuri, vestile se îndesiră, nu mai eră îndoială: Se știa acum că moșia și casa lui Béldi au fost pustiite și arse, și că Voivodul se află cu toată oastea în tabără lângă Brașov; de acolo va veni la Alba Iulia. Dieta fu împărștiată, și răpede se porniră Curierii prin Țară cu sabia stropită de sânge purtând porunca adunării în tabăra dela Săbeș.⁶⁾

și nu Kornis, cum s'ar părea după acest loc al martorului, ne dovedește raportul lui Darahi, care spune anume că Sennyei aduse vorba liniștirii la Dietă. El nu pomenește pe Kornis nici cum și nici pe Ciomortani, în acest timp. Aceasta desminte și nota lui Szamosközy IV, 112, unde spune că Palatici George e «qui proxime ante conflictum est reversus a Michaele vajda».

¹⁾ Martorul serie: «Gerliczére» — de sigur greșală, neexistând un astfel de nume.

²⁾ Szamosközy IV, 100.

³⁾ *Ibid.* IV, 112.

⁴⁾ Raportul lui Darahi *l. c.* p. 428.

⁵⁾ Szamosközy IV, p. 100: «az virginát veri volt az cardinál nocte» — cred că nu poate avea alt înțeles. După Bethlen, IV. p. 352 : făcă musică — «qui tunc meditabundus instrumentum musicum pulsabat».

⁶⁾ *Ibid.* p. 105. Datul lui aci se potrivește întocmai cu cel arătat al lui Darahi, care spune și el îndată: «tanta rei novitate consternati solvunt comitia.» Dovadă mai e apoi faptul că un Trămis al lui Székely din Satmar-

Abia Vineri la 22 Octobree ¹⁾ e trãmis Moise Székely cu o ceatã de 500 de cãlãreți sã cerceteze, pentru a se întoarce curãnd, uimit de mulțimea și iuțea oștei lui Mihai, în tabãrã, cu doi oameni prinși cum furau. ²⁾ Tot la 22 eși în tabãrã la Sãbeș și Cardinalul dimpreunã cu Fratele sãu Ștefan, pentru a îmbãrbãtã și grãbi prin vestea eșirii lor adunarea oștilor. Cãnd se coborî pe treptele Palatului din Alba Iulia pentru a încãlecã, i se rupse un pinten, iar steagul ce-l rãdicarã înaintea cortului lui a cãzut. Erã arãtare. ³⁾

*

Lucrurile erau prea bine așezate în Ardeal — nu vorbim de mijloace —: Cãnd trebuia sã se apere granița, lipsia orice oaste, chiar în tabãra de lângã Capitalã — un Domnitor întelept n'ar fi lãsat-o sã se împrãstie. Ele erau bine întocmite și cu vecinii, încãt a fost cu putințã: Nimeni nu se mai așteptã acum la nãvala lui Mihai Vodã în Ardeal, și erau buni bucuroși, Moldoveanul și Turcii, dacã nu se va aruncã asupra lor: Nime nu erã gata a se s'obozi în golul lãsat în urmã-i. Las' cã hotarãle Dunãrii și ale Milcovului n'aveau sã rãmãnã fãrã pazã. Toate astea însã nu ajungeau pentru izbãndã: Țãrile nu se cuprind cu diplomația goalã ci cu plumbul și sabia. Lui Mihai Vodã i trebuia o oaste frumoasã acum. Și o aveã.

În timpul luptei dela Cãlugãreni Mihai Vodã nu avu mai mult de 10 pãnã la 14 mii de oameni în foc, pãmãnteni și oastea nãimitã la una. De atunci mai luã în slujba sa Cazaci, recrutați anume, și mulți feciori zdraveni alergau din toate pãrțile sã slujiascã supt

ajunse cu scrisorile ce ducã lui Malaspina la Alba Iulia «Joi.» El întâlni însã încã la Dej un Curier, «der hat mir angezaigt das er den aufpot verkhündigen muesz.» Copia acestei scrisori poartã datul de 28 Octobree. Dar, fiindcã scriitorul nu știe mai mult decãt ce se petrecu pãnã Vineri 22 Oct., avem de lucru, evident, cu o greșalã de citire a copistului, ușor de explicat: 28 în loc de 22, care erã Vineri. Indreptarea în «18 Octb.» ce i-a fãcut o Szilágyi, *Mon. com. Tr. IV*, 328—9, unde e publicatã, pentru a o puteã împãcã cu datul de 27 al scrisorii lui Székely la care se gãsește alãturatã în Arhivã, nu are nici un temei, și nu e cu putințã dupã cuprins. V. și *Docum. III.1*, 340: ... «hat er von stundt an allen Sibenbürgern bey bluettigem Sãbel auffgebotten.» Raport din 4 Nov.

¹⁾ Datul îl avem în scrisoarea Trãmisului lui Székely Mihai. *M. c. Tr. IV*, 329.

²⁾ Raportul lui Darahi.

³⁾ Szamosközy IV, 101 și 105. Acelaș loc, verbal, în *Mikó, Erd. tör. Adat. I*, 178: *Enyedi Pál énekéből*. Se vede s'a împrumutat dela Sz.

steagurile sale biruitoare. ¹⁾ În anul 1597 Împăratul făgădui și dete lui Mihai un ajutor de 4.000 de ostași. Totuș oastea lui nu trecea nici acum peste 15 — 16 mii de oameni. ²⁾ Iar prin contractul dela Târgoviște, 9 Iunie 1598, Comisarii împărătești se îndatorau, în numele Împăratului, a ține cu banii lui o oaste de 10 mii de oameni pe lângă Mihai, pe 6 luni de vară și pe jumătate peste iarnă. E drept, contractul nu fu întărit de Maiestatea Sa, după schimbările din Ardeal, și Rudolf nu se învoi a-i da mai mult decât 100.000 de taleri pe 1598 și tot atâta pe 1599, pe când Ambasadorii lui Mihai făceau socoteală de 240 de mii numai pe lunile de vară ale anului prim.

Ei sosiră însă acasă abia la începutul lui August 1599. Și banii ce i-au plătit Comisarii la Târgoviște, cei ce s'au trâmisi Domnului prin George Raț în iarnă, și armele și banii ce i se mai aduceau acuma nu făceau decât vre-o 140 de mii de taleri. Dar Mihai eră în drept să aștepte suma întregă, după legământ. În nădejdea aceasta și fiindcă planul lui de cucerirea Ardealului eră de mult hotărât, încă din toamna trecută, el își și grijise oastea de lipsă, chiar mai multă decât ar fi trăbuit să i-o plătiască Împăratul. Turcii știau din iarnă că Mihai are 10 mii de călăreți și 15 mii de pușcași. ³⁾ Generalul cu menirea împotriva lui, Mamut, va scrie prin Martie «că Moscovitul a trămes 12 mii de Cazaci în ajutorul Valacului», și Principele Moldovei se scoate că a fost silit să le îngăduie trecerea prin Țara sa — altfel ar fi avut de furcă cu ei. El arată chiar, de sigur mărind, cu 25 de mii numărul lor. ⁴⁾ Bine înțeles, acestea nu pot fi socotite ca ajutoare aievea, ci ca ostași năimiți pe banii Voivodului, și adunați prin îngrijirea prietenului său, Voivodul de Kiev, Constantin Vasilie. ⁵⁾ Tot asemenea avem din Praga, cu datul de 24 Mai, știrea că acolo se așteptă un Ambasador moscovit care a trecut prin Polonia. Acolo ar fi încheiat o pace pe cinci ani și ar fi cerut trecerea liberă dela Regele pentru oștile și banii ce vreau să trămită lui Mihai Vodă, dar voia

¹⁾ V. vol. I. p. 295—6, 310, 312.

²⁾ *Ibid.* p. 444—457.

³⁾ *Docum.* III. 1, 524. Ianuarie. Cf. mai sus.

⁴⁾ A. C. Ms. 595. 9, f. 828. Di Constpli l'ultimo di Marzo.

⁵⁾ O scrisoare a acestuia cătră Mihai în privința recrutării lor e tipărită în *Docum.* III. 1, 319 și la Szádeczky, p. 287, fără dat, în dos notă pusă în Arhivă: 1598.

asta n'a putut să o capăte.¹⁾ Și în sfârșit am văzut cum Haiducii lui Mihai, cari nu erau, precât se pare, decât un șireag de 40 de șăici cazace, ce stau în serviciul lui Mihai — cel puțin așa spuneau Polonii — atacă și sparseră, la sfârșitul lui Iulie, corăbiile turcești, la gurile Dunării, jăfuindu-le.²⁾ Peste tot se știă acum la Constantinopole că în tabăra lui Mihai sunt mulți Cazaci. Numai cât unii își tâlcuiau aci greșit faptele, crezând că sunt Cazaci polonezi, trămeși anume în ajutorul lui Mihai, par'că ar fi fost vorba de înțelegere prietenească între Polonia și Domnul nostru, spre paguba Turcilor.³⁾

Mihai Vodă spune lui Malaspina că a început «a se gândi să-și formeze o oaste din ceasul» de când Cardinalul i-a trimis vorbă, îndată după rădicarea lui la Domnie, să-și părăsească Țara, — fiindcă «dânsul eră de o parte hotărît a trăi și a muri ca dușman al Turcului și de cealaltă vedeă că nu poate avea nici un razim, dinpotrivă că trebuie să se teamă din partea asta».⁴⁾

După bătaia ce traseră oștile lui Mihai, către sfârșitul lui Aprilie, lui Mamut Pașa, care lucră la întărirea Rușciucului, «Grecii», adică popoarele creștine din Impărăția turcească, prinseră iarăș nădejdea că vor putea «scutura jugul Tirăniei Otomane, așa că în fiecare zi plecă dela Constantinopol popor pentru a merge să afle pe Voivodul, și nu numai Creștini, ci chiar Ieniceri, cari sunt fii de Creștini de legea grecească (figliuoli di Christiani Greci). Și se scrie de ei din Constantinopol, la 2 Mai, că acolo se spuneă ca lucru prea sigur, că erau în tabăra Voivodului mai mult de două mii, întorși la Legea Creștină».⁵⁾ Și ne aducem aminte cum Petru Armeanul spuneă la Praga, la începutul lui Iulie, că Mihai stă gata de intrat în Ardeal cu 8000 de călăreți și 12 mii de pedes-

¹⁾ A. C. Ms. 595.9, 818. Di Venezia li 4 di Giugno, dar după scrisori din Praga dela 24. (Supt titlu fals, pasagiul e estras și în *Docum.* XII, 435). De sigur tot la această cerere se raportă știrea din Viena, 26 Iunie: Că a sosit scrisori din Polonia cu vestea că Ambasadorul moscovit a cerut voie pentru trecerea a 40 de mii de ostași în ajutorul oștii împărătești, dar nu i s'a dat. A. C. Ms. cit. f. 842. Di Venezia li 9 di Luglio.

²⁾ A. C. T. f. 74—8. Aus Constpl vom 14 u. lesten August. Cf. mai sus.

³⁾ *Docum.* XII, 443.

⁴⁾ *Docum.* III, 1, 512. Raportul lui Malaspina din 14 Nov. 1599.

⁵⁾ *Docum.* III, 2, 525. Avviso di una rotta data dal Signor Michele Vaivoda di Valacchia a Mamut Visir, nella Bulgheria, presso à Ruscich, al fine del mese d'Aprile MDXCIX. Relație contemporană tipărită la Roma 1599.

trași năimiți, afară de oastea de Țară. ¹⁾ Eră deci tocmai numărul îndoit decât ar fi fost Impăratul dator să-i țină, după contract. Acest număr departe de a fi fost scăzut, a trăbuit să fie încă sporit în urmă, după sosirea lui Petru Armeanul și a Vistierului Stoica. Doar ei aduseră învoiala hotărîtă a Impăratului de a se săvârși planul lui Mihai împotriva Ardealului, printr-o năvală îndoită din partea lui și din a lui Basta. Încă pe timpul când ajungea Stoica la Praga, veniă acolo știrea că mulți dintre mărginașii din Ardeal fugeau în oastea lui Mihai, nemulțamiți cu Principele lor care nu eră în stare să le dea plata. ²⁾ Contractul dela 26 Iunie încheiat între cei doi Principi vecini se vede că avu și darul de a înlesni aceste treceri. După vizita Banului Mihalcea și a lui George Raț la Alba Iulia, ele fură chiar încuviințate din locul cel mai înalt.

Astfel Mihai Vodă își strânse până în toamna anului 1599 o oaste de vreo 35—40 de mii de oameni. Numărul lor e greu de statorit întocmai, dar ca cea mai firească încheiere din asemenea isvoarelor ni se înfățișează aceasta. Așa mărturia preotului Stan, Delegatul Domnului la Cașovia după banii ce-i aducea Marini, nu o crede nici însuși acesta: Stan zicea că Mihai a venit în Ardeal cu 100 de mii de oameni — Marini nu crede a fi mai mulți de 30 de mii. S'au putut spori totuși, adauge el, la numărul acela mare, după alăturarea Ardelenilor la dânsul ³⁾—ceeace încă nu e adevărat. Pe acest isvor trebuie să se razime și celelalte mărturii ce au numărul arătat, cu toate că îl vom găsi în ele chiar răvășit: 60 de mii năimiți, 40 de mii oaste de țară ⁴⁾. Asemenea Malaspina pare a fi prețuit prea sus oastea lui Mihai: el o urcă la 48—50 de mii de luptători ⁵⁾. Mai vrednic de crezut e Pătru Armeanul, trămes îndată după bătălie cu raport la Împăratul. El va face, la întoarcere, cu Sfetnicul împărătesc Ungnad, la Satmar, socoteala cheltuelii ostășești a lui Mihai Vodă: pentru

¹⁾ Vezi mai sus, resp. *Docum.* XII, 438.

²⁾ *Docum.* XII, 444. Ribusz c. Mix. Praga, 26 Iulie (doc. din Innsbruck).

³⁾ *Docum.* III, 1, 345 (aceiaș, iei-colea cu mci deosebiri, în *Docum.* XII, 489 sq.). Marini c. Impărat, Cașovia, 5 Novembre.

⁴⁾ *Docum.* XII, 475. Kurtze Verzeichnuss wie der Herr Michal Waida in der Wallachey sein Khriegsvolkh zusammen gebracht (egal cu partea dintâi din știrile lui Bongars, *ibid.* 525, cum notează cu drept editorul, dar ceva deosebit de documentul cu titlul asemănător din *Docum.* III, 1, 364 sq. resp. *Mon. com. Tr.* IV, 329 sq., unde numărul oastei nici nu e arătat). Nov. 1599.

⁵⁾ *Docum.* III, 1, 513, Rap. lui cit., din 14 Nov.

10 mii de călăreți și 30 de mii pedestrași ¹⁾. Dar din acestea trebuie să scoatem 8—10 mii de Săcui ce erau numai așteptați să se alătoreze la Mihai în urmă, cum vom vedea. Tot așa va raporta și Radibrad, Delegatul împărațesc, în 29 Novembre, că Mihai veni asupra Ardealului cu o oaste de 40.000 de oameni ²⁾. Dar trebuie să mai ținem seamă că aceste cifre, cu toate că se întemeiază pe mărturisirea Domnului însuși, urmăreau ținta de a câștiga cât mai mulți bani dela Împăratul pentru ușurarea cheltuielilor ce Mihai avuse și avea cu ținerea lor. Deci trebuie să ne întoarcem la izvoarele ce se razimă, de bună seamă, pe prețuirea cunoscută ce o făcù Marini: la numărul de 30 de mii de oameni, oaste aleasă, cu care a putut veni Domnul în Ardeal. ³⁾ Mărturie despre această sumă duceă la Viena chiar cel dintâi Currier ce veniă după ajutor înaintea luptei, când abia trecuseră Munții oștile noastre. ⁴⁾ Față de acestea singura mărturie în felul ei care ne dă numărul cel mai mic, 25 de mii cu totul tot, are cea mai slabă îndreptățire — e arătarea Magnatului Ungur Sigismund Forgács cătră Pálffy. ⁵⁾

Bine înțeles aceasta eră oastea cu care se va face năvala în Ardeal. Dar Țara nu rămânea nici ea în voia dușmanilor. Am însemnat mai sus că o seamă de rășboinici stau neprorupt la Focșani, dinspre dușmanul cel mai rău, Ieremia Vodă, și nu tocmai neprimejdios, pentru tutoria ce aveau Polonii asupra-i. Tot așa nici Dunărea nu avea să fie slobodă pentru năvălitori, cu toate că ne lipsesc mărturiile anume pentru asta. Știm apoi că Țara

¹⁾ *Docum.* XII (A. C. H.), p. 567. Ungnad c. Impărat, Satmar, 2 Ianuarie 1600. El adaugă că atâta e afară de contingentul Țării, căci locuitorii indigeni sunt datori a sluji câteva luni în an pe cheltuiala lor. Dar aici trebuie înțeles, de bună seamă, contingentul Transilvănenilor.

²⁾ Raportul lui citat. A. C. H. (*Docum.* XII, 518 sq.).

³⁾ *Docum.* XII, 481. Știri de ale lui Bongars și 485, știri din Cașovia, 3 Novembre (probabil tot dela Marini): «bis in 30 m. starckh».

⁴⁾ *Docum.* III, 2, 328. Depeșa Amb. ven., 30 Octb. Viena. Pe aceeaș știre se bazează și scrisoarea lui Pezzen c. Max. *Docum.* XII, 478. Datul trebuie deci îndreptat pe finea lui Octobree, în loc de «Novembre».

⁵⁾ *Docum.* III, 1, 360. Datum in reditu... Kolosvar 20 Nov. 1599: «Hadat huzon eot ezerek mongiak mindenesteol az kivel az orzagba be ieot» — oastea cu care a venit în țară se zice că a fost cu totul 25 de mii de oameni: El vrea să nu-l arate pe Mihai tocmai tare, ca să nu se teamă Curtea de a-l invita să se întoarcă acasă.

Românească mică (Oltenia) nu a fost datoare a eși dela început cu oastea afară, ¹⁾ tot pentru a fi scut apărător acasă. Aceste garnizoane puteau și ele să formeze o armată până la 10 mii de oameni. Intr'adevăr, Radibrat raportează, după spusele Domnului, că Vornicul Dumitru a rămas cu «10 mii de oameni de Țară pentru pază.» ²⁾

Pe când cei rămași de paza Țării trebuiau să fie, firește, mai tot ostași pământeni, cum și spune Cronica, oastea ce mergea să lupte în afară eră, în partea ei mare, oaste năimită din toate națiile cari se îmbulziau a sluji supt steagul Viteazului nostru și a-și câștiga pânea în chipul acesta mai ușor atunci decât orice altă muncă, pentru câștigul ce aducea pe de-asupra lefei din prada războiului. Și primejdia vieții, în câteva zile, se răsplătia prin multe zile de odihnă.—Lefegii aceștia străini erau: Cazaci, Poloni — supt care trebuie înțeleși Cazaci-polonezi—Moldoveni, Unguri, Turci cari i slujiau și în Țară—sunt lenicerii întorși la Creștinism de cari am mai vorbit—Sârvieni, Albanezi, Bulgari ³⁾ și fără îndoială și puțini Greci, ⁴⁾ cu totul 23 de mii, după mărturia lui Darahi. Și el mai spune că Voivodul a adus registrele asupra lor înaintea dietei ⁵⁾. În numărul lor trebuie cuprinși și lefegiii Români, arătați de Ungnad și Malaspina, alături de ceilalți, dacă într'adevăr vor fi fost. Numărul de 27 de mii al oastei acesteia plătite, dat de Malaspina, e de sigur prea mare. Dintre aceștia erau: Unguri călări 1100 și pedestrași 1000 ⁶⁾; Sârbi cine știe câți mai putem pune peste cei 900 ce-i vom întâlni în urmă—vor fi trămeși cu Căpitanul lor Mihai Raț la Bistrița ⁷⁾ —, Mihai a avut Sârbi destui și mai nainte ⁸⁾, dar aceștia trebuie socotiți la Haiduci; din Turci să fi

¹⁾ *Cronica anonimă* (Magazin istoric IV), 293.

²⁾ *A. C. H. resp. Docum. XII*, 520. Pe Marele Dvornic Dumitru îl găsim în chrisoavele acestui timp, bunăoară: *Arh. Statului*, Mănăst. Câmpu-Lung, pach. 1, doc. 5 și 6, din 15 Ian. 1599. Mitrop. București, pach. 152, doc. 41, din 18 Mai 1599. Impărtășite mie de d-l Tuducescu.

³⁾ Ungnad c. Impărat. Satmar 2 Ian. *Docum. XII*, 567. La Malaspina numai: «Albanesi, Rasciani, Ungari, Cosacchi e Valacchi». *Docum. III. 1*, 513. Bulgarii sunt pomeniți numai în părerea Consiliului de Război, din 30 Nov. Aci e vorba chiar și de Nemți și Tătari, ceea ce nu poate fi luat mult în seamă. *A. R. resp. Docum. XII*, 523, p. 6. Pentru Cazacii polonezi. *ibid.* p. 471.

⁴⁾ Intr'un document din 18 Nov. se pomenesc afară de «Baroni Valachi» și «li Baroni Serbi e Greci». *Docum. III. 1*, 352.

⁵⁾ *Docum. III. 1*, 431. Cunoscutul raport. E vorba de dieta transilvană.

⁶⁾ Raportul lui Darahi.

⁷⁾ *Docum. XII*, 545, pe lângă înșirarea lor la Darahi.

⁸⁾ V. vol. I.

luat numai 200 de oameni cu sine, așa spune mărturia ungurească ce ne vorbește de numărul lor—e corpul Beșliilor pus supt comanda lui Petnehazi ; ¹⁾ corpul de 2000 de feciori ce stă mai nainte sub comanda lui Aga-Leca l-am putea ține de corp al Albanezilor, judecând după capul ce-l avură. ²⁾ Moldovenii, Bulgarii și Grecii nu puteau fi mulți—nicăiri nu sunt arătați cu numărul. Grosul străinilor nămiți trebuiau să-l dea Cazacii—ei slujiră și la Călugăreni, și mai târziu am întâlnit o recrutare de 4.000 ; ³⁾ iar acum în urmă, în primăvara anului ăstuia, știm că trecură prin Moldova în Țara Românească 12 mii: Numărul lor va fi fost, totul ne îndreptățește să credem: 17 mii. Arătarea lui Petru Armeanul că Domnul său «are gata (alberait) 20 de mii de Cazaci aleși, afară de oastea sa ordinară ⁴⁾ nu poate privi pe Cazacii aflători în slujba Domnului, — aceștia trăbuie cuprinși în oastea regulată («ordinari Khriegsvolkh»), — ci pe aceia ce vrea să-i ia în slujba sa, dacă va voi Impăratul să-i plătească, pentru întreprinderi viitoare. Eră o îmbiere ce-i făceau Delegații Cazacilor Zaporogeni și cei dela Nistru ⁵⁾.

Și pe lângă această oaste nămită Mihai mai avea, ne spune Darahi, 8.000 de «Haiduci liberi», ⁶⁾—cari nu se pare să fi primit plată, cum am cercetat altădată, ci numai arme și muniții de război, iar câștigul lor eră prada ⁷⁾. Aceștia ar trece peste numărul de 30 de mii al oastei gătite pentru Ardeal. Căci din aceasta mai făcea parte, afară de lefegii, «o oaste prea frumoasă de Roșii, cum i numesc ei», scrie Darahi («pulcherrimum item Rossonum, ut ipsi vocant, exercitum»). Eră mândrul corp al Roșiorilor de Țară de pe vremea aceea. Și lor li se adaogă corpul, fără îndoială și mai strălucit, al «Măciucașilor» ce-l formă tagma Boierilor,—

¹⁾ Szamosközy II, 290 — 1. Cum-că într'adevăr Domnul nostru avea Turci mărturisește și Darahi.

²⁾ Vezi mai sus, resp. A. C. Ms. cit., 762.

³⁾ Vezi vol. I.

⁴⁾ *Docum.* XII, 509. Rabuss c. Max. Viena, 20 Nov.

⁵⁾ A. R. = *Docum.* XII, 523: Părerea Consiliului de Război, punct 7, și pag. 533: Părerea separată a Arhiepiscopului de Război, punct 7, și cu locuința: «de Cosacorum Nissoviorum et Saporoviorum cum exercitu 22 m. ad stipendia Suae Mttis oblatione». Numărul e tot atâta și în părerea primă.

⁶⁾ *Docum.* III. 1, 430.

⁷⁾ V. vol. I.

câteva mii de călăreți și ei (universitatis Boeronum Machokas etiam aliquot mille): armele lor erau, o spune și numele, măciuca ferecată și sulița. ¹⁾ Pentru ei și pentru Roșiori ne rămâne, prețuind mărimea oastei de invasiune, în afară de Haiduci, la 30—32 de mii, numărul de 7—8 — sau cel mult 9 mii de călăreți. ²⁾ «Sprintenii Săcui» ³⁾ se vor adauge în urmă, după intrarea în Ardeal, la oastea Domnului, dar nici de cum în număr de 8000—10.000, cum spunea preotul Stan, trămes de Mihai, lui Marini, care fabulă că oastea lui Mihai eră de 100.000. ⁴⁾ În faptă însă ei, Săcuii, erau nearmați, și Mihai Vodă va cere în urmă pentru ei dela Împăratul 10 mii de puști, 3.000 de săbii și altele. ⁵⁾ Aceasta e o probă că ei abia puteau urmă oastea lui Mihai în număr mai mare de 1.000, cum într'adevăr arată Cronistul. ⁶⁾ Și Malaspina ne spune limpede, chiar pentru ziua înainte de bătaia, că Mihai stă în așteptarea lor. ⁷⁾ Așa toate izvoarele de credință se întorc în jurul numărului de 30 de mii, care e întocmai și cel arătat de Szamosközy: «A avut, când a venit în Ardeal 16 mii de călăreți și 14 mii de pedestrași; afară de aceea Săcuimea. ⁸⁾

Pentru a se încredința de ei, de Săcui, Domnul apucase de timpuriu a pune în lucrare toate mijloacele de lipsă. Bănuim că Vistierul Stoica a trecut prin Țara lor când s'a întors dela Praga. Dar cu deosebire Săcuii ce slujeau năimiți în oastea Domnului trebuiau să țină inimele celor de acasă în voie bună față de dânsul. Și pe lângă asta călugări Români umblară mult printre ei. ⁹⁾ Ceeace

¹⁾ Memoriul lui Darahi: quorum arma baculi tantum erant et hastae.

²⁾ La 11 Decembre fiul lui Mihai aveă să plece în Țară cu 6.000 de ostași, călăreți și pedestri. *Docum.* III. 1, 377. Trebuie să socotim că partea mare a lor vor fi fost pământeni de acolo, cu toate că Forgách va învinui pe Mihai la Împăratul, în scrisoarea sa din 20 Nov., că are de gând să trămeată Unguri în Țară, «iar Ardealul vrea să-l ocupe cu Valachi». *Ibid.* 358. Se înțelege rămăneau încă destui Români și pe lângă Domnul.

³⁾ Raportul lui Darahi.

⁴⁾ Raportul din 5 Nov. al lui Marini, după povestirea preotului Stan.

⁵⁾ *Docum.* XII, 523, punct 8.

⁶⁾ Szamosközy II, 302.

⁷⁾ *Docum.* III. 1, 511.

⁸⁾ Szamosközy, IV, 102.

⁹⁾ Szamosközy IV, 113. Cred că se potrivește a întrebuintă la acest loc fraza svărlită într'o scurtă schiță biografică, pusă supt a. 1600: «Minden dolgát az oláh kalugerek által jártatta kémségbe, ezek voltak czinkosi mindenütt».

trebuia să fie însă hotărîtor pentru Săcui nu putea fi decât făgăduința vechilor libertăți ale lor. Le perduseră după o răscoală, în 1562; li se făgăduiră de nou de Sigismund, când i chemă la război în Țara Românească împotriva lui Sinan, dar nu le căpătară, căci se împotriviră Nemeșii. Și chiar aceasta îngreună credința în îmbunarea ce le-ar fi făcut Domnul. Ca să prindă cuvântul, el se gândi la o apucătură, de altfel nu fără temeii. El mai ceruse dela Impăratul scrisori liberatoare pentru ei. Și dacă nu i s'au dat, totuș a fost îndemnat să țină legăturile cu ei. Acum, când cu soliile lui Petru Armeanul și a Vistierului, astfel de patente împărătești fură trimise în mâna lui Basta — pentru staturile Ardealului, pentru Sași și una și pentru Săcui—, poate că el le și arată Ambasadorilor acestora. Dar ce folos de ele, când Mihai își făcea acum expediția singur, fără ajutorul Administratorului Ungariei de sus, totuș în numele Impăratului? Păcatul nu putea fi neiertat, dacă el va pune să i se facă o astfel de diplomă împărătească. Poate că ea eră să-i fie adusă de Ambasadorul ce se află la Praga, care nu mai putea fi așteptat. Deci el porunci lui Darahi să scrie, în numele Impăratului, o diplomă prin care se făgăduia sprintenilor Săcui vechile lor libertăți și drepturi municipale, așa cum le-au avut dela Regii Ungariei, dar li-au fost nimicite de Bathorești. În schimb însă li se cerea să se întoarcă la credință și să nu apuce armele împotriva Maiestății Sale. El, Darahi, a făcut diploma, asemenea și sigilul și subscrierea Maiestății Sale, punând să le lucreze Petru Armeanul care fusese pictor de meseria lui. Scrisorile fură împărțite lui Ștefan Hamar, un Nobil Săcui din oastea Domnului, care îndată ce le văzû fu incredințat de adevăr — nu știa să citească. Mihai i-a dat apoi și scrisori din partea sa, de cuprinsul că făgăduința Impăratului e hotărîită și nu se va strămută, și că el încă se va rugă de Maiestatea Sa pentru ei. Lucrul a fost ținut însă tare ascuns până la răscularea Săcuilor, încât nime afară de cei doi ce ajutară la săvârșirea actelor n'au știut nimica. ¹⁾ E de crezut că Hamar nu va fi plecat cu mult mai înainte de pornirea oastei însaș, ba se pare că el plecă chiar odată cu ea, pentru a nu se desvâli lucrul cumva, la nevenită vreme. Eră de ajuns dacă Săcuii erau pregătiți la sosirea oștilor și nu făceau pedici intrării lor.

Oastea regulată de 30 de mii de călăreți și pedestrii ce avea

¹⁾ Raportul lui Darahi, l. c. 430—1.

să fie mobilizată spre Ardeal, cum satorirăm, oaste destul de mare pentru acel timp, n'a fost adunată și n'a petrecut vremea lungă a așteptării toată la un loc. Atât pentru ușurința hrânirii ei cât și de ochii dușmanilor se cerea să fie împărțită. O parte, firește, trebuie să fi fost la Ploiești, unde Domnul petrecea de multă vreme: acolo îl găsi și noul său Secretar Darahi, în Iulie. Alta fu strânsă la Târgoviște, Capitala veche a Țării, care nu încetase a-ș păstră acest caracter până acuma. ¹⁾ Și a treia parte își avea cvartirul la București, Capitala ce începea să fie: ²⁾ chiar aceasta putea mai bine îndreptăți gândul întrebuițării ei spre Turcia. Un despărțimânt, în sfârșit, fu așezat la Gherghița — nu mult înainte de plecare. ³⁾ Și nici așa soldații nu au fost ținuți grămadă în oraș. Ei erau astfel răsfirați prin sate, încât nici singuri nu știau unii de alții, numai ca să nu li se poată duce vestea mulțimei. Când Palatici a petrecut în Ploiești, prin Septembrie—căci nu știm să fi mai venit în urmă, ⁴⁾—el n'a putut vedea decât vre-o trei sute de pedestrași, mângăind cu știrea asta pe Cardinalul. ⁵⁾

Când astfel toate erau gata, Domnul dete ordin de strângerea grabnică a celor mai multe din aceste oști la Ploiești.

¹⁾ Un raport de pe la sfârșitul lui Novembre, făcut după spusele Trimișilor domnești la Impăratul, arată ca loc al adunării oștilor *Târgoviște*, «locul reședinței» Voivodului. *Docum.* XII, 475 (Innsbruck), nedatat. *Khurtze Verzeichnuss*; și pag. 525, acelaș document în franțuzește, cuprins în știrile lui Bongars.

²⁾ *Docum.* III, 1, 364 (= *Mon. con. Trans.* IV, 330). Iarăș o «*Khurtze Verzeichnuss aus der Wallachischen Abgesandten Relation*»...: «hat er Weyda under dem schein, als wan er über die Thanaw in der Turggen Landt fallen wollte, aller Orten sein Volckh auf *Bukaresth*, alda er in der Wallachey ordinarie residirt, zusammen gebracht». Deși se întemeiază pe același isvor, nu e de lipsă a socoti că aici sau dincolo e o greșală a locului—Ambasadorii au putut pomeni amândouă locurile, dar cei ce scriseră notele au luat-o rău, amăgiți de credința că oastea trebuia strânsă toată la una, și mai ales de încurcătura cu două Capitale.

³⁾ Am văzut alt-unde că Judele dela Brașov dete veste lui Andrei B. despre aducerea oastei lui Mihai la acest loc. *Szamosközy* IV, 100. *Cronica* lui Kulesár, p. 90, ne spune chiar și ce oaste a fost aici: Ungurii de supt comanda lui Mako George. V. și *Szádeczky*, p. 65, n. 3.

⁴⁾ Isvorul nostru spune că s'a întors el mai în urmă, nemijlocit inaintea războiului. Dar acesta știm că a fost Sennyei.

⁵⁾ *Szamosközy* IV, 112. A întoarce lucrul și a pune această știre în gura lui Sennyei, fiindcă a fost într'adevăr cel din urmă, nu putem. El a intrat și a eșit noaptea din oraș—n'a putut vedea nimica.

Sămbătă, în 6/16, el plecă însuș cu despărțimintele ce-și luă din oastea dela București ¹⁾ și Duminecă dimineța, în 7/17, piațele și ulițele Ploieștilor erau pline de nenumărate cete de Români și de Sârbi, așezați în rând, par'că-ar fi avut să se încaiere cu dușmanul îndată. Călărimea de gardă pământeană, așa-ziii Curteni (praetorianum equitatum, quos illi cortanos vocant), și oastea Cazacilor stau afară de oraș. Din piaț până'n treptele Palatului domnesc fură rânduiți să se pună 5.000 de pedestrași aleși ce stau în mare parte supt comanda viteazului Baba Novac, câte cincii în rând și cu armele gata. În lungul lor și printre aceste șireaguri de trupe viteze și de toată credința avură să defileze până la Palat Ungurii pedestrii întâi, acei Unguri cari de mult își părăsiseră Țara lor, Ardealul, pentru a trăi din leafa Domnului, răsplătindu-se cu arma lor în multe lupte cu Turcii. Erau comandați de viteazul George Maco cu Ofițerii supuși lui: Ștefan Tarcian, Ion Tamasfalvi, George Kis, adecă Micul și alții.²⁾ Trebuind să meargă împotriva Țării lor, unde-și aveau soțiile, copii, părinții și mulți și averea, Domnul putea să aibe oarecare îndoială în ei. De aceea ținū să le șteargă orice gând de neascultare prin priveliștea mândrei sale oști, din care nu se puteau despărți nici ei. Las' că el își câștigase inimile tuturor Căpeteniilor și Ofițerilor oștilor sale prin daruri și vorbiri vesele cu ei. Ba eră lățită vorba și între ostași că, de vor aveă izbândă cu lucrul de care se apucă, Domnul le va dărui, în numele Impăratului, leafa pe patru luni. Prin toată purtarea lui atâta iubire eră în oaste pentru el, că nimenea n'ar fi fost care să nu prindă voios armele chiar și împotriva patriei sale de dragul lui. ³⁾ Mihai Vodă ținū mai întâi o cuvântare către aceste oști—nu putem aveă îndoială despre aceasta—, apoi le puse să jure de nou, cu mâinile drepte rădicate în sus, că ori de ce s'ar apucă, ori unde le va duce, îl vor urmă cu toată voia,

¹⁾ În «Khurtze Verzeichnuss ausz der Wallachischen abgesandten relation», luată în Cancelaria Curții, Nov. 1599, se află, după cele citate în nota 2 pag. dinainte, nemijlocit: «Den 16. fortgerueckht» [se'nțelege din București, — cuvinte ce lipsesc în tiparul din *Docum.* III, 364, și se află numai în cel din *Mon. Com. Tr.* IV. 330], «und den 17. in Sibenburgen in einem marckht Plösth genandt, ankhumben. Se'nțelege cei ce luau notele după povestire încurcau lucrurile, neavând cunoștința locurilor.

²⁾ Szamosközy II, 289—90. Bethlen IV, 334, il urmează întocmai.

³⁾ Raportul lui Darahi, *l. c.* p. 431.

vor ascultă tot ce le va zice, i vor împlini toate poruncile și nu vor părăsi steagul nici pe față nici pe ascuns. Slobozind pe Maco cu ostașii săi a chemat apoi cincisute de călăreți Unguri ce stau supt cărma lui Dimitrie Magnus (cel Mare), având de Ofițeri mai mici pe George Horváth, Ion Kis, Petru Kidei, Ioan Zindi. Ei fuseseră până aci așezați în satul Florești, pe Prahova, la 20 de kilometri dela Ploiești ¹⁾. Și lor li-a urmat Petneházi cu cei 200 de Beșlii în fruntea cărora eră pus, feciori călări de toată vitejia. Fiecare pe rând făcù jurământul, neștiind pentru care război. Martorul nostru, Cronistul Ungur, zice totuș, fără să putem judecă dacă și asta e adevăr (nepotrivindu-se în acest punct cu Darahi), că unii se cam codiră a jură așa orbește, — acestora Mihai le-ar fi zis cu fața încruntată: «Am să vă învăț îndată printr'o pățanie că ostașii sunt datori să urmeze pe Comandant (Imperatorem) și nu Comandantul pe ostași. Mie mi se cade să poruncesc, voauă să ascultați» ²⁾. Și așa și-a jurat pe rând toată oastea de nou ³⁾.

În seara de nainte încă, pe când oastea ajunsese, fără îndoială, toată în Ploiești, și se va fi culcat în corturi, undeva în apropierea orașului, ori va fi fost împărțită pe la gazde și în vreo cazarmă ce puteau să aibă Ploieștii, sosit Sennyei — cea de pe urmă misiune cunoscută dela Andrei Báthory, pentru a plecă mânezii, iarăș de noapte, cu vești bune înapoi ⁴⁾.

Firește, acum lucrul nu mai putea fi ascuns nici de Turci. Pe

¹⁾ *Marele Dicționar geografic* III, 393.

²⁾ Szamosközy II, 290—1.

³⁾ Darahi, *l. c.* 428: «convocatos milites iuramento sibi astringit omnes, et celeriter cum omni exercitu suo diviso tamen sub alpibus, ad oppidum Ploest pergit». După această mărturie s'ar fi luat jurământul oastei înainte de a fi împreunată la Ploiești. Dar nu ni se spune unde o adună pentru jurământ. De aceea am ținut că trebuie urmat lui Szamosközy, socotind că, dacă au fost jurați acolo Ungurii, au trăbuit să se joare și ceilalți, deși el nu spune. Una s'ar mai putea: oastea cealaltă să fi fost jurată și deosebit la București, la Târgoviște, mai 'nainte.

⁴⁾ Darahi. «Interim advenit Cardinalis Legatus Pancratius Sennej, quem noctu in oppidum introduci fecit, noctu etiam dimisit». El spune că asta se întâmplă în vreme ce Mihai «adunându-și soldații și-i leagă pe toți cu jurământ și răpede vine cu oastea întreagă, totuș împărțită, supt munți la orașul Ploiești» Am crezut totuș că jurământul părții celei mari cel puțin se făcù în Ploiești, cum arată amănunțit Szamosközy, și aceasta nemijlocit înainte de punerea oastei în marș. Bethlen dă și ziua: «Luni» — ce nu se poate.

unul dintre Ceaușii ce-i aduseră steagul Domniei Mihai îl lăasă alături de Vornicul însărcinat cu cârmuirea Țării, în lipsa lui. Știa el bine că Turcul avea să dea veste Stăpânului său de toate întâmplările ce aveau să urmeze. Deci mai bine se rugă el cu vorbe dulci de Giuselgi Mehemet Pașa (ce eră în Silistria cu 15 mii de oameni), care nu-i altul decât cunoscutul Pașa Mamut, poate tocmăi prin mijlocirea acestui Ceauș, să poarte grijă și de Țara lui, cât timp va fi dus în Ardeal. Și Pașa de bucurie i va trimete, când Domnul de mult nu va mai fi în Țara sa de baștină, un frumos cal în dar și încredințarea «că va fi în locul lui și va avea de tot bună grijă»¹⁾. Totuș la Constantinopol scrisese printr'un Curier, ce va sosi acolo la 9 Novembre, că Mihai-Vodă «a fugit cu 15 mii de oameni» în Ardeal, după ce a jăfuit și pus-tiit Țara Românească întreagă, ducând cu sine tot ce a putut duce, bani, aur, argint, arme, 40 de tunuri, cai, vite și toate bucatele²⁾. Dar atunci va fi prea târziu pentru ca rea-voința Pașei să-i mai poată ștrică lui Mihai: dela el vor sosi misiuni cu știri ce-i vor uimi și le vor tăia orice poftă.

Vorba e că Voivodul își rândui lucrurile și cu Pașa Vidinului înainte de a eși din Țară, în singurul chip cu putință.

*

Acum nu mai eră timp de perdut. E de crezut că încă în aceeaș zi de Duminecă, 7/17 Octobree, oștile se puseră'n marș³⁾.

Cu ele mergeă floarea Boierimei, ducându-și în cară toate lucrurile lor mai de preț. Și chiar Doamna Stanca și Copilul lor Nicolae Pătrașcu însoțiau pe Domnul.

Mult se trudise Doamna a abate pe mândrul ei soț dela planurile lui îndrăznețe. Femeia cinstită, înzăstrată cu toate darurile alese ce o deosebiau atât de mult de moravurile sălbatice ale societății, ea aduse Bărbatului său aminte de scutul ce a găsit în Ardeal față de furia lui Mihnea-Vodă, de sprijinul ce i-a dat Sigismund pe lângă Sultanul Murad de a căpătat Domnia, și și-a putut mântui

¹⁾ Raportul cit. al lui Radibrat, din 29 Nov. în *A. C. H. (Docum. XII, 519)*.

²⁾ *A. C. Ms. 595, 9, f. 858*. Raportul Dragomanului împărătesc din 14 Nov. (= *Docum. XII, 497—8*).

³⁾ Datul nu-l avem nicăiri, dar, cu toată răpeziiciunea marșului, nu pare ușor de crezut că el să fi fost săvârșit într'o singură zi— socotind că ar fi plecat Luni dimineața, fiindcă seara, desigur, erau supt Munții dela graniță.

familia și Țara. Ori cum ar fi: «ori că-i vom învinge noi pe ei, ori ei pe noi, vom fi mânjiți înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor cu vina înșălăciunii, zicea ea. De ce să se calce legătura sfântă? Ce rău ni-a făcut vre-odată Transilvania? Dacă nu ni-ar fi ajutat ea la vremea de primejdie, de mult s'ar fi isprăvit cu noi». . . «Vei cuteză tu să stropești cu sângele mântuitorilor tăi scutul mânturirii tale? Dar să zicem că nici odată nu ți-a făcut nici un bine Transilvania, cu ce drept să năvălești în Țară străină?»... «Cel puțin de Dumnezeu de sus și de Iad să te temi și de păzitorii dumnezeiești Nicolae și Mihai, cari au obicei să loviască cu rău de moarte sila, nedreptatea și necredința făcută cu alții, peste drept și cuviință, fie îndată fie mai târziu». Vorbe de acestea pune humanistul Szamosközy ¹⁾ în gura Soției blânde care avea, ca toate femeile îngrijate, simțământul fricei de primejdia din urmă. Cuvintele nu pot fi luate nici pe departe întocmai ²⁾, ci sunt de sigur împodobite din închipuirea Scriitorului învățat. Atâta că el va fi știut dela Pătru Armeanul sau dela alți Boieri că Doamna a fost împotriva războiului cu Ardealul. Tot așa se împotrivi lui Mihai și bătrânul Logofăt sau «Cancelar» Teodosie—care a scris *Cronica* cunoscută în prelucrarea lui Walther (până la 1597)—, un om stimat de toți pentru dreptatea părerilor lui ³⁾.

Dar Mihai Vodă țină mai bine să urmeze adâncei sale pătrunderi a situației atât de priincioase și pornirei inimei sale viteze, și toți trebuiră să se supună.

Dintre cei ce aveau trecere la Domnul numai Banul Mihalcea e pomenit ca acela care împărtășia cu totul vederile lui și îl împingea prin sfatul său înainte. El strălucea peste toți Boierii prin rang, prin înțelepciune și cultură: știă limba italiană, «care e un dialect de un neam (congener) cu al Românilor», — dar eră intinat în toate blăstămățiile și nu se feriă de nici un păcat ⁴⁾. L-am cunoscut că a fost cel dintâi care a isbutit a stânjeni înriurirea lui Sigismund la Curtea împărătească de-asupra Domnului său și

¹⁾ Szamosközy II, 286—8. Pe el îl urmează și Bethlen.

²⁾ Această observat-ocu drept cuvânt încă-dl Tocilescu, în a sa *Doamna Stanca* (București 1877). D-sa cunoșteă numai izvorul derivat, pe Bethlen. Nici nu se puteă altfel: volumul II. din Szamosközy apărea și el tocmai la 1877.

³⁾ Szamosközy II, 286.

⁴⁾ *Ibid.*, p. 285—6.

i-a putut câștiga de acolo cele dintâi ajutoare nemijlocite, la 1597 ¹⁾.

Se'nțelege mai știau și alții din apropierea Domnului despre lucrul ce aveã să fie săvârșit. Acestora, slujitorilor și servitorilor Curții lui (familiaribus suis qui rem sciebant), Mihai le făcea nãdejdea mai în fiecare zi, grãindu-le astfel: «Dacă lucrul se va isbãndi dupã gând, așa veți ajunge că cine ar dori să întrebe de voi nu va zice, ca până acum, unde-i ăsta și ăsta, ci unde e domnul? ce face domnul? — oameni mari vă voi face pentru credința voastră dacă statornici veți fi.» ²⁾

Drumul până la graniță fu făcut «cu uimitoare iuțeală» (mira celeritate). ³⁾ Luni, la 8/18 Octobrie, în de seară, credem, corturile fură întinse la poalele Munților dela hotar, unde râul Buzău intră în Țara Românească. ⁴⁾ A putut fi la poalele așa zisului Curul-Muntelui din șirul Siriului, în dreapta râului, pe la gura Crasnei sau pe la «Gura Siriului». ⁵⁾ Dar și mai bine s'ar potrivi poalele Muntelui Cheia, în stânga râului, care are o poziție strategică însemnată ⁶⁾ și scutește pe nãvălitorii în Ardeal de trebuința trecerii râului în Țara dușmanului.

Tot atât de greu de satorit e și cursul drumului până la graniță. Cu toată rãpeziciunea marșului, pare-cã ar fi prea lungã calea cu încunjurul pe la orașul Buzău, peste câmpie, pe unde duce drumul mare și astăzi, pentru a putea fi isprăvit în scurtul timp de o zi și ceva și o noapte. Mai de crezut ni se arată că Mihai să fi străbătut cu oștile sale prin Munți, pe valea Cricovului în sus, peste

¹⁾ V. vol. I, p. 437, 444 sqq.

²⁾ Raportul lui Darahi, l. c., p. 431.

³⁾ *Idem*, p. 428.

⁴⁾ Szamosközy II, 291. Quibus in hic modis dispositis, tertio die, postquam in verba sua adegisset Hungaros, Michaël ad montium ulteriores radices, quibus Transylvania a Valachia dirimitur, castra ponit. De aci ar urmã că oastea a fost jurată Sãmbãtã, ce nu se impacã cu plecarea ei atunci dela București. Iar că Luni seara, 8/18, trebuia să fie la Munți urmează de acolo, că avem știri sigure despre aflarea Domnului dincolo de graniță la 19. Am văzut chiar că în acea seară, târziu, vestea fu adusã Principelui la A.-Iulia. Darahi. Szamosközy IV, 105 zice că la 20 «se auzi» aceasta. Bine înțeles atunci știa toată lumea în A. I. *Chronicon Fuchsio-Lup.-Olt.* pune trecerea pe Marți 18, — dar Marți erã chiar 19.

⁵⁾ Aci e punctul de vamã, pe când la poalele de Mează-noapte ale Curu-Muntelui se allã pichetul Crasna. *Marele Dicționar geogr.* II, 749; III, 44; V, 411.

⁶⁾ *Marele Dicționar geogr.* II, 354. V. și articolul «Buzău», județ. Limitele, II, 97 și 98—99, asupra schimbării lor prin cutropire din partea Austriei.

Crăciunești, unde sunt ruinele unui vechiu schit, până la Cislău, ori pe altă linie îndămănată din apropiere, bunăoară, Popești—Salcia — Cislău, ¹⁾ de unde va fi luat valea Buzăului în sus.

Trecerea de-a curmezișul a munților și dealurilor dintre Ploiești și Cislău, pe valea Cricovului, printr'un ținut în care se află, de parte spre Răsărit dela comunele Tătarul și Sângerul, moșia Datcu, locul de petrecere al Voivodului în vara anului 1598, ²⁾ se înfățișează cu mult mai scurtă, și pe deasupra are darul — ca și calea cea lungă, pe la Buzău—de a amăgi pe cei ce din întâmplare ar fi voit să dea veste la Ardeleni. Pornind dela Ploiești întâi spre Răsărit până la Albești, pe drumul către orașul Buzău, putea face pe ori cine să creadă că merge către Moldova. ³⁾

Seara de 8/18 Octobrie oastea lui Mihai Vodă o petrecu odihnind bine în tabără și în cătunele dimprejur. ⁴⁾ Iar Marți, înainte de vărsatul zorilor, strigătorii vestiră porunca Domnului de a încărcă lucruri și corturi în cară, de-a lăsa înapoi toate poverile și de a se strânge îndată, luând numai armele și vitele cu tovarul în spate. Nu se poate ști și aproape nici crede, dacă Domnul li-a mai ținut acum o cuvântare în felul cum ni-o povestește martorul, Cronistul Ungur: Trebuie să treacă în Transilvania, ar fi zis; Andrei Cardinalul a încheiat legătură și pace cu Turcii, dânsul (Mihai) și-a predat Țara Românească lui, și acum trece cu voia lui în Ungaria dimpreună cu oastea sa. ⁵⁾ Adevărul e că «în crăpat de zi» Domnul și toate oștile sale intrară în Munți ⁶⁾ și-i străbătură fără a afla nici o piedică (afară doar de vântul vijelios ce se rădicase), poate nu chiar pe valea Buzăului, ci, cum și spune un martor, ⁷⁾ pe cărări și poteci ascunse, mai scurte,

¹⁾ *Ibidem*, la numirile pomenite în text.

²⁾ Vezi mai sus, la începutul acestei cărți, p. 11—2.

³⁾ O parte a acestei regiuni se poate vedea și pe *Harta Moldovei* lucrată de Statul major român. Scara 1:200000. Seria V. col. E. Harta Țării Românești încă n'a apărut.

⁴⁾ Szamoskőzy II, 292: «qui in vicinia agminatim sparsi erant.»

⁵⁾ *Ibid.* p. 292.

⁶⁾ *Ibid.* p. 294: «primo statim diluculo montibus insinuatus est.» Incoló datul zilei, asupra căruia nu avem nici o indoială, e greșit la autor. Tot așa nu e adevăr că n'a putut străbate Munții până a doua zi, spre amez, de răul vânturilor puternice, vijelioase.

⁷⁾ G. Illéshazy I. *Följegyzései*, p. 75: azonban valami áltutakon Brassó táján Mihály vajda minden hadával Erdélybe bejött. ...

atât de bine cunoscute și atât de mult folosite de locuitorii Munților dela hotară.

Și înaintară răpede prin lungul șir de Munți în susul văii Buzăului până ce eșiră în șesul Nemeșului Săcui Bélyd Ion, de care am mai pomenit, punându-și, încă înainte de amez, tabăra pe moșia acestuia, în locul zis Bozaș, loc bogat în pășune. ¹⁾ Castelul lui Bélyd din Uzon fu jăfuit și ars, și treisate ale lui putură îndestulă cu hrană soldații. ²⁾ Șase sute de oi i fură mânate în tabără. Poate că Săcuii aveau multe de răfuit cu Boierul acesta al lor. De Mihai ne spune anume Cronistul că eră foarte îndușmănit cu el, fiindcă odată găzduise multă vreme pe Mihnea-Vodă, rivalul său primejdios. ³⁾ Cât pentru pricina vrăjmașiei poate greșește Cronistul: nu știm de Mihnea să fi fost în Ardeal. El e carc a răsturnat pe Fratele lui Mihai din Domnie, pe Petru Cercel, dar în întâia și a doua lui Domnie Mihai a fost slujbașul lui, odată Ban mic de Mehedinți, a doua oară Stolnic. Mai curând s'ar putea, dușmănia cu Bélyd să fie fost din timpul pribegiei Prințului Mihai în Ardeal, de răul năintașului lui în Domnie, Alexandru Vodă, vrând poate să-l prindă și să-l dea pe mâna Domnului. Știm că

¹⁾ Szamosközy II, 294. Moșia e și astăzi a familiei Bélyd.

²⁾ Bors I. *Kronikája* în *Erdélyország történetei tára*, I, p. 180. Sim. Csaucek *Ephemeris Libellus* în *Fundgruben* III, 118. Datul totuș greșit la amândoi: Cel dintâi—Sfântul Luca (18 Oct.), cel de al doilea 17 Octb. Datul de 17 îl primește și Szádeczky, pentru intrarea lui Mihai în Ardeal, urmând raportului cunoscut sub numele de «Khurtze Verzeichnuss». Dar am arătat că acest raport spune că atunci a ajuns Mihai cu oastea la Plösth, care nu putea fi decât Ploești. Datul intrării îl avem însă hotărît: întâi, în raportul lui Marini din 5 Nov., după povestirea preotului Stan (*Docum.* III, 1, 314, cf. și p. 340) — «A di 19 passato die Marti e intrato in Transilvania Mihaelo Vayvoda»; al doilea, în *Chronicon Fuchsio-Lup.-Olt.*, 146 — «festo Lucae Evangelistae» [ceceace e greșit, dar e bun ce urmează], «qui dies Martis erat, cum maximo et formidabili exercitu per Bossaviae viam (per loca montanea Vitasch) improviso in agrum Barcensem irrupit, et castra locat prope Prásmár.» Tot după povestirea lui Stan, într'alt raport din Cașovia, 5 Nov., către Arhd. Max, poate scris tot de Marini se zice: «Den achtzehenden October in der Wallachey ausgezogen.» *Docum.* XII, 483. Să fi plecat oare atunci dela Ploești? Lucrul nu e peste puțină, ba are chiar oare care temeii de a fi crezut: Mihai ar ajunge seara târziu la graniță, ceceace eră o chezășie că nu puteau auzi Transilvănenii nimic de venirea lui aci, până când aveau să-l vadă la ei. Apoi în *Diarium P. Benckner*, *Quellen der Stadt Brassó*, IV, 183: «Den 19 Octobris ist der Mihály Wayda aus Bleschland in Burzenland kommen.»

³⁾ Szamosközy, II, 299.

Alexandru ceru și dela Poartă poruncă pentru Principele Ardealului, ca să izdea pe fugar. ¹⁾

Se înțelege știrea trecerii lui Mihai peste hotar s'a vestit de aci încă dimineața la Brașov, de a căror ținut se ținea și pasul al doilea, mai răsăritean, al Buzăului, pasul cel mai puțin umblat, ²⁾ și deci mai puțin și păzit. Și ei deteră numai decât știre la A.-Iulia, unde fu împărtășită Principelui, cum știm, în noaptea aceleas zile, târziu. ³⁾

Supt seară sosiră Trămeșii Domnului la Brașov, pentru a chema pe Primarul orașului cu doi jurați în tabără — de Judele orașului Valentin Hirscher (Hirșer) auzise că se află la Dietă la Alba Iulia. Sfatul Brașovului se adună peste noapte pentru a hotărî ce să facă, dacă ar voi să i siliască la jurământul de supunere. Și mânezi, la 10/20 Octobree, veniră la Domnul care acum se mai apropiase de ei, mutându-se cu tabăra la Prejmer, Chiril Greissing și Luca Hirscher («oratorul Comunității» — care nu putea însemna decât pe Secretarul ei) împreună cu doi jurați, însoțiți de câțiva ostași. Când se apropiară, le eșiră înainte o ceată de Cazaci și-i duseră la cortul Voivodului. ⁴⁾ Ei veniau cu poclon: un car de straie podoase (ponevi, cucimi) de lână, bune pentru scutirea ostașilor de frig și multe bucate (tum vero largum commeatum). ⁵⁾

Domnul le ceru să facă jurământ de credință Impăratului, dându-i despre aceasta diplomă întărită cu sigilul orașului și cu subscrierea Cărmuitorilor lui, — altfel le făgădui a le pustii orașul și ținutul, adecă cele 13 sate din Țara Bârsei ce se țineau de Brașov. Trămeșii orașului se rugară pentru un termen de trei zile, ca să aibe vreme a se sfătui cu poporul. Veniră totuș de frică chiar mânezi, la 11/21 Octobree, cu răspunsul. Căci Domnul înaintase încă o bucată cu oastea lui, trecând dela Răsărit-Miazănoapte, unde se află, spre Apus și așa de aproape în aretul orașului lor, cât am putea

¹⁾ V. vol. I, p. 34—5, 38, 41, 61, 63—66.

²⁾ Silv. Moldovan, *Țara noastră*, p. 248, scrie că pasul dela isvorul râului (care își ia întâi cursul spre Mează-noapte apoi se întoarce spre Răsărit și îndată după aceea spre Miazăzi Răsărit) e calea cea mare de trecere, și că pe acolo au venit Tătarii și Turcii, cum dovedesc urmele de întărituri și piscurile Munților Tătar-mic și Tătar-Mare. Pasul răsăritean însă pentru trecerea lui Mihai se adeverește și prin locul Uzon, unde ajunseră întâi.

³⁾ Distanța de 13—14 poște a putut fi făcută în timp de vre-o 14 ceasuri, schimbându-și călărețul calul de câteva ori.

⁴⁾ *Chronicon Fuchsio-Lup.-Off.* 146.

⁵⁾ Szamosközy II, 302—3.

zice că-i auziră ropotul cailor și sunetul trâmbițelor și al tobelor lui. Deputații lor, D-r. Paul Kertz, medicul orașului, și jurații Matei Fronius și Ion Hirscher dimpreună cu mai mulți Sfetnici orășenești se rugară să le cruce averea și viața și-i făgăduiră supunerea și jurământul credinței lor, dacă Dumnezeu i va da izbândă în planul lui. Dar acum, înainte de a se fi răfuit cu Domnul lor, Cardinalul Andrei, ei, ca niște supuși, nu pot face mai mult. Pe deasupra îl încredințară că nu vor lucra nimic împotriva lui, nici pe față nici pe ascuns, înapoiul lui vor fi toate în liniște. ¹⁾ La această tocmeală Sașii se folosiră și de protopopul român Mihai dela Biserica Șcheilor din Brașov. ²⁾ Voivodul a răspuns, după mărturia Cronistului săsesc: «Văd că vă temeți și de mine și de Principele vostru și asta nu fără temei. Deci eu sunt mulțămît cu făgăduințele voastre — numai statornici să fiți. ³⁾ Și încă în ziua următoare Domnul trecu pădurea și ajunse la Șercaia (Sárkány), stăpânită tot de Brașoveni. ⁴⁾ — S'ar putea chiar ca Mihai să fi trămes acuma (și nu cândva mai în vară) pe Christofor Hirschel, Fratele Judelui brașovean în misiune la Impăratul, ⁵⁾ pentru a câștiga prin aceasta și mai bine inimele Sașilor: ar fi Curierul care ajunse la 30 Octobrie la Viena cu știrea intrării Domnului în Ardeal.

Timpul de trei zile îl petrecu Mihai-Vodă în împrejurimile Brașovului nu numai în hatărul înțelegeri sale cu ei. El așteptă și pe Săcui, sau cel puțin capătul îndemnului său la răscoală.

Îndată, încă din șesul lui Beldy, Mihai trămise la ei pe Căpitaniii săi din vița lor: pe George Maco, I. Thamasfalvi, Ștefan Harali (= de sigur St. Hamar al lui Darahi) și St. Doemoes, cu scrisorile liberătoare cunoscute, prin care li se făgăduiau toate libertățile lor de odată și erau chemați a prinde armele și a urmă oastei sale. Acești sărmani Unguri de viță hunică, după cum se crede, erau chinuiți de Nemeșii lor, stăpâni ai pământului ce până înainte

¹⁾ *Chronicon Fuchsio-Lup.-Olt.*, p. 147. Szamosközy, II, 303.

²⁾ *Istoria Beséricsi Schéilor Brașovului* (Ms. dela Radu Témpé † 1742) publ. de St. Stinghe (1899), p. 5.

³⁾ *Chronicon Fuchsio-Lup.-Olt.* p. 147. Szamosközy știe și el că Mihai s'a învoit cu propunerile lor. Cunoscuta *Khurtze Verzeichnuss* spune scurt: «die Cronstadt sich alsbaldt ergeben.» Raportul cit. al lui Marini scrie, după povestirea pr. Stan: «e pervenuto in Corona ali 20 detto passatto la qual cita li ha reso subito obediENZA». *Docum.* III, 1, 344. V. și *Quellen*, IV, p. 219.

⁴⁾ *Chronicon Fuchsio-Lup.-Olt.* 147.

⁵⁾ Szamosközy, II, 288. Cf. *Bethlen*, IV, 333.

de 37 de ani fusese al lor, în schimbul datoriei de a apăra Țara în afară, ca grăniceri, și ferbeau de ciudă și de ură împotriva acestor stăpâni. Totuș se temeau a se da îndată pe partea Domnului nostru, câtă vreme nu știau ce ispravă va face. În cele din urmă se arătară aplecați a face răscoală și a se oști pentru el, dar întii cerură să le dea voie să strice doauă cetăți rădicate în mijlocul lor, între cari una eră Várhegyul, — altfel libertatea lor nu ar fi lungă, asemenea să spargă și Curțile nemeșești, și să ucidă pe stăpânii lor cu urmași cu tot. Domnul care ascultă cu capul descoperit plângerile lor, cum a mai făcut și va mai face, povestește Darahi, «le îngădui toate, și ei i făgăduiră credință și o ținură». El încă i va sprijini totdeauna în pricinile lor drepte, împotriva tuturor asupritorilor, ca și acuma, atâta dragoste aveă pentru ei ¹⁾. Aceasta eră mai mult pentrucă nu mai trebuia să poarte nici o grijă înapoiul său decât pentru ajutorul ce-i deteră cu brațul acum: Cronistul spune că numai 1000 de Săcui nooi mai urmară oastei române ²⁾. Cei rămași acasă într'adevăr se răsulară, ba și alți Țărani într'alte părți, asupra domnilor lor de pământ și-i uciseră cu mulțimea ³⁾. — Chiar ostașii lui Mihai Vodă nu ucideau: în Prejmer au omorît un singur om, pe un faur foarte bogat. Dar ei luau vitele și caii și altfel prădau rău. Prejmerul («oppidum» — nu pare a fi vorba de Brașov) l-au și aprins la plecare. Voivodul l-a stins. El se jură că toate acestea nu se fac cu voia lui — dar furia mulțimei nu se poate năbuși. Cu deosebire ar fi suferit pagube Preoții Sași, și câțiva negustori călători ar fi fost jăfuiți. Numai Vulcanul, Rășnovul și Satul-nou ar fi rămas neatînse. Cazacii au mai ars Feldioara (Marienburg, Földvár) și Nussbach-ul ⁴⁾. E nu numai în firea Cazacilor felul acesta de jăfuire și pradă, ci așa era obiceiul tuturor oștilor

¹⁾ Relația lui Darahi în *Docum.* III, 1, 431. Szamosközy II, 301—2.

²⁾ Szamosközy, 302. Darahi nu ne dă numărul. El spune numai când arată ce și câtă oaste aveă Mihai V.: «In Transilvania rursum Agiles Siculos».

³⁾ Vita Th. Borsos în *Erdélyorsz. tört. Tára* II, 23—4. Vezi pentru ceva mai târziu scrisoarea lui Bocskay c. Basta, Cluj, 2 Nov. Szádeczky, *Mikály vajda*, 440 și *Docum.* XII, 493.

⁴⁾ *Chr. F.-L.-O.* 147—8. Szamosközy II, 303—4. Simonis Czauck *Eph. Libellus*, în *Fundgruben*, III, 118. După acesta Marienburgul ar fi fost aprins la 24 Octb., dar în cealaltă Cronică ni se spune că la 23 plecase oastea spre Făgăraș, ceace nu se potrivește. Czauck greșește datele. V. și *Quellen der Stadt Brassó*, IV, 54 (I. Teusch) și 159 (Nösner).

năimite ale vremii, — așa va lucra oastea împărătească în Ungaria, așa va lucra oastea lui Wallenstein în Boemia.

La ¹³/₂₃ Octombrie, Sâmbătă, Mihai pleacă dela Șercaia și trece pe lângă cetatea Făgărașului cu oștile sale, fără a vătăma pe ni-meni, fiindcă deteră bucate de ajuns ¹⁾, zice Cronistul Sas. Totuși aceasta nu se făcu fără vorbe. Secretarul domnesc Darahi po-vestește că, ajungând Domnul aci, auzi despre închiderea în Cetate a câtorva ostași ai săi, pentru furăciune. Răpede el porunci lui Darahi să scrie Cărmuitorilor Cetății o carte plină de amenințări zicând că, dacă în viitor vor mai închide vre un soldat al său, le va pustii tot ținutul și însăș cetățuia cu foc și sabie, și cerând să-i sloboadă numai decât prinșii ce-ar avea din ai săi. Indată slujbașii orașului trămiseră în tabără un car cu vin berechet și veniră înaintea oștii. Voivodul descălecă de pe cal și vesel porunci celor din jurul lui să ia în primire vinul și tot ce aduceau ²⁾. Și fără zăbavă, după ce negreșit se închinară și ei, porni mai departe. Încă în aceeaș zi ajunse la Kertz.

Aci, poate, i văzû oastea Moise Székely (Săcuiul) care știm că plecă la 22 Octombrie cu 500 de călăreți, din ordinul Principelui, mai mult pentru cercetare decât pentru luptă, spre Brașov, și se întoarse cu vestea apropierii lui Mihai cu puternică oaste.—Mihai mergea acum, când putea face într'o zi calea ce i a mai rămas până la Sibii, foarte încet. De o parte el vrea să aștepte Săcuii pentru a-i spori în măsură mai mare oastea. De altă parte el potrivea să nu ajungă la luptă până ce Mihai Székely, căruia-i trimisese scrisori îndată după trecerea Munților, nu ar fi avut timp a cercă de cealaltă parte intrarea în Ardeal, pentru a sili pe Cardinalul să-și împartă oastea ce-ș va fi putut adună. Căci, ori cât de întunecoasă e scrisoarea lui Székely din 27 Octombrie, acest înțeles nu i se poate tăgădui. «Plec îndată poimâne, a tot prea milostive Impărate», scria el, la «frontiera transilvăneană, pentru părere ³⁾ și pentru a da lui Mihai Vodă inimă, *după cum pofteste* (wie ersz dan begerth), unde apoi mă voi opri în liniste câtva timp ⁴⁾, până ce voi avea rezoluțiunea prea milostivă a

¹⁾ Chr. F.-L.-O., 148.

²⁾ Docum. III. 1, 428—9.

³⁾ «alda Ich zu einem Schein»—pentru a trezi părerea că am să intru în Ardeal, ar fi înțelesul. Székely scrie cam rău nemțește.

⁴⁾ ....«alda Ich halten weyll mit Rue»....

Majestății Voastre împărătești Romane, cu toate că mă tem, Mihai-Vodă își va *săvârși* planul curând» (wie woll Ich besorge mih der Mihal-Wayda werde baldth sein vürnemen *vollenden*). Bucuros i-ar da ajutor dar n'are cu ce ¹⁾. Mihai Vodă însuș va vorbi odată, peste câteva luni, Impăratului de această cerere a sa neascultată pentru ajutor. «Când mă aflam într'adevăr în această Țară, am trămes oamenii mei la George Basta prin cari am cerut să-mi vină într'ajutor sau să-mi dea oaste, dar nici atunci n'a voit să vină nici într'un chip și nici ajutor n'a voit să-mi trămeată» ²⁾. Unul dintre acești oameni necunoscuți cu numele — am dat cu seamă care — trebuie să fi dus întâia știre și mai departe la Curte, despre intrarea Domnului în Transilvania și supunerea Brașovenilor. — Și în sfârșit Voivodul mai trămesese, îndată după ce i se închinară Brașovenii, și la «Radul Buzescul și la Udrea Banul, să saie și ei cu toate oștile Craiovei și ale Jiului, și cu ale Mehedinților, să iasă cu ele înaintea lui Mihai Vodă către luncile Sibiului» ³⁾. După Cronistul Ungur avea să vină pe la Turnul-roșu Baba Novac cu 6.000 de Haiduci ⁴⁾.

A doua zi, Duminecă dimineața, în ¹⁴/₂₄ Octobree, de bună seamă fiind încă în Kertz, străjile aduseră înaintea Domnului un Nobil Cazac. El fusese trămes de Cardinalul Andrei cu scrisori la Ieremia Movilă, Voda Moldovei. Principele își arată bucuria de scrisoarea Voivodului moldovean, prin care i-a spus că va veni la pasul Oituzului cu oastea sa. Și se rugă să sboare ziua noaptea, fără zăbavă, la dânsul, căci necredinciosul Mihai Vodă, încrezut în ajutorul nemțesc, se și află în Țară. Ii spune să nu se teamă

¹⁾ A. C. H. (ciuntită rău, și în parte numai rezumată, în *Docum.* XII, 473-4). Mih. Székely c. Impărat, Sachmar, 27 8-bris 99. La această scrisoare e alăturată în Arhivă scr. lui Nagy András cu datul greșit de A. Iulia, 28 Octb. (v. m. sus p. 290—1 nota), dar nu se poate spune sigur, dacă ea într'adevăr a venit deodată cu scrisoarea din vorbă a lui Székely. El vorbește că are un om la A. I. pentru a știrici (știm că Székely fusese însărcinat să cerceteze ce e drept din invinuirea lui Mihai V. că Basta ar fi fost cumpărat de Cardinalul), dar scrisoarea de care vorbește că o «trămete din cuvânt în cuvânt» pare a li instrucția ce i-a dat acelu om, și nu un răspuns dela el. Prin acest om a mai dat vorbă «să facă ce vorbește» (dasz man thuet was man Redth), dar asta privește fără îndoială pe Cardinalul și nu pe Mihai.

²⁾ *Docum.* III. 1. 391—2. Mihai c. Impăratul. Alba-Iulia, 21 Decb. 1599. Totuș Spontoni, *Historia*, p. 90, scrie : «senza haver dato alcuno avviso del tempo al Basta, ch'egli erà per moversi con l'Esercito»...

³⁾ *Cronica anonimă în Magazin Istoric* IV, 293.

⁴⁾ Szamosközy, II, 306.

de Nemți, căci a făcut legătură cu Majestatea Sa. Să alerge: «ceceace am îmbiat Magnificenței Voastre se poate câștiga ușor», adecă Domnia Țării Românești, adauge Darahi însuș că eră înțelesul acestei îmbieri. Ziua următoare, deci Luni la $15/25$, i fù adusă Voivodului care trebuie să fi mai înaintat puțin, nu știm până unde și pe unde, o scrisoare dela Cardinalul cu întrebarea de ce a năvălit în Țara lui, și cu rugarea prietinească să se întoarcă în Țara Românească, pentru a nu se aduce perzarea cea de pe urmă a Creștinilor prin luptă. Domnul i răspunse scurt, prin scrisoare, că nimic n'a făcut din indemnul său ci din porunca Majestății Sale, a Domnului său prea milostiv, și se rugă ca, lăsând Majestății Sale Țara, să iasă, ca să nu urmeze acea perzare (ruina) a Creștinătății de care a pomenit. ¹⁾ Cu Delegatul Principelui venise la Voivodul nostru și Capelanul lui Malaspina. El aveà însărcinarea să-l facă pe Mihai a crede că Majestatea Sa a încheiat legătură (confoederationem) cu Transilvănenii. Domnul îi răspunse numai prin scrisoare, că dânsul are mai de mult legătură cu Impăratul și despre asta nimic nu i-a spus. «Nici nu mi-a poruncit altă nimica, decât ce vedeți că fac și nu fac nici o nedreptate de capul meu decât numai din porunca tare a Majestății Sale». Și dacă e să se jeluiască, i aduce aminte Cardinalului de vorba ce i-a trămes, când a intrat în Domnie, prin primul lui Delegat Ciomortani: să-și părăsiască Țara. Și acum iată că a prins pe Căpitanul căzăcesc trămes în Moldova cu scrisoare, în care îl numește «necredincios și călcător de jurământ». Și totuș numai jurământul făcut Majestății Sale l-a silit să ia armele. Mănezi, la 26 Octobree, Domnul primià răspunsul Principelui care tăgăduià toate acestea. Vede, zicea el, că lucrul tinde la arme, și se va supune la toate pentru dreptatea patriei sale — cine cu nedrept varsă sânge creștinesc va da seamă înaintea tribunalului lui Dumnezeu. Totuș să mai roagă odată să se în-

¹⁾ *Docum.* III, 1, 429. Memoriul lui Darahi. Aci se rapoartă, în știrile în-sămnate de Bongars: Vodă depeșază Cardinalului «les raisons qui l'auraient meu à entrer dans le pays. A sçavoir: pour fair quitter ledict pays audict cardinal et le remettre à l'empereur, ce qui estant fait, il estoit prest à se retirer». *Docum.* XII, 481. Datul când a fost adus la Mihai Cazacul cu scrisoarea către Ieremia a fost fixat după *Chr. F. L. O.* în legătură cu memoriul lui Darahi: aceea are ziua trecerii pe la Făgăraș, acesta spune că a doua zi după aceea a fost prins Cazacul. El se adeverește și numai după memoriul lui Darahi, în celalalt concept al lui (*Mon. com. Tr.* IV, 333): «Quatuor diebus ante conflictum».

toarcă. Eră scrisoarea lui cea din urmă. Mihai nu-i rămânea dator. El i trimise copie după scrisoarea lui prinsă, adresată Vozi Moldovii. ¹⁾ Pe omul Principelui însă îl opri la sine—eră Isac Ceithi. ²⁾ Și-i arată prin omul său că n'a venit să verse sânge creștinesc ci numai mânat de râvna și pentru credința și binele Creștinătății și pentru datorința ce are către Majestatea Sa: Văzând că Principele Cardinal se tocmește de pace cu Turcii și necredincioșii, el a venit să îplinească porunca Impăratului care e: ca el să-și părăsiască Țara și s'o dea Majestății Sale; iar ea să-i joare credință, cum a făcut la plecarea lui Sigismund Báthory. ³⁾ Tot odată el înaintă încă atunci «cu cele trei corpuri de oaste (hauffen) ale sale ce erau foarte tari» și se așază pe pustietatea dinaintea Turnului roșu, în depărtare numai de vreo două miluri dela Sibii. ⁴⁾ Acest loc eră pe la Tâlmaci, ⁵⁾ în drumul mare drept spre Mează-zi dela Sibii, unde intră râul Cibin în Olt. ⁶⁾

Intr'asta și Cardinalul își strânsese o oaste de cel puțin 16 mii de oameni și plecase în drumul Domnului nostru. El tăbărise într'un loc foarte bine ales, la 4 — 5 kilometri (una lega) spre Meazăzi dela Sibii ⁷⁾, răzimându-și oastea cu spatele la Muntele dela Hermannsdorf (Sibiiei?). ⁸⁾

In această stare se aflau, când veni dela Alba Iulia, unde stătuse bolnav, ⁹⁾ Nunțiul Malaspina, și se duse în tabăra Principelui cu gândul de a împacă lucrurile. El zise Cardinalului să dea mai

¹⁾ Memoriul lui Darahi, Vezi amândouă edițiile, în *Docum.* III. 1, 429 și *Mon. Com. Tr.* IV, 333—4.

²⁾ Szamosközy II, 307—308. Nu poate fi aci vorba decât de misiunea din urmă. De altele Sz. nu vorbește nici cum.

³⁾ *Docum.* III. 1, 344 și 340. Scrisoarea lui Marini c. Impărat și mai ales redacțiunea aceleași scrisori către Max., în *Docum.* XII, 490. Cașovia 5 Nov.

⁴⁾ Khurze Verzeichnuss în *Docum.* III. 1, 365 și *Mon. Com. Tr.* IV, 330. Dacă înainte sau după primirea și trimeterea scrisorii s'a întâmplat, asta nu știm. Ziua e aceeași. Locul e arătat: «auf der Tromischer haiden». Nu putem tălcui această numire decât aducând-o în legătură cu Turnul-roșu.

⁵⁾ Szamosközy II, 308. «Ac Vajvoda quoque inde toto cum exercitu, uxoreque ac Petrascone et Florica liberis non procul ad Talmacium pagum aberat».

⁶⁾ S. Moldovan, *Țara noastră*, 142 sq.

⁷⁾ Raportul lui Malaspina din 14 Nov. în *Docum.* III. 1, 511 și 513. El are 15—16 mii pentru oastea Principelui. Tot 15 mii dă și Radibrat în raportul său din 29 Nov. *A. C. H.* (= *Docum.* XII, 518.)

⁸⁾ *Chr. Fuchsio-L. Olt.* p. 149.

⁹⁾ Szamosközy, II, 306.

mult crezământ raportului omului său de încredere, Capelanului ce fusese în misiune la Mihai, cu privire la mărirea oastei dușmane. Dar Cardinalul i răspunse: «Acest mișel (nebulo) se gândește să fugă, dar eu nu-l voi lăsa, și nu mă îndoiesc că voi sfâșiă pe acest Câne.» Oștile dușmane se aflau acum, după spusa acestui martor, în depărtare numai de «o milă italiană», cam un chilometru și jumătate ¹⁾, una de alta. Și Principele Andrei, văzând neizbânda celei din urmă scrisori ale sale și răspunsul Domnului, începû a-l batjocori, trâmîțându-i vorbe ca acestea: «că dacă n'ar fi de còpil (figlio d'una meretrice), ar trebui să vină să se bată cu el, sau să se bată singuri în duel» ²⁾. Apoi, ținând sfat cu Nobilii săi, hotărîră a se bate cu Românul, trimețându-i iarăș vorbă «că e păcurar, nu-i în stare să se bată» (facendoli dire che egli era un pegoraro e che non era atto di combattere). ³⁾

Dar Mihai nu se grăbiă: el așteptă să-i mai vină Săcui și să ajungă oștile ce tocmai intrau prin Turnu-roșu—și apoi cele din tabără trebuiau să odihnească bine și să-și întăriască așezarea cu lungul șir de cară cu care veniseră. Se încăierară de câteva ori străjile mai năinitate, «și par'că ar fi rămas deasupra Ardelenii», zice Mataspina, ceea ce întări pe Principele în credința lui că nu e bine ca el, Nunțiu, să facă încercare de înțelegere (che non fusse bene che io proponessi alcun accordo).

Dar îndată după aceea se strămută fața lucrurilor în câmp ⁴⁾, și Cardinalul, căruia i se părea până acuma că Mihai se teme să se bată cu el, mai primi pe de-asupra și răspunsul Domnului «că cu drag i va arătă cum se pasc oile.» ⁵⁾ Se poate că el auzise acum și de sosirea noilor ajutoare ce-i veniră lui Mihai Vodă prin Turnu-roșu: Baba Novac, Udrea Banu și Radu Buzescu, cu 6000 de oameni, în parte mare Haiduci,—totuș cel puțin vre-o două mii din ei oști zdravene de peste Olt ⁶⁾.

¹⁾ Aceasta e mărirea milei toscane și a celei romane, și nu credem că ar putea fi vorba de o milă lombardă, piemonteză sau venețiană, cari sunt mai mari.

²⁾ Raportul l. Malaspina, l. c. p. 511.

³⁾ Scrisoarea lui Marini din 5 Nov. *Docum.* XII, 490, și III. 1, 344 și 340.

⁴⁾ Rap. lui Malaspina.

⁵⁾ Rap. lui Marini.

⁶⁾ *Cronica an.* Ea nu dă numărul, ci spune numai de «oștile Craiovei și ale Jiului și cu ale Mchedinților» că au primit porunca de venire, cum am arătat mai sus. Szamosközy II, 306, spune însă că a venit Baba Novac cu

Atunci Cardinalul se adresă el singur către Nunțitul Malaspina. Eră Mercuri în 17/27 Octobree, când pare că se petrecură și întâmplările povestite înainte, chiar dela venirea lui Malaspina în tabără. El îl rugă să încerce a deschide drumul tocmelilor.

Deci Nunțitul se duse în tabăra lui Mihai Vodă. El fu întâmpinat întâi de 100 de lancieri, apoi de însuș Voivodul cu vre-o 1.400 de călăreți. Mihai intră în trăsura lui Malaspina, și acesta începù a-i spune tot ce credea de lipsă pentru a-l înduplecă să se întoarcă înapoi, încredințându-l că alt serviciu mai mare nu poate face Creștinătății: Să nu se îndoiască de fel că Ardealul și Cardinalul nu ar urmă aceeaș soarte ca Țara Românească, și că nu ar fi dușmani vecinici ai Turcului și uniți cu Impăratul.—Domnul i răspunse că n'a venit cu armele lui «din poftă de stăpânire (non per libidine di dominare), nici din setea ce-ar avea de a vărsă sângele Creștin, având toată grija de a vărsă pe al Turcilor, și că pentru el eră de ajuns de-a putea trăi în pace în Țara sa Românească, unde, după o singură arătură, aruncându-se sămânța, ar eși grâul, ce nu se întâmplă în Transilvania, — dar că Impăratul Creștinilor îl chemase (haveva ricercato) cu 14 scrisori și-l boldise să răzbune nedreptățile ce Majestatea Sa împărătească a avut să primiască dela Cardinalul și dela această nație.»— Zise iarăș Nunțitul că aceasta nu se pare la loc, de vreme ce Papa cu voia și înțelegerea Maiestății Sale s'a tocmit pentru împreunarea puterilor și inimilor lor, și că Treptele Țării ca și Cardinalul s'au învoit la această împreunare, și au și trames articolele prin om grăbit la Maiestatea Sa. Amintește și de făgăduința sa (a Nunțitului) de a nu se face nici o supărare Ardelenilor sau Cardinalului, nici din partea Impăratului de a dréptul, nici printr'alt cineva. Deci Ardelenii cer să vadă acele scrisori [ale Impăratului]. Voivodul nu răspunse la asta, spune Malaspina, ci cu multe jurăminte întări cele ce a zis. Ba el mai adause că chiar și Turcii i-au cerut (l'haveva ricercato) să facă această cucerire, zicând către Malaspina «să nu creadă că, dacă n'ar stă bine cu Turcul, Turcii vecini cu Țara Românească, al căror număr se suie la 20 de

6.000 de voluntari ai săi ce se numesc Haiduci, prin Turnul-roșu, în ziua dinaintea luptei. «Is pridie pugnam, Vaivodae iam in procinctu stanti, tempestivo adventu se applicuit». Deoarece la jurarea oștilor, *ibid.* p 290, autorul ne arată că Baba Novac avea comanda peste *partea mare* a celor vre-o 5.000 de pedestrii», socotim că restul erau oști pământene.

mii,¹⁾ n'ar cuprinde-o, fiind acum goală de garnizoane. — Această mărturisire pare a nu se potrivi cu credința ce vrea să arate Domnul către Împăratul în fața Nunțiului. Ea își capătă însă înțelesul, dacă vom vedea că aci el pomenia îndată de vorba ce i-a trămes Cardinalul, la începutul Domniei lui, ca să-și părăsească Țara, «pentrucă nu l'ar vrea Turcul», căci el, Cardinalul «eră hotărît a se da pe partea Turcului»²⁾. Totuș dânsul fiind hotărît a trăi și a muri dușman cu Turcul și-a adunat de atunci oaste pentru a veni să cuprindă Ardealul, căci politica uneia dintre aceste Țări e strâns legată de a celeialalte: «căzând una cade și ceealaltă... «Sau dacă eră să afle pe Cardinalul așa de puternic, încât să nu-l poată bate, gândul lui a fost și este de a trece cu oastea sa în Ungaria în ajutorul Împăratului, pentru a nu se mai întoarce în Țara sa, — de aceea și-a adus și Mumă [asta nu eră adevăr] și Muieră și Copii, și toate neamurile».

Prin mărturisirile sale Mihai da astfel și mai bună dovadă de dragostea sa pentru Creștinătate: Cu toate că stă bine cu Turcii, și venise și cu voia lor, el nu vrea să se deslipiască de Împăratul nici la bine nici la rău. — Ba ea mai cuprindea și o amenințare ascunsă: Malaspina să nu mai zică nimic, și să-l sprijinească față de Ardeleni. El i dovedia apoi trebuința năvălirii sale cu cuprinsul scrisorilor prinse ce se îmbia să i le arate, din cari a înțeles că e o legătură între Cancelarul Poloniei, Ieremia, Palatinul Moldovei, și Cardinalul, pentru a împreună la oaltă Polonia, Moldova, Țara Românească și Transilvania și a aștepta astfel în pace să vadă eșitul războiului din Ungaria, «poftind și pe Unguri să le calce în urmă și a lăsa, cum zicea Mihai, această râie [adecă pe Voivodul nostru] să se scarpine de Nemți» (e lasciare questa rognă a grattare a Tedeschi). Ei pot să-și adune până atunci bogății mari așa că, ori ar rămâne Turcii ori Creștinii învingători, vor avea putere destulă să se apere și de unii și de alții. Iar pentru a împlini «această dorită împreunare nu rămâneă alta decât a luă persoana lui din Domnia Țării Românești. De aceea el, izăflând acestea, li-a luat pe dinainte, și are nădejde a ocupă [și] Moldova»; apoi armându-le va întoarce împotriva Turcului

¹⁾ E vorba de oastea lui Mamut Pașa. Miles, *Siebenbürgischer Würgengel*, p. 237, scrie că Mihai a vestit Porții că pleacă în Ardeal pentru a pedepsi pe Principele necredincios ei.

²⁾ Vezi mai sus p. 166.

puterile acestor Țări, pe cari Cancelarul [Zamoyski], Ieremia și Cardinalul aveau de gând să le țină spre paza lor ¹⁾. Domnul mai arată lui Malaspina «că, *dacă Impăratul și Sfinția Sa* [Papa] *i-ar fi dat ajutor astă-iarnă*, vremea cea mai bună și potrivită pentru a face rău Turcului, căci [atunci] nu prețuiește nimic, *el și-ar fi pus capul că Creștinii n'ar fi văzut față de Turc astă vară*. Că astfel, văzând eu capătul sfânt ce aveă» — scrie Nunțiul, povestind tot cum îl desbăteă Voievodul —, «și neputând tăgădui [?zice] că toate aceste porunci ar fi fost mincinoase (pergiuri), și că Cardinalul n'ar fi despoiat pe Impăratul de ce eră al său, să îndemn pe Cardinal a se întoarce la cărmuirea bisericii sale». Totuș după ce Malaspina i dovedi, așa spune el, câtă pagubă ar face Mihai Creștinătății lucrând cum s'a apucat, primi propunerea lui de a se căută mijloacele de împăcare. Numai decât fură schimbați chizașii, «și în această zi, care fu în ajunul Sfinților Simion și Iuda [27 Oct. st. n.] oștile nu făcură nici o mișcare», și Mihai hotărî ceasul șapte dimineața pentru a ascultă condițiile ce aveă sa le aducă Malaspina. ²⁾ Chizașii erau din partea Ardelenilor Moise Székely, foarte bine cunoscut Voievodului, supt care a luptat mai anii trecuți, și tinărul Melchior Bogáthy, cari au însoțit pe Nunțiul. ³⁾ Iar din partea Românului fură trameși Boierii mari Preda și Grigorcea Postelnicul. ⁴⁾

Sâmburile misiunii lui Malaspina nu e povestit altfel nici de Darahi. Pe când oștile erau așezate în rând de bătaie a pus Malaspina la cale o a doua deputație. A venit el la Voievodul,

¹⁾ Locul e cam intunecos aci. Dar cred că nu greșesc cu înțelesul ce i-am dat: «et che quelle Provincie che il Cancelliere, Hieremia e'l Cardinale disegnavano che stessero a vedere, se egli voleva armarle, e convertir le forze di esse contro il Turco.» Probabil e o greșală la locul ce l'am tipărit cursiv — poate va fi fost în original: stessero a vedette, egli voleva etc.

²⁾ Rap. lui Malaspina *l. c.* p. 511—12.

³⁾ Khurze Verzeichnuss, *l. c.*

⁴⁾ Numele cestor din urmă numai la Szamosközy II, 309. Deosebit de adevăr, el arată că Mihai a cerut să se facă tocmeli de pace și astfel a trames Cardinalul la el pe suspomeniții Unguri, fără a spune nimic de intervenția lui Malaspina, până la ultima vizită, când se implinea ceasul armistițiului (p. 312). După el Mihai intr'adins a vrut să lungiască vremea până mănezi pentru a nu fi silit a se bate în ziua Sfântului Luca (pe când acesta eră chiar mănezi la 18) și până ce-și va scoate oștile dintre munți și va puteă fi «mai gata de luptă». (p. 309). — Notez că în actele interne ale timpului, câte le cunosc, se găsește Preda ca Mare Postelnic, dar Grigorcea nici cum.

dar n'a spus altă decât ce vestise prin Capelanul său. «Voivodul i-a răspuns scurt: Tot ce face, din porunca Majestății Sale face, și a venit cu gândul (proposito) să supună Transilvania Majestății Sale, ori să peardă viața sa, a Copiilor și a Soției sale și pe toți Boierii Țării sale și toată averea lor purtătoare (supellectilem omnem), și toate tunurile și peste tot ori ce are, sau însă să câștige (accipiat) Transilvania. Totuș să roagă ca, lăsând Transilvania Majestății Sale, să iase [Cardinalul]. Iar dacă nu vrea, fiindcă zic că au făcut legătură: să-și câștige dela Majestatea Sa cărmuirea Transilvaniei, — el se va purta cum i se cuvine, ca un Principe credincios al Majestății Sale, și-i va sluji totdeauna cu umilință, iar Principatul îl va da iarăși înapoi la un singur semn al Majestății Sale.—S'a făcut încetare de arme pe o singură noapte, pentru a se sfătui de amândoaună părțile asupra acestei tocmeli în folosul Creștinătății, — a doaua dimineată însă să vină Malaspina și, ascultându-se cererile fiecărei părți, să împace pricina». ¹⁾

Ceva nou are raportul scris la Curte după povestirea Ambasadorilor Români. Delegații Cardinalului, Malaspina, Moise Székely și Bogáthy ar fi arătat lui Mihai că e porunca aspră a Majestății Sale să se întoarcă înapoi, și să lase Transilvania neatinsă. Nunțiul s'a folosit de toate mijloacele pentru a dobândi aceasta. Dar Voivodul a cerut să vadă porunca Impăratului. Atunci Nunțiul și cei doi Deputați au răspuns «că această poruncă nu ar fi în mâinile lor ci în ale Cardinalului». La aceasta a zis Voivodul: că *el are altă poruncă în sân dela Majestatea Sa împărălească, pe aceasta vrea s'o asculte, și să-și facă slujba sa credincioasă Majestății Sale*. Atunci Malaspina s'a rugat cu multe rugăciuni, pe numele lui Dumnezeu, să-i dea un armistiț pe ziua asta, făgăduind că se va socoti mai bine Cardinalul pentru a împedecă vărsarea sângelui creștinesc. ²⁾

Joi dimineăța, ^{18/28} Octobre, la ceasul numit, Malaspina se înfățișă într'adevăr în tabăra lui Mihai, cerând «cu multe rugăciuni» a fi primit în audiență. Dar Voivodul, așa ne povestește Nunțiul, amână ascultarea lui, «supt cuvânt», după cum a auzit (sotto pretesto, come ho inteso), «că nu se potrivește cu cinstea sa de a intra în tocmeli de învoială — după ce a fost provocat de Cardina'lul, cu o zi mai nainte, în chipul arătat — până ce nu și-a pus întâi oastea

¹⁾ Rap. I. Darahi, l. c. p. 429—30.

²⁾ Khurze Verzeichnuss, în *Dokum.* III.1, 365 și *Mon. Com. Tr.* IV, 330—1.

în rând de bătaie și până nu s'a înfățișat la vederea celeia a Cardinalului, apoi aveă de gând să mă cheme și să îngăduie tocmeala». Aci Malaspina nu mai spune nimic de audiență ci își împestritează povestirea cu câteva pa'avre, pornite, se vede bine, din închipuirea sa, prin cari cearcă a-și dă sieși însămnătate și a înjosi pe Voivodul; dar ele n'au în sâmburul lor nici o însămnătate, fiindcă nu se razimă nici cât pe starea aievea a lucrurilor. El zice: «și pe cât putui pătrunde, dacă i s'ar fi dat o bună sumă de bani, și dacă l'ar fi încredințat Cardinalul îndestulător că ar fi lucrat cu Țara aceea [cu Ardealul], după cum a judecat Sfântia Sa, Stăpânul nostru, el s'ar fi întors înapoi, ori ar fi trecut în Ungaria, pentru că mult i-a căzut pe inimă, auzind că eu am făgăduit în numele Impăratului că nu va fi atins Cardinalul». ¹⁾ De preț e numai știința ce dobândim chiar pe nevrute din mărturisirea Nunțiului, că într'adevăr el n'a adus nici un răspuns neted dela Cardinalul că și va supune Țara Impăratului. Și asta e tocmai ce ni se spune în rapoartele scrise după povestirile Ambasadorilor lui Mihai Vodă. După ce Cardinalul n'a făcut nici cea mai slabă mărturisire că va fi credincios Impăratului, se zice într'unul din ele, Malaspina a venit și a doua zi, la 28, «cu lucruri neisprăvite, numai cu vorbe multe, și a cercat încă odată să-l zăboviască mai departe pe Mihai Vodă». ²⁾ Și asta e foarte aproape de arătarea lui Marini, după spusa preotului Stan că: dela început Cardinalul i-ar fi răspuns lui Mihai la această cerere «că nu va da nici odată ascultare nici nu va jură Majestății Sale». ³⁾ Și nu e peste putință să-i fi dat un astfel de răspuns, în batjocură, mai nainte de venirea lui Malaspina întâia oară, pentru a nu se părea că el, sumețul, s'ar teme de acest «păcurar» Valac. S'a moiat pe urmă, — făgăduința însă de a-și supune ori a-și dă Țara Impăratului tot nu i-o făcū nici prin Nunțiul.

¹⁾ Rap. I. Malaspina.

²⁾ Khurze Verzeichnuss I. c.

³⁾ Rap. Marini. *Docum.* III. 1, 344. Cel dintâi vestitor al invingerii, trămes la Curte, unde ajunse în a doua săptămână din Novembre, spune că Mihai, îndată «după luarea Brașovului», a trămes vorbă Cardinalului «că trebuie să deă jurământ Maiestății Sale asupra Transilvaniei, căci de nu ar face asta răpede, il va sili cu puterea, și că i s'a răspuns foarte de sus» — e che li fusse risposto molto altamente. *Docum.* III. 2, 331. Depeșă veneț. din Rochezan, 15 Nov. Acest vestitor eră de sigur Petru Armeanul, care se întâlni cu Ungnad și cu Pezzen la Tașnad, în 6 Nov. *Docum.* III. 1, 348.

«Dar», își începe acesta de nou povestirea, «Serenitatea Sa ilustrisimă, care se cărmuieă cu sfat tineresc (con consiglio di giovani), neținând seamă de părerea Căpitanilor bătrâni, slobozi, pe când abiă se apropieă oastea lui Mihai de a sa, trei tunuri, cu însămnată pierdere a soldaților lui Mihai care, provocat prin aceasta, să apucă de bătaie.» ¹⁾

Spusă de un martor, stând, ori cum am socoti, pe partea dușmană, întâmplarea trebuie crezută. Hotărît, ori care ar fi fost gândul dela început al Cardinalului cu misiunea lui Malaspina, când acesta se întoarse în sara de 17/27 înapoi, toată îngânfarea Principelui se ațată de nou. La această întoarcere a lui trebuie să-și aibe partea sa și fostul Secretar al Voivodului, trădătorul Ioan Raț care, pus în libertate, la cererea Ungurilor, când plecară la Ardeal, trecu, tocmai în ziua asta dinaintea luptei, din tabăra lui Mihai la Cardinalul, întărindu-l, de bună seamă, nu numai în ura sa împotriva Voivodului ci și în credința izbânzei asupra lui. Ioan Raț își va primi pedeapsa vânzării înnoite peste câteva zile, pe furcile dinnaintea zidurilor cetății Alba Iulia. Legat cu funii, i se vor tăia picioarele din genuchi și mâinile din coate, murind astfel în chinuri grozave în fața oastei. Vrajile mamei sale nu-i putură ajuta nimica: de geaba se ivi deodată în mijlocul Dorobanților Români un câne negru, de care se zice că se speriară ostașii. ²⁾

Dacă Cardinalul tot mai trămese mâne-zi pe Malaspina la Voivodul, după înțelegerea lor, aceasta nu mai fû decât pentru a-l amăgi pe Mihai ca să stea cu oastea negata de luptă și să-l poată apucă pe neașteptate. Și ea se potrivește cu scurta povestire a lui Darahi. «A venit [Malaspina], dar fiind și așezate de amândoaua părțile rândurile de bătaie, n'a avut nici un răspuns, ba nici din tabără n'a putut eși Voivodul înainte de încăierare». ³⁾

Mihai Vodă tocmai isprăvia cu Malaspina, trămițându-l în fundul taberii sale, unde-i eră Fiul, cu vorbele: că «se va dovedi și vedeă în curând cine e credincios Majestății Sale împărătești și întregii Creștinătăți», ⁴⁾ când începură Ungurii lupta pe neașteptate. Fapta

¹⁾ Rap. I. Malaspina.

²⁾ Szamosközy II, 382—3; IV, 111. I. Raț se mai numește și Maró.

³⁾ Rap. I. Darahi. Tocmai întors povestește lucrurile Szamosközy: după el Mihai îl atacă pe neașteptate, pe când îl momieă cu încheierea păcii, p. 317.

⁴⁾ Khurze Verzeichnuss.

lor eră cu atât mai mișească cu cât Mihai n'a lucrat cu ei în chipul acesta, făcând hatărul lui Malaspina, de a se cruță sângele creștinesc, cu toate că avuse, în noaptea aceea, 6000 de pușcași grijiți într'opădure vecină, cu gândul de a-i svârli pe furiș asupra oastei transilvănene.

Atunci, în clipa neașteptată a trosnirii de tunuri, urmă atacul năpraznic al călărimei ungare, în timp. ce Domnul nu eșise încă din cort, și oastea sa nu eră pusă de tot, cum se pare, în rând de bătaie: Infanteria lui Mihai fu călcată în picioare, se puse la fugă și toată oastea lui se turbură și întoarse spatele. «Eu, care fui de față, zice Malaspina, văzui fugind nu numai infanteria și cavaleria, ci chiar și carăle ce purtau artileria (tunurile) și lucrurile (supellettile) lui Mihai și însuș caili ce erau păstrați pentru persoana lui, așa că puțin a lipsit ca învingerea să fie pe partea Cardinalului. Dar *Mihai, cu nespus de mare voinicie și oarbă îndrăsneală* (con grandissimo valore e temerita), prin primejdia în care se băgă, îndreptându-se cu lacrimi la cei 3200 de Cazaci poloni și la Săcuii ce nu intraseră încă în luptă cu oastea Cardinalului, și chemând înapoi dela fugă cavaleria și infanteria, se putu chiti iarăș cu atât mai ușor, cu cât ai noștri [Ardelenii] nu se știură folosi de prilej pentru a urmări biruința ce eră ca și câștigată de ei. Unde luându-se a doua oară la bătaie, fu făcut prizonier Corniș, Generalul Cardinalului, cu toate că unii au crezut că el s'a lăsat de bună voie a fi prins: Mai fură luate toate steagurile și, din porânca lui Mihai, Corniș și steagurile se aduseră la mine, pentru vedere. Deci, văzând Cardinalul că lucrurile sale merg rău, află de bine a se trage înapoi la zidurile cetății Sibiiului, și având zidurile în spate și dinnainte așezându-și artileria, cu greu aveă să fie vătămat de dușmani, și dușmanii când veniau erau loviți de tunuri. Cetatea nu voi să ajute pe Cardinal cu pușcatul împotriva oastei lui Mihai, de frică să nu pună foc la mahalalele Cetății și să nu fie ruinat tot Ținutul ei. Dar, cu toate că oastea Cardinalului eră așezată, cum spusei, la loc foarte sigur, totuș Cardinalul fugi pe ascuns și așteptând pe un Munte vecin capătul, la urmă luă drumul spre Săcuime (verso la Siculia) cu o sută de cai, cu gândul și nădejdea de a putea înduplecă mulțimea Săcuilor ce au rămas acasă să se armeze și să-l urmeze, și în chipul acesta să-și sporiască iar oastea» ¹⁾.

¹⁾ Rap. I. Malaspina, l. c. p. 513.

Mărturiile din partea lui Mihai nu mai au atâtea amănunte. Preotul Stan și Ambasadorii trimiși la Curte spun numai că, punându-și Mihai în rând de bătae oastea, s'a strigat de trei ori numele lui Isus, și s'a început lupta ¹⁾. Dar pentru asta abia ar fi mai rămas vreme, dată năvala Ungurilor peste oastea română, când nici nu gândiă. Și nici Darahi nu pomenește de strigătul de început de luptă, precum nu vorbesc ei nimica, nici unul, nici de împingerea oastei noastre înapoi, la început, — se înțelege, eră de sfială. Va spune aceasta totuș și Cronica Țării: «Fu război foarte tare până seara, și făcură încă a-i învinge Bator Andreiaș cu Ungurii, dar apoi birui Mihai Vodă cu Muntenii». ²⁾

Într'adevăr lupta a fost cumplită și a ținut de dimineața, dela 9 ceasuri, până sara la 4. Principele a fugit însă, poate încă după jumătate de ceas, din război, cum spune una din mărturii. ³⁾ Mai natural e totuș să fi fugit pe la 3 ceasuri, sau «înainte de sfințitul soarelui», cum scriu Cronicarii ⁴⁾. Atunci Ungurii părăsiră câmpul de luptă, ⁵⁾ căutând scut în tabăra lor întărită, ⁶⁾ fără a fi urmăriți de ai noștri, se vede, și ei obosiți și, hotărît, pentru a nu se mai băgă de geaba în focul de tunuri ce vor fi apărat-o. Tocmai târziu noaptea, în liniște, ei vor lua-o la sănătoasa, care încotro, «în nerânduială» ⁷⁾, atunci când nimeni nu le aveă grija, și erau mântuiți de orice urmărire

Dar acest capăt al luptei pare a dovedi că nici Mihai-Vodă nu eră sigur de tot de izbândă, și povestirea Nunțiuului poate fi întru câtva dreaptă și mai încolo. Malaspina spune anume că, «ne putând Mihai face stricăciune oastei transilvane și venind noaptea», s'a dus la el (la Nunțiu) și, în credința că nu fugise Cardinalul, l'a îndemnat «să afle vre un mijloc, ca să nu se verse atâta sânge»; și se învoiră ca mânezi, de dimineață, să treacă în tabăra Cardinalului pentru a se tocni asupra unei învoieli. Dar la zi Mihai veni el

¹⁾ Rap. l. Marini și Khurze Verzeichnuss.

²⁾ *Cronica anonimă* p. 293.

³⁾ Khurze Verzeichnuss.

⁴⁾ Szamosközy, v. mai jos, p. 327. Isthvánffy, p. 478.

⁵⁾ Khurze Verz.: «und als der Weyda die Schlacht und das Veldt erhalten».

⁶⁾ In celălalt concept al rap. lui Darahi (*Docum.* III.1, 423 — 4 = *Mon. c. Tr.* IV, 332 sqq.) citim: «tamen eo die toto, Castra transylvanica ad Cibinium repuisa, steterunt fixis tentoriis, nocte tamen intempesta soluta sunt»: Ceeace spune înainte, că lupta ar fi ținut numai 4 ceasuri, e negreșit fals. Malaspina dovedește. Cf. Szamosközy II, 337.

⁷⁾ Darahi l. c. și Szamosközy II, 333—9.

singur la Nunțiu, zicându-i «că nu mai e nevoie, căci Cardinalul a fugit» ¹⁾.

Afară de neștiința sa despre fuga Cardinalului, Mihai avea foarte bun temei de a-ș cruță oastea și a nu grăbi cu năvala asupra taberei dușmane.

Lupta se dete, arată Cronistul Ungur, pe un plai nedrept (în iniqua planitie), care se află între orașul Sibii și satul Șelimberg. Vărsările de odată ale râului Cibin făcuseră ca partea despre Șelimberg a acestui câmp să fie mai așezată, iar partea despre Sibii să stea mai sus. Acest spaț are o întindere de vreo patru mii de pași. Mihai stă despre Răsărit, întors spre râu în jos, Cardinalul despre Apus, în fața râului. Scriitorul crede că poziția Voivodului nostru eră mai bună: el umplu cu ostașii săi atât câmpul mai așezat cât și pe cel mai rădicat, care se întinde până la locurile muntoase din sus de Cibiniu și Șelimberg. «Partea din jos a câmpului» eră cuprinsă de oastea Cardinalului (partem *summissioris campi ipse occuparet*), fiind închisă de oraș de-o parte și de cealaltă de Cibiniu ²⁾. Dar asta dovedește tocmai că locul taberei ungurești eră foarte greu de luat, cum și mai limpede înțelegem din spusele lui Darahi: «în spate ea eră scutită de zidurile cetății, de cealaltă lature de mlăștini (*stagnis*), de aceea s'au și luptat cu noroc îndoios, totuș vitejește, de amândouă părțile» ³⁾.

Așa s'a petrecut lupta după mărturiile cele mai vrednice de credință. Cronistul Ungur are și alte amănunte, afară de cele arătate, unele neînsemnate, și unele chiar vădite povești. În frontul oastei Cardinalului stă Moise Székely, un viteaz de toată credința (ce-și va perde peste trei ani viața în luptă cu Voda Român Radu Șerban), cu o mie de călăreți, 300 de Poloni ușor armați cu arcuri și săbii și cu pistoale de metal (? *tormentulis aereis*), având de subcomandanți pe Franț Levai și pe Săcuii Toma Ciomortani și Toma Becz. La dreapta lor erau pedestrașii de gardă și cei trămeși, după obicei, de orașele săsești, în număr ca la 800. Aripa asta stă supt povața lui Ștefan Lazar, un militar prea iscusit, care a

¹⁾ Rap. I. Malaspina, I. c. p. 513.

²⁾ Szamosközy II, 322. E oarecare contradicere: Odată spune că partea despre Șelimberg eră mai așezată, și acolo doar sta Mihai, altă dată că partea unde stă Cardinalul eră mai joasă, totuși el eră despre Sibii.

³⁾ Rap. I. Darahi. *Docum.* III.1, 424 (= *Mon. com. Tr.* IV, 334).

luat parte frumoasă în războaiele lui Stefan Báthory, Regele Poloniei, cu Muscalii. Ajutorul lui era George Aradi Ungurul, Ofițer vestit al pedestrașilor Brașoveni. La stânga erau 600 de pedestrași dintre gardiștii nămiți (praetoriani), numiți după portul lor Drabantii vineți, încărcăți de toate laudele ce se pot face acestui fel de ostași. În capul lor eră Matei Perussith, ajutor Franț Thury. În al doilea despărțimânt stau 500 de călăreți de ajutor supt Nobilul strălucit Petru Huszar și Stefan Tahy. Lor li se alăturau din Nobilime Nicolae Zalasdi și Melchior Bogáthy, fiecare cu număr oase gloate. Laturea lor stângă o închideă Andrei Barciai, Banul Logojului, cu o ceată voinică de călăreți. Ajutorul lui eră Gaspar Sibrik, purtătorul tineretului (al pajilor?) Curții, Căpitanul gardei. Corpul lor eră de 400. La dreapta cam tot atâția pedestrași țărani, «adunați din recrutarea după porți, cum se zice» (e portarum, quas vocant, delectu conflata). În capul lor au fost puși Mihai Szemere, Wolfgang (Lupu) Petki și Stefan Bessenyei. După ei urma trupa mestecată a Nobilimei și a Comitatelor. Intre aceștia se aflau Pancratie Sennyei, Benedict Mindszenti, Stefan Toldi, George Ravazdi, Stefan Bodoni, Nobili din rangul Senatorilor și Ioan Iffju, Fratele Cardinalului după Mamă, și Fiul lui Gaspar Cornis și alții. Hotărît că numărul acestei oști e grozav de scăzut de scriitor: ar fi fost cu totul numai cinci mii ¹⁾. Și nici numărul de 9000 ce ni-l dă într'alt loc, în notele sale, ²⁾ nu se apropie de adevăr, precum știm.—Cardinalul însuș aveă să se uite la război dintr'un loc mai rădicat al aripei stânge. Ca să fie locul însemnat, s'a pus acolo un steag cu litera A. Eră îmbrăcat în manta roșie (coccinea chlamide) militărească, după obiceiul timpului, și aveă de adiutanți pe Ștefan Csáky și George Palatici, însoțiți de ceata Nobililor Săcui.

Ordinea oastei lui Mihai eră aceasta, după acelaș martor: La stânga, în fața aripei drepte ungurești, Baba Novac cu vultarii săi. La dreapta călăreții Sârbi. În mijloc Ungurii, adecă Săcuii — în ei cu deosebire ș'ar fi pus Voivodul nădejdea. Căpeteniile lor erau: George Maco, și supt el Franț Lugași, Dimitrie Magnus, George Horvath, Mihai Giulai, Lupu Novac. După

¹⁾ Szamosközy II, 323—4. El se scandalizează de numărul de 8000 de Unguri ce ar fi perit în luptă, după Spontoni. Mai ales că de Români zice că numai 2.000 ar fi căzut. V. locul în *Attoni de Re'* (ed. 1602), p. 120.

²⁾ Szamosközy, IV, 107. Tot acest număr îl are și Istváffy, p. 478.

ei urmau Cazacii și puternica călărime de Români (et ingens Valachorum Equitatus). Si în urmă Voivodul cu garda și o mie de Săcui. Aci se cuprindeă și toată miliția Boierilor. ¹⁾

Cronistul ne mai spune că artileriștii lui Mihai erau proști, ținteau prea sus, și gloanțele sburau peste capetele oastei Cardinalului. De aci înțelegem, dacă e adevăr, de ce Ungurii se putură ține atâta, pe când ai noștri fură clătinați prin obuzele lor dela început. Dimpotrivă, Mihai Vodă primă, îndată ce se încinse lupta, cunoștința bună despre toată starea de război a Cardinalului: Nobilul Român Daniel Zalasdi (rădicat la nobilitate de Bathorești), numit așa după satul său părintesc (fără a avea nimic cu familia nobilă de Unguri cu acel nume), dete pinten calului și trecu în oastea română. ²⁾

Fără a spune nimic de împroșcatul neașteptat al gloanțelor de tunuri ardeleni (Spontoni încă începe lupta prin «Artilerie» ³⁾), dar nu arată partea atacătoare) și de năvala călărimei ungurești asupra oastei române, Scriitorul nostru lasă pe Baba Novac a începe lupta. El e împins însă înapoi cu mare pierdere de Stefan Lazar cu oastea sa. Atunci Mihai răpede trâmeste călărime voinică din garda steagului, armată cu sulii. Erau călăreți Unguri și Săcui, comandați de George Maco. Lupta se chitește îndată: Pedestrașii lui Lazar sunt călcați de copitele cailor, parte străpuși cu sulile. Insuș Căpitanul, lovit de moarte, își dă sufletul zicând: «mor cu drag, și nu voi mai sluji nemulțămitorului preot care m'a lipsit pe nedrept de slujba și rangul meu». Cardinalul îi luase Căpitania Darabanților vineți. Mai grozavă a fost lupta la mijloc, unde eră Moise Székely. O vreme puterile erau un fel, și cădeau deopotrivă de amândouă părțile. Apoi Mihai trâmese noi ajutoare în centru, — atunci Maco împinse pe Moise Székely înapoi. Steagurile lui sunt luate, stegarii uciși. Petru Huszar aleargă într'ajutorul lui Moise Székely cu ceata suliașilor săi și îndreptează lupta, izbind înapoi Ungurii și Sărbii lui Mihai. Atunci se aruncă Voivodul însuș, cu călărimea Românilor și a celorlalți,

¹⁾ Ubi omnis Boërum militia continebatur. Locul nu e prea lămurit. Vor fi fost aci, poate, Măciucași de cari ne-a vorbit Darahi.

²⁾ Peste un an, în mijlocul altor învălmășeli, va cădea în mâinile lui Moise Székely și va fi legat cu mâinile la spate de coada unui cal, pentru a fi astfel ucis tâlhărește, mănându-se calul în goană mare.

³⁾ Spontoni, *Historia*, p. 91.

Unguri — dacă vor fi mai fost — și zdrobește cetele comandate de Huszár. În clipa aceasta de mare primejdie pentru centrul oastei ungurești, când izbânda lui Mihai părea apropiată, Marele Comandant, care se află în corpul oastei cu Comitatele și Nobilimea, face un ocol la dreapta, vrând, fără îndoială, să ajute centrului cu un atac de lature asupra lui Mihai. Pe când el comandă năvala (provisurus, quod ad praelii praesentem statum faceret), pe neașteptate s'au răpezit călăreții lui Mihai, și l'au prins. Ei l'au dus la Voivodul, care l'a pus îndată supt pază să nu i se întâmple nici un rău — ținea seamă de rangul lui și-i era bine cunoscut din felurite misiuni diplomatice. Martorul nostru, Ungur și el, răspinge bănuiala clevetitoare, că el s'ar fi lăsat de bună voie a fi prins. Tot atunci a fost prins și George Ravazdy, rănit greu în față, unul dintre cei doisprezece Senatori. Mihai își aduse aminte de vechea lor prietenie, îl îmbracă în țoalele sale și-l puse supt pază în trăsura sa. ¹⁾ Tocmai acum, după ce văzû aceste nenorociri, pe la 3 ceasuri, ar fi luat-o Principele la fugă, după această povestire. O încordare nouă fac acuma Comandanții Andrei Barciai, Moise Székely, Ștefan Tahy și Huszár. Ei pun cum pot iarăș în ordine de bătaie oștile și dau năvală groaznică asupra oștilor lui Mihai din toate părțile. Era o întrecere plină de foc. Fiecare vrea să rămână învingător cu prețul vieții și pentru prețul Transilvaniei ca dobândă. Deodată toată oastea lui Mihai și el însuș a luat-o la fugă în neorînduială. Dar îndată Domnul ș-a venit de nou în fire, și încălecând pe un cal sprinten, alergă în toate părțile printre ai săi până ce-i putû înduplecâ prin vaza sa și prin cuvântul său a se întoarce iarăș la luptă. Intâi doauă steaguri de Cazaci cari nu luaseră parte la război, văzând că Ungurii nu îndrăznesc a urmări oastea română ce fugea spre tabără, se svârliră asupra lor. Tamasfalvi «s'a lăudat» în urmă că el a strigat de s'au întors Mihai înapoi la luptă. ²⁾ Barciai și Székely ținură câtva timp pept cu oamenii lui Mihai Viteazul, dar în urmă se traseră și ei înapoi, căci corpul oastei stă nemișcat și nu cercă să le dea ajutor. Iar Cazacii, isprăvind bătaia, se întoarseră și ei la Domnul

¹⁾ Această știre asupra purtării lui Mihai cu prinsul său numai la Malaspina, *l. c.* p. 513. Numele e greșit : Rascoschi». Ce s'a întâmplat în urmă cu el vom vedeâ mai jos.

²⁾ Aceasta ne notează Borsos Th. în «Vita» sa. *Erdorsz. tört.* T. II, 24.

lor. În acelaș timp trecură la Mihai și Cazacii lui Andrei Báthory în număr de 600, socotind că acum el și așa a pierdut lupta. Eră spre sară. Ungurilor nu le mai rămăsese nici o nădejde. Totuși ei nu vrură să se dea de gol că au pierdut bătaia, pentru a nu fi luați la goană de-ai noștri. Erău hotărâți să se depărteze sub ocrotirea nopții. Dar și oastea română eră obosită și nu mai aveă gust de atac. Corpul de Unguri mai vrură să se încaiere odată, dar i se răspunse cu foc la focul ce sloboziă din tunul luat de la Lazar, și atunci se traseră toți înapoi în tabere.

Lupta asta o aseamnă Scriitorul cu aceea dela Agria, înainte de trei ani, cu deosebirea că Transilvănenii n'au fugit, ci s'au depărțat în liniște. A încercat Mihai Vodă a le pune o cursă spre a-i scoate din tabără. Aci au venit la Unguri dela Români doi oameni, ofițerul Avram Raț și Ion Șipoș, vestindu-le că oastea lui Mihai s'a împrăștiat și a luat-o la fugă. Cei rămași în tabără abiă adună lucrurile să fugă și ei. Deci trebuiesc urmăriți. Când vor auzi ei acum sgomotul armelor ardelene, nu se vor opri până în Țara Românească. Unii erău gata să creadă, dar cei mai mulți socotiră că e vre-o apucătură vicleană. Și mai bine hotărîră a se scăpa de acolo. Astfel o șterseră, pela 9 ceasuri, în «grabă, lăsând Românului tabăra dimpreună cu biruința și patria».

La asta nu se așteptase Voivodul, vestea și dovada îi fură aduse de cei doi oameni, Avram Raț și Șipos, cari se întoarseră încărcăți de pradă din tabăra ungurească, pe când oastea română se dase la odihnă, păzită de străji nenumărate. Atunci întreaga oaste a năvălit în tabăra părăsită de dușman jăfuind-o și petrecându-și acolo până la ziuă. ¹⁾

Deosebit de cum știm dela Malaspina e în această povestire, ce se arată atât de firească, începutul luptei și timpul când eră gata să se spargă oastea română și când Kornis fû prins. Fără îndoială, Nunțiului i se cuvine mai mult crezământ, ca unuia care a fost martor cu ochii, și nu aveă, în acest punct, temeii de înfrumusețare.

Darahi încă adeverește că aripa stângă a lui Mihai a fost de două ori fugărită. ²⁾

Mai puțin amănunțită și mai departe de celelalte mărturii e povestirea lui Spontoni care scrie întâmplările după cum le va

¹⁾ Szamosközy II, 325—340. Numărul Cazacilor trecuți dela Cardinal la Mihai numai în Szamosközy IV, 106, nota marginală.

²⁾ *Docum.* III, 1, 424.

fi auzit dela Ungurii din jurul lui Basta. El zice că Mihai ar fi avut (după ce artileria deşchise lupta) greu lucru cu Ungurii, dată lupta lor aprinsă şi desnădăjduită, dacă Generalul Gaspar Corniş, luptând în front, n'ar fi fost prins de escadroanele moldovene care stau pe pace. Şi el încă-i aruncă bănuiala ce a pricinuit-o tuturor de a fi fost înţeles cu Voivodul Român, fiind-că fără apărare s'a dat prins. El s'ar fi temut că, întărindu-se Cardinalul în Domnie, putea să-şi răzbune asupra lui, pentru că a fost unul din aceia ce au dat sfat lui Sigismund să omoare pe Balthazar, Fratele lui Andrei [Spontoni crede că-i eră Tată]. — Lăţindu-se în oastea transilvană vestea despre prinderea Generalului, ea începû a se incovoia: apoi o luă la fugă în nerânduială, urmărită de Românii învioraţi — infanteria fu mai toată ucisă. Atunci Cardinalul, văzându-şi oastea zdrobită, răpede se şterse din luptă cu optzeci de călăreţi ce-l păziau, vrând să se scape în Polonia, trecând prin Moldova ¹⁾.

*

Vineri, îndată la zi, Mihai trecû şi el în tabăra părăsită a Transilvanenilor, fără de oaste. Acolo porunci să fie adus şi Gaspar Kornis. Apoi sfātuindu-se împreună, acolo în cortul Cardinalului, hotărîră a trămite prin tot Ardealul scrisori, iscălite de Vodă şi Kornis, şi Domnul şi porunci să se scrie îndată în chipul acesta: «Onoraţilor, Cum s'au petrecut lucrurile între mine şi Cardinalul, Principele Vostru, ştiţi bine. De aceea ne rugăm să nu înstrăinaţi hotarele dela Majestatea Sa prea sfinţită şi dela Ţara Ardealului—cei ce vor sluji aci cu deosebire Majestăţii Sale ne vor fi şi nouă prea plăcuţi şi vrednici de răsplată. Dacă vă lipseşte ceva, scrieţi-mi mie, cât mai răpede, de vreme ce eu port grija în această Ţară în locul Majestăţii Sale, până la altă rânduială. Auzim că au rămas mulţi din voi cu soldul neplătit, aveţi încredinţarea că-l veţi căpăta şi pe acesta dela noi».

«Intr'asta veniră la Voivodul în cort cu daruri Judele regesc cu Judecătorii de Scaun şi Cetăţenii juraşi ai oraşului Sibii, dela cari află hotărît de Cardinalul că vrea să fugă în Polonia, şi n'are nici cum de gând să-şi mai cerce norocul». Se aduseră în două rânduri şi scrisori dela Episcopul Dimitrie Náprágyi care se află închis la Alba Iulia, pentru credinţa păstrată Majestăţii Sale. Intre

¹⁾ Spontoni, *Historia*, p. 91.

altele el scria că drumul la Capitală e slobod, căci și Fratele Cardinalului a fugit. ¹⁾—După toate acestea, socotind chiar că scrisorile lui Náprágyi vor fi fost aduse mai amânat, poate una Vineri și una Sâmbătă, nu putem ști întru cât ar cuprinde ceeace citim la Malaspina mai mult decât laude de sine. El zice că Mihai ar fi vrut să trămeată Cazaci pentru urmărirea Cardinalului, dar dânsul l'a împedecat. Tot așa că dânsul l'a oprit să nu taie în bucăți oastea răsipită a Cardinalului. ²⁾ Mai ales că avem altă mărturie care ne spune, încât privește urmărirea Cardinalului, că Voivodul n'a lăsat-o baltă, cum eră firesc lucru, ci a trămes mii de oameni să-l caute în toate părțile. ³⁾

Reprezentățiunii sibiene Domnul i porunci, îndată cu prilejul înfățișerii ei, să numere morții din bătaie și să-i îngroape. După Malaspina, care zice că ș-a avut și el oamenii săi acolo, n'ar fi fost mai mulți decât 1500 de morți, și aceștia în parte mare din oastea lui Mihai. Ambasadorii Domnului la Impăratul vor povesti însă de 2927 de Ardeleni căzuți și 1000 prinși vii, pe când pe partea românească n'ar fi perit mai mult de 200 — ceeace iarăș se arată a fi puțini, încât privește pe cești din urmă. Numărul întreg al morților îl dă și Secretarul domnesc Darahi cu peste 3300 — dintre Români nici un Boier. Petru Armeanul va spune lui Ungnadt că au fost 3027 de morți — între ei mulți Nobili Unguri. ⁴⁾ Aceasta adeverește și Szamosközy, pomenind pe mulți Nobili cu numele, și spunând, cum pare mai firesc, că de amândouă părțile au căzut cam tot atâția — la vre-o doauă mii: Nu suntem lămuriți, dacă din fiecare parte, sau atâta peste tot. «Două mii din fiecare parte» (ex utraque parte) i se spuneă lui Forgács, în aceste zile. ⁵⁾ La toată întâmplarea noi trebuie să rămânem pe lângă numărul de vre-o 3000 de morți. Tot dela Szamosközy

¹⁾ Tot Darahi, dar în celalalt text al raportului. *Docum.* III. 1, 430.

²⁾ *Docum.* III. 1, 513.

³⁾ După povestirea Ambasadorilor lui în cit. *Khurze Verzeichnuss.*

⁴⁾ Rapoartele citate: *Docum.* III.1, 348, 465, 430 (=424), 513. *Chronicon Fuchsio-Lup-Olt.* p. 149 zice: «cecideruntque ex nostris praecipui Capitanei et milites meliores ad multa millia». Petru Armeanul pomeneste între morți pe Petru Huszar. Dar îl mai întâlnim în urmă. V. d. e. *Docum.* XII, 615, și alte locuri ce se găesc în registru. Și îl cunoaștem ca martor la ancheta ce se va face peste vre-o 23 de zile. V. mai sus, p. 34.

⁵⁾ Raportul lui Forgacs din 20 Nov. în *Mon. com. Tr.* IV, 425 (= *Docum.* III. 1, 359). Isthvánffy, p. 478: 1118 morți și mulți prinși.

aflăm că, neputându-se săpă o groapă atât de adâncă, ei au fost adunați grămadă, punând un rând de gлии peste fiecare rând de trupuri, așa că s'a ridicat o adevărată dălmă (Ita tumulus in collis speciem exaggeratus...), ce se poate vedeà la a doaua peatră de drum dela Sibii. ¹⁾

În tabăra ungurească au aflat Românii țoale, corturi, cai (?) și chiar bani gata (?), și ce erà mai de preț pentru Domnul — 45 de tunuri mici și mari. ²⁾

Mai e de pomenit că Săcuii, pe când stau în pace în tabără, băgând de seamă că George Ravazdy e prins și scutit în trăsura Voivodului, l'au luat de acolo și l'au tăiat. ³⁾ Aveau mare necaz pe el încă din timpul lui Sigismund, care l-a pus Prefect în cetatea Udvarhely din Săcuime, pentru câtă asuprire le-a făcut și pentru asprimea cu care a năbușit răscoala lor, pe când Sigismund se află la Praga, în 1596. ⁴⁾

«Căștigând cu atâta noroc o învingere așa de mare și ajungând Stăpân peste o Țară a cărei cuprindere a fost totdeauna socotită de Turci și de alții nu numai de grea — dar chiar de peste putință», Mihai Viteazul «făcù numai decât să i se deà titlul de Căpitan General al Majestății Sale împărătești în această Țară», zice Malaspina. ⁵⁾ Da, Mihai Viteazul își luă — cine erà să i-l deà? — și porunci să i se deà din partea tuturor locuitorilor Ardealului titlul de: «*Voivod al Țării Românești de peste Munți, Sfetnicul Sfintei Majestății Sale împărătești și regești, Locotenentul lui pentru Transilvania și Căpitan general al oștilor lui de dincoace de Transilvania și din hotarele părților supuse ei.*» ⁶⁾

¹⁾ Szamosközy II, 340—1.

²⁾ Khurtze Verzeichnuss. În privința pradei v. și ce scrie Dabo (?) din Király-Darocz, 2 Nov.: «So hab ich auch von vielen Huszaren gehört, nit allein das der *Hannä-Ross* sovil gewest als man in ein Leger finden könnnte, sonder auch das der Kornis Caspar zum Michal Waida gezogen.» *Docum.* XII, 485.

³⁾ Malaspina, *l. c.*

⁴⁾ Szamosközy, II, 330. După el Săcuii s'ar fi rugat cu zor de Mihai să li-l deà.

⁵⁾ Rap. cit., p. 513.

⁶⁾ E titlul care se găsește dela început în ordinațiunile ce trâmète Domnul prin Ardeal. V. Scrisorile lui din 3 Nov. către Bistrițeni și către Sigșorenii, la Szádeczky, *Mihály vajda*, p. 303 și în *Docum.* XII, 485—7, aci mai multe: «Michael, Valachiae Transalpinae Vaivoda, Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatís consiliarius, per Transsylvaniam locumtenens et eiusdem

Eră un titlu merit a înlătură ori ce bănuială deasupra faptei ce a săvârșit și, arătând isvorul puterii sale, să deă dovadă de legalitatea ei.

Malaspina îl bănuia pe Voivodul dela început, cel puțin așa serie în raportul său dela 14 Novembre, că ar fi întrebuințat «numele Impăratului» numai «de spărietoare» (per spauracchio) și că în faptă vreă să păstreze Țara pentru sine. De aceea, zice el, cu lămurită dorință de a se lăudă și aș înălță meritele pe cari nu știm de fel dacă le aveă, când Mihai începū tocmeli cu Sibienii și cu Senatorii și Nobilii pentru a-i face jurământul de supunere, atunci, îndată după prezentarea lor în tabără, «adunai apoi nobilii ce erau în Sibii dimpreună cu pe Judele regesc și Sfetnicii Orașului, și mă tocmii cu ei ce lucru rușinos ar fi, dacă un Valac ar domni peste o Țară așa nobilă ca aceasta, întărindu-i să fie cu băgare de seamă la facerea jurământului». Așa s'a întâmplat că ei s'au hotărît «a face jurământul Impăratului, și lui numai ca Locotenentului și Căpitanului său», astfel că, dacă Impăratul nu l-ar lăsa în acest rang, popoarele să fie libere de îndatorirea către el. ¹⁾

Socotind însă că Mihai Vodă ș-a luat dela început, chiar și după mărturisirea Nunțiuului, titlul de Locotenent al Impăratului, e lucru firesc că el nici nu puteă cere jurământul într'alt chip, și toată vorbăria lăduroasă a lui Malaspina pare mai mult o răzbunare a lui pentru ocara cuvenită ce a primit, poate tocmai în ziua aceasta după luptă.

Domnul n'aveă la inimă nici pe Stăpânul lui, Sfântul Papă. Înainte de a începe el revoluția, la anul 1594, Trămisul papal în Orient, Comuleo, se feri de el, cu toată setea cu care eră așteptat, și trecū din Ardeal în Moldova. Pe urmă, după ce Nunțiuul di Cervia i-a văzut cu ochii vitejia în luptele ce urmară după Călugăreni, până ce Sinan fu scos din Țară; după ce Domnul a mai dat atâtea strălucite dovezi de bărbăție și a făcut atât bine Creștinătății apusene; după ce toate acestea se știau bine la Roma ca și la Praga și Viena: Domnul a avut curajul a trămete și el un Deputat la Sfântul Scaun pentru a cere, în două rânduri, ajutor bănesc pentru război, cum știă că dase Vecinului său și Impăratului. Intăia oară, în 16 August 1597, Clemente VIII. i răspunse

[Maiestatis] exercitus cis Transsylvania[m] [et eius ditionum] partiumque fines generalis capitaneus, et cetera». Ce e în paranteză nu se găsește în tot locul.

¹⁾ Raportul l. Malaspina, *Docum.* III, 1, 513—14.

scotându-se cu multele cheltueli ce a avut și el cu purtarea acestui război turcesc în Ungaria. Se află în așa strămtoare de bani, zicea încât cu toată deosebita iubire ce are pentru el, a cărui vitejie și bărbăție pentru Creștinătate o laudă, nu-i poate da ce cere. Tot așa i va răspunde și a doua oară, în 12 Octombrie 1598. Și acum nu mai știa de laude, mai mult ca înainte încă, la adresa Domnului pentru silințele, bărbăția și statornicia lui pentru apărarea Creștinătății. I-a citit cu drag scrisoarea și a aflat toate dela Delegatul său Hector Varsi (= Vorsi), pe care nu l'a putut primi îndată, fiind bolnav, — dar e atât de stors de multele cheltueli, încât nu-i poate da nimic. Ii făgăduie însă pentru anul viitor. Nu uită totuși, de astă-dată, a-l chema la unire cu Biserica romano-catolică, «care e columna și tăria adevărului», — pe când din nenorocita asta de despărțire câte răle și pagube ies ! ¹⁾

În anul următor, 1599, când Germanicus, Episcopul «sancti Severi», care nu e decât Malaspina, plecă în Ardeal, el primiă o scrisoare și pentru Mihai Vodă, care i «va spune mai pe larg toate» ce vrea Papa să știe Domnul ²⁾, — dar de vre-un ajutor bănesc, cum făgăduise, nici pomană nu făcea.

În astfel de împrejurări Mihai Vodă n'avea decât să-l mai descopere pe Malaspina în mestecături cu Sibienii și cu Ungurii ce s'ar fi mai aflat între ei, pentru a nu-l mai cruța cu răfuiala de care s'a învrednicit. El îl chemă la sine și-i aruncă spre dojană vorbele ăstea: «Tu care ai scris lui George Basta și la Curtea împărătească că eu sunt trădătorul Majestății Sale împărătești Patronul meu prea milostiv, și că am făcut pace cu Turcii și cu Cardinalul, acuma vezi ce nedreptate mi-ai făcut, și Majestatea Sa împărătească va cunoaște cine e servitorul credincios al Ei și al întregii Creștinătăți, și dacă n'ar trebui să păzesc anumite respecturi convenite, altfel aș lucră cu tine, căci am știre despre lucrările ce-ai făcut tu pentru binele Creștinătății și serviciul Majestății Sale împărătești în Regatul Poloniei.» ³⁾

*

¹⁾ *Docum.* VIII, 199—200. Clemens VIII. c. Mihai, Roma, 16 August 1597, și Ferrara, 12 Octombrie 1598. Vorsi a trecut la 12—13 August 1598 prin Praga, unde a fost primit și de Împăratul. *Docum.* XII, 380. V. asupra lui citatele din notă, la acel loc, între ele *Docum.* XI, p. LXXXIII.

²⁾ *Docum.* VIII, 202. Clemens VIII. c. Mihai-Vodă, Roma, 11 Iunie 1599.

³⁾ Din povestirea preotului Stan către Marini, Cașovia, 5 Novembre, în

Intr'asta Mihai Vodă putea și trăbui să aibă știrea neîndoioasă că Principele bătut într'adevăr a luat-o la fugă prin Munții hotarnici din Săcuime, pentru a trece în Moldova. Aceasta chiar dacă e drept ce spune Cronistul că ar fi mai petrecut două nopți și o zi în Udvarhely, după bătaie. ¹⁾ Dacă a făcut această greșală ce a plătit-o atât de scump, se vede că a făcut-o în nădejdea ajutoarelor din Moldova.

Indată după intrarea lui Mihai în Ardeal, la 9/19 Octobree, Andrei a cerut ajutorul prietenului său moldovean și print'alte scrisori decât cele prinse de Mihai. Anume au fost trimise aceste scrisori din Alba Iulia la 21 Octobree, prin mijlocirea Judelui săsesc din «Nosen», care cerea Colegului său rămas acasă să le trameată, supt pedeapsa perderii vieții, prin cineva credincios, nici decum printr'un Valac, în grabă mare, la Voivodul Moldovei. ²⁾ Și Ieremia Vodă le primi într'adevăr și plecă cu oastea sa spre Ardeal, trecând, la 26 Octobree, prin Cotnar ³⁾ și ajungând până la Roman, unde se află, când căpătă dela Toma Ciomortani știrea căderii Vecinului. ⁴⁾ Ciomortoni e singurul Nobil Ungur din societatea Cardinalului care a putut scăpa în Moldova. ⁵⁾

Căci a treia zi după bătălie, Sâmbătă dimineața, Principele, la

Docum. III, 1, 345. Am întregit din cealaltă redacțiune a ei, tipărită în *Docum.* XII, 490, locul acesta: «acum vezi nedreptatea ce mi-ai făcut» (unde urmează apoi: «și că sunt credincios Maiestății Sale și întregii Creștinătăți») pentru rotundirea formei.

¹⁾ Szamosközy, IV, 107.

²⁾ *Copii din Arch. Bistriței*, la Acad. Rom. I. Budacker, Richter zu Nosen an Urban Weidner Richter zu Nosen, Weissenburg (= Alba Iulia), 21 Oct.

³⁾ *Ibid.* Ieremia c. Bistrițeni. In castris ad Kocnarum 26 Octb. Acest document s'a tipărit și în *Docum.* XII, 472 (de ce nu și celalalt, din nota dinaintea ăsteia?), dar editorul, N. Iorga, îndreptează *locul* datării zicând: «ad Romanum». Indreptarea e rea, pentru că documentul intern dela Ieremia, dat: «У РѢМАНѢ КЪ БРЪНѢ КЪ.» (*Uricariul* lui Codrescu XVIII, 232) nu ne îndreptățește a o face. La «25 Octobree» Voivodul putea da și trăbui să dea acte interne din Roman, până unde într'adevăr înaintă, după ce-și trimise scrisoarea cunoscută din 26 Octb. la Bistrițeni, fiindcă aceste acte sunt datate în stil vechi, pe când scrisoarea c. Ardeleni eră, ca cele mai multe externe, în stil nou. Deci 25 Oct. al actului citat e 4 Novembre st. n.

⁴⁾ *Docum.* Supl. II, 1, 555—6. Ieremia c. Zamoyski, Roman, 5 Novembre. După documentul intern din nota premergătoare Ieremia eră aci și la 4 Novembre — poate și mai înainte.

⁵⁾ *Chronicon Fuchsio-Lup.-Olt.* p. 149. Szamosközy, IV, 108—9.

toată întâmplarea, nu mai așteptă ajutorul nimăru. El putea ști acum că oastea sa e desființată, că Sibiul s'a supus, că nu mai e nici o mântuire în Țara sa, și plecă însoțit de 102 sau 104 de Nobili, mai mulți Săcui, cari își duseseră înainte de bătălie încă Soșiile și banii la Udvarhely. Ei plecară cu toții să treacă Munții, pe cărări ascunse, lăsând Cărmuitor în Udvarhely pe George Palatici. Cunoscători ai locului, Nobilii Săcui vreau s'o ia pe cărarea muntelui Harghitta, să străbată pe neașteptate, în goana mare, Csikul și să treacă pe valea Tarcăului în Moldova. ¹⁾

Dar Săcuii, desrobiți de Mihai și având voie, dela intrarea lui în Ardeal, a-și ucide Nobilimea, prinseră veste și plecară, în număr de vre-o 300, să le caute urma. După două zile de fugă și căutare, cătră sară, ei i aflară prin Munții prăpăstioși ale căror cărări le închiseseră prin lemne tăiate și, armați bine cum erau, se luară la luptă cu ei. Toți Nobilii au fost răsiți care încotro și uciși în fugă. Numai Principele cu Ion (după unii Nicolae) Mico și până la un loc și Stefan Fekete (Negru), a mai putut scăpa după această întâia vânătoare. Cest din urmă, rănit greu, a căzut apoi leșinat, și a fost acoperit cu crengi și frunze de Cardinalul și de Mico, de unde venindu-și în fire, după ce trecuse primejdia, s'a sculat și s'a dus la ale sale acasă, povestind cele întâmplăte. Iar Principele și Mico, rupți de oboseală, suiră pe loc silnic coama Muntelui, descălecând de pe cal și, urmând licăririi unui foc, traseră la o stână. Acolo au găsit un păcurar (poate Român) dela care Cardinalul a cerut ceva de băut. Și păstorul i-a dat lapte, după unii, ori i-a adus apă, după cum scriu alte mărturii — destul că a primit un galben în dar. Depărtându-se puțin Principele de acolo, s'a pus să odihnească cu capul răzimat pe trunchiul unui lemn răsturnat, supt paza lui Mico, în loc neumblat, și a adormit. Curând după aceea se auzi zgomotul urmăritorilor. Ei au dat pe la stână și cu amenințări au întrebat păstorul pe cine găzduise și unde-s? Acesta de frică a spus că trebuie să fie în apropiere străinii. Mico a pășit înaintea lor să-i roage cel puțin pentru viața Principelui. Dar ei fără multă vorbă îl uciseră întâi pe el, apoi se svârliră asupra Cardinalului care căzdu, lupându-se cu sabia, lovit de o muchie de săcure în frunte. Întâi i rătezară degetul pentru a-i lua inelul. Apoi i tăiară capul și-l

¹⁾ Vita Thomae Borsos in *Erdorsz. t. Țara II*, 24—5.

luară cu sine, pentru a-l duce cândva Voivodului Mihai. ¹⁾ La el n'au aflat decât 600 de galbeni, dela toți însoțitorii lui însă Săcuii au strâns o pradă de vre-o 20 de mii de galbeni. ²⁾ Ucigașul Principelui a fost Săcuiul Mihai Balázs numit și Ordög (Dracul) din Boldogasszonyfalva. ³⁾ Și l'au ucis pe muntele Pásztorbükk (Fagul păstorului), deasupra Szent-Domokoșului ⁴⁾ sau a Szent-Tomașului, în apropiere de graniță, pe la pasul Ghimeș sau al Troșului, cum i ziceau în Moldova, la locul numit «Nascalat» ⁵⁾.

Ziua acestei groaznice căsăpiri nu se poate hotărî sigur. Sunt mărturii ce pot fi crezute, pentru Duminecă seara, târziu, în 21/31 Octombrie. ⁶⁾ După Darahi, Cardinalul ar fi rățăcit patru zile prin Munți, care socotite dela ziua luptei dela Șelimberg, ar eși tot la datul de 31, — dar el spune că aceste patru zile le petrecu numai în societatea lui Mico, deci după lupta din Munți între Nobilii

¹⁾ Szamosközy IV, 107—8; II, 350—361. Cf. espunerea lui Darahi *l. c.* p. 430: la el, însoțitorul Principelui până la urmă e Ion Mico. V. și raportul lui Forgács din 20 Nov. *Docum.* III.1, 359 (= *M. c. Tr.* IV, 425). Cf. Spontoni, *Historia*, 91. Deosebit în amănunte. După el Principele fû ucis de soldați archibuzieri ai Valacului.

²⁾ Darahi *l. c.* p. 430.

³⁾ Szamosközy IV, 101; II, 360—1. Pe o cruce rădicată acolo la 1816 se spune că omorul se socotește a-l fi săvârșit Nagy Kristály András. Inscriptia e reproducă la Szádeczky, *Mihály vajda*, 100—1. Nu poate fi deci vorba de oucidere săvârșită de păstori români, cum i s'a spus lui Darahi. Și Cronica săsească contemporană scrie: «Verum a *Ciculis* circumventus et interceptus, truncatur.» *Chr. F.-L.-Olt.* p. 149.

⁴⁾ Bors I. *Kronikája* în *Erdorsz. tört.* T. I, 131.

⁵⁾ Szamosközy II, 359—61.

⁶⁾ Acest dat îl avem: odată, într'o notă din acel timp, păstrată în Arhiva Curtii din Viena, unde e cuprinsă scurt, dar după adevăr, întreaga tragedie: «Andreas Cardinalis» etc. . . «per Michaellem» . . . «ad Cibinium profligatus in angustiis et saltibus versus Moldaviam tendentibus per Siculos, strenue pugnando accepto in occipite [aci singura abatere dela izvorul povestitor], quoque maximo vulnere interemptus et capite plexus est, die 31 Octobris: Anno 1599» (tip. în *Mon. com. Trans.* IV, 337); al doilea, așa rezultă din notele lui Szamosközy, după care Principele șezu două nopți și o zi în Udvarhely, apoi după *doauă* zile dela plecarea de acolo (Cum ab arce Udvarhely biduiter processisset Cardinalis) fu înconjurat, el și soții lui, de cei 300 de Săcui, în Munții hotarniei — deci Duminecă seara, fiindcă Sâmbătă dimineața a plecat din Udvarhely (IV, 108); — e drept acelaș Cronist deszice această arătare într'alt loc (II, 355), spunând că lupta cu Săcuii s'a dat a «6-a zi dela nefericita bătălie» (dela Șelimberg). Cf. *Idem*, p. 353, unde spune că a stat trei zile în Udvarhely.

ce-l urmau în pribegio și între Țăranii Săcui. ¹⁾ Altă mărturie pune datul uciderii tocmai pe a doua Duminecă după sfântul Simion [și Iuda], care ar fi abia la 7 Novembre. ²⁾ Dar e foarte greu de crezut ca Principele să fi rătăcit atâta vreme prin Munți ³⁾ și să nu fi putut trece în Moldova. Și e sigur că lupta Nobililor cu Săcuii s'a petrecut mult înainte: La 5 Novembre Ieremia raportă asupra celor petrecute la Șelimberg, după povestirea lui Ciomortani ⁴⁾, — și nu putem trage la îndoială că Ciomortani n'ar fi fost între însoțitorii Principelui. După toate se pare că cel mai mult crezământ se cuvine datului dintâi, ^{21/31} Octobree.

Astfel se stinse nefericitul Cardinal Andrei, în vârstă de vre-o 28 de ani. Eră un om blând de fire, de statură naltă, bălai, dar umblă ras și tuns, cum se cuvine unui preot catolic. ⁵⁾ Dorul de mărire, fala Domniei pentru care-i lipsiă pătrunderea sufletului omenesc i aduse căderea: El nu înțelese că eră dator a urmă politicei lui Mihai Vodă, a omului încărcat de fapte mărețe, care nu puteă, chiar altul de-ar fi fost, să primiască și să poarte ascultarea și supunerea față de un preot ce nu s'a învrednicit prin nimic de norocul la care a ajuns.

*

Pe când în Munții Cicolui zăngăneau săbiile și pocneau pistoalele Săcuilor sălbătăciți pentru a curmă viața unei măriri de șapte luni, Invingătorul primiă închinarea și darurile Capitalei de eri a nefericitului Domn, și hotără cu Deputații ei Martin Thury, Ștefan Sartorius (Inauritus) și George Nadlabu ziua și chipul primirii lui în zidurile lor. Nu se puteă atunci ști nimic de moartea Cardinalului, chiar de s'ar fi întâmplat la cel mai timpuriu dat din cele arătate. Dar se știă că o oaste ardeleană nu mai e nicăiri, că fugarii au luat drumul pribegiei, și Deputațiile orașelor sosiau una după alta în tabăra dela Sibii.

¹⁾ Darahi, *l. c.*, p. 430.

²⁾ Bors I. *Kronikája in Erdélyorsz. t. T. I*, 181.

³⁾ O singură potriveală firească, e drept, foarte însemnată, ar fi pentru acest dat: El e cel mai apropiat de timpul când capul Cardinalului fu adus la Alba-Iulia, 10 Novembre (Szamosközy IV, 109). Tocmai timpul de a puteă ajunge dela Munții Cicolui la Domnul. Dar dacă datul acesta din urmă nu ar fi adevărat? Și chiar fără de aceasta: ucigașii puteau aduce capul și la 10 zile după omor. E vreme friguroasă din sfârșit de toamnă.

⁴⁾ *Docum. Supl. II*, 1, 555--6.

⁵⁾ Szamosközy II, 361--2.

La 1 Novembre stil nou, în ziua tuturor Sfinților la Romano-catolici, Mihai Vodă intră în triumf în Alba Iulia. Náprágyi i tră-mese, când se apropiă, cheile Cetății.¹⁾ Apoi i ieși el însuș înainte, în însușirea-i de Episcop catolic și fost Cancelar al lui Sigismund, cu ceata întreagă a preoților lui, îmbrăcați în toată părăda biseric-ească, fericindu-l și poftindu-i Domnie lungă, curată și plină de biruințe fără de sfârșit.— Nu știm ce va fi răspuns Voivodul și peste tot dacă a răspuns. Poate martorii Cronistului vor fi uitat a-i spune, ori au fost uimiți de impresia covârșitoare a figurei lui și nu mai știau. Tinărul Domn eră de 41 de ani atunci; dar nu arătă mai mult de 36. «Cu părul ars, urzîn la față, de statură naltă și uscățiv, el aveă ochi negrii, cufundați în cap, și privirea fio-roasă—eră tăcut și gânditor».²⁾ Acest portret ce ni-l dă un martor cu prilejul biruinței lui asupra Cardinalului anevoie ni-l putem închipui luând aerul dulce al omului fără de grijă, în timpul pre-cesiunii lui triumfale în Alba Iulia. Domnul călăriă pe un mândru cal sârbesc, în păr albui (coloris glauci²subcandidi), poate mai mult albas-tru; și înaintea lui erau purtați de frâu alți opt cai de toată frumu-seșea, cu șăle și frăuri aurite și argintuite. El însuș eră îmbrăcat într'o manta albă de mătasă cu fire de aur țesute prin ea și mai purtând și o tunică din aceeaș materie. Șoimi de aur, semnele familiei lui, închideau ca niște copci late gura mantiei, prinzându-se în ciocuri. La brău îi atârnă o sabie scurtă turcească, încovoiată (cimitară), în teacă de aur ce sclipiă de petrii scumpe. Capul i-l împodobiă o căciulă ungurescă (ungaricó pileo), care nu poate fi alta, cred, decât cunoscuta căciulă a Vozilor Români, cu tuf de pene negre de cocor din Baleare. Aveă încălțăminte (ghete — calceus) de pele fină galbuie-roșcată, ce i se zice gălmăjin (quod genus carmesinum vocant). Ele i acoperiau picioarele până la tălpi — dar în loc de curele i înfășurau pulpele și fluerile până la ge-nunchi panglici de mătasă galbină, pe care străluceau petrii scumpe.

¹⁾ Această știre o găsim în raportul lui Forgács din 20 Nov. *Docum.* III. 1, 359 (= *M. c. Tr.* IV, 425).

²⁾ *Docum.* III. 1, 544. Estras dintr'un raport nedatat: «era di età di circa 36 anni, di pelo arso, di carnagione bruna, di statura alta ma asciuta; di occhi foschi incavati, di guardatura torva, taciturno e pensieroso». «Părul ars» nu poate fi decât tot «părul negru» dela 1598, cel mult cu vârfurile spălăcite, bătând în roșu, cum adese ori se întâmplă,—, «cu părul părliț». Cf. *Ibid.* XII, 362, la a. 1598 (v. vol. I, p. 63, nota 5).

Opt trâmbițași suflau un cântec, după obicei turcesc, însoțiți de sunetul tobelor de metal. Altul eră rândul flautiștilor și al celor ce ziceau în fluer. Pe ei i urmă apoi o bandă de zece Țigani cu capul gol, cântând cu ghitara. La dreapta și la stânga Domnului mergeau pe jos câte opt paji îmbrăcați ușor ca de fugă, flușturând încoace și încolo. După el duceau fâlfâind steagurile Bathoreștilor, luate în bătaie. Apoi urmau Boierii mari și alții din Boierime, tot călări, și rândurile nesfârșite ale oștilor. Astfel a intrat pe «poarta Georgiana». Se zice că pe drum ar fi întrebat Mihai pe Ștefan Bodoni, unde crede că trebuie să tragă în gazdă? «In Palatul Principelui Andrei, fără îndoială, a răspuns acesta». La ce Mihai îl tăia cu cuvântul: «Oare și acum mai e al Prințepului Andrei? Nu sunt eu Invingătorul?» — Lipsiă totuș ceva, scrie Cronistul Ungur al vremii, acestei părăzi. I lipsiă bucuria și veselia poporului. Nime nu strigă să trăiască, nime nu-și rădică mânele în sus. Nu eră nici o îmbulzeală de popor. Toți stau acasă, privind numai din ferești și din porți convoiul. ¹⁾

Întăiul lucru după așezarea sa în Alba Iulia fu numirea lui Náprágyi în postul de Cancelar al Țării, cum a fost supt Sigismund. ²⁾ Apoi pregătiră formula de jurământ pentru toți Magnații și Nobilii ce aveau să vină la Curte. «Eu (cutare) jur pe Dumnezeu cel viu, care e Tatăl, Fiul și Duhul sfânt, că voi fi credincios și drept Guvernatorului Majestății Sale împărătești Romane pentru Transilvania, lui Mihai Vodă. Voi fi dușman dușmanilor și prietin prietinelor lui, și orice voi auzi că ar fi împotriva lor vă voi arăta Magnificenței Voastre. Așa să-mi ajute Dumnezeu». ³⁾ Apoi se îngriji «pentru întărirea inimilor locuitorilor desnădăjduiți ai Țării». Deci îndată, ⁴⁾ încă la 4 Novembre, el dete decretul de chemarea celor în drept la Dietă, pe ziua de 20 Novembre. «De vreme ce potrivit vremurilor de acum», se zice acolo, «înfrățirea D-tale aici la noi e de lipsă și se poștește, îți aducem aminte («te admonestăm» — intjuk) și te rugăm că de azi în 15 zile să fi de față la noi».

¹⁾ Szamosközy II, 348—50.

²⁾ Malaspina, *l. c.*, p. 514.

³⁾ Rap. l. Darahi, *l. c.* p. 431. — Malaspina zice, unde spune de «confirmarea» Episcopului în Cancelariat: «quale approvò la forma di questo giuramento, et ha tenuto mano che tutti si faccino nella medesima forma.» E vorba de formula lui ce am cunoscut-o mai sus, cu ocazia jurământului Sibienilor.

⁴⁾ Rap. l. Darahi.

Îi asigură apoi că nu vor suferi nici o pierdere nici în averea nici în persoana lor. Dar, dacă nu se supun, atunci să nu învi-vățească pe nime pentru urmări. ¹⁾

În aceeași zi Mihai Vodă vestiă pe Impăratul prin Petru Armea-nul despre biruința și isprăvile sale.

«În sfârșit odată», scriă el, «s'a răzbunat Maiestatea Voastră prin mine cu sabia, la 28 l. tr., de nedreptățile făcute de atâtea ori Maiestății Voastre și întregii Case Austriace, nu știu, de Transil-văneni sau mai mult de Principi. Căci Cardinalul Báthory a eșit înaintea mea la zidurile Sibiului în tabără cu toate Treptele Țării, mai ales cu oaste adunată și de țărani (Collectitia et plebeia manu), de oarece oaste năimită (stipendiarios) n'a avut. Și, după ce Ilus-trisimul Domn, Nunțiul apostolic, destul s'a ostenit a face pace între amândouă oștile gata de luptă, dar Principele, care s'a băgat cu puterea în dreptul Maiestății Voastre, n'a vrut să părăsească Țara, ci s'a încumătat să-și cerce norocul cu armele, *Eu, încre-zându-mă în Dumnezeu și în dreptatea cauzei Maiestății Voastre, ca răzbunători al celei mai mari călcări de jurământ, m'am luat la luptă cu el.* El și-a pierdut toată tabăra, a fost fugărit de mine cu toată oastea, nu fără mare durere a inimii mele, ce se poate înțelege din vărsarea sângelui a câtorva mii de Creștini din amân-două părțile. Astfel am cuprins, în prima zi din Novembre, care eră închinată Sărbării tuturor Sfinților, triumfători Alba, Capitala Transilvaniei. Acestea am vrut să le aduc la cunoștința Maiestății Voastre prin Curierul meu special. Celelalte le voi arăta în cu-rând mai pe larg Maiestății Voastre, cu toată umilința, prin anu-șiți frunțași străluciți din Transilvania și Țara Românească». ²⁾

*

Viitorul va atârna acum de purtarea ce va avea Impăratul cătră Răzbunătorul său, de rânduiala ce va face în privința Cărmuirii Țării ce i-a fost pusă la picioare, de îngrijirea grabnică pentru împă-carea soldului datorit oastei năimite a Domnului biruitor și de în-trebuințarea ei așa ca să nu fie silită a stă multă vreme pe spinarea

¹⁾ *Mon. com. Trans.* IV, 416. Alba Iulia, 4 Nov. V. și Darahî, *l. c.*

²⁾ Mihai c. Rudolf II. Alba Iulia, 4 Novembre 1599, în *Docum.* III. 1, 339. Numele Delegatului îl știm din scrisoarea lui Ungnad c. Impăratul. Tașnad 6 Nov. Aci se întâlneau Ungnad și Pezzen cu el și cu însoțitorul lui. *Docum.* III. 1, 348.

Țării în odihnă. Firește că, ori cari vor avea să fie propunerile lui Mihai-Vodă, Impăratul n'avea dreptul a-l trâmète numai așa peste graniță, după ce atata a jârftit, fără a-i dà răsplată vrednică de fapta ce a săvârșit. Și aceasta nu putea fi mai mică decât însărcinarea lui cu Cârmuirea Țării cucerite, dacă nu eră să fie trâmes un Arhiduce, dacă nu se umplea locul, acum într'adevăr gol și liber, cu Maximilian, Fratele Impăratului, de mult Candidat la această Domnie. Înțelepciunea cea mai mică chiar nu îngăduia a-i cere Voivodului, bunăoară, să lase Țara spre cârmuire unui Basta, unor simpli Comisari, ori care-ar fi fost, unor oameni cari n'au dat nici bună ziua la lucru. Dar că Domnul ș-a arătat, chiar prin titlul ce 'și-l-a luat, dorința inimei lui: de a fi Locotenentul Impăratului, deci Cârmuitor în numele lui peste această Țară. Dacă eră înțelegere pentru această datorință la Curtea Impăratului, atunci toate aveau bine să meargă. Bine eră, negreșit, cum am zis, și dacă venia Arhiducele Maximilian în Ardeal, și lui Mihai i se dà puțința în grabă a-și mulțami oștile și a urmă mai departe, într'alte locuri, cursul biruințelor sale, unde i se putea dà și lăsa mai ușor răsplata și dobânda. Aceasta e și întâia părere a lui Marini, după întâlnirea sa cu preotul Stan în Cașovia, la 5 Novembre ¹⁾.

Aceasta vom înțelege și din cele ce cunoaștem din spusele celui dintâi purtător al veștii despre biruință la Curte, din spusele lui Pătru Armeanul. Dacă i se va dà acum soldul oastei pe trei luni și noii ajutoare ce le vom cunoaște la locul său, atunci Domnul va trece Dunărea și va căută pe Sultanul la Constantinopol, spunea acesta, tot pentru dobânda Maiestății Sale. Numai Maiestatea Sa să ia răpede o hotărîre cu privire la Transilvania: «Pentru persoana sa el nu o cere, ba nici n'ar vrea și nici n'ar putea s'o primească». Se'nțelege, cuvintele din urmă nu pot avea vre-o mare însemnătate: erau pentru a fi îmbiat cu ea cu inimă și mai ușoară — asta o puteau lesne pricepe Impăratul și Sfetnicii săi, dacă aveau cât de puțină cunoștință de sufletul omenesc. Și nu trebuie uitat că aci erau spuse pentru Maximilian ²⁾, ceea ce dovedește că el, Mihai, într'adevăr, acestuia nu i-ar

¹⁾ *Docum.* III, 1, 345.

²⁾ *Docum.* XII, 509. Rabuss c. Maximilian. Viena, 20 Noemvrie. Martorul a vorbit însuș cu P. Armeanul și a fost rugat să scrie acestea întocmai Stăpânului său.

fi făcut nici o pedică. In asemenea chip va vorbi Domnul lui Darahi, pentru Căpitanii dela marginea Ardealului, din părțile Țării Ungurești, ținătoare de Ardeal: «Nu știu ei că, dacă Domnul meu preă milostiv îmi va fi poruncit și numai printr'o scrisoare, eu răpede le voi da nu numai marginile ci și toată Transilvania? Căci eu, *Transilvania, Țara Românească și toate celea suntem ai Majestății Sale*; ce vrea face cu al său,—ba dacă vrea Majestatea Sa, o voi da și unui Țigan, — numai să vadă să fie și spre folosul Creștinătății». Aceleași lucruri mărturisă și Náprágyi a le fi auzit de mai multe ori din gura Voivodului ¹⁾. Și tot la acest capăt ne duc și vorbele ce le citim în raportul lui Radibrat, din 29 Novembre: «Drept aceea mă rog, Serenissime Domnule», scrie el lui Matthias, «să nu lipsiți a cere să fie ajutat cât mai curând, dar nu cum s'a făcut până acuma, ci cu grabă cu mult mai mare. Căci zice Voivodul: *Până ce am putut să ambanii ce mi-au fost îmbunați, i-am cheltuit jumătate, trămițând atâția oameni pentru acești bani*. Deci, Serenisime Domnule, vedeți de cereți ca să-și aibe toată îndestularea sa; căci într'adevăr va vedea Alteța Voastră cât folos și bine va face acest Voivod pentru slujba Majestății Sale. Pentru că zice: *Până acum am dat în mâna Majestății Sale Țara Românească și Transilvania, astfel, cu ajutorul lui Dumnezeu, nu voi lipsi a-i da și Moldova, cu aproape o bună parte din Turcia; și vreu ca Majestatea Sa cu toți ai săi să stea în pace și să n'aibe nici un gând de război: eu voi lucră singur pentru Ea, numai să nu lipsiască a-mi da ajutor, nu de oaste ci de bani.*»....

Din toate cele arătate vedem limpede ce gânduri sănătoase eșiau din capul Domnului nostru deștept, chiar în cele dintâi clipe ale celui mai strălucit noroc. El înțelegeă că menirea lui e să rămână ostașul Impăratului. Dar acum aveă tot dreptul să capete toată puterea celui mai mare ostaș al lui: să fie Primul General căruia să i se încredințeze partea cea mai însemnată în purtarea războiului cu Turcii, de aci înainte. Firește, el nu puteă fi despoiat de Puterea sa domnească. Aceasta o avuse. Eră destul de frumos când el și-o puneă toată supt ocrotirea Măritului Impărat,

¹⁾ Memoriul lui Darahi. *Docum.* III. 1, 432.

²⁾ Radibrat c. Arhd. Matthias. Alba-Iulia, 29 Nov. 1599, in *A. C. H.* resp. *Docum.* XII, 519.

dimpreună cu Țara ce a cuprins-o de nou numai cu armele sale, Țară asupra Domniei căreia i cerea să hotărăscă răpede, după cuviință—dar așa ca să nu i-o mai poată fură alții, ca anul trecut, din mâna Comisarilor.

Domnul nostru n'a venit în Ardeal nici după avere nici după mărire deșartă. El a venit ca să poată rămâneă soldat brav în cercul politicei pe care singură o vedeă a fi de folos Țării sale. Când i vor aduce comorile lui Sigismund Báthory, păstrate la Vécs (pe Mureș în sus), și vor purta pe dinaintea lui ciubără de argint, așa de grele, încât unul nu putea fi rădicat de câte doi inși, Voivodul va zice: «De ce folos sunt acestea acuma? Ce bani frumoși s'ar fi putut bate din ele pentru oaste» ¹⁾.

Eră Rudolf să înțeleagă pe Mihai?—Cam aceleași gusturi și simțiri stăpâniau și în Palatul din Praga ca la Curtea lui Sigismund: Împăratul strângea și el scumpătăți și purta grija învârtirii stelelor mai mult decât întorsul firelor încurcate ale politicei. Și totuși aceasta ca și plăcerea lui pentru citirea amăgitoare a stelelor, pentru astrologie, și studiile alchimiste, la modă atunci, ²⁾ nu eră cine știe ce scădere grozavă pentru înalta sarcină a Domniei peste atâtea Țări și popoară, într'un timp greu ca acela. Împăratul nu eră nici prost nici rău la inimă — ba aveă o cultură foarte înaltă și multă știință. ³⁾ Și afară de pomenitele lui gusturi artistice ce nu pot fi luate în nume de rău nimăru — ele pot sluji unui Domn harnic chiar spre mândrie,—Rudolf II nu se poate asemăna nici într'un chip cu secătura care căzni pe Mihai, ani de zile, din Tronul Albei-Iulie și-l va mai încurcă încă. Ba am văzut pe Împăratul înțelegând pe Voivodul nostru mai bine ca oricare din jurul lui, și vom mai aveă un strălucit prilej a cunoaște că eră în stare a-i pătrunde în suflet și-l știă prețui, îndată ce mărunțaii din juru-i nu erau să strice rostul cel bun și dreapta lui judecată. Răul cel mare eră lipsa de oameni cu cap și inimă hrănitore de doruri înalte, de porniri puternice spre fapte mărețe, între aceia cu cari eră osândit să lucreze ⁴⁾. Căci alegerea lor e și

¹⁾ Szamosközy IV, 91—2.

²⁾ F. Stieve, *Wittelsbacher Briefe*, în *Abhandlungen* der hist. Classe der k. bayer. Akademie. XX, p. 105—6. Rudolf c. Principele elector de Colonia (Köln), Praga, 6 Decb. 1595.

³⁾ Vezi caracterisarea lui scurtă la Huber, *Gesch. Oesterreichs* IV, 283—6.

⁴⁾ Purtarea lor cu Mihai în chestia ardeleană până aci, și mai mult încă

un noroc, și nu totdeauna ai de unde să iai materialul cel bun. Și poate că tocmai slăbiciunea Miniștrilor lui cari i încurcau mai rău grelele trebi ale Cărmuirii îi spori mai mult suferința lui de mâhnire și întristare, melancolia ce-l cuprinse de nou în anul acesta 1599 ¹⁾. Miniștrii și Sfetnicii Împăratului erau cu mult prea mici la suflet și la minte decât a putea înțelege prilejul frumos pentru o politică mare. Toate vor eși altfel decât ne-am putea aștepta. A fost o jalnică rânduială a sorții ca Voivodul cel Mare al Țării Românești să trăiască în acelaș timp și să fie silit a face politică cu foarte mici și răi Slujitori, cu nevrednici Cărmuitori ai Împărăției, și în urmă să fie osândit a lucra împreună cu dușmanul său de moarte, Generalul Basta.

Dar această puternică și sguuitoare tragedie e, în toată desfășurarea ei, de cel mai mare interes și plină de învățături.

în viitor, dovedește aceasta. Și judecata lui Stieve de «gewiegte und vorsichtige Staatsmänner» (Bărbați de Stat cumpăniți și prevăzători) se poate potrivi în treburile mărunte, cum e ocazia când i numește astfel — nu putură fi înșelați printr'o apucătură a Principelui elector de Köln într'o afacere bănească —, dar în chestiile mari de Stat erau departe de destoinicia înaltei lor chemări. V. locul citat la Stieve, *Wittelsbacher. Briefe V*, în *Abhandlungen* XX, p. 92, anul 1601, toamna.

¹⁾ Ea se ivise iarăși în sufletul lui încă în primăvara anului 1599 (Asupra boalei lui la a. 1583 v. Bezold, *Kaiser Rudolf II. und die heilige Liga*, în *Abhandlungen d. b. Ak.* XVII, p. 357—8; cf. Huber, IV, 286 și isvoarele lui). Stieve, *Verhandlungen über die Nachfolge Rudolfs II.* în *Abhdlgen* XV, p. 40—1. Peste vară i fu mai bine, dar isbucni iarăși toamna târziu, arătându-se și prin semne de mânie furioasă. *Ibidem*, p. 42—5, 117 și 127—8, Beilage I, V și VI. In anexul din urmă, o scris. din Praga, Febr. 7, a. 1600, către Ducele de Bavaria, se spune anume că turburarea Împăratului, câtva timp, a fost pricinuită, între altele multe, și de «afacerile de război ardelenice și ungare» (mit dem sibenburgischen, ungerischen Kriegssachen).

VERIFICAT
2007

VERIFICAT
2017

VERIFICAT
1987